

journal of

e-ISSN 2757-7031

Erciyes Akademi

dergisi

Cilt/Issue 37

Sayı/Number 2

Haziran/June 2023

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesakademi>
erciyesakademi@erciyes.edu.tr

ERCIYES AKADEMİ

e-ISSN: 2757-7031

yıl / year: 2023

cilt / volume: 37

sayı / issue: 2

Uluslararası hakemli bilimsel dergi
An international peer-reviewed scientific journal

İletişim Adresi / Communication Address

Erciyes Üniversitesi

Nuri-Zekiye Has Enstitüler Binası

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Melikgazi / KAYSERİ

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesakademi>

erciyesakademi@erciyes.edu.tr

Dergi Sahibi / Owner

Prof. Dr. Fatih ALTUN (Erciyes Üniversitesi Rektörü)

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN (Erciyes Üniversitesi)

Editör Yardımcısı / Co-Editor

Arş. Gör. Mustafa YILMAZ (Erciyes Üniversitesi)

Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Xavier RICHET (Sorbonne Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI (Orta Doğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahir NAKİP (Çankaya Üniversitesi)
Prof. Dr. Asım YAPICI (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KAVAS (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZCAN (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Josef PABLONSKY (Prag Ekonomi Üniversitesi)
Prof. Dr. Zakir AVŞAR (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Şükrü ÇORUK (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Maktagül ORAZBEK (Avrasya Milli Üniversitesi)
Prof. Dr. Zorona NIKITOVİĆ (İşletme ve Girişimcilik Üniversitesi)
Prof. Dr. Şaban NAZLIOĞLU (Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Ergenekon SAVRUN (Ufuk Üniversitesi)

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. İfakat Banu AKÇEŞME (Erciyes Üniversitesi)
Doç. Dr. Remzi AYDIN (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nilay AKGÜN AKAN (Erciyes Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül AKŞEHİRLİOĞLU (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. Galip ÖNER (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Yakup ZİYAALP (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Onur TOK (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Cavidan YEMEZ (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Deniz AY (Erciyes Üniversitesi)

Mizanpaj Editörleri / Layout Editors

Arş. Gör. Dr. Pembe ÜLKER (Erciyes Üniversitesi)
Arş. Gör. Erdal Kaan TOPRAKKALE (Erciyes Üniversitesi)

Yabancı Dil Editörleri / Language Editors

Fransızca - Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Almanca - Dr. Öğr. Üyesi Heiko SCHUSS (Abdullah Gül Üniversitesi)
Rusça - Öğr. Gör. Dr. Tamara TANASHEVA (Erciyes Üniversitesi)
İngilizce - Öğr. Gör. Göktaş YÜCEL (Erciyes Üniversitesi)

Danışma Kurulu /Advisory Board

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Meltem Seba ÖZTURAN
Boğaziçi Üniversitesi
Prof. Dr. M. Xavier RICHEL
Sorbonne Üniversitesi -Fransa
Prof. Dr. Alper ASLAN
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Josef JABLONSKY
Prag Ekonomi Üniversitesi -Çekya
Prof. Dr. Feyzan GÖHER VURAL
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Recep ÖZKAN
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Arzu MEMMODOVA
Bakü Devlet Üniversitesi -Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Heiko SCHUSS
Abdullah Gül Üniversitesi
Dr. Elvira BOLAT
Bournemouth Üniversitesi -İngiltere

Prof. Dr. Şükrü AKDOĞAN
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Eyyup YARAŞ
Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Hava SELÇUK
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar PİRTİNİ
Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Efzeleddin ESGER
Milli İlimler Akademisi -Azerbaycan
Doç. Dr. Leman SÜLEYMANOVA
Milli İlimler Akademisi -Azerbaycan
Doç. Dr. Burak GÖKBULUT
Yakındoğu Üniversitesi -KKTC
Doç. Dr. Filiz SÖNMEZ
Erciyes Üniversitesi
Dr. Muhammed Ali NASIR
Leeds Business School- İngiltere

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan AYDIN
Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nurekenova GULNARA
Milli Kızlar Pedagoji Üniversitesi -Kazakistan
Prof. Dr. Timur VURAL
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Maktagül ORAZBEK
Avrasya Milli Üniversitesi -Kazakistan
Doç. Dr. Zorona NIKITOVİĆ
İşletme ve Girişimcilik Fakültesi -Sırbistan
Doç. Dr. Vladimir RİSTANOVİĆ
İşletme ve Girişimcilik Fakültesi -Sırbistan
Doç. Dr. Cihat KÖKSAL
İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Ganna KHARLAMOVA
Kiev Üniversitesi -Ukrayna
Dr. Eduard Alexandru STOICA
Lucian Blaga Üniversitesi -Romanya
Dr. Öğr. Üyesi Tarık DOĞRU
Florida State Üniversitesi -ABD

EDİTÖR'DEN

Saygıdeğer okuyucularımız,

2023 yılının ikinci sayısı ile tekrardan sizlerle. Yayına ve yayıncıya değer veren anlayışımız ve yayıncılık ilkelerine bağlı kalarak yürüttüğümüz Erciyes Akademi Dergisi'nin bu sayısında, sizleri iletişim, turizm, dış politika, yapay zekâ gibi birçok farklı sosyal bilimler alanından çalışmalar beklemektedir. Yayımlanan çalışmalarda görev alarak hem Dergimizin hem de bilimsel makalelerin niteliği bakımından önem taşıyan kıymetli değerlendirmelerini bizlerle paylaşan hakemlerimiz başta olmak üzere yazarlara, yardımcı editörümüze, alan editörlerimize ve mizanpaj editörlerimize teşekkür ediyorum. Ayrıca Dergimizi okuyarak değer katan siz kıymetli okuyucularımıza teşekkür ediyorum.

Yeni sayılarımızda buluşabilmek ümidiyle...

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN
Editör

Amaç ve Kapsam

Erciyes Akademi, sosyal bilimler alanında çalışma yapan bilim insanlarının bilgi, deneyim, değerlendirme, görüş ve önerilerini paylaştıkları bilimsel bir platform oluşturmayı ve bilimsel etik çerçevesinde sosyal bilimlerin her alanında literatüre özgün katkılar yapan makale, kitap kritiği, çeviri, derleme gibi bilimsel çalışmalarını yayımlayarak sosyal bilimlerde bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Erciyes Akademi sosyal bilimlerin her alanında (eğitim bilimleri, ilahiyat, iletişim bilimleri, coğrafya, tarih, dilbilim, psikoloji, antropoloji, felsefe, filoloji, müzikoloji, güzel sanatlar, sosyoloji, arkeoloji, ekonomi, uluslararası ilişkiler, sosyal hizmet, siyaset bilimi, uluslararası çalışmalar, iş yönetimi, uygulamalı ekonometri, uygulamalı istatistik, hukuk, kamu yönetimi, işletme, maliye, Türk dili ve edebiyatı, Türkçe öğretimi) bilimsel çalışmalara Türkçe, İngilizce, Almanca, Rusça ve Fransızca dillerinde yer veren uluslararası hakemli bir dergidir.

Erciyes Akademi 1987 yılından beri düzenli olarak yayımlanan, uluslararası alan indekslerinde taranan, hakemli, açık erişimli, elektronik bir dergidir. Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere üç ayda bir yayınlanır. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Aim and Scope

Erciyes Akademi aims to comprise a scientific platform for academics who desire to share their knowledge, notions, findings and researches with colleagues while contributing to the accumulation of knowledge in Social Sciences by publishing scientific studies such as articles, book critics, translations and reviews that make original contributions to the literature within the framework of scientific ethics.

The journal welcomes articles from all the fields of social sciences (Economics, Sociology, Political Science, Business, History, Turkish Language and Literature, Turkish Language Teaching, Philosophy, Geography, Educational Sciences, Law, Art History, Archeology, Communication Sciences, Linguistics, Music, Fine Arts, Tourism, International Relations, Finance, International Trade and Finance, Public Administration, Labor Economics, Theology, and other related fields) in Turkish, English, German, Russian and French.

Erciyes Akademi, first published in 1987, is an open-access, biannual (June and December) published and peer-reviewed scientific journal. All responsibility of the studies published belongs to the author(s)

TARANDIĞIMIZ İNDEKSLER / INDEXED BY

Başlangıç tarihi / Since

1. <i>DOAJ (Directory of Open Access Journals)</i>	14.05.2020
2. <i>Ebsco (Humanities International Index)</i>	30.01.2018
3. <i>Sobiad</i>	01.01.2017
4. <i>DRJI (Directory of Research Journals Indexing)</i>	04.08.2016
5. <i>Index Copernicus</i>	30.05.2016
6. <i>Index Islamicus</i>	16.05.2015

DERGİNİN TARİHÇESİ

Derginin Önceki Adı	ISSN	eISSN	Yıl
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1300-1582	2148-8657	1987 - 2020

Yazım Kuralları

1.Dergimizde Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve Rusça dillerinden herhangi birinde yazılmış makaleler yayımlanır. Makalelerde hem Türkçe hem İngilizce başlık bulunmalıdır. Başlıklar sonrasında en az 150, en çok 250 kelimedenden oluşan Türkçe ve İngilizce özet; en az 3 en fazla 5 adet "anahtar kavramlar" (keywords) bulunmalıdır. **Makale başlıkları 20 kelimeyi ve makalelerin tamamı ise tablo, şekil ve kaynakça dâhil olmak üzere toplam 30 sayfayı aşmamalıdır.**

2.Dergi'ye gönderilen **makalelerin içerisinde hiçbir yerde yazar(lar)ın kimlik bilgileri doğrudan veya dolaylı olarak geçmemelidir.** Çalışmanın tezden üretilmesi, proje destekli olması, kongrede sunulması gibi bilgiler -makale kabul edildiği takdirde- hakem süreci tamamlandıktan sonra editörlük tarafından eklenecektir. Makale başvurusu esnasında "Teşekkür" kısmında veya "Editöre Not" kısmında bu bilgilere yer verilebilir.

3.Değerlendirmek üzere gönderilen makaleler ön kontrol sürecinde yazım kurallarına uygunluk ve benzerlik kontrolünün ardından değerlendirilmek üzere 3 hakeme gönderilecektir. Makalelerin yayına kabul edilebilmeleri için en az 2 hakemin olumlu görüşü gereklidir.

4.İmla ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun zorunlu olduğu durumlar dışında Türk Dil Kurumu imla kılavuzu esas alınmalıdır.

5. Kaynaklara yapılan atıflar, metnin içinde parantez içerisinde APA 7 referans sistemine göre yapılmalıdır. Metin içerisinde açıklanmak istenen kimi hususlarla ilgili açıklamalar sayfa altı dipnotu şeklinde belirtilebilir ve bu türden dipnotların sayısal olarak birbirini izlemesi gerekmektedir. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

6. Makalelerdeki tablo, şekil ve denklemlere sıra numarası verilmeli, tablo ve şekillere ait kaynaklar tablonun hemen altına yazılmalıdır.

7.Yararlanılan kaynaklar sonucun devamında sola hizalanmış "**Kaynakça**" başlığı altında verilmelidir. Kaynakça biçim kurallarına ve metin içi atıf yöntemlerine dair örnekler en altta sıralanmıştır.

8.Gönderilen makaleler Microsoft WORD 2010 veya daha üst bir versiyonda yazılmalı ve aşağıdaki kurallara göre düzenlenmelidir:

Kenar Boşlukları	Üst ve Alt: 3 cm Sol ve Sağ: 2 cm
Yazıtipi	Palatino Linotype
Yazıtipi Boyutu	Özet: 10 Metin: 10,5
Satır Aralığı	1,08 cm
Paragraf Aralığı	Önce 0 sonra 8 nk
İlk satır girintisi	1 cm
Metin hizalaması	İki yana yaslı
Kaynakça	Asılı 1 cm girintili, tek satır aralığında, önce 3 sonra 3 nk

9. 2020 yılı itibariyle Dergimizde **APA (American Psychological Association) 7. Sürüm** referans sistemine geçilmiştir. Gönderilecek olan makalelerin APA 7. Sürüm temel kaynak gösterme kuralları dikkate alınarak düzenlenmiş olması gerekmektedir. APA haricinde referans sistemi kullanılan veya tam olarak APA sistemine göre düzenlenmemiş makaleler değerlendirme sürecine alınmadan yazara iade edilecektir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- 425-441** | *Araştırma Makalesi / Research Article*
EĞİTİM ALANINDA ÇİZGİ FİLMLE İLGİLİ YAPILAN LİSANSÜSTÜ
TEZLERİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
EXAMINATION OF POSTGRADUATE THESES ON CARTOONS IN
EDUCATION IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES
Hamdi KARAMAN
- 442-454** | *Araştırma Makalesi / Research Article*
ÖĞRENCİLERİN RUSÇA KONUŞMA BECERİLERİNİN
ŞEKİLLENDİRİLMESİNDE RUS GENÇLİK JARGONLARININ YERİ VE
ÖNEMİ
THE PLACE AND IMPORTANCE OF RUSSIAN YOUTH JARGONS IN
SHAPING THE STUDENTS' RUSSIAN-SPEAKING SKILLS
Hüseyin PARLAK
- 455-481** | *Kitap İncelemesi / Book Review*
LİSE FİZİK DERS KİTAPLARININ ETKİNLİĞİNİN İNCELENMESİ:
ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEĞERLENDİRMESİ
EXAMINATION OF EFFECTIVENESS OF PHYSICS TEXTBOOKS: PRE-
SERVICE TEACHERS' EVALUATION
Zeynep DÜLGER & Feral OGAN-BEKİROĞLU
- 482-496** | *İnceleme Makalesi / Review Article*
BAŞTANKARA ÖYKÜSÜNÜN GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ
SEMIOTICAL ANALYSIS OF BAŞTANKARA STORY
Onur TAŞDEMİR & Kamil İŞERİ
- 497-521** | *Araştırma Makalesi / Research Article*
ULUSAL KÜLTÜRÜN DESTİNASYON İMAJİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN
İNCELENMESİ: ANTALYA BELEK ÖRNEĞİ
EXAMINING THE IMPACT OF NATIONAL CULTURE ON DESTINATION
IMAGE: THE CASE OF ANTALYA BELEK
Serkan KARANFİL & Şükran KARACA
- 522-551** | *İnceleme Makalesi / Review Article*
TÜRKİYE ZİRAİ HAYATINDA KESME ÇİÇEK YETİŞTİRİCİLİĞİNİN YERİ
VE GELECEĞİ
THE PLACE AND FUTURE OF CUT FLOWER CULTIVATION IN
AGRICULTURAL LIFE OF TÜRKİYE
Celal ŞENOL & Güven ŞAHİN
- 552-580** | *Araştırma Makalesi / Research Article*
KİTLE FONLAMASI YÖNTEMLERİNDE RİSKLER VE ETİK SORUNLARI
RISKS AND ETHICAL ISSUES IN CROWDFUNDING METHODS
Özcan KUZULU

- 581-595 *Araştırma Makalesi / Research Article*
CRITIC TEMELLİ WASPAS YÖNTEMİNİ KULLANARAK FİNANSAL PERFORMANSIN DEĞERLENDİRİLMESİ: BIST ENDEKSİNDE YER ALAN SİGORTA ŞİRKETLERİ ÖRNEĞİ
EVALUATION OF FINANCIAL PERFORMANCE USING THE CRITIC-BASED WASPAS METHOD: THE CASE OF INSURANCE COMPANIES INCLUDED IN THE BIST INDEX
Yahya SÖNMEZ
- 596-621 *Araştırma Makalesi / Research Article*
SİİRT GAZETESİNDEKİ ÇOCUK VE OYUN TEMALI HABER METİNLERİNİN SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ (1990-2021)
DISCOURSE ANALYSIS OF CHILD AND GAME THEMED NEWS TEXTS IN NEWSPAPERS OF SİİRT (1990-2021)
Figen KANBİR & Melike SOMUNCU
- 622-656 *Araştırma Makalesi / Research Article*
SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI İÇİN CHATGPT POTANSİYELİNİN AÇIĞA ÇIKARILMASI: UYGULAMALAR, ZORLUKLAR VE GELECEK YÖNELİMLER
UNLOCKING THE POTENTIAL OF CHATGPT FOR SOCIAL SCIENCE RESEARCH: APPLICATIONS, CHALLENGES, AND FUTURE DIRECTIONS
Volkan AŞKUN
- 657-668 *Kitap İncelemesi / Book Review*
THOMAS SEDLACEK'İN İYİ, KÖTÜ VE EKONOMİ GILGAMIŞ'TAN WALL STREET'E İKTİSADİ ANLAM ARAYIŞI KİTABINDA EKONOMİNİN HİKÂYESİ
THE STORY OF ECONOMICS IN THOMAS SEDLACEK'S BOOK TITLED *ECONOMICS OF GOOD AND EVIL: THE QUEST FOR ECONOMIC MEANING FROM GILGAMESH TO WALL STREET*
Munise Tuğba AKTAŞ
- 669-702 *Derleme / Review*
BİR PROPAGANDA KURULUŞU OLARAK OWI'NİN HOLLYWOOD ENDÜSTRİSİNE ETKİLERİNİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI FİMLERİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ
EXAMINING THE IMPACT OF THE PROPAGANDA ORGANIZATION CALLED OWI ON HOLLYWOOD INDUSTRY THROUGH WORLD WAR 2 WAR MOVIES
Serpil KIREL & Muhammet DİLEK

- 703-730 *Araştırma Makalesi / Research Article*
DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNİN WEB 2.0
ARAÇLARINDAN YARARLANMA DURUMLARI
THE USE OF WEB 2.0 TOOLS OF RELIGIOUS CULTURE AND ETHICS
TEACHERS
Emre YAVUZ & Mehmet KORKMAZ
- 731-754 *Araştırma Makalesi / Research Article*
BİLİM SANAT MERKEZLERİ PROGRAMLARINA YÖNELİK
BEKLENTİLERİN İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF EXPECTATIONS FOR SCIENCE AND ART CENTERS
PROGRAMS
Hayriye TORUNOĞLU & Menderes ÜNAL
- 755-776 *Tez Özeti / Dissertation*
SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KAMU
DİPLOMASİSİNİN ROLÜ VE ETKİSİ
THE ROLE AND THE IMPACT OF PUBLIC DIPLOMACY IN TURKISH
FOREIGN POLICY IN THE POST-COLD WAR ERA
Mertcan YAŞAR & Merve Suna ÖZEL ÖZCAN
- 777-782 *Kitap İncelemesi / Book Review*
CELALEDDİN ÇELİK'İN "ŞEHRİN HALLERİ" İSİMLİ KİTABI ÜZERİNE BİR
İNCELEME
A REVIEW ON CELALEDDİN ÇELİK'S BOOK TITLED "SITUATIONS OF
THE CITY"
Mustafa SERİN
- 783-805 *Tez Özeti / Dissertation*
SİYASAL İMAJ OLUŞTURMA BAĞLAMINDA YEREL YÖNETİCİLERİN
SOSYAL MEDYA KULLANIMI: BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLARI
ÖRNEĞİ
SOCIAL MEDIA USE OF LOCAL ADMINISTRATORS IN THE CONTEXT OF
CREATING OLITICAL IMAGE: THE EXAMPLE OF METROPOLITAN
MAYORS
Fatih BOZKIRLI & Ahmet ÖZTEKİN
- 806-831 *Araştırma Makalesi / Research Article*
ПОЛИФОНИЧЕСКИЙ ЦИКЛ «12 ФУГ» ДЛЯ ФОРТЕПИАНО КАРА
КАРАЕВА
KARA KARAYEV'İN PİYANO İÇİN "12 FÜG" POLİFONİK SİLSİLESİ
Nargiz EMİNOVA

HAKEM LİSTESİ / LIST OF REVIEWERS

Yıl/Year: 2023 Cilt/Volume: 37 Sayı/Issue: 2

Erciyes Akademi Dergisi Editörlüğü, Dergimizin bu sayısına katkıda bulunan ve aşağıda isimleri yer alan hakemlere teşekkürü bir borç bilir.

We gratefully acknowledge the contribution of the following reviewers who reviewed papers for this issue of our Journal.

Adem YULU	Iğdır Üniversitesi
Ali PULAT	Uşak Üniversitesi
Aras BOZKURT	Anadolu Üniversitesi
Ayhan ERCÜMENT	Muş Alparslan Üniversitesi
Ayşegül GÜLER	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Can CENGİZ	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Caner ÇAKI	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Ceren ÇUBUKÇU ÇERASI	Gebze Teknik Üniversitesi
Ceyla GANİOĞLU YALÇIN	Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
Çiğdem ÇADIRCI	Harran Üniversitesi
Çiğdem TAŞ ALİCENAP	Anadolu Üniversitesi
Çiğdem ÜNLÜ	Çukurova Üniversitesi
Derya AĞBABA	Samsun Üniversitesi
Elif SABANCI POLAT	Üsküdar Üniversitesi
Emel SİLAHSIZOĞLU	Trakya Üniversitesi
Emrah Oğuzhan DİNÇER	Trakya Üniversitesi
Erdem Selman DEVELİ	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Ersin DİKER	Gümüşhane Üniversitesi
Esengül SALİHOĞLU	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Esra ŞÖLENTAŞ	Ankara Üniversitesi
Ethem KILIÇ	Bingöl Üniversitesi
Fatih DİREN	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Gökтуğ KIPRIZLI	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Hasan YENİÇIRAK	Kırklareli Üniversitesi
Hatice Nur GERMİR	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
Hicabi ARSLAN	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Hilal Hümeysra ERDOĞAN	Avrasya Üniversitesi
İbrahim ÖZCAN	Milli Eğitim Bakanlığı
Kubat Ali TOPÇUBAY	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Mesut ASLAN	Bingöl Üniversitesi
Metin ALTUNKAYNAK	Çukurova Üniversitesi
Musa Eren İŞKODRALI	Trakya Üniversitesi
Mustafa GÜNERİGÖK	Sakarya Üniversitesi

Nuran KIZMAZ ÖZTÜRK	Bayburt Üniversitesi
Orçun ALPAY	Artvin Çoruh Üniversitesi
Ömer AYDIN	Manisa Celâl Bayar Üniversitesi
Özge Can DOĞMUŞ	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Sait GÜLSOY	Atatürk Üniversitesi
Samed SAKMAN	Kırıkkale Üniversitesi
Savaş KESKİN	Bayburt Üniversitesi
Selda ÖRS ÖZDİL	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sevim BEZEN	Hacettepe Üniversitesi
Sevim KARAALIOĞLU	İstanbul Kültür Üniversitesi
Sinan ÇAKIR	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Süheyla ÜÇİŞİK ERBİLEN	Doğu Akdeniz Üniversitesi
Şaziye DİNÇER BAHADIR	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Tülay AKBABA	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Ümmühan ORMANCI	Bursa Uludağ Üniversitesi
Yavuz Selim BALCIOĞLU	Gebze Teknik Üniversitesi
Yunus BAYDAŞ	Siirt Üniversitesi
Yusuf ÖCEL	Düzce Üniversitesi
Züleyhan BARAN	Düzce Üniversitesi

EĞİTİM ALANINDA ÇİZGİ FİLMLE İLGİLİ YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

 Hamdi KARAMAN^a

Özet

Bu çalışmanın amacı eğitim alanında çizgi filmlerin kullanılması ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesini kapsamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden araştırmanın amacına uygun olarak 82 lisansüstü tez indirilmiştir. İndirilen lisansüstü tezler; türlerine, yıllarına, yapıldıkları üniversitelere, yapıldıkları enstitülere ve anabilim dallarına, araştırma yöntemlerine ve modellerine, örneklem gruplarına ve araştırma konularına göre incelenmiş ve analiz edilmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemine göre yapılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; en fazla yüksek lisans türünde araştırma yapıldığı, araştırmaların 2019-2022 yılları arasında yoğunlaştığı, en fazla Gazi Üniversitesi'nde lisansüstü tez yapıldığı, çoğunlukla nitel yöntem ve doküman analizi kullanıldığı, sosyal bilimler enstitüleri ve eğitim bilimleri enstitülerinin ön planda olduğu, Türkçe ve sosyal bilimler anabilim dallarında daha çok lisansüstü tez yapıldığı ve örneklem grubu olarak çoğunlukla çizgi filmler ve öğrencilerden faydalandığı tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma konusu olarak değerler eğitiminin, çizgi filmler yardımıyla eğitimin, çizgi filmlerin akademik başarı, tutum ve motivasyon üzerindeki etkilerinin ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramlarının ön plana çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çizgi filmler, Lisansüstü tezler, Eğitim.

EXAMINATION OF POSTGRADUATE THESES ON CARTOONS IN EDUCATION IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

Abstract

The aim of this study is to examine the postgraduate theses on the use of cartoons in the field of education in terms of various variables. For this purpose, 82 postgraduate theses were downloaded from the National Thesis Center of the Council of Higher Education in accordance with the purpose of the research. Downloaded graduate theses; They were examined and analyzed according to their types, years, universities, institutes and departments, research methods and models, sample groups and research topics. The research was carried out

^aDr., Millî Eğitim Bakanlığı, hamdi.karaman@hotmail.com

Makale Geliş Tarihi: 28.02.2023, Makale Kabul Tarihi: 17.04.2023

according to the document analysis method, one of the qualitative research methods. Content analysis approach was used in the analysis of the data. As a result of the research; the most postgraduate studies were conducted, the researches were concentrated between 2019-2022, the most postgraduate thesis was made at Gazi University, mostly using qualitative methods and document analysis, social sciences institutes and educational sciences institutes were at the forefront, it has been determined that more postgraduate theses are made in Turkish and social sciences departments, and cartoons and students are mostly used as the sample group. In addition, it has been seen that values education, education through cartoons, the effects of cartoons on academic achievement, attitude and motivation, and the concepts of gender equality have come to the fore as research topics.

Keywords: Cartoons, Graduate theses, Education.

Giriş

Teknolojik gelişmeler hayatın her alanında etkisini göstermektedir ve bu etkiler özellikle son yıllarda daha da artmaktadır. Hatta insanların günlük yaşam biçimlerinin teknolojik gelişmeler tarafından şekillendirildiği ifade edilebilir. Bu teknolojik gelişmeler özellikle iletişim açısından insanların iletişim yollarına ilişkin olarak değişimleri de etkilemiştir. Sosyal iletişim araçları bireylerin kitlesel olarak kullandıkları araçlardır. Özellikle son yıllarda bireylerin kitle iletişim araçlarını çok yaygın bir şekilde kullandıkları ve hayatlarının vazgeçilmez birer parçası olarak gördükleri bilinmektedir (Neubaum & Kramer, 2017; Shah vd., 2019). Buradan hareketle teknolojik ilerleme ve gelişmelerin insanların beklentileri, kültürleri, değerleri, davranışları vb. üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Aymaz, 2018; Atik & Erdoğan, 2014). Ayrıca kitle iletişim araçlarını kullanan insanların yaş aralığı imkanların da artmasıyla beraber gittikçe düşmektedir. Özellikle küçük yaşlardan itibaren kitle iletişim araçlarının kullanılması değerlerin ve kültürün yüz yüze aktarılmasının yerini kitle iletişim araçlarının aldığı göstermektedir (Cesur & Paker, 2007).

İnsanların kitle iletişim araçları vasıtasıyla takip ettikleri programlarda konusu geçen davranış veya anlayışlardan etkilendikleri ve yaşamlarına bunu aktarabildikleri belirtilmektedir (Kamleitner & Khair Jyote, 2013). Çalışmalarda bu etkilenmenin çocuklarda ve ergenlerde daha fazla olduğu ortaya konulmuştur (Doğan & Göker, 2012; Yahaya vd., 2020). Çocuklar en büyük kitle iletişim araçlarından biri olan televizyondan yardımlaşma, dayanışma, arkadaşlık gibi olumlu kazanımlar elde edebilecekleri gibi şiddet, entrika, ahlaki bozukluk gibi olumsuz davranışlar da öğrenebilmektedirler (Alzate, 2016; Yağbasan & Kurtbaş, 2015). Çünkü çocuklar özellikle çizgi filmler üzerinde beğendikleri karakterlerin özelliklerini örnek almakta ve bazen onları taklit etmektedirler (Astuti vd., 2019). İnsanların kişilik özellikleri, değerleri, davranışları, becerileri erken yaşlarda kazanılmaktadır ve bunların hayatın tamamında devamlı olması sağlanmaya çalışılmaktadır (Susar Kırmızı, 2014). Bu sebeple özellikle çocukların erken yaşlarda izledikleri çizgi filmlerin toplumsal beklentilere cevap verebilecek, gerekli ahlaki ve değer yargılarını kazandırabilecek nitelikte olması önem arz etmektedir (Asghar & Chohan, 2019; Yorulmaz, 2013).

Çizgi filmlerin çocukların televizyon programları arasında en çok tercih ettiği programlar olduğu bilinmektedir (BEBKA, 2018; RTÜK, 2018). Çizgi filmler çocukların özellikle lise çağına kadar yoğun şekilde takip ettikleri ve olumlu-olumsuz etkilendikleri programlar olarak görülmektedirler (Kidenda, 2018). Yapılan araştırmalar çizgi filmlerin sadece eğlence aracı olarak görülmemesi gerektiğini aynı zamanda kültürel aktarım, ahlaki değerler, hayal gücü, akademik başarı-tutum-motivasyon, toplumsal ve kişisel gelişim gibi birçok yönden çocukları etkilediğini ortaya koymaktadır (Hsu & Lee, 2020; Julia & Isrokatun, 2019; Yağlı, 2013).

Son yıllarda yapılan birçok çalışmada çizgi filmlerin eğitim ve öğretimde materyal olarak kullanıldığı ayrıca bilişsel, sosyal ve duygusal vb. yönlerden öğrencileri etkilediği ortaya konulmuştur (Borzekowski, 2018; Vitasmoro vd., 2020). Çizgi filmler derslerde eğitim öğretim amaçlı kullanılmakla beraber değerlerin eğitimle öğretilmesi amacıyla da kullanılabilir (Pandey & Lenka, 2020). Toplumsal gelişim açısından akademik ilerlemeler kadar ahlaki ve toplumsal değerlerin çocuk yaşlarda bireylere kazandırılması ve sürdürülebilir olmasının sağlanması da önemlidir (Aşılıoğlu, 2018). Millî Eğitim Bakanlığı eğitim öğretim süreçleriyle beraber bireylere kazandırılması gereken ahlaki ve toplumsal değerleri belirlemiş ve bu ahlaki toplumsal değerlere sahip bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır (MEB, 2019; MEB, 1973). Ancak bu süreçlerin okul dışında da devam ettiği düşünüldüğünde ilgili değerlerin nasıl kazanılacağına bilinmesi ve takip edilmesi de önemli görülmektedir. Burada kitle iletişim araçlarının önemi ortaya çıkmaktadır. İnsanların çocukluk çağlarında telefon, televizyon ve tablet gibi araçlarla öncelikli takip ettiği programların çizgi filmler olduğu bilinmektedir. Çocukların çizgi filmlerin karakterlerini örnek aldığı ve taklit ettiği, çizgi filmlerde geçen konu ve anlayışlardan etkilendiği ve günlük yaşamlarında kullandığı düşünüldüğünde; çizgi filmlerin eğitim öğretimde belirlenen özel ve genel hedeflere yönelik olarak ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

Çizgi filmlerin eğitim ve öğretimde oynadığı rol özellikle içerik olarak var olan hareketlere ve görsel düzenlemelere dayanmaktadır. Konular bazen gerçekçi bazen bir güldürü tarzında bazen de karikatürize halde sunulmaktadır. Bu durum eğitim ve öğretim sürecini eğlenceli bir yapıya dönüştürerek bilgilerin kalıcılık seviyesini artırmaktadır (Özeskici, 2014). Çizgi filmlerin eğitimdeki rolü sadece öğretmek ve aktarmak değildir aynı zamanda eğitim öğretimi sıkıcı olmaktan da kurtarmaktır. Bu sayede çocuklar eğlenerek öğrenmenin farkına varmaktadır (Arıkan, 2001).

Eskandari (2007) çocukların eğitiminde televizyon ve çizgi filmlerin kullanılmasının etkilerini şu şekilde sıralamaktadır;

- Çocukların evlerine bağlı olmasını, aile üyelerinin bir arada olmasını ve ortak ilgilerin oluşmasını sağlamaktadır.
- Aile ortamını mutlu kılmaktadır.
- Aileler için kültürel birer kaynak olarak görülmektedir.
- Çocukların eğlenirken düşünmelerini sağlamaktadır.
- Çocukların boş zamanları için onlara örnekler sunarak hayatlarını etkilemektedir.

- Çocukların estetik duygularını geliştirmektedir.
- Çocuklarda ilgiler uyandırmaktadır.

Çizgi filmleri konu edinerek yapılan çalışmalar incelendiğinde değerler eğitimi üzerine (Akıncı & Güven, 2014; Karakuş, 2015; Özyürek vd., 2018), kavram gelişimi üzerine (Coşkun & Köroğlu, 2016; Pekşen Akça & Baran, 2018), toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine (Yağan Güder, 2017), verdiği mesajlar üzerine (Demiral vd., 2016; Temizyürek & Acar, 2014), davranış etkileri üzerine (Adak Özdemir & Ramazan, 2012; İnan, 2016), sosyal gelişimler üzerine (Yağlı, 2013), motor gelişimler üzerine (Arslan & Duman, 2018), akademik başarılar üzerine (Teymuroğlu & Oruç, 2011; Çelik, 2015) araştırmaların olduğu görülmektedir. Ancak eğitim alanında çizgi filmler üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin belirli kriterlere göre incelendiği çalışmalara rastlanılmamıştır. Bu bağlamda eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesinin alana önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada 1995-2022 yılları arasında eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili olarak yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden konuyla ilgili olan lisansüstü tezler taranmış ve incelenmiştir. Lisansüstü tezler üzerinde araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki alt problemlerin cevapları aranmıştır;

- Eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin türlerine göre dağılımları nasıldır?
- Eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin yıllarına göre dağılımları nasıldır?
- Eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin yapıldıkları üniversitelere göre dağılımları nasıldır?
- Eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin yapıldıkları enstitülere göre dağılımları nasıldır?
- Eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin yapıldıkları anabilim dallarına göre dağılımları nasıldır?
- Eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımları nasıldır?
- Eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin araştırma modellerine göre dağılımları nasıldır?
- Eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin örneklem gruplarına göre dağılımları nasıldır?
- Eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin konularına göre dağılımları nasıldır?

A. YÖNTEM

1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerine göre tasarlanmıştır. Nitel araştırmaların özelliği verilerin teker teker okunması, kodlamaların ve kategorilerin yapılması ve araştırma sonuçların bu şekilde sunulmasıdır (Merriam, 1998). Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizinde araştırılması amaçlanan hedef olgu, olay ve yazılı kaynaklarının incelenmesi yapılmaktadır. Doküman analizi yoluyla araştırmacılar incelenmesi gereken konular için gözlem veya görüşme yapmadan kaynaklara ulaşabilmektedirler (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu bağlamda Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden 1995-2022 yılları arasında eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili olarak hazırlanmış lisansüstü tezler taranmış ve incelenmiştir.

2. Veri Kaynağı

Araştırmada verilere ulaşabilmek adına Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden faydalanılmıştır. Gerekli anahtar kelimeler (Çizgi Film, Animasyon Film vb.) kullanılarak taramalar gerçekleştirilmiş, filtreler yapılarak kapsam dışında olan ve erişime kapalı olan tezler veri kaynağı dışında bırakılmıştır. Tarama sonucunda lisansüstü tezler içerik bakımından analiz edilmiştir. İçerik bakımından analiz sonucunda araştırmanın amacına uygun olarak 82 lisansüstü tez araştırma kapsamına dahil edilmiştir.

3. Verilerin Analizi

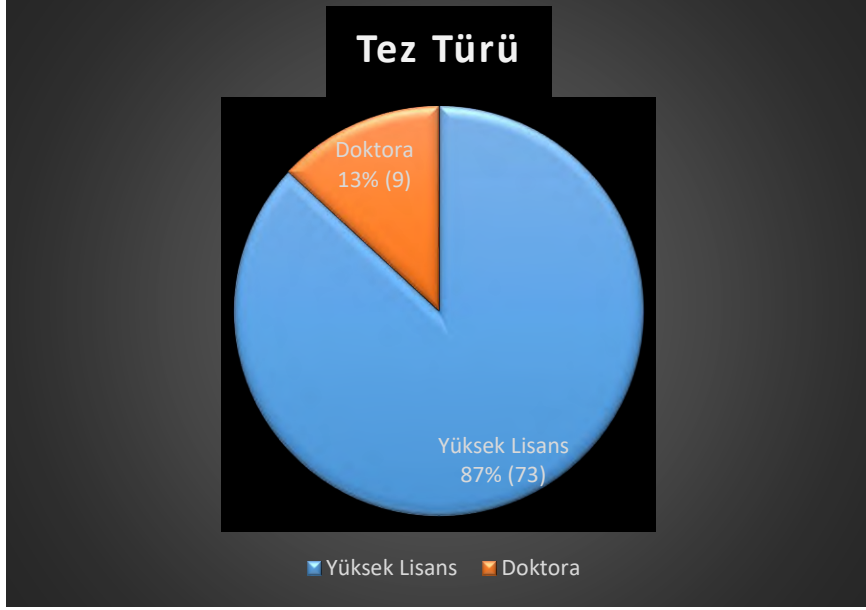
Araştırmanın amacına uygun olarak Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden sağlanan lisansüstü tezlerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinin temel hedefi elde edilen verilerin açıklanabilmesi için gerekli ilişkileri ortaya çıkarmak ve kavramlara ulaşmaktır. Bu sebeple içerik analizinde birbirine benzeyen veriler belirli tema ve kategoriler etrafında bir araya getirilir ve herkesin anlayabileceği bir şekilde sunulur (Yıldırım & Şimşek, 2018). Araştırmada içerik analizi türlerinden kategorisel analiz yöntemi kullanılmıştır. Kategorisel analiz uygulanırken önce verilerin kodlanması yapılmıştır. Sonrasında kategorilerin oluşturulup düzenlenmesi ile beraber elde edilen bulgular araştırmacı tarafından açık bir şekilde yorumlanmıştır (Robson, 2001). Bu çalışmada tespit edilen 82 lisansüstü tez türüne, yılına, üniversitesine, enstitüsüne, anabilim dalına, araştırma yöntemine, araştırma modeline, örneklem grubuna ve konusuna göre sınıflandırılmıştır. Elde edilen veriler sayısallaştırılmış ve araştırmacı tarafından yorumlanmıştır.

B. BULGULAR

Araştırmanın bulguları 1995-2022 yılları arasında eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili hazırlanan 82 tezin türüne, yıllarına, yapıldığı üniversiteye, yapıldığı enstitüye ve anabilim dalına, araştırma yöntemi ve modeline, örneklem grubuna ve araştırma konusuna göre sunulmuştur.

1. Tezlerin Türüne Göre Dağılımı

Eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin türlerine göre dağılımı Şekil 1'de gösterilmiştir.

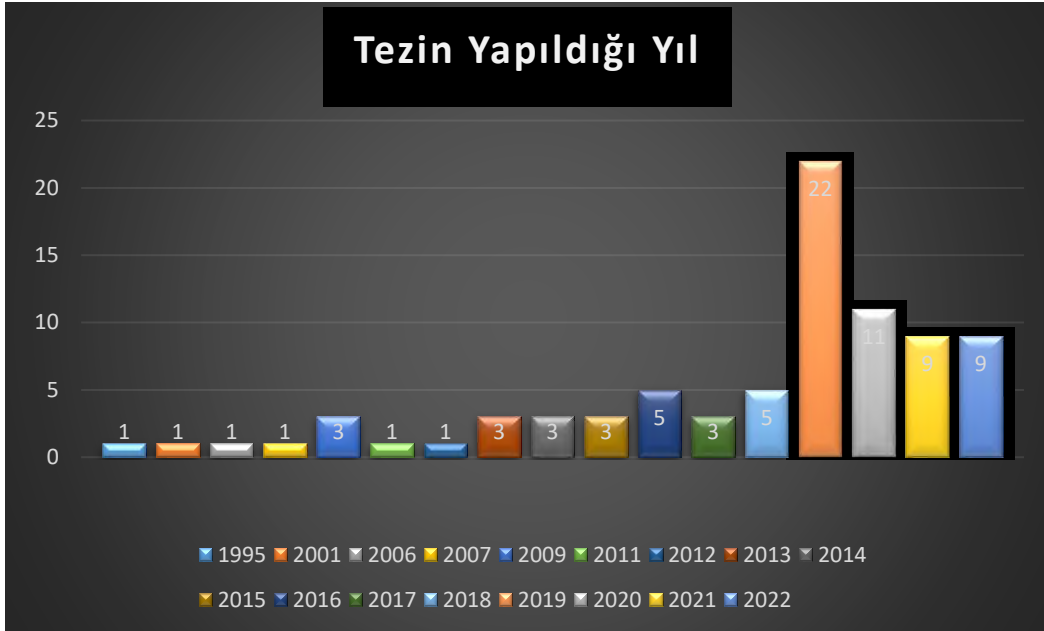

Şekil 1. Tezlerin türüne göre dağılımı

Şekil 1 incelendiğinde araştırma konusu dahilindeki tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu ve doktora tezlerinin yoğunluğunun daha az olduğu görülmektedir. Araştırma konusuna göre incelenen tezlerin %87'si (73) yüksek lisans tezi iken %13'ü (9) doktora tezidir.

2. Tezlerin Yapıldıkları Yıllara Göre Dağılımı

Eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin yapıldığı yıllara göre dağılımını gösteren bilgiler Şekil 2'de sunulmuştur.

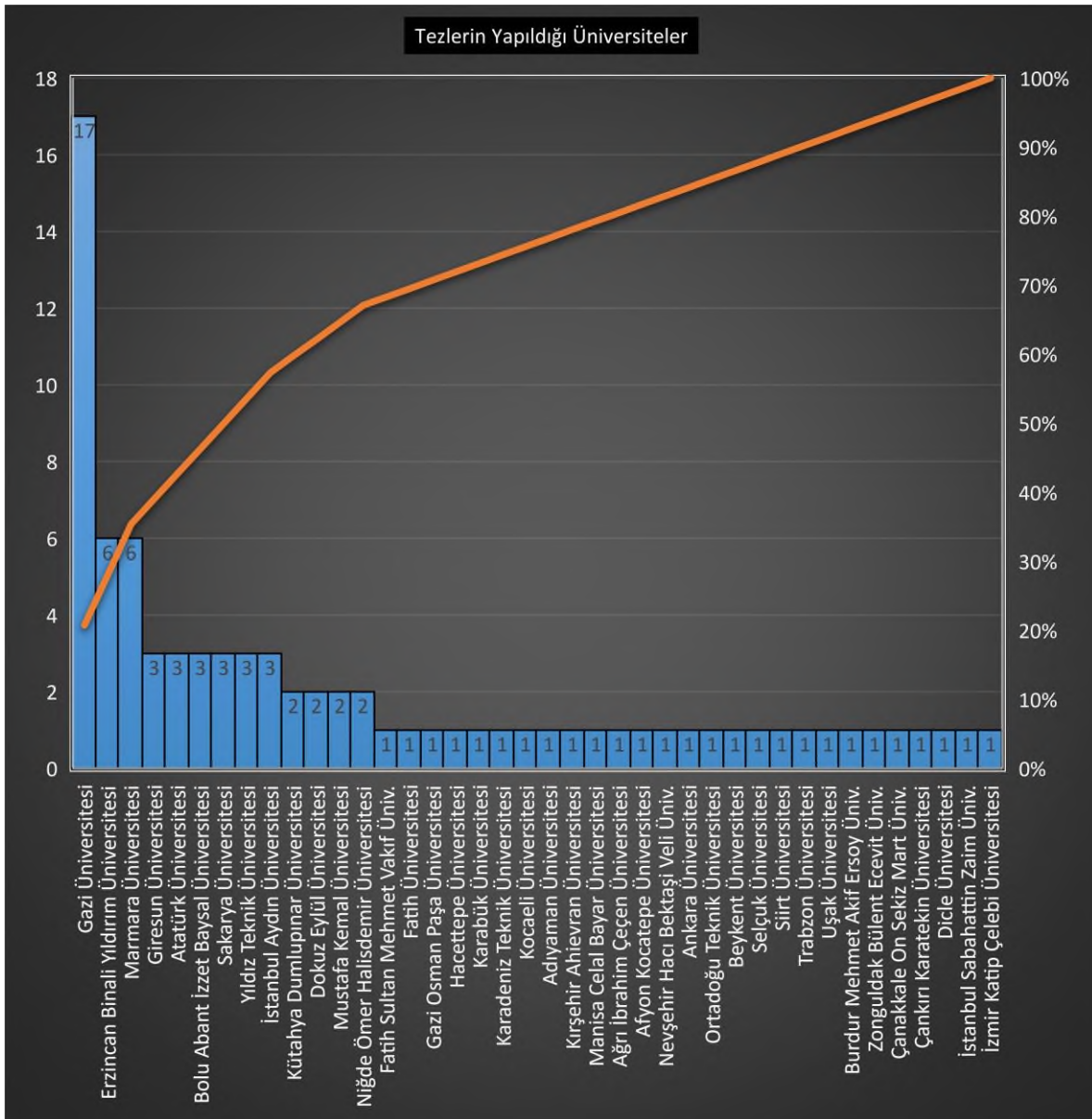

Şekil 2. Tezlerin yapıldığı yıllara göre dağılımı

Şekil 2 incelendiği zaman eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin son yıllarda artış gösterdiği ve özellikle 2019 yılında zirveyi gördüğü anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olarak 1995, 2001, 2006, 2007, 2011 ve 2012 yıllarında birer lisansüstü tez yapıldığı; 2009, 2013, 2014, 2015 ve 2017 yıllarında üçer lisansüstü tez yapıldığı; 2016 ve 2018 yıllarında beşer lisansüstü tez yapıldığı; 2021 ve 2022 yıllarında dokuzar lisansüstü tez yapıldığı; 2020 yılında 11 lisansüstü tez yapıldığı ve 2019 yılında 22 lisansüstü tez yapıldığı görülmüştür.

3. Tezlerin Yapıldığı Üniversitelere Göre Dağılımı

Eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin yapıldığı üniversitelere göre dağılımını gösteren bilgiler Şekil 3'te sunulmuştur.

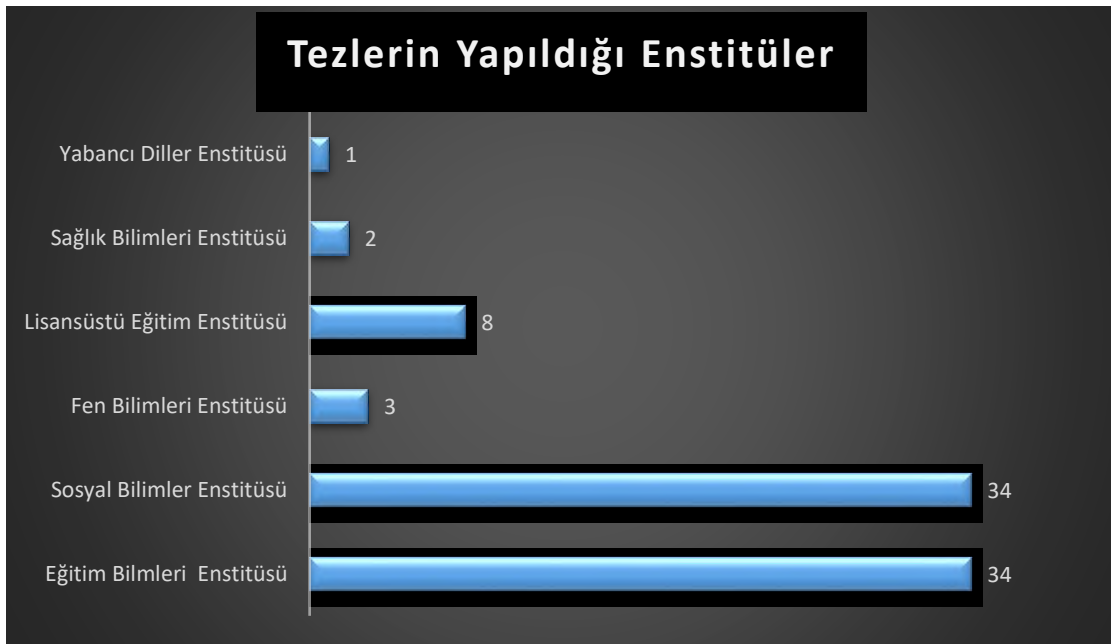

Şekil 3. Tezlerin yapıldığı üniversitelere göre dağılımı

Şekil 3'e göre eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezler incelendiği zaman özellikle Gazi Üniversitesi'nin ön plana çıktığı ve onu Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi ile Marmara Üniversitesi'nin takip ettiği görülmektedir. Konuyla ilgili olarak Gazi Üniversitesi'nin 17 (%20.7); Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'nin altışar (%7.3); Giresun, Bolu Abant İzzet Baysal, Atatürk, Sakarya, Yıldız Teknik ve İstanbul Aydın Üniversiteleri üçer (%3.7) ve Kütahya Dumlupınar, Dokuz Eylül, Mustafa Kemal ve Niğde Ömer Halis Demir üniversitelerinde ikişer (%2.4) lisansüstü tez yapıldığı görülmektedir. Araştırma konusu dahilinde incelen diğer üniversitelerde ise birer tez yapılmıştır.

4. Tezlerin Yapıldıkları Enstitülere Göre Dağılımı

Eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin yapıldığı enstitülere göre dağılımını gösteren bilgiler Şekil 4'te sunulmuştur.

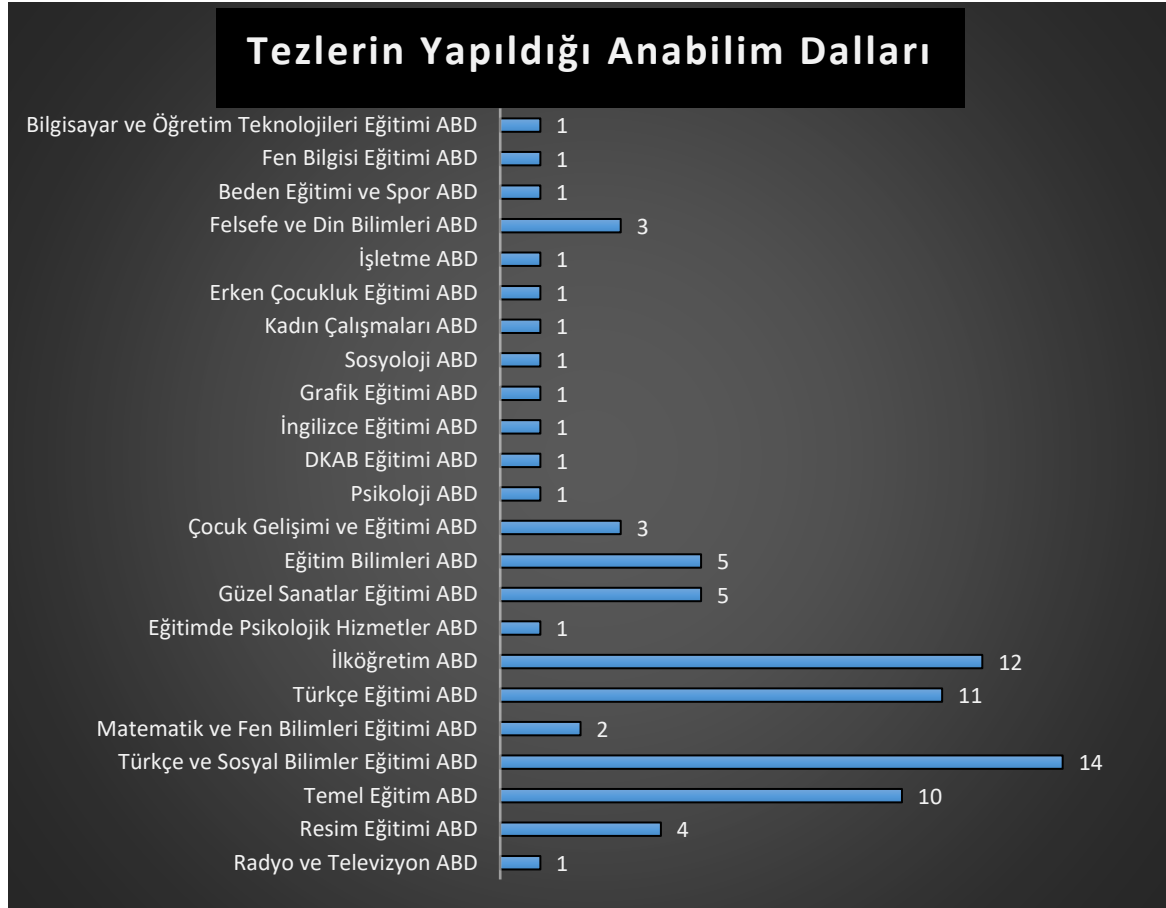

Şekil 4. Tezlerin yapıldığı enstitülere göre dağılımı

Şekil 4 incelendiği zaman eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin büyük çoğunluğunun Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yapıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin 68'i (%83) Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde, 8'i (%9.7) Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde, 3'ü (%3.7) Fen Bilimleri Enstitüsü'nde, 2'si (%2.4) Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nde ve 1'i (%1.2) Yabancı Diller Enstitüsü'nde yapılmıştır.

5. Tezlerin Yapıldıkları Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin yapıldığı anabilim dallarına göre dağılımını gösteren bilgiler Şekil 5'te sunulmuştur.

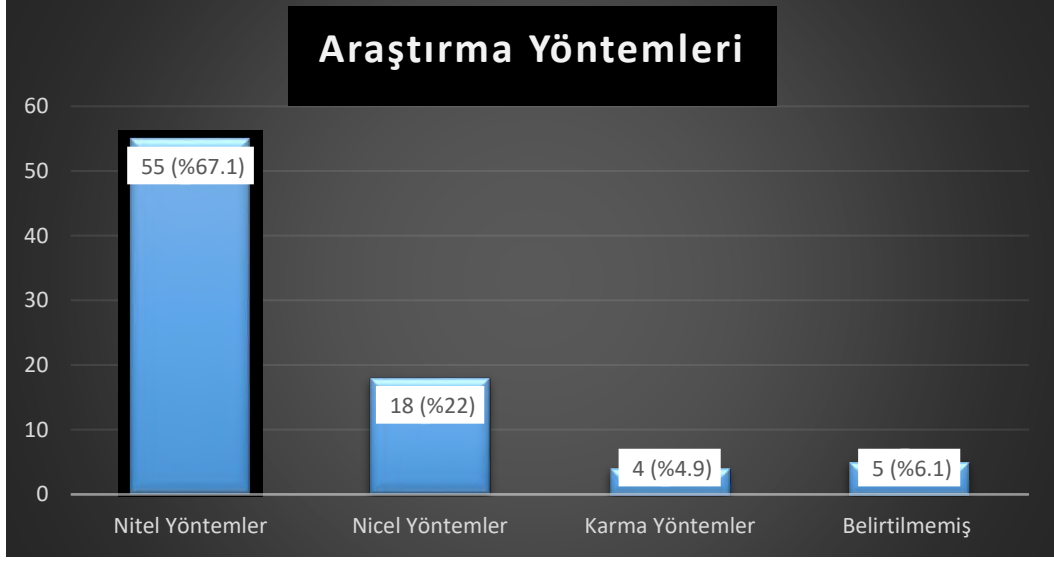

Şekil 5. Tezlerin yapıldığı anabilim dallarına göre dağılımı

Şekil 5 incelendiği zaman eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim dalı (f=14, %18), İlköğretim Anabilim dalı (f=12, %14.6), Türkçe Eğitimi Anabilim dalı (f=11, %13.4) ve Temel Eğitim Anabilim dallarında (f=10, %12.2) yoğunlaştığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin 10'u (%12.2) Eğitim Bilimleri ve Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim dallarında, 4'ü (%4.9) Resim Eğitimi Anabilim ve Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim dallarında, 6'sı (%7.4) Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim dalında ve 2'si (%2.4) Matematik ve Fen Bilimleri Anabilim dalında yapılmıştır. Araştırma konusuna dahil olan diğer anabilim dallarında ise birer tez yapılmıştır.

6. Tezlerin Yapıldıkları Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin yapıldığı araştırma yöntemlerine göre dağılımını gösteren bilgiler Şekil 6'da sunulmuştur.

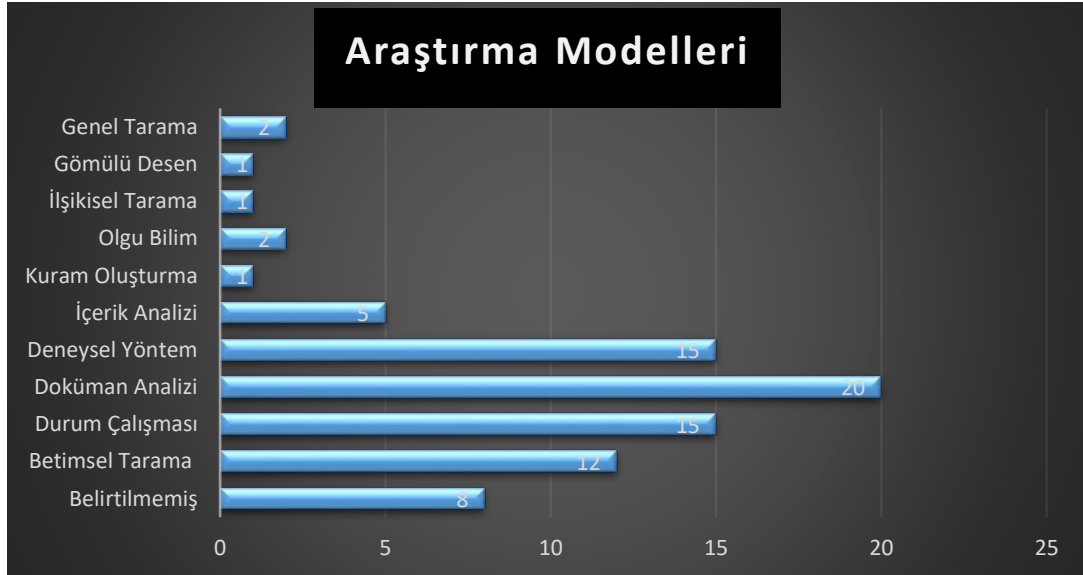

Şekil 6. Tezlerin yapıldığı araştırma yöntemlerine göre dağılımı

Şekil 6 incelendiği zaman eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin büyük çoğunluğunun nitel araştırma yöntemlerine göre yapıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin 55'i (%67.1) nitel yöntemlere göre, 18'i (%22) nicel yöntemlere göre ve 4'ü (%4.9) karma yöntemlere göre tasarlanmıştır. Ancak incelenen lisansüstü tezlerin 5'i (%6.1) kullandığı araştırma yöntemini belirtmemiştir.

7. Tezlerin Yapıldıkları Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin yapıldığı araştırma modellerine göre dağılımını gösteren bilgiler Şekil 7'de sunulmuştur.

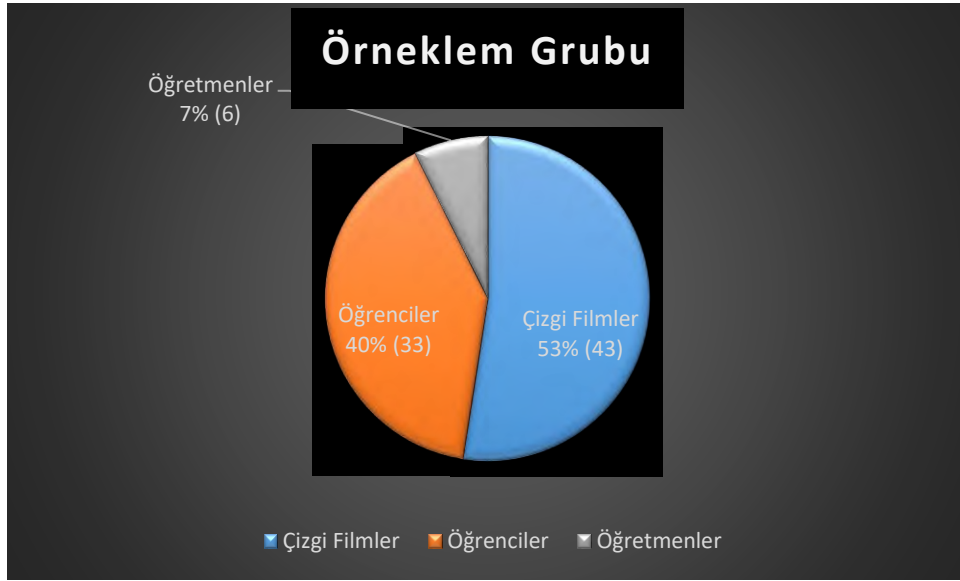

Şekil 7. Tezlerin yapıldığı araştırma modellerine göre dağılımı

Şekil 7 incelendiği zaman eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin doküman analizi (f=20, %24.4), deneysel yöntem (f=15, %18.3), durum çalışması (f=15, %18.3), ve betimsel tarama yöntemleri (f=12, %14.6) üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin 5'i (%6.1) içerik analizi, 2'si (%2.4) genel tarama, 2'si (%2.4) olgu bilim, 1'i (%1.2) gömülü desen, 1'i (%1.2) ilişkisel tarama ve 1'i (%1.2) kurama oluşturma modeline göre yapılmıştır.

8. Tezlerin Örneklem Grubuna Göre Dağılımı

Eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin yapıldığı örneklem gruplarına göre dağılımını gösteren bilgiler Şekil 8'de sunulmuştur.

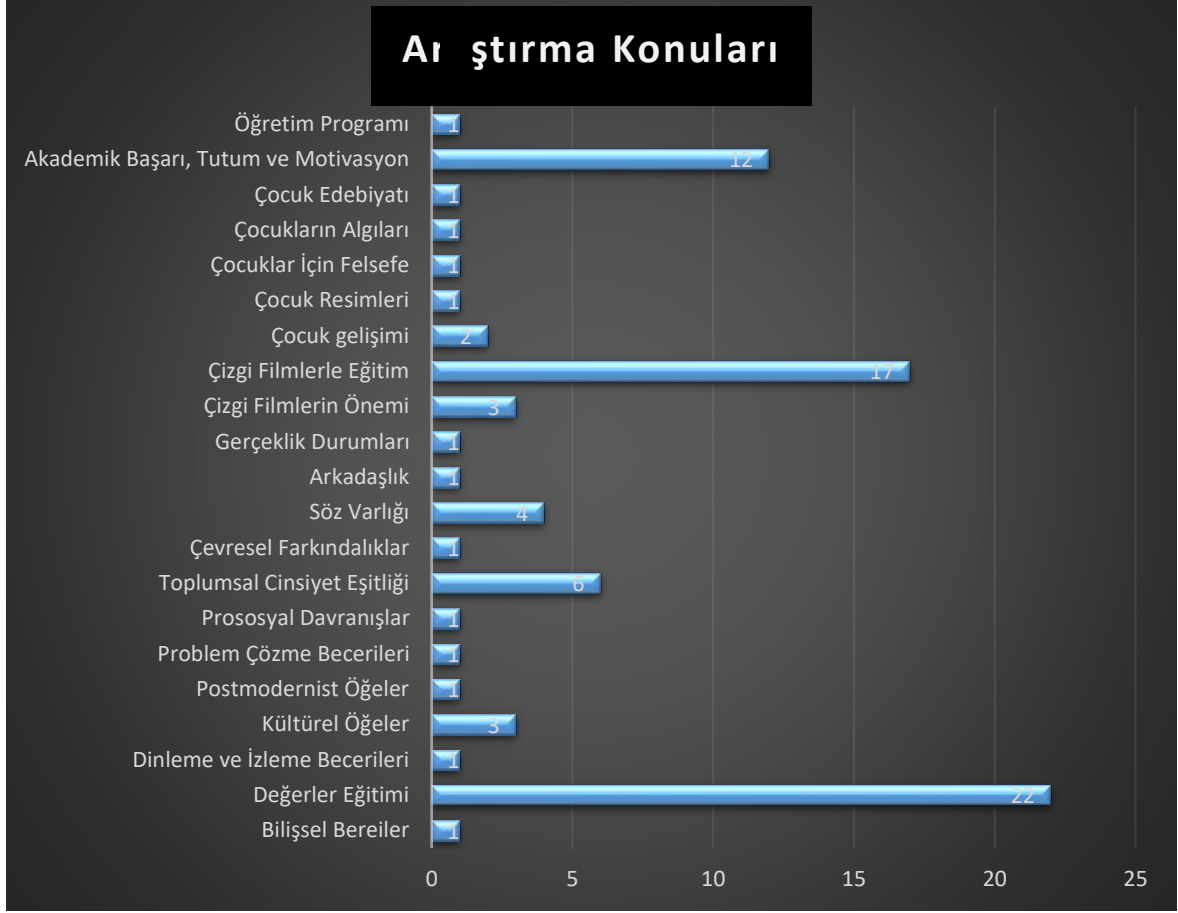

Şekil 8. Tezlerin örneklem gruplarına göre dağılımı

Şekil 8 incelendiği zaman eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin genel olarak çizgi filmler, öğrenciler ve öğretmenler üzerinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Konuyla ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin 43'ü (%53) çizgi filmler üzerinde, 33'ü (%40) öğrenciler üzerinde ve 6'sı (%7) öğretmenler üzerinde gerçekleştirilmiştir.

9. Tezlerin Araştırma Konularına Göre Dağılımı

Eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin yapıldığı araştırma konularına göre dağılımını gösteren bilgiler Şekil 9'da sunulmuştur.

Şekil 9. Tezlerin araştırma konularına göre dağılımı

Şekil 9 incelendiği zaman eğitim alanı ile ilgili çizgi filmler üzerine yazılmış tezlerin araştırma konularının büyük çoğunluğunun değerler eğitimi ($f=22$, %26.8), çizgi filmlerle eğitim ($f=17$, %20.4) ve öğrencilerin akademik başarı, tutum ve motivasyonları ($f=12$, %14.4) üzerine olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili olarak yapılan diğer lisansüstü tezlerin 6'sı (%7.2) toplumsal cinsiyet eşitliğini, 4'ü (%4.8) söz varlığını, 3'ü (%3.6) çizgi filmlerin önemini ve 3'ü (%3.6) kültürel öğeleri konu edinmiştir. Diğer araştırma konuları ile ilgili ise birer lisansüstü tez yapılmıştır.

Tartışma Sonuç ve Öneriler

Araştırmada 1995-2022 yılları arasında eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili olarak yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi amacıyla Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden alınan 82 lisansüstü tez incelenmiştir. Tez türü değişkenine göre lisansüstü tezlerin 73'ünün yüksek lisans ve 9'unun doktora tezi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda araştırma kapsamındaki tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinin fazla olmasının sebebinin yüksek lisans öğrencilerinin doktora öğrencilerine göre daha fazla sayıya sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımına bakılmıştır. Buna göre eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili lisansüstü tezlerin son yıllarda önceki yıllara göre artış gösterdiği görülmüştür. Özellikle 2019 yılında zirve görülmüştür. Son yıllarda yapılan çalışmalar çizgi filmlerin çocukların televizyonlarda en çok tercih ettiği programlar olduğunu göstermektedir (RTÜK, 2018). Yapılan araştırmalar çizgi filmlerin sadece eğlence aracı olarak görülmemesi gerektiğini aynı zamanda kültürel aktarım, ahlaki değerler, hayal gücü, akademik başarı-tutum-motivasyon, toplumsal ve kişisel gelişim gibi birçok yönden çocukları etkilediğini ortaya koymaktadır (Julia & Isrokatun, 2019; Yağlı, 2013). Bu sebeplerle son yıllarda teknolojinin devamlı bir şekilde gelişmesi ile de paralel olarak eğitim alanında çizgi filmlerle ilgili olarak lisansüstü tezlerin artışı düşünülebilir.

Araştırma kapsamında incelenen tezlerin üniversitelere göre dağılımında konu ile ilgili olarak lisansüstü tez yapılan 40 üniversite tespit edilmiştir. Bu üniversiteler içinde Gazi üniversitesi 17 lisansüstü tez ile birinci sırada yer almaktadır. Gazi Üniversitesi tek başına neredeyse araştırılan tezlerin %20'sini karşılamaktadır. Erzurum Binali Yıldırım Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi'nde ise altışar tez yapılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü tezlerin büyük çoğunluğu sosyal bilimleri enstitüsü ve eğitim bilimleri enstitüsünde yapılmıştır. Araştırma konusunun eğitim alanında çizgi filmler ile ilgili lisansüstü tezler olduğu düşünüldüğünde sonucun doğru olduğu düşünülmektedir. Çünkü eğitim bilimleri ve sosyal bilimler alanları çocuk, çizgi film ve eğitim ilişkisini içine alabilmektedir. Araştırma kapsamındaki tezlerin hangi anabilim dallarında yapıldığı ile ilgili yapılan analizlerin sonucunda Türkçe ve sosyal bilimler eğitimi, Türkçe eğitimi, temel eğitim ve ilköğretim anabilim dallarının ön plana çıktığı görülmüştür. Bu sonuç çizgi filmlerin özellikle dil özellikleri, değerler, kültürel öğeler, eğitim vb. konular açısından araştırıldığını göstermektedir. Araştırma yöntemleri olarak bakıldığında ise lisansüstü tezler çoğunlukla nitel yöntemlere göre tasarlanmıştır. Sonrasında ise nicel yöntemler gelmektedir. Bu sonuç lisansüstü tezlerin daha çok yazılı, basılı ve görsel-işitsel kaynakların taraması üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Özellikle çizgi filmler belirli özellikleri bakımından internet kaynakları ve televizyon gibi araçlarla araştırılmıştır. Araştırma modellerine göre lisansüstü tezlerde en çok doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi hem bir araştırma modeli hem de veri toplam yöntemi olarak kullanılabilir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Doküman analiz ile beraber veri kaynağı olarak çizgi filmler kullanılmış ve belirli özellikleri bakımından analiz edilmişlerdir. Ayrıca durum çalışması ve deneysel yöntem de belirli oranlarda kullanılmıştır. Durum çalışması yapılan lisansüstü tezler genellikle öğretmen ve öğrencilerle görüşmeler yapılarak gerçekleştirilmişlerdir. Deneysel çalışmalar ile yapılan lisansüstü tezler ise çizgi filmlerin akademik başarı, tutum, motivasyon gibi değişkenler üzerinde etkililiğinin incelenmesini konu edinerek yapılmıştır. Araştırma kapsamındaki lisansüstü tezler incelendiğinde örneklem grubu olarak çoğunluğun çizgi filmler ve öğrenciler olduğu görülmektedir. Örneklem grubu çizgi filmler olan lisansüstü tezlerin daha çok nitel yöntemler ile örneklem grubu öğrenciler olan lisansüstü tezlerin ise daha çok nicel yöntemler ile gerçekleştirildiği görülmüştür. Öğretmenler üzerinde yapılan lisansüstü tezlerin oranı ise diğerlerine göre çok düşük kalmıştır.

Araştırma kapsamında lisansüstü tezlerin konuları incelendiğinde değerler eğitiminin, çizgi filmler yoluyla eğitimin, çizgi filmlerin akademik başarı, tutum ve motivasyon üzerindeki etkilerinin ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Çocuklar en büyük kitle iletişim

araçlarından biri olan televizyondan yardımlaşma, dayanışma, arkadaşlık gibi olumlu kazanımlar elde edebilecekleri gibi şiddet, entrika, ahlaki bozukluk gibi olumsuz davranışlar da öğrenebilmektedirler (Alzate, 2016; Yağbasan & Kurtbaş, 2015). Çünkü çocuklar özellikle çizgi filmler üzerinde beğendikleri karakterlerin özelliklerini örnek almakta ve bazen onları taklit etmektedirler (Astuti vd., 2019). Dolayısıyla konuyla ilgili olarak yapılan lisansüstü tezlerin konu bakımından değerler eğitimi üzerinde yoğunlaşması tamamen normal karşılanacak bir durumdur. Bu konuda yapılan lisansüstü tezler ahlaki ve toplumsal değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasında çizgi filmlerin önemini ortaya koymaktadırlar. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılmasında da çizgi filmler önemli roller oynayabilmektedirler (Yağan Güder, 2017). İncelenen tezlerin bir bölümü toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine yazılmış ve bu bağlamda çizgi filmlerin etkisini araştırmış tezlerdir. Bu tezlerle beraber toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesi adına çizgi filmlerin rollerinin tartışıldığı söylenebilir. Ayrıca çizgi filmlerin eğitimde akademik başarıyı, tutumları ve motivasyonları artırdığı birçok araştırmada kanıtlanmıştır (Teymuroğlu & Oruç, 2011). İncelenen tezlerin akademik başarı, tutum ve motivasyonları çizgi filmler bağlamında araştırdığı ve çizgi filmlerin eğitimde nasıl kullanılması gerektiği sorusuna cevap aradıkları görülmüştür.

Bu sonuçlar doğrultusunda;

- Literatürde çizgi filmler ve eğitim konusu üzerinde az çalışıldığı görülen konular araştırılabilir,
- Çizgi filmlerin eğitimde kullanılması amacıyla örnek senaryo projeleri oluşturulup Millî Eğitim Bakanlığı'na sunulabilir.
- Bu araştırmada az incelendiği görülen problem durumlarının derinlemesine ve detaylı araştırmaları yapılabilir.

Etik Kurul İzni

Bu makale, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Adak Özdemir, A. & Ramazan, O. (2012). Çizgi filmlerin çocukların davranışları üzerindeki etkisinin anne görüşlerine göre incelenmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, (35), 157-173.
- Akıncı, A. & Güven, G. (2014). Okul öncesi döneme yönelik çizgi filmlerde yer alan değerlere ait sözel ifadelerin sunumu: TRT çocuk kanalı örneği. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(16), 429-445.
- Alzate, J. V., (2016). Grade school children: more affected on violent TV cartoons. *International Journal of Novel Research in Education and Learning*. 3(1), 1-10.
- Arıkan, A. (2001). *Yedi oniki yaş arası çocuklara çizgi film yöntemi ile müze eğitiminin verilmesi* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, A. & Duman, E. Z. (2018). Okul Öncesi Eğitim Programında yer alan motor gelişim kazanımlarının çizgi filmlerdeki sunumu. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 4(6), 320-344.
- Asghar, S., & Chohan, N. (2019). How animated cartoons change the linguistics behavior of the students. *International Bulletin of Linguistics & Literature* 1(3), 30-47.
- Astuti, R. W., Waluyo, H. J., & Rohmadi, M. (2019). Character education values in animation movie of nussa and rarra. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal (BIRCI-Journal)* (2), 215-219.
- Aşlıoğlu, E. (2018). Sanat eğitimcilerinin bakış açısından "Pepee". *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(13), 87-96.
- Atik, A., & Erdoğan, Ş. B. (2014). Toplumsal bellek ve medya. *Atatürk ve İletişim Dergisi* (6), 1-16.
- Aymaz, G. (2018). İletişim araçlarının toplumsal tarihi için bir giriş. *Global Media Journal TR Edition*, 8(16), 124-139.
- Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı, (2018, Aralık). Animasyon sektörü raporu 2018. <https://bebka.org.tr/wp-content/uploads/2021/07/Animasyon-Sekto%CC%88ru%CC%88-Raporu-2018.pdf>
- Borzekowski, D. L. (2018). A quasi-experiment examining the impact of educational cartoons on Tanzanian children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 54, 53-59. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2017.11.007>
- Cesur, S., & Paker, O. (2007). Televizyon ve çocuk: çocukların tv programlarına ilişkin tercihleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19), 106-125.
- Coşkun, E. & Köroğlu, M. (2016). Pepee ve Caillou çizgi filmlerinde kavram öğretimi. *Milli Eğitim*, (210), 601-619.

- Demiral, U., Yamaner, E. & Süklüm, N. (2016). Çizgi filmlerde verilen eğitimsel mesajlar; TRT çocuk kanalı örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 536- 544.
- Doğan, A., & Göker, G. (2012). Tematik televizyon ve çocuk: ilköğretim öğrencilerinin televizyon izleme alışkanlıkları. *Milli Eğitim Dergisi*, 42(194), 5-30.
- Eskandari, M. (2007). *İran'da TV'de yayınlanan çizgi filmlerin ilköğrencilerinin eğitimine etkisi* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Hsu, H. T., & Lee, I. J. (2020, Temmuz). *Using augmented reality technology with serial learning framework to develop a serial social story situation board game system for children with autism to improve social situation understanding and social reciprocity skills*. In International Conference on Human-Computer Interaction konferansında sunulan bildiri, Kopenhag, Danimarka.
- Julia, J., & Isrokatun, I. (2019). Technology literacy and student practice: Lecturing critical evaluation skills. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 18(9), 114-130. <https://doi.org/10.26803/ijlter.18.9.6>
- Karakuş, N. (2015). Okul öncesi döneme hitap eden tema içerikli çizgi filmlerin değerler eğitimine katkısı yönünden değerlendirilmesi (Niloya örneği). *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(30), 251-277.
- Kamleitner, B., & Khair Jyote, A. (2013). How using versus showing interaction between characters and products boosts product placement effectiveness. *International Journal of Advertising*, 32(4), 633-653.
- Kidenda, M. C. A. (2018). The necessity for parents to watch animated cartoons with children aged seven to eleven years. *Journal of Education and Practice*, 2(1), 42-52. <https://doi.org/10.47941/jep.261>
- Merriam, S. (1998). *Qualitative research and case study applications in education. Revised and expanded from case study research in education*. USA: JB Printing.
- Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973, 24, Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı:14574). 13/12/2022 tarihinde <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14574.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı* (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). Ankara: MEB Yayınları.
- Neubaum, G., & Krämer, N. C. (2017). Monitoring the opinion of the crowd: Psychological mechanisms underlying public opinion perceptions on social media. *Media Psychology*, 20(3), 502-531. <https://doi.org/10.1080/15213269.2016.1211539>
- Özeskici, D. (2014). *Çizgi filmlerin görsel sanatlar dersi açısından önemi hakkında öğretmen ve öğrenci görüşleri* (Yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özyürek, A., Kaya, B., Yeşil, Z. & Karadaş, İ. (2018). Keloğlan Masalları çizgi filminin değerler açısından incelenmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 1-11.
- Pandey, A., & Lenka, C., (2020). Impact of cartoon watching on overall development of school going children: a case study in Bhubaneswar city, Odisha. *International Journal of Applied Research*, 6(4), 334-344.

- Pekşen Akça, R. & Baran, G. (2018). Çizgi filmlerin Türk kültürüne ait özellikler açısından incelenmesi: Pepee örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 215-224.
- Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), (2018, Mayıs). Televizyon izleme eğilimleri araştırması. <https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Birimler/Kamuoyu/televizyonizlemeegilimleriarastirmasi2018.pdf>
- Shah, J., Das, P., Muthiah, N., & Milanaik, R. (2019). New age technology and social media: adolescent psychosocial implications and the need for protective measures. *Current Opinion in Pediatrics*, 31(1), 148-156. <https://doi.org/10.1097/mop.0000000000000714>
- Temizyürek, F. & Acar, Ü. (2014). Çizgi filmlerdeki subliminal mesajların çocuklar üzerindeki etkisi. *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE*, 3(3), 25-39.
- Teymuroğlu, B., & Oruç, Ş. (2011). Sosyal bilgiler öğretiminde çizgi film kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına etkisi. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 2(2), 92-106.
- Vitasmoro, P., Chandra, A., I., & Jatmiko, J., (2020). Improving student's english vocabulary mastery through animation cartoon. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 383, 505-509. <https://doi.org/10.2991/icss-19.2019.32>
- Yağbasan, M. & Kurtbaş, İ. (2015). Şiddet ve tüketim kısılcında çocukluk: Televizyon Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 15-31.
- Yağlı, A. (2013). Çocuğun eğitiminde ve sosyal gelişiminde çizgi filmlerin rolü: Calou ve Pepee örneği. *Electronic Turkish Studies*, 8(10), 707-719. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5965>
- Yahaya, A. H., Rathakrishnan, B., Tuah, D. K., & George, S. (2020). Influence of aggressive media programs on student behaviour. *International Journal of Indian Psychology*, 8(2), 1-12. <http://dx.doi.org/10.36295/ASRO.2020.231119>
- Yıldırım, A., & Simsek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11 baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yorulmaz, B. (2013). Pepee çizgi filminin din ve değerler eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(24), 438-448.

ÖĞRENCİLERİN RUSÇA KONUŞMA BECERİLERİNİN ŞEKİLLENDİRİLMESİNDE RUS GENÇLİK JARGONLARININ YERİ VE ÖNEMİ

 Hüseyin PARLAK^a

Özet

Yabancı dil eğitimi verilirken öğrencilerin eğitimini aldıkları dilde temel dil becerilerini geliştirmelerine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye'deki yüksek öğretim kurumlarının dil ve edebiyat bölümlerinde de okuma, yazma, dinleme ve konuşma olmak üzere dört ana dil becerisini geliştirmeye yönelik eğitim verilmektedir. Verilen bu eğitim tüm yabancı dillerde olduğu gibi Rusça öğretiminin de temelini oluşturmaktadır. Gerek Rusça gerekse diğer yabancı dil eğitimlerinin müfredatında genel olarak jargon ifadelerine yönelik ayrı bir ders bulunmamaktadır. Hâlbuki günlük hayatta özellikle de Rusçada yoğun kullanıma sahip olan jargon ifadelerin de öğrencilere verilmesi gerekmektedir. Çünkü öğrenciler hem eğitimleri esnasında hem de mezun olduktan sonra ana dili Rusça olan bireyler ile iletişime geçtiklerinde jargon ifadeler ile kurulan cümleleri anlamakta zorlanmaktadırlar. Çalışmamızda Rusçada geniş kullanıma sahip jargon ifadeleri günlük, mesleki ve özellikle de gençlik jargonları olarak inceledik. Jargon ifadeler edebi dilde kullanılmadığı için doğal olarak ders kitaplarında yer almamaktadır. Genel olarak öğrencilerin günlük hayatta Rusça konuşurken sık karşılaşılabilecekleri jargon ifadelerine çalışmamızda yer vermeye gayret gösterdik. Bu ifadeleri belli gruplar ve tablolar halinde inceledik. Yaptığımız çalışma sonunda eğitimciler ve öğrencilere faydalı olacağını düşündüğümüz bir sözlük çalışması da hazırlamış olduk. Jargon ifadeler her ne kadar kaba bir yapıya sahip olsalar da yabancı dil eğitimi alan öğrencilere öğretilmesi gereken bir konu olduğu kanaatindeyiz. Bu yüzden yabancı dil eğitiminde özellikle de Rusça eğitiminde öğrencilerin konuşma becerilerinin tam olarak şekillendirilmesinde jargon ifadeler üzerinde de durulmasının gerekli olduğu kanısına varmış bulunmaktayız.

Anahtar Kelimeler: Jargon, Dil becerisi, Konuşma becerisi, Dil eğitimi.

THE PLACE AND IMPORTANCE OF RUSSIAN YOUTH JARGONS IN SHAPING THE STUDENTS' RUSSIAN-SPEAKING SKILLS

Abstract

Providing foreign language education, various studies are carried out to improve the basic language skills of the students in target language. In the language and literature departments of higher education institutions in Turkey language education is provided to develop four main language skills: reading, writing, listening and

^aDr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı, hparlak@erciyes.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 10.03.2023, Makale Kabul Tarihi: 17.04.2023

speaking. This education, as in all other foreign languages, is also the basis of Russian education. There is not separate course for jargon expressions in the curriculum of neither Russian nor other foreign language education. However, jargon expressions, which are used extensively in daily life, especially in Russian, should be presented to students because they have difficulty in understanding sentences formed with jargon expressions when they communicate with native Russian speakers both during the education and after graduation. In our study, we examined the jargon expressions that are widely used in Russian as daily, professional and especially youth jargons. Since jargon expressions are not used in the literary language, they are naturally not included in the course books. In general, we tried to include jargon expressions that students may encounter frequently when speaking Russian in daily life. We examined these expressions in certain groups and tables. As a result of our study, we have also prepared a dictionary that we think will be useful to educators and students. Although jargon expressions have a rough structure, we believe that it is a subject that should be taught to foreign language students. Therefore, we have come to the conclusion that it is necessary to focus on jargon expressions in order to fully shape the speaking skills of students in foreign language education, especially in Russian education.

Keywords: Jargon, Language skill, Speaking skill, Language education.

Giriş

Türkiye'deki yüksek öğretim kurumlarında Rus dili eğitimi vermek, farklı yabancı dillerde de olduğu gibi öğrencilerin eğitimini aldıkları dili kullanarak düşüncelerini ifade etme becerilerinin en üst seviyeye çıkarılmasına yöneliktir. Yüksek öğretim kurumlarındaki öğrencilerin eğitimini aldıkları dili kullanabilmeleri ve bu dil sayesinde yeni bilgileri kavrama süreçleri yabancı dil eğitim sürecini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Rus dili ve diğer yabancı dillerin üniversitelerde öğretimi hem bilişsel hem de eğitimsel anlam içermektedir. Rus dili öğretiminde özellikle de yabancı dil olarak öğretilmesinde iki temel hedef bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz; bunlardan ilki bilgilendirme, yani dil hakkındaki bilgiler ile öğrenciyi donatma; ikincisi ise pratik yaptırma, yani öğrencinin edindiği donanımı kullanarak okuma, yazma, konuşma ve dinleme gibi temel dil becerilerini geliştirme. Temel dil faaliyetleri olarak kabul edilen konuşma ve yazma becerilerinin aynı seviyede geliştirilmesinin Rus dili öğretiminin öncelikli görevi olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikli olarak tüm yabancı dillerin öğretiminde öğrencilerin yabancı dildeki konuşma ve yazma becerilerine hâkim olabilmesi birbirine bağlı olan temel dil faaliyetlerinin geliştirilmesi ile mümkün olmaktadır. Yani okuma olmadan yazma, dinleme olmadan ise konuşmanın gelişmesi mümkün değildir. İkinci olarak bahsettiğimiz bu dil becerilerinden birisinin geri plana atılması yabancı dil eğitim sürecini sadece fakirleştirmekle kalmaz aynı zamanda diğer dil becerisini de olumsuz etkiler. Yabancı dil öğretiminde konuşma ve yazma becerilerinin yapısal farklılıklarını da iyi bilmek gerekmektedir.

Bahsettiğimiz bu iki dil becerisi yani konuşma ve yazma arasında gözle görülür farklar vardır. Konuşma dilindeki olaylar yazı diline oranla daha hızlı gelişmekte ve duruma göre değişen monolog ya da diyalog şeklinde yapılmaktadır. Yazı dili ise monolog olarak uygulanır. Konuşma dilinde telaffuzlar, duraksamalar, jestler ve mimikler ön plana çıkarken yazı dilinde bu yapılar görülmez. Her iki dil becerisinin de üslup açısından kendine has özellikleri bulunmaktadır. Özellikle Rusça konuşma dilindeki

yapılarda vurgu, jest ve mimikler ön plana çıkarken yazı dilinde noktalama işaretleri, satır başları ve büyük harf kullanımı gibi unsurlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Bahsi geçen dil becerileri arasında bu denli farklılıklar olmasına rağmen her konuşma metninin yazıya dökülebilmesi gibi her yazılı metnin de okunarak konuşma diline aktarılabilmesini göz ardı edemeyiz. Konuşma ve yazı dili arasındaki farklılıklar sadece içerik, gramer ve üslupsal yapıları ile sınırlı değildir.

Türkiye'deki yüksek öğretim kurumlarında Rus dili eğitimi bir taraftan öğrencilerin bu dil hakkındaki dil bilgisi ve kültür bilgilerinin sağlam temellere oturtulmasına yönelikken diğer taraftan da eğitimini aldıkları dili kullanarak günlük hayatta karşılaşacakları iletişim problemlerini çözmelerine ve rahat iletişim kurabilecekleri dil pratiğini edinmelerine yöneliktir. Yalnız bu süreç esnasında verilen eğitim ağırlıklı olarak dilbilim, kültür, edebiyat ve uzmanlık alanlarına yönelik dil yapılarını içermektedir. Günlük hayatta kullanacakları kalıpları ve sokak dilini ise öğrenciler ders dışında iletişime geçebildikleri, ana dili Rusça olan bireylerden kendi çabaları ile öğrenmeye çalışmaktadırlar. Öğrenciler ana dili Rusça olan bireyler ile iletişime geçtiklerinde ise eğitimini almadıkları için günlük sokak dilini kullanmakta ve anlamakta zorlanmaktadırlar.

Günlük hayattaki konuşma dili farklı olaylara bağlı olarak sözlü bir şekilde tecelli etmekte ve günümüzde sözlü ifadeler dil araştırmaları alanında güncelliğini korumaktadır. Özellikle XX. yüzyılın sonlarında Sovyetler Birliğinin dağılması ile konuşma dilinde köklü değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimlerden bir tanesi ise konuşma dilinde jargon ifadelerin daha yoğun kullanılmaya başlanmasıdır. Bu yüzden çağdaş Rusça konuşma dilinin öğretilmesi ve öğrenciler tarafından anlaşılması Rus dili eğitiminin tam anlamı ile verilebilmesi açısından oldukça önemlidir.

Çalışmamızda ilk olarak jargon kelimesinin anlamı ve türlerinin açıklaması üzerinde durduktan sonra jargon ve argo arasındaki benzerlikten de bahsetmiş bulunmaktayız. Çalışmamızın devamında Türkiye'deki yüksek öğretim kurumlarında Rus dili eğitimi gören öğrencilerimizin günlük hayatta karşılaşabilecekleri jargonlar ve özellikle de gençlik jargonları üzerinde durulmuş ve kendilerine faydalı olacağını düşündüğümüz jargon ifadeler çevirileri ile birlikte sunulmuştur.

A. JARGON

Jargon kelimesinin kökeni Fransızcadan gelmektedir. Araştırmacılar bu kelimenin kökeni hakkında farklı görüşlere sahiptirler. Birçok araştırmacıya göre jargon kelimesinin etimolojisi sonuna kadar araştırılmamış ve net değildir. M. Fasmer'e göre Fransızca jargon kelimesi "zarf, jargon" Gallo-Roman dilinde "gevezelik" anlamına gelen "gargone" kelimesinden gelmektedir. A. D. Mihelson (1870) jargon kelimesinin Fransız kelime dağarcığındaki jans "kaz" kelimesi olduğunu belirtmiştir, A. Doza (1938-1954) "lıkırdamak, cızırdamak" manasına gelen gargouiller kelimesi olduğunu söylemiştir. V. A. Hamyakov ise U. Skit'in (1958) İngilizcede sunduğu etimolojiye dikkat çekmektedir: "Jargon - karmaşık dil. Jargonun Fransızca anlamı ise - kuş ötüşü. Eski Fransızcada ise -gargon'dur." demiştir (akt. Rudenko, 2016, s. 128-129).

B. Vardar jargonu "toplumsal lehçenin bir dilin belli bir toplumsal öbeğe özgü biçimi veya ölçünlü bir dilin belirli bir grupta kullanılan çeşidi" şeklinde tanımlar. "Topluluk dilleri, içerdikleri sözcük hazinesi bakımından lehçeler içinde alt ve ölçünlü olmayan diller olarak kabul edilebilir ve sözcük

hazinelerinde konuşma topluluklarına özgü anlamlar taşıyan sözcükler veya ifadeler bulunur. Bu sözcüklere ise kullanıldıkları topluluklara göre jargon veya argo denir." (akt. Biderkesen, 2017, s. 10).

Fransızcadaki jargon kelimesinden gelen "jargonism" sosyal bir grup veya bir jargon grubuna ait kelimeler anlamına gelmekte ve jargonlar kendi arasında okul, üniversite, harp okulu, askeri öğrenci, bilgisayar oyuncusu, işçi, radyo dinleyicisi ve benzeri jargonlar olmak üzere birçok farklı alana ayrılmaktadır (Kolesnikova, 2016, s. 172). Kolesnikova (2016) ayrıca herhangi bir jargona ait olan kelime veya kalıp ifadeler jargonism dendiğini, bu kelime ve ifadelerin konuşma diline geçip genel halk dilinin bir ögesi olduğunu vurgular (s. 172).

Jargonism edebi dildeki kelime ve ifadelerle kıyasla daha fazla duygu yüklüdür. Örneğin: ("драйвера"- дрова; "материнска плата"-мамка; "мило, прелестно"- кавайно; "милашка, душка"- няша) (Kolesnikova, 2016, s. 172).

Jargonlar:

- Sınıfsal ve sosyal tabaka olarak (aristokrat, köylü, şehirli, din adamları ve diğerleri);
- Mesleki jargon: fabrika işçileri, çalışanları, inşaatçılar, bilim adamları vs.;
- Merak ve ilgi alanlarına göre (pul meraklısı, kumarbazlar, domino oyuncularını, balık avcıları vs.);
- Gençlerin kullandığı jargon [öğrenciler, yarı zamanlı çalışan öğrenciler, gençlik grupları (müzik grupları)]; şeklinde de sınıflandırılmaktadırlar (Ryzhkova, 2011, s. 30).

Jargon veya argo yabancı dil öğretiminde önemli bir rol oynayan konuşma dilinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Argonun açıklamasına gelecek olur isek bu kelimenin etimolojisine başvurmamız gerekmektedir. Rusçadaki "сленг" kelimesi İngilizcedeki slang (slang = argo) kelimesinden gelmektedir. Argo kelimesine XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren "hırsızların ve serserilerin dili" anlamında karşılaşılmaktadır; XIX. yüzyıldan itibaren ise herhangi bir meslek veya sosyal gruba ait jargon ile ilişkilendirilmektedir. Günümüzde argo kelimesi XIX. yüzyıldaki anlamı ile kullanılmaktadır. Dilbiliminde argo kelimesi sıklıkla edebi dil kurallarına zıt bir konumda bulunmaktadır (Maruşkina & Niupakoyeva, 2015, s. 103).

Rus dilbiliminde ise M. V. Arapov argo kelimesinin anlamını daha net vermektedir: 1) Jargonun aynısı (milli edebiyatımızda İngiliz dilli ülkelere has bir durum olarak verilir.); 2) Konuşma dilinin bir katmanını oluşturan, kaba yapısı ile yansıyan ve bazen bahsi geçen konuya hicivsel yaklaşımı yansıtan jargon yapıya denir. Argo yapılar ilk defa ortaya çıkıp sosyal grupların kullandığı kelime ve ifadelerden oluşurlar ve bu sosyal grupların olaylara verdikleri değerleri yansıtır. Argoya ait yapılar ya hızlı bir şekilde kullanımdan çıkmakta ya da ince üslupsal ve anlamsal kullanımlar içererek edebi dile geçmektedirler (akt. Rudenko, 2016, s. 131). Günümüzde Rus dilinde argo kelimesi büyük oranda jargon ile aynı anlamda kullanılmaktadır.

Toplumdaki belli başlı değişiklikleri dışa en çok yansıtan gençlik jargonu dilin kelime yapısındaki en canlı kısımlardan birisi olduğu için daha fazla ilgi uyandırmaktadır. Gençlik jargonlarının incelemesi ile E. M. Beregovskaya, Y. G. Borisova, K. H. Dubpovina, T. İ. Yerovyeva gibi birçok araştırmacı ilgilenmiştir. Toplumda sosyal bir grup olan gençler kendilerini her zaman yetişkinlerin dünyasına karşıt

bir pozisyona koymaya çalışmaktadırlar. Dahası farklı gençlik grupları arasındaki süre gelen rekabet toplumdaki gelişimi daha net gösterebilmektedir. Gençlere ait olan ve sözlü iletişimde kullanılan jargonlar yaşamın getirdiği farklı durumlarda güncellik kazanmaktadırlar. Konuşma esnasında gençler tarafından yoğun jargon ve argo kullanımı kendini ifade etme anında özgün olmayı, toplum ve hayat şartlarının verdiği sıkıntılara karşı protestoyu, potansiyel bir saldırganlığı ve herhangi bir çatışmaya karşı olan hazırlığı işaret etmektedir. Farklı sosyal gruplar arasındaki mücadele dil ve iletişim üsluplarındaki rekabette kendini göstermektedir. Bu yüzden farklı sosyal grupların grup içi ve gruplar arası iletişimi esnasında yeni yaşam stili ve yeni bir dil ortaya çıkmaktadır (akt. Bondarenko, 2008, s. 2).

Araştırmacılar modern toplumda gençlik jargonlarının geniş yer bulmasının birkaç nedenini ön plana çıkarmaktadırlar. Bu nedenlerden bazıları: kriminal diziler, polisiye romanlar, suç otoritelerinin çekici ve bir o kadar da zor hayatları hakkındaki gazete ve dergilerde yayımlanan makaleler ve kitlesel iletişim araçları sayesinde kriminal yapıların ön plana geçmesi; teknik ve bilişim teknolojisinin gelişimi ile Amerikan İngilizcesinin Rus dili ve diğer dillere olan etkisi (printer, scanner, display v.b.), aynı zamanda (monitoring - izleme, manager - yönetici) gibi yapılara da Rus gençliği tarafından hayran kalınmasıdır (Suslyakov vd., 2016, s. 26-30).

Bilindiği üzere Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte geniş bir coğrafyada devletin resmi dili olarak kullanılan ve eğitimi verilen Rus dili Sovyetler Birliğinden ayrılan ülkeler için eski statüsünü kaybetmiştir. Kapitalist sistemin Rusya'ya girmesi ile birlikte Amerikan İngilizcesinde kullanılan jargonlar özellikle de Rus gençliğinin diline yerleşmeye başlamıştır. Bunun akabinde ise jargon kullanımı tüm toplumun dilinde yer etmiştir.

Rus dili doksanlı yıllarda kendi tarihindeki üçüncü demokrasi dalgasına maruz kalmıştır. Bu dalgalardan ilki I.Petro zamanında, ikincisi sosyalist sistemin edebi dil yapısını etkilediği Sovyetler Birliği zamanında ve üçüncüsü ise geçtiğimiz yüzyılın doksanlı yıllarında baş gösteren yeniden yapılanma döneminde meydana gelmiştir. Bu dönemde her şeyden önce Rus dilinin kelime dağarcığı değişmeye başlamıştır. Gündelik konuşmalar daha sansürsüz hale gelmiş, basit cümle kurulumları, jargonlar ve demokrasi dalgasının getirdiği tüm yenilikler dile girmiştir. Irmak taşıdığı zaman kıyıya faydalı toprak ile birlikte birçok atık da getirir söyleminde olduğu 'çılgın doksanlar' diye tabir edilen yıllarda Rus dilinin başına tam da bu durum gelmiştir. Eğer geçen yüzyıl ile günümüzü kıyaslayacak olursak Rus diline yerleşen jargon ve yabancı kelime sayısı geçen yüzyılda çok daha fazladır (Makienko, 2016, s. 104-105).

B. GÜNDELİK KONUŞMA KELİMELERİ, JARGONLAR VE GENÇLİK JARGONLARI (ARGO)

Konuşmaya renk, gayri resmiyet ve serbestlik katan ve aynı zamanda kabalıktan uzak olan kelimeler gündelik kullandığımız kelimelerdir. Güncel hayatta kullandığımız bu kelime dağarcığı yapılan sohbette geçen konulara göre de oldukça çeşitlilik arz ederler (Rozenal, 1984, s. 84).

Örneğin:

Tablo 1. Günlük hayatta kullanılan jargon örnekleri

Jargon Kelimeler	Sözlük Anlamı	Türkçe Anlamı
Ага	1. (межд.) Выражает злорадство, торжество, замешательство и т.п. 2. (частица. Разг.-сниж.) Употр. Для выражения согласия, подтверждения; да, хорошо, так.	1.(<i>ünlem cümlesi</i>) Böbürlenme, karşı tarafın başarısızlığına sevinme, kutlama, karışıklık ve benzeri anlarda kullanılan (Aha) kelimesinin karşılığı. 2.(<i>ünlem edatı, düşük seviye konuşma dilinde</i>) Aynı fikirde olma ve onaylama anlamına da gelir.
Бац	(Разг.) 1. (Употр.) Для обозначения отрывистого резкого и звонкого звука, напоминающего звук от удара, выстрела и т.п. 2. (в функц. сказ.) Обозначает быстрое, неожиданное действие (позн. бацнуть - бацать).	(<i>Konuşma dilinde</i>)1.Ateş edilme, çarpma veya vurma gibi durumlarda ortaya çıkan anlık sesin anlatımı için kullanılır. (Bam) 2.(<i>yüklem görevinde</i>) Beklenmedik hızlı ve ani bir hareketin tasviri için kullanılır.
Безалаберный	(Разг.) 1. Неорганизованный, беспорядочный, легкомысленный в образе жизни, в поступках. 2. Лишённый упорядоченности, последовательности.	(<i>Konuşma dilinde</i>) 1.Eylemlerini gerçekleştirirken organize olamayan, düzensiz, yaşam şekline basit yaklaşan şahıs. 2. Düzen ve tertipten mahrum olan kişi.
Вещица	(Разг.) Небольшая вещь	(<i>Konuşma dilinde</i>) Büyük olmayan, ufak eşya.
Вконец	(нареч.) (Разг.) Совсем, окончательно.	(zarf) (<i>Konuşma dilinde</i>) Tamamı ile bitmiş, son bulmuş.
Втихомолку	(нареч.) (Разг.) Потихоньку, тайком, незаметно для других; безмолвно.	(zarf) (<i>Konuşma dilinde</i>) Sessizce, gizlice, başkalarının fark etmeyeceği biçimde, sükûnetle.
Вихрастый	(Разг.) 1. С вихрами. 2. Непослушный.	(<i>Konuşma dilinde</i>) 1.Dik, lüle saçlı. 2.Söz dinlemeyen.
Выкрутиться	(Разг.) 1. только 3 л. Вынуться, выпасть (отвращения, раскачивания и т.п.). 2. Ловко выйти из затруднительного положения; вывернуться	(<i>Konuşma dilinde</i>) 1.Çevirerek, sallayarak bir cismi bir yerden çıkartmak. 2.Zor bir durumdan kolayca çıkabilmek.
Грязица	Грязь.	Aşırı kir, çamur.
Грохнуть	(Разг.) 1. Издать, произвести сильный шум, грохот. 2. что. Бросить, уронитьчто-л. с сильным шумом, грохотом. 3. Громко рассмеяться, расхохотаться.	(<i>Konuşma dilinde</i>) 1.Yüksek gürültülü, ses çıkartmak. 2.Bir cismi yere atarak yüksek ses çıkartmak. 3.Yüksek sesle gülmek.
Долговязый	(Разг.) Очень высокий, худой и нескладный (о человеке).	(<i>Konuşma dilinde</i>) Çok uzun boylu, zayıf, esnek olmayan şahıs.
Дразги	(Разг.) Мелкие ссоры, неприятности.	(<i>Konuşma dilinde</i>) Küçük tartışma ve hoşnutsuzluklar.
Ерунда	(Разг.) 1. Вздор, чепуха, нелепость. 2. О чём-л. несущественном, маловажном.	(<i>Konuşma dilinde</i>) 1.Boş, manasız, anlamsız. 2.Hissedilmeyen, önemsiz olan şey.
Ехидничать	(Разг.) Зло насмеяться, язвить.	(<i>Konuşma dilinde</i>) Alaycı bir şekilde gülmek, dalga geçmek, incitmek.
Заправский	(Разг.) Такой, каким следует быть; настоящий, истинный.	(<i>Konuşma dilinde</i>) Olması gerektiği gibi doğru, düzgün, dürüst olmak.
Затягь	(Разг.) Начать, предпринять.	(<i>Konuşma dilinde</i>) Başlamak, girişimde bulunmak.
Злющий	(Разг.) Очень злой.	(<i>Konuşma dilinde</i>) Aşırı kızgın, kötü kalpli.
Играючи	(нареч.) (Разг.) Легко, безусилий, как бы шутя.	(zarf) (<i>Konuşma dilinde</i>) Kolayca, zorluk çekmeden, şakacıktan yapar gibi.
Каверзный	(Разг.) 1. Содержащий в себе каверзу, злую хитрость. 2. Склонный к каверзам.	(<i>Konuşma dilinde</i>) 1.Sinsilik ve kötü kurnazlık içeren. 2.Sinsiliğe yatkın olan.
Кувырком	(нареч.) (Разг.) Переворачиваясь через голову.	(zarf) (<i>Konuşma dilinde</i>) Bükülerek, tepe taklak olarak.
Молодчина	(Разг.) Молодец.	(<i>Konuşma dilinde</i>) Aferin, bravo.
Многовато	(Разг.) Несколько больше, чем следует.	(<i>Konuşma dilinde</i>) Öngörülenden biraz daha fazla.
Навязаться	(Разг.) 1. Действуя назойливо, добиться чего-л.; напроситься. 2. Обременить собой кого-л., оказать для кого-л. обузой.	(<i>Konuşma dilinde</i>) 1.İsrarlı davranıp bir şeyleri başarmak, ısrarcı olmak. 2.Birisine yapışmak, sınışmak, yük olmak.

Нынешний	(Разг.) 1. Относящийся к настоящему времени; современный, теперешний. 2. Относящийся к этому, текущему году.	(Konuşma dilinde) 1.Zamanımıza ait olan, çağdaş, şu anki 2.Bu yıla ait olan.
Нагишом	(нареч.) (Разг.) В нагом виде, безодежды.	(zarf) (Konuşma dilinde) Çıplak, elbisesiz.
Огорошить	(Разг.) Поразить, озадачить чем-л. неожиданным; ошеломить.	(Konuşma dilinde) Beklenmedik bir durum ile şaşırtmak, sersemletmek.
Ого	О-ГО-ГО, межд. Выражает удивление, восхищение, одобрение и т.п.	Şaşıрма, hayran kalma, onaylama ve benzeri durumları ifade eder. (Oho)
Ой	(Разг.) 1. (Употр.) Как выражение неожиданной боли, испуга. (Разг.) 2.(Употр.) Как выражение досады, сожаления, предупреждения о возможных трудностях. (Разг.) 3. (Употр.) как выражение радости, восхищения и т.п. (Разг.) 4. (Употр.) для эмоционального подчёркивания высокой степени проявления какого-л. признака.	(Konuşma dilinde) 1.Beklenmedik korku veya ağrıyı ifade eder. (Konuşma dilinde) 2.Sıkıntı, başarısızlık, üzüntü ve başa gelebilecek zorlukların ifadesinde kullanılır. (Konuşma dilinde) 3.Sevinç, hayranlık ve benzeri ifadelerde kullanılır. (Konuşma dilinde) 4.Duygusal açıdan yüksek tonda ifade edilmek istenen duyguların ifadesinde kullanılır.
Помаленьку	(Разг.) По немногу.	(Konuşma dilinde) Birazcık, azıcık.
Прихвастнуть	(Разг.) 1. Немного похвастаться. 2. Рассказывая о чём-л., преувеличить, присочинить.	(Konuşma dilinde) 1.Azıcık övünmek. 2.Bir şeyler anlatırken biraz abartmak, uydurmak
Прыткий	Неодобр. Слишком быстрый, проворный, резвый.	Çok hızlı, çevik, canlı.
Раздевалка	(Разг.) Раздевальня.	(Konuşma dilinde) Soyunma odası.
Разбитной	(Разг.) Бойкий, живой и несколько развязанный.	(Konuşma dilinde) Mücadeleci, canlı ve biraz serbest davranan.
Работяга	(Разг.) 1. Работающий, трудолюбивый человек (уотр. обычно как похвала). 2. Рабочий человек, простой труженик.	(Konuşma dilinde) 1.Çalışkan, çalışmayı seven (genelde övmek için kullanılır). 2.İşçi, emekçi.
Тараторить	(Разг.) Говорить быстро, безумолку. Т. что-то непонятное.	(Konuşma dilinde) Hızlı ve susmadan konuşmak, anlaşılmaz bir şekilde konuşmak.
Торгаш	1. (Пренебр.) О торговце, работнике торговой системы. 2. (Презрит.) Человек, который превыше всего ставит свою выгоду, корысть, личный интерес.	1.(Kabullenilmeyen) Tüccar ve ticaret alanında çalışan şahsa karşı aşağılayıcı ifade. 2. (Tiksinilen) Şahsi çıkarlarını ve karının her şeyden önceye koyan şahus.
Франтить	1. Нарядно, щегольски одеваться. 2. (чем). (Разг.) Щеголять поведением, манерами, приёмами и т.п.	1.Zarif ve zengin giyinmek 2.Zarif, zarafetli hareket etmek, davranmak.
Халтурщик	(Разг.) Тот, кто работает небрежно, недобросовестно.	(Konuşma dilinde) Dikkatsiz ve isteksiz çalışan şahus.
Хорошенько	(нареч.) (Разг.) Очень хорошо, как следует.	(zarf) (Konuşma dilinde) Gerektiği gibi, oldukça iyi.
Читалка	(Разг.) 1.Читальня. (нареч.) (Разг.) 2. О женщине, которая читает псалтирь по умершему.	(Konuşma dilinde) 1.Okuma salonu. (zarf) (Konuşma dilinde) 2.Ölü arkasından ağıt yakan- dua okuyan kadın.
Чуточку	(нареч.) Немного, в небольшом количестве.	(zarf) Biraz, az miktarda.
Чудить	(нареч.) (Разг.) Совершать нелепые, странные или забавные поступки; дурачиться.	(Konuşma dilinde) Manasız, tuhaf veya komik davranışlarda bulunmak; saçmalamak.
Щуплый	(Разг.) 1. Слабосильный, хилый, худой.	(Konuşma dilinde) 1. Güçsüz, cılız, zayıf.

Rus Dilinde gündelik konuşmada yer alan kelimeler düşük dil seviyesinde olsalar bile edebi dil sınırlarından dışarıya çıkmazlar (Rozental, 1984, s. 85). Gündelik konuşma dilinden bir alt seviyesinde olduğu kabul edilen basit konuşma dili ise edebi dil sınırlarının dışında yer almaktadır. Basit konuşma

dilinin kullanım özelliklerine göre üç gruba ayrıldığını söylememiz mümkündür: kaba-sert dil, kaba-basit dil ve bireysel-basit dil (Rozental, 1984, s. 85).

Kaba-sert dil, eğitim seviyesi düşük olan bireylerin kullandığı ve bir bakıma onların kültür seviyesini gösteren konuşma şeklidir. Bu dil yapısının sert kullanımı dili kullanan bireylerin herhangi bir kişiye, varlığa veya meydana gelen olaya olan negatif yaklaşımlarını kısa ve öz olarak göstermelerinin en kolay yoludur. Bu konuşma dilinin gramer yapısında genellikle özneler, sıfatlar, zarflar ve fiiller bulunmaktadır (Rozental, 1984, s. 85-86).

Tablo 2. Kaba-sert dil jargon örnekleri

Jargon Kelimeler	Sözlük Anlamı	Türkçe Anlamı
Башка	(Разг.-сниж.) Голова, умный человек	(Düşük seviye konuşma dilinde) Kelle, kafa; akıllı adam.
Дрыхнуть	(Разг.-сниж.) Спать. Спать очень крепко, беспробудно.	(Düşük seviye konuşma dilinde) Uyumak. Çok dalgın ve deliksiz uyumak.
Дылда	(Разг.-сниж.) Обочень высоком и нескладном человеке. О человеке, несоответствующем в умственном отношении степени своего физического развития.	(Düşük seviye konuşma dilinde) Çok uzun boylu ve hantal olan şahıs. Fiziksel gelişimi zihinsel gelişimine oranla ileride olan uzun boylu insan.
Жмот	(Разг.) Скупой человек, скряга.	(Konuşma dilinde) Çok cimri insan.
Задрипанный	Затасканный, грязный.	Fazla kullanılmış, yıpranmış, kirli eşya veya kıyafet.
Зануда	(Разг.-сниж.) Очень нудный и надоедливый человек.	(Düşük seviye konuşma dilinde) Çok karamsar ve bıkkınlık veren şahıs.
Лапаты	Грубо трогать, хватать руками, щупать.	Kabaca dokunmak, tutmak, ellemek.
Обормот	(Разг.-сниж.) Негодный, никчёмный и т.п. человек.	(Düşük seviye konuşma dilinde) Hiçbir işe yaramayan şahıs.
Оплеуха	(Разг.) рукой по щеке; пощёчина.	(Konuşma dilinde) Şamar atmak, vurmak, tokatlamak.

Kaynak: Rozental (1984, s. 85-86); (Gramota.ru, 2023).

Kaba-sert dilden sadece kaba olmasıyla ayrılan kaba-basit dil yapısına örnek verecek olursak пожать – tıkmak, yemek; харя – çirkin, şişman yüz; загнуться – eğilmek, ölmek gibi kelimeler ile karşılaşmaktadır ve kaba olan bu yapısından dolayı da kültürlü insanların konuşmalarında yer almazlar.

Bireysel basit dilde kullanılan kelimeler ise içeriğinde küfür bulundurmayan, edebi olmayan ve yanlış sayılan kelimelerdir. Genelde lehçe veya ağız diyebileceğimiz yapıları anımsatırlar. Örneğin: вэправду– gerçekten, essahtan; видать – görünen, anlaşılan o ki; вдосталь – zevkin doruğuna varıncaya, doyuncaya kadar; задаром – çok ucuza, hediye olarak vermek veya boşuna yapmak vb. (Rozental, 1984, s. 84-86).

Yukarıda bahsettiğimiz tüm dil yapıları ve kelimeler düşük seviyedeki konuşma diline aittir. Düşük seviyedeki konuşma dili ise jargon, sansürlü ve kaba kelimeleri içerir. Rusçayı yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Rus gençlik jargonlarını anlama, bilme ve öğrenme seviyeleri ise makalemizin temel konusunu oluşturmaktadır.

Çağdaş Rus toplumunun farklı sosyal gruplarının konuşmalarında jargon-argo yapıların kullanım özelliklerini belirleyebilmek için Suslyakov T.G., Suslyakova O.İ. ve Lisenkova Y.Y. tarafından bir anket

çalışması yapılmıştır. Bu anket çalışması Kaluga Şehri'nin 21 numaralı ortaokul öğretmenlerinin ve yüksek okul öğretilerinin yardımcıları ile ortaokul ve üniversite öğrencileri ile farklı mesleklerdeki yetişkin insanların konuşmaları esnasında jargon-argo yapılarının kullanılması ve bunların kullanım sebepleri üzerine yapılan bir çalışmadır. Ankete tabi tutulan her bir bireyden konuşma esnasında kullandıkları 10-15 jargon kelime veya yapıyı kullanma sebepleri ile birlikte yazmaları veya söylemeleri istenmiştir. Kaluga Şehri 21 numaralı ortaokulunda yapılan ankette 31'i 4. sınıf, 25'i 5. sınıf, 28'i 6. sınıf ve 26'ı 7. sınıftan olmak üzere yaşları 9 -13 arası toplam 110 öğrenciye anket soruları yöneltilmiştir. Kaluga Şehri'nin üniversitelerinde, özellikle de Rusya Federasyonu Başkanı'nun himayeleri altındaki Finans Üniversitesi'nin Kaluga Biriminde yaşları 18-20 arası olan 110 öğrenci de aynı ankete tabi tutulmuştur. Bunlardan başka aralarında taksi şoförleri, elektrikçiler, öğretmenler, polisler, tesisatçılar, madenciler gibi farklı meslek gruplarındaki insanların bulunduğu toplam 58 kişi de ankete katılmıştır. Bahsi geçen anket 2015 yılı Eylül ve Kasım ayları arasında yapılmıştır. Anket sonucuna göre hem çocukların hem de yetişkinlerin jargon-argo yapıları konuşmalarında kullandığı gözlemlenmiştir. Yalnız yaş sınırı yükseldikçe insanların konuşmalarında argo yapıların azaldığı gözlemlenmiştir. Yetişkin insanların jargon-argo yapıları az kullandıkları, konuşmalarında kelimeleri doğru bir şekilde telaffuz ettikleri görülmüştür. Yetişkinlerin jargon-argo yapıları genellikle meslekleri ile alakalı kullandıkları görülmüştür, her mesleğin kendine ait jargon kelimeleri bulunmaktadır (Suslyakov vd., 2016, s. 26-30).

Tablo 3. Mesleki alanda kullanılan jargon örnekleri

Профессия Meslekler	Сленговые слова, используемые в данной профессии – Mesleki alanda kullanılan jargonlar	Sözlük Anlamı	Türkçe Anlamı
Электрики, энергетики– Elektrik ustaları ve enerji uzmanları	Кондёр	Конденсатор	Kondansatör, kapasitör
	Кз	Короткое замыкание	Kısa devre
	Напруга	Напряжение тока	Elektrik gerilimi, voltajı
	Пэээшка	Шинное заземление	Topraklama
	Транс	Трансформатор	Transformatör
Таксисты– Taksiciler	Баллон	Колесо	Lastik, tekerlek
	Грач	Заказ, принятый без участия диспетчера	Taksi durağından habersiz alınan yolcu
	Рашки	Водители компании «Раш»	'RAŞ' taksi şirketinin şoförleri
	Тормозуха	Тормозная жидкость	Hidrolik fren yağı
Слесари- сантехники– Kaунақçı ve tesisatçılar	Точка	Излюбленное место стоянки водителя	Taksi şoförünün favori bekleme yeri.
	Канашка	Канализация	Kanalizasyon.
	Ревизка	Технологическое отверстие для прочистки канализации	Kanalizasyon temizliği için kullanılan delik.
	Шурешки	Мелкие детали	Ufak malzemeler.
Следователи, дознаватели– Savcı ve müfettişler	Висяк, глухарь	Нераскрытое преступление	Faili meçhul suç.
	Закрывать	Арестовать, посадить в тюрьму	Tutuklamak, cezaevine göndermek
	Откатать	Снять отпечатки пальцев	Parmak izi almak
	Палка	Раскрытое преступление	Suçlusu bulunmuş, çözülmüş suç
	Терпила	Потерпевший	Maktul, mağdur
Учителя Öğretmenler	Внеурочка	Внеурочная деятельность	Ders dışı faaliyet
	Надомник	Ученик, обучающийся на дому	Özel ders alan öğrenci

	Окно	Свободный урок; продленка – группа продленного дня	Dersler arası boşluk
	Волокуша	Лебедка	Vinç
Шахтеры Madenciler	Карета	Вагончик для перевозки людей внутри шахты	Madencileri taşıyan vagon
	Ляда	Вентиляционная дверь	Havalandırma kapısı, kapakçığı
	Марыванна	Кувалда, большой молоток	Balyoz, büyük çekiç
	Ползунки	Наколенники	Dizlik
	Тормозок	Еда, принесенная из дома	Evden getirilen yemek, azık

Kaynak: Suslyakov vd. (2016, s. 26-30).

Jargon kelimeler ve yapılar zamanla dil içerisinde değişmekte veya kaybolmaktadır ve yenileri ortaya çıkmaktadır. Örneğin paraya verilen adlar arasında artık «хруст» (рубль) – 1 ruble, «квинта» (5 рублей) – 5 ruble, «красенькая» (10 рублей) – 10 ruble gibi kelimeler ile karşılaşmamakta, onun yerine ise «штука» (1000 рублей) – 1000 ruble, «лям, лимон» (миллион) - milyon, «бабки» (деньги) - para gibi kelimeler bulunmaktadır. Yapılan anketin sonucunda çağdaş Rus öğrencilerini ebeveynlerinin ve öğretmenlerinin daha iyi anlayabilmelerine yardımcı olacak bir jargon sözlüğü ortaya çıkmıştır (Suslyakov vd., 2016, s. 26-30).

Kaluga Şehri 21 numaralı ortaokulunun 9-13 yaş arası öğrencileri ile Kaluga Şehri 18-20 yaş arası üniversite öğrencilerinin kullandığı jargon-argo kelime örnekleri:

Tablo 4. Gençlik jargonu örnekleri

Сленговые слова школьников 9-13 лети и Сленговые слова студентов 18-20 лет	9-13 ve 18-20 yaş arası öğrencilerin kullandığı jargon kelimelerin sözlük anlamı	Türkçe Anlamı
Бабло, бабки, кэш	деньги	Para, nakit
Бро	брат, друг	Kardeş, arkadaş
Бутер, бутик	бутерброд	Sandviç
Буфик	буфет	Büfe, kantin
Быро	быстро	Hızlı
Валет	вахтер, охранник	Bekçi, güvenlik görevlisi
Вары	футбольные ворота	Futbolda kale
Велик	велосипед	Bisiklet
ВК	вконтакте	İletişimde (Ruslara ait facebook)
Вписка, пати	вечеринка дома	Ev partisi, eğlencesi
Го, гоу	пошли	Gidelim, gittik
Днюха	день рождения	Doğum günü
Доки	документы	Evraklar
Домашка	домашняя яработка	Ev ödevi
Дурилка	глупый человек	Aptal insan, şahıs
Дымить, дышать	курить	Sigara içmek
Жига	зажигалка	Çakmak
Загуглить	искать информацию в интернете	İnternette, google'da bilgi aramak
Замутить	начать отношения с кем-либо, начать какое-либо дело	Birisi ile ilişkiye başlamak veya bir işe başlamak
Зелёнка	зелёная ручка	Yeşil tükenmez kalem
Изи	легко	Kolay

Инет	интернет	İnternet
Клуша	недотёпа	Beceriksiz, hantal
Комп	компьютер	Bilgisayar
Контрошка	контрольная работа	Kontrol sınavı, quiz
Красава	молодец	Aferin
Кул	отлично	Mükemmel, kul
Курсач	курсовая работа	Dönem ödevi
Лимон	миллион рублей	Bir milyon ruble
Лол	смешно	Komik
Лузер	неудачник	Şanssız, devamlı kaybeden
Лям	миллион рублей	Bir milyon ruble
Магаз	магазин	Dükkan, mağaza
Мани	деньги	Para
Матика	математика	Matematik
Мобила	мобильный телефон	Mobil telefon
Мыло	электронная почта	Elektronik posta - mail
Норм	нормально, в порядке	Normal, her şey yolunda
Няшка	о чём-то красивом, прелестном	Güzel, hoş ve sevimli bir varlığın tasviri için kullanılan ifade
Облом	неудача	Şanssızlık, başarısızlık
Общага	общежитие	Yurt
Окей	хорошо, ладно	İyi, tamam
Окружайка	окружающий мир	Etrafımızdaki dünya
Падик	подъезд	Bina girişi
Париться	ходить на занятия	Derse gitmek
Педали	кроссовки	Spor ayakkabısı
Перец, малый	парень	Erkek çocuğu, genç
Печалька	расстройство	Üzülecek bir durum, üzüntü
Поцик	пацан	Erkek çocuğu
Планш	планшет	Tablet-bilgisayar
Плиз, пж	пожалуйста	Lütfen
Рак, краб, омар	неопытный, неумелый человек	Tecrübesiz, beceriksiz insan
Рили	реальность	Gerçekten
Родоки	родители	Ebeveynler
Рубль, штука, рубас	тысяча рублей	Bin ruble
Руча	синяя ручка	Tükenmez kalem
Сарай, тралик	троллейбус	Trolleybüs
Сиги	сигареты	Sigara
Собака, элка	электричка	Banliyö treni
Сорян	извини	Kusura bakma
Спалили	заметили	Farkına varılmak, yakalanmak
Спарта	удар ногой	300 Spartalı filminde olduğu gibi tekme atma
СПС	спасибо	Teşekkürler
Степуха	стипендия	Burs
Стрёмный	странный	Tuhaf
Тачка	машина	Araba
Телек, ТВ	телевизор	Televizyon
Точняк	точно, верно	Kesin olarak, doğru
Треня	тренировка	Antrenman
Тубзик, толчок	туалет	Tuvalet
Тупить	не понимать что-либо	Hiçbir şey hatırlamamak
Туса	вечеринка	Eğlence, parti
Уважуха	уважение	Saygı, saygı göstermek

Угар	смешная ситуация	Komik, gülünç olay
Училка	учитель	Bayan öğretmen
Учебка	учебник	Ders kitabı
Физра	физкультура	Beden eğitimi dersi
Хавчик, хавка	еда	Yemek, atıştırma
Хата	квартира	Ev, daire
Хай	привет	Merhaba
Хайпить	веселиться	Eğlenmek
Харе	хватит	Yeterli
Чел	человек	İnsan
Читерско	круто	Hayranlık uyandıran bir durum karşısında söylenen bir ifade
Чт, чтенька	литературное чтение	Edebi metin okuma
Шарить	понимать	Hatırlamak
Шмотки, прикид	одежда	Elbise
Шпора	шпиргалка	Kopya
Штука, рубль	1000 рублей	Bin ruble
Шуры-муры	отношения	Duygusal ilişki

Kaynak: Suslyakov vd. (2016, s. 26-30).

Yabancı öğrenciler tarafından Rusça gündelik konuşma dilinin anlaşılma ve algılanabilmesi yeteri kadar dil pratiği olduğunun da bir göstergesidir. Gerek Rusya'daki gerekse Türkiye'deki yüksek öğretim kurumlarında Rusçayı yabancı dil olarak öğretirken gençlik jargonları da dâhil olmak üzere hiçbir jargon türü ders olarak gösterilmediği için yabancı öğrencilerin bu ifadeleri anlayabilme yüzdelerinin düşük olduğunu görmekteyiz. Gençler arasında ve genel olarak gündelik hayatta Rus halkı tarafından kullanılan jargon yapıların sohbet esnasında tam anlaşılabilmesi eğitim hayatını gerek Rusya'da gerekse Türkiye'de tamamlayan öğrencilerimiz için iletişim sorunları yaratmaktadır. Rusya eğitim kurumlarında eğitim alan yabancı öğrenciler dilin gündelik hayatta kullandığı bir ortamda eğitim aldıkları için bu sorunu kendi başlarına daha çabuk bertaraf edebilmektedirler.

Sonuç ve Öneriler

Rusçayı yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Rus halkı ve özellikle de gençler tarafından çok sık kullanılan jargon yapıları tam olarak algılayamadıkları ve konuşmalarında kullanamadıkları bilinen bir gerçektir. Öğrencilerin jargonları anlayıp kullanamamaları gerçeği bir yana diğer bir gerçek ise jargon ifadelerin birçoğunun öğrenciler tarafından daha önce hiç duyulmamış olmasıdır. Bu durumun temel sebeplerinden birisi de öğrencilere jargon ifadelerin eğitim hayatlarında öğretilmemesidir. Öğrenciler günlük hayatta ana dili Rusça olan bireyler ve akranları ile iletişime geçtikleri zaman bu yapılar ile karşılaşmaktadırlar. Türkiye yüksek öğretim kurumlarında Rusça da dâhil olmak üzere yabancı dil öğrenimi gören öğrenciler ana dili Rusça olan veya öğrenilen dili ana dili olarak kullanan yabancı uyruklu akranları ile de genellikle Türkçe iletişim kurmaktadırlar. Bu durum ise onların günlük hayatta yoğun kullanıma sahip olan jargon yapılarını öğrenmelerine engel teşkil etmektedir. Jargon yapıların nerede ve nasıl kullanılacağı ve hangi anlama geldikleri üniversite eğitiminde ayrı bir konu olarak öğrencilere verilmesi görüşümüze göre faydalı olacaktır. Jargon yapılar özellikle Rusçada 'Dil içerisinde başka bir dil' olarak ifade edilmektedirler. Jargon ve argo kelimelerin aynı zamanda sadece günlük konuşma ortamında değil basın yayın organlarında, televizyon programlarında ve sosyal medyada da

gün geçtikçe daha fazla kullanılması da çalışmamızın güncelliğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak yabancı dil eğitiminde özellikle de Rusça eğitiminde öğrencilerin konuşma becerilerinin tam olarak şekillendirilmesinde jargon ifadeler üzerinde de durulması gerekmektedir.

Etik Kurul İzni

Bu makale, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Biderkesen, D. (2017). Çağdaş Rus dilinde kullanılan gençlik jargonlarının incelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). 10. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bondarenko, O. A. (2008). Yazık maladyojnıh SMİ. *Elektronnyy Jurnal 'Jurnalistika'*, 2. [Бондаренко, О.А. (2008) Язык молодежных СМИ. *электронный журнал 'Журналистика'*, 2.
- Gramota.ru – russki dlya fseh (2023, Şubat 10). [Справочно-информационный портал грамота.ру – русский язык для всех. [url: <http://www.gramota.ru/slovari/dic/?word>]
- Kolesnikova, S. M. (2016). Sovremennyy ruski yazık, fonetika, arfagrafiya, leksikalogiya, slavaabrazovaniya. *Uçebnik i praktikum dlya akademiçeskava bakalavriyata, Yurayt*, 1, 172. [Колесникова, С.М. (2016). Современный русский язык, фонетика, орфография, лексикология, словообразование. Учебник и практикум для академического бакалавриата, Юрайт,1, 172.]
- Makienko, V. M. (2016). Dinamiçeskiye tendentsii v savremennom russkom yazıke. *Ekalogiya yazıka ikommunikativnaya praktika*, 1, 104-110. [Мокиенко, В.М. (2016). Динамические тенденции в современном русском языке, Экология языка и коммуникативная практика, № 1. с. 104–110]
- Maruşkina, N. S. , & Niupakoyeva, V. Y. (2015). Maladyojniy sleng kak yazıkavoıe yavleniye. *Jurnal Maladoı uçonıy*, 23(2), 103. [Марушкина Н.С., Неупокоева В.Ю. (2015). Молодежный сленг как языковое явление, журнал Молодой ученый, Казань, 23(2), 103.]
- Rozental, D.E. (1984). Sovremennyy ruski yazık. *Visşaya Şkola*, 84-85-86. [Розенталь, Д.Э. (1984). Современный русский язык, Высшая школа, Москва, 84-85-86.]
- Rudenko, M.Y. (2016). İsledovaniye argo, jargona i slenga: vaprosı terminalogii. *Gramata*, 5(59), b. 3, 128-129-131. [Руденко, М.Ю. (2016). Исследование аргю, жаргона и сленга: вопросы термтнологии, Грамота, Тамбов, 5(59), ч. 3, 128-129-131.]
- Ryzhkova, İ. (2011). Çağdaş Rusça'da gençlerin kullandığı jargon kelimeler [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Suslyakov, T.D., Suslyakova, O.N., & Lisenkova, Y.Yu. (2016). Sleng kak yavleniye savremennava obşestva. *Nauçna-metadiçeski elektronnyy jurnal 'Kantsept'*, 12, 26-30. [Сусяков Т.Д., Сусякова О.Н., Лысенкова Е.Ю. (2016). Сленг как явление современного общества, Научно-методический электронный журнал 'Концепт',12, 26-30

LİSE FİZİK DERS KİTAPLARININ ETKİNLİĞİNİN İNCELENMESİ: ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEĞERLENDİRMESİ

 Zeynep DÜLGER^a

 Feral OGAN-BEKİROĞLU^b

Özet

Ders kitapları öğrencilerin neleri nasıl öğreneceklerine, öğretmenlerin de neleri nasıl öğreteceklerine yön verir. Bu araştırmanın amacı Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış fizik ders kitaplarının etkinliğinin hem bütünsel olarak hem de farklı kategoriler altında ayrıntılı olarak incelenmesidir. Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada öğretmen adaylarının onaylanan ve farklı yayınevleri tarafından basılmış 14 adet fizik ders kitabına ait değerlendirmelerine dayanarak bu kitapların etkinliği incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak, fiziksel özellikler, içerik, anlatım ve dil, etkinlikler, öğretimsel destek, organizasyon ve görseller olmak üzere yedi kategori altında toplanan 131 maddeden oluşan Ders Kitabı Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Lise fizik ders kitapları arasında hiçbir kitap tüm kriterleri tamamen sağlayarak, etkin bir kitap özelliğini gösterememiştir. Buna göre incelenen lise fizik ders kitapları öğrencinin öğrenmesinde ve öğretmenin öğretim uygulamasında beklenen role tam olarak sahip değildir. Fizik ders kitaplarının en zayıf olduğu kategorinin içerik olduğu belirlenmiştir. Kitapların organizasyon, etkinlikler ve öğretimsel destek açısından sadece yeterli seviyede olduğu diğer bir ifade ile kitapların bu alanlarda eksiklikleri olduğu ortaya konulmuştur. Fiziksel özellikler kategorisinde iyi seviyede bulunan kitapların, görseller ve anlatım ve dil kategorilerinde çok iyi seviyede olduğu bulunmuştur. Bu çalışmanın sonuçları fizik derslerinde kullanılan ders kitaplarının onaylanmasında daha kapsamlı ve detaylı çalışılmasını, ders kitaplarının etkinliğinin artırılarak, öğrencilerin ve öğretmenlerin ders kitaplarından en iyi şekilde yararlanmalarının sağlanması gerektiğini işaret etmektedir. Araştırmada kullanılan ölçek ve araştırmanın sonuçları yazarlar ve onaylayıcılar için bir kılavuz niteliğindedir. Araştırmacılar aynı ölçeği farklı disiplinlerin ders kitaplarını detaylı incelemek ve değerlendirmek için kullanılabirler.

Anahtar Kelimeler: Fizik ders kitabı, Ders kitabı değerlendirme ölçeği, Doküman analizi.

^a Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Fizik Eğitimi, z_dlger@hotmail.com

^b Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Fizik Eğitimi, feralogan@yahoo.com

Makale Geliş Tarihi: 30.11.2022, Makale Kabul Tarihi: 02.05.2023

EXAMINATION OF EFFECTIVENESS OF PHYSICS TEXTBOOKS: PRE-SERVICE TEACHERS' EVALUATION

Abstract

Textbooks do not only influence what and how students learn, but also what and how teachers teach. The purpose of this study was to examine effectiveness of physics textbook approved by the Ministry of National Education both holistically and under categories. Document analysis procedure as a qualitative research method was carried out for this research. The effectiveness of 14 physics textbooks was examined based on the pre-service physics teachers' evaluations. The instrument used for this study had 131 criteria under the following seven categories: Physical characteristics, content, explanation and language, activities, instructional support, organization, and illustrations. Results indicate that none of the textbooks fully covered all the necessary criteria; that is, the physics textbooks do not meet the expectations of teachers and students as an instructional tool. The physics textbooks had the lowest scores in the content category. They were evaluated as adequate for the categories of organization, activities, and instructional support. However, the textbooks found as in good level in the physical characteristics category were in very good levels in terms of the illustrations, and explanation and language categories. This study suggests that improvement process of physics textbooks needs to be more detailed and comprehensive. Effectiveness of the physics textbooks needs to be improved so that teachers and students can have the best benefits from them. The textbook evaluation instrument and the results can be a guide for textbook authors and the Ministry. Researchers can use this instrument to examine and evaluate textbooks from other disciplines.

Keywords: Physics textbook, Textbook evaluation instrument, Document analysis.

Giriş

Fizik, evrendeki olayları ve evrenin işleyişini inceleyen, araştırmalar, gözlemler ve incelemeler yaparak açıklamaya çalışan bir doğa bilimidir. Doğadaki birçok olay fizikle ilgilidir (Kamışçioğlu, 2022). Bu sebeple öğrencilerin fizik dersini anlayabilmeleri, öğrenebilmeleri ve sorgulama yaparak bilgiyi yapılandırabilmeleri, doğayı ve yaşadıkları çevreyi anlamaları açısından önemlidir (Kumaş, 2022). Eğitim-öğretim sürecinde özellikle okul ders kitapları fen ve fizik öğretimi için kullanılan önemli müfredat araçlarıdır (Davis vd., 2016). Çünkü okul ders kitapları öğrencilerin öğrenmelerini doğrudan etkiler. Bu sebeple ders kitapları bilimsel araştırmalarda odak noktası olmuştur (Papakonstantinou & Skoumios, 2021).

Ders kitapları öğrenciler için önemli bir öğrenme aracıdır (Zajkov vd., 2016). Ders kitapları öğrencilerin neleri nasıl öğreneceklerine, öğretmenlerin de neleri nasıl öğreteceklerine yön verir (Ogan-Bekiroğlu, 2007; Stern & Roseman, 2004). Ders kitapları öğretmenlerin derslerini planlamasında da önemli bir araçtır (Drechsler & Schmidt, 2005). Bu sebeple, ders kitapları hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin ihtiyaçları ve beklentileri dikkate alınarak düzenlenmelidir (Tanel vd., 2013).

Eğitim-öğretim sürecinde önemli bir yere sahip olan ders kitabı (Zajkov vd., 2016), öğretim programlarında yer alan kazanımlara ulaşmada önemli bir rol oynar. Ders kitaplarının öğrenciler,

öğretmenler, aileler ve toplum üzerinde etkin bir rolü vardır (Dede & Arslan, 2019). Aynı zamanda öğrencilerin öğrenme eksiklerinin giderilmesi ve bireysel öğrenmenin sağlanması konularında da fırsatlar sunar (Yıldız-Feyzioğlu & Tatar, 2012). Bu durum ders kitaplarının belli kriterlere sahip olmasını gerektirmektedir.

Ders kitapları, özellikle zorunlu eğitimin yaygınlaşmasından sonra öğretmenler ve öğrenciler için rahat ulaşılabilen bir bilgi kaynağı haline gelmiştir. Bu süreçte ders kitapları öğretmenler için oldukça önemlidir. Çünkü öğretmenler derslerini ders kitabının içeriğine bağlı olarak hazırlarlar (Dogan, 2021; McDonald & Abd-El-Khalick, 2017). Eğitim-öğretim sürecinde kullanılmak üzere etkili bir ders kitabının oluşturulması ve seçilmesi hem öğretmenler hem de öğrenciler için önemlidir. Kitaplar içerik olarak zengin ve öğrencinin öğrenmesine yardımcı olacak şekilde hazırlanmalıdır (Jo & Bednarz, 2011). Bu sebeple etkili bir ders kitabı kriterlerinden bazıları şunlardır: İçerik, okunabilirlik, organizasyon, gösterimler, açıklamalar ve maliyet (Lebrun vd., 2002; Ogan-Bekiroğlu, 2007).

Ülkemizde Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren hükümet programlarında ders kitaplarının yenilenmesi, ilgili disiplinlere uygun yazılması, günlük yaşama göre tasarlanması ve güncellenmesi gibi konular ele alınmıştır (Faiz & Karasu-Avcı, 2018). Ülkemiz ortaöğretim fizik programlarında 1985, 1992 ve 1996 yıllarında düzenlemeler yapılmış, ancak bu düzenlemeler üniteler, konular ve bunların yıllara dağılımı şeklinde sınırlı olmuştur (Tanel vd., 2013). 2004 yılından itibaren fen ve teknoloji dersinde yeni yapılanmalar gerçekleşmiş ve bu yapılanmalara paralel olarak 2008 yılında yeni yaklaşımlara dayalı fizik dersi öğretim programı uygulanmaya başlamıştır (Arslan vd., 2012). Türkiye'deki ders kitaplarının, MEB tarafından en az beş yıl deneyimli gönüllü öğretmenler ve eğitim bilimcileri arasından rastgele seçilen, doktora derecesine sahip alan uzmanları ve görsel uzmanlardan oluşan altı ila sekiz kişilik bir komisyon tarafından yazılması ve onaylanması gerekmektedir (Ders Kitapları Yönetmeliği, 2012, Madde 18/1).

Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından onaylanan 9., 10., 11., ve 12. sınıf fizik ders kitaplarının belirli kriterlere göre değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. İlgili literatür tarandığında özellikle son yıllarda okutulan fizik ders kitaplarının etkililiğinin, ayrıntılı olarak değerlendirilmesi ile ilgili araştırmaların yetersiz olduğu belirlenmiştir.

A. DERS KİTAPLARININ İNCELENMESİ ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Ayvacı vd., (1999) fizik ders kitaplarını anlatım ve dil yönünden incelemişler, öğretmenlerin ve öğrencilerin görüşlerine göre, etkili bir fizik ders kitabının, dilinin ve anlatımının sade ve anlaşılır, cümlelerinin kısa ve net olması gerektiğini vurgulamışlardır. Keleş'in (2001) yaptığı araştırmaya katılan fizik öğretmenleri ders kitaplarının öğretim desteği açısından yeterli olmadığı sonucuna varmışlardır. Ünsal ve Güneş (2004), 1986-1997 yılları arasında okutulan lise birinci sınıf fizik ders kitabını içerik, eğitsel tasarım, dil ve anlatım yönlerinden incelemişlerdir. Bu inceleme sonucunda araştırmacılar kitabın genel olarak yeterli olmasına rağmen birtakım eksikliklerin olduğunu belirtmişlerdir. Gönen ve Kocakaya (2006) tarafından beş ilde çalışan 105 fizik öğretmeni ile yapılan araştırmanın sonucunda öğretmenler fizik ders kitaplarını bilimsel açıdan yetersiz bulmuşlardır. Öğretmenlere göre bu yetersizlikler ders kitaplarındaki çözümlü problemlerin azlığından, müfredatın üniversite sınav sistemine uygun olmamasından ve müfredatın gelişen bilim ve teknolojinin gerisinde kalmasından

kaynaklanmaktadır. Ders kitaplarının öğretmenler tarafından incelenmiş olması, bu araştırmanın önemini göstermektedir. Demir vd., (2009) 9. sınıf fizik ders kitabındaki örnekleri, yapılması istenilen araştırmaları, ödevleri vb. etkinlikleri eleştirilmişlerdir. Araştırmacılara göre bu etkinlikler bölgesel farklılıklar ve imkânlardan kaynaklı problemler sebebiyle, öğrencilerin bir kısmı için uygulanabilir ve yapılabilir olması konusunda problemler oluşturabilmektedir. Bu sebeple fizik kitabındaki bu durumun öğrencilerin öğrenmelerini olumsuz yönde etkileyebileceği vurgulanmıştır. Marulcu ve Doğan (2010) tarafından yapılan çalışmada fizik öğretmeni ve öğrenciler fizik ders kitaplarının yeterli kullanılmadığını ve güncellemeler yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Güzel ve Adıbelli (2011) tarafından yapılan bir diğer araştırmada 9. sınıf fizik ders kitabının çeşitli yönleri değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular öğretmenlerin ders kitabını fiziksel özellikler, etkinlikler ve görseller alt boyutları için iyi olarak betimlediklerini, içerik, anlatım ve dil, öğretimsel destek ve organizasyon alt boyutlarında ise yeterli olarak değerlendirdiklerini göstermiştir.

Karadağ vd., (2013) çalışmalarını fizik öğretmenleri ile yürütmüşlerdir. Öğretmenler 9. sınıf fizik ders kitabına görsel tasarım, içerik, dil ve anlatım, ölçme ve değerlendirme açısından orta değerde bir puan vermişlerdir ve bu değer yeterli bulunmamıştır. Kavcar vd., (2014) çalışmalarında fizik öğretmen adaylarının 10. sınıf fizik ders kitabını değerlendirmelerine yer vermişlerdir. Araştırmada kitabın fiziksel olarak uygun seviyede olduğu belirlenmiş, özellikle deney görsellerinin fotoğraflanmış olması ve renklendirmenin düzgünlüğü hususlarına dikkat çekilmiştir. Kavcar ve Erdem (2017) fizik öğretim programları ile fizik ders kitaplarını proje tabanlı öğrenme açısından doküman analizi yaparak irdelemişler ve özellikle proje ödevlerine daha çok yer verilmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Araştırma 2013-2014 öğretim yılında okutulan fizik ders kitapları için gerçekleştirilmiş olup, sadece proje tabanlı öğrenme açısından bilgi vermektedir. Arıkan vd. (2017) tarafından yapılan bir araştırmada ise İzmir ilindeki fizik öğretmenlerinin 12. sınıf fizik ders kitabına ilişkin görüşleri belirlenmiştir. Analiz sonucunda öğretmenler kitabın düzeyini bütünsel açıdan iyi olarak nitelendirmişlerdir. Fizik kitaplarında yer alan benzer problemler diğer alan kitaplarında da mevcuttur. Örneğin, Ercan ve Çakar (2021) matematik dersi öğretim programını ve ders kitaplarını öğretmen ve öğrenci görüşleri doğrultusunda ele almışlardır ve ders kitaplarının verimli bir şekilde kullanılmadığı, eksikliklerinin giderilmesi ve iyileştirilmesi gerektiği sonuçlarına ulaşmışlardır.

Son yıllarda fen disiplinlerindeki kitapların içeriklerinin belli bir özelliğe göre incelenmesi gündeme gelmiştir. Buna göre Doğan (2021) biyoloji ders kitaplarındaki etkinliklerin (hem deneyler hem de öğrenci etkinlikleri) çağdaş sorgulamaya dayalı yaklaşımları yansıtıp yansıtmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. Lise düzeyinde okutulan dört adet biyoloji ders kitabındaki etkinliklerin çoğunlukla öğretilen müfredatla uyumlu olduğunu, ancak öğrencileri sorgulamaya yönlendirmek veya bilimsel araştırmanın ne olduğunu gösterebilmek için yeterince tasarlanmadıklarını tespit etmiştir. Oktay vd., (2021) 47 adet ders kitabını okul dışı öğrenme yönünden incelemişlerdir ve ders kitaplarında okul dışı etkinliklere yönlendirmenin oldukça zayıf olduğunu tespit etmişlerdir. Wang vd. (2021) lise seviyesinde 23 adet fizik, kimya ve biyoloji ders kitabını STEM entegrasyonu açısından değerlendirmişlerdir. Kitapların STEM içeriği ve elementleri içermesine rağmen, birbirlerine göre farklılık gösterdiğini, genel olarak STEM'in yalnızca iki bileşeninin yer aldığını, en çok mühendislik, sonra sırasıyla teknoloji ve matematik bilgisi içerdiğini belirlemişlerdir. Sideri ve Skoumios (2021) bilimsel süreç becerilerinin fen

ders kitaplarında ne kadar yer aldığını araştırmak amacıyla iki kitapta toplam 534 aktiviteyi ele almışlardır ve bu aktivitelerin çoğunlukla iletişim, gözlem ve çıkarım becerilerine odaklandığını ama diğer becerilere fazla yer vermediğini göstermişlerdir. Kayacan ve Özlüeci (2021), 2018-2019 akademik yılı için onaylanmış 7. sınıf fen ders kitabında yer alan 6 adet proje tasarım aktivitesini fen, mühendislik ve girişimcilik uygulamaları açısından incelemişlerdir. Araştırmacılar ders kitabındaki yönergeler ve öğretim programı arasında uyumsuzluklar olduğunu ve projelerin tasarımında materyal, zaman ve maliyet açısından yetersizlikler bulunduğunu ortaya koymuşlardır.

Lee ve Huh (2022) fen ders kitaplarındaki soruların karakteristik özelliklerini araştırmışlar ve soruların sadece bilgi ve uygulama seviyelerinde olduğunu, bu durumun öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştiremeyeceğini tespit etmişlerdir. Chacón-Díaz (2022) araştırmasında ABD’de okutulan 11 adet matematik ve fen ders kitabındaki gizli müfredatı etnosentrik ve kültürel yaklaşım açısından incelemiş ve kitapların bilgi ve tarihsel gelişim anlamında daha çok batı hakimiyetini göz önüne aldığını belirlemiştir. Yu vd., (2022) öğretim programındaki kazanımlar ile ders kitapları arasındaki uyumu araştırmak amacıyla Çin’de okutulan beş adet lise biyoloji ders kitabını ele almışlardır. Araştırmalarının sonunda kitapların kendi içinde oldukça tutarlı olduklarını, bilişsel alanda daha çok hatırlama ve anlama seviyelerine odaklandıklarını ve öğretim programının kazanımlarıyla ilişkili olmadıklarını bulmuşlardır. Yalçınkaya-Önder vd., (2022) yaptıkları araştırmada 3., 4., 5., 6., 7., ve 8. Sınıf yedi adet fen ders kitabı içerisindeki 42 üniteyi bilimsel süreç becerileri açısından değerlendirmişlerdir. Araştırmalarının sonunda bilimsel süreç becerilerinin en çok 6. Sınıf en az ise 3. Sınıf fen ders kitabı içinde yer aldığını, gözlem aşamasının en fazla, veri kullanımı ve modelleme aşamasının ise en az kullanılan bilimsel süreç becerisi aşaması olduğunu tespit etmişlerdir.

İlgili alan yazın incelemesi bu araştırmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır çünkü fizik ders kitaplarının her sınıf düzeyinde, hem bütünsel hem de farklı kategoriler altında incelenmesi ile ilgili araştırmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar genel olarak belli bir sınıf düzeyine, tek bir kitaba veya tek bir kritere odaklanmaktadır. Ayrıca bu araştırmalar bir ders kitabında bulunması gereken tüm özellikleri (Ogan-Bekiroğlu, 2007) kapsama konusunda zayıf kalmaktadır. Bu sebeplerle bu araştırmanın amacı Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından onaylanmış fizik ders kitaplarının etkinliğinin hem bütünsel olarak hem de farklı kategoriler altında ayrıntılı olarak incelenmesidir. Araştırmanın her sınıf düzeyinde kullanılan birçok fizik kitabı için yapılması kapsamını genişletmektedir. Bu çalışmada “fizik öğretmen adaylarının değerlendirmelerine göre lise fizik ders kitaplarının etkinliği nasıldır?” araştırma sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır.

B. YÖNTEM

Nitel araştırma bireylerin olayları, olguları veya durumları kendilerinin verdikleri anlamlar açısından değerlendirmeleri ve yorumlamaları olarak tanımlanabilmektedir (Creswell, 2013). Bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı veya elektronik içerikleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistematik bir yöntemdir. Doküman analizinin amacı içerdikleri anlamı ortaya çıkartmak ve deneysel bilgiyi geliştirerek yorumlanmasını sağlamaktır (Bowen, 2009). Doküman analizi, araştırmanın amacına göre kaynakları belirleme, okuma ve değerlendirme süreçlerini içerir (Karasar, 2016).

MEB ders kitabı yazım sürecinde genel olarak her sınıf düzeyi için ortalama üç-dört tane ders kitabını onaylar ve Talim Terbiye Kurulu'na sunar. Onaylanan ders kitapları Tebliğler Dergisi'nde yayınlanır. Bu ders kitapları, onaylandıkları ilk eğitim-öğretim yılından itibaren beş yıl süreyle kullanılabilir. Araştırma için seçilen fizik ders kitapları MEB tarafından 2016/2017-2020/2021 eğitim-öğretim yılları arasında onaylanmıştır. Araştırmada öğretmen adaylarının onaylanan ve farklı yayınevleri tarafından basılmış 14 adet fizik ders kitabına ait değerlendirmelerine dayanarak bu kitapların etkinliği irdelenmiştir. Bir devlet üniversitesinin son sınıfında öğrenim gören 33 fizik öğretmen adayı seçmeli olarak aldıkları kitap inceleme dersi kapsamında kitapları eleştirel bakış açısıyla incelemişlerdir ve her bir ders kitabı iki veya üç öğretmen adayı tarafından değerlendirilmiştir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak Ogan-Bekiroğlu (2007) tarafından geliştirilen ve fiziksel özellikler (14 madde) içerik (37 madde), anlatım ve dil (9 madde), etkinlikler (21 madde), öğretimsel destek (21 madde), organizasyon (16 madde) ve görseller (13 madde) olmak üzere yedi kategori altında toplanan 131 maddeden oluşan Ders Kitabı Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin geliştirilme aşamasında öncelikle ilgili literatür derinlemesine taranmıştır, daha sonra 20 tecrübeli öğretmen ile çalıştıkları okullarda bir ders kitabından beklentileri üzerine görüşmeler yapılmıştır. Literatür taramasına ve öğretmenlerden gelen görüşlere göre bir ders kitabının sahip olması gereken kriterler belirlenmiştir. Daha sonra 11 öğretmen adayı ile birlikte çalışılarak onların yaptıkları literatür taramalarına, Türk ve yabancı ders kitaplarını karşılaştırmalarına göre yeni kriterler ilave edilmiştir. Tüm kriterler kategorilerine ayrılarak organize edilmiştir ve ölçeğin ilk hali oluşturulmuştur. Bir sonraki aşama olarak 37 öğretmen adayı ölçeği gözden geçirmişlerdir ve her bir ölçek maddesi üzerinde tartışmışlardır. Tartışmalar sonunda maddeler üzerinde ufak değişiklikler yapılmıştır. Bu öğretmen adayları aynı zamanda ölçeği kullanarak, ders kitaplarını değerlendirmişlerdir. Değerlendirme sürecinde birkaç madde üzerinde gramer düzeltmeleri yapılmıştır. Tüm bu fikir birliği ve uzlaşma ile ölçeğin son hali verilmiştir. Son olarak 34 kişilik bir öğretmen adayı grubu aynı ders kitaplarını aynı ölçeği kullanarak değerlendirmiştir ve aradaki uyuma bakılmıştır. Toplam 20 öğretmen ve 82 öğretmen adayı ile bir buçuk yıl süren çalışmalar sonunda kapsamlı ve tutarlı bir Ders Kitabı Değerlendirme Ölçeği geliştirilmiştir (Ogan-Bekiroğlu, 2007). Bu ölçek bir ders kitabını geniş bir yelpazeden değerlendirmeye imkân verdiği için bir çok araştırmada uygulanmıştır (Arıkan vd., 2017; Kavcar vd., 2011; Kavcar vd., 2014; Kavcar vd., 2015; Kaya-Şengören vd., 2015; Kaya-Şengören vd., 2016; Tanel vd., 2013). Ders Kitabı Değerlendirme Ölçeği'nin fiziksel özellikler kategorisinde kitabın baskısı, kapağı, dayanıklılığı, kâğıt kalitesi ve sayfa düzeni gibi özellikleri incelenir. İçerik kategorisinde ders kitabı öğretim programı ile uyum, bilimsel doğruluk, öğrencinin seviyesine uygunluk, bilimsel sorgulama, soruların seviyesi, gerçek dünya ile ilişki kurma ve fen-teknoloji-toplum entegrasyonu gibi özellikler açısından değerlendirilir. Anlatım ve dil kategorisinde ders kitabının metin yapısı, anlatım seviyesi, kavramsal yoğunluk, kavram yanılığını önleme ve teknik ifadelerin sınıf seviyesi ile uyumu gibi özellikleri ele alınır. Etkinlikler kategorisinde kitaptaki etkinlikler konu ile ilgisi, bilişsel kapasiteye uygunluk, bilimsel süreç becerilerine verilen önem gibi özelliklere göre analiz edilir. Öğretimsel destek kategorisi altında öğretim amacının açıklanması, öğrencilerin fikirlerinin ortaya çıkarılması, öğrencilerin kavramı öğrenmeye yönlendirilmesi, bilimsel fikirlerin gelişmesi ve kullanılması, tecrübelerin ve bilginin ilişkilendirilmesi, bilişsel ilerlemenin ölçülmesi ve öğrenme ortamının iyileştirilmesi gibi özellikler bulunur. Organizasyon

kategorisinde ders kitabı ünite içindeki metin, görsel gibi materyallerin organizasyon bütünlüğü, semboller listesi, doğru ve tam bir dizin olması gibi özelliklere göre değerlendirilir. Son kategoride ise ders kitabındaki görseller konu ile ilişkili olması, doğru ve yeterli açıklamanın olması ve öğretim için kolaylık sağlanması gibi kriterlere göre incelenir.

Ders Kitabı Değerlendirme Ölçeği 6'lı (0-5) Likert tipinde hazırlanmıştır. Eğer madde içinde ifade edilen kriter hiçbir şekilde sağlanmıyorsa "0" puan verilmiştir. Eğer ders kitabı kriterin %1 - %20 arasını karşılıyorsa "1" puan, %21 - %40 arasını karşılıyorsa "2" puan, %41 - %60 arasını karşılıyorsa "3" puan, %61 - % 80 arasını karşılıyorsa "4" puan ve %81 - %100 arasını karşılıyorsa "5" puan olarak değerlendirilmiştir. Bu araştırmada her kitap en az bir veya birden fazla öğretmen adayı tarafından değerlendirilmiş ve ölçeğin her bir maddesine verilen puanların ortalaması alınmıştır. Öğretmen adayları değerlendirmek istedikleri kitapları kendi ilgilerine göre seçmişlerdir ve verdikleri puanların gerekçelerini açıklayarak, kitaplardan sundukları fotoğraflar ile desteklemişlerdir. Araştırmacılar, öğretmen adaylarının değerlendirmelerine göre ders kitaplarını birbirlerine, sınıf seviyesine ve incelenen kategorilere göre karşılaştırmışlardır. Verilen puanların ortalaması 0 - 1,0 arasında ise "kabul edilemez", 1,01 - 2,0 arasında ise "zayıf", 2,01 - 3,0 arasında ise "yeterli", 3,01 - 4,0 arasında ise "iyi" ve 4,01 - 5,0 arasında ise "çok iyi" olarak yorumlanmıştır. Her bir ders kitabını değerlendirenlerin verdikleri puanlar arasında uyum % 88 ve üzeri olarak belirlenmiştir. Güvenilirlik için puanlayıcılar arasında çoklu değerlendiriciler için kapa değerleri hesaplanmıştır (Conger, 1980). 0.74 ile 0.89 arasında çıkan Cohen's kapa değerlerine göre uyum güçlüdür (Cohen, 1988).

C. BULGULAR

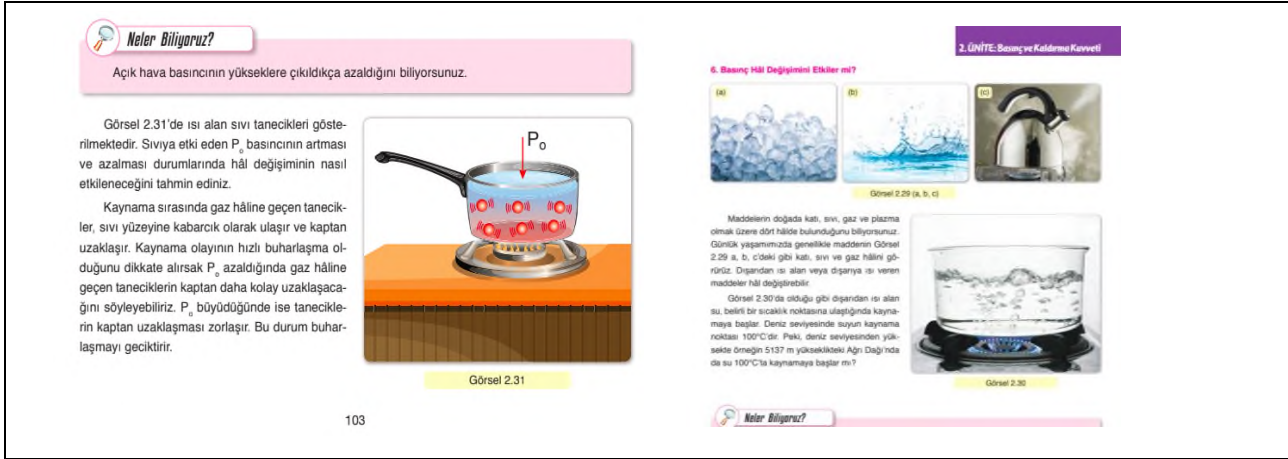
Yapılan analizler sonucu öğretmen adaylarının her bir kategori için ders kitaplarına verdikleri puanların ortalaması Tablo 1'de gösterilmiştir. Tabloya göre değerlendirilen 14 adet ders kitabının tüm kategorilere göre ortalama puanı 3,25'tir. Bu puana göre tüm kitapların genel olarak iyi seviyede olduğu söylenebilir. Dokuzuncu ve 10. sınıf ders kitaplarının tüm kategorilerdeki ortalama puanları, 11. ve 12. sınıf ders kitaplarınınkine göre daha yüksektir. Dokuzuncu sınıf ders kitaplarının tüm kategorilerden aldığı ortalama puan ($X_3 = 3,42$) bütün kitaplar içerisinde en yüksektir. On ikinci sınıf ders kitaplarının ortalama puanı ($X_3 = 3,06$) ise en düşüktür. Ders kitapları sınıf seviyesine göre değerlendirildiğinde aralarında puan farkı olsa da hepsi iyi seviyededir.

Tablo 1. Değerlendiricilerin Farklı Kategorilere Göre Ders Kitaplarına Verdikleri Puanların Ortalaması

Sınıf	9. Sınıf			10. Sınıf					11. Sınıf			12. Sınıf			Tüm
Yayınevi / Kategoriler	A (X)	B (X)	C (X)	D (X)	E (X)	F (X)	G (X)	H (X)	I (X)	J (X)	K (X)	L (X)	M (X)	N (X)	X ₁
Fiziksel Özellikler	3,46	4,61	3,86	4,02	3,30	4,64	3,36	4,50	3,07	3,43	4,07	3,83	3,71	3,29	3,80
İçerik	2,17	2,40	2,22	2,75	2,45	2,02	2,22	2,98	2,41	2,49	1,97	2,81	1,84	2,24	2,36
Anlatım ve Dil	4,47	4,67	4,33	4,61	4,69	4,56	4,33	4,67	4,11	4,56	4,56	4,37	4,33	4,78	4,50
Etkinlikler	2,67	2,63	2,68	2,88	2,88	3,31	2,52	3,06	2,39	2,94	2,97	2,78	2,42	2,58	2,77
Öğretimsel Destek	3,12	3,37	3,14	4,01	3,83	2,35	2,43	2,57	3,57	2,33	2,45	2,93	1,14	2,48	2,84
Organizasyon	3,39	3,23	2,50	3,14	2,78	2,02	2,19	2,75	2,50	2,31	1,69	2,83	1,94	1,81	2,51
Görseller	4,33	4,23	4,31	4,68	4,38	2,00	4,23	3,63	3,81	4,62	4,77	4,36	3,62	4,23	4,09
X ₂	3,37	3,59	3,29	3,73	3,47	2,99	3,04	3,45	3,12	3,24	3,21	3,42	2,71	3,06	
X ₃	3,42			3,34					3,19			3,06			3,25

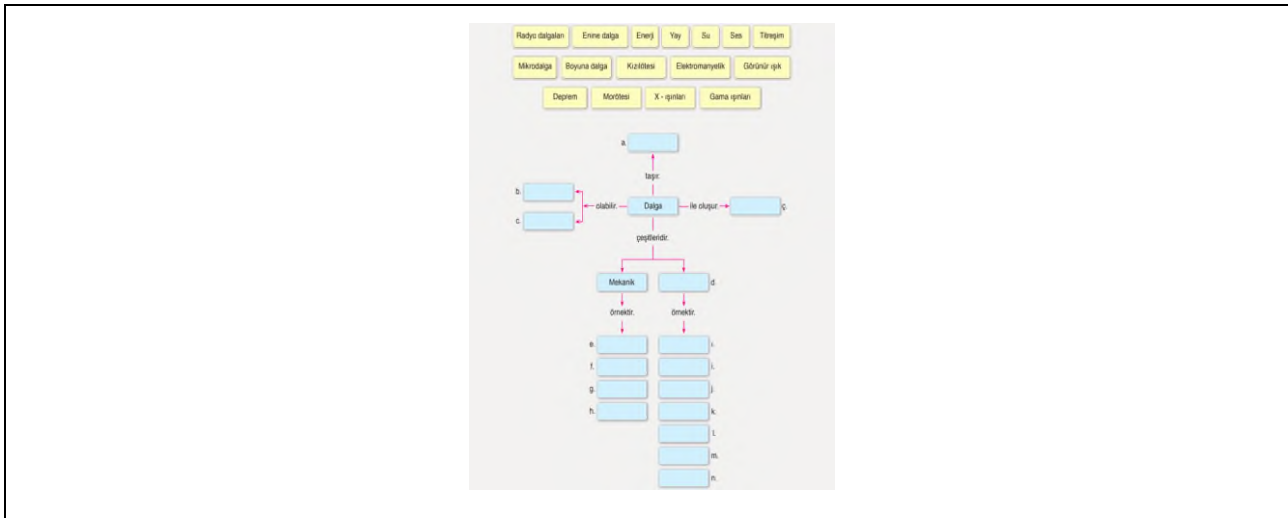
X: Her bir kitabın her bir kategoriden aldığı ortalama puan, X₁: Her bir kategori için tüm kitapların aldığı puanların ortalaması, X₂: Her bir kitabın tüm kategorilerden aldığı puanların ortalaması, X₃: Kitapların sınıf seviyelerine göre ortalama puanları. A: Tutku, B: MEB, C: Tuna, D: Ata, E: Mega, F: MEB, G: Ada, H: MEB Fen Lisesi, I: İpek Yolu, J: MEB, K: Netbil, L: Başak, M: MEB, N: Dikey

Öğretmen adayları tarafından tüm kategorilerden en yüksek ortalama puan (X₂ = 3,73) alan fizik ders kitabı Ata yayınevine ait 10. sınıf kitabıdır ve iyi seviyede değerlendirilmiştir. Kitap içerik, etkinlikler ve organizasyon kategorilerinde 3,0 ortalama puanın altında olarak yeterli seviyede olmasına rağmen, fiziksel özellikler, anlatım ve dil, öğretimsel destek ve görseller kategorilerinde 4,0 ortalama puanın üzerinde aldığı için çok iyi seviyesindedir. Örneğin bir öğretmen adayı bu kitap için görseller kategorisinin “görsellerin kitap içinde nerede olduğu belirtilmeli” maddesine beş puan vermiştir ve “Kitap konu anlatırken görsellerle desteklemiştir ama bahsettiği görseli yazıların hemen ardına koymak yerine görsellere numara vermiş ve konu anlatımını görselle bölmek için görselin numarasını yazısına eklemiştir. Bu sayede konunun akıcılığı sağlanmıştır. Her görselin farklı numarası olduğu için bahsedilen görselin öğrencinin bir başka görselle karıştırma ihtimali neredeyse sıfırdır. Tüm görsellerin kitapta hangi sayfalarda olduğu kitabın sonunda kaynakçada belirtilmiştir. Kitaba eklenen tüm görseller numaralandırılmıştır ve nerede oldukları bellidir (ÖA10)” değerlendirmesini yapmıştır (bkz. Şekil 1a ve Şekil 1b).

Şekil 1a ve Şekil 1b. Ata yayınevi 10. Sınıf Fizik Ders Kitabı Sayfa 103.

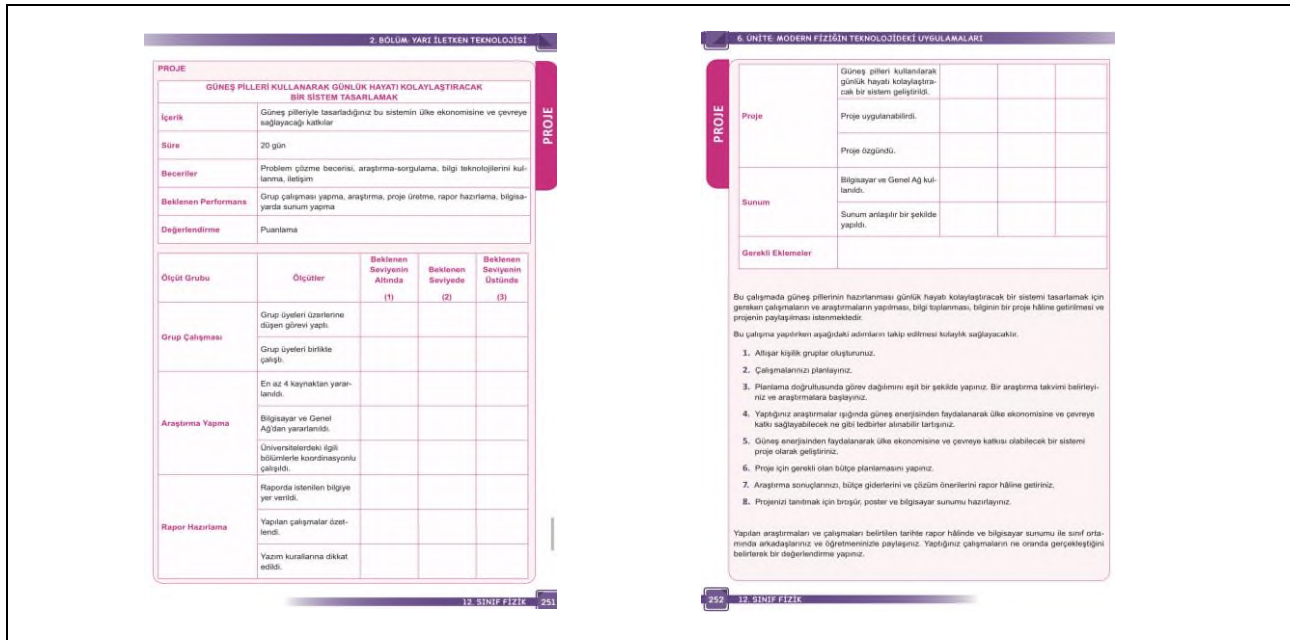
Ancak bir başka öğretmen adayı 10. Sınıf Ata yayınevine ait ders kitabını içerik kategorisindeki “verilen bilgiler, öğrenme kuramlarının kurallarıyla uyumluluk sağlanarak ve bireysel farklılıkların farkında olunarak zenginleştirilmiş olmalıdır. Bu nedenle, ders kitabında olması gereken maddelerden birisi kavram haritalarıdır” maddesini “Kavram haritaları kavramların öğretimini, anlaşılmasını ve görsel hafıza yoluyla belleğe daha kolay ve uzun süreli kaydedilmesini sağlar. Kavramlar arası bağ kurar. Öğrencinin, öğretimin amacını anlayıp anlamadığını kontrol etmeye olanak verir. Öğretimin her aşamasında kullanılabilir. Kavram haritalarının en önemli özelliği hem bir öğretim tekniği hem ders materyali hem de ölçme aracı olmasıdır. Bu tür özelliklerinden dolayı kavram haritaları bir hayli önemlidir. Dört ünite içeren 280 sayfalık fizik kitabında sadece dalgalar ünitesinin sonunda bir kavram haritası kullanılmış. Bunun çok büyük bir eksiklik olduğunu düşünüyorum. Kitap sınıf içi etkinliği olarak da kavram haritası oluşturmaya yönelik soru sorabilirdi fakat böyle bir durum da söz konusu olmamış (ÖA9)” ifadeleri ile değerlendirmiş ve bir puan vermiştir (bkz. Şekil 2).

Şekil 2. Ata Yayınevi 10. Sınıf Fizik Ders Kitabı Sayfa 187.

Tüm kategorilerden en düşük ortalama puan ($X_2 = 2.71$) alan ve sadece yeterli olarak değerlendirilen kitap ise 12. sınıf MEB kitabıdır. Kitap anlatım ve dil kategorisinde 4,0 ortalama puanın

üzerinde alarak çok iyi olarak değerlendirilirken, öğretimsel destek, içerik ve organizasyon kategorilerinde 2,0 ortalama puanın altında alarak zayıf olarak yorumlanmıştır. 12. Sınıf MEB yayinevine ait ders kitabını inceleyen öğretmen adayı, anlatım ve dil kategorisinde yer alan “açıklamalar ve gerçek yaşam örnekleri öğrencinin yaşamına, onun kültürel çevresine ve bilgi düzeyine uygun olmalıdır” maddesini “Modern fizik ünitelerinde gerçek yaşam örnekleri yetersiz olsa da öğrenenin yaşamına ve bilgi düzeyine kısmen uygundur. Örneğin sayfa 30’daki roller coaster Türkiye’de her şehirde özellikle küçük şehirlerde olmadığı için bu lunapark aleti öğrenciye yabancı gelebilir (tv ve sosyal medyada görmediyse). Sayfa 94’te yaylar için verilen örnekler öğrencinin bilgi düzeyine uygundur. 6.ünitede açıklamalar ve gerçek yaşam örnekleri öğrencinin yaşamına uygundur (ÖA30)” açıklamasıyla değerlendirmiş ve beş puan vermiştir. Yine kitabın içerik kategorisinde bulunan “kitabın içeriği, verilmiş bulunan bilgilerin sınanmasına ve kullanımına olanak vermelidir. Bu nedenle kitapta olması gereken maddelerden birisi projelerdir” maddesine “Bu kitapta sayfa 251’de 6. Ünite Modern Fiziğin Teknolojideki Uygulamaları içinde yarı iletken teknolojisi konusunda olmak üzere sadece 1 tane proje vardır (ÖA30)” ifadeleri ile değerlendirmiş ve bir puan vermiştir. Öğretmen adayının verdiği tek proje örneği Şekil 3a ve Şekil 3b’de gösterilmiştir.

Şekil 3a ve Şekil 3b. MEB yayinevi 12. Sınıf Fizik Ders Kitabı Sayfa 251 ve 252.

Bütün ders kitaplarının tüm kategoriler içerisindeki en yüksek ortalama puanı anlatım ve dil kategorisindedir ($X_1 = 4,50$). Bu puan fizik ders kitaplarının anlatım ve dil kategorisinde genel olarak çok iyi seviyede olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin bir öğretmen adayı 10. Sınıf Ata yayinevine ait ders “ders kitaplarında anlatım yalın / açık olmalı ve gereksiz anlatımlardan kaçınılmalı” maddesine dört puan vermiş ve “Anlatım yalın bir dille yapılmış ama bir konu için ayrılan sayfa belki de fazla olduğu için olabilir biraz aynı cümlelerle karşılaştım. Kavram açıklanırken diğer paragrafta da aynı şeyi farklı kelimelerle okumak mümkün. Bence kitap sayfa sayısı azaltılıp daha özet hale getirilebilirdi ama bu çok fazla rahatsız edici değil. Birkaç yerde karşılaştım, belki de kavram yanlışlarını düzeltmek için bu kadar üzerinde durulmuştur. Gereksiz anlatıma az da olsa rastladığım için bir puan kırdım (ÖA8)” şeklinde gerekçesini açıklamıştır.

Tüm ders kitaplarının tüm kategoriler içerisindeki en düşük ortalama puanı içerik kategorisindedir ($X_1 = 2,36$). Bu puan tüm fizik kitaplarının genel olarak yeterli seviyede olduğunu gösterir. Örneğin 9. Sınıf Tutku yayınevine ait ders kitabını inceleyen bir öğretmen adayı “ilgili konuya odaklı çalışma ve iş alanları olmalı” maddesine iki puan vermiştir ve “1. Ünite de fiziğin alt alanları ile ilgili çalışma alanlarından çokça bahsedilirken diğer ünitelerde yok denecek kadar az miktarda değinilmiştir. Bu oran öğrencilerin bu konu hakkında fikir edinmeleri için yetersizdir (ÖA2)” değerlendirmesini yapmıştır.

1. Fiziksel Özellikler

Fizik ders kitaplarının fiziksel özellikler açısından iyi seviyededir ($X_1 = 3,80$). Bu kategoride 10. Sınıf MEB kitabının en yüksek puan ($X = 4,64$) alarak çok iyi, 11. Sınıf İpekyolu yayınevine ait kitabın ise en az puan ($X = 3,07$) alarak iyi olarak değerlendirildiği belirlenmiştir. Örneğin, 9. sınıf Tutku yayıncılığa ait ders kitabını inceleyen bir öğretmen adayı “ana ve ara konu başlıkları öğrencilerin ilgisini çekecek biçimde yazılmalı” maddesi için kitaba dört puan vermiş ve “Çünkü ana ve ara konu başlıklarında renklendirme yapılmış ve ilgi çekici yazı puntosu kullanılmıştır (ÖA1)” yorumunu yapmıştır. Aynı madde için 9. sınıf MEB yayınevini kitabını inceleyen diğer bir öğretmen adayı bu maddeye sıfır puan vermiş ve “İncelenen bu kitapta ana ve ara konu başlıkları direk yazılmıştır. Bu durumda öğrencinin dikkatini çekecek cinstedir (ÖA5)” değerlendirmesini yapmıştır.

MEB yayınevi tarafından 10. sınıf fen lisesi için hazırlanan fizik ders kitabını inceleyen öğretmen adayı “ders kitabı uzun süre kullanıma dayanıklı bir yapıya sahip olmalı” maddesine “Lise öğrencilerine MEB tarafından verilen ders kitapları, öğrenciler bir yıl içerisinde haftada en az bir gün okula gideceğinden dayanıksız olabilir. Ciltsiz ince karton bir kapak ve orta seviye sayfalar fiziksel bir kuvvet karşısında katlanabilir ve yırtılabilir. Ayrıca su gibi bir sıvı döküldüğünde kabarma, aşınma oluşabilir (Ö15)” değerlendirmesini yapmış ve iki puan vermiştir. Ada yayınevini ders kitabını inceleyen başka bir öğretmen adayı da “ders kitabı karton kapağı ile uzun süre kullanıma dayanıklı değildir (ÖA18)” yorumunu yapmıştır. Onuncu sınıf ders kitaplarını değerlendiren öğretmen adayları kitapların uzun süre kullanıma dayanıklı bir yapıya sahip olmadığı konusunda genel olarak aynı fikirdedir.

Netbil yayınevine ait 11. Sınıf ders kitabını inceleyen öğretmen adayı “kâğıdın rengi ile metin ve fotoğrafların renkleri arasında %100 zıtlık olmamalı” maddesine beş puan vermiş ve “Kitaptaki yazı renkleri çok koyu siyah değil ve sayfalardaki renk kullanımı göz yormama kriterlerine uygundur (ÖA26)” değerlendirmesini yapmıştır. İpek Yolu yayınevine ait ders kitabını inceleyen öğretmen adayı ise ders kitabından birkaç örnek vererek bu maddeyi puanlamıştır. Öğretmen adayı “345. Sayfada – 2. Ünite Elektrik ve Manyetizma – akım geçen düz tele manyetik alanda etkiyen kuvvet deneyinde, deneyin yapılış bölümünde verilen görsel bulanık, net değil ve anlaşılabilir bir resim verilmiştir (ÖA21)” örneği ile değerlendirmesini yapmış ve bir puan vermiştir. On ikinci sınıf kitapları için bütün öğretmen adayları bu kategorideki bazı maddeler ile ilgili aynı fikirdedir. Örneğin “yazı boyutu ve satır aralığı kolay okumayı sağlayacak uygunlukta olmalı” maddesine bütün öğretmen adayları beş puan vermiştir. Başak yayınevini kitabını inceleyen bir öğretmen adayı “Satır aralıkları 15-20 mm arasında tutulmuştur. İdeal bir aralık bırakılarak okuma kolaylığı için paragraflara önem verilmiştir. Sıkça yapılan paragraflar öğrencilerin kaldıkları yeri kolay bulmasını sağlamaktadır (ÖA29)” ifadelerini kullanmış ve beş puan vermiştir. MEB

yayınevinin 12. Sınıf kitabını inceleyen diğer bir öğretmen adayı “*bu kitapta satır aralığı ve yazı boyutu kolay okunabilecek niteliktedir (ÖA31)*” yorumunu yapmış ve maddeyi beş olarak puanlamıştır.

2. İçerik

İçerik kategorisinde fizik ders kitaplarının puanları genel olarak düşüktür ve yeterli seviyededir ($X_1 = 2,36$). MEB’in Fen Lisesi 10 sınıf için hazırlanan kitabı en yüksek puan ($X = 2,98$) olarak ancak yeterli seviyede olabilirken, 12. Sınıf MEB kitabı en az puan ($X = 1,84$) olarak zayıf seviyede kalmıştır. Fizik ders kitaplarında ilgili konuda ileri araştırmalara yönelik kaynakça, özet ve projeler gibi maddelerin yetersiz olduğu bulunmuştur. Ayrıca 9. sınıf ders kitaplarını inceleyen bütün öğretmen adayları kitaplarda bilimsel bilmeceler, bulmacalar, benzetimler ve kavram karikatürleri olması gerektiği ile ilgili maddelere sıfır puan vermişlerdir. Bunun aksine bütün öğretmen adayları bazı maddeleri de yüksek puanlamışlardır. Örneğin “bilim, teknoloji ve toplum etkileşimine vurgu yapılmalı” maddesine Tutku yayınevine ait ders kitabını inceleyen öğretmen adayı “*Kitabın birçok yerinde bilime, teknolojiye ve topluma vurgu yapılmış, bu konularda öğrenciler bilgilendirilmiştir (ÖA1)*” ifadelerini kullanarak beş puan vermiştir. Tuna yayınevine ait ders kitabını inceleyen başka bir öğretmen adayı da kitapta bilim, teknoloji ve toplumun gelişimine vurgu yapıldığını belirtip maddeyi beş olarak puanlamıştır.

Onuncu sınıf ders kitaplarını inceleyen öğretmen adayları arasında da benzer değerlendirmeler bulunmaktadır. Örneğin “içerik bilimsel yönden doğru olmalıdır” maddesine bütün öğretmen adayları beş puan vermiştir. Ata yayınevinin ders kitabını inceleyen öğretmen adayı bu madde için “*MEB kitapları yeni nesle ve o döneme hitap etmelidir. Kitabın içerisinde bulunan ve gözüme takılan tüm bilgilerin doruluğunu internette araştırdım ve doğru olduklarını teyit ettim (ÖA9)*” ifadelerini kullanarak beş puan ile değerlendirmiştir. Mega yayınevinin ders kitabını inceleyen öğretmen adayı da “*Kitap içerisinde bazı yerlerde kavramların, ilkelerin tarihsel gelişimi verilmiştir (Örnek sayfalar: 29’da Toriçelli İlkesi; 31’de Pascal İlkesi; 39’da Bernoulli İlkesi; 106’da Ohm Yasası; 116’da Kirchoff Kanunları; 200’de Richert Ölçeği; 211’de Işık Bilgilerinin Tarihçesi). Bu örnekler kitabın bilimsel yönden doğruluğunu kuvvetlendiriliyor diyebiliriz (ÖA12)*” şeklinde yorum yaparak beş puan vermiştir.

On birinci sınıf kitapları içinde, İpek Yolu yayınevine ait kitabı inceleyen öğretmen adayı bu madde için “*ortaöğretim 11. sınıf fizik ders kitabının 434 sayfasını inceledim ve bilimsel anlamda bir hata gözlemlemedim (ÖA22)*” değerlendirmesini yapmış ve beş puan vermiştir.

3. Anlatım ve Dil

Anlatım ve dil kategorisi fizik ders kitaplarının çok iyi seviyede değerlendirildiği bir kategoridir ($X_1 = 4,50$). Bu kategoride Dikey yayınevinin 12. Sınıf ders kitabı en yüksek puanı ($X = 4,78$), İpekyolu yayınevinin 11. Sınıf ders kitabı ise en az puanı ($X = 4,11$) almıştır. Bu kategori anlatım ve dil olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Öğretmen adayları anlatım bölümündeki “*kitap akıcı olmalı, bu nedenle öğrencilerin okuma hızlarının yavaşlamasını ve kitabın zor anlaşılır olmasını önlemek için paragraflar ve bölümler arasındaki geçişlerde süreklilik sağlanmalı*” maddesi ile dil bölümündeki tüm maddelere beş puan vermişlerdir.

MEB yayınevinin 9. Sınıf ders kitabını inceleyen öğretmen adayı anlatım bölümündeki “kavramlar/ yasalar/ kurallar/ terimler açıklanırken, bu kavramların geçerli olduğu özel koşullar verilmiş olmalı ve öğrencilerin yanlış kavramlar edinmeleri önlenmelidir” maddesi için kitaptan çeşitli sayfa numarası örnekleri vermiş ve “*verilmek istenen özel koşulların hepsi parantez içinde verilmiştir. Bunun sebebi kavram yanlışlarını önlemektir (ÖA4)*” şeklinde ifade ederek beş puan vermiştir. Tutku yayınevine ait ders kitabını inceleyen bir öğretmen adayı da dil bölümündeki “başka bir dile ait olan sözcükler oldukları gibi yazılmalı ve bunların söylenişleri ayrıca içinde verilmiş olmalı” maddesine beş puan vermiş ve “*Yabancı dilde yazılmış sözcüklerin okunuşları parantez içinde verilmiştir (ÖA1)*” yazarak puanını doğrulamıştır.

Ata yayınevinin 10. Sınıf ders kitabını inceleyen öğretmen adayı anlatım bölümündeki “kitap akıcı olmalı, öğrencilerin okuma hızlarının yavaşlamasını ve kitabın zor anlaşılır olmasını önlemek için paragraflar ve bölümler arasındaki geçişlerde süreklilik sağlanmalı” maddesi için beş puan vermiştir ve “*Kitapta paragraflar arasındaki geçişlerde süreklilik sağlanmıştır. Aşağıda bu durumu açıklayan bir örnek mevcuttur. Bu metinde ilk paragrafta ince ses ve kalın sesteki bahsedilmiş, ikinci paragrafta sesin kalınlığının inceliğinin frekansa bağlı olduğuna değinilmiştir. Diğer paragrafta ise frekanstan bahsedilmiş nelere bağlı olduğu açıklanmıştır, yani tüm metnin paragrafları birbiri ile uyum halindedir ve paragraflar arası sert geçişler kitapta mevcut değildir. Kitap yeterince akıcı ve anlaşılır tutulmaya çalışılmış, yabancı kelimelerin Türkçesi parantez içinde belirtilmiş, ayrıca kitapta yabancı isimlerin okunuşları da parantez içinde yazılmıştır. Ben bunun akıcılıkta çok önemli olduğunu düşünüyorum. Öğrenci bir metni okurken yabancı bir ismi ya da kelimeyi nasıl telaffuz ederim konusunda endişe yaşar, toplum içinde okuyorsa bu endişe daha da artar ve okuduğu paragraf beyninden uçup gider, sadece yabancı bir kelimenin telaffuzuna odaklanır. Böyle sorunlar yaşanılmaması adına kitap bayağı ilgi göstermiş (ÖA10)*” değerlendirmesini yapmıştır (bkz. Şekil 4).

Yükseklik

Aslanın kükremesi ile oluşan ses, kedirin miyavlaması ile oluşan sesteki daha kalındır. İnce ses ile kalın sesi ayıran özelliğe **sesin yüksekliği** denir.

Sesin frekansı yüksekliği ile de ilgilidir. Sesin frekansı arttıkça sesin yüksekliği de artar ve kaynaktan çıkan ses incelir. Yüksekliği fazla olan seslere **ince ses (tiz ses)** denir. Ses kaynağının frekansı azaldıkça ürettiği sesin yüksekliği azalır ve çıkan ses kalınlaşır. Yüksekliği az olan seslere **kalın (pes) ses** denir.

Ses dalgalarının frekansı ses kaynağının özelliklerine bağlı olarak değişir. Sesin yayıldığı ortamın özellikleri frekansı etkilemez. Bir kaynaktan çıkan ses ortam değiştirirse bile frekansı değişmez.

Erkeklerin sesinin kalınlığı ile bayanların sesinin kalınlığı farklıdır. Bu, gırtlak tellerinin yapısı ile ilgilidir. Gitar, saz gibi çalgı aletlerinde de tel kalınlığı, uzunluğu, gerginliği çıkan sesin frekansını etkiler.

Bir telden çıkan sesin frekansı telin yapıldığı maddenin cinsine telli geren kuvvete, telin boyuna ve kesit alanına bağlıdır.

- Kalınlıktan farklı diğer özellikleri aynı olan iki telden kalın telin frekansı daha küçüktür.
- Uzunlukları farklı, diğer özellikleri aynı olan iki telden uzun olan telin frekansı daha küçüktür.
- Gerilme kuvvetleri farklı, diğer özellikleri aynı olan iki telden daha büyük kuvvette gerilen telden çıkan sesin frekansı daha büyüktür.

Şekildeki şişelerin birinde az, diğerinde daha fazla su vardır. Şişenin ağzına üflendiğinde şişenin içindeki hava molekülleri titreterek ses çıkarır. Şişe içerisindeki hava miktarı arttıkça hava tabakasının boyu artar. Bu sebeple hava moleküllerinin birim zamandaki titreşim sayısı ve dolayısıyla çıkan sesin frekansı azalır. Yani şekildedeki şişeler aynı şekilde üflendiğinde X şişesinden çıkan sesin frekansı Y şişesinden çıkan sesin frekansından daha azdır.

Şekil 3.37'deki X ve Y şişelerine vurulduğunda cam ve su molekülleri titreterek ses çıkarır. Şişenin içindeki su miktarı azaldıkça maddenin miktarı da azaldığından birim zamandaki titreşim sayısı artar ve dolayısıyla sesin frekansı da artar.

- İnsan kulağı frekansı 20 Hz ile 20.000 Hz arasındaki sesleri algılar. Frekansı 20 Hz'den düşük seslere **infrasonik ses** denir. Deprem dalgalarının ürettiği ses infrasonik sestir. Bazı canlılar bu sesi algılayabilir ve deprem geldiğini hisseder.

Şekil 3.37

Şekil 4. Ata Yayınevi 10. Sınıf Fizik Ders Kitabı Sayfa 177.

Anlatım ve dil kategorisinde ders kitaplarına verilen birkaç düşük puandan bir tanesi 11. sınıf İpek Yolu yayınevine aittir. Öğretmen adayı kitabın akıcılığı ile ilgili maddeye bir puan vermiş ve bunu şu

şekilde açıklamıştır: “Kitapta karmaşık sayfalar bulunmaktadır. Buradaki sayfalarda çözelim öğrenelim, siz çözün, ödev, araştırma bölümleri aralıksız art arda verilmiştir. 27. Sayfa, 37. Sayfa, 59. Sayfa, 70. Sayfa, 110. Sayfa, 137. Sayfaya bakılması gerekmektedir. Diğer bir husus ise kitabın kalın olması nedeniyle öğrenci için kitap sıkıcı ve okunması zor olabilir, bu da akıcılığı bozabilir, okumak istemeyebilir diye düşünüyorum. Ve bu bize verilen kitap inceleme kitabında belirtilmiştir. Bundan dolayı bu durumu aşmak için arada bir şerit çekilerek çözüm sağlanabilir (ÖA22)”.

4. Etkinlikler

Fizik ders kitapları etkinlikler kategorisinde genel olarak yeterli seviyededir ($X_1 = 2,77$). Bu kategori altında yapılan incelemelerde 10. Sınıf MEB kitabı en yüksek puan ($X = 3,31$), İpekyolu yayınevini 11. Sınıf kitabı ise en az puan ($X = 2,39$) almıştır. Bu puanlara göre bu kitaplar sırasıyla iyi ve yeterli seviyelerine denk gelmektedirler.

9. sınıf Tuna yayınevine ait ders kitabını inceleyen öğretmen adayı “deneyler öğrencileri araştırmaya ve kendi denencelerini sınamaya yöneltmeli” maddesine iki puan vermiş ve “Sadece bir deney öğrencileri araştırmaya yöneltilmiş (ÖA7)” ifadesiyle bu maddedeki eksikliğe işaret etmiştir. 10. sınıf Ata yayınevine ait ders kitabını inceleyen öğretmen adayı “deneyin amaçları belirtilmelidir” maddesine üç puan vererek “Bu kriterde kitaptaki deney etkinliklerinde amaç yazılmamıştır fakat araştırma sorusu başlığı altında deneyin amacı ile ilgili soru verilerek öğrencilerin araştırılması istenmiştir (ÖA10)” yorumunu yapmıştır.

MEB yayınevine ait 10. Sınıf fen lisesi ders kitabını inceleyen öğretmen adayı deneyin amaçlarının belirtilmesi ile ilgili maddeyi beş ile puanlayarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: “İncelenen kitapta birçok konuda deney mevcuttur. 1. Ünite 8 adet deney, 2. Ünite 2 adet deney, 3. ünite 9 adet deney ve 4. Ünite 7 adet deney vardır. 2. Ünite olan basınç ve kaldırma kuvveti ünitesinde öğrencilerin konuyu kavramaları amacıyla daha fazla deney olabilirdi. Deneylerin amaçları belirtilmiş olup ve bu amaçlar doğrultusunda öğrencilerin kazanımları oluşturulmuştur (ÖA16)”. Mega yayınevine ait ders kitabını inceleyen bir öğretmen adayı da “deney düşünmeye teşvik etmeli ve meydan okuyucu olmalı” maddesine bir puan vermiş ve bu maddeyi kabul edilemez olarak betimlemiştir. Öğretmen adayı “Yalnızca birkaç deneyde araştırma ve kendi hayatına ilişkilendirme var. Bunun dışında genel anlamda gruplar arası oluşabilecek rekabet haricinde meydan okuyucu bulmadım (ÖA14)” yorumunda bulunmuştur.

Netbil yayınevinin 11. sınıfa ait ders kitabını inceleyen öğretmen adayı “deney güvenliğine yönelik kurallar verilmiş olmalıdır” maddesine üç puan vermiş ve “Kitabın en başında güvenlik işaretleriyle ilgili bilgi verilmiş, deneylerin bir kısmında da bu işaretler kullanılmıştır ancak sayfa 71’de deneyin içeriğine bıçak sembolü, sayfa 133’te priz sembolü ve önlük sembolü, sayfa 153, 156, 162, 179 içindeki deneylere de priz sembolü konulmalıdır. Bazı deneylerde hiçbir sembol kullanılmamıştır (ÖA25)” değerlendirmesi ile kitaptaki bazı deneylerdeki eksik güvenlik işaretlerini belirlemiştir.

Başak yayınevinin 12. sınıf ders kitabını inceleyen öğretmen adayı “etkinliklerde yol gösterici açıklamalar ya da sorular bulunmalı” maddesine üç puan vermiş ve “Bu kitapta bulunan tartışma, araştırma sunma, pano hazırlama ve deney etkinliklerinde bu özellikler bulunmaktadır. Her ünite bir den fazla bu etkinliklere rastlanmaktadır. Örneğin bu etkinliklerden tartışım kısmının bir tanesinde öğrencilerden atomların

uyarılmasının günlük yaşamda, olumlu ya da olumsuz ne gibi etkilerinin olacağını tartışılması istenmiştir (sayfa 151). Burada öğrenciler düşünmeye teşvik edilerek, onlara yol gösterilmiştir. Etkinliklerden yaklaşık %44'ü bu özelliği sağlamıştır (ÖA27)" değerlendirmesini yapmıştır. 12. sınıf MEB yayınevine ait ders kitabını inceleyen başka bir öğretmen adayı da "öğrenciler sonuç çıkarmaya yöneltilmelidir" maddesini "Sayfa 22, 82, 92, 108, 113'te deneylerin her birinin sonunda sonuç ve değerlendirme soruları ile öğrenciler sonuç çıkarmaya yöneltilmiştir (ÖA30)" şeklinde yorumlamış ve beş puan vermiştir.

5. Öğretimsel Destek

Fizik ders kitapları öğretimsel destek kategorisinde aldıkları ortalama puanlara göre genel olarak yeterli seviyededir ($X_1 = 2,84$). Bu kategoride en yüksek puan alan ($X = 4,01$) ve çok iyi seviyede bulunan Ata yayınevine ait 10. Sınıf fizik ders kitabı ile en az puanı alan ($X = 1,14$) ve zayıf seviyede bulunan MEB'e ait 12. Sınıf fizik ders kitabı arasında oldukça yüksek bir puan farkı vardır.

Ders kitaplarının öğretimsel destek kategorisinde genel ortalama puanı yeterli seviyede olmasına rağmen, 9. Sınıf ders kitaplarını inceleyen öğretmen adaylarının hemen hepsi "ders kitabı, ancak deneyimle, ilgili düşünce ya da süreçle bağlantılı oldukça ve ancak düşünmeyi geliştirmede ve etkili iletişim kurmada gerekli olduğunda teknik terimler kullanılmalı" maddesine beş puan vermiştir. Örneğin, 9. Sınıf MEB yayınevine ait ders kitabını değerlendiren öğretmen adayı bu maddeye "İncelenen kitap bu maddeye uygundur çünkü terimler anlamlı biçimde tanıtılmıştır ve birbirleriyle ilişki kurulmuştur. Yeni bir terimden bahsedilecek olursa bu terim daha kalın ve daha koyu bir renkle yazılmış ve öğrencinin dikkatini çekmeyi sağlamıştır (ÖA3)" değerlendirmesini yapmış ve beş puan vermiştir.

Bu değerlendirmenin aksine bu kategorinin diğer maddeleri genel olarak her sınıf düzeyinde düşük puanlar almıştır. Örneğin, 10. Sınıf Mega yayınevine ait ders kitabını inceleyen bir öğretmen adayı "ders kitabı, yaygın öğrenci görüşleri için öğretmenleri uyarma işlevi görmeli" maddesine bir puan vermiş ve puanının gerekçesini şu şekilde açıklamıştır: "Ders kitabında öğrencilerin yaygın görüşleri veya kavram yanlışları olarak ayrı bir dikkat çekme yapılmamış. Aşağıdaki gibi konu anlatımı içinde bazı karışma ihtimali olan bilgiler uyarı olarak verilmiş. Öğretmene daha yardımcı olabilmesi için karıştırılabilecek kavramların, konuların yanında öğrencilerin o konudaki yaygın görüşlerinin ne olduğu ve aslının ne olduğu karşılaştırılarak sunulmalıydı ki öğrenciyi kavram yanlışlarından, hatalı düşüncelerden korusun (ÖA11)".

Netbil yayınevine ait 11. Sınıf ders kitabı inceleyen öğretmen adayı "ders kitabı, becerilerde deneyim kazanmak ya da çeşitli durumlarda bilgi kullanımı amacıyla öğrenciler için çalışma parçaları bulundurmali" maddesi için iki puan vermiş ve "Ders kitabında belli sayıdaki araştırmaların dışında hiçbir çalışma bulunmamaktadır (ÖA26)" ifadesini kullanmıştır. İpek Yolu yayınevine ait ders kitabını inceleyen öğretmen adayı da "ders kitabı, öğretmenin fen bilimleri, matematik ve teknolojiyi daha iyi anlamasına yardımcı olmalıdır" maddesine sıfır puan vermiştir ve "Bilim dünyasındaki yeni gelişmeleri ve farklı disiplinlerin birbirlerine olan katkısını içeren bölümlerin olmasının öğretmene yardımcı olacağını düşünüyorum. Fakat bu maddeye uygun bir bilgi ve içerik bulunmamaktadır (ÖA21)" yorumunu yapmıştır.

On ikinci sınıf ders kitaplarında özellikle "ders kitabı, öğrencinin merakını hoşgörüyü karşılayan, yaratıcılığı ödüllendiren, sağlıklı bir sorgulamayı yüreklendiren ve dogmalardan arınmış bir sınıf ortamını yaratmada öğretmene yardımcı olmalı" maddesine verilen puanlar genel olarak düşüktür.

Başak yayınevinin 12. Sınıf ders kitabını inceleyen öğretmen adayı bu maddeye sıfır puan vermiştir ve “Ders kitabı, öğrencinin merakını hoşgörüsüyle karşılayan, yaratıcılığı ödüllendiren, sağlıklı bir sorgulamayı yöreklendiren ve dogmalardan arınmış bir sınıf ortamını yaratmada öğretmene yardımcı değildir (ÖA27)” değerlendirmesini yapmıştır. Aynı maddeye 12. sınıf Dikey yayınevinin ders kitabını inceleyen bir öğretmen adayı verdiği üç puanın gerekçesini şöyle açıklamıştır: “Genel olarak bilgilerin sorgulamaya yönelik değil de kalıplara sokarak paketler halinde verilmesi tercih edilmiş. Yalnızca öğrenciler araştırma yapmaları için cesaretlendiriliyor. Ödüllendirme bulunmuyor. Örneğin sayfa 108’de araştırılabilir kısmında elektromanyetik dalgaların özellikleri hakkında ve kullanım alanları araştırılarak sunum hazırlanması isteniyor. Böylece öğrencileri araştırma yaparak sorgulama yapmaya yönlendiriyor ve sınıftaki arkadaşlarıyla paylaşımlarını istiyor. Böylece öğrencileri yöreklendiriyor ve öğretmene yardımcı oluyor. Fakat bu durumlara kitapta az sayıda rastlanıyor (ÖA33)”.

6. Organizasyon

Fizik ders kitapları organizasyon kategorisinde genel olarak yeterli seviyededir ($X_1 = 2,51$). Bu kategoride Tutku yayınlarının 9. Sınıf kitabı en yüksek puanla ($X = 3,39$) iyi seviyede, Netbil yayınevinin 11. Sınıf ders kitabı ise en düşük puanla ($X = 1,69$) zayıf seviyede değerlendirilmiştir.

Organizasyon kategorisi içinde yer alan maddelerden birisi her ders kitabında bir önsöz bulunması gerektiğidir. Ancak öğretmen adayları bu maddeyi sıfır olarak puanlamışlardır. Aynı kategoride yer alan diğer bir madde olan “deneylerde / etkinliklerde kullanılan araç ve gereçlerin listesi olmalıdır” maddesine öğretmen adayları genel olarak yüksek puan vermişlerdir. Örneğin 9. sınıf Tutku yayınevine ait kitabı inceleyen öğretmen adayı “Kitap içerisinde bulunan tüm etkinlikleri ve deneyleri gerçekleştirebilmek için gerekli olan tüm araç ve gereçlerin etkinliği veya deneyin içerisinde liste olarak verilmiştir. Listeler tüm deneylerin içerisinde istisnasız bulunmaktadır. Bu araç gereç listeleri sayesinde öğrenciler kullanacakları malzemeleri kolaylıkla görürler ve deney düzenliğini kurmaları kolaylaşır. Kitap içerisinde bulunan listelerden birkaç tanesi aşağıda örnek olarak verilmiştir (ÖA2)” değerlendirmesini yapmış ve beş puan vermiştir. Ata yayınevinin 10. Sınıf ders kitabını inceleyen başka bir öğretmen adayı da bu maddeye beş puan vermiş ve “kitapta yer alan tüm deneylerde kullanılan araç ve gereçlerin listesi her deneyde belirtilmiştir (ÖA8)” ifadelerini kullanarak Şekil 5’te verilen görseli kanıt olarak sunmuştur.

Araştırma Sorusu

İletken düz bir telin çevresindeki manyetik alanı nasıl değiştirebiliriz?

Deney Basamakları

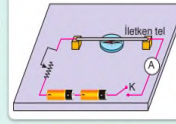
- Şekil 1.22'de görülen düzeneği hazırlayınız.
- Pusulayı iletken tele paralel olacak şekilde telin altına yerleştiriniz.
- Pusulanın ibresinin gösterdiği doğrultulara dikkat ediniz.
- Güç kaynağının anahtarını açıp ampermetrenin gösterdiği değeri okuyunuz.
- Pusula ibresindeki sapma miktarını belirleyiniz.
- Reostanın sürgüsünün üç farklı konumu için ölçme işlemlerinizi tekrarlayınız.
- Değerlerize, aşağıdaki gibi bir çizelge hazırlayarak ölçüm verilerinizi bu çizelgeye kaydediniz.
- Pusulayı iletken tele yaklaştırıp uzaklaştırarak sapma miktarlarını ölçünüz.

Reostanın Konumu	Ampermetrede Okunan Değer	Pusulanın İletken Tele Uzaklığı	Pusulanın Sapma Miktarı
1		sabit	
2		sabit	
3		sabit	
4		sabit	

- Reostanın sürgüsünü sabit tutacağımız bir konuma getiriniz.
- İletken telin pusulaya olan uzaklığını değiştirerek ölçme işlemlerinizi tekrarlayınız.
- Yukarıdaki gibi bir çizelgeyi tekrar çizip verilerinizi bu çizelgeye kaydediniz.
- Reostanın sürgüsünü ve iletken telin pusulaya uzaklığını sabit tutup pusula ile iletken tel arasında önce cam levhayı, daha sonra A4 kâğıdını tutunuz.

ARAÇ VE GEREÇLER

- Güç kaynağı • Reosta
- İletken tel (20 cm) • Açık Ölçer
- Krokodilli bağlantı kabloları
- Ampermetre • A4 kâğıdı
- Cetvel • Tahta takoz (2 adet)

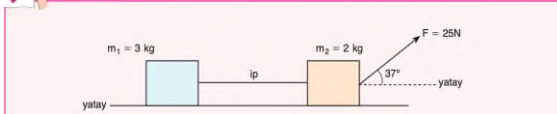
Şekil 1.22

62

Şekil 5. Ata Yayınevi 10. Sınıf Fizik Ders Kitabı Sayfa 62.

11. Sınıf İpek Yolu yayınevini inceleyen öğretmen adayı “ders kitaplarında bulunması gereken maddelerden birisi temel fiziksel sabitlerin listesidir” maddesine “Sadece örnek soruların sonunda gerekliyse parantez içinde kullanılacak sabitler verilmiş. Örneğin “Kuvvet ve Hareket” ünitesinde sayfa 57’de g yerçekimi ivmesi, \sin ve \cos değerleri verilmiş; “Elektrik ve Manyetizma” ünitesinde k Coloumb sabiti konu anlatımı içerisinde verilmiş. Sayfa 276’da da Coloumb sabiti k ’nın değeri örnek soruda kullanılması gerektiği için soru sonunda parantez içerisinde verilmiştir. Fakat kitapta sabitlerin hepsinin bir arada bulunduğu bir liste bulunmadığından puanım 2 (ÖA21)” ifadesi ile iki puan vermiştir. Öğretmen adayı bu ifadelerinin kanıtı Şekil 6a ve Şekil 6b’de göstermiştir.

SİZ ÇÖZÜN

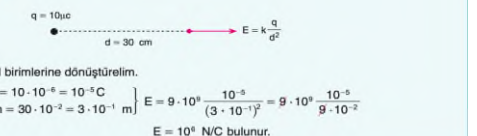
Sürtünmesiz yatay düzlemde birbirine ip ile bağlanan 3 kg ve 2 kg kütleli cisimlerden oluşan sisteme 25N büyüklüğündeki kuvvet, şekildedeki gibi uygulanıyor.

Buna göre, her bir cisim ve sistem için net kuvvetler kaç newton olur?
($g = 10 \text{ m/s}^2$, $\sin 37^\circ = 0,6$ ve $\cos 37^\circ = 0,8$ alalım.)

ÇÖZELİM, ÖĞRENELİM 2.5

Yükü $10 \mu\text{C}$ olan pozitif işaretli noktasal bir yükün 30 cm uzağındaki noktada elektrik alan şiddeti kaç N/C olur?
(Coulomb sabitini $k = 9 \cdot 10^9 \text{ Nm}^2/\text{C}^2$ alalım ve $1 \mu\text{C} = 10^{-6} \text{ C}$)

ÇÖZÜM

Birimleri SI birimlerine dönüştürelim.

$$q = 10 \mu\text{C} = 10 \cdot 10^{-6} = 10^{-5} \text{ C}$$

$$d = 30 \text{ cm} = 30 \cdot 10^{-2} = 3 \cdot 10^{-1} \text{ m}$$

$$E = 9 \cdot 10^9 \frac{10^{-5}}{(3 \cdot 10^{-1})^2} = 9 \cdot 10^9 \frac{10^{-5}}{9 \cdot 10^{-2}}$$

$$E = 10^8 \text{ N/C bulunur.}$$

Şekil 6a ve Şekil 6b. İpek Yolu Yayınevi 11. Sınıf Fizik Ders Kitabı Sayfa 57 ve 276.

12. Sınıf Başak yayınevini inceleyen öğretmen adayı “ders kitaplarında bulunması gereken maddelerden birisi ders kitabındaki problemlerin yanıtlarının kitapta olmasıdır” maddesine “Bu

ders kitabında her ünite de bulunan örnek soruların cevapları ve çözümleri sorunun hemen altında verilmiştir. Fakat problemlerin yalnızca yanıtları sorunun altında verilmiştir, çözümlerine yer verilmemiştir. Ders kitabının en arka kısmında sayfa 270'ten 280'e kadar ise cevap anahtarı bulunmaktadır. Bu cevap anahtarında ünite sonlarında bulunan ölçme ve değerlendirme sorularının cevapları, kendimizi değerlendirelim sorularının yanıtları verilmiştir. Burada verilen problemlerin çözümleri bulunmadığından dolayı puanım 4 (ÖA28) değerlendirmesini yapmış ve dört puan vermiştir.

7. Görseller

Fizik ders kitapları, görseller kategorisinden aldıkları ortalama puanlara göre genel olarak çok iyi seviyededir ($X_1 = 4,09$). Ancak bu kategoride en yüksek ve en düşük puanlar arasındaki fark oldukça belirgindir. Organizasyon kategorisinden düşük puan alan Netbil yayınevine ait 11. Sınıf ders kitabı görseller kategorisinde en yüksek puanı ($X = 4,77$) alarak çok iyi seviyede değerlendirilirken, fiziksel özellikler ve etkinlikler kategorilerinde en yüksek puanları alan 10. Sınıf MEB kitabı, görseller kategorisinde en az puanı ($X = 2,00$) alarak zayıf seviyede kalmıştır.

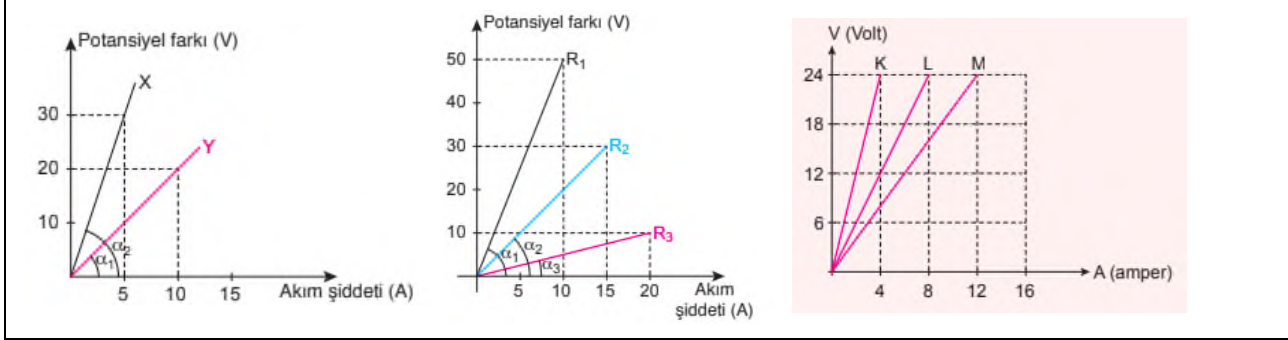
Örneğin 9. Sınıf MEB yayınevinin kitabını inceleyen öğretmen adayı "ders kitabı renkli olmalı" maddesine iki puan vermiş ve "Görsellerin tamamı renkli ancak renkleri çok canlı değil. Dikkat çekmiyor ve soluk görünüyor. Çok canlı fotoğrafların bulunduğu sayfalar da var ancak kitapta şöyle bir eşitsizlik görünüyor, bir sayfa oldukça renkli ve renkler açısından da çok uyumlu iken başka bir sayfada görseller renkli olsa da soluk ve sayfa genel olarak renksiz görünüyor (ÖA4)" değerlendirmesini yapmıştır. Bu gösterimler Şekil 7a ve Şekil 7b olarak iki farklı sayfadan örnek ile verilmiştir.

ERCİYES AKADEMİ

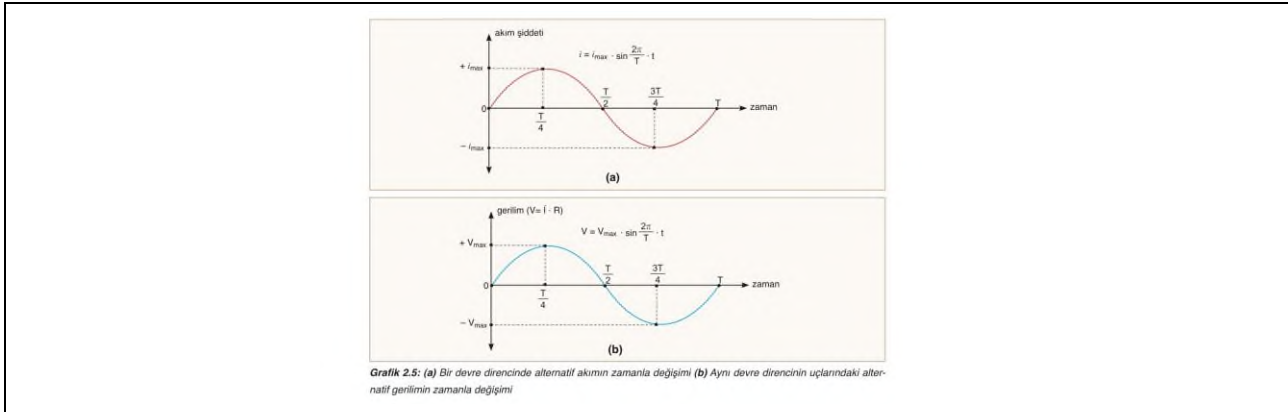
Şekil 7a ve Şekil 7b. MEB Yayınevi 9. Sınıf Fizik Ders Kitabı Sayfa 111 ve 122.

Ata yayınevinin 10. Sınıf ders kitabını değerlendiren öğretmen adayı da "grafikler milimetrik ölçekte verilmeli ve bir grafik üstünde birden fazla yer alan çizimler farklı renklerde olmalı" maddesine

“Kitapta üzerinde birden fazla renkte çizilmiş grafikler vardır. “Örneğin 35. ve 28. sayfalarda bulunan grafiklerin çizim renkleri farklı verilmiş fakat 73. sayfada K, L ve M için aynı renk çizimler kullanılmış. Öğrencilerin değişkenleri ayırt etmesi açısından bunu uygun bulmadım (ÖA9)” açıklamasını yapmış ve dört puan vermiştir. Bu gösterimler Şekil 8a, Şekil 8b ve Şekil 8c olarak üç farklı sayfadan örnek ile verilmiştir.

MEB yayınevinin 10. Sınıf ders kitabını değerlendiren bir öğretmen adayı “görsellerin büyüklükleri orantılı olmalı” maddesine üç puan vermiş ve “Kitaptaki görsellerin büyüklükleri önem sırasına göre belirlenmeliydi. Bilim insanların resimleri fazla büyük yapılmış. Bazı görseller gereksiz, olmasa da olurdu. Bu görseller çok küçük yerleştirilmiş. Bazı sayfalar çok resimlerle doldurulmuş, çok sıkışık ve göz yoruyor (ÖA15)” yorumunda bulunmuştur. 11. sınıf İpek Yolu yayınevine ait ders kitabını inceleyen öğretmen adayı ise “benzer kuralları gösteren görseller bir arada verilmiş olmalı” maddesine beş puan vererek, “Sayfa 380’de bir devre direncinde alternatif akımın ve alternatif gerilimin zamanla değişimi grafikleri peş peşe verilmiştir (ÖA21)” ifadesini kullanmıştır. Bu gösterim Şekil 9’da verilmiştir.

Son olarak 12. sınıf Başak yayınevine ait ders kitabını inceleyen öğretmen adayı “tablo, şekil ve resimleri açıklayan yazılar doğru ve yeterli olmalı” maddesine beş puan vererek şu açıklamayı yapmıştır: “Sayfa 43 ve 126’da yer alan resimlerde, resimleri açıklayan yazılar bulunmaktadır. Bu yazılar doğru ve yeterli bilgi içermektedir (ÖA27)”. Bu gösterimler Şekil 10a ve Şekil 10b olarak iki farklı sayfadan örnek ile verilmiştir.

Şekil 10a ve Şekil 10b. Başak Yayınevi 12. Sınıf Fizik Ders Kitabı Sayfa 43 ve 126.

D. TARTIŞMA

Bu çalışmada 2016/2017-2020/2021 eğitim-öğretim yılları arasında MEB tarafından onaylanan toplam 14 fizik ders kitabı yazarlardan birisi tarafından geliştirilen uluslararası bir ölçek kullanılarak, yedi farklı kategori altında toplam 131 kritere göre fizik öğretmen adayları tarafından detaylı bir şekilde ve gerekçeleri verilerek değerlendirilmiştir. Etkin bir ders kitabının sahip olması gereken özellikler, fiziksel özellikler, içerik, anlatım ve dil, etkinlikler, öğretimsel destek, organizasyon ve görseller olmak üzere yedi ayrı kategori altında toplanmıştır. Yapılan analizler sonunda, Ata yayınevine ait 10. Sınıf fizik ders kitabının etkin bir kitaba ait kriterlerin %75'ini sağladığı, MEB yayınlarının 12. Sınıf ders kitabının ise bu kriterlerin sadece %54'ünü sağladığı ortaya konulmuştur. İncelenen diğer kitaplar bu iki yüzde değerinin arasında bir değerde etkinliğe sahiptir. Lise fizik ders kitapları arasında hiçbir kitap tüm kriterleri tamamen sağlayarak, etkin bir kitap özelliğini gösterememiştir. Ders kitapları öğrencinin bilgiyi edindiği kaynaklar arasında önemli bir rol oynayı için öğrencinin öğrenmesini doğrudan etkilerken, öğretmenin öğretim uygulamasını şekillendirmede kullanıldığı için de öğrencinin öğrenmesini dolaylı yoldan etkilerler (Yu vd., 2022). Etkin bir kitap genel kavram yanlışlarını işaret ederek, bilimsel bilgiyi açıklayarak ve anlamlı öğrenmeyi sağlamak için uygun görevleri sunarak öğretmene yardımcı olur (Tshuma & Sanders, 2015). Buna göre incelenen lise fizik ders kitapları öğrencinin öğrenmesinde ve öğretmenin öğretim uygulamasında beklenen role tam olarak sahip değildir.

Tüm lise seviyesindeki kitaplar ortalama olarak iyi seviyede olmalarına rağmen, 9. ve 10. Sınıf kitaplarının etkinliği, 11. ve 12. sınıf kitaplarının etkinliğinden biraz daha fazla düzeyde çıkmıştır. Bunun

sebebi fizik öğretim programında 9. ve 10. sınıfta bilimsel okuryazarlığa ve bunun sonucu olarak da kavramsal öğrenmeye, becerilere ve tutuma (Chiappetta & Fillman, 2007) daha fazla vurgu yapılması, dolayısıyla da fizik ders kitaplarının bu yaklaşımı yansıtacak şekilde etkin bir kitabın özelliklerine daha fazla sahip olması olabilir.

Fizik ders kitaplarının en zayıf olduğu kategorinin içerik olduğu belirlenmiştir. Bu durum kitapların fizik öğretim programı ile uyumlu olduğuna, ancak bilimin bir düşünme yolu olduğunu ve teknoloji ve toplumdaki çeşitli şekillerde etkilenebileceğini vurgulamakta yetersiz kaldığına işaret etmektedir. Fizik ders kitaplarının içerik olarak yeterince iyi olmaması diğer araştırmacıların çalışmalarının bulguları ile uyumludur (Doğan, 2021; Gönen & Kocakaya, 2006; Güzel & Adıbelli, 2011; Karadağ, vd., 2013; Kavcar & Erdem, 2017; Marulcu & Doğan, 2010; Ünsal & Güneş, 2004). Örneğin, Gönen ve Kocakaya (2006)'nın çalışmasında fizik ders kitapları bilimsel açıdan yetersiz bulunurken, Marulcu ve Doğan (2010)'ın çalışmasında fizik ders kitaplarının güncel olmadığı belirlenmiştir.

Bu araştırmada fizik ders kitaplarının organizasyon, etkinlikler ve öğretimsel destek açısından sadece yeterli seviyede olduğu diğer bir ifade ile kitapların bu alanlarda eksiklikleri olduğu ortaya konulmuştur. Bu kapsamda fizik ders kitaplarında önsöz, sözcük dizini, terimler sözlüğü, tam ve doğru kaynakça gibi kitabın bütünlüğünü ve belirli bir düzen içinde olmasını sağlayacak unsurların olmaması kitaplardan yeterince faydalanılmasına imkân vermemektedir. Ayrıca, incelenen kitaplarda yer alan etkinlikler çeşitlilik göstermemekte, araştırma ve sorgulamaya yeterince yönlendirme yapmamakta ve beceri kullanarak geliştirme yönünde sınırlılığa sahip olmaktadır. Fizik öğretim programının öğrencilere bilgiyi keşfettirebilmek amacıyla kullanılacak öğretim yaklaşım ve yöntemlerinde yol gösterici olmasının bir yansıması sonucu, fizik ders kitapları öğretimsel destek alanında belirli bir seviyeye sahiptirler fakat bu kitaplar öğrencileri olgular, deneyimler ve bilgi hakkında düşünmeye yönlendirme açısından bekleneni sağlamamaktadır. Demir vd. (2009), Doğan (2021), Güzel & Adıbelli (2011), Oktay vd. (2021), Ünsal & Güneş (2004) çalışmalarında benzer bulgulara ulaşımlardır. Örneğin, Demir vd., (2009) fizik ders kitabındaki örneklerin, yapılması istenilen araştırmaların, ödevlerin vb. etkinliklerin öğrencilerin öğrenmelerini olumsuz yönde etkileyebileceğini vurgulamış, Doğan (2021) biyoloji ders kitaplarındaki etkinliklerin öğrencileri sorgulamaya yönlendirmek veya bilimsel araştırmanın ne olduğunu gösterebilmek açısından yetersiz kaldıklarını ifade etmiştir.

Araştırmada değerlendirilen fizik ders kitapları fiziksel özellikler açısından genel olarak iyi düzeyde olmasına rağmen, kitapların kullanıma yönelik dayanıklılığının artırılması ve kapaklarının daha ilgi çekici olacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. MEB onaylı fizik ders kitaplarının en iyi olduğu kategorinin anlatım ve dil olduğu bulunmuştur. Fizik ders kitaplarında kullanılan teknik dilin ilgili sınıf seviyesine uygun, anlatımların ise açık, anlaşılır ve akıcı olduğunu gösteren bu bulgu benzer çalışmaların sonuçlarıyla paralel değildir (Güzel & Adıbelli, 2011; Karadağ vd., 2013; Ünsal & Güneş, 2004). Ayrıca fizik ders kitaplarında yer alan görseller de etkin bir ders kitabında olması gereken özelliklere göre çok iyi seviyededir. Genel olarak kitaplarda kullanılan görseller renkli, anlaşılır ve konu ile ilgilidir ama bazı kitaplarda görsellerin öğrencilerin anımsamalarına, özet ve karşılaştırma yapmalarına, ilgi duymalarına, merak etmelerine ve sorgulamalarına daha yardımcı olmaları gereklidir. Güzel ve Adıbelli (2011) ve Kavcar vd. (2014) de araştırmalarında yakın çıkarımlara ulaşımlardır.

Sonuç ve Öneriler

Fen ders kitapları öğrencilerin fen kavramlarını anlamalarını sağlamaktadır (DeVore-Wedding, 2016). Araştırmalar fen disiplinlerindeki öğretmenlerin %90'ının ders kitaplarını hem ders için hem de öğrencilere görevler (sorular, aktiviteler vb.) vermek için kullandıklarını göstermiştir (Chiappetta vd., 2006). Bilginin sosyal olarak yayıldığı ve oluştuğu göz önüne alındığında zaman içerisinde değişim gösteren müfredat, ders kitapları aracılığıyla dile getirilebilmektedir (Chacón-Díaz, 2022). Ders kitapları bilimsel bilginin farklı formlarda sunulmasını sağlar ve öğrencilerin beklenen beceri, tutum ve eğilimleri geliştirmelerine yardımcı olur (Chiappetta & Fillman, 2007; Khataybeh vd., 2022). Bu sebeplerle fen ders kitaplarının özellikle onları kullananlar tarafından analiz edilmesi ve değerlendirilmesi önemlidir. Bu araştırmanın sonucuna göre etkin bir ders kitabının değerlendirildiği tüm kategorilerde çok iyi veya iyi seviyede olan bir fizik ders kitabı mevcut değildir. Ders kitapları bir ya da iki kategoride çok iyi seviyede olsalar bile diğer kategoriler arasında zayıf veya yeterli seviyede oldukları durumlar vardır. Belli kategorilerde üst seviyede etkin olan fizik ders kitaplarının, diğer kategorilerde de geliştirilmesi gerekmektedir.

Değişen ve yenilenen öğretim programlarına rağmen fizik ders kitaplarının içerik olarak hala yeterince iyileştirilmediği görülmektedir. Oysaki ders kitabının öğrenciler için bir öğrenme aracı olmasını sağlayan en önemli unsurlarından biri içeriğidir. Bu doğrultuda MEB tarafından onaylanan bir fizik ders kitabının içeriğinin aşamalı bir düzen içinde sunulmuş olması ve bölümlerle konular arasında ilişki kurulmuş olması gerekmektedir. Ders kitabı içinde sunulan bilgilerin, öğrenme kuramlarının kurallarıyla uyumluluk sağlanarak ve bireysel farklılıkların farkında olunarak zenginleştirilmiş olması beklenmektedir. Bu nedenle fizik ders kitabında bilimsel yazılar, bilim insanlarının kısa yaşam öyküleri ve buluşları, üzerinde araştırma yapılmakta olan ve incelenen fizik konuları, kavramların ve ilkelerin tarihsel temeli ve gelişimi gibi unsurlar yer almalıdır. Ayrıca etkin bir kitapta iç tutarlılığın sağlanması, bilgilerin güncel olması, bilimsel yönden doğru olması ve sorgulama yönünden bilime vurgu yapılması çok önemlidir. Kitabın içeriği verilmiş bulunan bilgilerin sınanmasına ve kullanımına olanak vermelidir. Bu nedenle deneyler, projeler, araştırma ödevleri, ilgili konuya odaklı iş alanları ve makinaların çalışma prensipleri ve gerçek yaşamdan örnekler fizik ders kitabında bulunmalıdır. Bunların yanında öğrencileri eleştirel düşünmeye ve sorgulamaya yöneltmesi, ders kitabı içinde verilen kavramların ve bunların gerçek yaşamdaki karşılıklarının öğrencilerin kavram yanılgılarını ortadan kaldıracak biçimde açıklanmış olması ve bağıntıların nasıl türetildiklerinin anlatılması gerekmektedir.

Bir fizik ders kitabının organizasyon bütünlüğü içinde olması için, ünite içinde yer alan bilgilerin iyi düzenlenmesi, bir öğrenci çalışma kılavuzuna sahip olması, renklerin eğitim yönünden uygun kullanımının açıklanması ve temel fiziksel sabitlerin, birim simgelerinin, kısaltmaların listelerinin olması beklenmektedir. Etkin bir fizik ders kitabındaki etkinliklerin ise geniş bir yelpazede olabilen öğrenci yeterliklerine yönelik olması, düşünmeye teşvik etmesi ve meydan okuyucu olması, öğrencileri araştırmaya ve kendi denencelerini sınamaya yöneltmesi istenmektedir. Bunların yanında yine etkinlikler kapsamına giren deneylerin öğrencileri denence (hipotez) kurmaya yöneltmesi, deney güvenliğine yönelik kuralların verilmiş olması, kitap içinde öğrencilerin evlerinde yapabilecekleri deneylerin bulunması, deneylerde yer alan soruların bilimsel süreç becerilerinin, eleştirel düşünmenin,

gözlemin ve araştırmanın kullanımını güçlendirmesi gerekmekte, projelerin de yol gösterici açıklamalar ya da sorular içermesi istenmektedir. Kitabın öğrencilere öğretimsel destek verebilmesi için ön koşul olan bilgi ve becerilere önem vermesi, çeşitli olgular sunması, terimlerle anlamlı biçimde tanıştırmayı ve merak duymayı ve sorgulamayı cesaretlendirmesi çok önemlidir.

Fizik ders kitaplarında yer alan metinlerde neden-sonuç ilişkisinin belirtilmesi, tarihsel bir sıranın izlenmesi ve özelliklerin karşılaştırılması, paragraflar ve bölümler arasındaki geçişlerde süreklilik sağlanması, anlatımın yalın ve açık olması ve gereksiz anlatımlardan kaçınılması ve teknik dilin sınıf düzeyine uygun olması gibi hususlarda önceki yıllara göre olumlu yönde bir gelişme olduğu anlaşılmaktadır. Fizik ders kitaplarında görsellerin genel olarak net, renkli ve anlaşılır olduğu, öğrenmeyi kolaylaştırdığı, tablo, şekil ve resimleri açıklayan yazıların doğru ve yeterli olduğu, grafiklere milimetrik ölçekte yer verildiği ve deneylerde kullanılan materyallerin görsellerinin sunulduğu söylenebilir. Fizik ders kitaplarının daha etkin bir öğrenme ve öğretim aracı olması için fiziksel özelliklerinin baskı tekniği, dayanıklılık, sayfa tasarımındaki yoğunluk ve kapak çekiciliği açısından iyileştirilmesi önerilmektedir.

İyi yazılmış ders kitapları öğrencilerin ilgilerini çeker ve onların düşüncelerini ve yansıtma yapmalarını teşvik ederek, dersin içeriğinin geliştirilmesini ve pekiştirilmesini sağlar (Ogan-Bekiroğlu, 2007). Bu çalışmada elde edilen sonuçlar fizik derslerinde kullanılan ders kitaplarının onaylanmasında daha kapsamlı ve detaylı çalışılmasını, böylece onaylanan ders kitaplarının etkinliğinin artırılarak, öğrencilerin ve öğretmenlerin ders kitaplarından en iyi şekilde yararlanmalarının sağlanması gerektiğini işaret etmektedir.

Öğretmen adayları, gelecek süreçte hem öğretim programlarının uygulayıcısı hem de ders kitaplarının kullanıcısı olacaktır. Bu sebeple etkin bir ders kitabının kriterlerini bilmeleri oldukça önemlidir. Bu çalışmada kullanılan ölçek ve araştırmanın sonuçları yazarlar ve onaylayıcılar için bir kılavuz niteliğindedir. Araştırmacılar aynı ölçeği farklı disiplinlerin ders kitaplarını detaylı incelemek ve değerlendirmek için kullanılabilirler.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Arıkan, G., Karataş, T. & Kavcar, N. (2017). Fizik Öğretmenlerinin 12. sınıf fizik kitabına ilişkin görüşleri: İzmir ili örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(2), 19-43.
- Arslan, A., Tekbıyık, A. & Ercan O. (2012). Fizik ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Education*, 1(2), 1-13. <https://doi.org/10.19128/turje.181048>
- Ayvacı, H. S., Çepni, S. ve Akdeniz, A.R. (1999). *Fizik ders kitaplarının değerlendirilmesi*. III Ulusal Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu Kitapçığı, 129-136, Trabzon.
- Bowen, G., A. (2009). 'Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Chacón-Díaz, L.B. (2022). A textbook analysis to uncover the hidden contributors of science and mathematics. *Science & Education*, 31, 193-211. <https://doi.org/10.1007/s11191-021-00246-7>
- Chiappetta, E. L., & Fillman, D. A. (2007). Analysis of five high school biology textbooks used in the United States for inclusion of the nature of science. *International Journal of Science Education*, 29(15), 1847-1868.
- Chiappetta, E., Ganesh, T., Lee, Y., & Phillips, M. (2006). Examination of science textbook analysis research conducted on textbooks published over the past 100 years in the United States. San Francisco, CA: Paper Presented at the Annual Meeting of the National Association for Research in Science Teaching.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Conger, A. J. (1980). Integration and generalization of kappas for multiple raters. *Psychological Bulletin*, 88(2), 322-328.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Arastırma Yöntemleri*. (3. Baskıdan Çeviri). Siyasal Kitabevi.
- Davis, E. A., Janssen, F. J. J. M. & Driel, J. H. V. (2016) Teachers and science curriculum materials: where we are and where we need to go. *Studies in Science Education*, 52(2), 127-160.
- Dede, S. Ç. & Arslan, S. (2019). Türkiye'de 2002-2018 yılları arasında matematik ders kitapları üzerine yapılmış tezlerin ve makalelerin analizi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 13(1), 176-195. <https://doi.org/10.17522/balikesirnef.546301>
- Demir, C., Maskan, A. K., Çevik, Ş. & Baran, M. (2009). Ortaöğretim 9. Sınıf fizik ders kitabının ders kitabı değerlendirme ölçütlerine göre incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 125-140.
- Ders Kitapları Yönetmeliği (2012). Millî Eğitim Bakanlığı.
- DeVore-Wedding, B. (2016). Enhancing science instruction and learning through reading and writing strategies. *NSTA Reports*, 27(5), 3.
- Doğan, Ö. K. (2021). Methodological? or dialectical?: Reflections of Scientific Inquiry in Biology Textbooks. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 9, 1563-1585. <https://doi.org/10.1007/s10763-020-10120-7>

- Drechsler, M., & Schmidt, H. J. (2005). Textbooks 'and teachers 'understanding of acid-base models used in chemistry teaching. *Chemistry Education Research and Practice*, 6(1), 19-35. <https://doi.org/10.1039/B4RP90002B>
- Ercan, S. & Çakar, B. (2021). Matematik dersi öğretim programlarının ve ders kitaplarının öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre incelenmesi. *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 2(2), 86-107.
- Faiz, M., & Karasu-Avcı, E. (2018). 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları "etkin vatandaşlık" öğrenme alanında yer alan becerilerin ve değerlerin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 1-21.
- Gönen, S. & Kocakaya, S. (2006). Fizik öğretmenlerinin öğretim etkinliklerine ve fizik ders kitaplarının içeriğine yönelik düşünceleri. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 3(1), 86-96.
- Güzel, H. & Adıbelli, S. (2011). 9. sınıf fizik ders kitabının eğitsel, görsel, dil ve anlatım yönünden incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 201-216.
- Jo, I., & Bednarz, S. W. (2011). Textbook questions to support spatial thinking: Differences in spatiality by question location. *Journal of Geography*, 110(2), 70-80. <https://doi.org/10.1080/00221341.2011.521848>
- Kamışçıoğlu, C. (2022). Investigation of High School Textbooks in terms of Particle Physics. *The Journal of Limitless Education and Research, Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 7(1), 131 - 167. <https://doi.org/10.29250/sead.1084862>
- Karadağ, M., Dülgeroğlu, İ. & Ünsal, Y. (2013). Ortaöğretim 9. Sınıf fizik ders kitabının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(3), 549-568.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kavcar N., Özkan, G., Arıkan, G. & Kaya-Şengören, S. K. (2014). Fizik öğretmen adaylarının MEB'nca önerilen 10. Sınıf fizik ders kitabına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 549-570.
- Kavcar, N., & Erdem, A. (2017). Fizik öğretim programları ile fizik ders kitaplarının proje tabanlı öğrenme açısından incelenmesi. *Online Fen Eğitimi Dergisi*, 1(1), 11-44.
- Kavcar, N., Çınar, G., Dönmez, İ., & Kaya-Şengören, S. K. (2015). Fizik öğretmen adaylarının 11. sınıf fizik kitabına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 40-68.
- Kavcar, N., Kırık, N. S., & Kaplan, T. (2011). Fizik öğretmen adaylarının 12. sınıf fizik kitabına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 1-24.
- Kayacan, K., & Özlülecı, M. (2021). An analysis of the seventh-grade science textbook in terms of science, engineering and entrepreneurship applications. *Journal of Qualitative Research in Education*, 27, 319-345. <https://doi.org/10.14689/enad.27.1>
- Kaya-Şengören S., Tanel, R., Yıldırım-Benli, A. & Kavcar, N. (2015). Opinions of Physics Teachers about the 9th Grade Physics Textbook: The Example of Izmir Province. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 9(1), 224-245. <https://doi.org/10.17522/nefmed.09916>

- Kaya-Şengören, S. K., Dönmez, İ., Çınar, G. & Kavcar, N. (2016). Fizik öğretmenlerinin 11. Sınıf fizik kitabına ilişkin görüşleri: İzmir ili örneği. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6, 282-308. <http://doi.org/10.16991/INESJOURNAL.144>
- Keleş, E. (2001). Fizik ders kitaplarını değerlendirme ölçeği [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Khataybeh, A., Naser, H., Masadah, G., & Hamasha, E. (2022). The inclusion of science textbook quality assurance standards. *Journal of Positive School Psychology*, 6(8), 1034-1043.
- Kumaş, A. (2022). Fizik öğretiminde yaşanan problemlerin fizik zümre toplantıları ve öğretmen görüşleri ile değerlendirilmesi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(1), 1303-1348. <https://doi.org/10.29299/kefad.980273>
- Lebrun, J., Lenoir, Y., Laforest, M., Larose, F., Roy, G. R., Spallanzani, C., & Pearson, M. (2002). Past and current trends in the analysis of textbooks in a Quebec context. *Curriculum Inquiry*, 32(1), 51-83.
- Lee, B. R., & Huh, M. K. (2022). Analysis of questions in the science textbook of the 4th and 2nd semester (4-2) in elementary school. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 10(2), 26-32.
- Marulcu, İ. & Doğan, M. (2010). Ortaöğretim fizik ders kitaplarına ve müfredatlarına Afyonkarahisar'daki öğretmen ve öğrencilerin bakışı, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(2), 193-209.
- McDonald, C. V., & Abd-El-Khalick, F. (2017). Representations of nature of science in school science textbooks. In C. V. McDonald ve F. Abd-El-Khalick (Eds.), *Representations of nature of science in school science textbooks* (pp. 1-19). Routledge.
- Ogan-Bekiroglu, F. (2007). To what degree do the currently used physics textbooks meet the expectations? *Journal of Science Teacher Education*, 18(4), 599-628.
- Oktay, Ö., Üner, S. & Şen, A. (2021). Fen bilimleri, fizik, kimya, biyoloji öğretim programları ile ders kitaplarının okul dışı öğrenme yönünden incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 58, 671-710. <https://doi.org/10.21764/maueufd.838914>
- Papakonstantinou, M., & Skoumios, M. (2021). Science and engineering practices in the content of Greek middle school physics textbooks about forces and motion. *Journal of Technology and Science Education*, 11(2), 457-473. <https://doi.org/10.3926/jotse.1286>.
- Sideri, A., & Skoumios, M. (2021). Science process skills in the Greek primary school science textbooks. *Science Education International*, 32(3), 231-236. <https://doi.org/10.33828/sei.v32.i3.6>
- Stern, L., & Roseman, J. E. (2004). Can middle-school science textbooks help students learn important ideas? Findings from Project 2061's curriculum evaluation study: Life science. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, 41(6), 538-568. <https://doi.org/10.1002/tea.20019>
- Tanel, R., Kaya-Şengören, S. K., Yıldırım-Benli, A. & Kavcar, N. (2013). Fizik öğretmen adaylarının 9. Sınıf fizik kitabına ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi ve öğretmen görüşler ile karşılaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 96-113.

- Tshuma, T., & Sanders, M. (2015). Textbooks as a possible influence on unscientific ideas about evolution. *Journal of Biological Education*, 49(4), 354–369. <https://doi.org/10.1080/00219266.2014.967274>
- Ünsal, Y. ve Güneş, B. (2004). Bir kitap inceleme çalışması örnek olarak MEB lise 1. sınıf fizik ders kitabının eleştirel olarak incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 305-320.
- Wang, T., Ma, Y., Ling, Y., & Wang, J. (2021). Integrated STEM in high school science courses: An analysis of 23 science textbooks in China. *Research in Science & Technological Education*, <https://doi.org/10.1080/02635143.2021.1995346>
- Yalçınkaya-Önder, E., Zorluoğlu, S. L., Timur, B., Timur, S., Güvenç, E., Özergun, I., & Özdemir, M. (2022). Investigation of science textbooks in terms of science process skills. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 9(2), 432-449. <https://doi.org/10.33200/ijcer.1031338>
- Yıldız-Feyzioğlu, E. & Tatar, N. (2012). Fen ve teknoloji ders kitaplarındaki etkinliklerin bilimsel süreç becerilerine ve yapısal özelliklerine göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 108-125.
- Yu, J, Li, C. & Li, G (2022). Alignment between biology curriculum standards and five textbook editions: a content analysis. *International Journal of Science Education*, 44(14), 2241–2260 <https://doi.org/10.1080/09500693.2022.2119621>
- Zajkov, O., Gegovska-Zajkova, S., & Mitrevski, B. (2016). Textbook-Caused Misconceptions, Inconsistencies, and Experimental Safety Risks of a Grade 8 Physics Textbook. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 15(5), 837–852. doi:10.1007/s10763-016-9715-0.

BAŞTANKARA ÖYKÜSÜNÜN GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

 Onur TAŞDEMİR^a

 Kamil İŞERİ^b

Özet

Göstergebilim, insanın anlama sürecini betimlemeyi amaçlayan bilim dallarından biridir. Bunu yaparken yüzey yapı, derin yapı gibi kavramlardan yararlanır. Bu kavramları açıklamak için eyleyenler şeması, anlatı izlencesi, göstergebilim dörtgeni gibi araçları kullanır. Yüzey yapıda eyleyenler şeması ve anlatı izlencesinden de yararlanarak karşıtlıklar, figürler, kiplikler, izleksel roller ve yerdeşlikler belirler. Derin yapıdaysa bu belirlemelerden ve göstergebilim dörtgeninden yararlanarak anlamın ortaya çıkarılmasına ilişkin betimleyici bir çözümleme ortaya koyar. Araştırmada, Sine Ergün'ün Baştankara öyküsü göstergebilimin çözümleme araçları kullanılarak çözümlenmiştir. Greimas'ın modeli esas alınarak yapılan çözümlemede metnin anlamlama sürecini daha iyi betimlemek için metin; baştankaralarla tanışma, geçici mutluluk ve baştankaralara benzeme olarak üç kesite ayrılmıştır. Ardından her bir kesitin yüzey yapısı incelenmiş, eyleyenler şemasından ve anlatı izlencesinden yararlanılarak belirlenen karşıtlıklar, figürler, kiplikler, izleksel roller ve yerdeşlikler belirlenmiştir. Belirlenen bu kavramlar derin yapıda anlamın betimlenmesinde kullanılmıştır. Göstergebilim dörtgeninden de yararlanılarak yapılan derin yapı çözümlemesinde öykünün insanlığın kurtarıcı düşüncesinden vazgeçmesi gerektiğine ilişkin bir savı olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Göstergebilim çözümlemesi, Sine Ergün.

SEMIOTICAL ANALYSIS OF BAŞTANKARA STORY

Abstract

Semiotics is one of the branches of science that aims to describe the human understanding process. While doing this, it makes use of concepts such as surface structure and deep structure. It uses tools such as the schema of actors, narrative program, semiotics square to explain these concepts. By making use of the schema of actors and narrative program in the surface structure, it present a descriptive analysis of discovery of meaning by making use of these determinations and the semiotic square. In this research, Sine Ergün's story Baştankara was analyzed using the analysis tools of semiotics. In the analysis based on Greimas' model, in order to better describe the meaning process of the text; it is divided into there sections as meeting baştankara, temporary hapiness and resemblance to baştankara. Then the surface structure of each section was examined, and the contrast, figures, modalities, thematic roles and isotopies determined by using the shema of actors and narrative program. These determined concepts were used to describe the meaning in a deep structure. In the

^a Uzm., Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Doktora Öğrencisi, leavesoccer@gmail.com

^b Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü, kamiliseri@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 09.02.2023, Makale Kabul Tarihi: 02.05.2023

deep structure analysis made by making use of the semiotics square, it has been revealed that the story is an argument that humanity should give up savior thought.

Keywords: Semiotics, Semiotic analysis, Sine Ergün.

Giriş

Dil, iletişim aracı olmasının yanında insanı ilgilendiren kültür, gelenek, görenek, toplumsal yaşantı gibi dil dışı etmenleri de etkileyen ve bu etmenlerden etkilenen bir yapıya sahiptir. Dil incelemeleri, sadece kendisi için yapısal(içkin) yapılabileceği gibi bu dil dışı etmenler de hesaba katılarak yapılabilmektedir. Alanyazına bakıldığında metin çözümlemelerine farklı açılardan yaklaşıldığı görülmektedir. Göstergebilim, metnin anlamından çok anlamlandırılması, anlamın nasıl oluştuğu, temel düzeyden yüzeye doğru içeriğin biçimsel düzenlenişine yönelik araçlar sunması açısından önemli bir yere sahiptir. Saussure (1978)'ün dili bir sistem olarak ortaya atmasından sonra, gösterge kavramının tanımlanması ile günümüzde birçok alanda rağbet görmektedir.

Bu çalışmada amaç, bir öykü metninin göstergebilim araçları kullanılarak nasıl çözümleneceğini göstermektir. Çünkü göstergebilim her ne kadar her metne aynı araçlarla yaklaşması ve metinlerin anlamlarını basitleştirmesi açısından eleştirilse de anlamı betimlemeye dönük araçlar sunması nedeniyle çok önemlidir ve göstergebilim kuramlarının farklı alanlarda çalışılıyor olması onun önemini daha da artırmaktadır.

A. LİTERATÜR TARAMASI

Göstergebilime tarihsel açıdan bakıldığında kendi dışındaki bir şeyi gösteren kavram (Vardar, 1988, s. 111) olarak tanımlanan göstergenin yapısını inceleyen ve bir bilim dalı olarak ele alınması gerektiğini düşünen ilk düşünür John Locke'tur. İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma adlı eserinde semiotike terimini göstergeler öğretisi olarak tanımlamış ve göstergelerin özelliklerini incelemek gerektiğini belirtmiştir (Vardar, 2001, s. 65). Ancak Günay (2020)'a göre, birçok bilim dalının kesişimiyle ortaya çıkan, Yunancada işaret anlamına gelen semion sözcüğünden türeyen semiyotik ya da semiyoloji gibi adlarla da anılan göstergebilimin ilk tanımını Saussure (1978, s. 333) yapmıştır: "Toplumsal yaşamın ortasında göstergelerin yaşamını inceleyen bir bilim."

Saussure'ün dilbilimin temellerini atarken yaptığı bu tanım, göstergebilimi birçok alanda kullanılır hale getirmiştir. ABD'de Charles Sanders Peirce'in ön planda olduğu, Charles W. Morris, Ivor A. Richards, Charles K. Ogden, Umberto Eco ve Thomas Sebeok gibi bilim insanlarının; Avrupa'da ise Algirdas Julien Greimas'ın ön planda olduğu Louis Hjelmslev, Roland Barthes, Claude Levi-Strauss, Julia Kristeva, Christian Metz, Jean Baudrillard gibi bilim insanlarının bakış açıları bu yeni bilim dalının gelişmesine katkı sunmuştur (Günay, 2020; Güneş, 2012; Uçan, 2016).

Alanyazında gösterge kavramına kuramsal açıdan yaklaşarak tanımlanmasını ve sınıflanmasını sağlayan iki öncü bilim insanı, Avrupa kıtasında Saussure, Amerika kıtasında ise Peirce'tir. Daha sonra birçok farklı bilim alanlarından birçok farklı insan bu alana katkı sağlamıştır. ABD'de Peirce, yaşamın tüm alanlarına uygulanabilecek genel bir göstergebilim kuramı kurmuş ve göstergeleri bağlantı,

benzerlik ve varsayım gibi ilişkileri üzerinden belirti, simge ve görüntüsel gösterge olarak üçe ayırmıştır (Vardar, 2001, s. 86). Avrupa’da ise Greimas’ın göstergebilimsel çözümleme yöntemini oturtması için önce Propp (1968)’un 1928 yılında Rus masallarını incelediği, farklı masalarda kişilerin ve yerlerin adı değişse de aslında aynı işleve sahip olduğunu belirlediği çalışmasını ortaya koyması gerekmiştir (Kıran, 1990; Turan & Karabulut, 2018). Ardından gösterebilimle ölçünlü bir biçimde çözümleme yapılmasına olanak tanıyan ilk araştırmacılardan Hjelmslev (1966) Saussure’ün gösteren ve gösterilen kavramlarından yola çıkarak Şekil 1’de görülen iki katmanlı bir çözümleme yöntemi ortaya koymuştur.

$$\text{Gösterge: } \frac{\text{Anlatım}}{\text{İçerik}} : \frac{\frac{\text{Biçim}}{\text{Töz}}}{\frac{\text{Biçim}}{\text{Töz}}}$$

Şekil 1. Hjelmslev’in İki Katmanlı Çözümleme Yöntemi (aktaran Kıran, 1990)

Tesniere’in “eylemin belirttiği oluşa etken ya da edilgen biçimde katılan varlık ya da nesne” (Yücel, 1982a) biçiminde tanımladığı eyleyen kavramının da ortaya çıkmasıyla birlikte Greimas, Propp (1968)’un belirlediği 31 işlevi özne-nesne, gönderen-gönderilen ve destekleyici-engelleyici olmak üzere altıya indirmiştir. Ardından Hjelmslev’in iki katmanlı çözümlemesinden de yararlanarak bu bakış açılarını sadeleştirilmiş, soyut yapısına rağmen anlamın yapılandırma biçimini betimlemek üzere olabildiğince nesnel bir göstergebilimsel çözümleme yöntemi ortaya koymuştur.

Göstergebilimin araçlarıyla metin çözümlemesi yapılırken metin, yüzey yapıdan derin yapıya doğru olmak üzere iki başlıkta incelenir. Yüzey yapı, söylem düzeyi ve anlatı düzeyinden oluşurken derin yapı, yüzey yapıdaki belirlemelerin anlamın betimlenmesinde kullanıldığı mantıksal-anlamsal düzeyden oluşur. Greimas’ı izleyerek göstergebilim çözümlemesi yapabilmek için Bertrand (2000)’in ortaya koyduğu Tablo 1’de yer alan anlamlamanın oluşum sürecinden yararlanılmaktadır.

Tablo 1. Anlamlamanın Oluşum Süreci

Söylem Düzeyi	Uzam, zaman ve eyleyenler
	İzleksel yerdeşlik
Anlatı Düzeyi	Eyleyenler şeması
	Kiplikler
	Anlatı izlencesi
Derin yapı	Göstergebilimsel dörtgen

(Bertrand, 2000)

Metni anlama çabası yirminci yüzyıla kadar sık sık metin dışından hareket etmektedir. Yeni eleştiri ise metni anlamak için metnin dışına çıkan bu eleştiri yöntemlerini reddederek metni yalnızca metinle anlamayı önermiştir. Gerard Genette, Julia Kristeva gibi bilim insanları göstergebilimin inceleme araçlarını kullanarak metinleri incelemeye başlamışlardır (Uçan, 2016). Ancak metni baştan aşağıya göstergebilimin yöntemleriyle inceleyen ve göstergebilimin yaygınlaşmasını sağlayan Greimas olmuş, böylece göstergebilim yazınsal yapıtların incelenmesinde sıkça kullanılmaya başlanmıştır.

“Göstergibilimsel çözümlemelerde metin, kapalı bir yapı olarak ele alınır. Metin dışı her türlü unsur, çözümlemenin dışında kalır. Metin kendi kendine yeterli bir yapıdır ve içeriğinde bulunan göstergeler onun çözümlenmesi için yeterlidir” (Bayat vd., 2013, s. 357). Göstergibilim çözümü, metnin en üstteki yapıdan en derindeki soyut yapılara kadar açıldığı bir süreci ifade etmektedir. Bunun için sözce, eyleyen, gönderici, nesne, gönderilen, destekleyici, özne, engelleyici gibi kavramlar kullanılmakta ve bu kavramlara anlamlar yüklenmektedir. Göstergibilim kuramına göre yüzeyden derine çözümleme sürecine işaret eden bir düzenek söz konusudur: Anlatının genel düzenlenişi, kesitleme, yüzey yapı ve derin yapı.

1. Anlatının Genel Düzenlenişi

Metnin detaylı çözümlemesini yapmak için önce anlatının genel yapısına bakmak gerekir. Anlatıdaki öznenin ulaşmak istediği nesne nedir? Anlatının başında ve sonunda özne, nesnesiyle bir ayrışım durumunda mı, yoksa bir biresim durumunda mıdır? Bu soruların yanıtları anlatının genel düzenlenişi altında incelenir.

2. Kesitleme

Kesitleme, bir metindeki anlam kavşaklarını ortaya çıkarmak amacıyla yapılır (Rifat, 1982). Kıran (2019)’a göre, yüzey yapıda ve derin yapıda çözümleme yapmak için ilk olarak metnin bir özetinin sunulması ya da kesitlere ayrılması gerekir. Bu aynı zamanda anlatı izlencesinin de ortaya çıkmasını sağlar.

Uçan (2016)’a göre metin kesitlerine ayrılırken metnin genel görünüşüne, paragraf ve tümce yapılarına bakılır. Ardından öyküye giren her eyleyen, nesne ya da şurada, orada gibi uzam belirleyici sözcükler kesitlemede dikkate alınacak dilsel belirleyiciler olarak ele alınır.

3. Yüzey Yapı

Yüzey yapı, söylem düzeyi ve anlatı düzeyi olmak üzere iki başlıkta incelenir. Söylem düzeyi, doğrudan gösterenler yani anlatıdaki dilin biçimiyle, anlatımın dilsel olarak nasıl ortaya konulduğuyla ilgilidir. Günay (2003, s. 480)’a göre “Anlatının ilk okunuşu ile fark edilebilecek göstergibilimsel yapıların betimlendiği, bildirinin/söylemin ortaya konduğu inceleme düzeyidir. Bunun için söylem düzeyinde öyküdeki sözcük seçimleri, figürlerin, eyleyenlerin izleksel rolleri nasıl üstlendiği betimlenir. Çözümleme için gerekli ipuçlarının somut bir biçimde ortaya konduğu düzeydir.

Anlatı düzeyi ise anlatıdaki dilin gösterilen tarafı ile ilgilidir. Anlatıdaki olayların ve kişilerin üstlendikleri görevlere göre çözümlendiği düzey olan anlatı düzeyinde sözce, kiplikler, dönüşümler, eyletim, edinç, edim ve yaptırım başlıkları incelenir.

4. Derin Yapı

Turan & Karabulut (2018, s. 149)’a göre “Göstergibilimsel okumada amaç metnin derin yapısını çözümlmek ve arka plandaki mesajları ortaya çıkarmaktır.” Bir metin yapılandırılırken her bir değişkenin büyük önemi vardır. Yüzeysel düzeyde yapılan çözümlmelerin her biri derin düzeyde mantıksal-anlamsal olarak bağlam içinde betimlenmeye ve metnin derin yapısını ortaya çıkaran anlam

betimlenmeye çalışılır. Erkman ve Akerson'a göre, metnin derin yapısındaki anlam, insanın toplumsal duruşundan ve bireysel olarak bu duruşa ilişkin yaşadığı ikilemlerden doğar (aktaran Akyüz, 2017).

Öyküde; uzamlar, eyleyenlerin rolleri ve sıklıkla bir arada kullanılan sözcükler betimlenerek metnin görünen anlamının ötesine ulaşılmaya çalışılır. Bunu olabildiğince nesnel araçlarla yapmak için göstergebilim dörtgeninden yararlanılmaktadır.

Göstergebilim dörtgeni Greimas & Courtes (1993)'e göre metindeki durumların mantıksal bir şemasını vermektedir. Bu şemanın en önemli özelliklerinden biri anlatıdaki zamansal sıralanışın da izlenmesine olanak vermesidir. Çomak vd. (2020)'ne göre göstergebilim dörtgeni, anlatının okura sunduğu soyut kavramları ortaya çıkarmada değilleme ve içirme bağlamını kullanır. Göstergebilim dörtgeni anlamı bütünüyle göstermese de anlamlama sürecini betimlemek için kullanılabilir eğer araçlardan biridir.

B. YÖNTEM

Araştırma nitel araştırma yaklaşımıyla yapılandırılmış, metni farklı katmanlar düzeyinde çözümlmek için Greimas'ın göstergebilim kuramından yararlanılmıştır. Göstergebilimsel olarak her türde metin, dilsel değil dil dışı anlam ifade eden her şey göstergebilimin araştırma nesnesi olabilmekte ve her çözümlenen metin bir örnekçe teşkil etmektedir.

Araştırmanın inceleme metnini ise rastlantısal olarak seçilmiş Sine Ergün'ün Baştankara adlı öyküsü oluşturmaktadır. Seçilen öykü metni, göstergebilim kuramının metin çözümlmeye sunduğu araçlar kullanılarak çözümlenmiştir

C. METİN ÇÖZÜMLEMESİ

Anlatının Genel Düzenlenişi

Metne bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşıldığında bulunduğu uzamda kendini mutsuz ve yalnız hisseden bir öznenin öyküsü anlatılmaktadır. Bu özne, mutlu olmak ve huzur dolu bir yaşam sürmek amacıyla yolculuğa çıkar. Can havliyle kendini attığı ilk kara parçasında baştankaralarla tanışarak bir süreliğine bu amaca ulaştığını düşünür ancak sonuçta başlangıçtaki amacına erişemez ve baştankaralara benzemeye çalışarak öyküsü son bulur.

Kesitler

Öyküyü detaylı bir biçimde çözümlmek için metin üç kesite ayrılmıştır. Bu kesitler sırasıyla Baştankaralarla tanışma, geçici mutluluk ve baştankaralara benzeme olarak adlandırılmıştır.

1. Kesit: Baştankaralarla Tanışma

Baştankaralarla tanışma bölümü kendini mutsuz hisseden bir özneye başlamaktadır. Bu özne kendinden uzak bir bilginin varlığını sezmekte ve bulunduğu uzamı terk etmek istemektedir. Öznenin duygusal durumunu belirten figür, ötekilerin hayatlarından memnun olmasıdır. Öznenin kendini yalnız hissettiği anlaşılmaktadır.

Öznenin, uzaktaki bilgi olarak adlandırdığı nesnesi, mutluluk ve huzuru sembolize etmektedir. Bilgi figürünün mutluluğu sembolize eder bir figür olarak ön plana çıkması düşündürücüdür.

Öznenin düşünüyü kurduğı bilgiye ve incelikli yaşama erişmesi için zorlu bir yolculuğa çıkması gerekmektedir. Böylelikle özne ölüm ve mutsuzluk arasında bir seçim yapar ve ölümü göze alarak yola çıkar. Bu, okura arzulandığı gibi yaşanmamış bir yaşamın ölümden farksız olduğunu sezdirenen bir dil kullanımudur.

Özne; mutsuz, yalnız ve ölümden farkı olmayan yaşamından kurtulmak için yola çıkar. Can havliyle kendini attığı ilk kara parçasında baştankaralarla tanışır. Baştankaralar aynı zamanda anlatıcı da olan özneye göre kurtarıcı rolünü üstlenir.

Baştankaralar, özneyi kötü durumdan kurtarır ve tekrar yola çıkması için gücünü toplamasını sağlar. Bu kesitteki rüzgâr, kanat, baştankara, deniz, uçmak gibi sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla oluşan yerdeşlikler dikkate alındığında öykünün deniz kıyısında bir uzamda geçtiği görülmektedir. Deniz kıyısı, burada öznenin yaşama tutunmaya çalıştığı bir uzam olarak yer almaktadır.

Baştankaralar, bu uzamda izleksel rol olarak gizemli ve çekinilmesi gereken bir kurtarıcı görünümündedirler. Baştankaralarla tanışma kesitindeki eyleyenlerin izleksel rolleri Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Baştankaralarla Tanışma Kesitindeki Eyleyenlerin İzleksel Rollerini

Eyleyenler	İzleksel roller
Ötekiler	Sığ sohbetler eden Hayatlarını boşa geçiren
Baştankaralar	Çekinilmesi gereken Dost canlısı Gizemli Kurtarıcı

Öykünün anlatıcısı aynı zamanda öznesi konumundadır. Anlatıcı özne, öyküyü oluştururken bu nedenle iç odaklı yöntemini kullanmıştır. Yani anlatıcı, olayı yaşayan öznenin aklından geçenleri bütünüyle bilmektedir ancak bilgisi yalnızca kendisi ile sınırlıdır.

Öykü, bir edim sözcüğü ile başlamaktadır.

“Baştankaraların arasına tesadüf eseri katıldım” (Ergün, 2016, s. 49).

Başlangıçta öznenin kontrolünde olmayan bir durum söz konusudur ancak ardından gelen sözcük

“Beni seçimlerim bu noktaya getirmişti...” (Ergün, 2016, s. 49) biçiminde devam etmektedir. Burada öykünün başlangıcındaki durumun öznenin seçimleriyle ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Sözcük *“Evimde mutsuzdum...”* (Ergün, 2016, s. 49) biçiminde devam etmektedir.

Öznenin etrafındakilerin öznenin aksine durumundan mutlu olduğu anlatılmaktadır. Öznenin yalnız olduğu ve *“benden uzak bir bilginin varlığını seziyor ve ona ulaşmak için karşı konulmaz bir istek*

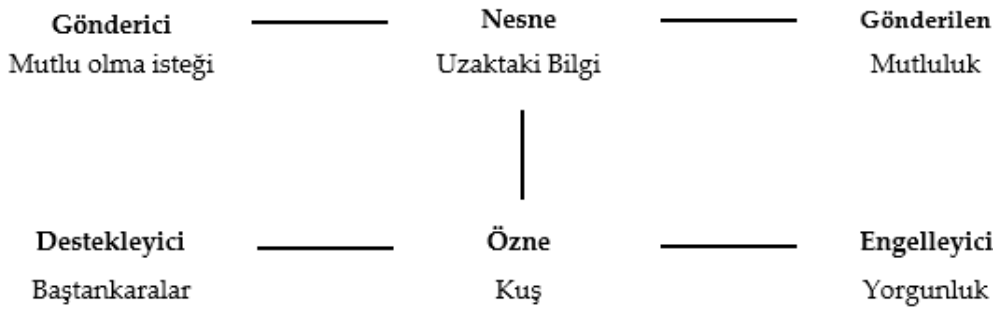
duyuyordum" (Ergün, 2016, s. 49). sözcüyle istemek kipliği içinde bulunduğu yerden ayrılıp kendinden uzak bilgiye erişerek mutlu olmayı istediği anlaşılmaktadır.

"Böylece, göç zamanını beklemeden ayrıldım..." (Ergün, 2016, s. 49) sözcü, öznenin istemek kipliğinden yapmak kipliğine geçtiği sözcüdir. Özne mutluluğa erişmek için bulunduğu yerden ayrılır ve zorlu bir yolculuğa başlar. Bu yolculuk o kadar zorludur ki "...Yorgunluktan, uçmanın nasıl bir şey olduğunu unutmuş, handiyse havada olmamı yadırgar olmuştum" (Ergün, 2016, s. 49). sözcü ile "Düşüşümü hayal ediyor, denize çapmadan ölmeyi diliyordum. Böylesi zorlu bir yolculuğa çıktığım içinse pişmandım" (Ergün, 2016, s. 50). sözcü öznenin çıktığı yolculuktan, önce pişman olduğunu ancak ölüm ile mutsuzluk arasında yapılan seçim anımsandığında en sonunda korkunun kaybolmaya başladığı görülmektedir. "Ölüm ile mutsuzluk arasında yaptığım seçimin pişmanlığı, kanatlarım kaskatı, rüzgâr ile birlikte yüzüme vurup bedenimi uyuşturan varlığıyla karşıma çıktığımda, korku yavaş yavaş bedenimden çekildi ve yerini duru bir ruh haline bıraktı" (Ergün, 2016, s. 50).

Özne gördüğü ilk kara parçasına *can havliyle* yani mecbur olmak kipliğiyle kendini toprağa bırakmaktadır. Böylece baştankaralarla tanışmasına giden yol açılmaktadır.

Özne baştankaralarla ilgili kendi deneyimlerini ve gezgin büyüklerin anlattıklarını anımsamaktadır. Baştankaraların gücünü tekrar toparlaması için kendisine yardım ettiğinden söz etmektedir: "...Gücümü toplamam için yemek ve su verdiler. İncelikli hareketlerine, denizin öte yanındayken de bana pek hoş gelen şakımaları eşlik ediyordu" (Ergün, 2016, s. 50).

Öykünün baştankaralarla tanışma kesiti Şekil 2'de eyleyenler şeması üzerinde gösterilmiştir.

Şekil 2. Baştankaralarla Tanışma Kesitinin Eyleyenler Şeması Üzerinde Gösterimi

Şemaya göre, mutlu olma isteği özneyi yola çıkmak konusunda yüreklendirmektedir. Böylece gönderici olan mutlu olma isteği ile özne olan kuş arasında bir sözleşme yapılır. Özne, bu sözleşme doğrultusunda bir dönüşüm yaşar ve uzaktaki bilgi ile simgelenen mutluluğa ulaşmak amacıyla yola çıkar. Bu yolculukta yorgunlukla mücadele eder. Sonunda can havliyle kendini ilk kara parçasına atar ve baştankaraların yardımıyla gücünü toplar. Özne bu kesitte değer nesnesine yani uzaktaki bilgi ile sembolize edilen mutluluğa ulaşmış değildir.

Bölümün eyletim, edinç, edim ve yaptırım düzenlemesine bakıldığında, öznenin bulunduğu yerde kendini mutsuz hissettiği bölüm kesitin eyletim evresini, kendinden uzak bir bilginin varlığını sezdiği ve ona ulaşmak için karşı konulmaz bir istek duyduğu bölüm kesitin edinç evresini, ölümü göze alarak

yola çıkması kesitin edim evresini, yorgunluktan düşüp baştankaralarla tanışması ise kesitin yaptırım evresini oluşturmaktadır. Tablo 3'te baştankaralarla tanışma kesitinin anlatı izlencesi yer almaktadır.

Tablo 3. Baştankaralarla Tanışma Kesitinin Anlatı İzlencesi

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Özne, bulunduğu uzamda kendini yalnız ve mutsuz hissetmektedir.	Kendinden uzak bir bilginin varlığını sezer ve ona ulaşmak için karşı konulmaz bir istek duyar.	Ölümü göze alarak yola çıkar.	Yorgunluktan düşer ve baştankaralarla tanışır.

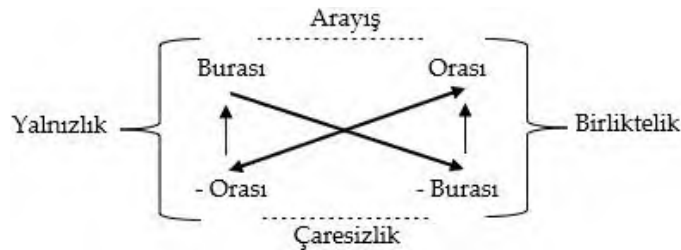
Kesitin derin yapısına baktığımızda özne kendinden uzakta bir bilgi olduğunu sezmektedir. Bilgi, mutluluğu sembolize eder bir biçimde kullanılmaktadır. Bulduğu uzamda kendini mutsuz hissetmesi ve ötekilerin yaşamlarından memnun olması öznenin yalnız olduğunu düşündürmektedir.

“Evimde mutsuzdum. Günler bir türlü geçmiyor, kendimi oyalayacak bir şey bulamıyordum. Etraftaki üç-beş ağacın dallarında toplanıp ettiğimiz o gürültülü, tatsız sohbetler, hep aynı hoşbeşler, içime, hayatımı boşa geçirdiğim endişesi salıyordu. Ötekilerinin hayatlarından memnun olmaları beni iyiden iyiye bunaltıyor, kendimi doğup büyüdüğüm o yere ait hissetmememe neden oluyordu” (Ergün, 2016, s. 49).

Özne, uzaktaki bilgiye erişmek için yola çıkar ve metnin en önemli eyleyenlerinden baştankaralarla karşılaşır. Bu karşılaşma öznenin can havliyle kendini ilk kara parçasına atması ve baştankaraların kendisini kurtarması biçiminde gerçekleşir.

“Düştüğüm yerden başımı kaldırdığımda meraklı gözler çevirmişti etrafımı, küçük sıçrayışlarla yakınımnda dolanıyor, gözlerini bir bana, bir neresinden geldiğimi anlamadıkları gökyüzüne çeviriyorlardı. Yine de sormadılar. Gücümü toplamam için yemek ve su verdiler. İncelikli hareketlerine, denizin öte yanındayken de bana pek hoş gelen şakımaları eşlik ediyordu” (Ergün, 2016, s. 50) biçimindeki anlatım baştankaralara anlatıcı özne tarafından bir kurtarıcı rolü verildiğini ve artık yalnız hissetmediğini göstermektedir.

Baştankaralarla tanışma kesitinin temel karşıtlığı yazarın ayrıldığı yer olan burası ve gittiği yer olan orası üzerine kurulmuştur. Özne bulunduğu uzamda kendini mutsuz hissetmekte ve kendini ötekilerden ayırarak yalnızlık çekmektedir. Özne, yalnızlıktan ve mutsuzluktan kurtulmak için yola çıkar ve baştankaralarla karşılaşarak birliktelik yolunda bir adım atar. Bu kesitte anlatılanlar Şekil 3'te göstergibilim dörtgeni üzerinde gösterilmiştir.

Şekil 3. Baştankaralarla Tanışma Kesitinin Göstergibilim Dörtgeni Üzerinde Gösterimi

2. Kesit Geçici Mutluluk

Özne, bu kesitte özlemini duyduğu ve düşünüyorduğu incelikli yaşama ve derinlikli sohbetlere ulaştığını düşünmektedir. Baştankaralar; adları her ne kadar olumsuz bir çağrışım barındırsa da alımlı, tekdüze olmaktan uzak, bir dal çiçeğe benzemek gibi figürlerle anlatılmakta ve özneye hayranlık uyandırmaktadır. Konuksever bir görünüm çizen baştankaralar, böylelikle öznenin yola çıkışını ertelemesine neden olur.

Özne, geçmişini unutmaya ve bu huzur dolu yerde rahat içinde yaşamaya başlar.

Baştankaralar bu bölümde izleksel rol olarak, alımlı, konuksever, incelikli, derinlikli bir rol üstlenmişlerdir. Bu roller Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. Geçici Mutluluk Kesitindeki Eyleyenlerin İzleksel Roller

Eyleyenler	İzleksel Roller
Baştankaralar	Alımlı
	Konuksever
	İncelikli
	Derinlikli

Kesitin başlarından da anlaşıldığı üzere baştankaralar özneye çok iyi davranmaktadır. Yaşadıkları bölgeyi gezdirip tehlikelere karşı uyarmakta ve dostça özneyi aralarına almaktadırlar.

“İlerleyen günlerde, büyük bir istekle bana, en verimli yerleri, öğle saatlerini geçirecek gölgelikleri, tatlı su kenarlarını gösterdiler. Tek tek bütün ağaçları, çaluları gezdirmiş, kaçınmam gereken yerler hakkında uyarmış, ne dediklerini pek anlamasam da derinlikli bulduğum sohbetlerine dahil etmişlerdi” (Ergün, 2016, s. 50).

Özne tekrar yola çıkmak için gereken gücü toparlayıp gücü yetmek kipliğine geçiş yapsa da onu kurtaran baştankaraların misafirperverliği ve iyilikleri nedeniyle yola çıkmayı erteler. Baştankaralar iyi özellikleriyle anlatılırken, özne; baştankara olmamasına rağmen bir baştankara gibi kabul gördüğünü anlatarak olmak kipliğine geçiş yapmaktadır.

Bir süre sonra ise özne nereden geldiğini unutmaya başlar. Aslında ulaşmak istediği yerin baştankaraların yanı olduğunu düşünür.

“Gezginlerin niçin baştankaralarla tanıştıktan sonra burada kaldıklarının, bir daha yola çıkmadıklarının sırrını çözmüştüm bana göre.

Böyle sakın, iç huzuruyla dolu bir yeri bırakmak istememiş, yolculuklarının amacının zaten buraya varmak olduğuna kanaat getirmiş olmalıydı. Doğrusu da buydu” (Ergün, 2016, s. 51).

Öykünün geçici mutluluk kesiti Şekil 4'te eyleyenler şeması ile gösterilmiştir.

Şekil 4. Geçici Mutluluk Kesitinin Eyleyenler Şeması Üzerinde Gösterimi

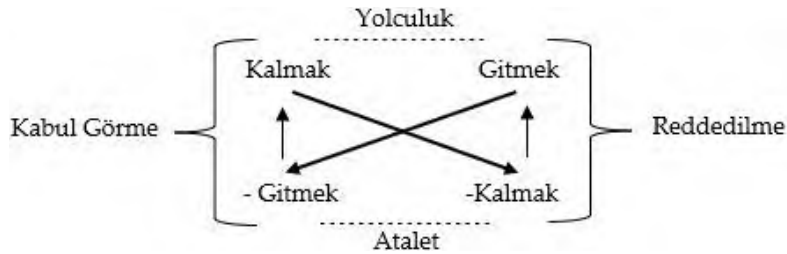
Gönderici yardım edici, nesne, gönderilen ve özne baştankaralarla tanışma kesitindekiyle aynı olmakla birlikte, geçmişini anımsama becerisi de yavaş yavaş kaybolunca özne bir dönüşüm yaşayarak uzaklardaki mutluluğa yani değer nesnesine eriştiğine karar vermiştir.

Geçici mutluluk bölümündeki eyletim evresini özneyi konukseverlikleriyle yola çıkmaktan vazgeçiren baştankaraların davranışları oluşturmaktadır. Öznenin yola çıkışını ertelemeye karar vermesi edinç evresini oluştururken yola çıkmaktan vazgeçmesi ise edim evresini oluşturur. Bunun sonucu olarak özne yaptırım evresi olarak kabul gördüğünü düşündüğü ve yalnız hissetmediği bir topluma girer. Geçici mutluluk kesitinin anlatı izlencesi Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Geçici Mutluluk Kesitinin Anlatı İzlencesi

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Baştankaralar konukseverlikleriyle özneyi yola çıkmaktan vazgeçirir.	Özne daha önce gelen gezginlerin baştankaraların yanından neden ayrılmadığını anladığını düşünür ve doğrusunun burada kalmak olduğuna karar verir.	Özne baştankaraların yanından ayrılmaktan vazgeçer.	Özne, kabul gördüğünü düşündüğü ve kendini yalnız hissetmediği bir topluma girer.

Kesitin derin yapısına bakıldığında baştankaralarla tanıştıktan sonra kendini mutlu hisseden özne, baştankaraların konukseverliği nedeniyle yola çıkacak gücü toplamış olmasına rağmen yola çıkmamıştır. Geçici mutluluk kesitinin temel karşıtlığı kalmak ve gitmek üzerine kuruludur. Özne başlangıçta mecbur olarak burada kalırken daha sonra gücü yetmesine rağmen kabul gördüğü için yola çıkmaktan vazgeçmiştir. Bu durum göstergibilim dörtgeni üzerinde Şekil 5'teki karşıtlıklarla incelenir.

Şekil 5. Geçici Mutluluk Kesitinin Göstergibilim Dörtgeni Üzerinde Gösterimi

3. Kesit Baştankaralara Benzeme

Özne, baştankaraların tavırlarında bir tuhaflık olduğunu fark eder. Baştankaraların da aslında ötekiler gibi sohbetlerinin yavan olduğuna, kendisini görmezden geldiklerine ve bir şeyler sakladıklarına karar verir. Burada baştankaralar başlangıçtakinden farklı bir izleksel rol üstlenerek, öznenin kendilerine benzemek için çaba sarf ettiği; bilgiyi saklayan, dışardan gelene kapalı bir eyleyen konumuna geçer.

Özne, baştankaralara benzemek için kanatlarını keserek bir daha yola çıkması olanaksız bir duruma gelir. Kurtarıcı rolündeki baştankaralara hayranlığı ve konfor alanını terk edememesi öznenin kendi benliğini kaybetmesine neden olur. Baştankaralara benzeme kesitindeki eyleyenlerin izleksel rolleri Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Baştankaralara Benzeme Kesitindeki Eyleyenlerin İzleksel Rollerini

Eyleyenler	İzleksel Roller
Baştankaralar	Dışarıdan birine kapalı
	Bilgi saklayan
	Uzak

Özne, baştankaraların yaşadığı verimli topraklar kendisini büyülediği için başlangıçta ayırımsaymadığı bazı tuhaflıkların farkına vararak bilmek kipliğine geçiş yapar. Kendini her ne kadar artık bir baştankara olarak görse de baştankaraların en başından beri aslında kendini aralarına almadığını ayırır. Bunları fark etmiş olmasına rağmen görmezden geldiğini anlatır.

“Zamanla, o gecelerin sabahında beni görmezden geldiklerini, handiyse uzak durduklarını sezmeye başlamış olsam da, bunu o dost canlısı yaratıklara konduramadığım için kendimi uydurduğuma inandırmaya çalışıyordum” (Ergün, 2016, s. 52).

Özne bu durumun nedenini olmak kipliğine geçerek açıklamaktadır:

“Rahatım yerindeydi ve bunu bozacak her şeyi görmezden gelme eğilimindeydim” (Ergün, 2016, s. 52).

Özne, baştankaraları ve baştankaraların yaşadıkları yeri iyice öğrenir ve bu uzamın da kaçtığı uzamdan farklı olmadığını sezer. Ancak bu sefer *“Onlardan biri olmadığımı hissettikçe, olmak için onulmaz bir istek duyuyordum”* (Ergün, 2016, s. 52). biçimindeki sözceyle özne, tekrar istemek kipliğine geçer ve uzaklara gitmek konusundaki isteğinin yerini baştankaralara benzemek isteği alır. Sonunda ise özne baştankaraların arasına kabul edilmek için kendi benliğinden vazgeçerek kanatlarını keser. Bu eylemi yaparken mecbur olmak kipliği ağır basmaktadır.

“Günün ilk ışıklarıyla büyük kanatlarımı onlarınkine benzetmeye özen göstererek kestim. Kara leke. Belki bir daha uçamayacaktım ama küçük kanatlarımla beni gördüklerinde bana da onlardan biri gibi bakacaklarını, yeniden sohbe katacaklarını umuyordum” (Ergün, 2016, s. 53).

Öykünün baştankaralara benzemek kesiti Şekil 6’da eyleyenler şeması ile gösterilmiştir.

Şekil 6. Baştankaralara Benzeme Kesitinin Eyleyenler Şeması Üzerinde Gösterimi

Özne bu kesitte bir dönüşüm yaşayarak uzaktaki bilgi simgesiyle gösterilen mutluluğa ulaşma isteğinden vazgeçmiş ve baştankaralara benzeme isteğini taşımaya başlamıştır. Böylece baştankaralardan birinin “*Yılan kendi kuyruğunu yer*” (Ergün, 2016, s. 52). sözünden hareketle gönderici ile özne arasında bir sözleşme ortaya çıkar. Baştankaraların özneyi kendilerine benzemeye ikna edecek tavırları bölümün eyletim evresini oluştururken, öznenin kanatlarını kesmeye karar vermesi edinç, kanatlarını kesmesi ise kesitin edim evresini oluşturmaktadır. Özne bu edimi gerçekleştirirken bir destekleyiciye bile gereksinim duymadan baştankaralara benzemesini engelleyen kanatlarını keserek baştankaralar tarafından kabul görmeyi ummuştur. Ancak bu davranışı yaptırım evresinde öznenin uzaktaki bilgiye asla ulaşamayacak olmasıyla sonuçlanmıştır. Öznenin baştankaraların arasına tam olarak kabul edilip edilmediğini de bilemeyiz. Dolayısıyla özne yalnızca baştankaralara benzeme bölümündeki isteğini ele alacak olsak bile değer nesnesiyle bir ayrışım durumundadır.

Baştankaralara benzeme kesitinin anlatı izlencesi Tablo 7’de görülmektedir.

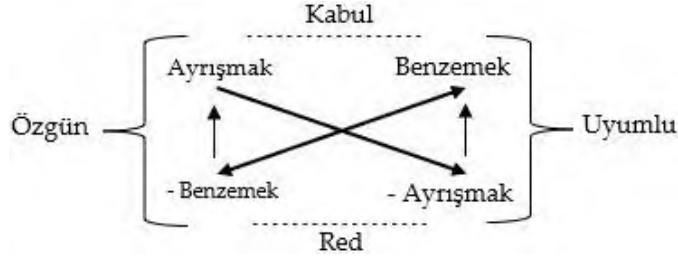
Tablo 7. Baştankaralara Benzeme Kesitinin Anlatı İzlencesi

Eyletim	Edinç	Edim	Yaptırım
Baştankaralar, davranışlarıyla özneyi kendilerine benzemeye ikna eder.	Özne baştankaralara benzemek için kanatlarını kesmeye karar verir.	Özne kanatlarını keser.	Özne, davranışının sonucu olarak bir daha asla uçamayacak ve başlangıçtaki değer nesnesine ulaşamayacaktır.

Kesitin derin yapısına baktığımızda özne aslında baştankaraların da ötekilere benzediğini fark etmesine rağmen, baştankaraları kurtarıcı olarak olumlu duygularla biçimlediği için “*Zamanla, o gecelerin sabahında beni görmezden geldiklerini, handiyse uzak durduklarını sezmeye başlamış olsam da, bunu o dost canlısı yaratıklara konduramadığım için kendimi, uydurduğuma inandırmaya çalışıyordum*” (Ergün, 2016, s. 52). sözcüyle baştankaralar hakkındaki yargılarında kendinde hata arar ve baştankaraların hoşuna gitmek umuduyla onlara daha fazla benzemenin yollarını arar. Bu uğurda uzaktaki bilgiyle temsil edilen mutlu olma değer nesnesinden uzaklaşır ve baştankaralara benzemek için kanatlarını keserek kendinden vazgeçer. Özne, uzaktaki bilgiye erişme olasılığını sonsuza kadar yok etmiştir.

Öznenin bunu yapması için baştankaraların hiçbir zorlamada bulunmamaları ve bütün bu kararları kendi kendine alması da anlatının en önemli detaylarından biridir.

Baştankaralara benzeme bölümünün temel karşıtlığı ayırışmak ve benzemek üzerine kuruludur. Özne mutlu olmasının yolunun diğerlerine benzemek olduğunu düşünür ve kanatlarını keserek baştankaralara benzemek için eylemde bulunur. Bu onun farklılıklarıyla özgün bir birey olmasını engelleyecek bir yaptırımla karşılaşmasına neden olur. Kesit, Şekil 7'de göstergebilim dörtgeni üzerinde gösterilmiştir.

Şekil 7. Baştankaralara Benzeme Kesitinin Göstergebilim Dörtgeni Üzerinde Gösterimi

Sonuç

Öykünün genel düzenlenişi ortaya konulduktan sonra öykü; baştankaralarla tanışma, geçici mutluluk ve baştankaralara benzeme olmak üzere üç kesite ayrılmıştır. Bu kesitler yüzey yapıda incelenmiş; elde edilen şemalar, tablolar, yerdeşlikler, figürler, izleksel roller ve karşıtlıklar derin düzeyde betimlenerek anlamlandırılmıştır.

Öykü, bulunduğu uzamda kendini mutsuz ve yalnız hisseden bir özne ile başlamaktadır. Kendinden uzak bir bilginin varlığını sezen bu özne, uzaktaki bilgiyle sembolize edilen mutluluğa ulaşmak için zorlu bir yolculuğa çıkar. Öznenin yola çıkmasını sağlayan yalnızlık ve mutsuzluk duyguları anlatının eyletim evresini oluştururken yola çıkmaya karar vermesi edinç, yola çıkması ise edim evresinin başladığını göstermektedir. Ancak özne, uzun ve yorucu yolculuğun bir bölümünde dayanamayacak ve can havliyle kendini gördüğü ilk kara parçasına atacaktır. Burada baştankaralarla tanışacak, onlara hayranlık duyacaktır, bunun sonucunda ise kendinden ve değer nesnesinden vazgeçmesine neden olacak bir yaptırım evresiyle karşılaşacaktır.

Anlatıda iç odaklayım kullanılmıştır yani özne aynı zamanda öykünün anlatıcısı konumundadır. Baştankaralarla tanıştığı anı kurtulduğu anla aynı zamana denk getirmesi, baştankaralara bir kurtarıcı rolü verdiğini göstermektedir. Kendinden önceki gezginlerin baştankaralardan çekindiğini bilmesine rağmen geçmiş deneyimlere kulak tıklayarak bir kısmını da yanlış yorumlayarak hayranlıkla baştankaraların büyüüne kapılmış, yola çıkacak gücü toplamasına rağmen rahat hissettiği için yola çıkışını sürekli ertelemiştir. Burada öznenin gücü yetme kipliğine geçiş yaptığı ancak konfor alanını terk edemediği için yola çıkamadığı anlaşılmaktadır. Öykü boyunca öznenin, başta yola çıkmayı isterken istemek kipliğinde, yola çıkmasıyla yapmak kipliğinde, baştankaraların yanında rahat hissetmesiyle olmak kipliğinde olduğunu görürüz. Öykü sonunda kanatlarını kesmeye karar vermesi ise öznenin mecbur olmak kipliğinde yer aldığını göstermektedir. Özne sonsuza kadar özgün bir birey olamayacaktır.

Öykü, derin yapıda, toplumsal yaşamda ya da ilişkilerimizde bir kurtarıcı aramanın, birine kurtarıcı rolü yüklemenin gelecekte olumsuz sonuçları olacağını, insanın kurtarıcı düşüncesinden kendi kendine kurtulması gerektiğini aktarmaktadır. Öykünün çarpıcı yanlarından biri baştankaraların bir kurtarıcı rolüne soyunmadıkları, özneyi de kalmaya zorlamadıkları halde öznenin bütün bu kararları gene kendi kendine almasıdır. Bu, öznenin geçirdiği dönüşümlerle somut bir biçimde görülmektedir. İnsanın yalnızlıktan kurtulma gereksiniminin yaşamını büyük ölçüde etkilediğini vurgulayan anlatı, özetle, insanı gene kendisinin kurtaracağını, dışarıda bir kurtarıcı ya da düşman aramanın yersiz olduğunu ve bilinçlenmenin insanın bulunduğu yerde, yalnız başına değil hep beraber olması gerektiğini sezdirmektedir.

Göstergebilim, yazınsal yapıdaki bağlantıları hep aynı şekilde açıkladığı ve aynı araçlarla incelediği için yazınsal yapıları basitleştirmekle eleştirilmektedir (Yücel, 1982b). Ancak göstergebilim, büyük bir çoğunluğu sezgisel olan ve kişiden kişiye değişen anlamın nasıl yapılandırıldığını ortaya koymayı amaçlayan ve bunu nesnel bir biçimde betimlemeye uğraşan elimizdeki ender araçlardan biridir (Freundlieb, 1989). Göstergebilime göre “anlam dil düzleminde belirmediği sürece çözümlenmemiş bir veri, biçimlenmemiş bir tözdür” (Kurtul, 2013, s. 81). Amacı yazınsal yapıları basitleştirerek onlardan tek bir anlam çıkarmak değil yalnızca yazınsal bir metni anlamlama sürecini betimlemektir.

Anlam, öznenin durumuna, ortama ve geçmiş deneyimlere göre değişir (Courtes, 1995). Göstergebilim anlamı bulmaz. Kişinin anlamı yapılandırma biçimini betimler. Bu yöntem; yazınsal yapıların, sinema filmlerinin, tabloların bilimsel ölçütlerle eleştirilmesi için kullanılabilir ancak bunun dışında 21. yüzyılın en önemli becerilerinden okuduğunu anlama becerisini geliştirmek için eğitim ortamlarında da bu bilim dalından yararlanılmalıdır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akyüz, M. (2017). Monte Kristo öyküsünün göstergebilimsel çözümlemesi. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 492-504.
- Bayat, N., Hamzadayı, E., Çetinkaya, G., & Ülper, H. (2013). Gülen Ada öyküsünün göstergebilimsel çözümlemesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 16, 351-370.
- Bertrand, D. (2000). *Precis de semiotique litteraire*. Nathan University.
- Courtes, J. (1995). *Du lisible au visible*. De Boeck-Universite.
- Çomak, M., İşeri, K., & Karakul, S. A. (2020). Benlem öyküsünün göstergebilimsel çözümlemesi. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-24.
- Ergün, S. (2016). *Baştankara*. Can Yayınları
- Freundlieb, D. (1989). *From structuralism to post-structuralism*. Poetic.
- Greimas, A. J., & Courtes, J. (1993). *Sémiotique: Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*. Hachette.
- Günay, D. (2003). *Metin bilgisi*. Multilingual.
- Günay, D. (2020). *21. Yüzyılda göstergebilim*. Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Güneş, A. (2012). Çağdaş bir çözümleme yöntemi: Göstergebilim. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 7(2), 31-43.
- Hjelmslev, L. (1966). *Prolegomenes a une theorie du langage*. Les Editions de Minuit.
- Kıran, A. E. (1990). Dilbilim göstergebilim ilişkileri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 1, 51-62.
- Kıran, A. E. (2019). Yazınsal göstergebilim ve eleştiri. İçinde R. Filizok & E. Saltık (Ed.), *Eleştiri Kuramları* (ss. 102-127). Anadolu Üniversitesi.
- Kurtul, K. (2013). Ağlayan Yüz adlı hikâyenin göstergebilimsel açıdan çözümlenmesi. *The Journal of Language and Linguistic Studies*, 9(1), 81-94.
- Propp, V. (1968). *Morphology of the folktale*. University of Texas Press.
- Rifat, M. (1982). *Genel göstergebilim sorunları kuram ve uygulama*. Alaz Yayınları.
- Saussure, F. (1978). *Cours de linguistique generale*. Payot.
- Turan, L., & Karabulut, A. (2018). Karadeniz'deki Yunus adlı öykünün göstergebilimsel çözümlemesi. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 147-172.
- Uçan, H. (2016). *Yazınsal eleştiri ve göstergebilim*. İz Yayıncılık.
- Vardar, B. (1988). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. ABC Yayınları.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilimin temel kavram ve ilkeleri*. Multilingual Yayınları.
- Yücel, T. (1982a). *Yapısalcılık*. Ada Yayıncılık.
- Yücel, T. (1982b). *Yazının sınırları*. Adam Yayınları.

ULUSAL KÜLTÜRÜN DESTİNASYON İMAJİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ: ANTALYA BELEK ÖRNEĞİ*

 Serkan KARANFİL^a

 Şükran KARACA^b

Özet

Destinasyon; ulaşım, yeme-içme, dinlenme-eğlence mekânları, park, müze, öğrenme yeri, konaklama tesisleri, sanat vb. olanakları barındırması bakımından önem arz eden, konukları kendisine çekecek somut veya soyut nitelikte bir veya birden çok özellik taşıyan bir yer olarak ifade edilebilir. Destinasyon imajı ise, turistlerin destinasyona yönelik düşüncelerini, algılarını ve duygularını ifade eden subjektif bir kavramdır. Destinasyon imajı destinasyonun sahip olduğu özelliklerine yönelik turistlerin algı ve tutumları sonucunda oluşmaktadır. Farklı kültürlere sahip bireyler arası etkileşimlerin artmasının yanı sıra küreselleşme sürecinin devam etmesi ile farklı kültürel grupların bakış açılarının, kültürel değerlere dayanarak anlaşılması daha değerli hale gelmiştir. Farklı ülkelerden gelen turistlerin ulaşım araçları, otel seçimleri, seyahat düzenlemeleri ve tarzları ile turistik aktivite tercihlerinde farklılıklar gözlenmektedir. Bir destinasyonu farklı ülkelere gelerek ziyaret eden turistler benzer deneyimler yaşamalarına rağmen birbirinden farklı algılamalara sahip olabilmektedirler. Farklı kültürlerdeki turistlerin destinasyon imajlarına yönelik düşüncelerin incelenmesi, farklılıkların belirlenmesi ve sonuçların ortaya konması turizm işletmelerinin gereken adımları atabilmesi için önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, ulusal kültürün destinasyon imajı üzerindeki etkisini incelemektir. Bu kapsamda Antalya/Belek destinasyonunu tercih eden farklı kültürdeki 411 yerli ve yabancı turistten yüz yüze anket tekniğiyle veriler elde edilmiştir. Araştırmada AMOS ve SPSS programları kullanılarak elde edilen veriler analizlere tabi tutulmuştur. Yapılan analizler sonucunda; güç mesafesi ve belirsizlikten kaçınma boyutunun hem bilişsel hem de duygusal imaj üzerinde pozitif bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Turistlerin milliyetlerine göre ulusal kültürün ve destinasyon imajının farklılık gösterdiği tespit edilirken, destinasyona yönelik genel memnuniyet düzeyinin milliyetlere göre farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda turizm paydaşlarına önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Hofstede'nin Kültürel Boyutları Teorisi, Destinasyon imajı, Antalya.

*Bu çalışma, "Ulusal Kültürün Destinasyon İmajı Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Antalya/Belek Örneği" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^a Yük. Lis. Öğr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, serkankaranfil@gmail.com

^b Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Turizm Fakültesi, sukrankaraca@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 27.03.2023, Makale Kabul Tarihi: 02.05.2023

EXAMINING THE IMPACT OF NATIONAL CULTURE ON DESTINATION IMAGE: THE CASE OF ANTALYA BELEK

Abstract

A destination can be defined as a place that offers various opportunities and features, both physical and intangible, that are important in attracting guests. These features include transportation, food and beverage options, recreation and entertainment venues, parks, museums, historical sites, accommodation facilities, art, and other cultural attractions. On the other hand, the concept of the destination image is subjective and refers to tourists' thoughts, perceptions, and feelings toward the destination. The destination image is formed as a result of tourists' attitudes and perceptions towards the destination's characteristics.

The ongoing process of globalization, coupled with the growing interactions between individuals from different cultures, highlights the importance of understanding the cultural values and perspectives of diverse cultural groups. Tourists from different countries exhibit different preferences in transportation modes, hotel choices, travel arrangements, and tourist activities, which can result in varying perceptions of a destination, even among those who have had similar experiences. Therefore, it is essential for tourism enterprises to undertake a comprehensive analysis of tourists' opinions from different cultural backgrounds regarding destination images, in order to identify differences and reveal the results. The purpose of this study is to investigate the impact of national culture on destination image, using Belek, Antalya as a case study. Data were collected from 411 domestic and international tourists from diverse cultural backgrounds who selected Antalya/Belek as their destination, through face-to-face surveys. The collected data were analyzed using SPSS and AMOS software. The results of the analysis indicate that the dimensions of power distance and uncertainty avoidance have a positive influence on both cognitive and emotional image. Additionally, national culture and destination image were found to differ significantly based on the tourists' nationalities. However, the overall satisfaction level with the destination did not vary significantly across nationalities. In line with the results obtained, various suggestions were made to tourism stakeholders.

Keywords: Culture, Hofstede's Cultural Dimensions Theory, Destination image, Antalya.

Giriş

Turizm; ülkeye, topluma ve ekonomiye fayda sağlayan en önemli sektörlerden biridir. Genellikle insanlar, yoğun çalışma ortamının yarattığı stresten kurtulmak için turizm faaliyetlerine daha fazla katılma ve yeni yerleri görme isteği duymaktadır (WTO 2009). Bu kapsamda ülke destinasyonlarının imajları önem kazanmakta ve toplumların birbirleriyle iletişimlerini sağlayan unsurların başında gelmektedir. Bir turistik destinasyon, turistleri ziyaret etmeye ve görmeye çeken (Feldmane vd., 2015) doğal kaynaklar, insan kaynakları ve turizm destek tesisleri (Framke, 2002; Chan & Marafa, 2018) gibi turizm ürünlerini sunabilen bir yerdir. Destinasyon imajı ise, bireylerin bir destinasyon hakkında zihinlerinde oluşan algılamalar olarak ifade edilebilir. Destinasyon imajı, turistlerin turistik destinasyonları seçme kararını etkileyebilecek önemli faktörlerden biridir (Beerli & Martín, 2004; Allameh vd., 2015). Destinasyonun imajı, turistlerin beklentilerinin sonucudur, dolayısıyla imaj turistlerin algılarını ve memnuniyetlerini etkilemektedir.

Turistler, destinasyon özelliklerini algılamada heterojen bir tutum sergilemektedirler. Destinasyon imajına yönelik algılamalar, farklı kültür ve farklı ülkelere (Mayo & Jarvis, 1981; Calantone vd., 1989;

Chen ve Kerstetter, 1999) göre değişebilmektedir. Farklı ülkelerden gelen turistlerin bir destinasyona yönelik seyahat davranışları, hizmet beklentileri, algulamaları farklılık gösterebilmektedir (Liv d., 2011). Yapılan araştırmalar kültürel farklılıkların turistlerin seyahat deneyimi üzerinde önemli bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır (Yiamjanya & Wongleedee, 2014; Nutsugbodo vd., 2018; Buzova vd., 2019; Wang & Kirilenko, 2021). Dolayısıyla aynı destinasyonu ziyaret eden farklı kültürdeki turistlerin bir destinasyona yönelik izlenimleri farklılık gösterebilmektedir.

Destinasyon imajına ilişkin literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların genellikle memnuniyet, davranışsal niyet, destinasyon seçimine etki eden faktörler, destinasyon sadakati ve tavsiye etme davranışları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Huang vd., 2015; Eren, 2015; Timur, 2015; Palau vd., 2016; Afshardoost & Eshaghi, 2020; Bayar, 2022). Hofstede'nin kültürel boyutlar teorisi ise, turizm pazarının artan uluslararasılaşması nedeniyle turizm araştırmasının temel yapısı olarak birçok çalışmaya dahil edilmiştir (Crotts, 2004; Litvin vd., 2004; Reisingerand Mavondo, 2005; Matzler vd., 2016; Seo vd., 2018; Yang vd., 2021). Bu çalışmalar, turistlerin deneyimlerinde kültürel arka planın önemini göstermeyi amaçlamış ve kültürel arka planın turistlerin davranışsal niyetlerinde önemli bir faktör olmasının nedenlerini de ortaya koymuştur. Ancak Hofstede'nin kültürel boyutları teorisi kapsamında destinasyon imajının incelendiği çalışmaların nadir olduğu görülmüştür (Yacout & Hefny, 2015; Yang vd., 2022). Farklı değerlere sahip turistlerin kültürel boyutlara dayalı olarak incelenmesi önem arz etmektedir ve bireysel kültürel özellikler milliyetten daha fazla açıklayıcı güç sağlamaktadır (Patterson vd., 2006). Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, ulusal kültürün destinasyon imajı üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Daha önce Antalya/Belek destinasyonunun Hofstede'nin kültürel boyutları teorisi kapsamında incelendiği bir çalışmaya rastlanılamamış olunmasından dolayı çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın bir diğer amacı da, milliyetlere göre ulusal kültür ve destinasyon imajının farklılık gösterip göstermediği ile destinasyona yönelik genel memnuniyet düzeyinin turistlerin milliyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespit edilmesidir.

A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

21.yy'da turizm sektöründe müşteri ilişkileri açısından destinasyon imajının belirlenmesi ve diğer departmanlar ile ortak hareket edilebilmesi açısından araştırmaların yapılması turizm potansiyelinin artırılması açısından önem kazanmaktadır. Farklı ulusal kültürlerden gelen turistlerin destinasyon imajlarına yönelik düşüncelerin incelenmesi, farklılıkların belirlenmesi, turizm işletmelerinin gereken adımları atabilmesi için önem taşımaktadır.

1. Destinasyon İmajı

Destinasyon imajı, turistlerin turistik destinasyonları seçme kararını etkileyebilecek önemli faktörlerden biridir (Beerli & Martín, 2004; Allameh vd., 2015). Destinasyon imajı, turistlerin destinasyonu ziyaret etmeden önceki beklentilerini şekillendirdiğinden, turistlerin hizmetleri değerlendirme sürecinde ilgili faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir. Pek çok yazar, olumlu imaja sahip destinasyonların daha fazla ziyaret ve daha fazla turist memnuniyeti yaşaması nedeniyle, destinasyon imajının turizm memnuniyetini etkilediğine belirtmiştir (Puh, 2014). Ünal (2015) tarafından yapılan çalışmada, Antalya destinasyonundaki Alman turistlerin tatil deneyimleri ve algılanan

destinasyon imajına yönelik genel memnuniyetleri hakkındaki değerlendirmelerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma sonuçları, algılanan destinasyon imajı ve genel memnuniyet arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Palau vd. (2016) tarafından yapılan çalışmada ülke imajının, memnuniyetin öncüsü olup olmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; ülke imajının destinasyon imajını, destinasyon imajının davranışsal niyetleri, memnuniyeti ve değeri, değerlerin memnuniyeti ve memnuniyetin de davranışsal niyetleri etkilediği tespit edilmiştir. Bayar (2022) yaptığı çalışmada, Side destinasyonunu ziyaret eden yerli turistlerin seyahat motivasyonları, deneyimleri, destinasyon imaj algıları ve memnuniyetleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Seyahat motivasyonunun destinasyon imajı ve destinasyona yönelik memnuniyet üzerinde, turist deneyiminin destinasyon imajı üzerinde, destinasyon imajının da destinasyona yönelik memnuniyet üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Destinasyonun imajı, turistlerin beklentilerinin sonucudur. Dolayısıyla imaj, turistlerin algısını etkileyerek turistlerin memnuniyetini etkilemektedir.

Turist memnuniyeti ve davranışsal niyet, başarılı bir turistik destinasyon için önemli göstergeler olarak hizmet etmektedir (Huang vd., 2015) çünkü turistik destinasyon imajı davranışsal niyet ile arasındaki ilişkiyle bağlantılıdır (Afshardoost & Eshaghi, 2020). Genel olarak turistler, uygun dinlenme, güvenlik, kültürel çekicilik, alışveriş siteleri, iyi çevre ve kolay erişim sağlayabilen bir destinasyondan memnundur (Ruiz vd., 2018). Chen & Tsai (2007) turist davranışlarını incelemek için destinasyon imajı, davranışsal niyetler ve değerlendirme faktörlerini (memnuniyet, algılanan değer, gezi kalitesi vb.) içeren kapsamlı bir model oluşturmuşlardır. Araştırma sonuçlarına göre, davranışsal niyetleri (tavsiye etme, tekrar ziyaret etme) etkileyen en önemli unsurlar arasında destinasyon imajının bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bezirgan (2014)'ın yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, duygusal imajın bilişsel imajı pozitif ve doğrudan etkilediği belirlenmiştir. Destinasyona yönelik davranışsal niyetler bilişsel imaj tarafından doğrudan etkilenmektedir. Duygusal imaj ise davranışsal niyetleri ulaşım ve kalite değeri üzerinden dolaylı olarak etkilemektedir. Eren (2015) tekrar ziyaret etme niyeti ile sahip olunun imaj arasındaki ilişkiyi incelemek için Kapadokya'nın destinasyon imajına etki eden faktörler üzerinde durmuştur. Araştırma sonuçlarına göre, Kapadokya için destinasyon imajı at, şarap, mutfak ve halı gibi unsurlarla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bigne vd. (2001)'de davranışsal niyetler ile destinasyon imajı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda turizm imajının destinasyonu tavsiye etme istekliliğinin, geri dönme niyetinin, memnuniyetin, algılanan kalitenin doğrudan etkileyicisi olduğu belirlenmiştir. Destinasyonu tavsiye etme istekliliğini memnuniyetin belirlediği sonucuna ulaşılmıştır. Timur (2015) termal turizm etkinliklerine katılan turistlerin destinasyon imajı ve hizmet kalitesi algılarının tekrar ziyaret etme niyeti üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre; tekrar ziyaret etme, destinasyon imajı ve hizmet kalitesi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Loi vd. (2017)'e göre de tekrar ziyaret etme niyetini doğrudan etkileyen unsur destinasyon imajıdır. Stylos vd. (2017) tarafından yapılan çalışmada; tekrar ziyaret etme niyeti ile destinasyon imajının bileşenleri (davranışsal, bilişsel, duygusal) arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Buna göre; tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde destinasyon imajının bütünsel imaj aracılığıyla dolaylı etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla işletmelerde temel olarak kabul edilen, eldeki müşteriyi tutmak yeni müşteri bulmaktan daha az maliyetlidir kuralı bağlamında turistlerin memnuniyeti ve tekrar ziyaret etme niyetinde olması turizm ekonomisi açısından büyük bir anlam ifade ettiği söylenebilir.

Destinasyon imajına aşına olan yani daha önce destinasyonu ziyaret eden bireylerin hiç ziyaret etmeyen bireylere göre tekrar ziyaret etme niyetlerinin daha yüksek olduğu yapılan araştırmalar ile ortaya konmuştur. Fakeye & Crompton (1991)'un yaptıkları araştırmada destinasyonu tekrar ziyaret eden, ilk kez ziyaret eden ve hiç ziyaret etmeyen katılımcıların algıladıkları imajlar arasında farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Tekrar ziyaret edenler ve ilk kez ziyaret edenler için kalış süresinin imajı etkilediği belirlenmiştir. Milman & Pizam (1995) destinasyona aşına olup olmama ya da destinasyonun farkında olup olmama durumlarının ziyaret etme, ilgi ve destinasyon imajı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Buna göre destinasyon imajına aşına olan yani daha önce ziyaret eden bireylerin hiç ziyaret etmeyen bireylere göre tekrar ziyaret etme ihtimallerinin olduğu ve pozitif bir destinasyon imajına sahip oldukları belirlenmiştir. Fakeye & Crompton (1991)'un yaptıkları araştırmada destinasyonu tekrar ziyaret eden, ilk kez ziyaret eden ve hiç ziyaret etmeyen katılımcıların algıladıkları imajlar arasında farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Tekrar ziyaret edenler ve ilk kez ziyaret edenler için kalış süresinin imajı etkilediği belirlenmiştir. Tekrar ve ilk kez ziyaret edenler açısından faktörün imaj üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özellikle teknolojiye görülen gelişimlerin turizmde uluslararası hareketliliği kolaylaştırması ile turizm destinasyonları arasındaki rekabet giderek daha zorlu hale gelmektedir (Akın vd., 2021). Çok sayıda mevcut ve yeni destinasyon, sonuçlarını iyileştirmek ve uluslararası turizm pazarında daha iyi bir konum elde ederek turist çekebilmek için rekabet etmektedir. Destinasyon imajının oluşturulması ve yönetilmesi, rekabet avantajının temel kaynaklarından biri haline gelmekte ve destinasyon seçim sürecinde önemli unsurlardan biri haline gelmektedir. Destinasyon imajının destinasyon seçimindeki etkisinin belirlenmesi için Bakü'nün destinasyon imajını inceleyen Ilyasov (2015); destinasyon imajının hizmetler, aktivite, fiziksel özellikler, genel memnuniyet, yiyecek-içecek ve konaklama yeri gibi bileşenlerden oluştuğunu belirtmiştir. Frias vd. (2008)'de, destinasyon imajının etkilendiği faktörleri ve yeni bilgi kaynakları arasında bulunan internetin destinasyon imajı üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma sonuçlarına göre; hem internet kullanımı hem de hem seyahat acentesi kullanılması durumunda oluşan destinasyon imajının sadece seyahat acentesi kullanılması durumunda oluşan destinasyon imajından daha kötü olduğu belirlenmiştir. Martin & Bosque (2008)'de destinasyon imajı kavramının çok boyutlu yapısını ayrıntılı incelemiştir. Araştırma sonucunda kültürel değer ve motivasyon gibi psikolojik faktörlerin destinasyonun ziyaret edilmesinden önce turistlerin sahip olduğu destinasyon imajı üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Destinasyon deneyimleri sonucu oluşan memnuniyet, destinasyon sadakatine katkıda bulunmaktadır. Destinasyon sadakati, tüketicinin tekrar ziyaret etme niyetine ve destinasyonu tavsiye etme isteğine de yansımaktadır (Ruiz vd., 2018). Zhang vd. (2014) ise, turist sadakati ve destinasyon imajı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Buna göre turist sadakati üzerinde destinasyon imajının etkisi bulunmaktadır. Turist sadakatini ilk olarak genel imajın ardından duygusal imajın en son da bilişsel imajın etkilediği sonucuna varılmıştır. Ersoy (2015) çalışmasında Türkiye'yi ziyaret eden Rus turistlerin destinasyon imaj algılarını ve hatırlanabilir turizm deneyimlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonuçlarına göre; destinasyon imaj algıları ve hatırlanabilir turizm deneyimleri turistlerin yaşları, medeni durumları, eğitim durumları ve konakladıkları tesis türüne göre farklılık göstermektedir.

Sonuç olarak yerli ve yabancı literatüre bakıldığında, destinasyon imajının incelendiği birçok çalışma mevcuttur. Çalışmaların genellikle memnuniyet, davranışsal niyet, destinasyon seçimine etki eden faktörler, destinasyon sadakati ve tavsiye etme davranışları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir.

2. Ulusal Kültür

Hofstede'nin kültürel boyutlar teorisi, insan davranışlarını kültürler arası bir bakış açısıyla anlamak için yaygın olarak kullanılan bir yaklaşımdır. Çok boyutlu olan bu model, güç mesafesi, bireycilik-toplulukçuluk, erillik/dişillik, belirsizlikten kaçınma ve uzun süreli-kısa süreli yönelim olarak beş boyuttan oluşmaktadır (Hofstede, 1980). Turizme kültürler arası yaklaşımı keşfederken, Hofstede'nin çok boyutlu çerçevesinin turistlerin davranışsal niyetlerinin en uygun yordayıcısı olduğu kabul edilmektedir (Money & Crofts, 2003). Hofstede'nin kültürel çok boyutlu çerçevesi en etkili olmaya devam etmektedir ve kültürel perspektiflerden çalışan akademisyenler tarafından evrensel olarak uygulanmaktadır (Soares vd., 2007) ve turistler arasında yürütülen kültürler arası araştırmalarda baskın bir yer tutmaktadır (Reisinger & Turner, 2003; Ng vd., 2007; Qian vd., 2018).

İlgili literatür incelendiğinde, Hofstede'nin kültür boyutlarının turizm sektöründe incelendiği çalışmalar nadirdir. Yabancı literatüre bakıldığında; Crofts & Erdmann (2000) tarafından ulusal kültürün tüketicilerin seyahat hizmetlerini değerlendirmesine etkisinin incelendiği araştırmada, ulusal kültürel farklılıkların tüketici karar verme sürecini etkileyen birçok güçten biri olduğu vurgulanmıştır. Reisinger vd. (2009) çalışmalarında, destinasyon imajının bilişsel ve duygusal bileşenlerinin kültürlerarası seyahat bağlamında belirsizlikten kaçınma boyutuyla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Reisinger & Crofts (2010) yaptıkları çalışmada, ulusal kültürün ziyaretçi davranışları üzerindeki etkisini ve Hofstede'nin kültür boyutlarının baskın ulusal kültürel değerleri ölçmek için en çok kabul gören araç haline geldiğine dair ortaya çıkan kanıtları test etmeyi amaçlamışlardır. Hofstede'nin orijinal enstrümanlarını tamamlayan sekiz ülkeden turist örneğinden alınan sonuçlar, Hofstede'nin 2001 ulusal kültürel ölçümleri ile mevcut çalışmanın verileri arasında çok az fark olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, farklı ülkelerden gelen ziyaretçilerin merkezi eğilimlerinin bir ölçüsü olarak Hofstede'nin boyutlarına güçlü bir destek sağlamaktadır. İkinci olarak, beş kültürel boyut kapsamında yanıt verenlerin değerlerinin grafiksel olarak zıtlığı, uluslararası farklılıkların ülke içi değişkenliğe kıyasla nispeten küçük olduğunu ortaya çıkararak alt kültürlerin var olduğunu göstermektedir. Yacout & Hefny (2015) çalışmalarında; turist bilgi kaynaklarının seçiminde ve destinasyon imajının oluşumunda demografik ve Hofstede'nin kültürel boyutlarının rolünü incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, bilişsel imajın demografik özellikler ile güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma ve bireycilik boyutlarıyla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Yang vd. (2022) tarafından yapılan bir çalışmada ise, Hofstede'nin kültür boyutlarından bireycilik ve belirsizlikten kaçınmanın duygusal imaj ile eylemsel (davranışsal) imaj arasındaki ilişkisine yönelik bir model önerisi sunulmuştur.

Yerli literatüre bakıldığında; Aydın (2010) tarafından yapılan çalışmada, farklı kültürlerle ait turistlerin Antalya'nın turizm ile ilgili marka değeri yaratacak öğelerinden haberdar olup olmaması araştırılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre; Rusların Almanlara göre marka değeri ifadelerine yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu belirtilmiştir. Dörtüol (2012) tarafından ulusal kültürün hizmet kalitesi ve müşteri değeri algısı üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla yapılan araştırma sonuçlarına göre;

ulusal kültür boyutlarından belirsizlikten sakınma boyutunun algılanan hizmet kalitesi üzerinde; erillik dışillik boyutunun algılanan müşteri değeri ve müşteri tatmini üzerinde ve uzun döneme yönelme/kısa döneme yönelme boyutunun ağızdan ağıza iletişim süreci üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ergün (2016) tarafından yapılan çalışmada ise, Hofstede'nin kültürel boyutları ile müşteri şikâyet davranışları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonucunda; bireysellik/toplulukçuluk boyutuyla açık eylemde bulunma arasında, belirsizlikten kaçınma ile açık ve gizli eylemde bulunma arasında güç mesafesi ile açık eylemde bulunma ve eylemsizlik tepkisi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı, ulusal kültürün destinasyon imajı üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Araştırmanın bir diğer amacı ise, milliyetlere göre ulusal kültür ve destinasyon imajının farklılık gösterip göstermediği ile destinasyona yönelik genel memnuniyet düzeyi turistlerin milliyetlerine göre farklılaşp farklılaşmadığının tespit edilmesidir. Bu amaç çerçevesinde farklı ülkelerden turistlerden yoğun olarak talep gösterdiği Antalya ili Belek destinasyonu tercih edilmiştir. Türkiye'nin önemli turizm merkezleri arasında bulunan Belek'i dünyanın farklı bölgelerindeki turistlerin yoğun olarak tercih etmesi, farklı ulusal kültüre sahip turistlerin destinasyona yönelik imaj algılarının tespit edilmesi araştırmanın gereksinimi ve amacını doğurmaktadır.

Bu araştırma verilerin anket tekniğiyle toplandığı ve elde edilen bulguların SPSS ve AMOS programıyla istatistiksel olarak analiz edildiği nicel bir araştırmadır. Araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Baloğlu ve Mc Cleary (1999) tarafından geliştirilen Serçek ve Serçek (2017) tarafından geçerlilik ve güvenilirliği test edilen "Destinasyon İmajı Ölçeği"; ikinci kısımda Hofstede (1980) tarafından geliştirilen Ergün (2016) tarafından geçerlilik ve güvenilirliği test edilen "Ulusal Kültür Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın son kısmında ise katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorular ile Belek destinasyonuna ilişkin çoktan seçmeli sorular yer almaktadır. Ulusal Kültür Ölçeği; Güç Mesafesi (5 madde), Belirsizlikten Kaçınma (5 madde), Bireysellik / Toplulukçuluk (6 Madde) Uzun / Kısa Vadeye Yönelim (6 Madde), Erillik / Dışillik (4 madde) boyutu olmak üzere 5 boyuttan oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan diğer bir ölçek olan Destinasyon İmajı Ölçeği Bilişsel İmaj (15 madde) ve Duygusal İmaj (4 madde) olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Araştırmanın evren ve örnekleme belirlenirken TÜİK'in verileri incelenerek Antalya/Belek destinasyonunu 2022 yılının ilk altı ayında ziyaret eden turist sayıları dikkate alınmıştır. Bu verilere göre; Alman, Rus ve İngiliz turistlerin ilk üç sırada yer aldığı görülmüştür (TÜİK, 2022). Bu doğrultuda araştırmanın evrenini 2022 yılında Antalya/Belek'i ziyaret eden ilk üç milliyetten turistler ve Türkler oluşturmaktadır. Veriler kolayda örneklem yoluyla 2022 Ekim-Kasım aylarında 411 turistten yüz yüze anket tekniği ile elde edilmiştir.

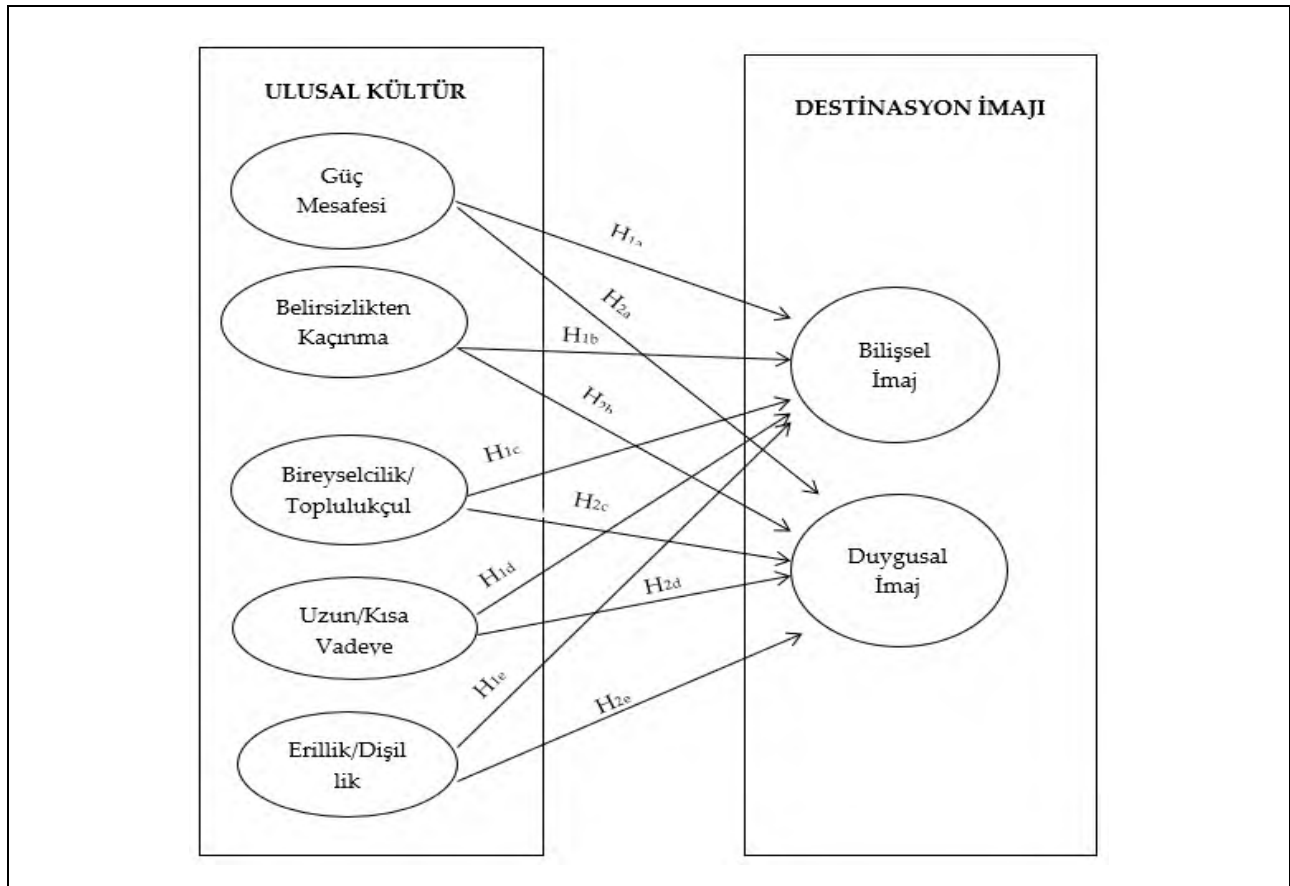
1. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS ve AMOS programları kullanılmıştır. SPSS programı aracılığıyla frekans, yüzde analizleri, normallik testi, güvenilirlik analizleri ve tek yönlü Anova (varyans) analizleri yapılmıştır. AMOS programı kullanılarak ise doğrulayıcı faktör analizi ve yol analizi yapılmıştır.

2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı ulusal kültürün destinasyon imajı üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli Şekil 1’de sunulmuştur.

Araştırmanın modeli doğrultusunda geliştirilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

Şekil 1. Araştırmanın modeli ve hipotezleri

H1: Ulusal kültürün bilişsel imaj üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H1a: Güç mesafesi boyutunun bilişsel imaj üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H1b: Belirsizlikten kaçınma boyutunun bilişsel imaj üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H1c: Bireysellik/Toplulukçuluk boyutunun bilişsel imaj üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H1d: Uzun/Kısa Vadeye Yönelim boyutunun bilişsel imaj üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H1e: Erillik/Dişillik boyutunun bilişsel imaj üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H2: Ulusal kültürün duygusal imaj üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H2a: Güç mesafesi boyutunun duygusal imaj üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H2b: Belirsizlikten kaçınma boyutunun duygusal imaj üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H2c: Bireysellik/Toplulukçuluk boyutunun duygusal imaj üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H2d: Uzun/Kısa Vadeye Yönelim boyutunun duygusal imaj üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H2e: Erillik/Dışillik boyutunun duygusal imaj üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H3: Milliyetlere göre ulusal kültür anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H3a: Milliyetlere göre güç mesafesi boyutu anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H3b: Milliyetlere göre belirsizlikten kaçınma boyutu anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H3c: Milliyetlere göre bireysellik/toplulukçuluk boyutu anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H3d: Milliyetlere göre uzun/kısa vadeye yönelim boyutu anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H3e: Milliyetlere göre erillik/dışillik boyutu anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H4: Milliyetlere göre destinasyon imajı anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H4a: Milliyetlere göre bilişsel imaj anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H4b: Milliyetlere göre duygusal imaj anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H5: Destinasyona yönelik genel memnuniyet düzeyi turistlerin milliyetlerine göre farklılık göstermektedir.

3. Demografik Bilgilere Ait Sonuçlar

Araştırmaya katılan kişilerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1’de ki gibidir:

Tablo 1. Demografik özelliklere ait sonuçlar.

Cinsiyet	f	%	Medeni Durum	f	%
Kadın	268	65,2	Evli	224	54,5
Erkek	143	34,8	Bekâr	187	45,5
Gelir	f	%	Yaş	f	%
5500 TL ve altı	15	3,6	18-25	75	18,2
5501-9000	124	30,2	26-33	150	36,5
9001-12500	104	25,3	34-41	122	29,7
12501-16000	120	29,2	42-49	52	12,7
16001 TL ve üzeri	48	11,7	50 Yaş Üzeri	12	2,9
Milliyet	f	%	Eğitim Durumu	f	%
Türk	83	20,2	Ortaöğretim	11	2,7
Alman	84	20,4	Ön Lisans	172	41,8
Rus	216	52,6	Lisans	165	40,1
İngiliz	28	6,6	Lisansüstü	63	15,4
Çalışılan Sektör	f	%			
Kamu Sektörü	94	22,9			
Özel Sektör	289	70,3			
Ev Hanımı	11	2,7			
Diğer	17	4,1			
Toplam	411	100	Toplam	411	100

Araştırmaya katılan kişilerin %65,2'si kadın, %34,8'i erkektir. Katılımcıların %54,5'i evli, %45,5'i bekaardır. Katılımcıların yaş dağılımları incelendiğinde; %36,5'inin 26-33 yaş aralığında; %29,7'sinin 34-41 yaş aralığında; %18,2'sinin 18-25 yaş aralığında; %12,7'sinin 42-49 yaş aralığında; %2,9'unun ise 50 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında; %41,8'inin önlisans; %40,1'inin lisans; %15,4'ünün lisansüstü mezunudur. Katılımcıların milliyetleri incelendiğinde; %52,6'sının Rus; %20,2'sinin Türk; %20,4'ünün Alman; %6,6'sının İngiliz olduğu görülmektedir. Katılımcıların çalıştıkları sektör incelendiğinde; %70,3'ünün özel sektör; %22,9'unun kamu sektörü; %2,7'sinin ev hanımı; %4,1'inin diğer meslek gruplarında olduğu görülmektedir. Katılımcıların gelir dağılımı incelendiğinde %30,2'sinin 5501-9000 TL; %29,2'sinin 12501-16000 TL; %25,3'ünün 9001-12500 TL; %11,7'sinin 16001 TL ve üzeri; %3,6'sının 5500 TL ve altı gelir dağılımına sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan kişilerin Belek destinasyonuna ilişkin sorulara verdikleri cevapları aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Katılımcıların Belek destinasyonunu ziyaretine ilişkin sorular

Belek'e Kaçınıc Gelişiniz?	f	%	Belek'te Tatil Süreniz?	f	%
İlk	72	17,5	0-4 Gün	85	20,7
İkinci	212	51,6	5-9 Gün	225	54,7
Üçüncü	101	24,6	10-14 Gün	92	22,4
Dördüncü	25	6,1	15 Gün ve Üzeri	9	2,1
Beşinci	1	0,2			

Belek'e Kiminle Geldiniz?	f	%	Belek'ten Memnuniyet Düzeyiniz?	f	%
Tek	7	1,7	Hiç Memnun Değilim	9	2,2
Eşimle	139	33,8	Memnun Değilim	15	3,6
Arkadaşım	103	25,1	Ne Memnun Ne Değilim	44	10,7
Aile	84	20,4	Memnunum	240	58,4
Arkadaş Grubu	78	19	Çok Memnunum	103	25,1

Belek Öncelikli Destinasyon Mu?	f	%
Evet	283	68,8
Hayır	18	4,4
Toplam	411	100

Belek Öncelikli Destinasyon Mu?	f	%	Toplam	f	%
Evet	283	68,8	Toplam	411	100
Hayır	18	4,4			

Katılımcıların Belek'e geliş sayıları incelendiğinde; %51,6'sının ikinci, 24,6'sının üçüncü, 17,5'inin ilk, %6,1'inin dördüncü ve %0,2'sinin beşinci kez geldiği görülmektedir. Katılımcıların %33,8'inin eşiyile, % 25,1'inin arkadaşıyla; %20,4'ünün ailesiyle; %19'unun arkadaş grubuyla ve % 1,7'sinin tek başına Belek'e geldiği görülmektedir. Katılımcıların Belek'teki tatil süreleri incelendiğinde; %54,7'sinin 5-9 gün; %22,4'ünün 10-14 gün; %20,7'sinin 0-4 gün; %2,1'inin 15 gün ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcıların Belek'in öncelikli destinasyon olup olmadığı ile ilgili yanıtları incelendiğinde; %68,8'inin evet; %26,8'inin kararsızım ve %4,4'ünün hayır dediği görülmektedir. Katılımcıların Belek'ten memnuniyet düzeyleri incelendiğinde; %58,4'ünün memnun, % 25,1'inin çok memnun; %10,7'sinin kararsız, %3,6'sının memnun olmadığı ve %2,2'sinin hiç memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir.

4. Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi

Tablo 3. Destinasyon imajı ölçeği güvenilirlik ve geçerlilik analizi

Faktörler	İfadeler	Faktör Yükleri	Cronbach Alfa	AVE	CR
Bilişsel İmaj	BLİ_1	,793	,910	,583	,907
	BLİ_2	,753			
	BLİ_3	,702			
	BLİ_4	,700			
	BLİ_5	,692			
	BLİ_6	,667			
	BLİ_7	,669			
	BLİ_8	,671			
	BLİ_9	,637			
	BLİ_10	,650			
	BLİ_11	,626			
	BLİ_12	,593			
	BLİ_13	,602			
	BLİ_14	,633			
	BLİ_15	,614			
Duygusal İmaj	DYİ_1	,786	,855	,692	,899
	DYİ_2	,846			
	DYİ_3	,859			
	DYİ_4	,847			

Destinasyon imajı alt boyutlarına yönelik güvenilirlik analizi sonuçları incelendiğinde; 15 maddeden oluşan bilişsel imaj alt boyutuna ait Cronbach Alfa değeri 0,910; 4 maddeden oluşan duygusal imaj boyutuna ait Cronbach Alfa değeri ise 0,855 olarak bulunmuştur.

Araştırmada yapı geçerliliğinin test edilmesi için yakınsak geçerlik yöntemi kullanılmış olup geçerliğin sağlanması için AVE değerinin 0,5 değerinden, CR değerinin 0,7 değerinden ve CR değerinin de AVE değerinden yüksek olması gerekir (Hair vd., 2010, s. 777). Yukarıdaki tabloya göre faktörlerin tamamının AVE değerinin 0,5 değerinden CR değerinin ise 0,7'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte CR değerleri de AVE değerlerinden yüksektir. Sonuçlara göre faktörlerin tamamı yapı geçerliliği sağlanmıştır.

Ulusal kültür ölçeğine ilişkin geçerlilik ve güvenilirlik analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. Ulusal kültür ölçeği güvenirlilik ve geçerlilik analizi.

Faktörler	İfadeler	Faktör Yükleri	Cronbach Alfa	AVE	CR
Güç Mesafesi	GCM_1	,829	,871	,610	,885
	GCM_2	,851			
	GCM_3	,853			
	GCM_4	,755			
	GCM_5	,772			
Belirsizlikten Kaçınma	BEK_1	,454	,657	,542	,791
	BEK_2	,782			
	BEK_3	,812			
	BEK_4	,736			
	BEK_5	,705			
Bireysellik/Toplulukçuluk	BİT_1	,651	,818	,519	,805
	BİT_2	,764			
	BİT_3	,786			
	BİT_4	,779			
	BİT_5	,716			
	BİT_6	,638			
Uzun/Kısa Vadeye Yönelim	UKVY_1	,700	,746	,527	,620
	UKVY_2	,718			
	UKVY_3	,698			
	UKVY_4	,737			
	UKVY_5	,554			
	UKVY_6	,593			
Erillik/Dişillik	ERD_1	,813	,855	,660	,886
	ERD_2	,834			
	ERD_3	,880			
	ERD_4	,820			

Ulusal kültür ölçeği alt boyutlarına yönelik güvenirlilik analizi sonuçları incelendiğinde; 5 maddeden oluşan güç mesafesi boyutuna ait Cronbach Alfa değeri 0,871, 5 maddeden oluşan belirsizlikten kaçınma boyutuna ait Cronbach Alfa değeri 0,657, 6 maddeden oluşan bireysellik/toplulukçuluk boyutuna ait Cronbach Alfa değeri 0,818, 6 maddeden oluşan uzun/kısa vadeye yönelim boyutuna ait Cronbach Alfa değeri 0,746 ve 4 maddeden oluşan erillik/dişillik boyutuna ait Cronbach Alfa değeri ise 0,855 olarak bulunmuştur.

Araştırmada yapı geçerliliğinin test edilmesi için yakınsak geçerlik yöntemi kullanılmış olup geçerliğin sağlanması için AVE değerinin 0,5 değerinden, CR değerinin 0,7 değerinden ve CR değerinin de AVE değerinden yüksek olması gerekir (Hair vd. 2010, s. 777). Yukarıdaki tabloya göre faktörlerin tamamının AVE değerinin 0,5 değerinden CR değerinin ise 0,7'nin üzerinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte CR değerleri de AVE değerlerinden yüksektir. Sonuçlara göre faktörlerin tamamının yapı geçerliliği sağlanmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek için normallik testi yapılmış ve çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir.

Tablo 5. Destinasyon imajı alt boyutlarına ilişkin normallik testleri

Faktörler	N	Ortalama	ss	Çarpıklık	Basıklık	Min.	Max.
Bilişsel İmaj	411	3,853	,607	-,908	1,296	1,55	4,91
Duygusal İmaj	411	3,883	,640	-,709	,634	1,63	5,00

Normallik varsayımının sağlanması için çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1,5 ile +1,5 aralığında olması gerekmektedir (Fidell vd., 2013). Tablo incelendiğinde ölçeklerin genelinden alınan ortalama puanların çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında değiştiği görülmektedir. Bu durum verilerin normal dağıldığını göstermektedir.

Tablo 6. Ulusal kültür ölçeği alt boyutlarına ilişkin normallik testleri

Faktörler	N	Ortalama	ss	Çarpıklık	Basıklık	Min.	Max.
Güç Mesafesi	411	3,234	,764	-,484	-,277	1,00	5,00
Belirsizlikten Kaçınma	411	3,620	,629	-,469	,511	1,33	5,00
Bireysellik/Toplulukçuluk	411	3,306	,706	-,411	,108	1,00	5,00
Uzun/Kısa Vadeye Yönelim	411	3,718	,630	-,309	,441	1,25	5,00
Erillik/Dışılık	411	3,756	,697	1,487	15,014	1,40	10,00

Tablo incelendiğinde ölçeklerin genelinden alınan ortalama puanların çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında değiştiği görülmektedir. Bu durum verilerin normal dağıldığını göstermektedir.

6. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Doğrulayıcı faktör analizi gözlenen ve örtük tüm değişkenlerin birlikte test edilmesini ve sonucun eldeki verilerle ne derece uyumlu olduğunun ortaya konulmasını sağlamaktadır (Harrington, 2009). Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum indekslerini baz alarak, söz konusu faktörlerin geçerli bir yapıya sahip olup olmadıkları değerlendirilmektedir. Çalışmada kullanılan “Ulusal Kültür Ölçeği” ve “Destinasyon İmajı” ölçeklerine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 7. Ulusal kültür ölçeği uyum iyiliği değerleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Araştırma Modeli
x ² /sd	X ² /sd ≤ 3	X ² /sd ≤ 5	2,318
RMR	,05 ≥ RMR	,08 ≥ RMR	,050
GFI	,90 ≤ GFI	,85 ≤ GFI	,895
IFI	,95 ≤ IFI	,90 ≤ IFI	,914
CFI	,97 ≤ CFI	,95 ≤ CFI	,956
RMSEA	,05 ≥ RMSEA	,08 ≥ RMSEA	,057

Kaynak: (Schermelleh-Engel ve Moosbrugger, 2003; Karagöz, 2019).

Ulusal kültür ölçeğine ait uyum iyiliği değerleri incelendiğinde; x²/sd değeri ile RMR değerinin iyi uyum, GFI, IFI, CFI ve RMSEA değerlerin ise kabul edilebilir uyuma sahip olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda destinasyon imajına ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları sunulmuştur. Doğrulayıcı Faktör Analizi işlemlerinde ki-kare değerini artıran maddeler sırası ile ve teker teker çıkarılmıştır. Bu işlem esnasında benzer/aynı ölçeği ölçen başka madde veya maddelerin ilgili alt boyutta olup olmadığı ve bu boyutun kapsamını etkileyip etkilemediği dikkate alınmıştır. Doğrulayıcı faktör

analizinde ki-kare değerini artıran 11, 12, 13, 14 ve 15. maddeler ölçekten çıkarıldıktan sonra ortaya çıkan uyum iyiliği değerleri aşağıda gösterildiği gibidir:

Tablo 8. Destinasyon imajı uyum iyiliği değerleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Araştırma Modeli
X2/Sd	$X2/sd \leq 3$	$X2/sd \leq 5$	4,271
RMR	$,05 \geq RMR$	$,08 \geq RMR$,038
GFI	$,90 \leq GFI$	$,85 \leq GFI$,896
IFI	$,95 \leq IFI$	$,90 \leq IFI$,917
CFI	$,97 \leq CFI$	$,95 \leq CFI$,916
RMSEA	$,05 \geq RMSEA$	$,08 \geq RMSEA$,089

Destinasyon imajı ölçeğinin uyum değerleri incelendiğinde; RMR değerinin iyi uyum, x2/sd, GFI ve IFI değerlerinin kabul edilebilir olduğu görülmektedir.

7. Yol Analizi Sonuçları

Yol analizi, içsel değişkenlere etki eden dışsal değişkenlerin dolaylı, dolaysız ve bunların toplamını meydana getiren etki şeklinde açıklanabilen ve sonucunda bu etkileri şemada görsel hale getirerek karmaşık etki sistemlerini kolaylaştıran yöntemlerden biridir (Karaaslan vd., 2012, s. 68).

Araştırma modelinde yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek için yol analizi kullanılmıştır. Araştırma modelinin yol analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 9. Yol analizi sonuçları

Yollar	Standardize Edilmiş Regresyon Katsayıları	Standart Hata	Ki-Kare	p
Bilişsel İmaj <.....Güç Mesafesi	,235	,069	3,510	***
Bilişsel İmaj <.....Belirsizlikten Kaçınma	,343	,109	4,129	***
Bilişsel İmaj <.....Bireysellik/Toplulukçuluk	,095	,137	1,010	,313
Bilişsel İmaj <.....Uzun/Kısa Vadeye Yönelim	,072	,147	,689	,491
Bilişsel İmaj <.....Erillik/Dışılık	-,053	,057	-,852	,394
Duygusal İmaj <.....Güç Mesafesi	,229	,067	3,120	,002
Duygusal İmaj <.....Belirsizlikten Kaçınma	,338	,106	3,719	***
Duygusal İmaj <.....Bireysellik/Toplulukçuluk	-,069	,133	-,665	,506
Duygusal İmaj <.....Uzun/Kısa Vadeye Yönelim	,085	,143	,752	,452
Duygusal İmaj <.....Erillik/Dışılık	-,028	,055	-,411	,681

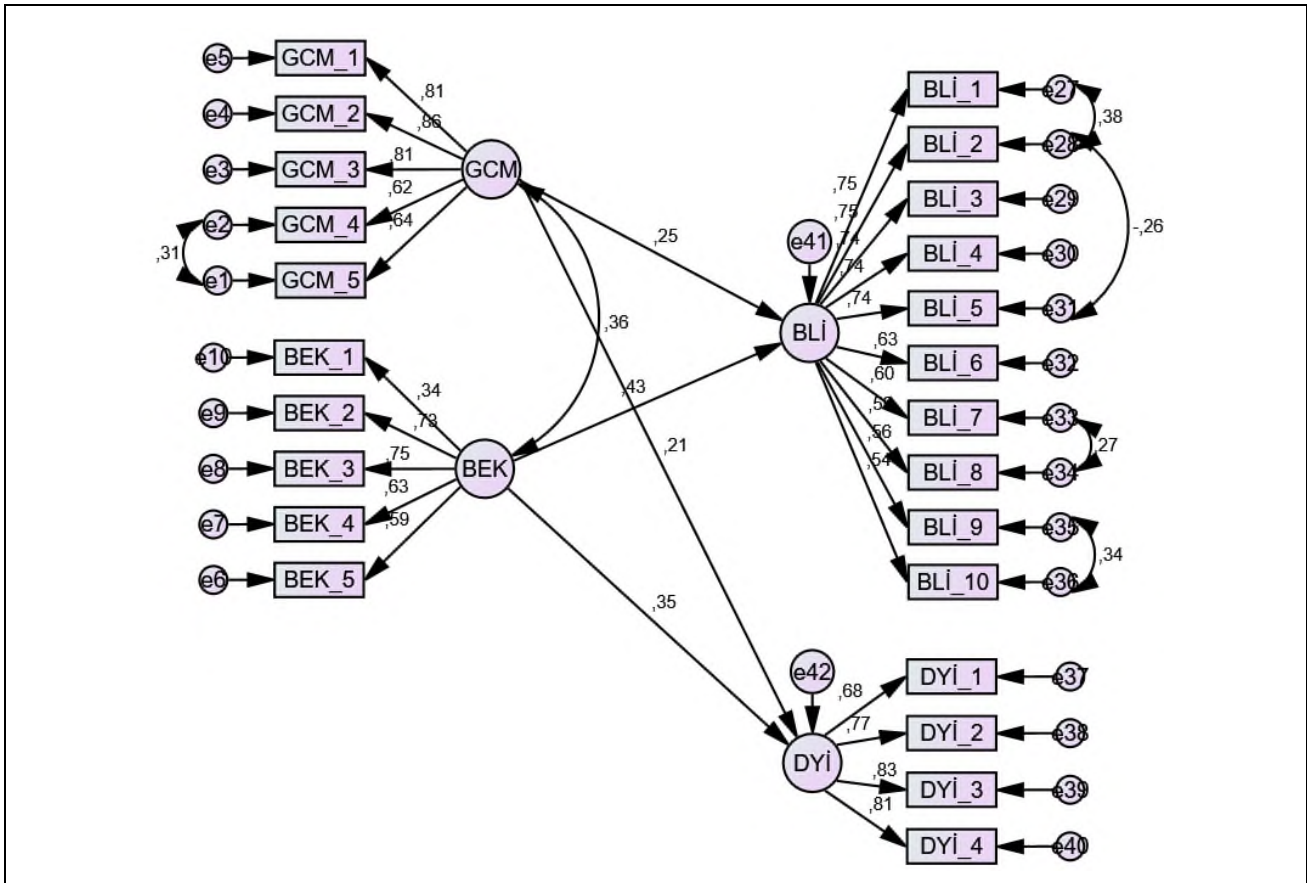
Tablo 9'da yol analizi sonuçlarına göre; güç mesafesi ve belirsizlikten kaçınma boyutlarından bilişsel imaj ve duygusal imaj boyutlarına giden yollar dışında diğer tüm değişkenlerdeki yolların anlamsız oldukları ve analizden çıkarılmaları gerektiği görülmektedir. Bu çıkarma işlemi anlamlılık düzeyi en düşük olandan (p değeri en yüksek olan) başlayarak anlamsız ilişkilerin tamamının çıkarılmasına kadar büyükten küçüğe doğru sıralanarak tekrarlanır.

Ayrıca araştırma modelinin ilk hali sonucu ortaya çıkan uyum iyiliği değerleri Tablo 10'da ki gibidir:

Tablo 10. Uyum iyiliği tablosu

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Araştırma Modeli
X2/Sd	X2/sd ≤ 3	X2/sd ≤ 5	2,590
RMR	,05 ≥ RMR	,08 ≥ RMR	,058
GFI	,90 ≤ GFI	,85 ≤ GFI	,815
IFI	,95 ≤ IFI	,90 ≤ IFI	,848
CFI	,97 ≤ CFI	,95 ≤ CFI	,847
RMSEA	,05 ≥ RMSEA	,08 ≥ RMSEA	,062

Bu işlemlerden sonra aşağıdaki AMOS diyagramı elde edilmiştir:

Şekil 2. Araştırma modelinin son halinin AMOS diyagramı.

Yapılan yol analizi sonucu araştırma modelinin son halinin uyum iyiliği değerleri aşağıdaki tablodaki gibidir:

Tablo 11. Araştırmanın son halinin uyum iyiliği değerleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Araştırma Modeli
X2/sd	X2/sd ≤ 3	X2/sd ≤ 5	2,849
RMR	,05 ≥ RMR	,08 ≥ RMR	,074
GFI	,90 ≤ GFI	,85 ≤ GFI	,876
IFI	,95 ≤ IFI	,90 ≤ IFI	,903
CFI	,97 ≤ CFI	,95 ≤ CFI	,903
RMSEA	,05 ≥ RMSEA	,08 ≥ RMSEA	,067

Uyum iyiliği değerleri sağlayan yapısal modelin parametre tahminleri Tablo 12’de gösterilmiştir:

Tablo 12. Araştırma modeli sonuçları

İlişkiler	Standardize Edilmiş Regresyon Katsayıları	S.E.	C.R.	p
Bilişsel İmaj <.....Güç Mesafesi	,251	,059	4,448	***
Bilişsel İmaj <.....Belirsizlikten Kaçınma	,434	,091	6,450	***
Duygusal İmaj <.....Belirsizlikten Kaçınma	,353	,087	5,187	***
Duygusal İmaj <.....Güç Mesafesi	,211	,058	3,544	***

Yol analizi sonuçlarına göre; güç mesafesi ve belirsizlikten kaçınma boyutlarından bilişsel ve duygusal imaja giden yolların anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre; H1a, H1b, H2a, H2b hipotezleri kabul edilmiş olup H1c, H1d, H1e, H2c, H2d, H2e hipotezleri reddedilmiştir.

8. Tek Yönlü Anova (Varyans) Analizi Sonuçları

Tek yönlü Anova (varyans) analizi, bağımsız gruplardaki ortalamalar arasındaki istatistiksel anlamlı farklılığın test edilmesinde kullanılan araçlardan biridir. Değişkenlerden birinin farklı gruplar için farklılık oluşturup oluşturulmadığının anlaşılması için tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Milliyetlere göre ulusal kültürün anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan tek yönlü Anova (Varyans) analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Milliyetlere göre ulusal kültürün farklılığına ilişkin tek yönlü Anova analizi sonuçları

	Milliyet	n	Ortalama	F	p	Farklılık
Güç Mesafesi	Türk (T)	83	3,0554	2,476	,061	-
	Alman (A)	84	3,2071			
	Rus (R)	216	3,3176			
	İngiliz (İ)	27	3,1778			
Belirsizlikten Kaçınma	Türk (T)*	83	3,7249	2,772	,041	T > İ
	Alman (A)	84	3,6706			
	Rus (R)	216	3,5864			
	İngiliz (İ)*	27	3,3580			
Bireysellik/Toplulukçuluk	Türk (T)*	83	3,4675	3,587	,014	T > İ
	Alman (A)	84	3,2048			
	Rus (R)	216	3,3241			
	İngiliz (İ)*	27	3,0222			
Uzun/Kısa Vadeye Yönelim	Türk (T)*	83	3,9669	6,254	,000	T > A T > R T > İ
	Alman (A)*	84	3,6875			
	Rus (R)*	216	3,6551			
	İngiliz (İ)*	27	3,5185			
Erillik/Dişillik	Türk (T)*	83	3,9518	4,508	,004	T > İ
	Alman (A)	84	3,6857			
	Rus (R)	216	3,7426			
	İngiliz (İ)*	27	3,4370			

Yapılan tek yönlü Anova (Varyans) analizi sonuçlarına göre; milliyetlere göre belirsizlikten kaçınma, bireysellik/toplulukçuluk, uzun/kısa vadeye yönelim ve erillik/dişillik boyutları farklılık gösterirken güç mesafesi boyutu farklılık göstermemektedir. Gruplar arasındaki farklılıkların tespit etmek için çoklu karşılaştırma (Post-Hoc) testleri kullanılmıştır. Post-hoc testini uygulamadan önce,

öncelikle gruplar arasındaki varyansların homojenliğini test etmek gerekir (Levene testi). Çalışmada grupların varyansları homojen ise ($p \geq ,05$) Tukey; varyansları homojen değilse ($p < ,05$) Games-Howell çoklu karşılaştırma testleri kullanılmıştır. Yapılan Tukey testinde; belirsizlikten kaçınma boyutunda Türk ve İngilizler arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre, Türklerin belirsizlikten kaçınma algısının İngilizlere göre yüksek olduğu görülmektedir. Literatürdeki bilgilere bakıldığında; belirsizlikten kaçınma boyutunda Türkiye'nin 85 puan aldığı ve bu durumun yasa ve kurallara büyük ihtiyaç duyulduğu anlamına geldiği belirtilmektedir. Endişeyi en aza indirmek için insanlar birçok ritüelden yararlanırlar (Karaca & Gümüş, 2018: 121). Hofstede'nin 50 ülkede yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye güçlü bir belirsizlikten kaçınma kültürel özelliğine sahiptir. Türk kültürünün risk almaya karşı daha tedirgin bir yapıya sahip olduğu belirtilmektedir (Güllüpunar & Gümüşok 2016, s. 477-492).

Bireysellik/Toplulukçuluk boyutunda, Türkler ve İngilizler arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre, Türklerin Bireysellik/Toplulukçuluk algısının İngilizlere göre yüksek olduğu görülmektedir. Literatürdeki çalışmalarda, Türkiye'nin Bireysellik/Toplulukçuluk boyutunda 37 puan ile kolektivist bir toplum olduğu belirtilmektedir. Toplumda "biz" önemlidir. İnsanlar bağlılık karşılığında birbirlerine bakan gruplara (aileler, klanlar ve organizasyonlar) aittir. İletişim dolaylı ve grupta ahengi korumaya yöneliktir. Bu nedenle açık çatışmalar önlenmelidir. İlişki ahlaki bir temel taşımaktadır ve bu her zaman görevin yerine getirilmesi üzerinde öncelik taşımaktadır. Başlangıçta bir güven ilişkisi kurmak için zaman harcanmalıdır. Geri bildirim, iş ortamında daima dolaylıdır. Türkiye bireyselliğin zayıf olduğu, "biz kültürünün" hakim olduğu bir ülkedir (Karaca & Gümüş, 2018, s. 121).

Uzun/Kısa Vadeye Yönelim boyutunda, Türkler ile Alman, Rus ve İngilizler arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Buna göre Türklerin Uzun/Kısa Vadeye yönelim boyutunun diğer milliyetlere (Alman, Rus, İngiliz) göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Erillik/Dişillik boyutunda, Türk ve İngilizler arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Buna göre, Türklerin Erillik/Dişillik boyutunun İngilizlere göre yüksek olduğu görülmektedir. Literatürdeki bilgilere bakıldığında, Türkiye Erillik/Dişillik boyutunda 45 puan ile skalanın dişil tarafında bulunmaktadır. Çatışmalar özel ve iş hayatında engellenmekte ve sonunda fikir birliği önemli olmaktadır. Boş vakit Türkler için önemlidir. Boş vakitler tüm ailenin, akrabaların ve arkadaşların hayattan zevk almak için bir araya geldiği zamanı ifade etmektedir.

Milliyetlere göre destinasyon imajının farklılık gösterip göstermediğine ilişkin tek yönlü Anova (varyans) analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 14. Milliyetlere göre destinasyon imajının farklılığına ilişkin Anova testi

	Milliyet	n	Ortalama	F	p	Farklılık
Bilişsel İmaj	Türk (T)*	83	3,929	8,850	,000	T > A T > İ
	Alman (A)*	84	3,656			
	Rus (R)	216	3,957			
	İngiliz (İ) *	27	3,464			
Duygusal İmaj	Türk (T)*	83	3,971	13,061	,000	T > İ R > A R > İ
	Alman (A)*	84	3,729			
	Rus (R)*	216	3,989			
	İngiliz (İ) *	27	3,291			

Yukarıdaki tabloda milliyetlere göre destinasyon imajının farklılığına ilişkin tek yönlü Anova analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre milliyetlere göre bilişsel ve duygusal imaj anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p < 0,05$). Buna H_{4a} ve H_{4b} hipotezleri kabul edilmiştir.

Gruplar arasındaki farklılıkların tespit edilmesi için yapılan Tukey testi sonucuna göre; Türklerin bilişsel imaj algıları Alman ve İngilizlerden yüksektir. Literatürde bilişsel imaj tüketicilerin bir destinasyonla ilgili sahip oldukları rasyonel temeli baz almaktadır (Baloglu & McCleary, 1999, s. 870). İmajda bilişsel bileşeni meydana getiren rasyonellik destinasyonla ilgili iletişim yolları ve doğal yollarda ulaşılan bilgilerden oluşmaktadır. Bilişsel imaj destinasyonun önceden ziyaret edilip edilmemesine bağlı olarak mevcut bilgi ve inançlardan kaynaklanmaktadır (Pike & Ryan, 2004, s. 5). Buna göre Türkler'in İngilizlere göre bilişsel imaj algılarında bilgi ve inançları ağırlık kazanmaktadır.

Duygusal imaja ilişkin gruplar arasındaki farklılıkların tespit edilmesi için yapılan Games-Howell testinde; Türklerin İngilizlere, Rusların Alman ve İngilizlere göre duygusal imaj algılarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Literatür incelendiğinde; duygusal imajın bir destinasyona karşı insanların kurmuş olduğu duygusal bağdan oluştuğu belirtilmektedir (Baloglu & McCleary, 1999: 870). Destinasyonla ilgili oluşan bu bağ, olumlu, olumsuz veya nötr olabilir (Pike & Ryan, 2004, s. 5). Çalışmada, Rusların duygusal imaj algılarının Almanlardan daha yüksek olduğu da tespit edilmiştir. Dolayısıyla Rusların Almanlara göre destinasyonla ilgili duygusal imajları daha ağır basmaktadır.

Destinasyona yönelik genel memnuniyet düzeyinin turistlerin milliyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan Tek Yönlü Anova analiz sonuçları Tablo 15'deki gibidir.

Tablo 15. Genel memnuniyet düzeyinin milliyetlere göre incelenmesi

	Milliyet	n	Ortalama	F	p
Memnuniyet Düzeyi	Türk	83	4,17	1,606	,187
	Alman	84	3,93		
	Rus	216	4,00		
	İngiliz	27	3,85		

Tablo 15 incelendiğinde; $p > 0,05$ olduğundan H_5 hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla Antalya Belek destinasyonuna yönelik genel memnuniyet düzeyi turistlerin milliyetlerine göre (Türk, Alman, Rus, İngiliz) farklılık göstermemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Turizm sektörü, küresel ekonomiye çok büyük katkı sağlamaktadır çünkü sektör, insanlara istihdam yaratmanın yanı sıra devlete büyük gelir sağlayan faaliyetler üretmektedir. Bu nedenle, birçok ülkenin hükümeti, turistleri ziyarete çekmek için turizm destinasyonu olarak hizmetlerini iyileştirmeye ve turizm potansiyelini geliştirmeye çalışmaktadır. Destinasyon imajı, turistlerin turistik destinasyonları seçme kararını etkileyebilecek önemli faktörlerden biridir (Beerli & Martín, 2004; Allameh vd., 2015). Destinasyonun imajı, turistlerin beklentilerinin sonucudur, dolayısıyla imaj turistlerin algılarını ve memnuniyetlerini etkilemektedir. Bu algı ve memnuniyet farklı kültürlerle göre değişebilmektedir. Hiç şüphesiz yerel kültürler teknolojik değişimlerin de katkılarıyla evrensel kültürün unsurlarını eskiye göre daha geniş ölçüde içermektedir. Buna rağmen ülkelerin kültürleri arasındaki farklılıklar devam etmektedir. Ülkelerin kültürlerindeki bu farklılaşma farklı kültürdeki bireylerin düşüncelerinin,

kavrama biçimlerinin ve davranışlarının da farklı olmasına neden olmaktadır. (Sargut, 2001, s. 57-63). Bu durum turizme de yansiyarak destinasyon imajında da farklılıklara neden olmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, ulusal kültürün destinasyon imajına etkisinin incelenmesidir. Bu kapsamda 2022 yılında Antalya/Belek'i ziyaret eden 411 yerli ve yabancı turistten yüz yüze anket tekniği ile veriler elde edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS ve AMOS programları kullanılmıştır. SPSS programı aracılığıyla frekans, yüzde analizleri, normallik testi, güvenilirlik analizleri yapılmıştır. AMOS programı kullanılarak ise doğrulayıcı faktör analizi ve yol analizi yapılmıştır. Çalışmada ilk olarak yapısal eşitlik modellemesini gerçekleştirmek için verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiş ve verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Daha sonra çalışmada kullanılan ölçeklerin iç tutarlılık güvenilirliği ve yakınsak geçerliliği incelenmiş ve güvenilirlik ve geçerliliğin sağlandığı görülmüştür.

İkinci aşamada model Yol Analizi ile test edilmiştir. Yol analizinin sonuçlarına bakıldığında; güç mesafesi ve belirsizlikten kaçınma boyutunun bilişsel imaj ve duygusal imaj üzerinde pozitif bir etkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre H_{1a}, H_{1b}, H_{2a}, H_{2b} hipotezleri kabul edilmiştir. Elde edilen bu bulguyu literatürde destekleyecek çalışmalar mevcuttur. Yacout & Hefny (2015); güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma ve bireycilik boyutlarının bilişsel imaj ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda Reisinger vd. (2009) tarafından yapılan çalışmada, destinasyon imajının bilişsel ve duygusal bileşenlerinin kültürler arası seyahat bağlamında belirsizlikten kaçınma boyutu ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Literatürdeki bilgilere bakıldığında ise, uluslararası turistler arasında kültürler arası seyahat bağlamında en ilgili kültürel boyutların belirsizlikten kaçınma ve bireyselcilik olduğu vurgulanmaktadır (Money & Crotts, 2003; Crotts, 2004; Litvin & Kar, 2004; Litvin vd., 2004; Meng, 2010; Seo vd., 2018; Yang vd., 2022). Bu bilginin, mevcut çalışmanın sonuçlarıyla hem paralel (belirsizlikten kaçınma boyutu açısından) hem de zıt (güç mesafesi) bir durumu ifade ettiği söylenebilir.

Araştırmanın bir diğer amacı, milliyetlere göre ulusal kültürün anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmektir. Yapılan tek yönlü Anova (varyans) analizi sonucunda; milliyetlere göre belirsizlikten kaçınma, bireyselcilik/toplulukçuluk, uzun/kısa vadeye yönelim, erillik dişlilik boyutlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre H_{3b}, H_{3c}, H_{3d}, H_{3e} hipotezleri kabul edilmiştir. Farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığına ilişkin yapılan Tukey testi sonucuna göre; Türklerin belirsizlikten kaçınma algısının İngilizlere göre yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde mevcut çalışmada elde edilen sonuçları destekleyecek bilgiler mevcuttur. Türkiye yasa ve kurallara büyük gereksinim duymaktadır (Karaca & Gümüş, 2018, s.121). Belirsizliğe tahammül edebilen toplumlarda kurallar esnek olsa bile bu durum bireyleri rahatsız etmez; değişim hoşgörüsü ile karşılanır. Türkiye belirsizliğe tahammülü olan ülkeler arasındadır. Türklerin Bireyselcilik/Toplulukçuluk algısının İngilizlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Bireysellik/Toplulukçuluk boyutunda 37 puan ile kolektivist bir toplum olduğu belirtilmektedir. Toplumda "biz" önemlidir. İnsanlar bağlılık karşılığında birbirlerine bakan gruplara (aileler, klanlar ve organizasyonlar) aittir. İletişim dolaylı ve grupta ahengi korumaya yöneliktir. Bu nedenle açık çatışmalar önlenmelidir. İlişki ahlaki bir temel taşımaktadır ve bu her zaman görevin yerine getirilmesi üzerinde öncelik taşımaktadır. Başlangıçta bir güven ilişkisi kurmak için zaman harcanmalıdır. Geri bildirim, iş ortamında daima dolaylıdır. Türkiye bireyselliğin zayıf olduğu, "biz kültürünün" hakim olduğu bir ülkedir (Karaca & Gümüş, 2018, s. 121).

Türklerin Uzun/kısa vadeye yönelim algısının diğer milliyetlere (Alman, Rus, İngiliz) göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Türklerin Erillik/Dişillik algısının İngilizlere göre yüksek olduğu görülmektedir. Literatürdeki bilgilere bakıldığında, Türkiye Erillik/Dişillik boyutunda 45 puan ile skalanın dışı tarafında bulunmaktadır. Çatışmalar özel ve iş hayatında engellenmekte ve sonunda fikir birliği önemli olmaktadır. Boş vakit Türkler için önemlidir. Boş vakitler tüm ailenin, akrabaların ve arkadaşların hayattan zevk almak için bir araya geldiği zamanı ifade etmektedir.

Milliyetlere göre destinasyon imajının anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre; milliyetlere göre bilişsel ve duygusal imaj anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Buna H_{4a} ve H_{4b} hipotezleri kabul edilmiştir. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığı tespit etmek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre; Türklerin bilişsel imaj algıları Alman ve İngilizlerden yüksektir. Aynı zamanda Türklerin İngilizlere, Rusların Alman ve İngilizlere göre duygusal imaj algılarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Literatürde elde edilen sonuçları destekleyecek çalışmalar mevcuttur. Güçer (2010) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre; milliyetlere göre destinasyon özellikleri boyutları ile destinasyon imajları arasında ilişki bulunmaktadır. Aydın (2010) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, Antalya'ya gelen Rus ve Alman turistlerin destinasyonun özellikleri farklı değerlendirilmiştir. Buna göre Almanların Antalya için destinasyon imaj algıları Ruslara göre daha düşük seviyededir. Ruslar, Antalya ile ilgili daha olumlu ve ılımlı bir tavır sergilemektedir. Çeti (2018)'nin yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre ise, duygusal imaj ile bilişsel imaj birbirinden etkilenmektedir. Bu imaj boyutlarının da genel imaj üzerinde anlamlı bir etkisi vardır. Bu durum da davranış niyetlerini etkilemektedir.

Son olarak destinasyona yönelik genel memnuniyet düzeyinin turistlerin milliyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yapılan Tek Yönlü Anova analiz sonuçlarına göre; Antalya Belek destinasyonuna yönelik genel memnuniyet düzeyi milliyetlere göre (Türk, Alman, Rus, İngiliz) farklılaşmadığından H_5 hipotezi reddedilmiştir.

Ayrıca Antalya/Belek destinasyonuna yönelik sorulara katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde; çalışmaya katılan turistlerin çoğunluğu (%68,8) Antalya/Belek destinasyonunun ziyaret edilecek öncelikli bir destinasyon olduğunu ve genel memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğunu (%83,5) belirtmişlerdir. Literatürde de benzer bulgulara rastlanmıştır. Güneş (2016) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre; Antalya'yı ziyaret eden turistlerin Antalya destinasyonundan memnun kaldıkları, Antalya destinasyonunu tekrar ziyaret etmeyi ve çevresindekilere tavsiye edecekleri belirtilmiştir.

Turizm, ülkelerin ekonomi başta olmak üzere gelişimlerinde etkili olan unsurların başında gelmektedir. Bununla birlikte turizmin geniş paydaş kitleleri ile organize edilerek yönetilmesi gerekmektedir. Turizm sektörü uğraş gerektiren bir yapı olduğundan tüm paydaşların turizm bilinciyle hareket etmesi gerekmektedir. Turizm bilinci yerel halktan ülke yönetimine kadar geniş bir çerçevede oluşan ve birçok turizm destinasyonunun temel prensibi olarak gösterilen bir yapıdır. Bu bilinç eğitim destekli ve sistemsel bir süreç sonunda gerçekleşmektedir. İnsan faktörünün ön planda olduğu turizm sektöründe, turist tatmini kültürel açıdan derinlemesine incelenmedikçe, destinasyon bölgesindeki tüm turizm işletmeleri müşterilerin istek ve ihtiyaçlarına tam olarak cevap verememe riski ile karşı karşıya

kalacaktır. Turizm sektörünün ülkenin en önemli gelir kaynağı olduğu düşünüldüğünde bu konuya daha çok eğiliminin gerekliliği anlaşılmaktadır.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

Turizm İşletmelerine Yönelik Öneriler

- Turizm yöneticileri, turistlerin kültürel özelliklerini ve bunlara bağlı gelişen tutum ve davranış farklılıklarını belirlemeli ve bu bilgiler doğrultusunda hizmet geliştirme, pazarlama ve eğitim stratejileri geliştirmelidirler.
- Turizm işletmeleri olumlu deneyimler sunmakla birlikte destinasyon imajının güçlendirilmesi için turistlerin deneyim elde edebilecekleri ortamlar ve etkinlikler yaratmalıdır.
- Turizm pazarın küreselleşmesinin de etkisiyle birden fazla ulusa hitap eden işletmelerin farklı kültürlere mensup müşterilerin farklı hizmet beklentilerinin, anlaşılmasının daha etkin yönetim stratejilerinin ortaya çıkarılmasına imkân sağlayacağı dikkate alınmalıdır.

Politika Yapıcılara Yönelik Öneriler

- Mevcut turizm arzına yönelik farklı ülkeler ile turizm kapsamında anlaşmalar yapılarak turizm pazarının büyümesi sağlanabilir.
- Turizm potansiyelinin ve yabancı turist sayısının artırılması için farklı kültürlere özel reklam/tanıtım çalışmaları yapılabilir.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ya da İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü gibi turizmle ilgili kamu kurumlarına önemli görevler düşmektedir. Bu görevler arasında turizm pazarının büyümesi için farklı milliyetlere ait turist grupları için yapılan çalışmaların çeşitliliği artırılabilir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Bu araştırmada nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden de faydalanılarak daha betimleyici sonuçlar elde edilebilir ya da karma yöntemler (nitel ve nicel) kullanılarak konu daha derinlemesine incelenebilir.
- Araştırma daha uzun bir zaman dilimi ve daha büyük örneklem temelinde gerçekleştirilebilir.
- Bu araştırma dört farklı ülkeden Antalya/Belek'i ziyaret eden turistlerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın daha fazla sayıda ve daha fazla milletten turistlerle gerçekleştirilmesi daha genellebilir sonuçların ortaya çıkması açısından önemlidir.
- Hofstede'nin kültürel boyutları farklı kültürel geçmişlere sahip insanlar tarafından oluşturulmaktadır. Bu nedenle, Hofstede'nin kültür boyutları çeşitli örnekler kullanılarak daha ileri ampirik çalışmalar yapmak için turizm bağlamında incelenebilir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 26/10/2022 tarihinde alınmıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Kaynakça

- Afshardoost, M., & Eshaghi, M. S. (2020). Destination image and tourist behavioural intentions: A meta-analysis. *Tourism Management*, 81, 104154.
- Akın, M. H., Karamustafa, K., & Öztürk, Y. (2021). Kapadokya Bölgesinin destinasyon rekabetçiliğinin paydaşlar perspektifinden değerlendirilmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 443-458.
- Allameh, S. M., Pool, J. K., Jaber, A., Salehzadeh, R., & Asadi, H. (2015). Factors influencing sport tourists' revisit intentions: The role and effect of destination image, perceived quality, perceived value and satisfaction. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*.
- Aydın, D. (2010). *Antalya'nın destinasyon markası özelliklerinin turistler ve turizm aktörleri açısından değerlendirilmesi*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayar, S. B. (2022). *Turistlerin seyahat motivasyonları, deneyimleri, destinasyon imaj algıları ve memnuniyetleri arasındaki ilişki: Side örneği*. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beerli A. & Martin J. D. (2004). Tourists characteristics and the perceived image of tourist destinations: A quantitative analysis a case study of Lazarote, Spain. *Tourism Management*, 25,623-636.
- Bezirgan, M. (2014). Turistik destinasyonda fiyat değeri, aidiyet ve davranışsal niyetler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi: Kemer örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 524-539.
- Bigné, J. E., Sanchez, M. I. & Sanchez, J. (2001). Tourism image, evaluation variables, and after purchase behaviour: Inter-relationship. *Tourism Management*, 22(6), 607-616.
- Buzova, D., Sanz-Blas, S., & Cervera-Taulet, A. (2019). Does culture affect sentiments expressed in cruise tours' eWOM?. *The Service Industries Journal*, 39(2), 154-173.
- Calantone, R. J., Di Benedetto, C. A., Hakam, A., & Bojanic, D. C. (1989). Multiple multinational tourism positioning using correspondence analysis. *Journal of travel research*, 28(2), 25-32.
- Chan, C. S., & Marafa, L. M. (2018). *Branding places and tourist destinations: A conceptualisation and review*. (In the chapter: "branding of tourist destinations: Theoretical and empirical insights" (pp. 15-42)). Emerald Publishing Limited.
- Chen, C. F. & Tsai, D. (2007). How destination image and evaluative factors affect behavioral intentions?. *Tourism Management*, 28(4), 1115-1122.
- Crotts, J. C. & Erdmann, R. (2000). Does national culture influence consumers' evaluation of travel services? A test of Hofstede's model of cross-cultural differences. *Managing Service Quality: An International Journal*, 10(6), 410-419.
- Crotts, J. C. (2004). The effect of cultural distance on overseas travel behaviors. *J. Travel Res.* 43, 83-88.
- Çeti, B. (2018). *Destinasyon deneyiminin destinasyon imajı algısı ve davranışsal niyetler üzerindeki etkisi: Kapadokya örneği*. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dörtyol, İ.T. (2012). *Ulusal kültürün algılanan hizmet kalitesi ve algılanan müşteri değeri üzerindeki etkileri: Turizm sektöründe bir araştırma*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, A. (2015). *Kapadokya'nın destinasyon imajı üzerine bir araştırma*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergün, G.S. (2016). *Ulusal kültürlerdeki farklılıkların müşteri şikâyet davranışına etkisi: Otel işletmelerinde bir uygulama*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ersoy, M. (2015). *A study on destination image perceptions of russian tourists visiting Turkey and their memorable tourism experiences*. Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fakeye, P. & Crompton, J. (1991). Image differences between prospective, first-time and repeat visitors

- to The Lower Rio Grande Valley. *Journal of Travel Research*, 30(2), 10.
- Feldmane, Z., Miguel, P., & Ferreira, R. (2015). *Projected and perceived image of Latvia as a tourist destination*. October.
- Framke, W. (2002). The destination as a concept: A discussion of the business-related perspective versus the socio-cultural approach in tourism theory. *Scandinavian journal of hospitality and tourism*, 2(2).
- Frias, D. M., Rodriguez, M.A., & Castaneda, J. A. (2008). Internet vs. travel agencies on pre-visit destination image formation: An information processing View. *Tourism Management*, 29(1).
- Güçer, E. (2010). *Destinasyon seçim kararında imajın etkisi: Antalya Örneği*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Güllüpunar H. & Gümüşok S., (2016). Hofstede'nin belirsizlikten kaçınma, kültürel boyutu bağlamında Türkiye'de yürütülen çözüm süreciyle ilgili 7 Haziran 2015 milletvekili genel seçimi öncesi bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 477-492.
- Güneş, E. (2016). *Destinasyon seçiminde etkili olan destinasyon kalite unsurlarının analizi: Antalya ili örneği*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harrington, D. (2009). *Confirmatory factor analysis*. Oxford UP.
- Hofstede, G. (1980). Motivation, leadership, and organization: do American theories apply abroad?. *Organizational Science*, 9(1), 42-63.
- Huang, S., Weiler, B., & Assaker, G. (2015). Effects of interpretive guiding outcomes on tourist satisfaction and behavioral intention. *Journal of Travel Research*, 54(3), 344-358.
- Ilyasov, I. (2015). *Marka olarak Bakü'nün destinasyon imajı ve destinasyon imajının destinasyon seçimine etkisi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İzzet, U. (2009). Belek, turizmde dünya markası oldu. [url: <http://www.tumgazeteler.com/?a=4728180>]. (Erişim Tarihi: 15.10.2022).
- Karaca, Ş., & Gümüş, N. (2018). *Kültür ve tüketim: Hofstede kültür boyutları ve ülke örnekleri ile*. Gazi Kitabevi.
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS AMOS META uygulamalı istatistiksel analizler*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Li, X. R., Lai, C., Harrill, R., Kline, S., & Wang, L. (2011). When east meets west: An exploratory study on Chinese outbound tourists' travel expectations. *Tourism management*, 32(4), 741-749.
- Litvin, S. W., & Kar, G. H. (2004). Individualism/collectivism as a moderating factor to the self-image congruity concept. *J. Vacat. Mark*, 10, 23-32.
- Litvin, S. W., Crotts, J. C., & Hefner, F. L. (2004). Cross-cultural tourist behaviour: a replication and extension involving Hofstede's uncertainty avoidance dimension. *Int. J. Tour. Res.* 6, 29-37.
- Loi, L. T. I., So, A. S. I., Lo, I. S., & Fong, L. H. N. (2017). Does the quality of tourist shuttles influence revisit intention through destination image and satisfaction? The case of Macao. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 32, 115-123.
- Martin, H. S. & Bosque, I. A. R. D. (2008). Exploring the cognitive-affective nature of destination image and the role of psychological factors in its formation. *Tourism Management*, 29(2), 263-277.
- Mayo, E. J., & Jarvis, L. P. (1981). *The psychology of leisure travel. Effective marketing and selling of travel services*. CBI Publishing Company.
- Meng, F. (2010). Individualism/collectivism and group travel behavior: A cross-cultural perspective. *Int. J. Cult. Tour. Hosp. Res.* 4, 340-351.
- Milman, A. & Pizam A. (1995). The role of awareness and familiarity with a destination: The central florida case. *Journal of Travel Research*, 35, 21-27.
- Money, R. B., & Crotts, J. C. (2003). The effect of uncertainty avoidance on information search, planning,

- and purchases of international travel vacations. *Tour. Manag.* 24, 191–202.
- Nutsugbodo, R. Y., Amenumey, E. K., & Mensah, C. A. (2018). Public transport mode preferences of international tourists in Ghana: Implications for transport planning. *Travel behaviour and Society*, 11, 1-8.
- Palau, S., Ramon, F.C., Santiago, A. M., Carlos M., & Sanchez-Garcia, J. (2016). Examining how country image influences destination image in a behavioral intentions model: The cases of Lloret De Mar (Spain) and Cancun (Mexico). *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 33(7), 949-965.
- Puh, B. (2014). Destination image and tourism satisfaction: The case of a Mediterranean destination. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(13), 538.
- Reisinger, Y., & Crofts, J. C. (2010). Applying Hofstede's national culture measures in tourism research: Illuminating issues of divergence and convergence. *Journal of Travel Research*, 49(2), 153-164.
- Reisinger, Y., Mavondo, F. T., & Crofts, J. C. (2009). The importance of destination attributes: Western and Asian visitors. *Anatolia*, 20, 236–253.
- Ruiz, E. C., González, G. B., & Zamora, D. T. (2018). Destination image, satisfaction and destination loyalty in cruise tourism: the case of Malaga (Spain). *Tourism & Management Studies*, 14(1), 58-68.
- Sargut, A. S. (2001). *Kültürler arası farklılaşma ve yönetim*. İmge Kitabevi.
- Schermelleh-Engel, K., & Moosbrugger, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Seo, S., Kim, K., & Jang, J. (2018). Uncertainty avoidance as a moderator for influences on foreign resident dining out behaviours. *Int. J. Contemp. Hosp.Manag.* 30, 900–918.
- Stylos, N., Bellou, V., Andronikidis, A., & Vassiliadis, C. A. (2017). Linking the dots among destination Images, place attachment, and revisit Intentions: A study among British and Russian tourists. *Tourism Management*, 60, 15-29.
- Timur, B. (2015). *Termal turizmde hizmet kalitesi algılanan destinasyon imajı ve tekrar ziyaret niyeti arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünal, C. (2015). *Profesyonel turist rehberlerinin mesleki yeterliliklerinin turistlerin destinasyon imaj algısı ve genel memnuniyeti üzerine etkisi (Alman turistlere yönelik Antalya şehir turunda bir uygulama)*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wang, L., & Kirilenko, A. P. (2021). Do tourists from different countries interpret travel experience with the same feeling? Sentiment analysis of TripAdvisor reviews. In *Information and Communication Technologies in Tourism 2021* (pp. 294-301). Springer.
- WTO (2009), Tourism 2020 vision [url: <http://www.unwto.org/facts/eng/vision.htm>]. (Erişim Tarihi: 13.10.2022).
- Yacout, O. M., & Hefny, L. I. (2015). Use of Hofstede's cultural dimensions, demographics, and information sources as antecedents to cognitive and affective destination image for Egypt. *Journal of Vacation Marketing*, 21(1), 37-52.
- Yenen, Ş. (2006). Belek'in çirkin su kemerleri. [url: <http://www.tumgazeteler.com/?a=1502411>]. (Erişim Tarihi: 13.10.2022).
- Yiamjanya, S., & Wongleedee, K. (2014). International tourists' travel motivation by push-pull factors and the decision making for selecting Thailand as destination choice. *International Journal of Social, Education, Economics and Management Engineering*, 8(5), 1326-1331.
- Zhang, H., Fu, X., Cai, L. A., & Lu, L. (2014). Destination image and tourist loyalty: A meta-analysis. *Tourism Management*, 40, 213-223.

TÜRKİYE ZİRAİ HAYATINDA KESME ÇİÇEK YETİŞTİRİCİLİĞİNİN YERİ VE GELECEĞİ

 Celal ŞENOL^a

 Güven ŞAHİN^b

Özet

Günümüzde başlı başına bir sektör haline gelen süs bitkileri her dönem farklı amaçlar doğrultusunda yetiştirilmiştir. İnsanlık tarihinde motiflere işlenerek her dönem hayatın içindeki varlığını koruyarak toplumun bir parçası haline gelmiştir. Türkiye’de üretim alanı ve miktarı her geçen gün artan süs bitkilerinin iç pazarın ihtiyacını karşılamanın yanında ihracatı da yapılmaktadır. İklimden çok fazla etkilenen bir ürün olması açısından genellikle seralarda yetiştiriciliği yapılmaktadır. Türkiye’de en fazla üreticilik Yalova, Antalya, İzmir, İstanbul, Isparta, Mersin ve Tokat’ta gerçekleşirken bunun %86,4’ü örtüaltında yetiştirilmektedir. Bu illerde en fazla üretilen kesme çiçeklerin başında karanfil, gül, kasımpatı, gerbera, zambak ve lale gelmektedir. 2021 yılında 60 milyon dolara yaklaşan ihracatın büyük bir kısmını (%90) karanfil oluşturmaktadır. Son olarak Türkiye’de üretilen kesme çiçek türlerinin çeşitlendirilmesi ihracatın artması ve ürün deseni açısından oldukça faydalı olacaktır. Ayrıca Türkiye’de çiçek üretimi ve pazarlaması açısından yeni ihtisaslaşma gibi organizasyonların hayata geçirilmesi sektörün gelişimi açısından umut verici ve yararlı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kesme Çiçekçilik, Karanfil, Gül, Ziraat Coğrafyası, Antalya, Türkiye.

THE PLACE AND FUTURE OF CUT FLOWER CULTIVATION IN AGRICULTURAL LIFE OF TÜRKİYE

Abstract

Ornamental plants, which have become a sector in itself today, have been grown for different purposes in every period. In the history of humanity, it has become a part of society by preserving its presence in life in every period by being processed into motifs. In Türkiye, the production area and the amount of ornamental plants are increasing day by day and they are exported as well as meeting the needs of the domestic market. Since it is a product that is very much affected by the climate, it is generally cultivated in greenhouses. In Türkiye, the highest production is realized in Yalova, Antalya, Izmir, Izmir, Istanbul, Isparta, Mersin and Tokat, 86.4% of which is grown in greenhouses. The most produced cut flowers in these provinces are carnation, rose, chrysanthemum, gerbera, lily and tulip. In 2021, a large portion (90%) of the exports approaching 60 million dollars was carnations. Finally, diversifying the types of cut flowers produced in Turkey would be very beneficial in terms of increasing exports and product pattern. In addition, the realization

^a Arş. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya, celal.senol@marmara.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya, guven.sahin@ogr.iu.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 17.02.2023, Makale Kabul Tarihi: 12.05.2023

of new organizations such as new specialization in terms of flower production and marketing in Türkiye is promising and beneficial for the development of the sector.

Keywords: Cut Floriculture, Carnation, Rose, Agricultural Geography, Antalya, Türkiye.

Giriş

Doğanın bir parçası olan insan yarattığı medeniyetle doğadan hızla ve büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Buna karşılık son yıllarda küresel iklim değişikliği, doğal beslenme alışkanlıkları ve COVID-19 salgınıyla insanlar yeniden dikkatini doğaya vermiş ve doğayla uyumlu yaşama eğilimi sergilemeye başlamıştır. Elbette bu yönelim dünya geneli ölçeğinde düşünüldüğünde ülkeden ülkeye değiştiği gibi aynı ülkedeki toplumlar arasında bile farklı düzeylerde gerçekleşmektedir.

Türkiye bulunduğu coğrafi konumu, üretilen ürünler ve potansiyeli açısından farklı tarımsal ürünlerin yetiştirilmesine oldukça uygun bir ülkedir (Şenol, 2021, s. 482; Bulut, 2006; Bakırcı, 2022; Balcı Akova, 2021; Doğanay & Coşkun, 2013; Taşlıgil, 2010). Üretilen bu ürünler içinde süs bitkileri önemli bir yere sahiptir. Bu bitkiler, genel manada yaşanan suni mekânlara doğallık katma, estetik kaygılarla dekore etme, güzel kokusuyla mekâna ferahlık katma gibi düşüncelerle ele alınan bir ürün grubudur. Sonuç olarak da süs bitkileri, yetiştiriciliğinden ticaretine başlı başına bir sektör haline gelmiştir. Günümüzde gerek iç mekân süs bitkileri gerekse kesme çiçekler ev – ofis dekorasyonu, özel günler (doğum günleri, Sevgililer Günü, Anneler Günü, yıl dönümleri gibi), sofr düzeni, törenler (açılışlar, düğünler, cenazeler gibi) söz konusu ürün grubunun yoğun talep gördüğü alanlardır. Buna bağlı olarak da özellikle yılın belli dönemleri süs bitkilerine, özellikle de kesme çiçeklere ve bunlardan yapılan aranjmanlara olan ilgi önemli ölçüde artmaktadır.

Çiçekler her zaman duyguların ifadesinde kendine yer bulmuş, bunun sonucunda da her duygunun kendine has bir çiçeği ortaya çıkmıştır. Düğün ve kutlamalar gibi neşeli zamanlar ile cenaze gibi hüzünlü olayların kendine has çiçekleri ve aranjmanları bulunmaktadır. Bununla birlikte sadece duyguları ifade etmede değil sanatta, folklorda, etnobotanikte, iktisatta çiçeklerin ayrı birer yeri bulunmaktadır. Çiçeklerden esinlenerek ortaya konan çiçek motifli eserler (halı, kilim, tablo, kumaş, duvar kağıtları gibi) de medeniyet tarihimiz boyunca her zaman kendine yer bulmuştur. Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri olan "Babil'in Asma Bahçeleri", Japon kültürünün önemli bir ögesi olan "İkebana", Hollanda ve Türkiye'de "Lale Kültürü", Hollanda merkezli Avrupa'daki "Lale Çılgınlığı (Tulip mania)" güzel sanatlardaki "Çiçek İmgesi" ile medeniyetimiz boyunca çiçeklere / bitkilere verilen değer ortaya konmaktadır. Bununla birlikte söz konusu ürün grubundaki bir kısım türlerin pazarlarda gördüğü yoğun talep nedeniyle doğadan kontrolsüzce toplanması da ironik olarak bu gruptaki türlere olan duyarsızlığımızı da göstermektedir. Kum zambağı (*Panocratium maritimum*), ters laleler, orkideler (Özellikle saleplik olanlar) verilebilecek örneklerden birkaçıdır.

Yıldan yıla artan nüfus, refah seviyesi ve değişen alışkanlıklarla süs bitkileri münferit bir sektör halini alarak, tüm tarım hayatı içerisinde apayrı bir yere ulaşmıştır. Nitekim üretiminden kullanım alanlarına, ürün çeşitliliğinden pazar fiyatlarına değin istisnai bir ürün grubunu oluşturmaktadır. Süs bitkileri içerisinde gerek üretim miktarı gerekse pazarda gördüğü talep bakımından çalışma önemiz

olan kesme çiçekler en büyük payı oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde de özellikle karanfiller dikkat çekici bir paya sahiptir.

Süs bitkileri denildiğinde bu kapsamda 4 alt grup yer almaktadır. Bunlar; kesme çiçekler, iç mekân (saksılı) süs bitkileri, dış mekan süs bitkileri ve doğal çiçek soğanlarıdır. Süs bitkileri içerisinde üretim bakımından en büyük dilimi oluşturan kesme çiçekler en basit haliyle sabit bir toprak alanında / saksıda olmayıp gövdesinin uygun bir yerinden kesilen çiçeklerin buket, aranjman ya da çelenk olarak toplu bir şekilde, tercihe göre tek bir dal olarak da (gül gibi) sunulan dekoratif zirai ürün grubunu oluşturmaktadır. Toplu halde farklı tür kesme çiçekler bir araya getirilerek karışık şekilde tüketiciye sunulabildiği gibi tek bir türün sunumuyla da pazarlarda yer almaktadır. Bu gruptaki çiçekler, goncalar ve yeşillikler taze veya kurutulmuş olarak arz edilmektedir. Bununla birlikte kesme çiçekler son yıllarda yeni tüketim alışkanlıklarına ve genç tüketicilere yönelik ürün çeşitlemeleri kapsamında çikolata, şekerlemeler ve meyvelerle de aranjman edilerek hazırlanabilmektedir.

Türkiye’de 2000’lerde hızlı bir gelişim seyri yakalayan kesme çiçekçiliği ele aldığımız bu çalışmada Antalya, Yalova ve Tokat’ta yapılan saha çalışmaları kapsamında üretici ve toptancılarla görüşülerek sektörün seyri ile ilgili mülakatlar yapılmıştır. Yapılan saha çalışmalarının tümü örtüaltı kesme çiçek yetiştiriciliği yapılan işletmeleri kapsamaktadır. Konuyla ilgili geçmişe yönelik veriler oldukça değişken olup ancak 2013 sonrası resmi istatistiklerin derlenmeye başlamasıyla daha sağlıklı veriler elde edilebilmiştir. Üretim, ekim alanı ve örtüaltı verileri için TÜİK’ten, geçmişe yönelik veriler ise konuyla ilgili yapılan literatür çalışmalarından, Antalya Ticaret Borsası ve Antalya İhracatçı Birlikleri’nden temin edilmiştir. Konunun en önemli boyutu olan ithalat ve ihracat verileri ise ITC (Trade Map) ve dış ticaret verilerinden elde edilmiştir. Sağlanan veriler ışığında kesme çiçek yetiştiriciliğinin Türkiye’deki dağılımını ortaya koymak adına elde edilen veriler ArcMap 10.8 yazılımıyla analizleri yapılarak haritalandırılmıştır.

A. DÜNYA GENELİ VE TÜRKİYE’DE KESME ÇİÇEK YETİŞTİRİCİLİĞİNİN TARİHİ

Kesme çiçek yetiştiriciliği bakımından dünyanın önde gelen ülkelerinden Kolombiya, Brezilya, Hindistan, Endonezya, Ekvador, Meksika, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti aynı zamanda dünya bitki çeşitliliği açısından en zengin ülkeleri arasındadırlar. Söz konusu ülkeler de bu avantajlarını kesme çiçekçilik alanında etkin bir şekilde kullanmışlardır. Türkiye ise dünyanın üç önemli gen merkezinin kesiştiği noktada yer alması ve çeşitlilik arz eden jeomorfolojik ve klimatolojik özellikleriyle bitki gen kaynağı açısından çok büyük bir çeşitliliğe ve de zengin bir potansiyele sahiptir. Bugün itibarıyla 11.000 ila 12.000 arasında bitki taksonu, bunlar içerisinde de 3.000 kadar endemik türe ev sahipliği yapan Türkiye, bu avantajıyla pek çok kesme çiçek ve genel olarak da süs bitkisi gen kaynağına sahiptir. Öte yandan Türkiye’nin bu zenginliğinden yeterli ıslah çalışmalarıyla yararlanabildiğini söylemek güçtür.

Kesme çiçek yetiştiriciliğini tarihsel süreçte ele aldığımızda kesin bulgularla konuşmak bu sektör için güçtür. Zira dünyanın farklı yerlerinde pek çok çiçek türlü şekillerde doğadan hazır toplanarak veya kültüre alınarak değerlendirilmiştir. Antik Mısır, Roma İmparatorluğu, Antik Çağ Hint Uygarlıkları, Mayalar gibi geçmiş medeniyetler bu açıdan çiçekleri türlü şekillerde kullanmışlardır. Bu noktada kesin bir şekilde ifade edilebilecek husus, genel olarak kesme çiçeklerin binlerce yıllık bir mazisi olduğudur.

Örneğin; M.Ö. 2100 yılında krizantem / kasımpatı kültüre alınmış ve yetiştiriciliğine başlanmıştır (Karagüzel vd., 2010, s. 540). Buna karşılık zambak / lilyum ise kültür faaliyetleri bakımından bir asrı dahi bulmayan bir maziye sahiptir. Burada üzerinde durulması gereken asıl husus kesme çiçeklerin tek başına ne zaman ve nerede kültüre alındıklarından ziyade genel olarak kesme çiçek yetiştiriciliğinin geçmişinin irdelenmesidir.

Esasında diğer tarım ürünleri gruplarından (Yağlı tohumlar, baklagiller gibi) farklı olarak günümüzdeki anlamıyla kesme çiçekçilik, tarım hayatının en genç sektörlerinden biri kabul edilebilir. Faaliyetin zirai, ticari ve sosyal boyutu bir bütün halinde ele alındığında 19. yy. sonu ile 20. yy. başlarında planlı bir yapı kazanmıştır. Türkiye özelinde faaliyetin bugünkü şeklini alması, yani ileri teknoloji kullanılan, ıslah ve seleksiyon çalışmalarıyla ürün çeşitliliği artan, örtüaltı ve açıkta yetiştiriciliği ile kompleks bir hâl alması ise II. Dünya Savaşı sonrası başlamıştır. Kesme çiçek yetiştiriciliğindeki bu değişim ve gelişimde sosyo-ekonomik şartlar çok büyük ölçüde belirleyici olmuştur. Zira geçmişte kesme çiçekler sosyal hayatta fazla kullanılmadığından bu faaliyete yönelmede engelleyici olmuştur. Buna karşılık artan refah seviyesi ile zamanla çiçekçilikten yüksek gelir elde edilebileceğinin anlaşılması, büyük bir tüketim merkezlerine yakınlık ve de çiçeğin toplum hayatında önem kazanmaya başlaması bu tarımsal faaliyetin gelişmesine yardım etmiştir (Şahin & Kendirli, 2012a, s. 934).

Türkiye’de ticari manada kesme çiçek üretimi 1940’ların ikinci yarısında İstanbul ve yakın çevresinde, ekseri İstanbul pazarına yönelik küçük ölçekli işletmelerle başlamıştır (Ozkan vd., 2003, s. 368; Ay, 2009, s. 425; Kazaz vd., 2013, s. 277; Tapkı vd., 2018, s. 316). Yine 1945 yılında sektörde faaliyet gösteren üreticiler “S.S. Flora Çiçekçilik Üretim ve Pazarlama Kooperatifi”ni kurarak bu alanda bir örgütlenmeye gitmişlerdir. Uzun bir süre Türkiye’deki kesme çiçek üretimi iç pazara yönelik yapılmaya devam etmiştir (Can, 1999, s. 14-15; Doldur, 2008, s. 34). Faaliyet uzun bir süre sonra, 1970’lerin ikinci yarısı itibarıyla İzmir’de (Balçova, Narlıdere), 1980’lerin ikinci yarısından itibaren de kesme gül yetiştiriciliği ile Antalya’da başlamıştır (Baktır vd., 1990, s. 178; Şahin & Kendirli, 2012, s. 338). Sonraları yakalanan hızlı gelişim trendiyle 1985 yılında sadece 7 ha alanda sprey karanfil yetiştiriciliği yapılan Antalya’da günümüzde 251.088 ha alanda karanfil yetiştirilmektedir. Özellikle Antalya merkezli kesme çiçek yetiştiriciliğinin avantajlı şartları bu gelişimin zeminini oluşturmuştur. Nihayetinde Türkiye’de ilk olarak 1985’te, Antalya üzerinden kesme çiçek ihracatına başlanmıştır (Gül Yavuz, 2008, s. 3). Sonrasında ise V. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985 – 1989) dahilinde kesme çiçekçiliğin teşviki gündeme alınmıştır. 1992 yılında havayolu kargo taşımacılığındaki gelişmeler ve kombine taşımacılık sistemlerinin düzenlenmesiyle kesme çiçek ticaretinde önemli bir faktör olan nakliye hususunda kayda değer bir gelişme yaşanmıştır.

Türkiye süs bitkileri yetiştiriciliğinde geçmişten beri Yalova’nın özel ve de önemli bir yeri olmuştur. Yalova, örtüaltı yetiştiricilik faaliyetleri kapsamında yapıların kışın aşırı bir ısıtma, yazın da soğutma gerektirmemesi yıl boyu üretimin çevresine kıyasla çok daha ekonomik bir şekilde yapılmasını olanaklı kıldığından oldukça cazip bir yerdir (Kendirli Cartoğlu, 1995, s. 4). Yalova’da çiçekçilik alanında ilk gelişmeler Cumhuriyet Dönemi ile birlikte başlamış, 1924 yılında Rum asıllı bahçıvan Pandelli Roketas’ın, Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından Termal ilçesine davet edilmesi ve ardından da yine Gazi tarafından Termal’in park ve bahçe sorumlusu tayin edilmesiyle başlamıştır. Yalova’da, 1950’lerin

başlarında Laledere (Çiftlikköy)'de başlayan çiçekçiliğin ardından 1956 yılından itibaren eski bir Rum köyü olan Kuru (Çımarcık)'da da yapılmaya başlanmıştır (Yücel & Doğan, 2013, s. 69-70). Yalova – Merkez'de, 1929'da satın alınmış olan ve modern tarım tekniklerinin tatbiki, halka öğretilmesi gibi ilkeleri bulunan işletmede 9 Mart 1961 tarihinde "Yalova Bahçe Kültürleri Bölge Araştırma Enstitüsü" kurulmuş, daha sonra da adı "Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü" adını almış olan kurum sadece Yalova'nın değil, tüm Türkiye'nin süs bitkileri yetiştiriciliğinde önemli bir merkez olmuştur. Zaman içerisinde Yalova'da faaliyet kayda değer ölçüde gelişmiş ve modern bir yapıya kavuşmuştur. FAO (Food and Agriculture Organization) tarafından da desteklenmiş olan 1973-1976 arasını kapsayan Atatürk Bahçe Kültürleri Enstitüsü koordinatörlüğünde Yalova'da "Türkiye'de Çiçekçiliği Geliştirme Projesi" önemli bir gelişmedir (Doldur, 2008, s. 34-35). Bu sayede de Türkiye'de yeni kesme çiçek tür ve çeşitleri ürün desenine katılmıştır.

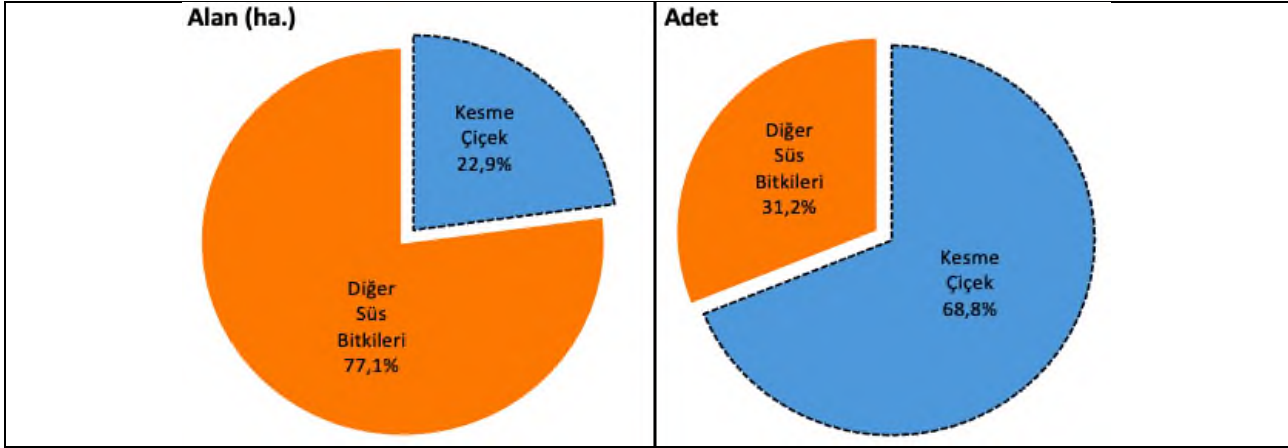
Türkiye'de kesme çiçek yetiştiriciliği konusunda yıldan yıla kayda değer başarılar elde edilmiş, faaliyet Türkiye'nin farklı illerinde, özellikle örtüaltı yetiştiricilik imkanlarıyla birlikte yayılış göstermiştir (Kendirli & Çakmak, 2007, s. 499). Bu alandaki gelişme Türkiye'nin kesme çiçek ihracatına da yansımış ve AB ülkelerinin tedarikçileri arasında yer almasını sağlamıştır. Öte yandan Türkiye'nin bu alandaki potansiyelini tam anlamıyla kullandığından bahsetmek mümkün değildir.

B. TÜRKİYE KESME ÇİÇEK ÜRÜN DESENİ

Süs bitkisi yetiştiriciliği denildiğinde kesme çiçekler başta olmak üzere iç mekân süs bitkileri, dış mekân süs bitkileri ve çiçek soğanları olmak üzere 4 bitkisel ürün grubu anlaşılmaktadır. Bunlar içerisinde ise üretim miktarı bakımından kesme çiçekler en önemli payı oluşturmaktadır. Kesme çiçekler de kendi içerisinde çoğaltma durumlarına göre;

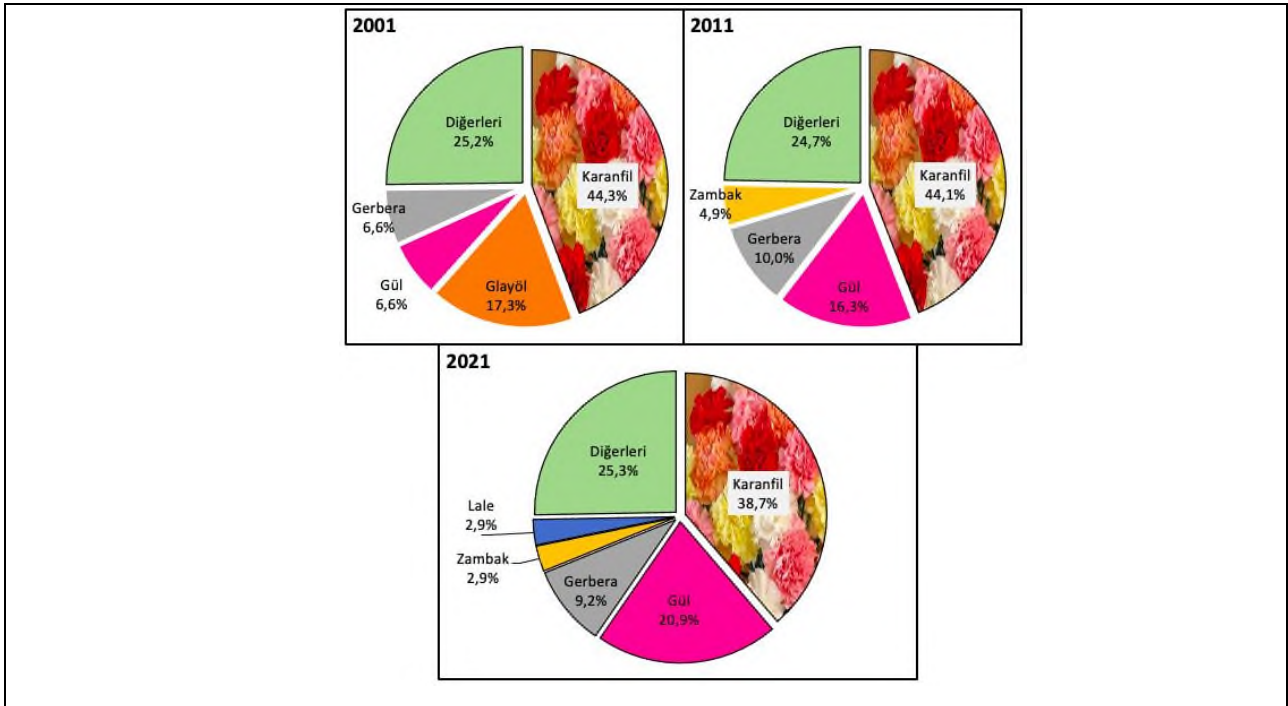
- Soğanlı kesme çiçekler: Lale, zambak, glayöl, frezya, sümbül, anemon...
- Aşı, çelik veya doku kültürü ile çoğaltılanlar: karanfil, gül, kasımpatı / krizantem, gerbera...
- Kesme yeşillikler: Aranjman için yetiştirilen cipso, kuşkonmaz, solidago, trakelyum olmak üzere 4 grupta toplanmaktadır.

2021 yılı itibariyle Türkiye'de toplam 5.529 ha alanda süs bitkisi yetiştiriciliği yapılmış, bunun ise %77'lik (4.264 ha) büyük bir kısmı ise kesme çiçek harici diğer süs bitkilerine ayrılmıştır. Kesme çiçek yetiştiriciliği yapılan 1.265 ha'lık sınırlı alanda 1.424.921.345 adet kesme çiçek üretimi gerçekleşmiş olup söz konusu değerle toplam süs bitkileri içerisinde %68,8'lik payı dikkat çekmektedir (Şekil 1). Birim alandan daha fazla ürün elde edilmesiyle ortaya çıkan bu durum, sınırlı bir alanda getirisi oldukça yüksek bir ürün elde edilmesiyle süs bitkileri içerisinde kesme çiçeklerin önemini ortaya koymaktadır. Aynı yıl 645.070.693 adet çeşitli çiçek soğanları, iç ve dış mekân süs bitkileri elde edilmiş ve bu değerle toplam içerisinde %31,2'lik payı oluşturmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. 2021 Yılında Türkiye'nin Süs Bitkileri Ekim Alanı ve Üretim Miktarları İçerisinde Kesme Çiçeklerin Payı (TÜİK, 2023).

Türkiye kesme çiçekçiliğinin en önemli handikaplarından birisi olarak karşımıza çıkan ürün deseni faaliyetin profesyonel olarak sürdürüldüğü 35 yıllık mazisinde hala önüne geçilememiş bir konu olarak varlığını sürdürmektedir. Ülkemizde kesme çiçekçilik denildiğinde geçmişten beri karanfilin, özellikle de sprej karanfilin baskınlığı sürmektedir. Kesme çiçekçiliğin profesyonel manada başladığı yıllarda %60'ın üzerinde bir pay işgal eden karanfil ekim alanı, yakın yıllarda çeşitliliğin sınırlı miktarda artmasıyla %40'lara kadar gerilemiş olsa da hala hâkim tür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 2. Seçilmiş Yıllar İtibariyle Türkiye'de Yetiştirilen Kesme Çiçeklerin Oranları (TÜİK, 2023).

Türkiye'de kesme çiçekçiliği ürün deseninin seçilmiş yıllardaki ekim alanı durumuna baktığımızda şekil 2'de de görüldüğü üzere karanfilin payı sınırlı olarak daralmışsa da hala ağırlık

merkezini oluşturmaktadır. 2001’de toplam 758 ha kesme çiçek alanının 336 ha’ı karanfile ayrılmış olup %44,3’lük bir kesimi oluşturmuştur. Aynı yıl 131 ha alanda glayöl yetiştiriciliği yapılmış ve 2. sırada yer almıştır. Sırasıyla gül (50 ha), gerbera (50 ha) ve 27 ha krizantem gelmektedir (Şekil 2). Aradan geçen 10 yılda karanfil ekim alanı %50’lik bir artışla 504 ha olmuş ve toplam kesme çiçek ekim alanlarında %44,1’lik bir payı işgal etmiştir. Karanfil ekim alanı kayda değer ölçüde artmasına karşın toplam içerisindeki payının 2001’e kıyasla önemli ölçüde değişmemesinin sebebi diğer çeşitlerde ciddi bir gelişimin yaşanmamasından kaynaklanmaktadır. 2011’de diğer kesme çiçeklerden gül 186 ha, gerbera 114 ha ve zambak 56 ha alana ekilmiştir. 2001’e kıyasla en önemli gelişme gül yetiştiriciliğinde yaşanmış ve payı %16,3’e çıkmıştır. Son olarak 2021’e baktığımızda karanfil ekim alanı çok sınırlı oranda daralmış olup 490 ha alanda gerçekleşmiş fakat payı önemli ölçüde daralarak %38,7 olmuştur (Şekil 2). 2021’e gelindiğinde diğer kesme çiçeklerin alanlarının genişlemesiyle ortaya bu tablo çıkmıştır. Özellikle gül yetiştiriciliğindeki gelişme devam etmiş ve 264 ha alana ulaşmış, payı da %20’yi aşmıştır. Gerbera yetiştiriciliğinde dikkat çekici bir gelişme olmamış ve 3 hektarlık bir genişleme olmuş (117 ha), payı da %9,2 ile sınırlı kalmıştır. Uluslararası pazarlarda önemli bir payı bulunan ve iyi fiyattan alıcı bulan zambakta ise bir gerileme olmuş ve ekim alanı 37 ha ile sınırlı kalmıştır. Lale yetiştiriciliği ise özellikle son yıllarda görece hızlı bir gelişme sergilemiş ve 37 ha’a ulaşmıştır. Diğer kesme çiçeklerin tümü ise Türkiye şartlarında geçmişten beri hep belli bir aralığı korumuş ve ciddi bir gelişim yaşanmamıştır.

Türkiye’de yetiştiriciliği yapılan belli başlı kesme çiçekleri kısaca ele aldığımızda;

a. Karanfil (*Dianthus caryophyllus*): Kesme çiçek yetiştiriciliğinde en büyük pay karanfillere aittir. Pazarlarda en çok tercih edilen ve üreticisine en fazla kazanç sağlayan karanfil çoğu kesme çiçeğe kıyasla daha kolay ve ekonomik bir şekilde yetiştirilebildiğinden fazlaca tercih edilmektedir. Yıl boyu yetiştiriciliği yapılabilen karanfiller küçük ölçekli aile tipi işletmelerde dahi kazançlı bir ürün olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun yıllar yapılan seleksiyon çalışmalarıyla günümüzde çok çeşitli renklerde karanfiller yetiştirilebilmektedir. Kendine has karakteristik kokusu, çoğu aranjman için elverişli gövde yapısı ile karanfil uluslararası pazarlarda da en fazla tercih edilen kesme çiçektir. Pazarlarda standart ve sprey olmak üzere 2 tip karanfil bulunmaktadır. Standart karanfiller tek bir dal üzerindeki tek bir çiçeği; sprey karanfiller ise bir dal üzerindeki birden fazla çiçeği ifade etmektedir.

b. Kesme Gül (*Rosa hybrida*): Gül, medeniyet tarihimizde çok özel bir yere konmuş ve “Çiçeklerin Sultanı” olarak tanımlanmış bir çiçektir. Bitki, botanik özelliklerinden kaynaklı olarak hem süs bitkileri içerisinde hem gıda sanayinde hem kozmetik sanayinde kullanılan çok yönlü ekonomik değeri haiz bir bitkidir. Bu açıdan güller için çok yönlü bir tarım ürünüdür de diyebiliriz. Günümüzde dünya çapında 150 ila 200 arasında gül türü olduğu tahmin edilmekte, Türkiye’de ise 25 kadar gül türünün doğal olarak yetiştiği bilinmektedir. Yapılan ıslah çalışmaları neticesinde de 45.000’in üzerinde gül çeşidi bulunmaktadır (Özçelik & Orhan, 2010, s. 179). Güller odunsu bitkiler arasında yer almakta ve süs bitkileri içerisinde en uzun ömürlü olmasıyla dikkat çekmektedir. Geniş bir renk skalasına sahip olan güllerin pazar değeri oldukça yüksektir. Fakat süs bitkisi amacıyla yetiştirilen güller için örtüaltı üretim tesisinin inşasına bağlı ilk yatırım masrafları yüksektir. Zira sera içi iklimlendirme ve kullanılan örtü malzemesi gül yetiştiriciliği için oldukça önemlidir. Gülün başlıca kalite göstergesi olan taç yapraklarında (Petal) meydana gelebilecek su damlacıklarından ileri gelen deformasyon ürünün pazar

değerini düşürmektedir. Türkiye, gül yetiştiriciliğinde özellikle son birkaç yılda kayda değer bir gelişim sergilemiştir.

c. Kasımpatı / Krizantem (*Chrysanthemum x morifolium*): Anavatanı Uzak Doğu olan kasımpatı veya uluslararası pazarlardaki adıyla krizantem kesme çiçekçiliğin popüler elemanlarından biridir. Son yıllarda bitkiye olan talep oldukça artmış ve pek çok ülkenin ürün deseni içine girmiş ve üretim miktarları içerisindeki payını artırmıştır. Yapılan çalışmalar henüz M.Ö. 2100'lerde yabancı kasımpatı formlarının kültüre alındığı ve yetiştiriciliğinden de önemli gelirler sağladığını göstermiştir (Gençer, 2014, s. 4). Kasımpatı özellikle anavatanı olan Çin, Kore Yarımadası ve Japonya'da yoğun talep görmektedir. Bitkinin Avrupa'ya yayılması ise 1700'lerin ikinci yarısı itibariyle gerçekleşmiştir (Spaargaren & van Geest, 2018, s. 320-323). Dünya genelinde üretimi oldukça hızlı artan kasımpatıların en büyük tedarikçileri Uzak Doğu ülkeleri ile Hindistan'dır. Kasımpatılar sonbahar ve kışın çiçek açmakta ve karanfillerde olduğu gibi standart ve spreyci çeşitleri bulunmaktadır.

ç. Gerbera (*Gerbera jamesonii*): Çok sayıda türü bulunan gerberanın kesme çiçekçilikte en fazla tercih edileni *Gerbera jamesonii*'dir. Güney Afrika ve Asya menşeli olan gerbera ilk olarak Güney Afrika'dan, 1890'da İngiltere'ye getirilerek Avrupa'daki yetiştiriciliğine başlanmıştır (Deng & Bhattarai, 2018, s. 408). Türün kesme çiçekçilikte "Standart, Spider, Mini ve Midi" olmak üzere 4 tipi mevcuttur. Ayrıca bitki sap uzunluğuna göre pazarlarda 3 kalite halinde sunulmaktadır; 1. kalite: sap uzunluğu 50 cm.; 2. kalite: 35 cm.; 3. kalite: 20 cm. şeklindedir. İri ve albenili çiçekleriyle dikkat çeken gerberalar beyaz, krem rengi, sarı, somon, kırmızı, pembe, mor, eflatun gibi çok geniş bir renk skalasına sahiptir. Yapılan çalışmalarla çok daha farklı renk ve taç yapraklara sahip pek çok yeni çeşit elde edilmiştir. Sadece 2016 yılında Hollanda'da 100'den fazla yeni gerbera çeşidi tanıtılmıştır. Dünyadaki başlıca gerbera üreten ülkeler; Hollanda, Kolombiya, ABD, Kanada, İsrail, Ekvador, Meksika, Çin, Hindistan, G. Kore ve Japonya'dır.

d. Zambak / Lilyum (*Lilium spp.*): Bitki, günümüzden yaklaşık 2000 yıl önce Çin'de tanımlanmışsa da kültüre alınması çok sonraları olmuştur (Van Tuyl vd., 2018, s. 482). Soğanlı kesme çiçekler grubunun en popüler ve pazar payı yüksek olan çeşidi zambaktır. Günümüzde ana üretim merkezi Hollanda olup (Gerek soğan gerekse kesme çiçek olarak) ABD, Japonya ve Çin diğer önemli üreticilerdir. Zambaklar açıkta ve örtüaltında yetiştirilebilmektedir. Ticari manada en fazla yetiştiriciliği yapılan beyaz renkli çiçekleriyle Mis (Ak) Zambağı (*Lilium candidum*) ile Nisan (Paskalya) Zambağı (*Lilium longiflorum*)'dır. Türkiye'de diğer kesme çiçek türlerine kıyasla üretimi daha sınırlıdır.

e. Lale (*Tulipa*): Laleler, hem Türk hem de dünya tarihinde çok ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu ayrıcalık sadece bitkisel özelliğinden kaynaklanmamakta, iktisat tarihinden sanata çok geniş bir alanda insanların odağında olmasından ileri gelmektedir. Yapılan çalışmalara göre lale, Orta Asya'dan batıya göç eden kavimler aracılığıyla taşınmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde en popüler devrini yaşayan lalenin ilk olarak ıslahı da yine Osmanlı Dönemi'nde, XVI. ve XVII. yüzyıllarda gerçekleşmiştir. Elde edilen yeni çeşitler "Ser şukufedyan-ı Hassa" başkanlığındaki bir uzmanlar topluluğu (Çiçek Encümen-i Danış / Çiçek Akademisi) tarafından incelenir; hatasız ve mükemmel olanlar isimlendirilerek lalenin ismi, özellikleri ve soğanın sahibi çeşit listesine kaydedilirdi. Bu dönemde İstanbul'da yabancı lale türlerinden seçme ve melezleme yoluyla elde edilen lale çeşidinin sayısı 2.000'i

bulmuştur (Baytop, 1992; Baktır, 2013, s. 14; Alp vd., 2013, s. 252). Günümüzde çok çeşitli renklerde lalelerin bulunuyor olması ve de kolay yetiştirilebilen bir çiçek olmasıyla da lale oldukça caziptir. İklim açısından fazla seçici olmayıp yıl boyu üretimi yapılabilecek bir kesme çiçektir. Lale soğanlı bir bitki olup hem soğan hem de kesme çiçek olmak üzere iki aşamalı bir üretim süreci bulunmaktadır.

Sayılan türler yanı sıra Türkiye’de nergis, lisianthus, gypsophila, glayöl, şebboy, solidago (Altınbaşak), fresia, sümbül, orkide, statice (Deniz lavantası), anemon (Manisa lalesi) da yetiştirilmektedir. Bunlara ilaveten çok daha sınırlı miktarlarda kesme çiçek türleri yetiştiriliyor olsa da çok küçük bir alanı işgal etmektedirler.

C. TÜRKİYE’DE KESME ÇİÇEK ÜRETİMİ

Türkiye, küresel ölçekte sektörün genç aktörlerindedir. Türkiye’de kesme çiçek üretimi başlangıçta küçük aile tipi işletmelerde yapılmakta ve uygun olmayan altyapı tesislerinde gerçekleşmekteydi. Bu nedenle de başlarda ciddi bir gelişme kaydedilememiş, ekseriyetle iç pazara yönelik üretim yapılmıştır. İç tüketimde ise asli pazarı İstanbul oluşturmaktaydı. Bu nedenle de kesme çiçek üretimi Türkiye’de, Marmara Bölgesi (İstanbul, Bursa ve Yalova gibi)’nde ortaya çıkıp gelişmiş, zamanla faaliyet iklim avantajına bağlı olarak Akdeniz Bölgesi’ne (Başta Antalya olmak üzere) kaymıştır. Her ne kadar Türkiye’de de II. Dünya Savaşı sonrası kesme çiçekçilik faaliyetleri başlamış olsa da asıl gelişim 1980’lerden sonra olmuştur.

Türkiye özelindeki durumu incelemeyen önce kısaca Türkiye’nin dünya genelindeki yerini ele alacak olursak; 2020 yılı verilerine göre 1.218 ha’lık kesme çiçek yetiştiricilik alanı ve buna ilave 170 ha saksı bitkileri alanıyla ilk 20 ülke arasında dahi yer almamaktadır. Geçmişten beri önemli bir çiçekçilik kültürü bulunan Hindistan bu anlamda ilk sırada yer almakta olup 2020’de toplam 313.000 ha alanda kesme çiçek ve saksı bitkileri yetiştiriciliği gerçekleştirmiştir. Hindistan’ı sırasıyla Çin (184.586 ha) ve ABD (28.155 ha) takip etmekte ve söz konusu bu 3 ülke toplam kesme çiçek ve saksı bitkileri yetiştiricilik alanının %70’ini oluşturmaktadır. Bu 3 ülkenin ardından İtalya (12.724 ha), Tayland (12.324 ha) ve Güney Afrika Cum. (11.461 ha) kayda değer üretim alanlarıyla sektörde kendilerini göstermektedirler (Tablo 1). Kesme çiçek üretim ve ticaretinde önde gelen ülkelerden Ekvador, Kolombiya, BK ve Hollanda’nın çoğu ülkeden daha sınırlı ekim alanları olması ise dikkat çekicidir. Bu da kesme çiçek yetiştiriciliğinde birim alanda yüksek verim elde etmenin, kesme çiçekçilikte ileri teknoloji kullanımının önemini göstermektedir. Dünyanın önde gelen kesme çiçek ve saksılı bitkiler yetiştiriciliği yapan ülkelerden 7 tanesinin tarımda gelişmiş Avrupa ülkesi, bunların yanı sıra yine tarımda oldukça gelişmiş ABD, Avustralya ve İsrail olduğu görülmektedir. Brezilya, Güney Afrika Cum., Ekvador, Kolombiya ve Kenya’da ise merkezleri yine Avrupa’da olan (Hollanda ve BK başta olmak üzere) işletmeler üretim faaliyetlerini sürdürmektedir.

Tablo 1. Önde Gelen Kesme Çiçek ve Saksılı Bitkiler Üreticisi Ülkelerin Üretim Alanları (2020).

Ülkeler	Ekim Alanı (ha)	Ülkeler	Ekim Alanı (ha)
Hindistan	313.000	Almanya	6.588
Çin	184.586	Fransa	6.397
ABD	28.155	İspanya	6.221
Brezilya	15.600	Polonya	5.434
İtalya	12.724	İran	5.384
Tayland	12.324	Avustralya	5.488
Güney Afrika	11.461	Tayvan	4.948
Ekvador	9.316	Vietnam	4.500
Kolombiya	7.665	Kenya	4.039
BK	7.076	İsrail	2.748
Hollanda	7.080	TOPLAM	749.200

Kaynak: AIPH, 2022.

Ülkelerin seçilmiş türler bazındaki üretimlerine baktığımızda Hindistan'ın kayda değer alanlarda gül ve krizantem yetiştiriciliği yaptığı görülmektedir (Tablo 2). Benzer şekilde Çin'de 18.077 ha alanda gül yetiştiriciliğiyle dikkat çekmektedir. Buradan da anlaşıldığı üzere sadece Çin'in gül yetiştiricilik alanı Türkiye'nin toplam kesme çiçek ve saksı bitkileri ekim alanından fazladır. Ekvador, Kolombiya ve Kenya'nın da gül yetiştiriciliği azımsanmayacak bir alanı kaplamakta, Meksika (3.203 ha) ve Japonya (4.663 ha)'nın ise geniş alanlarda krizantem yetiştiriciliği bulunmaktadır. Çin (7.063 ha), Kenya (1.073 ha) ve Japonya (713 ha)'nın zambak yetiştiricilik alanları yine dikkat çekici düzeylerde. Türkiye'nin söz konusu ülkelerle olan mukayesesine bakıldığında en fazla yetiştiriciliği yapılan karanfilin (435 ha) dahi pek çok ülkenin gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır (Tablo 2). Gül (236 ha), krizantem (112 ha) ve zambağın (38 ha) da çoğu ülkenin oldukça gerisinde kaldığı görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 1: Belli Başlı Ülkelerde Seçilmiş Kesme Çiçeklerin Ekim Alanları

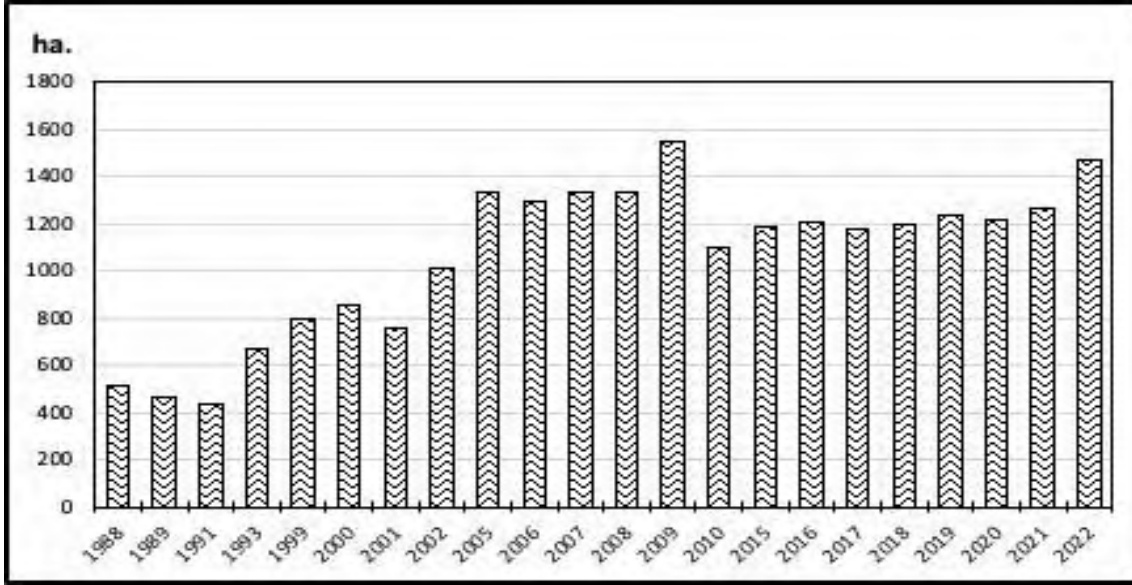
Ülkeler	Karanfil	Gül	Krizantem	Zambak
Hindistan	-	29.000	20.000	-
Çin	4.153	18.077	7.806	7.063
Ekvador	144	3.812	56	-
Kolombiya	888	2.569	919	64
Kenya	252	2.164	-	1.073
Meksika	625	1.655	3.203	175
İtalya	722	1.221	1.180	134
Vietnam	150	700	800	-
Tayland	-	1.002	440	-
Japonya	290	325	4.663	713
Türkiye	435	236	112	38

Kaynak: AIPH, 2018, 2019, 2020; TÜİK, 2023.

Türkiye'de kesme çiçekler yetiştiriciliği yapılan alanların büyüklüğü ardından arazideki işletme boyutlarına baktığımızda çoğunlukla 2 ila 3 hektar arasında değişen küçük aile işletmelerinin seralarında yetiştirilmektedir (Baris & Uslu, 2009, s. 769). Antalya başta olmak üzere Akdeniz Bölgesi'nde küçük ölçekli aile işletmelerinin yanı sıra büyük işletmelerde de yıl boyu kesme çiçek üretimi yapılmaktadır.

Özellikle ihracata yönelik kesme çiçek üretimi yapan 15 – 20 hektarlık sınırlı sayıda da olsa işletmeler bulunmaktadır. Sektörde hala küçük işletmelerin yaygınlığı bu alanda diğer ülkelerle rekabetin önündeki engellerin başında gelmektedir. Burada belirtilmesi gereken bir husus da Türkiye’de kesme çiçek yetiştiriciliği yapılan arazilerin büyük bir bölümünün kiralık olmasıdır (SÜSBİR, 2021, s. 2). Bu da kesme çiçekçilik için gerekli olan altyapı tesislerinin oluşturulmasında büyük engel teşkil etmektedir. Nitekim küçük işletmelerin çok olmasına bağlı olarak Türkiye’de her ne kadar üretici sayısı fazlamış gibi görünse de esasında bunların çoğunun işletmesi küçük, ürün çeşitliliği sınırlı ve birim alandan elde ettikleri verim Avrupa ülkeleriyle mukayese edilemeyecek düzeydedir.

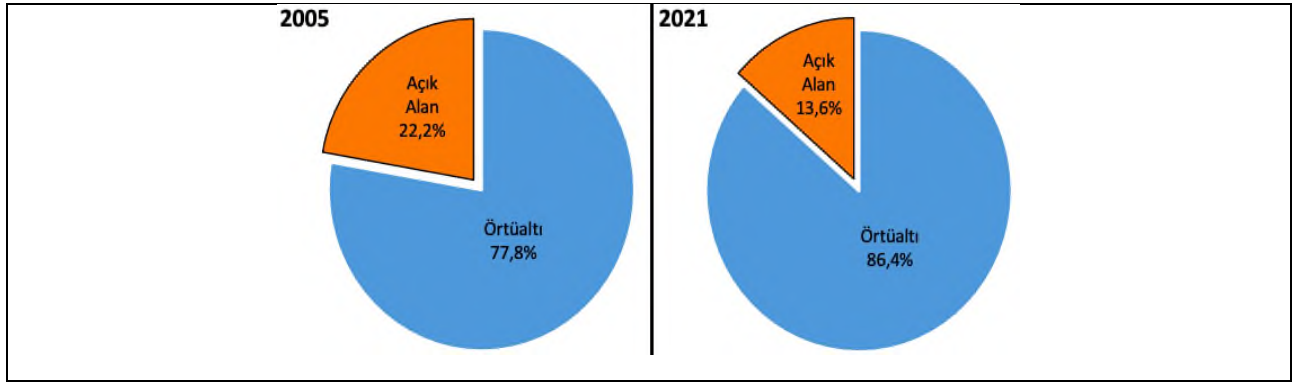
Türkiye’de kesme çiçek yetiştiricilik alanının değişimini yıllar itibariyle ele alacak olursak faaliyetin sektörel bir hal almaya başladığı 1980’lerin ikinci yarısından günümüze değin olan süreci 2 ayrı dönem halinde ele almak gerekir. Buna göre şekil 3’te de görüldüğü üzere 1988 – 2005 arasındaki dönem faaliyetin çok hızlı geliştiği 1. dönem; 2005 – 2022 arasında görece stabil denebilecek bir sürecin yaşandığı 2. dönem. Türkiye’de 1988’de 515 ha olan kesme çiçek üretim alanı 1989’da 464 ha olmuş, 1991’de 434 ha’ya kadar gerilemişken 2001 göz ardı edilirse sonrasında düzenli bir artış seyrinden bahsetmek mümkündür. 1991’deki ekim alanı 1993’te % 54’lük bir artışla 669 ha, 1999’da 796 ha ve 2000’de de 854 ha olmuştur (Şekil 3). 2002 yılına gelindiğinde 1.000 ha’ı aşan kesme çiçek yetiştiricilik alanı (1.010 ha), 2005’te %32’lik artışla 1.331 ha olmuş ve 1 dönem olarak adlandırılacak devrenin en geniş ekim alanına ulaşılmıştır. 2005 – 2022 arasındaki dönemde ise 2009’a değin düşük hızla da olsa artış devam etmiş, 2009’da cumhuriyet tarihinin en geniş ekim alanı olan 1.543 ha’ya ulaşılmıştır. Fakat ertesi yıl %29’luk ciddi bir daralmayla alan 1.097 ha olmuştur. 2010 – 2021 arasında ise ortalama 1.100 ha alan civarında seyretmiş olan kesme çiçek ekim alanı son olarak 2022’de 1.466 ha alana ulaşmıştır (Şekil 3). Kesme çiçek yetiştiriciliği, süs bitkileri üretimi içerisinde en geniş dilimi oluşturan koldur. Bu en geniş dilimle ilgili 2005 sonrasındaki 17 yıllık süreçte kayda değer bir değişimin olmayışı sektörün bu alanda belli bir seviyeye geldiği, yeni yatırımların veya sektörden uzaklaşmaların çok ciddi boyutlarda olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye tarım hayatını bir bütün olarak ele aldığımızda mevcut kesme çiçekçilik ve genel olarak süs bitkileri yetiştiricilik alanlarının çok sınırlı bir payı oluşturduğunu belirtmek gerekir.

Şekil 1. Seçilmiş Yıllara Göre Türkiye’de Kesme Çiçek Yetiştiricilik Alanları (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2023; TÜİK, 2023).

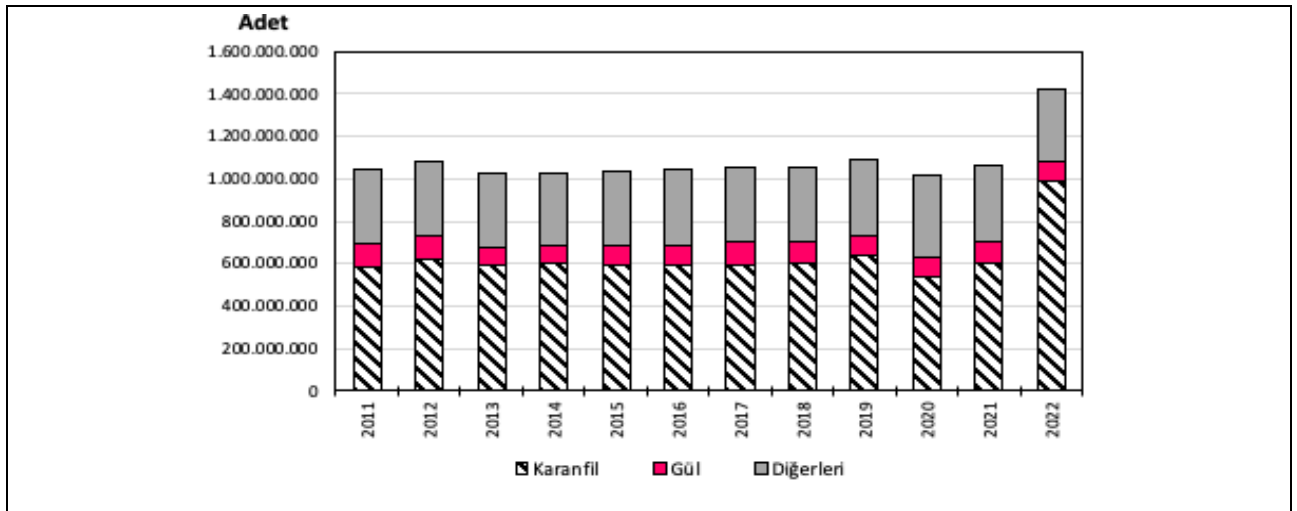
Türkiye’nin 2021 yılı itibariyle kesme çiçek yetiştiricilik alanının diğer tarımsal alanlar içerisindeki durumuna baktığımızda 23.472.877 hektarlık tarım arazisinin sadece 5.464 hektarı, yani %0.02’si süs bitkilerine ayrılmıştır (TÜİK, 2023). Toplam tarım arazisi içerisindeki kesme çiçek alanlarının payı ise sadece %0.005’tir. Aynı yıl 5.464 ha alanda yapılan süs bitkileri yetiştiriciliğinin ise %23’ü kesme çiçeklere ayrılmıştır. Buna göre Türkiye’de genel olarak süs bitkileri yetiştiriciliğinin çok sınırlı bir alanda yapıldığı ve Türk tarımı içerisinde alansal açıdan çok küçük bir dilimini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye’de ve pek çok ülkede kesme çiçek yetiştiriciliği denildiğinde ilk olarak örtüaltı yetiştiricilik akla gelse de glayöl, zambak, statis, lale, şakayık ve hüsnüyusuf gibi çeşitler uygun iklim şartlarında açıkta da yetiştirilebilmektedir. Fakat yine de kesme çiçek yetiştiriciliğinin önemli bir kısmı örtüaltı yetiştiricilik alanlarında gerçekleşmektedir. Geçmişte küçük ölçekli cam seralarda yapılan kesme çiçek yetiştiriciliği günümüzde modern ve büyük ölçekli çeşitli örtüaltı yapılarda üretilmektedir. Örtüaltı yetiştiricilik alanlarının toplam içerisindeki payını şekil 4’teki seçilmiş yıllar üzerinden örneklendirecek olursak; 2005’te toplam 1.331 ha alanda kesme çiçek yetiştiriciliği yapılmış, bunun da 1.035 hektarını örtüaltı yetiştiricilik alanları oluşturmuştur. Buna göre söz konusu kesme çiçek yetiştiricilik alanlarının sadece 1/5’i açıkta yetiştiricilik alanlarından oluşmaktadır. 2021’e gelindiğinde örtüaltı kesme çiçek alanları %5,6 oranında artış göstererek 1.093 hektara ulaşmışsa da toplam içerisindeki payı %86,4’e ulaşmıştır. Bunun sebebi de açık alanda kesme çiçek yetiştiriciliğinin önemli ölçüde azalarak 172 ha ile sınırlı kalmıştır (Şekil 4). 2021 yılındaki toplam 1.093 ha örtüaltı kesme çiçek yetiştiricilik alanının 930 ha’ı yani %85’i plastik seralardan oluşmaktadır. Bunu sırasıyla 120 ha ile yüksek tüneller, 43 ha ile cam seralar ve 0,6 ha ile de alçak tüneller izlemektedir (TÜİK, 2023).

Şekil 2. 2005 ve 2021 Yılları İtibariyle Türkiye’de Örtüaltı Kesme Çiçek Yetiştiricilik Alanlarının Oransal Durumu (TÜİK, 2023).

Türkiye’deki kesme çiçek üretim durumuna baktığımızda 1990’da 300 milyon adete yaklaşan (299.299.802 adet) üretimin %62’si (185.213.118 adet) karanfillerden oluşmaktaydı. Toplam üretimin ise sadece %16’sını (47.526.320 adet) güller oluşturmuştur (TÜİK, 2023). Takip eden yıllarda üretim düşük hızla artmış, 2011 – 2021 yılları arasında ise neredeyse stabil bir seyirde kalmıştır. Şekil 5’te de görüldüğü üzere 2011’de toplam 1.044.195.929 adet olan kesme çiçek üretiminin 588 milyon dalını yani %56,3’ünü karanfiller, %10’unu da güller oluşturmuştur. 2021 yılına değin üretim 1 milyar adet civarında seyretmeye devam etmiş, görece 2020’de üretim bir miktar azalma göstermiştir. Bunda da COVID-19 önemli ölçüde etkili olmuştur. 2022’ye gelindiğinde ise son yılların aksine dikkat çekici bir artış gözlenmiştir. Toplam 1.424.921.345 adet kesme çiçek üretilmiş ve bir önceki yıla kıyasla üretim %34’lük artış gerçekleşmiştir (Şekil 5). Üretimdeki bu artış karanfil özelinde yoğun bir şekilde yaşanmış ve 2022’de 986.298.552 adet karanfil elde edilmiştir. Diğer kesme çiçekler ve güllerde ise bir önceki yıla kıyasla kısmi azalmalar söz konusu olmuştur. Öte yandan 2022’deki bu ciddi artışa karşın aynı yıl ihracatın azalması ve ithalatın artması da dikkat çekici bir husustur.

Şekil 3. 2011 – 2022 Yılları Arasında Türkiye’de Karanfil, Gül ve Diğer Kesme Çiçeklerin Üretim Miktarlarındaki Değişim (TÜİK, 2023).

Kesme çiçek türleri özelinde ürün deseni ve değişimine baktığımızda 2015'ten 2021'e değin geçen sürede çok ciddi değişimler yaşanmıştır. Öte yandan söz konusu bu değişim Türkiye'nin geleneksel kesme çiçek ürünlerinden karanfil, gerbera ve gül dışındaki diğer türlerde gerçekleşmiştir. Zira karanfil geçmişten beri Türkiye'nin en fazla yetiştirdiği kesme çiçek olup her yıl üretimin kayda değer bir kısmını oluşturmaktadır. Gül de benzer şekilde geçmişten beri yetiştirilmekte olup belli bir aralığı işgal etmiş, gerbera ise 2000'lerden sonra payını artırarak günümüze değin gelmişse de 2015'ten 2021'e kadar olan süreçte %7'lik sınırlı bir azalma göstermiştir. Diğer türler ise 6 yıl gibi kısa sürede önemli değişimler sergilemişlerdir. Bunlardan uluslararası pazarlarda yoğun talep gören kasımpatı / krizantem bu zaman zarfında %86,4 gibi kayda değer bir artış göstermiştir. Benzer şekilde %84,3 ile lisianthus, %88,4 ile iris üretimi önemli ölçüde artmıştır. Anemon (%599,1), statice (%290,3) ve şebboy (%149,4) ise çok daha çarpıcı düzeylerde artış sergilemiştir (Tablo 3). Bu süreçte bazı türlerde de gerilemeler yaşanmış özellikle glayöl (%67,3) başta olmak üzere fresia (%36,6), zambak/lilyum (%34) ve lale (%32,6) üretimi kayda değer ölçüde azalmıştır.

Tablo 2. Türkiye'de 2015 ve 2021 Yıllarında Üretilen Kesme Çiçekler ve Değişim Değerleri (TÜİK, 2023).

Kesme Çiçekler	2015 (Adet)	2021 (Adet)	Değişim (%)
Karanfil	591.075.930	606.841.140	2,6
Gerbera	129.690.010	120.603.008	-7,0
Gül	93.395.670	101.204.410	8,3
Kasımpatı (Krizantem)	42.195.625	78.649.425	86,4
Lale	41.324.405	27.830.000	-32,6
Solidago (Altınbaşak)	17.676.200	24.595.600	39,1
Lisianthus	11.037.500	20.346.800	84,3
Gypsophilla	17.313.658	19.550.940	13,0
Fresia	17.885.150	11.339.400	-36,6
Nergis	14.768.950	10.515.000	-28,8
Lilyum (Zambak)	11.992.585	7.916.525	-34,0
Şebboy	2.971.990	7.412.290	149,4
Glayöl	14.765.800	4.824.900	-67,3
Orkide	272.300	1.903.800	599,1
Anemon (Manisa Lalesi)	1.338.000	1.300.500	-2,8
Sümbül	1.562.800	1.116.000	-28,6
Statice	183.000	714.350	290,3
İris	1.038.000	120.000	88,4
Diğer Kesme Çiçek ve Çiçek Koncaları	25.659.800	18.198.866	-29,1

D. TÜRKİYE KESME ÇİÇEK ÜRETİMİNİN COĞRAFİ DAĞILIMI

Dünya genelinde modern kesme çiçek yetiştiriciliğinin kabaca 1 asırlık mazisi söz konusuysa da özellikle II. Dünya Savaşı sonrası hızlı bir gelişim sürecine girilmiştir. Türkiye ise daha sonraları bu alandaki gelişmeleri yakalayabilmiş ve ilk girişimler oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Türkiye'de Antalya merkezli Akdeniz Bölgesi'nde kesme çiçek yetiştiriciliğinin başlaması, örtüaltı yetiştiricilik tekniğinin yaygınlaşması, sosyal hayatta kesme çiçeğe olan talebin daha da artması gibi hususlarla özellikle son 20 yılda çok hızlı bir gelişim seyri yaşandığı dikkatleri çekmektedir. Gerçekten de Akdeniz Bölgesi başta olmak üzere Türkiye'nin güney – güneybatısının coğrafi şartlarının hem örtüaltı hem de

açıkta kesme çiçek (Hüsnüyusuf, glayöl gibi) yetiştiriciliğine elvermesi sektörün gelişmesindeki temel avantaj olarak karşımıza çıkmaktadır. Antalya gibi tipik Akdeniz iklimi görülen illerimizde yıl boyu kesme çiçek yetiştirilebilecek şartların haiz olması, kışın birim alandan çok daha düşük maliyetle kesme çiçek elde edilebiliyor olması Hollanda ve Birleşik Krallık (BK) gibi ülkelere kıyasla Türkiye'yi oldukça cazip bir ülke noktasına taşımıştır (Fotoğraf 1).

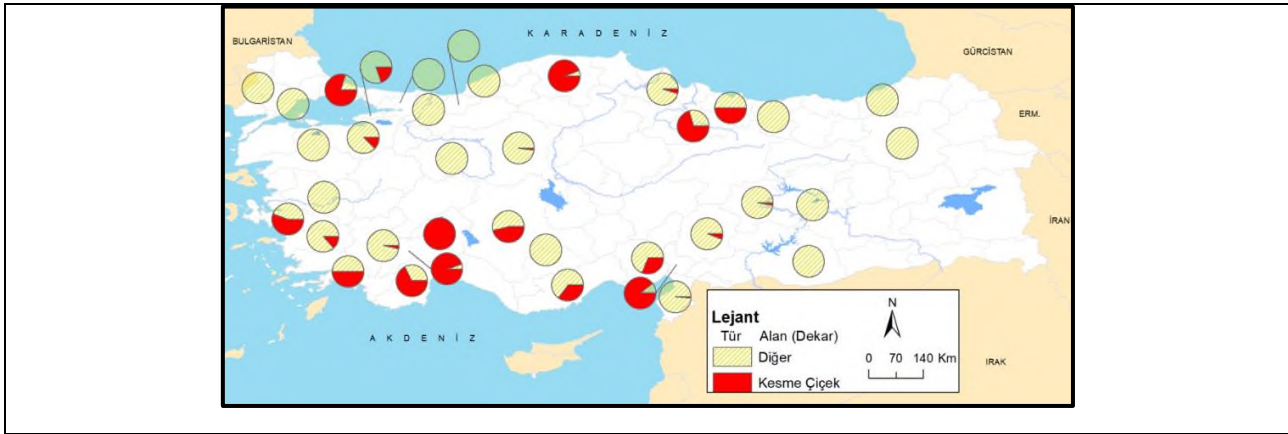
Fotoğraf 1. İzmir'de tipik bir örtüaltı karanfil üretimi yapılan tesis.

Türkiye'de her ne kadar karanfil ağırlıklı bir kesme çiçek yetiştiriciliği söz konusuysa da özellikle son yıllarda çeşitlilikte görece bir gelişim söz konusu olmuştur. Bu kapsamda serin iklim bitkilerinden (Krizantem gibi), görece 12°C'ye kadar dayanabilen soğanlı süs bitkilerine (Zambak gibi) farklı iklim isteği bulunan bitkiler ürün desenine girmiştir. Çoğu süs bitkisi için yüksek sıcaklıklar ve düşük sıcaklıklar oldukça zararlıdır. Görece sıcaklık istediği diğer türlere göre fazla olan güllerde bile aşırı sıcak hava şartları olumsuzluk yaratmaktadır. Tablo 4'te görülen ve Türkiye'de de çok miktarda yetiştirilen kesme çiçeklerin sıcaklık ve nem isteklerine baktığımızda esasında Akdeniz Bölgesi yaz devresinin çoğu kesme çiçek açısından fazla uygun olmadığı dikkati çekmektedir. Özellikle Antalya ve Adana başta olmak üzere bu bölgede açıkta yapılacak kesme çiçek yetiştiriciliği, yüksek sıcaklıklara bağlı yaşanabilecek olumsuzluklardan etkilenecektir. Yalova ve Bursa'nın ise bu bakımdan çok daha elverişli sahalar olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Akdeniz Bölgesi, örtüaltı kesme çiçek yetiştiriciliğinde sera içi iklimlendirme sistemlerinin tesisi ve kesme çiçekler için oldukça önemli olan ışık isteği bakımından çoğu yerden daha ideal şartları haizdir. Diğer bir husus da pazarlarda özellikle kış döneminde rağbet gören kesme çiçekler için kış döneminde elde edilecek şekilde ekiminin yapılması gerektiğinden Akdeniz Bölgesi'nin kış sezonu kesme çiçek yetiştiriciliği için çoğu yerden daha uygun şartlar sunmaktadır.

Tablo 3: Seçilmiş Kesme Çiçeklerin Gün İçindeki Ortalama Sıcaklık ve Nem İstekleri (Kazaz, 2023).

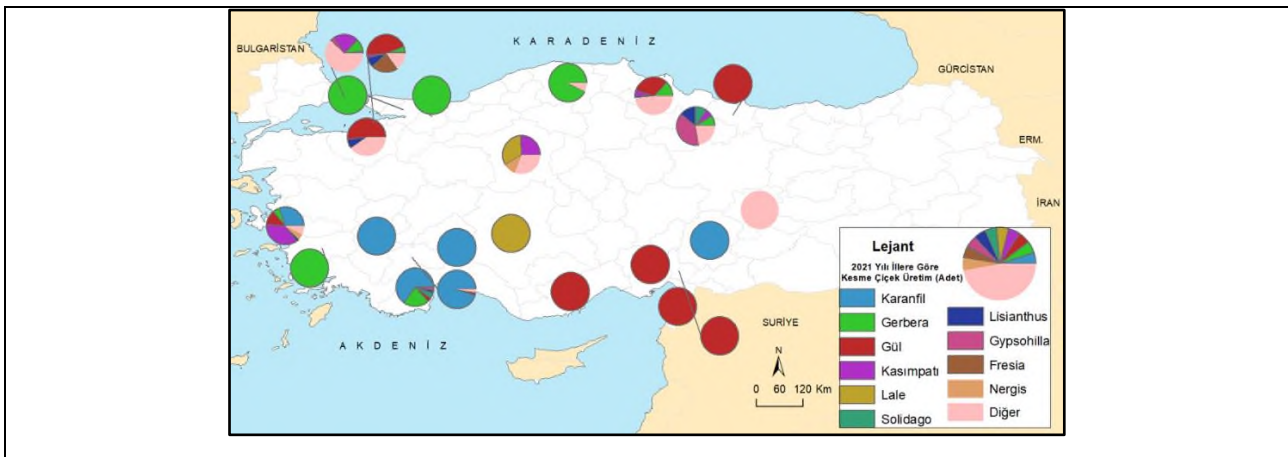
Çiçekler	Gündüz Ort. Sıcaklık (°C)	Gece Ort. Sıcaklık (°C)	Nispi Nem (%)
Karanfil	16 – 21	10 – 14	60 – 85
Gül	21 – 28	16 – 18	60 – 80
Krizantem	18 – 21	15 – 16	70 – 80
Gerbera	22 – 26	18 – 22	70 – 85
Zambak	15 – 17	13 – 15	80 – 85

Kesme çiçek yetiştiriciliğinde sıcaklık ve ışık faktörleri en önemli iklim parametreleridir. Türkiye’de de bu parametrelere bağlı olarak süs bitkileri yetiştiriciliği genel olarak Akdeniz Bölgesi başta olmak üzere kıyı kesimlerinde yaygınlık kazanmıştır. Özellikle de Akdeniz Bölgesi faaliyetin kümelenildiği bir alandır. Kesme çiçek özelinde ise Akdeniz Bölgesi’nin üstünlüğü dikkatleri daha fazla çekmektedir (Şekil 6). Süs bitkileri yetiştiriciliği içerisinde Antalya, Isparta, Burdur, Osmaniye, İzmir, İstanbul, Kastamonu ve Tokat kesme çiçek üretimleriyle dikkat çekmektedirler. Muğla, Konya ve Ordu’da ise kesme çiçek ve diğer süs bitkileri yetiştiriciliği nispeten daha dengeli bir dağılım göstermektedir. Dikkat çekici bir şekilde Mersin, Adana ve Aydın’da ise süs bitkileri yetiştiriciliği içerisinde kesme çiçeklerin çok sınırlı bir payı bulunmaktadır.

Şekil 4. 2021 yılı itibariyle Türkiye’de kesme çiçek ve diğer süs bitkileri yetiştiriciliği oranlarının illere göre dağılımı.

Kesme çiçek yetiştiriciliğinde Akdeniz Bölgesi’nin üstün olmasında tipik Akdeniz iklimine bağlı olarak ideal sıcaklık şartları, örtüaltı işletmelerin ısıtmada düşük maliyetli olması, yıl boyu güneş ışığından uzun süre faydalanma gibi hususlar büyük ölçüde belirleyici olmuştur. Doğal şartların elverişliliği yanı sıra kesme çiçek yetiştiriciliğinin en önemli merkezi olan Antalya’nın ulaşım açısından ve yabancı yatırımcıların kolay erişilebilir bir konumda olmasıyla bu alandaki cazip noktalarından bir diğeridir.

Şekil 5. Türkiye’de 2021 Yılında İllere Göre Kesme Çiçek Ürün Deseni.

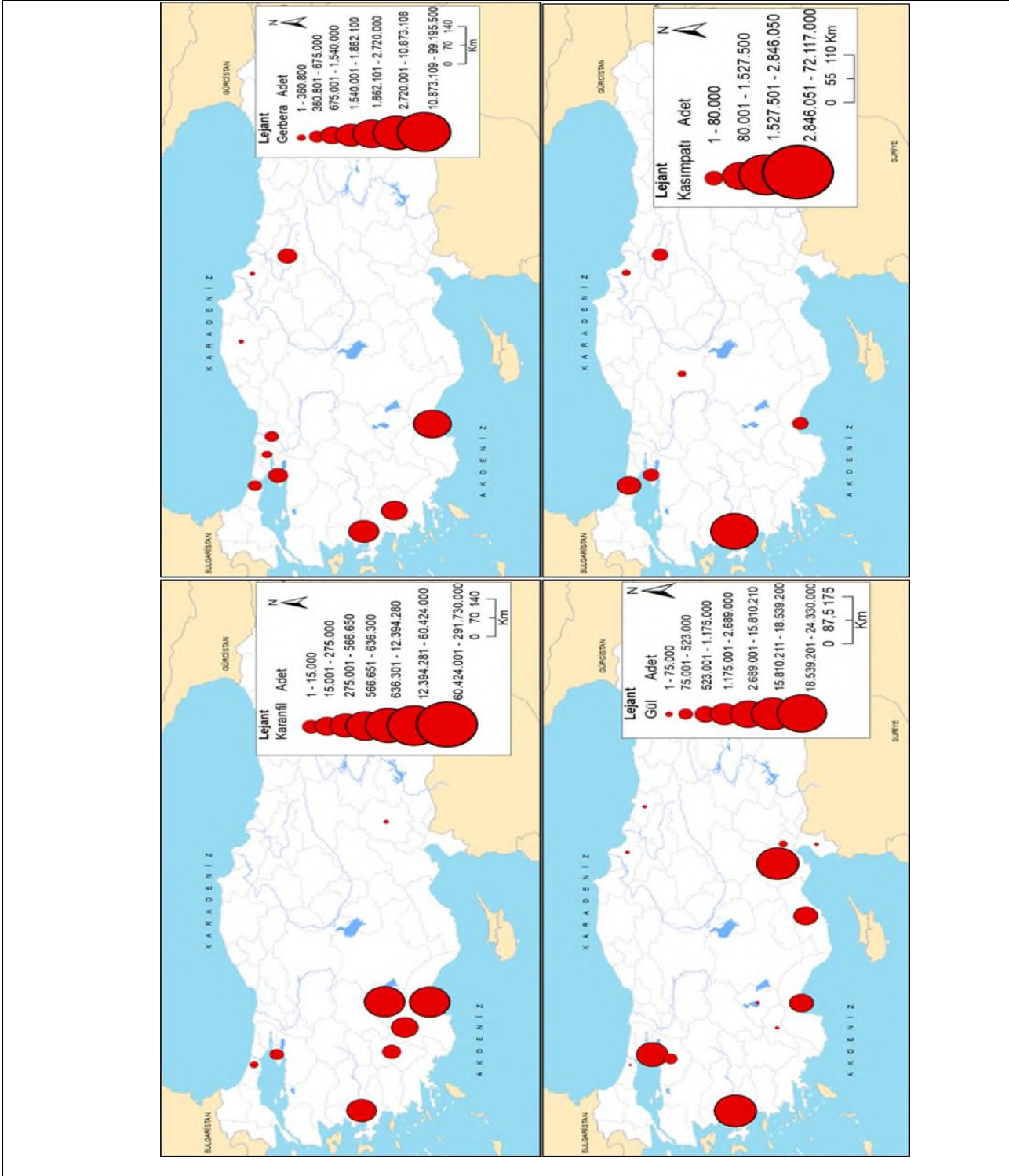
Kesme çiçek yetiştiriciliğinde daha önce de bahsedildiği gibi söz konusu bitkisel grupta çeşitliliğe gidilememiş olması başlıca problemlerden birisidir. Gerçekten de şekil 7'de de görüldüğü üzere kesme çiçek yetiştiriciliğinde öne çıkan illerde dahi çeşitliliğin fazla olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin; Mersin, Adana, Hatay, Osmaniye ve Ordu'da üretim bütünüyle gül; Isparta, Denizli, Kahramanmaraş ve Antalya'nın çok büyük bir kısmı ise karanfil; Aydın, Sakarya ve Kocaeli'nde de gerbera özelinde gerçekleşmektedir. Verilen örneklerden başka Konya'daki kesme çiçek üretiminin tamamını da laleler teşkil etmektedir. Buna göre kesme çiçek yetiştiriciliği yapılan illerden 12'sinde faaliyet tek bir tür özelinde gerçekleşmektedir. Çeşitlilik bakımından ise Yalova, Tokat, İzmir öne çıkmakta, en büyük tedarikçi olan Antalya ise az sayıda çeşidiyle dikkat çekmektedir.

Belli başlı türler özelinde kesme çiçek üretiminin Türkiye'deki dağılımına baktığımızda sektörün en popüler türü olan karanfil üretiminin şekil 7'de de görüldüğü üzere Antalya'nın üretim merkezi olduğu (291.730.000 adet), yakın çevresinin (Isparta: 240.800.000 adet ve Burdur: 12.394.280 adet) de önemli üretim merkezleri arasında yer aldığı görülmektedir. Bahis konusu bu üç il Türkiye toplam karanfil üretiminin %90'ını sağlamışlardır. Akdeniz Bölgesi'nin batısındaki bu üretim merkezini İzmir (60.424.000 adet) ve Yalova (566.560 adet) takip etmekte, İstanbul'un da sınırlı miktarda üretimi bulunmaktadır.

Üretimde karanfilin ardından ikinci sırada yer alan gerberanın dağılımına baktığımızda Antalya'daki kayda değer üretimin (99.195.000 adet) dışında Akdeniz Bölgesi'nde gerberanın yayılışı olmadığı anlaşılmaktadır (Şekil 7). İzmir (10.873.108 adet) başta olmak üzere Ege Bölgesi ile Marmara Bölgesi ve Orta Karadeniz'den de Tokat (1.722.000 adet) gerbera üretiminde öne çıkmışlardır. 2021 yılında Antalya ve İzmir, Türkiye gerbera üretiminin %91,2'sini sağlamışlardır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Aile tipi işletmelerde hasat edilen karanfiller.

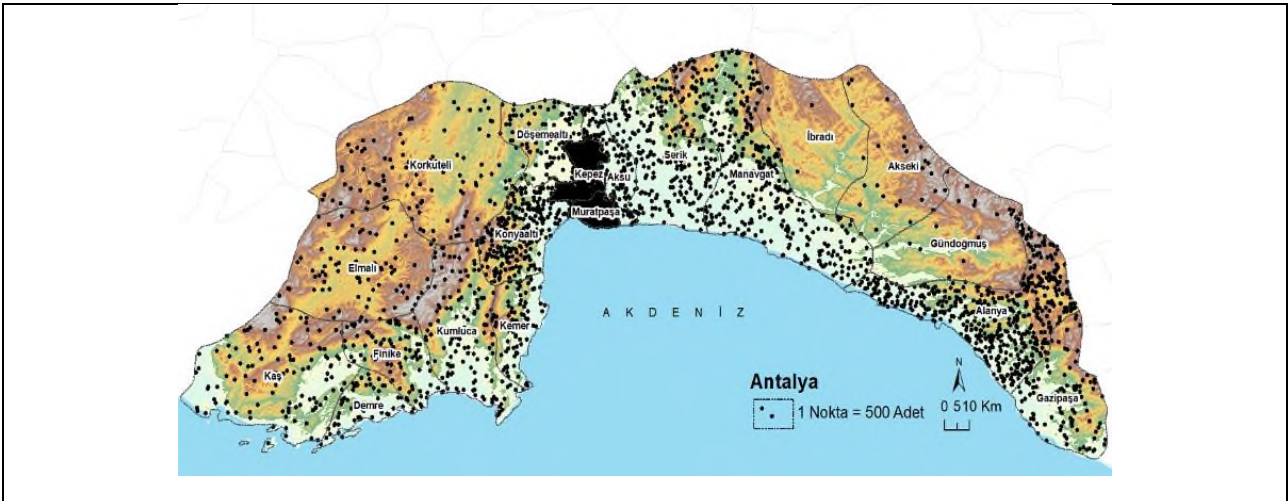

Şekil 6. 2021 yılı verilerine göre Türkiye’de karanfil, gerbera, gül ve kasımpatı üretiminin coğrafi dağılımı.

Türkiye’de, 2021 yılında toplam 101.204.410 adet gül üretilmiş ve bu değerle ülkede en fazla yetiştirilen 3 kesme çiçek türü olmuştur. Gül, kıyı bölgelerimizin tümünde az veya çok yetiştirilmektedir.

Akdeniz Bölgesi illerinin hemen hemen tümünde yetiştirilen gül Adana (23.760.000 adet) ve İzmir (24.330.000 adet)'de birbirine çok yakın değerlerde üretilmiştir. Bu iki ilin yanı sıra Yalova (18.539.200 adet), Mersin (15.810.210 adet) ve Antalya (13.251.000 adet)'da da kayda değer üretimler gerçekleşmiştir. Son olarak krizantem/kasımpatı yetiştiriciliğinin dağılımına baktığımızda İzmir merkezli üretim dikkati çekmektedir. 2021'de, İzmir'de toplam 72.117.000 adet kasımpatı üretilmiş ve bu değerle Türkiye üretiminin %91,7'sini sağlamıştır. İzmir yanı sıra İstanbul (2.846.050 adet) ve Antalya (1.527.500 adet)'nin da sınırlı da olsa kasımpatı üretimleri olmuştur (Şekil 8).

Türkiye'de kesme çiçek yetiştiriciliğinden bahsedilirken Antalya'nın başlıca üretim ve ihracat merkezi olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Gerek ekim alanı gerekse üretim miktarı bakımından önemli bir dilimi oluşturan Antalya'da söz konusu faaliyetin her ilçede yapıldığı dikkat çekmektedir. İl genelinde üretim özellikle Kepez, Muratpaşa ve Konyaaltı'nda yoğunlaşmış, örtüaltı yetiştiricilik faaliyetlerinin oldukça yaygın olduğu Alanya'da da önemli ölçüde üretimin olduğu görülmektedir (Şekil 9). Genel olarak bu ilçelerdeki üretim ihracata yönelik ve büyük ölçekli işletmeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Özellikle kıyı ilçelerde, örtüaltı yetiştiricilik yapılarının da kolaylıkla tesis edilebildiği sahalarda kesme çiçek yetiştiriciliği yaygınlık kazanmıştır. İç kesimlere doğru, dağlık kesimlerde ise faaliyetin seyredildiği, İbradı, Akseki, Gündoğmuş ve Korkuteli'nde kesme çiçek yetiştiriciliği çok daha sınırlı yapılar hale gelmiştir. Antalya'nın özellikle ihracata yönelik kesme çiçek üretimi az sayıda büyük ölçekli işletmelerde gerçekleşmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı'nın 2022 yılı verilerine göre Türkiye'de kayıtlı kesme çiçek işletme sayısı İzmir'de 822 ve Yalova'da 350 iken Antalya'da sadece 17'dir. Bununla birlikte Antalya'daki bu az sayıda üretici diğer illerdekenden çok büyük işletmeler olmasıyla ayrılmaktadır.

Şekil 7. Antalya'da kesme çiçek üretiminin dağılımı (2021 verilerine göre).

E. DÜNYA KESME ÇİÇEK PAZARI VE TÜRKİYE'NİN YERİ

Ülkelerin kesme çiçek üretim miktarlarıyla ilgili kesin bir yorum yapmak oldukça güçtür. Nitekim bu alandaki istatistikler ülkeden ülkeye değişmekte olup dal, kg., düzine gibi farklı değerler şeklinde sunulmaktadır. Bu da ülkelerin üretimlerini karşılaştırmada güçlük yarattığından en sağlıklı veri üretim

alanıyla ilgili olanıdır. Buna karşılık uluslararası kesme çiçek ticariyle ilgili veriler, üretim verilerine göre çok daha sağlıklıdır. Nitekim üreticisine yüksek kâr sağlayan, çoğu ülkede hala lüks tüketim grubunda değerlendirilen bu bitkisel ürün grubu için ticaret verilerinin daha titiz derlenmesi olağandır. Buna göre 2021 yılı itibariyle 131 ülkenin (70 ülkenin ihracatı 1 milyon \$'ın altındadır) “Buket veya süs amaçlı kullanıma uygun türden taze, kurutulmuş, boyanmış, ağartılmış, emprenye edilmiş veya başka şekilde hazırlanmış kesme çiçek ve çiçek tomurcukları” ihracatı 11 milyar \$'ı aşmıştır (ITC, 2023). Aynı yıl dünya toplam kahve – çay – baharat ihracatının 36,3 milyar \$, şeker ve çeşitli şekerlemelerin ihracatının 25,6 milyar \$ ve her türlü sebze – yumru bitkiler ihracatının 17,2 milyar \$ olduğu göz önüne alındığında (ITC, 2023), oldukça sınırlı bir üretimi olan kesme çiçeklerin 10 milyar \$'ın üzerindeki ihracat değeri dikkate değerdir.

Fotoğraf 3. Yalova-Çiftlikköy'deki örtüaltı çiçek işletmeleri ve örtüaltı gerbera yetiştiriciliği.

Dünya genelinde kesme çiçek ticaretinin hareketine baktığımızda ticaret yönünün kabaca kuzey-güney istikametli olduğu anlaşılmaktadır. Yılın farklı dönemlerinde yoğunlaşan kesme çiçek talebinden dolayı yarım küreler arasındaki mevsimlik farklılıklar bu ticaret rotasını ortaya koymuştur. Örneğin; Güney Amerika'dan Kuzey Amerika'ya ve Afrika'dan Avrupa'ya alan bu akış durumu net bir şekilde özetlemektedir. Ülkeler ölçeğinde bakacak olursak dünya kesme çiçekçiliğinin merkezi olan Hollanda, ihracatta %52,3'lük payıyla açık ara farkla birinci, %12,4'lük ithalat oranıyla da 3. sırada yer almaktadır (Tablo 5). Ülkenin kayda değer üretim miktarı ve buna bağlı ihracatı karşısında ciddi miktardaki ithalatı ise yeniden ihracattan (re-export) kaynaklanmaktadır. Bu açıdan ülkenin en önemli paydaşı Kenya'dır. Kenya'nın, 2021 itibariyle 725,5 milyon \$'lık ihracatıyla uluslararası pazarlarda %6,6'lık payı bulursa da

esasinda ihracatin büyük bir kısmı Hollanda'ya gerçekleşmektedir. Zira Kenya'daki kesme çiçek üretimi de Hollandalı yatırımcılar sayesinde gelişmiştir. 1990'lardan itibaren Hollanda başta olmak üzere kesme çiçekçilikte gelişmiş olan Avrupa ülkeleri uygun iklim şartları, ucuz işgücü, yılın her dönemi birim alandan ucuza kesme çiçek elde edilebiliyor olması gibi şartlarından ötürü Kenya başta olmak üzere tropikal kuşak ülkelerine yatırım yapmaya başlamışlardır. Günümüzde merkezi kendi ülkelerinde bulunan işletmelerle bu gibi ülkelerde gerçekleşen kesme çiçek üretimiyle ticaret hacimlerini daha da genişletmektedirler. Çok daha küçük ölçekli payı bulunmakla beraber 2021'de kesme çiçek ihracatında 6. sırada bulunan Belçika ve 8. sırada bulunan İtalya için de benzer şartlar söz konusudur. Kolombiya'daki duruma baktığımızda 2021'de 1.7 milyar \$'lık ihracatıyla uluslararası pazarlarda %15,6'lık payıyla ikinci sırada yer almıştır. Bu ülkede de merkezi Avrupa'da ve ABD'de olan işletmelerin ciddi kesme çiçek yatırımları bulunmaktadır. Benzer şekilde ihracatta 3. sırada yer alan Ekvador için de şartlar bu şekildedir. İthalat bakımından ise ihracattaki gibi belli bir kümelenmeden bahsetmek güçtür. Zira ABD bir kenara bırakılacak olursa kesme çiçek ithalatında Avrupa ülkelerinin öne çıktığı ve ilk 10 ülkenin 7'sini teşkil ettikleri görülmektedir (Tablo 5). Türkiye'nin 2021 yılı dünya kesme çiçek ticareti içerisindeki payına baktığımızda ise ihracatta 59,4 milyon \$ ile %0.54'lük bir paya sahipken ithalatta bu değer 3.3 milyon \$ ile %0.03 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere Türkiye'nin dünya kesme çiçek ithalatında kayda değer bir payı bulunmazken, ihracatta da yaşanan tüm gelişmelere rağmen %1'lik bir paya dahi erişilemediği anlaşılmaktadır.

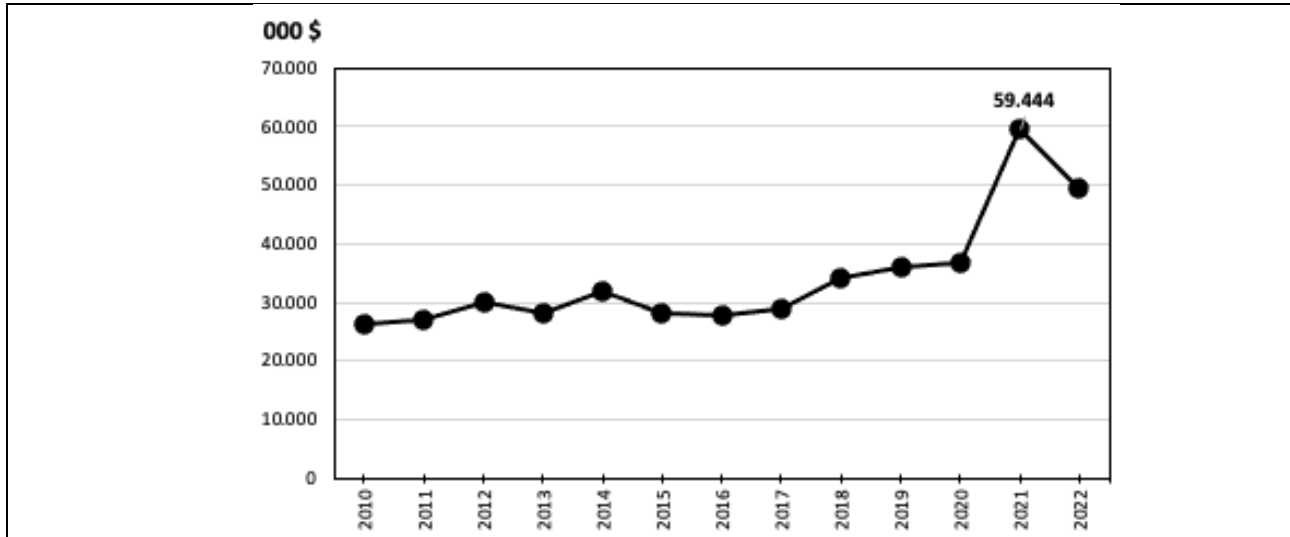
Tablo 4. 2021 Yılı Dünya Kesme Çiçek İhracat ve İthalatında İlk 10 Ülkenin Durumu (ITC, 2023)

İhracat			İthalat		
Ülkeler	Değer (000 \$)	Payı (%)	Ülkeler	Değer (000 \$)	Payı (%)
Hollanda	5.766.155	52,3	ABD	2.164.163	21,0
Kolombiya	1.727.241	15,6	Almanya	1.501.279	14,6
Ekvador	927.276	8,4	Hollanda	1.279.161	12,4
Kenya	725.509	6,6	BK	953.821	9,3
Etiyopya	254.528	2,3	Rusya Fed.	493.386	4,8
Belçika	148.619	1,3	Fransa	467.994	4,5
Çin	144.506	1,3	Japonya	343.899	3,3
İtalya	140.781	1,3	Belçika	235.006	2,3
Malezya	90.454	0,8	İsviçre	223.482	2,2
Kanada	82.031	0,7	İtalya	216.073	2,1
Toplam	10.007.100	90,7	Toplam	7.878.264	76,5
Dünya Toplam	11.026.720	100,0	Dünya Toplam	10.288.073	100,0

Kısaca türler özelinde ihracat konusuna değinecek olursak uluslararası mezatlarda en fazla işlem gören tür güldür. Gülün ardından lale, gerbera ve krizantem gelmektedir. Küresel ölçekte en büyük tedarikçi olan Hollanda'da gül, krizantem, gerbera ve zambak öne çıkan kesme çiçek türleridir. AB genelinde ise gül ilk sırada yer almakta olup krizantem ve karanfil ilk 3 sırada yer alan kesme çiçeklerdir.

Daha önce de dikkat çekildiği üzere Türkiye, dünya kesme çiçekçiliğinin genç aktörlerinden birisidir. Türkiye ciddi manada 1990'larda kesme çiçek ihracatında adından söz ettirmeye başlamıştır. Uzun süre neredeyse sadece BK pazarına yönelik ihracat yapmış olursa da 2000'lerin başlarından itibaren Türkiye pazarını genişletmeyi başarmıştır (Arı & Akın, 2010, s. 80). Öte yandan son birkaç yıllık

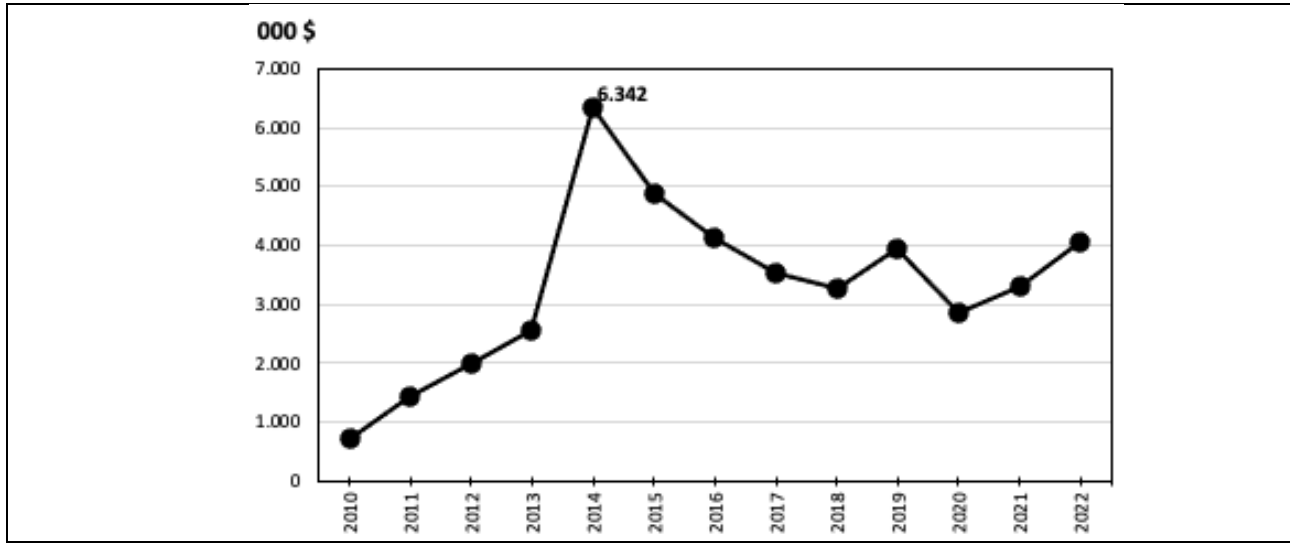
durum göz ardı edilecek olursa genel anlamda hızlı bir gelişim sergilendiğini söylemek mümkün değildir. Türkiye'nin kesme çiçek ihracatının son 13 yıllık durumunun gösterildiği Şekil 10'da da görüldüğü üzere 2010 – 2017 arasında neredeyse stabil denebilecek bir seyir söz konusudur. 2010'da 26,2 milyon \$ olan kesme çiçek ihracatı 2017'ye değin belli bir aralıkta seyretmiş ve en yüksek 2014'te 32 milyon \$'a ulaşmıştır. 2017'deki 28,8 milyon \$'lık ihracatı takiben 2020'ye değin düşük hızda gerçekleşen ihracat artışı 2021'de tarihinin en yüksek değerine ulaşmış ve 60 milyon \$'a yaklaşmıştır (59.443.763 \$). Hemen ertesi yıl ise %16,7'lik gerilemeyle 49,5 milyon \$'lık kesme çiçek ihracatı yapılmıştır (Şekil 10). Geçmişten beri Türkiye'nin geleneksel kesme çiçek ihracat ürünü olan karanfil, en büyük dilimi oluşturmaktadır. 2021 yılı itibariyle gerçekleşen kesme çiçek ihracatının %90'ını karanfiller teşkil etmiştir. Bu noktada Türkiye'nin kesme çiçekçiliğinin en zayıf olduğu nokta olan "Ürün çeşitliliğine gidememiş olma" sorunsalı karşımıza çıkmaktadır. Ülkeler ölçeğinde baktığımızda kesme çiçek ticaretindeki en büyük paydaşımız olan Hollanda'ya 40,5 milyon \$'lık ihracat gerçekleştirilmiş olup toplam ihracatın %68'ini oluşturmaktadır. Geçmişte Türkiye'nin en büyük pazarı olan BK ise 2021'de 8.5 milyon \$'lık ihracatla ikinci sırada yer almıştır. Hollanda ve BK'yi sırasıyla Bulgaristan (2.312.670 \$), Polonya (1.616.770 \$), Rusya Federasyonu (1.284.332 \$), Almanya (1.127.503 \$), Romanya (1.041.139 \$), Danimarka (853.750 \$) ve Ukrayna (413.217 \$) takip etmektedir (TÜİK, 2023). Bunlar haricinde 75 ülkeye daha kesme çiçek ihracatı gerçekleşmiştir.

Şekil 8. 2010 – 2022 yılları arasında Türkiye'nin kesme çiçek ihracat değerleri (TÜİK,2023).

Türkiye'nin kesme çiçek ithalatına baktığımızda ihracatına kıyasla çok düşük seviyede olması bu alanda dış ticaret fazlası olduğunu göstermektedir. Her ne kadar dış ticaret fazlası bu alanda olumlu bir tablo sergilese de ithalatın çok düşük seviyelerde olmasında Türkiye'de hala kesme çiçek tüketim kültürünün yaygınlık kazanmadığının da bir göstergesidir. Bu noktada Türkiye kesme çiçekçiliğinde yurtiçi talebin çok düşük seviyelerde olduğunu söyleyebiliriz. 2010 – 2022 yılları arasında kesme çiçek ithalatına baktığımızda 2010 – 2014 arası dikkat çekici bir gelişimin yaşandığı aralık olarak öne çıkmaktadır (Şekil 11). 2010'da 1 milyon \$'ı dahi bulmayan ithalat, 2011'de iki katlık bir artışla 1.4 milyon \$ olmuş, 2013'te 2.5 milyon \$'a ulaşmış, tarihinin en yüksek seviyesi olan 2014'te ise bir önceki yıla kıyasla %147'lik artışla 6.3 milyon \$'a ulaşmıştır. Sonrasında ise 2014'ten başlayarak 2018'e değin düzenli ve

hızlı bir gerileme yaşanmıştır. Bu gerileme sürecinde ise ihracat görece stabil bir seyirde gerçekleşmiştir. 2018'de 3.2 milyon \$'a kadar inen ithalat, ertesi yıl % 21.4'lük artışla 3.9 milyon \$ olmuşsa da 2020'de yeniden gerileyerek 2.8 milyon \$ olmuştur. Son 2 yılda ise ithalat yeniden artış ivmesi yakalamış ve 2022'de 4 milyon \$'ı aşmıştır (Şekil 11). Türler özelinde baktığımızda da Türkiye kesme çiçek ithalatının yarısından fazlasını (%62'si) güller oluşturmaktadır. Geçmişten beri Türkiye'nin en fazla kesme çiçek alımı yaptığı ülke olan Hollanda, 2021 toplam kesme çiçek ithalatının da %2.9 milyon \$'la %90'unu oluşturmuştur. Hollanda yanı sıra sınırlı miktarlarda Kenya (274.473 \$), Güney Afrika Cum. (17.999 \$), Ekvador (10.186 \$), İsrail (9.987 \$) ve Çin (9.399 \$)'den de kesme çiçek ihracatı yapılmış olup geri kalan 15 ülkeden çok daha az miktarlarda alım yapılmıştır (TÜİK, 2023). Türler özelinde baktığımızda gül, krizantem ve zambak en fazla ithalatı yapılan türlerdir.

Şekil 9. 2010 – 2022 yılları arasında Türkiye'nin kesme çiçek ithalat değerleri (TÜİK,2023).

Burada ithalat konusu ele alınırken Türkiye kesme çiçek yetiştiriciliğinin en önemli sorunlarından biri olan üretim materyalinde dışa bağımlılık hususuna da değinmek gerekir. Üretim materyalinde dışa bağımlı olmak, ıslahçı hakları (Royalite) ile gerçekleşen ödemeler sektör girdilerinin başlıca kalemlerini oluşturmaktadır (Şahin & Kendirli, 2012, s. 343). Son yıllarda döviz kurundaki dikkat çekici artış eğilimi de bu dışa bağımlılığı işletmeler için daha sıkıntılı bir hale getirmektedir. Sonuç olarak da her ne kadar kesme çiçek ihracatı artmış olursa olsun ihracattan beklenen kârlılığın sağlanması güçleşmiştir. Son yıllarda bu alandaki ihtiyacın yurtiçinden karşılanmasına yönelik girişimler söz konusuysa da hala çok yetersiz düzeydedir.

Kesme çiçek ticareti tüketim alışkanlıklarına göre yılın belli dönemlerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Hala lüks tüketim ürünleri içerisinde yer alan kesme çiçekler özellikle alım gücü yüksek gelişmiş ülkelerde (AB, ABD, Japonya gibi) yoğun talep görmektedir. Tüketim alışkanlıkları kapsamında ise Noel, yeni yıl kutlamaları, Sevgililer Günü gibi kesme çiçeğin yoğun talep gördüğü dönemler göz önüne alındığında kış döneminde (Kuzey Yarım Küre için) kesme çiçek ticaretinin yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu noktada kesme çiçek ticaretinde dikkat edilmesi gereken en önemli parametre ulaşım sistemidir. Kesme çiçekçilik sektöründe uygun olmayan nakliye koşulları ve ulaştırma sistemleri

“Nakliye zayıatını” ciddi ölçüde artırmaktadır. Hasat sonrası kayıpların önemli bir kısmı da bu nakliye sürecinde gerçekleşmektedir. Yeni pazarlara açılmada ve buna bağlı üretim ile ihracatı artırmada ulaştırma sistemleri en önemli kalemdir. Konuyu bir örnekle izah etmek gerekirse kesme çiçek ihracat merkezi olan Antalya’dan soğutma sistemli konteynerlerle Moskova’ya denizyoluyla yapılacak nakliye 12 gün; karayoluyla 4 – 6 gün ve AB ülkelerine yine karayoluyla 6 – 8 gündür. Havayoluyla yapılacak taşımacılık her ne kadar süratli (Çoğu Avrupa ve Ortadoğu ülkesine 3 – 4 saat) ve nakliye esnasındaki kayıpları en az olan ulaştırma sistemiye de en pahalı olan ulaştırma biçimidir (Vega, 2008, s. 1). Öte yandan iç tüketime yönelik nakliyede karayolu ulaştırma sistemi asli ulaştırma sistemini oluşturmaktadır.

Fotoğraf 4. Tokat-Erbaa’daki örtüaltı tesiste yapılan gerbera üretimi.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye, coğrafi konumu ve biyoçeşitlilik bakımından zenginliğiyle özel ve de önemli bir yer işgal etmektedir. Bu durum da başta tarım olmak üzere pek çok alanda kendini hissettirmektedir. Dünya genelinde kesme çiçek üretiminde öne çıkan ülkelerin iklim ve zengin flora avantajları büyük ölçüde belirleyici olmuş, ucuz işgücü ve büyük tüketim merkezlerine kolay erişim gibi hususlarla da bu alandaki üstünlüklerini pekiştirmişlerdir. Türkiye’de esasında bu alanda büyük bir potansiyeli haiz olmakla beraber ne yazık ki bu potansiyelinin çok küçük bir kısmını kullanmakta ve sektör hala Türk tarımın hayatının çok küçük bir dilimini oluşturmaktadır.

Türkiye’de kesme çiçek yetiştiriciliğinin ziraat coğrafyası kapsamında ele alındığı bu çalışmada ürün deseni, üretimin coğrafi dağılımı, üretim miktarları ve konunun ticari boyutu belli bir hiyerarşide izah edilmiştir. Antalya, Yalova ve Tokat özelinde yapılan saha çalışmaları, üretici görüşmeleri ve SÜSBİR’den alınan veriler doğrultusunda ise sektörün sorunları ve yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur. Buna göre Türkiye kesme çiçekçiliğinde;

- Ürün deseninin çok zayıf olması, faaliyetin karanfil temelli gelişmesi ve uluslararası pazarlarda talep gören türlere hala yönelinememiş olması,

- İç pazar başta olmak üzere nakliye sisteminin kesme çiçekçiliğe uygun bir şekilde tesis edilememiş olması,
- Gerek nakliyede gerek hasat sonrası işlemlerde gerekli soğuk hava donanımlı yapıların / araçların yetersizliği,
- Kesme çiçek yetiştiriciliğinin ileri teknoloji gerektiren bir üretim faaliyeti olmasına karşın Türkiye'nin bu alanda hala çok zayıf oluşu,
- Üretim materyalinde büyük ölçüde dışa bağımlı olunması,
- Üretim materyallerinde "İslahçı Hakkı (Royallite)" maliyetlerinin önemli bir gider kalemini oluşturması,
- İslah çalışmalarının çok yetersiz oluşu ve tescilli çeşitlerin de hala ticari hayata sokulamamış olması,
- Standardizasyonun hala sağlanamamış olması,
- Kayıt dışı üretim,
- Küçük ölçekli aile tipi işletmelerin çok yaygın olması ve bunların pek çoğunun yeterli donanıma sahip olmayışı,
- Konunun uzmanlarından sağlıklı bir danışmanlık hizmeti almadan sektöre girilmesi, sektörün sayılabilecek belli başlı sorunlarıdır.

Elbette sektörel sorunlar ve eksiklikler burada sıralananlardan ibaret değildir. Türkiye tarımının kronikleşmiş problemleri kesme çiçekçilik için de geçerlidir. Nakliye, dikim, bakım, hasat ve hasat sonrası faaliyetin gerektiği yoğun işgücüne karşın ortaya çıkan işgücü açığı, önemli bir ihracat potansiyeli olmasına karşın tarımsal desteklemelerden ve sigorta hizmetlerinden yararlanılmıyor olması, artan girdi maliyetleri (Özellikle sera içi ısıtma maliyetleri noktasında) sayılabilecek kronik problemlerden başlıcalarıdır.

Kesme çiçek özelinde karşımıza çıkan sorunlardan özellikle birkaç tanesi bu alanda beklenen kârı ciddi ölçüde düşürmektedir. Bunların başında ürün çeşitliliği ve ıslah konusu başta gelmektedir. Türkiye, geçmişten beri karanfil başta olmak üzere gül ve birkaç tür özelinde üretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Yakın yıllara kadar üretimin yarıya yakını tek başına karanfiller oluştururken son birkaç yılda diğer türlerin üretimiyle payı azalmış olsa da yine de %40'lar civarında kalmıştır. Uluslararası pazarlarda yoğun ilgi gören glayöl, gerbera, kasımpatı/krizantem, zambak (lilyum) gibi türler ise Türkiye kesme çiçekçiliğinde çok sonraları önem kazanmaya başlamıştır. Her ne kadar Türkiye'de yakın yıllarda çeşit artmışsa da bu defa da üretim materyalinde dışa bağımlılık artmıştır. Örneğin; Türkiye'de glayöl, gül, gerbera gibi türlerde üretimi, buna bağlı ihracatı da artarken, diğer taraftan üretim materyali ithalatı ve devamında ıslahçı hakkı ödemeleri gibi hususlarla döviz kaybı da artmaktadır. Günümüzde Türkiye'de yetiştiriciliği yapılan kesme çiçeklerin çok büyük bir kısmı yabancı menşelidir. Her ne kadar son yıllarda bu alandaki ıslah çalışmalarıyla kayda değer bir mesafe kat edilmiş,

hatta tescilli çeşitler söz konusu olmuşsa da hali hazırda ticari hayata dahil edilememiştir. İslah çalışmalarının desteklenmesi, tescilli çeşitlerin ticari hayata sokulması ve bunların ulusal – uluslararası pazarlarda fuar ve mezatlarda devlet eliyle tanıtımının yapılması sektörün can damarlarından birini, hatta en önemlisini oluşturacaktır.

İslah ve ürün çeşitliliğinden sonra kesme çiçek sektörü için karşımıza çıkan en önemli sorun hasat sonrası işlemler ve nakliye konusudur. Kesme çiçek yetiştiriciliği genel olarak zirai faaliyetler içerisinde en fazla işgücü gerektiren üretim kollarından birisidir. Hasat zamanının aksatılmaması, hasadın gereği gibi yapılması, hasat sonrası işlemlerin ivedi ve usulüne uygun yapılması (12 – 18 saat su çekirme veya özel solüsyonlarda bekletme başta olmak üzere) başlıca hususlardır. Ne yazık ki Türkiye’de kesme çiçekçilik faaliyetleri kapsamında hasat sonrası kayıplar işletmenin niteliğine göre %25 ila %40 arasında değişmekte bazı durumlarda %45'lere kadar çıkabilmektedir. Bu da zaten maliyetli bir üretim faaliyeti olan kesme çiçekçilik için azımsanmayacak oranlardır. Söz konusu kayıpların önemli bir kısmı da nakliye esnasında gerçekleşmektedir. Hasat edilen çiçeklerin gerekli işlemlerin ardından gerek iç gerekse dış pazarlara sunulması için sağlıklı bir soğuk zincir tedariki çok önemlidir. İhracata yönelik nakliyede gerek hava gerekse denizyoluyla yapılan taşımacılıkta nispeten daha sağlıklı bir nakliye süreci söz konusuysa da ürünlerin mezata taşınması ve iç pazara sürülen ürünlerde nakliye çok daha kötü şartlarda yapıldığından kayıplar artmaktadır. Bu nedenle gerek kooperatifler gerekse ticaret odaları aracılığıyla kesme çiçek nakliyesi konusunda iş birliğine gidilmeli ve soğuk zincirin bozulmaması sağlanmalıdır.

Sayılan bu başlıca sorunlar haricinde özellikle tarıma dayalı sanayi kolları ve ihracata yönelik üretilen pek çok tarım ürünüde Türkiye'nin kronik sorunlarından biri olan arazi parçalılığı, küçük ölçekli ve modern tarım donanımlarından yoksun işletmeler ile arazi kiralarının yüksek oluşu sektörde karşılaşılan sıkıntılar arasında azımsanmayacak bir dilimi oluşturmaktadır. Bilindiği üzere Türkiye kesme çiçek yetiştiriciliği Türkiye tarımının önemli merkezlerinden, polikültür sahası Antalya başta olmak üzere İzmir, Mersin, Adana gibi merkezlerde yoğunlaşmıştır. Bu gibi yerlerde tarım arazileri çok değerli olup ekseriyetle diğer tarım ürünlerine (Meyveler başta olmak üzere) ayrılmıştır. Günümüzde çok az sayıda ve de ihracata yönelik işletmeler büyük olup genellikle küçük ölçekli ve ileri teknolojik uygulamalarından yoksun işletmelerde faaliyet sürdürülmektedir. Bu ise hem ürün kalitesini hem de ürün standardizasyonunu büyük ölçüde olumsuz etkilemektedir.

Türkiye’de son yıllarda sıkça kamuoyu gündemine taşınan “Tarıma Dayalı İhtisas Organize Sanayi Bölgeleri” ise kesme çiçekçilik için üzerinde durulması gereken bir organizasyondur. Bu sayede uluslararası standartlara uygun, kaliteli ve yüksek verimli ürünlerin elde edildiği ve ileri teknolojilerin kullanıldığı modern yapılar ortaya konmaktadır. Planlı ve kontrollü üretimin sağlanacağı bu oluşumla alım garantili ve de üreticiyi mağdur etmeyecek bir sistem kazandırılacaktır. Bu kapsamda çiçekçiliğe yönelik olarak Yalova-Çiftlikköy’de, “Yalova Çiçekçilik Tarıma Dayalı İhtisas OSB” kurulmuştur. 2001 yılında başlayan çalışmalar kapsamında toplam 105 ha alanın 65 hektarı kamulaştırılmıştır. Buna göre 07.11.2012 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan 2012/3857 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Çiftlikköy sınırları içerisinde bulunan Gacık ve Laledere köylerini kapsayan toplulaştırma ile kamulaştırma işlemi başlamıştır. Yalova Çiçekçilik Tarıma Dayalı İhtisas OSB bünyesinde kesme çiçekler yanı sıra saksılı süs bitkileri yetiştiriciliği de yapılacaktır. Yalova’daki bu

girişimi takiben 2018’de de “Edremit Tarıma Dayalı İhtisas Sera (Süs Bitkileri ve Çiçekçilik) Organize Sanayi Bölgesi” tesisi için çalışmalarına ve arazi toplulaştırma işlerine başlanmıştır.

Sektörle ilgili yapılması gerekenlerden bir diğer husus da uluslararası pazarlarda türler ölçęinde arz – talep dengesinin çok iyi bir şekilde takip edilmesi ve taleplere süratle cevap verilmesidir. Türkiye, kesme çiçekçiliğiyle uluslararası pazarlarda adından daha fazla söz ettirmek istiyorsa ilk etapta AB ve Körfez ülkelerine olan yakınlık avantajını kullanmalı ve iklim açısından elverişli yerlerde bu alanda deneyim kazanmış işletmeleri desteklemelidir. Yıl boyu üretimin yapıldığı tropikal kuşak ülkeler pazarın lideri konumunda olup bu alanda büyük pazarlara olan yakınlık avantajı ile Türkiye farklılığını ortaya koyabilir.

Türkiye, genel olarak süs bitkilerinde, bunlar içerisinde de kesme çiçekçilikte büyük bir potansiyeli haizdir. Öte yandan gerek üretim gerekse iç tüketimde hala bu potansiyelinin çok küçük bir kısmını kullanmaktadır. Türk toplumunun alım gücü, tüketim alışkanlıklarında kesme çiçeğe verilen önem/değer, geçmişten beri süregelen alışkanlıklar iç tüketim konusundaki başlıca handikaplardır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Makalenin geliştirilmesinde katkılarında dolayı Editör ve hakemlere teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Arıkan, G., Karataş, T. & Kavcar, N. (2017). Fizik Öğretmenlerinin 12. sınıf fizik kitabına ilişkin görüşleri: İzmir ili örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 36(2), 19-43.
- Alp, Ş. & Zeybekoğlu, E. & Salman, A. & Karaağaçlı, M. & Özzambak, M.E. (2013). Lale bitkisinin ıslahı ve kültüre alınmasında ülkemizin önemi. *V. Süs Bitkileri Kongresi, Cilt: 1*, Yalova, 252-256.
- Anonim. (2021). Süs bitkileri sektör politika belgesi 2020-2024, *Arı Ar-Ge & İnovasyon*, s. 88, Ankara.
- Arı, E. & Akın, H. (2010). Türkiye kesme çiçek sektörü için alternatif bir tür *Anemone coronaria*. *Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi*, 23 (2), 79-86.
- Ay, S. (2009). Süs bitkileri ihracatı, sorunları ve çözüm önerileri: Yalova ölçeğinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (3), 423-443.
- Baktır, İ. (2013). Türkiye’de süs bitkilerinin dünü, bugünü ve yarını. *V. Süs Bitkileri Kongresi, Cilt: 1*, Yalova, 13-16.
- Baktır, İ. & Titiz, S. & Yelboğa, K. (1990). Akdeniz Bölgesinde kesme çiçek üretimi ve sorunları. *Akdeniz Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 433, Antalya, 178-186.
- Bakırcı, B. (2022). Türkiye tarım coğrafyası (İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi ders notları)
- Balcı Akova, S. (2021). Tarım coğrafyası (İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi ders notları)
- Baris, M.E. & Uslu, A. (2009). Cut flower production and marketing in Turkey. *African Journal of Agricultural Research*, 4 (9), 765-771.
- Baytop, T. (1992). *İstanbul lalesi*. T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Bulut. İ. (2006). Genel tarım bilgileri ve tarımın coğrafi esasları (ziraat coğrafyası). Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Can, Ş. (1999). S.S. flora çiçekçilik kooperatifi. *Çiçek Dünyası, İstanbul Çiçekçiler Odası Dergisi*, 1, 14-15.
- Deng, Z. & Bhattarai, K. (2018). Ornamental crops. In: Johan Van Huylenbroeck (Eds.). *Gerbera* (407-438). Chapter 17, Vol. 11, Springer.
- Doğanay, H. & Coşkun, O. (2013). *Tarım coğrafyası* (2. Baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Doldur, H. (2008). Kesme çiçek üretimi ve ticareti, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 16, 26-45.
- Ertan, N. & Karagüzel, O. & Kostak, S. & Gürsan, K. & Ölçelik, A. (1996). *Kesme çiçek raporu (süs bitkileri grubu), süs bitkileri*. Yedinci 5 Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
- Gençer, B. (2014). *Dünya’da ve Türkiye’de kesme çiçek sektörü pazarlama organizasyonları ve tüketici eğilimleri* (Basılmamış Doktora Tezi). Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gül Yavuz, G. (2008). Kesme çiçek, *Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü-BAKİŞ*, 10(4).
- Güngör, G. & Gencer, B. & Güngör, H. (2014). Türkiye’de kesme çiçek sektörü, pazarlama organizasyonları ve tüketici eğilimleri. *XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Samsun*, 1465-1473.

- International Association of Horticultural Producers. (2021). International statistics flowers and plants 2021. Vol. 69, *International Association of Horticultural Producers (AIPH)*, UK.
- Karagüzel, O. & Bayçın Korkut, A. & Özkan, B. & Gürsel Çelikel, F. & Titiz, S. (2010). Süs bitkileri üretiminin bugünkü durumu, geliştirilme olanakları ve hedefleri. *TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ziraat Mühendisliği 7. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı, Cilt: 1*, Ankara, 539-558.
- Kazaz, S. (2023). Kişisel web sitesi (*bilimsel yayınlar ve basılmamış ders notları*) url: <https://www.sonerkazaz.com/kitaplarim/> (Erişim Tarihi: 24.01.2023).
- Kazaz, S. & Karagüzel, Ö. & Kaya, A.S. & Aydınşakir, K. & Erken, K & Erken, S. & Gülbağ, F. & Zeybekoğlu, E. & Haspolat, G. & Hocagil, M. & Saraç, Y.İ. & Bozdoğan, E. & Altun, B. & Aslay, M. & Rastgeldi, U. (2013). Türkiye kesme çiçek sektörünün ürün desenlerine göre iller ve bölgeler düzeyindeki durumu. *V. Ulusal Süs Bitkileri Kongresi*, ss. 276-282. Yalova.
- Kendirli (Cartoğlu) B. (1995). *Yalova ve çevresindeki kesme çiçek seralarında sera içi koşulların yeterlilikleri ve geliştirme olanakları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kendirli B. & Çakmak B. (2007). Economics of cut flower in greenhouses: case study from Turkey. *Medwell Journals Agricultural Journal*, 2(4), 499-502.
- Kılıç, T. & Okay, Y. & Kazaz, S. (2013). Türkiye’de yetiştirilen soğanlı kesme çiçekler. *V. Süs Bitkileri Kongresi, Cilt: 2*, ss. 544-550. Yalova.
- Ozkan, B. & Brumfield, R.G. & Karaguzel, O. (2003). A Profile of Turkish export cut-flower growers. *HortTechnology*, 13(2), 368-374.
- Özçelik, H. & Orhan, H. (2010). Türkiye’nin gülleri. *IV. Süs Bitkileri Kongresi, Mersin*, ss. 178 – 188.
- Spaargaren, J. & van Geest, G. (2018). Ornamental crops. In: Johan Van Huylenbroeck (Eds.). *Chrysanthemum* (319-348). Chapter 14, Vol. 11, Springer.
- Süs Bitkileri Üreticileri Alt Birliği. (2021). Süs bitkileri sektör raporu-2021. *Süs Bitkileri Üreticileri Alt Birliği (SÜSBİR)*, s. 14, Ankara.
- Şahin, G. & Kendirli, B. (2012a). Türkiye’de cam seraların tarihsel gelişimi. *II. Ulusal Sulama ve Tarımsal Yapılar Sempozyumu, Cilt: 2*, ss. 933-940. İzmir.
- Şahin, G. & Kendirli, B. (2012b). Türkiye’de örtüaltı kesme çiçek yetiştiriciliği. *II. Ulusal Sulama ve Tarımsal Yapılar Sempozyumu, Cilt: 1*, ss. 337-344. İzmir.
- Şenol, C. (2021). İnovasyon, destek, sürdürülebilirlik: Türkiye ekonomisi ve tarım. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 44, 475-488.
- Tapkı, N. & Kızıltuğ, T. & Çelik, A.D. (2018). Türkiye’de kesme çiçek üretim ve ticaretinde mevcut durum, sorunlar ve çözüm önerileri. *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(3), 313-321.
- Taşlıgil, N. (2010) *Türkiye Ziraatının Problemleri*. Çantay Kitabevi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). Bitkisel üretim istatistikleri-TÜİK <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> (Erişim: 24.01.2023).

- Van Tuyl, J.M. & Arens, P. & Shahin, A. & Marasek-Ciołakowska, A. & Barba-Gonzalez, R. & Tae Kim, H. & Lim, K.B. (2018). Ornamental crops. In: Johan Van Huylenbroeck (Eds.). *Lilium* (481-512). Chapter 20, Vol. 11, Springer.
- Vega, H. (2008). *The transportation costs of fresh flowers: a comparison between ecuador and major exporting countries*. Inter-American Development Bank (IDB).
- Yücel, G. & Doğan, Y.E., (2013). Geçmişten günümüze çiçekçilik üzerine bir araştırma. *V. Süs Bitkileri Kongresi, Cilt: 1*, 68-73. Yalova.

KİTLE FONLAMASI YÖNTEMLERİNDE RİSKLER VE ETİK SORUNLARI

 Özcan KUZULU^a

Özet

Kitle fonlaması olgusunun insan hayatında başış temelli olarak uzun zamandır var olduğunu söyleyebiliriz. Alternatif bir finansman yöntemi olarak yeni ortaya çıkan ve hem akademisyenler hem de uygulayıcılar tarafından önemli ölçüde ilgi çeken bir olgu haline gelmesi ise internet tabanlı olarak sermaye ve finans piyasalarına alternatif olarak kullanılmasıyla başlamaktadır. Özellikle başlangıç sermayesine ihtiyaç duyan girişimcilerin giderek artan bir ilgisiyle büyümesini hem Dünya’da hem de ülkemizde sürdürmektedir. Kitle fonlaması katlanarak büyüdükçe, ilgili zorluklar ve fırsatlar da artmaktadır. Kitle fonlaması yöntemi, diğer girişimci finansman yöntemlerinden oldukça farklıdır. Bu yöntemde fon sağlayıcılar, bir kitle fonlaması kampanyası sırasında kurucular tarafından sağlanan bilgilere güvenmek durumundadırlar ve bu nedenle yetersiz bilgi nedeniyle proje sunumunun ve dolayısıyla finansmanın başarısızlığı söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle, bilgi simetrisi kitle fonlamasında önemli bir husustur. Bu çalışmada öncelikle kitle fonlaması tanımlanmakta, özellikleri, ilgili terminolojileri, temel unsurları ve etik konuları tartışılmaktadır. Akabinde olası risk türleri etraflıca incelenmekte, farklı kitle fonlaması yöntemlerinde etik sorunlar ve riskler aktarılmaktadır. Son bölüm, bu çalışmanın sonuçlarını ve gelecekteki araştırmalar için önerileri içermektedir. **Anahtar Kelimeler:** Kitle fonlaması, Etik, Risk, Dolandırıcılık, Girişimci.

RISKS AND ETHICAL ISSUES IN CROWDFUNDING METHODS

Abstract

We can say that the phenomenon of crowdfunding has been around for a long time on the basis of donations in human life. As an alternative financing method, it has become an emerging phenomenon that attracts significant attention by both academicians and practitioners, and it starts with the use of internet-based as an alternative to capital and financial markets. It continues to grow both in the world and in our country, especially with the increasing interest of entrepreneurs who need start-up capital. As crowdfunding grows exponentially, so do the challenges and opportunities involved. The crowdfunding method is quite different from other entrepreneurial financing methods. In this method, funders have to rely on the information provided by the founders during a crowdfunding campaign, and therefore there may be failure of project delivery and thus financing due to insufficient information. Therefore, information symmetry is an important

^a Bağımsız Araştırmacı, ozcan@ozcankuzulu.com

Makale Geliş Tarihi: 17.02.2023, Makale Kabul Tarihi: 22.05.2023

consideration in crowdfunding. In this study, first of all, crowdfunding is defined and its characteristics, related terminology, basic elements and ethical issues are discussed. Subsequently, possible risk types are examined in detail, and ethical problems and risks in different crowdfunding methods are conveyed. The final section contains the results of this study and recommendations for future research.

Keywords: Crowdfunding, Ethics, Risks, Fraud, Entrepreneur.

Giriş

Kitle fonlaması, çeşitli girişimleri finanse etmenin giderek daha popüler ve uygulanabilir bir alternatif yolu olarak ortaya çıkmıştır. Son zamanlarda, çok sayıda kitle fonlaması girişimi, her biri bağış veya küçük bir miktar para ödünç veren bireylerden doğrudan olmak üzere başarılı bir şekilde finansal destek sağlamıştır (Hossain & Oparaocha, 2017). Kitlesele fonlama kavramının kökenleri, topluluk kaynaklı üretim (crowdsourcing) ve mikrofinansman yaklaşımlarına dayanmaktadır (Atsan & Erdoğan Oruç, 2015).

Girişimciler, fon elde etmek, çalışmalarıyla ilgili farkındalığı artırmak, başkalarıyla bağlantı kurmak, çalışmaları ve kendileri için destek sağlamak, proje kontrolünü sürdürmek ve yeni beceriler öğrenmek için kitle fonlaması platformlarını kullanmaktadır. Sponsorlar için yaratıcı ürünler/hizmetler (ödüller) almak önemli bir motivasyondur. Ayrıca, yaratıcı ürünleri desteklemek için başkalarına yardım etmek ve bir topluluğun parçası olmak da onları kitle fonlaması projelerine yatırım yapmaya motive etmektedir (Xu vd., 2016).

Olgunun doğasına ve motivasyonel tetikleyicilerine ek olarak kitle fonlamasının diğer unsurları, geleneksel finansmanla karşılaştırıldığında kitle fonlamasının etik düzlemde değerlendirilmesini farklılaştırmaktadır. Bu farklılıklar arasında verilen taahhüt şekli, genellikle nitelikli olmayan yatırımcılar, fon sağlayıcıların daha düşük maliyetlerle kaynak sağlama, yatırım getirisi, yatırım platformlarının rolü ve şeffaflık gibi konular yer almaktadır (Agrawal vd., 2015).

Küreselleşme ve gelişen teknoloji nedeniyle işletmeler daha rekabetçi bir piyasa ortamında faaliyet göstermektedir. Bu durum geleneksel finansman yöntemlerinin ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmasına da yol açmaktadır. Finansman çeşitleri olarak menkul kıymet ihracı, leasing, faktöring, forfaiting, İslami finansman gibi yöntemlerin ortaya çıkmasına rağmen, küçük işletmeler açısından maliyetli oluşları nedeniyle tam ihtiyacı karşılamamaktadır. Küçük işletmeler ve bireysel girişimciler için girişim sermaye yatırım fonları, risk sermayesi yatırım fonları, melek yatırımcılar ve mikro krediler gibi finansman yöntemleri ortaya çıkmıştır ve bu boşluğu doldurmak için kullanılmaktadır (Çağlar, 2019). Başka bir deyişle, işletmelerin rekabetçi piyasa ortamındaki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geleneksel finansman yöntemleri yanı sıra alternatif finansman seçenekleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, küreselleşme ve teknolojinin gelişmesi, bu işletmelerin yerel sınırların ötesinde yatırım ve fon sağlama fırsatlarına erişmelerini kolaylaştırmaktadır.

İşletmelerin finansman sağlama yollarına başvurmaları, gerekli sermayeyi sağlamaları ve büyümeleri açısından çok önemlidir. İşletmelerin uygun finansman yollarını bulması, piyasalarda

rekabet edebilmelerini, gelişebilmelerini ve büyümelerini sağlamaktadır. Ayrıca, işletmelerin finansman sağlama yollarının sosyal ve çevresel faktörleri de dikkate alması gerekmektedir. Bu faktörler, sürdürülebilir bir büyüme ve kârlılık amacının yanı sıra, işletmenin sosyal sorumluluklarını ve çevreye verdiği etkileri de belirlemektedir.

Kitle fonlamasının temel amacı fon toplamak olsa da girişimcilerin ürünlerini test etmelerine, tanıtımalarına ve pazarlamalarına, ayrıca tüketicilerini daha iyi anlamalarına ve buna göre yenilik yapmalarına yardımcı olmaktadır (Stanko & Henard, 2016). Çok sayıda fon sağlayıcıyı çekmek için girişimciler sosyal medya aracılığıyla bir ağ oluşturmaktadır. Araştırmalar, bir bağış toplama kampanyasının ilk destekçilerinin ağırlıklı olarak arkadaşlar ve aile üyeleri olduğunu bulmuştur (Mollick, 2014). Girişimcilerin finansal ve operasyonel ihtiyaçlarına göre doğru kitle tabanlı topluluğu oluşturmaları gerekmektedir. Aracı kitle fonlaması platformlarının rolleri ve işlevleri çoğunlukla bilgi paylaşımları üzerinedir ancak bazı araştırmalar birçok platformun bilgileri gizlediğini ve hatta çarpık bilgileri kullandıklarını tespit etmiştir (Mollick, 2014).

Finans teorisi, işletmelerin ve bireylerin fon toplama yollarını araştırmayı ve ilişkili riski dikkate alarak bunları projelere tahsis etmeyi içermektedir. Kitle fonlaması, katı kural ve ilişkilerin olmadığı bir ortamda işlev görmektedir. Bu nedenle, kitle fonlaması ile ilişkili riskler, geleneksel alternatiflerin risklerinden farklıdır. Finans teorisini kitle fonlamasını içerecek şekilde bir düzleme yaymak önemli bir çalışmanın konusudur (Hossain & Oparaocha, 2017). Kitle fonlaması sırasında güven, bağlılık, yenilikçi ürünler, somut ve somut olmayan sonuçlar, aidiyet duygusu ve fon sağlayıcıların kullandığı bilişsel süreç literatürde sınırlı olarak tartışılmıştır.

Sosyal medya, kitle fonlamasında kilit bir rol oynamaktadır. Kendilerinin bir sosyal ağa ait olduğunu düşünen fon sağlayıcılar, o sosyal ağdaki bir projeye fon sağlama konusunda daha büyük bir potansiyele sahiptir.

A. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışma konusuna ilişkin literatür taranarak aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. Literatür incelendiğinde, kitle fonlama yöntemlerinde etik kaygıların daha çok yabancı literatürde çalışma konusu yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda, genellikle kitle fonlaması yöntemleri ve terminolojisi aktarılmakta, örnekler üzerinden değerlendirmeler yapılmaktadır. Türkiye’den bazı akademisyenlerin ampirik çalışmalar yaptığı da gözlenmektedir.

Tablo 1. Kitle Fonlaması ve Riskleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

SIRA NO	YAZAR	ÇALIŞMA
1	Ergen vd., 2013	Türkiye’de teknoloji bazlı girişimcilik, klasik sermayenin çekingenliği ve risk yatırımcılarının tecrübe ve fon yetersizlikleri nedeniyle yeterince ilerleyememektedir. Bu durumu kırmak için mikro sermaye toplanması yöntemiyle girişimci fonlanması önerilmektedir. Kitle fonlaması, az sayıda bir gruptan yatırım almak yerine sayıca fazla olan bir gruptan düşük meblağlar temin etmek üzerine kurulmuş bir finansman yöntemidir. Bu yöntem ABD’de yasalaşmak üzere ve Birleşik Krallık’ta yasalaşmıştır. Kitle fonlaması, kitle kaynak ve crowd-sourcing konseptiyle benzerlik göstermektedir ve geleneksel yöntemlerin dışına çıkarak daha demokratik bir platform oluşturmaktadır.
2	Mollick, 2014	Bu makale, kitle fonlamasının, internet aracılığıyla nispeten çok sayıda kişiden gelen küçük katkılarla girişimlerin finanse edilmesine olanak sağlayan bir finansman yöntemi olduğunu belirtmektedir. Makale, bu yöntemin başarısı ve başarısızlığı arasındaki ilişkinin kişisel ağlar, proje kalitesi ve coğrafya gibi faktörlere bağlı olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca, kurucuların genellikle fon verenlere karşı yükümlülüklerini yerine getirdiğini, ancak ürün teslimatında gecikmeler yaşandığını ve bu durumun projenin aldığı finansman miktarıyla ilişkili olduğunu vurgulamaktadır.
3	Agrawal vd., 2015	Yerel ve uzak fon sağlayıcıların farklı finansman anlayışlarının olduğu bir kitlesel fonlama platformunu incelenmekte ve burada mesafenin, yerel fon sağlayıcıların bir sanatçının topladığı kümülatif fonlar hakkındaki bilgilere daha az duyarlı olduğu görülmektedir. Ancak, bu mesafe etkisi, sanatçının fon sağlayıcıları arasında arkadaşlar ve aile gibi muhtemelen çevrimdışı sosyal ilişkileri olan kişiler tarafından açıklanmaktadır. Platform, mesafeye duyarlı maliyetleri azaltabilir, ancak tümünü ortadan kaldıramaz. Çalışma bulgularının, çevrimiçi pazarların işlemleri kolaylaştırmak ve farklı sosyal bağlantılara sahip kişiler arasında bilgi akışını daha iyi anlamak için yararlı olduğu ifade edilmektedir.

4	Allison vd., 2015	Bu araştırma, dilsel ipuçlarının, girişimcilik anlatılarının toplum yanlısı kredilendirme bağlamında kaynak yaratma sonuçlarını etkilediğini göstermektedir. Dilsel ipucu, bir kişinin konuşma veya yazıdaki kelimeler, cümleler veya ifadelerin tonu, vurgusu, ritmi gibi dil öğelerinden anlam çıkarmasına yardımcı olan ipucudur. İş fırsatı olarak çerçevelenen anlatılar, başkalarına yardım etme fırsatı olarak çerçevelenen anlatılardan daha az ilgi çekici görünmektedir. Bu nedenle, girişimcilerin mikro kredi kampanyalarında, iş fırsatı yerine başkalarına yardım etme fırsatı olarak anlatılarını vurgulamaları, borç verenlerin desteğini çekmek için daha etkili olabilmektedir.
5	Belleflamme vd., 2015	Bu makale, yatırım tabanlı kitle fonlaması platformları ve para ödemesi yapılmayan platformlar dahil olmak üzere kitle fonlaması sektörünün bir tanımını sunmaktadır. Ayrıca, sektörün hızla gelişen özelliklerini açıklamakta ve platformların tasarımını etkileyen ekonomik güçleri araştırmaktadır. Asimetrik bilgiler ve grup içi/arası dış etkiler gibi konulara da değinilmektedir.
6	Burtch vd., 2015	Bu çalışma, çevrimiçi kitle fonlamasının, girişimciliği ve yeniliği teşvik etmek için umut verici bir yol olarak kabul edilmesine rağmen, insanların katkılarının kimliği veya miktarı hakkındaki bilgileri gizleme seçeneğinin kitle fonlaması davranışını nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Çevrimiçi kitle fonlaması platformlarında gerçekleştirilen bir deney ile bilgi kontrollerine erişim azaltıldığında kaynak yaratmada net bir artış olduğunu bulmuşlardır ancak bu sonuç birbirleriyle rekabet halindeki iki etkiden kaynaklanmaktadır. İlk olarak, gizliliğin azaltılması, platformla etkileşim kurma isteğini artırarak katkı olasılığında %4,9'luk bir artışa neden olmaktadır. Ancak aynı zamanda, ortalama katkı miktarında 5,81 dolarlık bir düşüşe neden olmaktadır.
7	Onur & Değirmenci, 2015	Bu çalışma, kitle fonlama sistemi hakkında bilgi vermektedir. Kitle fonlama, birçok kişinin küçük miktarlarda para yatırarak bir proje veya girişim için finansman sağladığı bir sistemdir. Çalışma, kitle fonlamasının nasıl ortaya çıktığı, nasıl uygulandığı, Amerika ve Avrupa'da bu sistemin etkin kullanılabilmesi için yapılan yasal düzenlemeler hakkında bilgi vermektedir.
8	Gabison, 2015	Bu makale, kitle fonlamasına genel bir bakış sunarak, start-up'ların bu yöntemden nasıl yararlanabileceğini ve potansiyel sakıncalarını tartışmaktadır. Ayrıca, mevcut sermaye kitle fonlaması düzenlemelerinin nasıl çalıştığına da değinmekte ve bu düzenlemelerin BİT inovasyonlarının finansmanını nasıl etkileyeceğini değerlendirmek için daha fazla araştırma önermektedir.

9	Hauge & Chimahusky, 2016	Bu çalışmada, önde gelen bir kitle fonlaması kuruluşu olan Kickstarter incelenerek ödüllerin mali destekçilere zamanında teslim edilmesini belirleyen faktörler analiz edilmiştir. Projelerin zamanında teslim edilme olasılığını artırmak için hangi özelliklere sahip projelerin daha başarılı olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Gecikmenin yaygın olduğunu fark edilmiş ancak gecikmenin evrensel bir proje özelliğiyle açıklanamadığını gözlemlenmiştir.
10	Xu vd., 2016	Bu makale, kitle fonlamasının sponsor memnuniyetini araştırmak için kullanılan yeni bir finansman kanalı olduğunu belirtmektedir. Asimetrik analitiği kullanarak teslimatın zamanında yapılması, ürün kalitesi, proje yeniliği, sponsor katılımı ve girişimci aktifliği ve sponsor demografisi gibi faktörler incelenmiştir. Çapraz tablo ve niteliksel karşılaştırmalı analiz (QCA) yöntemi kullanılarak yapılan analizler, yapılandırma modellerinin sponsor memnuniyetini veya memnuniyetsizliğini tahmin etmede yeterli olduğunu göstermektedir. Makale, karmaşıklık teorisini desteklemekte ve kitle fonlaması araştırmalarını derinleştirmek için asimetrik bir bakış açısıyla sponsor memnuniyetine içgörü sağlamaktadır.
11	Assenova vd., 2016	Bir grup uzmanla yapılan çalışma da bu uzmanların kitle fonlamasının geleceği hakkında sorulara cevap vererek, endüstrinin önemini vurguladıkları ve kitle fonlamasının küresel finansa önemli bir güç olarak kalıcı olduğunu doğruladıkları ifade edilmektedir. Ayrıca, kitle fonlaması platformları ve internet altyapısından nasıl faydalanılacağı konusunda pratik rehberlik sağladıkları belirtilmiştir.
12	Sharma & Lertnuwat, 2016	Bu çalışmada, kitle fonlamasının küçük ve orta ölçekli işletmeleri desteklemek için bir alternatif finansman sektörü olduğu belirtilmektedir. Finansal model, sermaye veya borç tabanlı kitle fonlamasını içermekte ve farklı iş modelleri, düzenleyici sistemlere ve yüksek riskli yatırımların finansal getirisine bağlıdır. Çalışmanın amacı, özkaynak ve borç bazlı kitle fonlaması iş modellerini analiz etmektir.
13	Younkin & Kashkooli, 2016	Bu makale, kitle fonlamanın dört belirli problemini belirterek çözüm önerileri sunuyor. Bu problemler gatekeeping, koordinasyon, tecrübesizlik ve sponsorluk. Gatekeeping kelime anlamı olarak "kapı bekçiliği" anlamına gelmektedir. Bu terim, bir grup veya topluluğun belirli bir alana veya faaliyete giriş çıkışlarını kontrol ettiği durumları tanımlamak için kullanılmaktadır. Özellikle medya ve kültür alanlarında, belirli bir içeriğin yayınlanması veya erişilebilir olması için belli bir kişi veya kurumun onayının gerektiği durumlar olarak da kullanılabilir. Makale, ABD'deki en büyük kitle fonlama

		sitelerinin tümevarımsal bir analizini kullanarak, kitle fonlamanın bugüne kadar ne tür sorunları çözdüğünü ve performansını ölçmektedir. Çalışmaya göre kitle fonlama, ağlar içinde ve ağlar arasında para toplamada başarılıdır, ancak kitle fonlamayı tekrarlayan gelir elde etmek için kullanma çabaları daha az başarılıdır.
14	Hossain & Oparaocha, 2017	Bu kavramsal yazıda, kitle fonlamanın tanımı, özellikleri, terminolojisi, temel unsurları ve etik konuları tartışılmıştır. Ayrıca kitle fonlaması için bir tipoloji önerilmiş ve ilgili sorunlar belirtilmiştir. Makale, kitle fonlaması literatürünün teorik temelini geliştirmeyi amaçlamaktadır ve uygulayıcıların marjinal bir disiplinden ana akım bir disipline dönüşürken ortaya çıkan endişeleri not etmelerine yardımcı olabilir. Gelecek araştırmalar için öneriler de sunulmuştur.
15	İzmirli Ata, 2018	Kitle fonlaması, yenilikçi fikirlerin finansmanı için yeni ve alternatif bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'de de bu yöntemin kullanılabilmesi için gerekli yasal alt yapı devlet, melek yatırım ağları, teknokentler, yatırım ve danışmanlık şirketlerinin desteği ile kurulmaya çalışılmaktadır. Yapılan araştırmalara göre, Türkiye'deki yasal alt yapı dünyadaki uygulamalarla paralel ilerlemekte ve gelecekte yabancı yatırımcıları Türkiye'ye çekebileceği öngörülmektedir.
16	Biancone vd.,2019	Bu çalışmada, İslami finans ilkelerinin kitlesel fonlamanın temel ilkeleriyle örtüştüğü belirtiliyor ve Müslüman kitle fonlaması ekosisteminin çeşitlendiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, FinTech'in finansal hizmetleri sunmak için en son teknolojileri kullandığı ve Bitcoin gibi elektronik para birimleriyle bağlantılı faaliyetlerin özellikle FinTech sektöründe yer aldığı ifade edilmektedir.
17	Çağlar, 2019	Bu çalışmada, geleneksel finansman yöntemlerinin yetersiz kaldığı durumlarda alternatif finansman yöntemleri arasında yer alan kitlesel fonlama yöntemi ele alınmıştır. Bu yöntemin özellikleri, avantajları ve dezavantajları incelenerek Dünya ve Türkiye'deki etkinliği üzerine veriler sunulmuştur.
18	Sezgin & Orçun, 2020	Bu çalışma, Kickstarter gibi bir kitle fonlama platformunda proje yürüten dokuz Türk girişimcinin görüşlerini inceleyerek, kitle fonlaması yönteminde Türk girişimcilerin başarısız olma nedenlerini belirlemeyi ve bu hataların nasıl düzeltilebileceğine dair öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre, kitle fonlamanın faydaları arasında destekçi kitlesi, ürün tanıtımları, küresel fırsat yaratma yer almaktadır. Dezavantajları arasında ise prosedürler, Türk projelere olan güvensizlik ve dolandırıcılık gibi sorunlar yer almaktadır. Türk girişimcilerin başarısızlık nedenleri genel girişimcilik sorunları ve kitle

		fonlamasına özgü sorunlar altında incelenmiştir. Türk girişimcilere öneriler proje öncesi, süreci ve sonrası olmak üzere üç dönemde sunulmuştur.
19	Berns vd., 020	Bu çalışma, borç verme temelli kitle fonlamasının dinamiklerini ve borç verenlerin stratejik ve etik güdülerini incelemekte ve bu alandaki iş etiği literatüründeki boşluğu doldurmaya katkıda bulunmaktadır. Sonuçlar, kitlesel fon sağlayıcıların stratejik hareket etme eğiliminde olduğunu ve finansal ve sosyal açıdan çekici projelerin daha yüksek fon miktarları aldığını göstermektedir. Ayrıca, borç talep edenlerin ödeme kabiliyetlerini çok iyi ortaya koyan bir sunum tarzının fonlama başarısı ve tutarı ile pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur.
20	Alhammadvd., 2021	Bu araştırma, kitle fonlaması kampanyaları için düzenleyici çerçevenin eksikliği nedeniyle karşılaşılan sorunları ele almakta ve ülkeler arasında mevcut düzenleyici çevreleri karşılaştırmaktadır. Çalışma, kitle fonlaması düzenleme çerçevelerinin müşteri fonu koruması, ifşa yükümlülükleri, yatırım limitleri ve yetkilendirme gibi konularda temel düzenlemeleri içermesi gerektiğini önermektedir. Bu çalışma, politika yapımcıların kitle fonlaması düzenlemeleri konusunda bilgilendirilmesine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.
21	Bahçe & Tolon, 2021	2020 yılında erişime açık yayımlanan lisansüstü tezler arasında kitlesel fonlama konulu tezlerin en fazla sayıda yazıldığı tespit edilmiştir. Bu tezlerin çoğunluğu yüksek lisans düzeyinde yazılmış ve yazarlar genellikle Marmara Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi ve Başkent Üniversitesi'ne bağlıdır. Tezlerin büyük çoğunluğu Türkçe dilinde yazılmış olup nitel araştırma yöntemi daha yaygın kullanılmıştır. Anahtar kelime sayısı genellikle 3 ila 6 arasında değişmektedir.
22	Bayram & Karaçam, 2022	Bu çalışma, İslami finans çevresinde yer alabilecek İslami kitle fonlaması platformlarından Ethis'i incelemeyi amaçlamaktadır. Kitlesel fonlamanın kapsamı ve tarihçesi ele alınarak, Ethis'in kurucularından biri olan Umar Munshi ile yapılan röportaj da çalışmada yer almaktadır. Ethis, Müslüman yatırımcı ve girişimcilere hizmet veren Şeriat uyumlu kitlesel fonlama platformlarından biridir ve Endonezya, Malezya ve Dubai'de temsilcilikleri bulunmaktadır.
23	Gürler, 2022	Bu çalışmanın amacı, ödül temelli kitle fonlaması platformu Kickstarter.com'da sunulan projelerin başlangıç aşamasında, proje sahibinin değiştirebileceği sayısal değişkenlerin projenin başarısını nasıl etkilediğini belirlemektir. Veri setinde, toplamda 4758 proje ve 8 değişken yer almaktadır. Yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda, istenen fon miktarı, sık kullanılan soru sayısı, ödül sayısı, görsel sayısı ve proje

		süresinin projenin başarısını etkilediği görülmüştür. Kısa tanıtım uzunluğu, tanıtım uzunluğu ve video sayısının ise projenin başarısını etkilemediği tespit edilmiştir. Ayrıca, kurulan modellerle projelerin başarı durumları %75,6 doğru sınıflandırılmıştır. Veriye uygulanan t-test ve korelasyon analizleri de sonuçların yorumlanmasına katkı sağlamıştır.
24	Kılınç vd.,2022	Türkiye'deki Fongogo, Crowdfon, Buluşum, Fonbulucu, Arıkovanı ve Ideanest gibi kitle fonlaması platformlarında bulunan 1635 projenin öznitelikleri ve meta alanları veri kazıma teknikleri kullanılarak toplanmış ve içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye'deki kitle fonlaması ekosisteminin yaklaşık 21 milyon TL değerinde olduğu ve projelerin başarı oranının %23,18 olduğu tespit edilmiştir. Projeler en çok teknoloji, kültür-sanat ve film-video-fotoğraf kategorilerinde yayınlanmaktadır ve en başarılı kategori film-video-fotoğraf kategorisidir (%34,36). Projeler konularına göre değerlendirildiğinde, Marmara bölgesi %30,25 başarı yüzdesiyle en başarılı bölge olarak belirlenmiştir. Destekçilerin ortalama olarak bir projenin gerçekleştirilebilmesi için 530 TL fon sağladığı ve başarılı projeler için yaklaşık 55.000 TL fon ayrıldığı görülmüştür. Elde edilen sonuçlar, Türkiye'deki kitle fonlaması platformlarının proje ve kullanıcı sayısının arttığını, ancak başarı oranının gözle görülür bir şekilde düştüğünü göstermektedir. Bu nedenle, araştırmada Kitle fonlama platformları için öneriler de tartışılmıştır.
25	Canbaz, 2023	Bu çalışmanın amacı, İslam ekonomisi ve finans prensipleriyle uyumlu bir finansal araç olarak kitle fonlamasının potansiyelini araştırmaktır. Kitle fonlamanın geleneksel finans düzenini nasıl etkilediği de incelenmiştir. Araştırma sonuçları, kitle fonlamanın İslami finans ile birçok benzer özellik taşıdığını ve İslami finans ile uyum sağlamanın kolay olabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak, Şer'i kaidelere uygunluğun sağlanması için uygun çerçeve metinlerin oluşturulması gerekmektedir.
26	Kuran, 2023	Bu araştırmada, kitle fonlama sisteminin bölgesel kalkınma sürecinde kullanımına ilişkin bir SWOT analizi yapılmıştır. Çalışma, kitle fonlama sisteminin bölgesel kalkınma politikalarında alternatif bir finansman aracı olarak kullanılmasının faydalı olabileceğini öne sürmektedir. Bu şekilde, kitle fonlama sistemi kullanılarak projelere finansman sağlanması yanı sıra projelerin benimsenmesi ve desteklenmesi gibi önemli etkilerin de olabileceği belirtilmektedir. Sonuç olarak, kitle fonlama sisteminin bölgesel kalkınma sürecinde kullanımı, projelerin başarılı olma şansını artırabilir ve bu yöntemin

		tamamlayıcı bir finansman aracı olarak kullanılması, bölgesel kalkınma politikalarına katkı sağlayabilir.
27	Tiryakioğlu & Koy, 2023	Bu çalışmanın amacı, kitle fonlama yatırım kararları ve tekrar yatırım yapma niyeti ile davranışsal finans eğilimleri arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Anket yöntemi kullanılarak toplanan veriler, IBM SPSS Statistics 24.00 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, kitle fonlama yatırım kararları ve davranışsal finans eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve ayrıca kitle fonlama platformlarındaki üyelik süresine göre tekrar yatırım yapma niyeti puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir.

B. KİTLE FONLAMASI NEDİR

Kitle fonlaması, profesyonel olmayan yatırımcıların ve girişimcilerin internet üzerinden buluşmasıdır (Sharma & Lertnuwat, 2016). Bu platformlar, yatırımcıların tasarruflarını girişimcilere yönlendirerek projelerine finansman sağlamalarına olanak tanır. Yatırımcılar dolaylı olarak girişimciliği finanse ederler (Mollick, 2014). Bu fonlama şekli hem fırsatlar hem de zorluklar içermekte, aynı zamanda etik kaygıları da beraberinde getirmektedir.

Kitle fonlaması kavramı özünde, finansmana erişimin önündeki geleneksel engellere bir çözümdür. Kitle fonlaması, sosyal değerlere uygun olarak geleneksel finansman yollarının açığını kapatma potansiyeline sahip bir yöntemdir. Aynı zamanda, internete erişimi olan herkesin fon toplama potansiyeli bulunması, daha fazla demokratik bir finansman sistemi oluşmasına yardımcı olabilmektedir. Benzer şekilde, kitle fonlaması, son yıllarda ekonomik kriz ve çöküş döngülerini tetikleyen ve yöneten geleneksel finans kurumlarına yönelik artan şüpheciğe ve hayal kırıklığına bir alternatif sunmaktadır.

Kitle fonlaması, internet üzerinden yapılan ve birçok kişinin mikro miktarlarda parasal katkı yapmasıyla oluşan bir finansman yöntemidir. Bu yöntem, girişimcilere veya projelerin sahiplerine hızlı ve doğrudan bir finansman kaynağı sunar ve aynı zamanda katılımcıların projelere dahil olma ve inovasyona katkıda bulunması fırsatı verir. Kitle fonlaması, diğer kitle temelli kavramlardan farklı olup, kalabalığın gücünden/bilgeliğinden yararlanmanın ötesinde genellikle bir destekçi topluluğunun parasal katkılarını gerektirir (Hossain & Oparaocha, 2017).

Kitle fonlamasının sistemi, girişimcilerin veya yeni fikre sahip bireylerin yeni projelerini ya da iş fikirlerini gerçekleştirmek için gereken sermayenin internet üzerinde faaliyet gösteren platformlarla tanıtımı yapılarak projelerine ilgi gösteren fon sağlayıcılardan fon sağlama temeline dayanmaktadır.

Kitle fonlamasının arkasındaki temel işleyiş şu şekildedir; Girişimci, fikrini kaynak, zaman ve diğer fırsat ve kısıtları ile mümkün olan en iyi şekilde anlatır. Yazılı belgelerden ve sesli/görsel medyadan oluşan bir sunum öncelikle internet aracılığıyla sunulur. Bu, potansiyel fon sağlayıcıların, girişimcinin fikrini ellerinden geldiğince anlayabilmelerini kolaylaştırır. Girişimcinin destek istediği proje fon sağlayıcıları ikna edecek kadar çekici olmalıdır. Fikri yaymak için girişimciler, tanıtım amacıyla bir aracı

kitle fonlaması platformu (genel bir uygulama) veya kendi platformlarını (daha az yaygın olan) kullanabilmektedirler. Daha sonra esas olarak sosyal medya ve diğer internet tabanlı iletişim araçlarıyla açık finansman çağrısı yapılmaktadır. İlgi çekici ve kolay anlaşılır bir mesaj, çok sayıda fon sağlayıcıyı çekmek için çok önemlidir. Bir bağış toplama kampanyasının zaman çerçevesi genellikle 30 ila 45 gün arasındadır. Fon sağlayıcılar tarafından taahhüt edilen toplam miktar, genellikle kitle fonlaması platformunda gerçek zamanlı olarak görüntülenir. Aracı platformlar, Amazon ve PayPal gibi ödeme işlemcilerinden gelen işlem maliyetleri de dahil olmak üzere başarılı fon sağlayan projelerden yüzde 8 ila 10 arasında değişen komisyonlar almaktadırlar.

Yukarıda belirtilen tüm unsurlar entegre edildiğinde kitle fonlaması; Sınırlı bir zaman dilimi içinde geniş bir yatırımcı havuzu tarafından küçük parasal tutarların taahhütleri şeklinde çevrimiçi olarak verilen katkılar ve mikro sponsorluklar yoluyla bir girişimin gerçekleştirilmesi için internet tabanlı bir finansman yöntemidir. Bir görevin, fikrin veya projenin finansmanı için temel olarak Web 2.0 teknolojileri aracılığıyla açık bir çağrı yaparak fon verenlerin önceden bağışta bulunabilmeleri (Bayram & Karaçam, 2022), ürünü ödünç alabilmeleri veya girişimcinin vaadi ve getiri beklentisine olan inançlarına dayanarak borç vermeleri veya yatırım yapmalarıdır.

Kitle fonlaması Web 2.0 teknolojileri tarafından sağlanmaktadır. Bu itibarla, kitle fonlaması araçları tarafından sağlanan web portalları, dijital etkileşim araçları ve e-ödeme sistemleri, kitle fonlamasının temelini oluşturmaktadır. Buna ek olarak, bazı akademisyenler, sosyal medyanın kitle fonlaması kampanyası için farkındalık yaratmada ve ilgi çekmede oynadığı önemli rolü vurgulayarak, başarı şansına daha fazla katkıda bulunduğunu vurgulamaktadırlar. Videolar, teknik çizimler, fotoğraflar ve hatta etkileşimli sohbet forumları gibi görsel medyanın kullanımı, kitle fonlaması kampanyalarında çok popülerdir. Gerçekten de bu iletişim modeli, mevcut dijital çağın görsel kültürüyle iyi bir şekilde örtüşmektedir.

Kitle fonlaması yöntemi, girişim finansmanındaki boşluğun önemli bir bölümünü doldurmuştur (Burtch vd., 2015). Kitle fonlaması, ilk aşamalarında, ağırlıklı olarak sanatsal ve diğer yaratıcı girişimleri finanse etmek için kullanılmıştır. Daha sonra yenilikleri, girişimci fikirleri ve girişimleri desteklemek için sermaye aracı olarak ortaya çıkmıştır.

Kitle fonlamasını geleneksel yatırımcılardan ayıran bazı temel unsurlar şunlardır:

Erişilebilirlik: Kitle fonlaması, geleneksel finansman yöntemlerine kıyasla erişilebilirliği artırır. Yeni girişimciler için ihtiyaç duyulan finansmana erişim oldukça zordur. Kitle fonlaması, erken aşamadaki girişimciler için finansman sağlayarak, bu boşluğu doldurmaya yardımcı olur.

İnternetin Gücü: Kitle fonlaması, internetin gücünden yararlanarak, özellikle sosyal medya aracılığıyla yeni bir finansman kanalı sağlar. Bu da geleneksel finansman yöntemlerinden farklıdır.

Pazarlama: Kitle fonlaması, aynı zamanda bir pazarlama kanalıdır. Girişimciler, projelerini tanıtarak, topluluğun ilgisini çekebilirler.

Fikirlerin Test Edilmesi: Kitle fonlaması, benzersiz fikirlerin halk tarafından test edilmesini teşvik eder. Bu da girişimcilerin projelerini gerçekleştirmeden önce doğru bir geri bildirim almasına ve fikirlerini geliştirmelerine olanak tanır.

Doğrudan Etkileşim: Kitle fonlaması, girişimcilerin tüketicilerle doğrudan etkileşim kurmalarına olanak tanır. Bu da girişimcilerin müşterileriyle daha yakın bir ilişki kurmalarına ve müşteri ihtiyaçlarına daha iyi cevap vermelerine yardımcı olabilir. (Younkin & Kashkooli, 2016).

Pek çok yeni girişimcinin, fikirlerini gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları fonları bankalar ve risk sermayedarları gibi geleneksel fon sağlayıcılar aracılığıyla toplamakta güçlüklerle karşılaştığı iyi bilinmektedir. Bu nedenle, kitle fonlaması yaklaşımı bu girişimciler için farklı ve çekici bir seçenek sunmaktadır. Kitle fonlaması ayrıca, girişimcilerin daha fazla fon toplamalarına yardımcı olacak geniş bir açılım kazanmalarına da yardımcı olmaktadır. Kitle fonlamasının sunduğu ve geleneksel finansmanda olmayan en önemli şey, çoklu getiri katmanları yaratması ve böylece bir topluluk oluşturmaktır (Assenova vd., 2016). Başka bir deyişle, kitle fonlaması yatırımcıları, yatırımlarında finansal bir geri dönüşten daha fazlasını elde etmektedir.

Kitle fonlamasının avantajları arasında, girişimcilere ve projelerin sahiplerine hızlı ve doğrudan finansman kaynağı sunması, projelerin başlamadan önce tasarım ve pazarlamaya katkıda bulunması, katılımcıların projelere dahil olma ve inovasyona katkıda bulunma fırsatı vermesi bulunur. Aynı zamanda, kitle fonlaması ile birlikte daha demokratik ve eşit bir finans piyasası ortaya çıkmaktadır. Kitle fonlaması, küçük yatırımcılar için bir yatırım fırsatı sunmaktadır ve bu yatırımcılar küçük yatırımlarıyla büyük projelere katkıda bulunabilmektedirler. Ayrıca, girişimciler de daha geniş bir yatırımcı kitlesine erişebilir ve bu sayede daha fazla finansal destek alabilmektedirler. Ayrıca kitle fonlaması, girişimcilerin ve yatırımcıların coğrafi sınırlamalardan bağımsız olarak buluşmasını mümkün kılmaktadır. Geleneksel olarak, girişimciler sadece belirli bir bölgedeki potansiyel yatırımcılarla iş birliği yapabilmekte ve kaynak sağlama şansları sınırlı olmaktadır. Ancak kitle fonlaması, internet platformları aracılığıyla yatırımcıların ve girişimcilerin fiziksel mesafeyi aşmasına imkân tanımaktadır. Böylece, girişim projelerine finansman için yalnızca kişisel çevre değil, herkes tarafından katkıda bulunmaktadır (Ergen vd., 2013).

Bununla birlikte, kitle fonlamasının birtakım zorlukları da bulunmaktadır. Bunlar arasında etik konular, düzenleme zorlukları, projelerin başarısız olması riski, projenin uygun bir şekilde yönetilmemesi ve finansman kaynağının güvenliği bulunur. Örneğin, girişimcilere sağlanan finansman birçok faktör tarafından etkilenebilir ve projelerin başarısı garanti edilemez. Ayrıca, kitle fonlaması için yapılan yatırımların güvenliği ve yasal uygunluk gibi konular da tartışma konularıdır. Bu nedenle, kitle fonlaması hakkında araştırma yapmak ve bu konuda dikkatli olmak, katılımcılar için fırsatları maksimize etmeyi ve zorlukları minimize etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca sonrasında girişimlerini büyütmek isteyen yatırımcıların kurumsal risk sermayesi yatırımcılarına ulaşması kolay olmayabilmektedir.

Bu bağlamda, kitle fonlaması yöntemlerinin faydalarını şöylece sıralayabiliriz;

- Kitle fonlaması, internet aracılığıyla farklı coğrafyalardan yatırımcıların projelere yatırım yapmasını mümkün kılarak, geleneksel finansman yöntemlerine göre daha geniş bir yatırımcı kitlesine ulaşılabilmesine imkân verir. Fonlama döngüsünü değiştirerek, geleneksel finansman yöntemlerinden farklı bir yaklaşım sunar ve potansiyel olarak daha fazla kaynak sağlar. Melek yatırımcılığın coğrafi kısıtlamalarını ortadan kaldırarak, girişimcilerin daha geniş bir yatırımcı kitlesine ulaşmasına olanak tanımaktadır.
- Kitle fonlaması, projelere yatırım yapmak için geleneksel finansman yöntemlerine göre daha düşük maliyetlerle fırsat sunar. Bu nedenle, küçük ölçekli girişimcilerin ve girişimlerin fon sağlama ihtiyaçlarını karşılamaları için cazip bir seçenek haline gelir.
- Kitle fonlaması, girişimcilerin projeleri hakkında ve üretilen mal ve hizmetlerle ilgili potansiyel tüketicilerden geri bildirim almasına olanak tanır. Ürün doğrulama ve ağlarla destekleme gibi süreçleri kolaylaştırarak, iş birliği ve yenilikçilik fırsatları sağlar. Yatırımcıların projeleri hakkında doğrudan soru sormasına olanak tanır.
- Kitle fonlaması, projelerin finansmanını hızlandırır ve bu nedenle zamandan tasarruf edilmesine imkân verir.
- Kitle fonlaması, farklı yaratıcı fikirlerin hayata geçirilmesine imkân verir ve bu nedenle engellemelere maruz kalmadan projelerin finanse edilmesini sağlar.
- Kitle fonlaması, küçük ölçekli yatırımcıların küçük miktarlarda da olsa projelere yatırım yapmasına olanak verir.
- KOBİ'lere ve reel ekonomideki diğer kullanıcılara kredi akışının artması yoluyla, ekonomik büyümeye katkıda bulunur. Bankaların sağlamadığı finansman imkanlarını sunarak, finansmana erişimdeki boşlukları doldurur.
- Portföy çeşitliliği sağlayarak, yatırımcıların risklerini azaltır ve yatırım fırsatları sunar.
- Daha düşük maliyetli bir finansman yöntemi olarak, geleneksel finansman yöntemlerine alternatif bir seçenek sunar.
- Rekabeti artırarak, pazarın gelişmesine ve inovasyonun teşvik edilmesine katkıda bulunur.

Kitle Fonlamanın olumsuz yönlerini ise şöyle sıralayabiliriz;

- Kitle fonlamada, projeyi sunan kişi ya da ekip, fonları toplayıp projeyi gerçekleştirmek yerine kaybolabilir veya projeyi yapmak için gerekli olan bütçeyi hatalı hesaplayabilir. Bu durumda, fonlar kaybedilebilir ve destekçiler mağdur olabilirler.
- Kitle fonlamada, proje için belirlenmiş hedefler gerçekleştirilemeyebilir. Bu durumda, projenin amacı gerçekleştirilemeyecek ve fonlar israf edilmiş olacaktır.

- Kitle fonlamada, projeye yatırım yapan kişilerin paraları geri çekmeleri için bir ikincil piyasa bulunmamaktadır. Bu durumda, fonları geri çekmek isteyen kişilerin paralarını geri alması zor olabilir.
- Kitle fonlamada, projenin başarılı olabilmesi için belirli bir zamanın geçmesi gerekmektedir. Ancak, projenin başarısız olduğu durumlarda, harcanan zaman boşa gitmiş olacaktır.
- Proje sahibinin destekçilerle sürekli iletişim halinde olması gerekmektedir. Ayrıca, fonlamanın başarısız olması durumunda harcanan zaman da boşa gitmiş olacaktır.
- Kitle fonlamada, siber saldırıya uğramak mümkündür. Bu durumda, proje için toplanan fonlar zarar görebilir ve destekçilerin paraları kaybedilebilir.
- Projelerin farklı sosyo-ekonomik yapıdan gelen kişilere aynı anda hitap etmesi gerektiği için, projenin pazarlama stratejisi zorlu bir görev haline gelebilir. Ayrıca, bazı projeler farklı kültürlerden gelen insanlar için uygun olmayabilir (Kuran, 2023; Sakarya & Bezirgan, 2018)

Kitle fonlamasının birçok farklı şekli bulunmaktadır, ancak en yaygın olanı bağış veya ödüllü kitle fonlamasıdır. Bağış kitle fonlamasında, katılımcılar projenin başarısına katkıda bulunmak için parasal katkıda bulunur, ancak bir ödül beklemezler. Ödüllü kitle fonlamasında ise, projenin başarısına katkıda bulunanlar belirli bir ödül alırlar. En temel haliyle bağış temelli, ödül temelli, borç verme temelli ve hisse temelli kitle fonlaması olmak üzere çeşitli kitle fonlaması türleri vardır. Bağış ve ödül temelli kitle fonlamasını tek bir kategori olarak alan (Ergen vd., 2013) veya bu iki türü finansal olmayan kitle fonlaması (İzmirli Ata, 2018) olarak tasnif eden çalışmalarda bulunmaktadır. Öz sermaye temelli kitle fonlaması, paya dayalı veya ortaklık temelli olarak da adlandırılmaktadır.

C. KİTLE FONLAMASI TERMİNOLOJİSİ

Girişimci: Belirli bir amaç için bir kitle fonlaması platformunda bağış toplama kampanyasını başlatan kişi, ekip veya kuruluştur. Girişimci, sahip olduğu yenilikçi iş fikrini gerçekleştirebilmek için internet platformları üzerinden kitlelere açık çağrıda bulunur (İzmirli Ata, 2018). Kitle fonlaması, girişimciler için finansman sağlamak için popüler bir yöntemdir. Girişimciler, projelerini başlatmak ve hayata geçirmek için toplumdaki destek alarak, yaratıcılıklarını serbest bırakabilirler.

Fon sağlayıcı: Girişimcinin projesine finansal olarak destek sağlamayı taahhüt eden kişidir. Fon sağlayıcılar, maddi olmayan bir getiri, bir ürün, yatırımlarından bir getiri veya hisse payı gibi karşılıklar bekleyebilirler. Kitle fonlaması platformları, genellikle projeleri destekleyen herhangi bir kişi veya kuruluşun fon sağlayıcı olmasına izin verir. Bunlar bireyler, aile ve arkadaşlar, işletmeler, yatırımcılar, vakıflar veya diğer kuruluşlar olabilir. Fon sağlayıcılar, kampanyalara destek vererek, yenilikçi fikirleri destekleyerek ve projelerin başarısına katkıda bulunarak bir fark yaratabilirler.

Kitle fonlaması platformu: Bir kampanya fikrini ve ayrıntılı bir proje açıklamasını, resimler, ses ve video, taahhüt seçenekleri, projenin süresi, girişimciler hakkında detaylı bilgi vb. gibi ilişkili bilgileri yayınlamak/sunmak için portal olarak kullanılan internet tabanlı platformdur. Kitle fonlaması

platformları, son yıllarda yeni bir alternatif finansal aracılık modelini temsil eden başarılı bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Finansal Teknoloji (FinTech), müşterilerin ve işletmelerin finansal operasyonlarını geleneksel finansal hizmetlerle ilgili katı düzenlemeler olmadan dijital bir ortamda geliştirmelerine olanak tanıyan bir finansal teknoloji entegrasyonu olarak tanımlanır (Alhammad vd., 2021) Bu kavram finansal hizmetleri sayısallaştırarak klasik finansal hizmetlerle ilişkilendirilen fiziksel etkileşim gerekliliğini ortadan kaldırmaktadır. FinTech uygulaması, hisse senedi ticareti, P2P borç verme, kripto para birimleri, ödeme transferleri ve kitle fonlaması gibi farklı biçimlerde finansal hizmetleri son kullanıcılara verimli ve etkili bir şekilde yönlendirme gücüne sahiptir.

Denkler arası borç verme (P2P (peer-to-peer) lending): Bu model, insanların birbirlerine doğrudan borç vermelerini ve bu borçlarını geri almalarını sağlar. Geleneksel bankalar aracısız hale getirilir ve borç verenler ve borç alanlar arasındaki doğrudan bağlantı kurulur. Bu sistem, ile borç alanlar daha düşük faiz oranları ile finansmana erişim sağlar. Denkler arası borç verme platformları, yatırımcılar ve borç alanları birbirine bağlamak için kullanılır ve genellikle sosyal medya veya internet üzerinden işlem yapılır.

Kampanya: Belirli bir zaman diliminde bir projeyi veya fikri finansal olarak desteklemek için yapılan çağrıdır. Kitle fonlaması platformları, girişimcilerin projelerini tanıtmalarına ve insanların bunları desteklemelerine olanak tanır. Kampanya, bir girişimcinin iş fikrini tanımlaması, hedef kitlesi ve onu gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğu kaynakların miktarı gibi bilgileri içerir. Kampanyalar genellikle birkaç hafta veya ay sürebilir ve kampanya süresi boyunca, girişimciler kampanyalarını tanıtmak için farklı stratejiler kullanabilirler. Kampanya ayrıca girişimcinin potansiyel destekçileriyle etkileşim kurmasına ve soruları yanıtlamasına olanak tanır.

Yatırım eşiği: Yatırım eşiği (ya da hedefi), bir kitle fonlaması kampanyasının belirli bir miktar fon toplaması gerektiği minimum tutarı ifade eder. Belirlenen yatırım eşiğine ulaşırsa, girişimci taahhüt edilen fonlara erişebilir. Keep-it-All (KIA) modelinde, kampanya hedefi karşılanamasa bile, girişimciye toplanan fonların bir kısmı verilirken, All or Nothing (AON) modelinde, hedef miktar karşılanmazsa hiçbir fon girişimciye verilmez ve tüm fonlar geri ödenir (Ergen vd., 2013).

Nitelikli Yatırımcı: Özellikle borç ve öz sermaye temelli kitle fonlama şekillerinde her fon sağlayıcı dilediği kadar yatırım yapamamaktadır. Belirlenmiş limitler söz konusudur. Daha yüksek tutarlarda yatırım yapmak için nitelikli yatırımcı olmak gerekmektedir. 13 Aralık 2013 tarihli Resmî Gazete 'deki Yatırım Kuruluşlarının Kuruluş ve Faaliyet Esasları Hakkında Tebliğ'in 32. maddesinde yer alan ifadeye göre yazılı olarak talep edilmesi halinde aşağıdaki niteliklerin en az iki tanesini sağlayan kişiler nitelikli yatırımcı olarak kabul edilir (Kitle fonlaması tebliği, 2021):

1. İşlem yapılacak olan piyasada son bir yıl içinde üç aylık dönemde en az 500.000 TL hacminde ve en az on adet işlem gerçekleştirilmiş olması,
2. Nakit mevduatları ve sermaye piyasası araçlarını da hesaba katarak toplam 1.000.000 TL finansal varlığının bulunması,

3. Finans alanında üst düzey yönetici pozisyonlarından birinde en az iki yıl göre yapması veya sermaye piyasası alanında en az beş yıl ihtisas personeli olarak çalışmış olması veya Sermaye Piyasası Faaliyetleri İleri Düzey Lisansı veya Türev Araçlar Lisansına sahip olması.

D. KİTLE FONLAMASI YÖNTEMLERİ

Kitle fonlaması dört gruba ayrılabilir: bağış temelli, ödül temelli, borç verme temelli ve öz sermaye temelli modeller.

Bağışa dayalı kitle fonlaması, bir girişimciye karşılık finansman sağlamak yerine, sosyal veya hayır amaçlı projelerin finansmanı için kullanılır. Bu modelde, fon verenlerin amacı sadece projeyi desteklemek ve sosyal bir fayda sağlamaktır, karşılığında herhangi bir maddi getiri beklemezler. Bu tür kitle fonlaması, sivil toplum kuruluşları, yardım kampanyaları, doğal afet yardımı, toplumsal sorunlar gibi konular için kullanılabilir (Mollick, 2014). Fon sağlayıcılar genellikle bir sanatsal faaliyetin icra edilmesi için bağışta bulunur. Fon sağlayıcılar, fon talep edenlerden bir şükran mesajı gibi bazı sembolik geri dönüşler alabilirler, ancak maddi bir ödül yoktur. Doğal olarak, bağış temelli kitle fonlaması ile ilişkili risk çok düşüktür, çünkü girişimcilerin bir getiri sağlama yükümlülüğü yoktur ve fon sağlayıcılar da bir getiri beklemezler.

Ödüle dayalı kitle fonlaması, fon sağlayıcılar belirli bir miktarda para bağışlarının karşılığında, girişimcinin ürünü veya hizmeti gibi belirli bir ödül alırlar. Bu ödüller, genellikle girişimcinin ürününe önceden sipariş vermek, özel bir ürün veya hizmet, adı geçen fon sağlayıcının adının ürün veya hizmetle ilişkilendirilmesi gibi şeyleri içerebilir. Bu modelde, fon sağlayıcılar, ürün veya hizmetin başarılı bir şekilde piyasaya sürülmesine katkıda bulunma fırsatı elde ederler. Ancak, girişimcinin söz verdiği ödülleri sunamama veya ürünün beklenenden daha az başarılı olması durumunda, fon sağlayıcıların para kaybetme riski vardır. Bu nedenle, hem girişimciler hem de fon sağlayıcılar için orta düzeyde bir risk söz konusu olabilir (Hossain & Oparaocha, 2017). En kötü senaryoda, bir kurucu herhangi bir nedenle önerilen ürünü üretemeyebilir, bu nedenle fon verenler beklenen ödüllerini almayacaklardır.

Öz sermayeye dayalı kitle fonlaması, bu modelde fon verenler, girişimin gelecekteki kârlarından belirli bir oranda pay alırlar. Örneğin, bir girişimci, girişim sermayesinin belirli bir yüzdesini, örneğin %5-10'unu, kitle fonlaması yoluyla elde eder. Fon verenler, girişimin başarılı olması durumunda, girişim sermayesine yaptıkları yatırımın bir kısmını geri alırlar. Bu modelde fon verenlerin yatırımının başarısı, girişimin başarısıyla doğrudan ilişkilidir. Ancak, öz sermayeye dayalı kitle fonlaması, girişimcilere ve yatırımcılara yüksek risk seviyeleri taşıdığı için, yatırım kararları dikkatli bir şekilde düşünülmelidir. Öz sermayeye dayalı veya hisse senedi kitle fonlaması, açık bir şekilde menkul kıymet satma alanına girdiği için hem aracı kitle fonlaması kuruluşları hem de yatırımcılar tarafından büyük ölçüde ticari ve yasal değerlendirmeler gerektirir. Hisse senedine dayalı kitle fonlaması yoluyla fon toplayan girişimciler, yatırımcıları şirketin zamanla değer kazanacağına ikna etmeli ve onlara yatırımdan çıkma ve gelecekte sermaye kazancı elde etme seçenekleri sunmaktadırlar. Buna ek olarak, girişimciler, hisse senedi piyasasındaki hisselerle yapılan bir yatırıma benzer şekilde, elde tutma süresi boyunca iyi bir gelir akışı (temettü şeklinde) olasılığı ile yatırımcıları teşvik edebilmelidirler.

Borca (Krediye) dayalı model, bu modelin örnekleri arasında yer alan Kiva ödünç verme işlemleri için faiz almazken, Prosper faiz oranları üzerinden borçlu girişimcilere kredi verir. Lending Club da benzer şekilde faiz oranları üzerinden kredi verir ve borç verenlerin risklerini en aza indirmek için kredi puanı ve diğer faktörleri göz önünde bulundurur. Prosper ve Lending Club, popüler iki platformdur. Borca dayalı model, diğer kitle fonlaması modellerinden yalnızca paranın değiş tokuş edilmesiyle farklıdır. Bu model için süreç nispeten basittir, ancak fon sağlayanlar, borç alanların onları geri ödeyemediği durumlarda ana yatırımlarını kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Yakın zamanda yapılan bir araştırma, krediye dayalı kitle fonlamasının toplam fon yaratmanın yaklaşık üçte ikisini (yüzde 69) oluşturduğunu göstermiştir (Hauge & Chimahusky, 2016).

E. KİTLE FONLAMASI İLE İLGİLİ RİSKLER

Yatırımcılar, yeni ürünlere geniş çapta ticarileştirilmeden erişim kazandıkları için, yeni yatırım fırsatlarına eriştikleri için, daha büyük bir topluluğa katıldıkları ve kendilerini bunun bir parçası hissettikleri için ve diğer ortak yatırımcılarla bir ağ oluşturdukları için genellikle kitlesel fonlama girişimlerine katılmak istemektedirler (Gabison, 2015). Ancak bu riske maruz kalmayı da beraberinde getirmektedir.

Kitle fonlama platformları sayısı dünya genelinde artarken, yapılan çalışmaların çoğunda projelerin kalite eksikliği sinyalleri dikkat çekmektedir. Bu durum özellikle Türkiye ve yurtdışındaki projelerde başarı oranlarının düşüş eğiliminde olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar, projelerin başarı tahmini yapılabilmesi için birçok çalışma gerçekleştirmiş olsalar da, bu çalışmalar son kullanıcılara uygulanmadığından projelerdeki genel kalite eksikliği sorunu devam etmektedir (Kılınç vd., 2022).

Fonlama kampanyası sırasında, proje sahibi fonlama platformunun yatırım komitesi ile görüşerek fonlama kampanyasını iptal etme hakkına sahiptir. Ancak, proje sahibi yanıltıcı bilgi vererek yatırımcıları mağdur etmeye çalışırsa, fonlama platformu kampanyayı tek taraflı olarak sonlandırabilmektedir. Bu sürecin adil bir şekilde yürütülmesi için şeffaf bir şekilde işlemesi gerekmektedir ve hem fon sağlayıcıların hem de fon talep edenlerin çıkarlarını korumalıdır (Kuran, 2023).

Hem bağış ve ödül bazlı hem de yatırım bazlı kitle fonlaması modelleri ile finansman sağlanması durumunda yatırımcılar için gerçek riskler söz konusudur. Bu riskleri genel olarak yatırımın başarısızlığı veya beceriksizlik, dolandırıcılık, kara para aklama, hisse bazlı kitle fonlama yöntemlerinde ikincil piyasanın olmayışı, vergilendirme politikaları ve yasal düzenlemeler olarak sınıflandırılabilir (Shneor ve Torjesen 2020; Onur ve Değirmenci 2015).

Beceriksizlik

Kitle fonlama yatırımlarının en belirgin zayıf noktası, yatırımların başarısız olma riskidir. Bu tip yatırımlar genellikle erken aşama şirketlere yapılır, bu da daha yüksek risk içerir çünkü bu şirketler daha yetersiz bir nakit akışına, profesyonel yönetim eksikliğine ve genel olarak daha zayıf bir yapıya sahiptir. Girişimciler yetersiz olduklarından dolayı veya projelerini yanlış kalibre ettiği için projeleri istemeden başarısız olabilmektedir. Kitlenin bilgi etkileşimi ve AON modeli yetersizlik sorunlarını bir derece

gidermektedir. Kitle, genelde doğru ve güvenilir mesajlar veren projelere yönelmekte ve projenin uygulanabilir olması için yeterli sayıda yatırımcının aynı mesajları algılaması gerekmektedir. Arkadaşlardan ve aileden gelen yatırım düzeyi girişimcinin kalitesi ve dolandırıcılık durumu hakkında bilgi verebilmektedir.

Girişim süreci genellikle değişkenlik gösterir ve işletmenin ihtiyaç duyacağı fon miktarı önceden tahmin edilmesi zor olduğu için belirli bir bütçeye göre hareket edilmektedir. Bu durumda, girişimler yeterli fon toplayamamakta veya beklenenden daha fazla fon ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir, bu da gecikme veya başarısızlık riski yaratmaktadır. Ayrıca, kitlesel fonlama projeleri, girişimcilerin iş planlarını değiştirme yeteneğini kısıtlar, çünkü belirli bir bütçeye bağlı kalınması gerekmektedir. Bu da girişimcilerin hızla değişen pazar koşullarına uyum sağlamalarını zorlaştırır (Atsan & Erdoğan Oruç, 2015).

Veriler gösteriyor ki, erken aşama firmaların yarısı beş yıl içinde iflas etmektedir (Onur & Değirmenci, 2015). Bu yüksek risk düzeyi, deneyimli yatırımcılar tarafından bilinirken, kitle fonlaması yatırımcıları da bu riskin farkında olmak durumundadır. Bu amaçla, kitle fonlaması platformları eğitim materyalleri sunmalı ve yatırımcıların kolayca anlamasını sağlamalıdır. Ayrıca, akredite olmayan yatırımcılar için yatırım tutarı limitleri konulmalı ve kitle fonlaması yatırımcılarına analiz yapma fırsatı sunacak düzenlemeler yapılmalıdır.

Kitle fonlaması ile finansman sağlamaya çalışan girişimcilerin yatırımın başarısı için gerekli tecrübe ve bilgi birikimine sahip olmaması yatırımın başarısız olma riskini artırır. Girişimcilik kültürünün desteklenmesi, eğitim olanaklarının ve destekleyici kurumların geliştirilmesi girişimcilerin bu eksikliğini tamamlamasına yardımcı olabilmektedir. Ayrıca, tecrübeli yatırımcıların ve profesyonel finans, muhasebe ve hukuk uzmanlarının firmanın yönetimine katılması, başarısız olma riskini azaltabilmektedir.

Ayrıca, kitle fonlaması yatırımlarında yatırımcılar arasında yeterli iletişimin kurulamaması ve yönetim ile yatırımcılar arasındaki karar mekanizmalarının yetersiz kalması da risk faktörleri arasındadır. Bu nedenle, kitle fonlaması platformlarının yatırımcılar ve yönetim arasındaki iletişimi kolaylaştıracak ve yatırımcıların katılımını sağlayacak özelleştirilmiş yönetim mekanizmaları sunması önemlidir. Ayrıca, yatırımcılar için güncel ve doğru bilgi sunma zorunluluğu bulunmaktadır (Onur ve Değirmenci 2015).

Dolandırıcılık

Dolandırıcılık, kitlesel fonlama kampanyaları için en büyük tehdidi oluşturmaktadır. İtibar ve yasal uygulama yöntemleri bu tür kampanyalarda geçerli olmayabilmektedir. Güven, kitle fonlamasının temel dokusunun bir parçasıdır, çünkü kitle fonlaması, teminatsız fonların belirli bir girişimi finanse etmek için bankacılık dışı bir aracı ile kanalize edilmesini gerektirir. Dolandırıcılık riski nedeniyle, daha güvenilir görünen aracı platformlar ve kampanyalar kamuoyuna daha çekici görünmektedir.

Kitle fonlaması birkaç yatırımcının büyük yatırımları yerine birçok yatırımcının küçük yatırımlarına dayanır. Bu nedenle, bu küçük miktarlar, her bir yatırımcıya dolandırıcılığı araştırmak ve

bildirmek için yeterince önemli görünmeyebilir. Sonuç olarak, kitlesel fonlama yatırımcıları, dolandırıcılık ve saadet zincirleri de dahil olmak üzere dolandırıcılık faaliyetleri için hedef haline gelebilir (Hossain & Oparaocha, 2017).

Daha önce başarılı kampanyaları olan girişimcilerin, yeni kampanyaları için olumlu ilgi çekme ve destek alma olasılığının daha yüksek olduğu öne sürülmektedir (Belleflamme vd., 2015). Örneğin, Pebble, 2012'deki akıllı saat kampanyasını başardıktan sonra, 2015'te KickStarter ile ikinci nesil akıllı saatleri için 20,3 milyon ABD dolarından fazla para toplamışlardır. Pebble, üçüncü talebiyle, Haziran 2016'da 12,7 milyon ABD dolarını başarıyla toplamıştır. Bu nedenle güven ve şeffaflık, bir projenin çeşitli aşamalarında yalnızca önemli bir bileşen değildir; aynı zamanda, tekrarlanan bağış toplama deneyiminde sürekli bir süreçtir (gerçek zamanlı geri bildirim)(Shneor & Torjesen, 2020).

Girişimciler itibarlarını ve iyi niyetlerini korumak isterler fakat bu durum internetin anonim olması ve tekrar tekrar bağış toplayamayacak olmaları nedeniyle kitlesel fonlama bağlamında geçerli olmayabilmektedir. Platformlar ise başarılı olmak için kötü bir pazar olarak tanınmaktan kaçınma, dolandırıcılık planlarını tespit etme ve her proje ve kampanya boyunca durum tespiti yapma durumundadırlar. Platformlar, hileli projeleri değerlendirme deneyimi olan bankalarla ilişki kurabilmekte ve etkilenen fonların büyüklüğünü sınırlamak için fon salınımını kademelendirebilmektedir.

Bununla birlikte, yatırımcılar, maruz kaldıkları riski azaltmak için kitlesel fonlama projelerine küçük miktarlarda yatırım yapabilirler. Yatırımcılar ayrıca birden fazla projeye yatırım yapabilir ve risklerini çeşitlendirebilir. Kitlenin bilgi etkileşimi ve AON modeli dolandırıcılığın önlenmesinde rol oynamaktadır. Bireysel yatırımcılar da projeler hakkında mesajlar iletebilir çünkü daha geniş bir kitle genellikle kimin yatırım yaptığını ve kampanyayı yürüten hakkında kişisel bilgisi olan kişilerin (arkadaşlar ve aile gibi) projeye katılıp bağışta bulunup bulunmadığını görebilir.

Dolandırıcılık gerçek bir risktir ancak dolandırıcılığı önlemede platformların ve kitlenin hareket alanı vardır.

Kitle fonlaması platformlarında bazı önlemler dolandırıcılık riskinin azaltılmasına yardımcı olabilir. Bununla birlikte, hiçbir önlem dolandırıcılığı tamamen ortadan kaldıramaz ve her zaman bir risk vardır. Dolandırıcılık riski, herhangi bir yatırım türünde olduğu gibi, yatırımcıların yapacakları kararları dikkatli bir şekilde düşünmelerini ve araştırmalarını gerektirir. Dolandırıcılık riski aşağıdaki önlemler alınarak en aza indirgenebilmektedir:

- Fon toplayanların geçmiş iş deneyimlerinin araştırılması ve değerlendirilmesi,
- Denetim, finansal açıklama ve inceleme raporlarının zorunlu tutulması,
- Sosyal medya iletişiminin kontrol altında tutulması ve sınırlandırılması,
- Ya hep ya hiç finansman yöntemi kullanılması (yani, proje için hedeflenen fon miktarının tamamının toplanmadığı durumlarda, toplanan fonların geri ödenmesi),

- Geçmişteki dolandırıcılık vakaları hakkında yatırımcıların bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi,
- Kitle fonlaması yatırımlarının, yetkili düzenleyici organlar tarafından yetkilendirilmiş platformlar aracılığıyla gerçekleştirilmesi,
- Fonların tutulabileceği süre sınırlamalarının belirlenmesi.

Kara Para Aklama

Diğer tüm yatırım sistemlerinde olduğu gibi kitle fonlaması sistemleri de bu riski taşımaktadır. Platformların kullandığı elektronik ödeme sistemleri, yatırımların güvenli bir şekilde yapılmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda, bulunduğu ülkede uygulanabilecek kara para aklamaya karşı yasalar, kitle fonlaması yatırımlarının riskini azaltabilmektedir. Başka bir ifadeyle, bu sistemlerin güvenliği, kara para aklamasını engelleyecek yasalar ve güvenli elektronik ödeme sistemleri tarafından desteklenmektedir.

Ayrıca bu risk aşağıdaki önlemler alınarak da en aza indirgenebilmektedir:

- Öncelikle, toplanabilecek para miktarına bir sınır belirlenerek yatırımcıların beklenmedik miktarlarda para yatırması ve bunun sonucunda ortaya çıkan riskler en aza indirilir.
- İkincisi, fonun toplanmasından fonun kullanılmasına kadar geçecek süre arttırılarak, yatırımcılar ve otoritelerin yatırımı daha yakından inceleyebilmesi ve daha fazla zamanının olması, risklerin en aza indirilmesini sağlar (Onur & Değirmenci, 2015).
- Yatırımı yapacak olanların kimliklerinin ve finansal durumlarının doğru bir şekilde belirlenmesi.
- Yatırım yapacak olanların, projenin çalışma prensipleri, riskleri, potansiyel getirileri ve kârlılık oranları hakkında yeterli bilgiye sahip olmalarını sağlamak.
- Kitle fonlaması platformlarının güvenli, şeffaf ve etkin bir şekilde yönetilmesi.
- Yatırımı yapılan projelerin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi ve denetlenmesi.

Öz sermayeye dayalı kitle fonlaması için etkin bir ikincil piyasanın olmaması

Hisse bazlı kitle fonlaması için, ikincil piyasanın yavaş gelişimi aynı zamanda birincil piyasanın gelişimini de yavaşlatmaktadır. Yatırımcılar piyasa mekanizmalarını kullanamazlarsa, projeden çıkış yapmak ve kârlarını realize etmek istediklerinde elden çıkarma zorluğu yaşayabilmektedirler. Bir girişimci hisseleri geri almayı teklif ederse, yatırımcılar teklifin uygun olup olmadığını bilemezler. Yatırımcılar hisseleri sonraki yatırımcılara satarsa, asıl yatırımcılar fiyatı belirlemede zorlanabilirler. Şirketleri değerlendirme konusunda deneyimli kişiler (girişim sermayedarları ve iş melekleri gibi) süreçte aktif olmayı tercih edebilecekleri veya çıkış sorunları hakkında da endişelenebilecekleri için kitle fonlamasına katılmak istemeyebilirler.

Kitle fonlaması genişledikçe, projelerin ne kadar para toplayacağına değil, projelerin parayı nasıl kullanacaklarına karar vermelerine yardımcı olma yeteneklerine odaklanan uzman grubun varlığı gereklidir. Kitle fonlaması, kalabalığın birincil sorumluluğunun/yararının fon sağlamak olacağını ima etse de potansiyel girişimciler finansal destekten daha fazlasına ihtiyaç duymaktadırlar. Örneğin, Kickstarter projeleriyle ilgili sık görülen şikayetlerden biri, genellikle girişimcilerin talep seviyesini tahmin etmemeleri ve üretim ve dağıtım zorluklarını hafife almaları nedeniyle zamanında teslim yapamamalarıdır. Bu sorunu çözmek için bazı platformlar girişimin finansman sonrası aşamalarında girişimcilere rehberlik etmek için gerçek uzmanlar tarafından sağlanan bilgilerden yararlanmaya çalışmaktadırlar (Younkin & Kashkooli, 2016).

Vergilendirme

Platformlar ve kampanyacılar, vergi ve bağışlarla ilgili çok sayıda sorunla karşı karşıyadır. İlk olarak, birçok ülke kâr amacı gütmeyen girişimlere yapılan bağışlar için vergi istisnası sağlamaktadır. Kampanyacılar, katkıda bulunanların kitle fonlaması platformları aracılığıyla bağışladıkları fonlar için aynı vergi indirimlerini almaları gerektiğini savunmaktadırlar. Ancak bunu gerçekleşmesi zor bir ihtimal olarak görmektedir çünkü kitlesel fonlama platformları genellikle kâr amacı güden kuruluşlardır ve ücret almaktadır. Vergi indirimleri, hangi projelerin ve yeniliklerin finanse edileceğini etkilemektedir. İlaveten, birçok ülkede vergi indirimi şirketlerin araştırma ve geliştirmelerini kazanç, öz kaynak veya borç yoluyla finanse edip etmemesine bağlı olarak değişmektedir. Bu farklı vergi muameleleri, fon talebini, kitle fonlamasının nasıl geliştiğini ve hem yatırımcıların hem de fon arayanların kampanyalarını nasıl şekillendirdiğini etkileyebilmektedir. Farklı bölge ve ülkelerden girişimci ve yatırımcıların buluşması durumu biraz daha çetrefil hale getirebilmektedir.

Yönetmelikler

Ödüle dayalı kitle fonlaması bir ön satış biçimi olduğundan tüketiciyi koruma yasalarına tabidir. Örneğin, bir ürün teslim edilmezse sözleşmenin ihlali söz konusudur. Bununla birlikte, tüketicilerin ürün güvenliği ile ilgili endişeleri olabilmektedir. Uygun denetim olmaksızın, ödüle dayalı kitle fonlamasının tehlikeli ürünleri ticaret akışına sokabileceğinden internet erişimi ile kitleler risk altında kalabilmektedir. Öte yandan, borç temelli ve hisse temelli kitle fonlaması, yasa koyucunun daha çok ilgilenmesi gereken bir alandır. Borca dayalı kitle fonlaması, genellikle sıkı bir şekilde düzenlenen bankalarla rekabet etmektedir. Öz sermayeye dayalı kitle fonlaması, genellikle yerel mali denetim kapsamına giren hisse emisyonu kural ve kaidelerine tabidir. Borca dayalı ve hisse temelli dayalı kitle fonlaması düzenlemeleri uzak mesafeler söz konusu olduğunda karmaşık olabilmektedir.

F. KİTLE FONLAMASI ETİĞİ

Kitle fonlaması kampanyaları beraberinde bazı etik kaygılar taşıyabilir. Bunlar arasında hileli kampanyalara maruz kalma, yetersiz mahremiyet koruması, taahhütlerin yerine getirilmemesi gibi riskler yer alır. Ayrıca, kampanya sahipleri bazen gerçekçi olmayan veya abartılı vaatlerle fonları manipüle edebilir ve toplanan fonun kötüye kullanılması da bir risk olabilir. Kitle fonlaması, fon sağlayıcılar arasında emsal değerlendirmesi eksikliği nedeniyle bazı zorluklara neden olabilir ve bu da kötü amaçlı kampanyaların daha fazla fon toplama şansını artırabilir.

Kitle fonlamada yatırımcıların kararları, girişimcilerin platformda sunduğu bilgilere dayanmaktadır. Özellikle hisse temelli kitlesel fonlamada sunulan bilgi, iş fikrini, ürün/hizmetin yenilikçi yönünü, gelir modelini vb. detayları içerdiğinden yatırımcıların ilgisini çekmek için bu bilgilerin mümkün olduğunca detaylı ve anlaşılır olması önemlidir. Ancak, bu bilgi ifşası, fikri hakların korunması ile ilgili problemler doğurabilmekte ve girişimcilerin rakiplerin platformlarda yayınlanan iş fikrine ilişkin bilgilere erişebilecekleri konusunda endişelenmelerine yol açabilmektedir. Bu nedenle yasal yaptırımların ötesinde etik davranmak kitle fonlama yöntemlerinde önem arz etmektedir (Atsan & Erdoğan Oruç, 2015).

Kitle fonlamasının son yıllardaki etkileyici büyümesine paralel olarak, kitle fonlaması uygulamasının etik yönleriyle ilgili artan bir endişe de görülmektedir. Dolandırıcılıktan şüphelenilen platformlar ve kampanyalar hakkındaki hikayeler hem kamuoyunun hem de medyanın ilgisini çekmektedir.

İş etiği, iş dünyasındaki insanların doğru davranışlarını tanımlamaya ve bu davranışların ahlaki olarak neye dayandığını araştırmaya odaklanmaktadır. İş etiği, sadece bir iş durumunda yapılacak doğru şeyin ne olduğunu değil, aynı zamanda bu davranışların neden doğru olduğunu da ele almaktadır. İş etiğinde, ahlaki iddialar ve ilkeler belirlenmekte ve bu ilkelere uygun bir şekilde karar vermeye çalışılmaktadır. İnsanların sezgileri ile değil, ahlaki nedenlere dayalı tutarlı bir şekilde kararlar alması beklenmektedir. İş etiğinde karar vermeye rehberlik edebilecek farklı etik nedenler veya ilkeler sunan üç ana ekol, Kantçı deontoloji, faydacılık ve erdem etiğidir (Shneor & Torjesen, 2020). Kitle fonlama yöntemleri de bu çerçevede önemli alan yaratmaktadır.

Aşağıda dört farklı kitle fonlaması modelinin her biri ile ilgili etik ikilemleri detaylandırılmıştır.

Bağışa dayalı kitle fonlaması: Dört kitle fonlaması modeli arasında bağışa dayalı kitle fonlaması en az riski taşır. Fon verenler, bağış temelli kitle fonlaması girişimini desteklerken esas olarak hayırseverlik veya toplum yanlısı güdüler tarafından yönlendirilir. Bununla birlikte, ahlaki yükümlülükler ve fonların şeffaf bir şekilde kayıtlanması öncelikle önemlidir (Allison vd., 2015). Bağışçılar, daha çok manevi duygularla bir amacı desteklemek için yardımlarını birleştirirler. Fonların herhangi bir şekilde kötüye kullanılması bu nedenle bağışçıların morali üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir.

Bağış temelli kitle fonlaması büyük ölçüde düzenlenmemiş bir faaliyettir. Bu nedenle bazı kişi ve gruplar ne yazık ki bu fırsatı suistimal etmişlerdir. Ayrıca, tıbbi kampanyalar, örneğin hastalık hakkında yalan söyleyerek ve sahte kampanyalar oluşturarak kitle fonlama fonlarını kötüye kullanmaktadırlar.

Ödüle dayalı kitle fonlaması: Ödüle dayalı kitle fonlaması modeli orta düzeyde bir risk taşır ve doğası gereği daha az karmaşıktır. Bu modelde, fon verenlere parasal bir katkı karşılığında finansal olmayan bir ödül vaat edilmektedir. Ödüle dayalı kitle fonlamasının çekici basitliğine rağmen, ortak tehlikeler, vaat edilen ürünün alınmasında uzun gecikmeler, yanlış beyan ve fikri mülkiyet haklarının ihlalini içermektedir.

Ödüllerin yüzde 64'ünden fazlasının vaat edilenden daha geç gönderildiği tespit edilmiştir (Hauge & Chimahusky, 2016). Kurucular kampanyalarında gereğinden fazla söz verme eğilimindedir ve fon verenler bir projeyi finanse etmeden önce durum tespiti yapmak için her zaman yeterli deneyime ve yeteneğe sahip değildir.

Hisse senedine dayalı kitle fonlaması: Hisse senedine dayalı kitle fonlaması, birçok etik sorunu beraberinde getirir. Bu sorunlar arasında özsermayenin doğru fiyatlandırılmaması, ahlaki yükümlülüklerin yerine getirilmemesi, vasıfsız yatırımcıların risk altında olması ve yeniden sermayelendirme sorunları yer alır. Ayrıca, yeniden düzenleme ve finansal balon yaratma riski de söz konusu olabilir. Kitle fonlaması platformları, kâr elde etme hedefiyle hareket eden şirketlerin sunacağı tekliflere odaklanarak, tekliflerin kalitesini düşürebilir. Bu model, deneyimli ve çeşitli ilgi alanlarına sahip fon sağlayıcılarının yanı sıra, potansiyel yatırımcıların bilgi seviyelerini de hesaba katmalıdır. Bilim adamları, hileli ve yüksek fiyatlı teklifleri önlemek için sigorta sistemleri oluşturulmasını önermektedir. Yeni ve kaynakları kısıtlı bir girişimin yönetilmesi çok zordur. Buna karşılık, deneyimli yatırımcılar yeni girişimlere finansmandan fazlasını sağlar ve genellikle sonraki yatırım turlarına hazırlanırlar. Bazı analistler, kitle fonlaması platformlarının hisse senedi sunmasına izin vermenin, menkul kıymetler piyasasına girmek için bir sonraki finansal balonun kapısını potansiyel olarak açacağına inanmaktadır. Bazı bilim adamları, hileli ve aşırı pahalı tekliflerin tespit edilmesini teşvik edecek bir sigorta sistemi oluşturulmasını da önermektedir (Shneor & Torjesen, 2020).

Borç vermeye dayalı kitle fonlaması: genellikle basit ve anlaşılır bir model olarak kabul edilir. Ancak, bu modelde yatırımcıların, faiz getirisi ile birlikte ödünç verdikleri parayı geri alacaklarına dair verilen sözlerin yerine getirilmeme riski vardır, bu da potansiyel bir etik kaygıdır. İlişkili risk, genellikle düşük ila orta düzeydedir ve borç verme koşullarının dikkatli bir şekilde belirlenmesi, riskleri minimize etmek için önemlidir. Somut bir örnek, yüzde 97,2 geri ödeme oranına sahip olan eşler arası kredi platformu Kiva.org'dur. Borç alanlar hakkında güvenilir bilgi eksikliği borç verenler için ciddi zorluklar oluşturmaktadır. Bu kategorideki fon sağlayıcılar, fon sağladıkları proje hakkında sınırlı deneyime ve bilgiye sahiptir, bu nedenle yüksek bir getiri riskiyle yatırım yapmaktadırlar. Krediyeye dayalı kitle fonlaması ile ilişkili ahlaki tehlike çok yönlüdür. Aslında hem girişimciler hem de fon sağlayıcılar tarafından genellikle yeterince değerlendirilmeyen şey, bir girişimin toplanan fonları geri ödemediği önce ihtiyaç duyduğu başarı düzeyi ve sermaye üzerindeki genellikle yüksek faiz oranlarıdır (Hossain & Oparaocha, 2017). Bu, iyi niyetli işletmeleri bile ödemelerinde iflasa veya temerrüde düşmeye zorlayabilmektedir. Girişimci bakış açısından, borca dayalı kitle fonlaması, dürüst girişimcileri boş yere

çaba sarfetme potansiyeline sahiptir, çünkü kredileri söz verildiği gibi geri ödemeyi başarsalar bile, işlerini sürdürmek için çok az fonla kalabilirler veya hiç fonları kalmayabilir. Bu nedenle, sermaye fon verenlere geri ödense bile, başarısız bir girişim, girişimci veya fon verenlerin ana amaçlarını ve beklentilerini karşılayamayabilir. Fon sağlayıcıların, borç verilen işletmenin borç ödeme performansını veya faaliyetlerindeki riskleri yeterince anlamamaları nedeniyle yatırım kararlarının yanlış alınması gibi etik kaygıları mevcuttur. Bunun yanı sıra, bazı borç verenler, yüksek faiz oranlarına rağmen, yüksek getiri beklentileriyle aceleci yatırım kararları alarak, kendilerini mali olarak risk altına sokabilirler. Ayrıca, borç vermeye dayalı kitle fonlaması platformlarında, dolandırıcılık ve kötüye kullanım riski bulunmaktadır. Bazı kötü niyetli girişimciler, aldıkları kredileri geri ödemeyerek fon verenleri zarara uğratabilirler. Bununla birlikte, bu tür sorunlar, platformların kredi riskini azaltmak için etkin bir kredi değerlendirme ve risk yönetimi sistemine sahip olmalarıyla önlenabilir. Son olarak, bu tür platformların düzenleyici mekanizmalar tarafından denetlenmesi ve gerekli şeffaflık standartlarını karşılaması önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Kitle fonlaması başarılı bir finansman yöntemi olarak büyümeye devam etse de bir kitle fonlaması projesi başlatmak zorlu bir iştir. Bütün Dünya'da mevzuat henüz tam olarak oluşturulmamıştır ve çeşitli bölgelerin yasalarında önemli farklılıklar vardır. Yöntemin önündeki engellerin kalkması için hükümetlerin ve diğer kurumların dünya çapında yasaları uyumlu hale getirmeleri gerekmektedir. Birçok kitle fonlaması platformu ve projesi, az sayıda kontrol ve denetim ile çalışmaktadır. Kitle fonlaması yoluyla bağış toplama, genellikle erken aşamadaki girişimler için cazip bir seçenektir, ancak bunların çoğu vaatlerini yerine getirmemektedir. Ayrıca, kötü niyetli girişimciler tarafından gerçekleştirilen dolandırıcılık, etik kaygıları da beraberinde getirmektedir. Yerleşik mevzuatın eksikliği ve çeşitli paydaşlardan gelen etik olmayan davranış potansiyeli, etkili yasama mekanizmalarının geliştirilmesi ve uygulanmasının gerekli olduğunu göstermektedir.

Kitlesele fonlama kampanyalarında, borç alanlar, potansiyel yatırımcılar ve platform sağlayıcılar, bilgi ifşası, uygun bir eşik değeri seçme ve platform iflası gibi bazı sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bununla birlikte, kitle fonlaması platformları için düzenleyici çerçeveye ilişkin tutarlı bir görüş için yeterli araştırma bulunmamaktadır. Yeni başlayanları, erken aşamadaki şirketleri, yenilikçiliği ve girişimcileri desteklemede ve özellikle müşterinin fonunu korumada; kitle fonlaması reklam yasası, fon toplama ve yatırım limiti, yetkilendirme ve fon toplamak isteyen işletmeler için yatırımcı korumaları gibi temel düzenleyici çerçeve gerekmektedir.

Başarılı fonlamalarda fon sağlayıcılar daha sonra kitle fonlaması faaliyetlerine katılmaya daha meyilli olacaklardır. Kitle fonlaması, risk sermayesi, start-up finansmanı ve banka kredileri gibi diğer finansman mekanizmalarından önemli ölçüde farklıdır, bu nedenle tamamen farklı bir finansman türü olarak düşünülmelidir.

Son yıllarda, finans endüstrisi artan sayıda yeni teknolojinin hızlı bir şekilde uygulandığını görmektedir. Alternatif finansal teknolojileri fırsattan çok tehdit olarak gören özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki girişimciler ve yatırımcılar gibi piyasa katılımcılarını eğiterek girişimcilik

kültürünün geliştirilmelidir. Temel düzenleyici bilgiler sunularak kitle fonlaması düzenlemelerinin daha iyi anlaşılması sağlanmalıdır.

Gelişen ekonomilere sahip ülkeler, kitlesel fonlamanın gücünü kullanarak yenilik ve büyümeyi teşvik edebilirler. Ancak bu amaca ulaşmak için yerleşik anlayış ve uygulamaları, yasal politikaları ve uygun teknik altyapıyı iyi analiz etmek, anlamak ve uygulamak gerekmektedir. Girişimciliği kolaylaştıran erken dönem finansman uygulamalarını benimseyen ve yeni endüstrilerin doğuşunu destekleyen gelişen ülkeler daha fazla rekabet gücü kazanma şansına sahip olmaktadır. Bu nedenle, kitlesel fonlama ile ilgili yasal düzenlemeleri ve teknolojik altyapıyı geliştirmeleri ve girişimcileri destekleyen politikalar üretilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, bu sürecin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için, yerel işletme ağlarının oluşturulması ve sürdürülmesi, girişimcilerin işletme yönetimi, pazarlama ve finansal yönetim konularında eğitim almaları gibi diğer faktörler de önemlidir.

Etik ihlaller, kitle fonlamasının bir endüstri olarak olgunlaşmasını engellemektedir. Bu nedenle, farklı kitle fonlaması türleri ile ilgili etik konular, daha ayrıntılı bir analiz gerektirmektedir. Gelecekteki araştırmalar ayrıca kitle fonlaması platformlarının etik ihlaller için erken uyarı sistemlerini nasıl içerdiğine, mevzuatın etik ihlalleri nasıl engelleyebileceğine ve bunu nasıl engelleyebileceğine odaklanabilirler. Bu konular, kitle fonlaması ve bununla ilişkili etiği incelemenin önemini vurgulamaktadır.

Kitle fonlaması platformları, etik ihlalleri önlemek ve erken uyarı sistemleri oluşturmak için içerik denetimi, kullanıcı geri bildirim, veri analizi, yapay zekâ gibi farklı yaklaşımlar kullanabilirler. Platformlar, etik ihlalleri önlemek için içerik denetimi yapabilirler. Bu, kullanıcıların yükledikleri içeriklerin incelenmesini ve belirli standartlara uygun olup olmadığının kontrol edilmesini içerir. Platformlar, kullanıcıların içeriklerini yüklemek için belirli gereksinimler belirleyebilir veya bir içerik denetleme ekibi oluşturabilirler. Ayrıca, kullanıcıların etik ihlaller hakkında geri bildirim sağlamalarına olanak tanıyabilirler. Kullanıcıların bu tür durumlarda şikâyet etmek veya endişelerini bildirmek için bir yol sağlamak, erken uyarı sistemlerinin oluşturulmasına yardımcı olabilir. Bununla birlikte, kitle fonlaması platformları, veri analizi yaparak etik ihlalleri tespit edebilirler. Örneğin, benzer içerikler veya kullanıcı davranışları üzerindeki istatistiksel analizler, etik ihlalleri belirlemek için kullanılabilir. Son olarak, platformlar, yapay zekâ teknolojilerini kullanarak etik ihlalleri tespit etmek için erken uyarı sistemleri geliştirebilirler. Yapay zekâ algoritmaları, kullanıcı davranışlarını ve içerikleri otomatik olarak analiz ederek, potansiyel etik ihlalleri belirleyebilirler.

Bu yöntemlerin her biri, kitle fonlaması platformlarının etik ihlalleri önlemek ve erken uyarı sistemleri oluşturmak için kullanabilecekleri farklı araçlardır. Ancak, her bir yöntemin kendine özgü avantajları ve dezavantajları vardır ve platformlar, etik konuları ele almak için bir dizi farklı yaklaşım kullanmalıdırlar.

Etik Kurul İzni

Bu makale, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Agrawal, A., Catalini, C., & Goldfarb, A. (2015). Crowdfunding: Geography, social networks, and the timing of investment decisions. *Journal of Economics and Management Strategy*, 24(2), 253–274. <https://doi.org/10.1111/jems.12093>
- Alhammad, M. M., AlOthman, R., & Tan, C. (2021). Review of crowdfunding regulations across countries: A systematic review study. *Journal of Information Systems Engineering and Management*, 6(4), em0145. <https://doi.org/10.21601/jisem/11395>
- Allison, T. H., Davis, B. C., Short, J. C., & Webb, J. W. (2015). Crowdfunding in a prosocial microlending environment: Examining the role of intrinsic versus extrinsic cues. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 39(1), 53–73. <https://doi.org/10.1111/etap.12108>
- Assenova, V., Best, J., Cagney, M., Ellenoff, D., Karas, K., Moon, J., Neiss, S., Suber, R., & Sorenson, O. (2016). The present and future of crowdfunding. *California Management Review*, 58(2), 125–135. <https://doi.org/10.1525/cmr.2016.58.2.125>
- Atsan, N., & Erdoğan Oruç, E. (2015). Girişimciler için alternatif bir finansman yöntemi: Kitlese fonlama (Crowdfunding). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 299–320.
- Bahçe, H., & Tolon, M. (2021). Kitlese fonlama: Türkiye’de son 10 yılın bibliyometrik analizi. *Anadolu Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 123–134.
- Bayram, K., & Karaçam, Z. S. (2022). Kitlese fonlamanın tarihsel gelişimi ve İslami finansta başarılı kitlese fonlama platformları: ETHİS örneği. *Karatay İslam İktisadi ve Finans Dergisi*, 1(1), 57–76. <https://orcid.org/0000-0001-5408-7904>
- Belleflamme, P., Omrani, N., & Peitz, M. (2015). The economics of crowdfunding platforms. *Information Economics and Policy*, 33, 11–28. <https://doi.org/10.1016/j.infoecopol.2015.08.003>
- Berns, J. P., Figueroa-Armijos, M., da Motta Veiga, S. P., & Dunne, T. C. (2020). Dynamics of lending-based prosocial crowdfunding: Using a social responsibility lens. *Journal of Business Ethics*, 161(1), 169–185. <https://doi.org/10.1007/s10551-018-3932-0>
- Biancone, P. Pietro, Secinaro, S., & Kamal, M. (2019). Crowdfunding and fintech: Business model sharia compliant. *European Journal of Islamic Finance*, 12, 1–9.
- Burtch, G., Ghose, A., & Wattal, S. (2015). Erratum: The hidden cost of accommodating crowdfunder privacy preferences: A randomized field experiment. *Management Science*, 61(5), 949–962. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2015.2421>
- Çağlar, M. T. (2019). Yeni nesil alternatif finansman yöntemi olarak kitlese fonlama: Dünya ve Türkiye uygulaması. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 18–34.
- Canbaz, M. F. (2023). Kitlese fonlaması İslami finansın geleceği mi? *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 334–351. <https://doi.org/10.11616/asbi.1215662>
- Ergen, M., Lau, J., & Bilginoğlu, K. (2013). Dağıtık girişimci sermayesi: Kitlese fonlaması. 3. *Sanayi Şurası*, 1–14.

- Gabison, G. A. (2015). *Understanding crowdfunding and its regulations : how can crowdfunding help ICT innovation?*. Publications Office.
- Gürler, C. (2022). Kitlelerin gücü adına güç bende artık: Başarılı kitle fonlaması projelerin özelliklerinin tespit edilmesi. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 24(1), 280–289.
- Hauge, J. A., & Chimahusky, S. (2016). Are promises meaningless in an uncertain crowdfunding environment? *Economic Inquiry*, 54(3), 1621–1630. <https://doi.org/10.1111/ecin.12319>
- Hossain, M., & Oparaocha, G. O. (2017). Crowdfunding: Motives, definitions, typology and ethical challenges. *Entrepreneurship Research Journal*, 7(2). <https://doi.org/10.1515/erj-2015-0045>
- İzmirli Ata, F. (2018). Yeni nesil finansman yöntemi olarak kitle fonlama: Türkiye potansiyeli. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 273–296. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.439447>
- Kılınc, M., Aydın, C., & Tarhan, Ç. (2022). Türkiye’de sosyal ve dijital girişimcilik: Veri kazıma teknikleriyle kitle fonlaması platformlarının içerik analizi. *Acta Infologica*, 6(1), 83–97. <https://doi.org/10.26650/acin.997640>
- Kuran, İ. (2023). Kitle fonlamanın bölgesel kalkınma sürecinde kullanımı. *Ekonomi Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 1–13. <http://tisej.com/?MSID=20221026141322346862>
- Mollick, E. (2014). The dynamics of crowdfunding: An exploratory study. *Journal of Business Venturing*, 29(1), 1–16. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2013.06.005>
- Onur, M. N., & Değirmenci, Ö. (2015). Crowdfunding-kitle fonlaması. *TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Çalışma Raporları, 2015–7*, 1–18.
- Sakarya, Ş., & Bezirgan, E. (2018). Kitelesel fonlama platformları: Türkiye ve yurtdışı karşılaştırması. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 18–33.
- Sezgin, O. B., & Orçun, Ç. (2020). Türk girişimcilerin perspektifinden girişimciliğin finansmanında kitle fonlaması: Kickstarter örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. <https://orcid.org/0000-0002-6671-8053>
- Sharma, S., & Lertnuwat, N. (2016). The financial crowdfunding with diverse business models. *Journal of Asian and African Social Science and Humanities*, 2(2), 74–89.
- Shneor, R., & Torjesen, S. (2020). Ethical considerations in crowdfunding. İçinde *Advances in Crowdfunding* (ss. 161–182). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-46309-0_8
- Kitle fonlaması tebliği, Pub. L. No. 31641, 1 (2021).
- Stanko, M. A., & Henard, D. H. (2016). How crowdfunding influences innovation. *MIT Sloan Management Review*, 57(3), 15.
- Tiryakioğlu, M. A., & Koy, A. (2023). Davranışsal finans eğilimleri ile kitle fonlama yatırım kararları ve tekrar yatırım yapma niyeti arasında ilişkinin incelenmesi ampirik bir uygulama. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 15(28), 86–106. <https://doi.org/10.14784/marufacd.1252333>
- Xu, B., Zheng, H., Xu, Y., & Wang, T. (2016). Configurational paths to sponsor satisfaction in crowdfunding. *Journal of Business Research*, 69(2), 915–927. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.06.040>

Younkin, P., & Kashkooli, K. (2016). What problems does crowdfunding solve? *California Management Review*, 58(2), 20–43. <https://doi.org/10.1525/cm.2016.58.2.20>

CRITIC TEMELLİ WASPAS YÖNTEMİNİ KULLANARAK FİNANSAL PERFORMANSIN DEĞERLENDİRİLMESİ: BIST ENDEKSİNDE YER ALAN SİGORTA ŞİRKETLERİ ÖRNEĞİ

 Yahya SÖNMEZ^a

Özet

Sigortacılık sektörü, Türkiye ekonomisi ve piyasalar için oldukça öneme sahiptir. Bu gelişen ekonomiler ve piyasalar için sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin performanslarını ölçmek yatırımcılar ve akademisyenler için araştırma konusudur. Bu nedenle çalışmada kriter ağırlıklandırma yöntemi olan CRITIC yöntemi ile kriterlerin ağırlıklandırılması amaçlanmıştır. WASPAS yöntemi kullanılarak 2017-2021 yılları arasında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin performanslarının sıralanması ve bu performanslarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Sigorta şirketlerinin performanslarına bakıldığında 2017-2018 yıllarında B şirketi en iyi performansı sergilemişken, 2019-2020-2021 yıllarında ise F sigorta şirketi en iyi performansı sergilemiştir. C sigorta şirketi ise 2017 ve 2019 yıllarında en kötü performansı sergilemiştir. A sigorta şirketi 2021 yılında en kötü performansı sergilerken, 2017, 2019 ve 2020 yıllarında ise performans sıralamasında beşinci sırada yer almıştır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında şirketlerin gerçek hayattaki sector payları ve performanslarının tutarlılık gösterdiği görülmektedir. Bu çalışmada incelenen periyotlar ve kullanılan yöntemler itibariyle diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: CRITIC yöntemi, WASPAS yöntemi, Finansal performans, Sigorta şirketleri.

EVALUATION OF FINANCIAL PERFORMANCE USING THE CRITIC-BASED WASPAS METHOD: THE CASE OF INSURANCE COMPANIES INCLUDED IN THE BIST INDEX

Abstract

The insurance sector is of great importance for the Turkish economy and markets. Measuring the performance of companies operating in the insurance sector for these emerging economies and markets is a research topic for investors and academics. For this reason, in the study, it is aimed to weight the criteria with the CRITIC method, which is the criterion weighting method. By using the WASPAS method, it is aimed to rank the performances of insurance companies operating between 2017-2021 and to evaluate these performances. Looking at the performances of insurance companies, company B showed the best performance in 2017-2018, while insurance company F showed the best performance in 2019-2020-2021. Insurance company C had the worst performance in 2017 and 2019. While insurance company A exhibited the worst performance in 2021, it ranked fifth in the performance ranking in 2017, 2019 and 2020. When the results obtained are examined, it is

^aDr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Daday Nafi ve Ümit Çeri MYO, sonmezyahya@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 07.02.2023, Makale Kabul Tarihi: 29.04.2023

seen that the real-life sector shares and performances of the companies are consistent. This study differs from other studies in terms of the periods examined and the methods used.

Keywords: CRITIC method, WASPAS method, Financial performance, Insurance companies.

Giriş

Sigortacılık ilk kez hayatımıza 1872 yılında İngilizlerin Türkiye’de açmış olduğu acentalar aracılığıyla hayatımıza girmiştir. Sigortacılık kanunun yürürlüğe girmesi ve mühendislik sigortacılığı faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, sigortacılık faaliyetlerinin zaman içerisinde ilgi görmesine neden olmuştur (Perçin ve Sönmez, 2018).

Sigorta kişinin güvenlik kaygılarının olmasından doğmuştur. Sigorta, belirli bir ücret karşılığında insanoğlunun sağlığını, hayatını kaybettiğinde veya her türlü malların zararını tazmin etme ilkesiyle yürütmüş olduğu faaliyetlerdir. Sigortada temel ilke herhangi bir olay meydana gelme olasılığına karşılık zararı kısmen veya tamamen karşılama konusunda elde etmiş olduğu güvencedir. Bu zararı karşılama ise periyot boyunca sigorta şirketine belirli prim ödemesi neticesinde gerçekleşmektedir. Sigortanın temel prensipleri olarak; azami iyi niyet, sigortalanabilir menfaat, tazminat, halefiyet, yakın sebep ve hasara katılımdır. Bu prensiplerden azami iyi niyet prensibi: tarafların birbirlerine karşı mutlak iyi niyetle davranmalarını vurgular. Sigortalanabilir menfaat, bir kimse ile bir şey arasında bulunan iktisadi ilişkiyi tanımlar. Tazminat prensibi, sigortalı malın hasardan önceki değerine getirecek meblağın hesaplanarak ödenmesini gerektirir. Halefiyet prensibi, ödediği tazminat kadar bir meblağ için sigortalının yerine geçer. Yakın sebep prensibi, prim hangi teminatın karşılığında alınmış ise tazminatın da o rizikonun gerçekleşmesi halinde ödeneceğidir. Hasara katılım prensibi ise sigortalının gerçek zararından fazlasını sigorta yoluyla elde etmemesi ayrıca sigortayı bir kâr amacı olarak kullanmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Sigortada en önemli olay risk yönetimidir. Sigortacılık için muhtemel bir olayın ortaya çıkması veya çıkma olasılığının olması durumunda, bunlara karşı birtakım tedbirlerin alınmasını gerektirir. Sigortanın temel işlevleri olarak; ekonomik ve sosyal hayatta öngörülebilirlik ve güvence sağlanması, aynı amaca yönelik dayanışma sağlanması, tasarruf artışı ve sermaye oluşumuna katkı sağlanması, risklerin etkin yönetimi ve zararın karşılanması, riske karşı güvencenin uluslararası boyuta dağıtımıdır. Bu işlevler sigorta kavramının önemini ortaya koymaktadır. Ekonomik ve sosyal hayatta ön görülen veya öngörülmeleyen birçok olayla karşılaşıldığı için bu risklere karşı sigortacılığında bu temel işlevleri yerine getirmesi beklenmektedir.

Bu araştırmada, Borsa İstanbul’da işlem gören şirketlerin çeşitli rasyo oranları kullanılarak bu şirketlerin performanslarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerini kullanarak bu performans ölçülmüştür. İlk olarak kriterler yıllar itibarıyla CRITIC yöntemiyle ağırlıklandırılmıştır. Devamında WASPAS yöntemi kullanılarak şirketlerin performansları değerlendirilmiş ve bu şirketler performanslarına göre sıralandırılmıştır.

Çalışmanın diğer kısımlarında literatüre değinilmiş, kavramsal çerçeveye, veri seti ve yöntem, analiz ve bulgularla ilgili bilgilere yer verilmiş, son olarak sonuç ve öneriler kısmı ile çalışma tamamlanmıştır. Sonuç kısmında finansal performans değerlendirmesi yapılarak, bundan sonra yapılacak olan çalışmalara tavsiyelere değinilmektedir.

A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Finansal piyasalar ve finans sektörü için oldukça önemli hale gelen sigorta sektörünün performansını ölçmek önemli konulardan biridir. Bu performans sonuçları yatırımcıların, kurumların ve bu alanda çalışmak isteyen akademisyenlerin ilgisini çekmektedir. Şirketlerin geçmişte göstermiş olduğu performansı gelecekte de gösterileceğine inanılmaktadır. Performans sonuçları çok kriterli bir karar verme tekniği olduğundan oldukça karmaşık bir yapıdadır. Bu yüzden bu çok kriterli karar verme tekniklerinden yararlanılarak performans sonuçları daha anlaşılabilir bir düzeye indirgenmektedir.

Sigortacılık alanında işlem gören şirketlerin faaliyet alanlarına göre gösterimi Tablo 1’de verilmiştir. Buna göre sigorta şirketinin sayısının çok fazla değişmediği tablodan anlaşılmaktadır. 2017’de toplam 62 şirket sigorta alanında faaliyet gösterirken, 2021 yılında toplam 65 şirket bu alanda faaliyet göstermiştir. Türkiye’de 2021 yılı sonunda faaliyet gösteren 65 sigorta, reasürans ve emeklilik şirketinin 61 tanesi anonim şirket, ikisi de yurt dışında kurulu bulunan şirketlerin şubesi şeklinde faaliyet göstermektedir.

Tablo 1. Türk Sigorta Sektöründe Faaliyette Bulunan Sigorta Şirketleri

	2017	2018	2019	2020	2021
Hayat Dışı Sigorta Şirket	38	38	38	39	41
Hayat Sigorta Şirketi	4	5	5	6	6
Emeklilik Şirketi	18	17	17	15	15
Reasürans Şirketi	2	2	3	3	3
Toplam Sigorta Şirketi	62	62	63	63	65

Kaynak: Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu. Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyet Raporları (2017-2021).

Finans sektörü finansal piyasalar ve kurumlar oldukça önemlidir. Bu sektörün gelişmesi, büyümesi ve sürdürülebilir olması için çeşitli yenilikler yapılmaktadır. Bu yenilikler ile Türk finans sektörünün aktif büyüklükleri Tablo 2’te gösterilmiştir. Ülkemizde finans sektörünün aktif büyüklük açısından öncülüğünü yani finansal piyasaların lokomotifliğini bankalar oluşturmaktadır. Bankalardan sonra aktif büyüklük açısından sigorta şirketlerinin geldiğini Tablo 2’den görülmektedir. Bu aktif büyüklük içerisinde yüzde olarak genel içerisinde sigorta şirketlerinin aktif büyüklüğü ikinci sırada yer almaktadır. Yıllara göre sigorta şirketlerinin aktif büyüklüğü artmıştır ve bu artış sigorta şirketlerinin aktif olarak büyüdüğünü göstermektedir.

Tablo 2. Türk Finans Sektörü Aktif Büyüklükleri

Milyar (₺)	2017	2018	2019	2020	2021
Bankalar	3.257,8	3.867,0	4.490,8	6.106,4	9.215,4
Sigorta. Rea.Emek. Şir.	152,3	178,4	236,6	307,8	429,20
Menkul Kıymet Yat.	54,2	46,8	113,8	128,5	267,39
Finansal Kiralama	58,1	68,5	58,2	70,3	106,05
Factoring Şirketleri	43,7	34,6	37	48	64,97
Tüketici Finansman	39,1	39,7	27,6	36	48,70
Aracı Kurumlar	23,1	21,9	28	41,3	45,77
Gayrimenkul Yat. Ortak.	26,9	19,4	32,7	55,3	87,27
Girişim Ser. Yat. Ortak.	2,6	1,5	3	7,6	6,47

Kaynak: Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu. Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyet Raporları (2017-2021).

Ülkemizde 2021 yılında finansal sektörlerin aktif toplamı 10,3 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Bu finansal sektörlerin içerisinde bankacılık sektörü en önemli paya sahipken, sigortalık sektörü ise payı düşük olmasına rağmen ikinci sırada yer almaktadır.

B. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Çalışmada konuyla ilgili yerli ve yabancı çalışmalar aşağıdaki gibi özetlenmiştir. Bu çalışmalar şu şekildedir;

Peker ve Baki (2011) çalışmalarında Gri İlişkisel Analiz yöntemini kullanarak Türk sigorta sektöründe faaliyette bulunan üç şirketin finansal performansını sıralamışlardır. Likidite, kaldıraç ve karlılık oranlarını kriter olarak kullanmışlardır. Araştırma sonucunda, likidite oranı yüksek olan şirketin finansal performansının da yüksek olacağını tespit etmişlerdir. Finansal olarak en iyi performans sıralamasına sahip şirketlerin; A, C ve B olduğunu belirlemişlerdir.

Akyüz ve Kaya (2013) TOPSIS yöntemini kullanarak Türkiye'de hayat dışı sigorta şirketlerinin ve hayat/emeklilik şirketlerinin 2007-2011 yıllarındaki finansal performanslarını değerlendirmişlerdir. Kriterlere eşit ağırlıklandırma verilmiştir. Çalışma sonucunda; hayat dışı sigorta sektörünün en başarılı yılının 2007 yılı olduğunu ve en başarısız yılın ise 2008 yılı olduğunu tespit etmişlerdir. Bir başka sonucuna göre; hayat/emeklilik şirketlerinin en başarılı yılının 2007 yılı olduğunu ve en başarısız yılının ise 2009 yılı olduğunu belirlemişlerdir.

Çağlar ve Öztaş (2016) Veri Zarflama ve AHP tekniklerini kullanarak sigorta şirketlerinin finansal oranlarını analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarında; Ziraat Sigorta ve Liberty Sigorta şirketlerinin en etkin şirketler olduğunu tespit etmişlerdir. En etkisiz olan şirketlerin ise Sompo Japon Sigorta ve Güneş Sigorta şirketleri olduğunu belirlemişlerdir.

Al-Dalaien ve Alhroob (2017) çalışmalarında 2006 - 2015 yılları arasında Ürdün'de yer alan sigorta şirketlerinin Altman z-skorunu kullanarak finansal performansını analiz etmişlerdir. Altman z-skorunu kullanarak sigorta şirketlerinin mali performanslarını da incelemişlerdir. Bu şirketlere skorlar vererek yakın gelecekle ilgili yorumlarda bulunmuşlardır.

Aytekin ve Karamaşa (2017) çalışmalarında sigorta şirketlerinin 2005-2015 dönemleri itibarıyla finansal performansını TOPSIS yöntemiyle ölçmüşlerdir. Kriterlerin ağırlıklarını Shannon Entropisi yöntemi kullanılarak belirlemişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre en iyi performansı gösteren şirketin Anadolu hayat olduğunu tespit etmişlerdir. En kötü performansı gösteren şirketin ise Güneş sigorta şirketi olduğunu belirlemişlerdir.

Mandić vd. (2017), Sırbistan'da 2007 -2014 yılları arasında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin AHP ve TOPSIS yöntemlerini kullanarak performanslarını analiz etmişlerdir. Dunav sigorta şirketinin en iyi sıralamayı gösterdiğini tespit etmişlerdir. Dunav sigorta şirketinin ardından en iyi sıralamayı gösteren şirketlerin ise DDOR Novi Sad, Delta Generali ve Wiener Städtische, Grawe olduğunu belirlemişlerdir.

Perçin ve Sönmez (2018) sigorta şirketlerinin performansını değerlendirmişlerdir. Kriter ağırlıklandırma yöntemi olarak ENTROPİ kullanılmıştır. Performans değerlendirmesi için TOPSIS yöntemini tercih etmişlerdir. Karlılık, faaliyet, kaldıraç ve likidite oranlarından 12 tane finansal oran kullanmışlardır. Çalışmadaki sigorta şirketlerinin performans sonuçları; Ak sigorta en iyi performansı gösterirken, Avisasa emeklilik ve hayat anonim şirketi en kötü performansı sergilediğini tespit etmişlerdir.

Tayyar vd. (2018), 2015-2017 dönemleri itibarıyla sigorta şirketlerinin performansını RİM yöntemiyle analiz etmişlerdir. Çalışmada elde edilen sonuçlarda; Ray sigorta A.Ş.'nin en başarılı performansı sergilediğini, Güneş sigorta şirketinin ise en kötü performansı sergilediğini tespit etmişlerdir.

Acar (2019), 2008-2017 dönemler itibarıyla sigorta şirketlerinin TOPSIS yöntemiyle finansal performansını sıralamıştır. Çalışmada kriterler olarak; likidite, kaldıraç, karlılık, maliyet ve gelir etkinlikleri kullanılmıştır. Kaldıraç etkisinin pozitif olarak kullanıldığı durumlarda 2011 yılı hariç en iyi performansı D şirketinin sergilediğini belirlemiştir. Ayrıca E şirketi ise en düşük performansı sergilemiştir. Kaldıraç etkisinin negatif olarak belirlendiği durumlarda en iyi performansı C şirketi göstermişken, performansı en kötü şirket ise D şirkettir.

Ağ (2019) Borsa İstanbul'da faaliyette bulunan sigorta şirketlerinin finansal performanslarını analiz etmiştir. 2018 yılında yedi sigorta şirketinin performanslarını ölçmüştür. Çalışmada girdiler olarak net hasar prim oranı, esas faaliyetlerden alacaklar/toplam aktif oranı kullanılmıştır. Çıktılar olarak öz kaynaklar/toplam aktifler, likit aktifler/toplam aktifler, aktif karlılığı ve öz kaynak karlılığını kullanmıştır. Etkin olan sigorta şirketleri olarak; Aksigorta, Avivasa Emeklilik ve Hayat Sigorta, Güneş Sigorta, Halk Sigorta ve Ray Sigorta şirketleridir. Bu sigorta şirketlerinin etkinlik yüzdesi %71.43 olarak tespit edilmiştir. Çalışmada bir başka sonuç ise süper etkin olan şirketler; Avivasa Emeklilik ve Hayattır. En kötü etkinlik oranına ait şirket ise Ray sigorta olarak belirlenmiştir.

Akyüz vd. (2020), sigorta şirketlerinin çok kriterli karar verme yöntemleriyle 2016 yılına ait verilerle performanslarını değerlendirmişlerdir. Araştırmada elde edilen sonuçlara bakıldığında; TOPSIS yöntemine göre, Allianz sigorta şirketinin en iyi performansı gösterdiğini ve Ergo sigorta şirketinin en kötü performansı gösterdiğini tespit etmişlerdir.

Gharizadeh Beiragh vd. (2020), çok kriterli karar verme yöntemlerini kullanarak İran'da faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin sürdürülebilirlik performanslarını değerlendirmişlerdir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre; Dana, Razi ve Dey'in en iyi sürdürülebilirlik performansı gösterdiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca Dana'nın en verimli ve en iyi sıralamayı elde ettiğini belirtmişlerdir.

Altıntaş (2021) Avrupa birliği ülkelerinin lojistik performanslarını CRITIC tabanlı WASPAS ve COPRAS yöntemleri ile analiz etmiştir. Bu yöntemleri tercih etmesindeki sebepler olarak; ülkelerin lojistik performanslarının sıralamaları açısından tutarlılık göstermesi ve yöntemler arasındaki ilişki değerinin pozitif ve yüksek seviyede olmasıdır.

Dinler (2021) sigorta şirketlerinin 2020 yılındaki performanslarını Gri İlişkisel Analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmada elden edilen sonuçlara bakacak olursak; Karşılıklı Sigorta Kooperatifi performans olarak en iyi şirket olduğu; en düşük performansı gösteren şirket ise Ergo Sigorta A.Ş olduğunu tespit etmiştir.

Satıcı (2021) çalışmasında ülkelerin inovasyon performanslarını CRITIC temelli WASPAS yöntemiyle değerlendirmiştir. Analizler sonucunda inovasyon performansı en yüksek olan ülkeler İsviçre, İsveç ve Finlandiya olduğunu tespit etmiştir. İnovasyon performansı en düşük olan ülkeler ise Romanya, Bosna Hersek ve Makedonya'nın olduğunu belirlemiştir.

Aslan (2022) çalışmasında, sermaye yapısı ile firma performansı arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır. 2012-2022 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören ve ana metal sektöründe faaliyette bulunan firmaların finansal tablo ve raporlarını KAP'tan elde etmiştir. Çalışmasına yöntem olarak panel veri analizini kullanmıştır. Çalışmada, sermaye yapısı oranı ile aktif kâr marjı ve faaliyet kar marjı arasında %1 önem seviyesinde anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca bu ilişkinin negatif yönlü olduğunu da belirtmiştir.

Bektaş (2022) çalışmasında sigorta sektörünün 2002-2021 yılları arasında Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle performansını değerlendirmiştir. Bu performansı değerlendirirken altı adet performans kriteri belirlemiştir. Sigorta sektörünün performansını değerlendirmeden önce kriter ağırlıklandırma yöntemleri olarak MEREC ve LOPCOW yöntemlerini kullanmıştır. Daha sonra performanslarını değerlendirirken COCOSO ve EDAS yöntemlerini kullanmıştır. Çalışmada kullanılan kriterler olarak; toplam aktifler, toplam öz sermaye, personel sayısı, toplam şirket sayısı, prim üretimi ve toplam ödenen tazminatlarıdır. Çalışmada COCOSO yöntemine göre elde edilen sonuçlar; sigorta sektörünün performansının en iyi olduğu yıl 2020, ikinci en iyi performans yılı 2014 ve en iyi üçüncü performans yılı ise 2017 yılı olduğu tespit edilmiştir. EDAS yöntemine göre elde edilen sonuçlar; sigorta sektörünün performansının en iyi olduğu yıl 2020, ikinci en iyi performans 2003 ve üçüncü en iyi performans ise 2002 yılı olduğu belirlenmiştir.

Demir (2022), 2013-2020 dönemine ilişkin hayat dışı sigorta sektöründe kurumsal performansın etkisini ölçmüştür. Çalışmada Anadolu sigorta örnekleme seçilmiştir. Kriter ağırlıklandırma yöntemleri olarak PSI ve SD kullanılmıştır. PSI yöntemine göre firma performansı üzerinde etkisi en çok olan kriterlerin bileşik rasyo oranı olduğunu, SD yöntemine göre ise konservasyon oranı olduğunu belirtmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar ise; 2013-2018 döneminde Anadolu sigorta şirketinin

performansının sürekli kötüleştiği tespit edilmiştir. 2019 ve 2020 yıllarında ise performansın ivme yakalayarak artış eğiliminde olduğu belirlenmiştir.

Maruf & Özdemir (2022) ülkelerin e-ticaret ve sosyal medya kullanım kriterlerine göre sıralamasını yapmıştır. CRITIC temelli WASPAS yöntemini kullanmıştır. ABD, Güney Kore, İngiltere, Çin, İsviçre, İrlanda, Danimarka ülkelerinin e ticaret kullanımında daha üst sıralarda yer aldığını tespit etmiştir. Kenya, Nijerya, Mısır, Fas, Gana gibi ülkelerin ise daha alt sıralarda olduğunu belirlemiştir. Filipinler, Brezilya, Kolombiya, Malezya, Arjantin, Endonezya, Vietnam ülkelerinin sosyal medya kullanımı sıralamasında üst sıralarda yer aldığını tespit etmiştir. Fransa, İtalya, Almanya, Hollanda, Japonya ve Güney Kore ülkelerinin ise sosyal medya kullanımı sıralamasında daha alt sıralarda olduğunu belirlemiştir.

Literatürde yapılan bu çalışmalar BIST endeksinde yer alan sigorta şirketlerin performansı ve CRITIC temelli WASPAS yöntemleriyle çalışmanın bu alanda özgün bir değerinin olduğunu göstermektedir.

C. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Analiz kapsamında sigorta şirketlerinin 2017-2021 yılları itibarıyla faaliyet gösteren verileri alınmıştır. Çalışmada öncelikle ağırlıklandırma yöntemi CRITIC yöntemi uygulanmıştır. Şirketlerin performansını ölçmek için ise WASPAS yöntemi kullanılmıştır. Literatürde verildiği üzere CRITIC ve WASPAS yöntemleri farklı alanlarda performans ölçümünde kullanıldığı için bu yöntemlerin sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketlere de uygulanacağı belirlenmiştir. Bu çalışmada, BIST'e kayıtlı sigorta şirketlerinin çeşitli finansal oranları kullanılmıştır. Bu oranlar hesapladıktan sonra çok kriterli karar verme tekniklerinden olan WASPAS yöntemi kullanılarak sigorta şirketlerinin finansal performansı değerlendirilmiştir.

Bu analiz kapsamına alınan şirketler ile ilgili kişisel verilerini koruma kanununa göre kodlar halinde verilmiştir. Bu kodlamalar A, B, C, D, E ve F şirketi olarak belirlenmiştir. Çalışmanın literatüre kazandırdığı katkıları şu şekilde sıralayabiliriz;

- Bu çalışmada kriter ağırlıklandırma yöntemi olarak CRITIC yöntemi uygulanmıştır,
- CRITIC yöntemi ile WASPAS yöntemi bütünleşik olarak kullanılmıştır,
- Çalışmada performanslar yıllar itibarıyla karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

1. CRITIC Yöntemi

CRITIC yöntemi kriterlere ait standard sapma değeri ile kriterlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ölçen ayrıca aralarındaki korelasyon katsayı değerlerini dikkate alan bir ağırlıklandırma yöntemidir. CRITIC yöntemi 1995 yılında literatüre kazandırılmıştır. CRITIC yönteminin yapılış aşamaları (Diakoulaki vd., 1995, s. 765; Demir & Kartal, 2020, s. 43-44; Demir vd., 2021, ss. 101-102):

1. **Adım:** Bu matris şu şekilde oluşturulur.

$$X = [x_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & \dots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad i = 1, 2, \dots, m \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (1)$$

x_{ij} : i . alternatifin j . kriterdeki değeri

2. **Adım:** Normalizasyon işlemi yapılır.

Girdi ve çıktı fonksiyonuna ait kriterler için normalize işlemleri aşağıdaki denklemde verilmiştir:

$$\text{Girdi kriteri için: } x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\max x_{ij}} \quad (2)$$

$$\text{Çıktı kriteri için: } x_{ij}^* = \frac{\min x_{ij}}{x_{ij}} \quad (3)$$

3. **Adım:** Ağırlıklandırma işlemi yapılır.

j . kriterin ağırlığı W_j için aşağıdaki denklemlerde verilmiştir.

$$c_j = \sigma_j \cdot \sum_{j'=1}^n (1 - r_{jj'}) \quad (4)$$

$$w_j = \frac{c_j}{\sum_{j=1}^n c_j} \quad (5)$$

Kriter ağırlıklandırma işlemi yapıldıktan sonra WASPAS yönteminin yapılışı ve özeti aşağıda verilmiştir.

2. WASPAS Yöntemi

Bu yöntemin ilk aşamasında alternatifler ve kriterler belirlenerek karar matrisi X ile simgelenen karar matrisi aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (6)$$

2. Aşama: Karar Matrisinin Normalize Edilmesi:

Karar matrisi, kriterlerinin normalize edilmesiyle $[0,1]$ değer aralığında standart biçime dönüştürülmelidir. Girdi ve çıktı yönlü kriterler için aşağıdaki eşitliklerden yararlanılarak kullanılır.

$$\text{Girdi kriteri için: } x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\max(x_{ij})} \quad (7)$$

$$\text{Çıktı kriteri için: } x_{ij}^* = \frac{\min(x_{ij})}{x_{ij}} \quad (8)$$

3. Aşama: Ağırlıklı Toplam Yöntemine (WSM) Dayalı i. Alternatifin Toplam Nispi Öneminin Hesaplanması:

Bir alternatifin göreceli önemi, kriter değerlerinin ağırlıklı toplamı şeklinde oluşturulur ve aşağıdaki gibi formüle edilir.

$$Q_i^{(1)} = \sum_{j=1}^n x_{ij}^* \cdot w_j \quad (9)$$

4. Aşama: Alternatiflerin Toplam Nispi Öneminin Belirlenmesi:

Bu yöntemde bir alternatifin toplam göreceli önemi, bir alternatifin kriter bazında aldığı normalize değer kriter ağırlığı kadar kuvvetinin alınması ve bulunan değerlerin her bir alternatif için sırasıyla çarpılması ile hesaplanır ve aşağıdaki eşitlikte gösterildiği gibi hesaplanır.

$$Q_i^{(2)} = \prod_{j=1}^n (x_{ij}^*)^{w_j} \quad (10)$$

5. Aşama: Ağırlıklı Toplam ve Ağırlıklı Çarpım Modelleri İçin Ağırlıklandırılmış Ortak Genel Kriter Değerinin Hesaplanması:

Bu aşamada hem ağırlıklı toplam ve ağırlıklı çarpım modelleri ile ağırlıklandırılmış ortak genel kriter değeri aşağıdaki eşitlik yardımıyla hesaplanır.

$$Q_i = 0,5 Q_i^{(1)} + 0,5 Q_i^{(2)} = 0,5 \sum_{j=1}^n x_{ij}^* \cdot w_j + 0,5 \prod_{j=1}^n (x_{ij}^*)^{w_j} \quad (11)$$

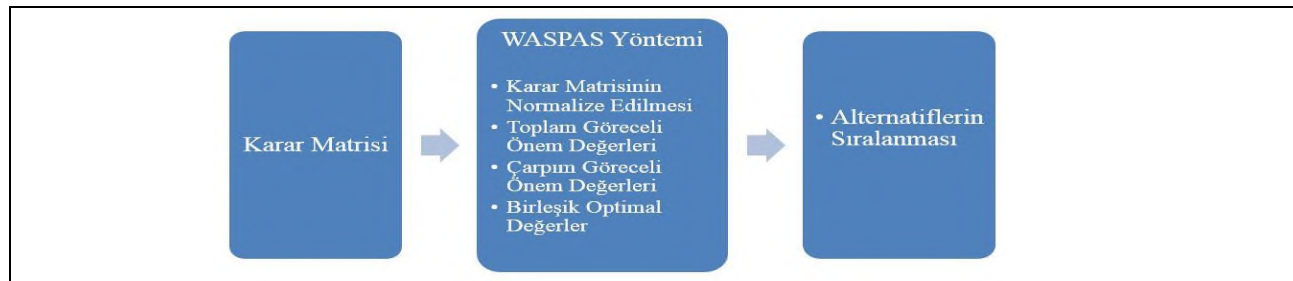
6. Aşama: Karar Alternatiflerinin Göreceli Önem Değerinin Hesaplanması

WASPAS yönteminin göreceli önem değerlerinin hesaplanmasında, karar alternatiflerinin sıralamasının yapılabilmesi ve alternatiflerin toplam göreceli önemini belirlemek için aşağıdaki formül kullanılmaktadır.

$$Q_i = \lambda Q_i^{(1)} + (1 - \lambda) Q_i^{(2)} \quad (12)$$

Bu alternatifler arasında, hesaplanan Q_i değerlerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanır.

WASPAS tekniğinde optimal en yüksek değere ait değer diğer alternatiflerden daha iyi alternatifte sahip olur ve bu karar alternatifleri arasında en iyi değeri gösterir. Bu tekniğin özet şablonu Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. WASPAS Yönteminin Özeti (Demir & Kartal, 2020, s. 73).

D. ANALİZ VE BULGULAR

Finansal analizde performans ölçebilmek için karar problemlerinden belirlenen kriterlerin Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri aracılığıyla analiz edebilmek için öncelikle kriterler ağırlıklandırılır. Ağırlıklandırma işlemi için CRITIC yöntemi hesaplanmış ve elde edilen değerler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Yıllara Göre CRITIC Yöntemiyle Belirlenen Ağırlıklar

	2017	2018	2019	2020	2021
Hasar Prim Oranı (Net)	0,2177	0,1783	0,1516	0,2225	0,4479
Esas Faaliyetlerden Alacaklar/ Aktifler (Net)	0,3485	0,3772	0,4343	0,3487	0,2399
Öz Kaynaklar/Aktifler	0,1434	0,1263	0,1439	0,1316	0,0962
Aktif Karlılık	0,0206	0,0296	0,0534	0,0491	0,0236
Kazanılan (Alınan Primler)/ Teknik Gelir	0,2143	0,2648	0,1715	0,2063	0,1681
Hisse Başına Kar	0,0049	0,0050	0,0069	0,0070	0,0082
Piyasa Değeri/Defter Değeri	0,0506	0,0189	0,0384	0,0348	0,0161

CRITIC yöntemiyle yıllara göre hesaplanan kriter ağırlıklarının 2017, 2018, 2019, 2020 yılları için en önemli kriterin esas faaliyetlerinden alacaklar/aktifler (net) oranının olduğu, 2021 yılı için en önemli kriterin ise hasar prim oranının (net) olduğu tespit edilmiştir. Genel değerlendirme yapacak olursak; 2021 yılı hariç, 2017-2018-2019 ve 2020 yıllarında en önemli kriterin esas faaliyetlerinden alacaklar/aktifler (net) oranının olduğu belirlenmiştir.

Kriterlerin ağırlıkları belirlendikten sonra 2017 - 2021 yıllarına ait çalışmaya dahil olan sigorta şirketlerinin WASPAS yöntemine göre performans sonuçları ve sıralamaları aşağıda sunulmuştur.

Sigorta şirketlerinin 2017 yılına ait finansal performans sıralamaları ve sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. WASPAS Yöntemine Göre 2017 Yılı Performans Sıralaması

Kriter Kodları	Q _i	Sıralama
A	0,333	5
B	0,614	1
C	0,286	6
D	0,446	3
E	0,504	2
F	0,372	4

Yöntemin son aşamasında Q_i değerleri hesaplanarak şirketlerin performans değerleri ve sıralamaları yapılmıştır. 2017 yılı için en iyi performansı gösteren şirketlerin B, E ve D kodlu şirketler oldukları tespit edilmiştir. 2017 yılı için en kötü performansı gösteren şirketlerin A ve C kodlu şirketler oldukları belirlenmiştir.

Sigorta şirketlerinin 2018 yılına ait finansal performans sıralamaları ve sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. WASPAS Yöntemine Göre 2018 Yılı Performans Sıralaması

Kriter Kodları	Qi	Sıralama
A	0,364	4
B	0,739	1
C	0,338	5
D	0,554	2
E	0,512	3
F	0,225	6

Yöntemin son aşamasında Qi değerleri hesaplanarak şirketlerin performans değerleri ve sıralamaları yapılmıştır. 2018 yılı için en iyi performansı gösteren şirketlerin B, D ve E kodlu şirketler olduğu tespit edilmiştir. 2018 yılı için en kötü performansı gösteren şirketlerin ise C ve F kodlu şirketler olduğu belirlenmiştir.

Sigorta şirketlerinin 2019 yılına ait finansal performans sıralamaları ve sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. WASPAS Yöntemine Göre 2019 Yılı Performans Sıralaması

Kriter Kodları	Qi	Sıralama
A	0,311	5
B	0,670	2
C	0,255	6
D	0,450	4
E	0,480	3
F	0,687	1

Yöntemin son aşamasında Qi değerleri hesaplanarak şirketlerin performans değerleri ve sıralamaları yapılmıştır. 2019 yılı için en iyi performansı gösteren şirketlerin F, B ve E kodlu şirketler olduğu tespit edilmiştir. 2019 yılı için en kötü performansı gösteren şirketlerin A ve C kodlu şirketler olduğu belirlenmiştir.

Sigorta şirketlerinin 2020 yılına ait finansal performans sıralamaları ve sonuçları Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. WASPAS Yöntemi 2020 Yılı Performans Sıralaması

Kriter Kodları	Qi	Sıralama
A	0,265	5
B	0,601	2
C	0,235	6
D	0,426	4
E	0,539	3
F	0,717	1

Yöntemin son aşamasında Qi değerleri hesaplanarak şirketlerin performans değerleri ve sıralamaları yapılmıştır. 2020 yılı için en iyi performansı gösteren şirketlerin F, B ve E kodlu şirketler olduğu tespit edilmiştir. 2020 yılı için en kötü performansı gösteren şirketlerin A ve C kodlu şirketler olduğu belirlenmiştir.

Sigorta şirketlerinin 2021 yılına ait finansal performans sıralamaları ve sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. WASPAS Yöntemi 2021 Yılı Performans Sonuçları

Kriter Kodları	Q_i	Sıralama
A	0,225	6
B	0,487	4
C	0,231	5
D	0,497	3
E	0,633	2
F	0,786	1

Yöntemin son aşamasında Q_i değerleri hesaplanarak şirketlerin performans değerleri ve sıralamaları yapılmıştır. 2021 yılı için en iyi performansı gösteren şirketlerin F, E ve D kodlu şirketler olduğu tespit edilmiştir. 2021 yılı için en kötü performansı gösteren şirketlerin C ve A kodlu şirketler olduğu belirlenmiştir.

Sonuç

SEDDK'nın öncelikle hedefleri, bu sisteme katılanların haklarını koruma altına almak, bu sistemle ilgili farkındalığı arttırmak, eşit piyasa koşullarının uygulamalarını adil hale getirerek sisteme katılımı basit ve güvenli hale getirmektir. Ayrıca günümüzde gelişen teknolojiye bağlı olarak sigortalıların korunması ve sektördeki şirketlerin uyum düzeylerinin artırılması da bir başka amaçtır. (Sigortacılık ve BES Faaliyet Raporu, 2021).

Sigorta denilince akla risk gelmektedir. Risk analizi yapılarak maliyetlerin minimize edilmesi önem arz etmektedir. Mevcut meydana gelebilecek olaylara karşı önlemler almak için de risk yönetiminin aktif halde olması gerekmektedir. Risk yönetiminin amacı; riskin tanımlanmasına, analiz edilmesine, değerlendirilmesine, mücadele edilmesine ve izlenmesine ilişkin faaliyetler bütünüdür. Bu şekilde riskten kaçınılabilir veya risk minimum seviyeye indirgenebilir. Risk yönetiminde risk transfer de edilebilir. Risk yönetiminde en önemli olay da bu risklerin sürekli olarak denetlenmesi ve kontrol altına alınmasıdır. Sigortacılık sektöründe performans ölçümünden önce kriterleri belirledikten sonra kriterleri ağırlıklandırmak gerekmektedir. Bu kriterleri ağırlıklandırmak için çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemlerden olan CRITIC yöntemi çalışmanın özgün değerini ortaya koymaktadır. CRITIC yöntemiyle uygulanan sonuçları neticesinde; 2021 yılı hariç, 2017-2018-2019 ve 2020 yıllarında en önemli kriterin esas faaliyetlerinden alacaklar/aktifler (net) oranının olduğu belirlenmiştir.

Sigorta kavramında performans da oldukça önemli bir öneme sahiptir. Sigorta şirketlerinin performansının ölçülmesi etkinlik ve maliyet analizleri için oldukça önemlidir. Bu ölçülen performansta aksama olup olmadığı daha kolay bir şekilde ölçülebilmektedir. Performansı ölçmek için veya değerlendirmek için çeşitli yöntemler vardır. Bu yöntemlerden sigorta şirketleri için performans ölçümünde kullanılan WASPAS yöntemi oldukça önemlidir. Bu çalışmada, BIST'e kayıtlı sigorta şirketlerinin çeşitli finansal oranları kullanılmıştır. Bu oranlar hesapladıktan sonra çok kriterli karar verme tekniklerinden olan WASPAS yöntemi kullanılmış ve sigorta şirketlerinin finansal performansını değerlendirilmiştir.

Sigorta şirketlerinin finansal performans sonuçlarına bakacak olursak;

- 2017 yılı için en iyi performansı gösteren şirketlerin B, E ve D kodlu şirketler oldukları tespit edilmiştir. 2017 yılı için en kötü performansı gösteren şirketlerin A ve C kodlu şirketler oldukları belirlenmiştir.
- 2018 yılı için en iyi performansı gösteren şirketlerin B, D ve E kodlu şirketler olduğu tespit edilmiştir. 2018 yılı için en kötü performansı gösteren şirketlerin ise C ve F kodlu şirketler olduğu belirlenmiştir.
- 2019 yılı için en iyi performansı gösteren şirketlerin F, B ve E kodlu şirketler olduğu tespit edilmiştir. 2019 yılı için en kötü performansı gösteren şirketlerin A ve C kodlu şirketler olduğu belirlenmiştir.
- 2020 yılı için en iyi performansı gösteren şirketlerin F, B ve E kodlu şirketler olduğu tespit edilmiştir. 2020 yılı için en kötü performansı gösteren şirketlerin A ve C kodlu şirketler olduğu belirlenmiştir.
- 2021 yılı için en iyi performansı gösteren şirketlerin F, E ve D kodlu şirketler olduğu tespit edilmiştir. 2021 yılı için en kötü performansı gösteren şirketlerin C ve A kodlu şirketler olduğu belirlenmiştir.

Finansal performans ölçmede son yıllarda farklı yöntemler kullanılmıştır. Bu yöntemlerden olan WASPAS yöntemine göre sigorta şirketlerinin finansal performansları değerlendirilmiştir. Bu sonuçlara göre; 2017 ve 2018 yılları için en iyi performansı gösteren şirket B'dir. 2019, 2020 ve 2021 yılları için en iyi performansı gösteren şirket ise F'dir. 2017, 2019 ve 2020 yıllarında en kötü performansı gösteren şirketler ise A ve C'dir. D şirketi için ise 2017 ve 2019 yıllarında en kötü performansı göstermiştir. Gelecekte sigortacılık sektörü ile yapılacak çalışmalara performans ölçümü için farklı kriterler ve yöntemler kullanılarak yapılabilir. Farklı yöntemlerle yapılacak performans ölçümünde karşılaştırma yapılabilir ve farklı zaman periyotları alınarak dönemler itibarıyla da sigorta şirketlerinin performansları karşılaştırılabilir.

Etik Kurul İzni

Bu makale, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Acar, M. (2019). Finansal performansın belirlenmesinde ve sıralanmasında topsis çok kriterli karar verme yönteminin kullanılması: Bist sigorta şirketleri uygulaması, *Journal of Financial Researches & Studies/Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(21).
- Ağ, A. (2019). Bist'te işlem gören sigorta şirketlerinin veri zarflama analizi yöntemi ile finansal performanslarının analizi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 7(5), 2656-2668.
- Akyüz, G., Tosun, Ö., & Aka, S. (2020). Performance evaluation of non-life insurance companies with best-worst method and topsis. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(1), 108-125.
- Akyüz, Y., & Kaya, Z. (2013). Türkiye'de Hayat dışı ve hayat/emeklilik sigorta sektörünün finansal performans analiz ve değerlendirilmesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(26), 355-371.
- Al-Dalaien, B., & Alhroob, M. (2017). Financial performance analysis of Jordanian insurance companies using the Altman z-score model. *International Journal of Academic Research and Development*, 2(1), 24-29.
- Altıntaş, F. F. (2021). Avrupa Birliği ülkelerinin lojistik performanslarının Critic tabanlı Waspa ve Copras teknikleri ile analizi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25(1), 117-146.
- Aslan, M. (2022). Sermaye yapısı ve firma performansı ilişkisi: BIST ana metal sanayi sektörüne yönelik bir analiz. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 7(2), 281-295.
- Ayçin, E. (2020). *Çok kriterli karar verme: Bilgisayar uygulamalı çözümler* (2.Basım). Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım.
- Aytekin, A., & Karamaşa, Ç. (2017). Analyzing financial performance of insurance companies traded in bist via fuzzy shannon's entropy based fuzzy topsis methodology. *Alphanumeric Journal*, 5(1), 71-84.
- Bektaş, S. (2022). Türk sigorta sektörünün 2002-2021 dönemi için merec, lopcow, cocoso, edas çkkv yöntemleri ile performansının değerlendirilmesi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 16(2), 247-283.
- Çağlar, A., & Öztaş, G. Z. (2016). Veri zarflama analizi ve analitik hiyerarşi süreci ile sigorta şirketlerinin finansal oran analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 221-248.
- Demir, G. (2022). Hayat dışı sigorta sektöründe kurumsal performansın psi-sd tabanlı mabac metodu ile ölçülmesi: Anadolu sigorta örneği. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 112-136.
- Demir, G., & Kartal, M. (2020). *Güncel çok kriterli karar verme teknikleri*. Akademisyen Kitabevi.
- Demir, G., Özyalçın, A. T. & Bircan, H. (2021). *Çok kriterli karar verme yöntemleri ve çkkv yazılımı ile problem çözümü*. Nobel Yayın.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G. & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: the critic method. *Computers and Operation Research*, 22(79), 763-770.

- Dinler, S. (2021). Türkiye’de faaliyet gösteren hayat dışı sigorta şirketlerinin gri ilişkisel analizi ile performansının değerlendirilmesi. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2). 200-212.
- Gharizadeh Beiragh, R., Alizadeh, R., Shafiei Kaleibari, S., Cavallaro, F., Zolfani, S. H., Bausys, R., & Mardani, A. (2020). An integrated multi-criteria decision making model for sustainability performance assessment for insurance companies. *Sustainability*, 12(3), 789.
- Mandić, K., Delibašić, B., Knežević, S., & Benković, S. (2017). Analysis of the efficiency of insurance companies in Serbia using the fuzzy AHP and TOPSIS methods. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 30(1), 550-565.
- Maruf, M. & Özdemir, K. (2022). Bütünleşik Critic ve Waspas yöntemleri ile ülkelerin e-ticaret ve sosyal medya kullanım kriterlerine göre sıralanması. *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(15), 1-13. DOI: 10.58202/joecopol.1161384
- Peker, İ., & Baki, B. (2011). Gri İlişkisel Analiz yöntemiyle Türk sigortacılık sektöründe performans ölçümü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (7).
- Perçin, S. & Sönmez, Ö. (2018). Bütünleşik entropi ağırlık ve topsis yöntemleri kullanılarak Türk sigorta şirketlerinin performansının ölçülmesi. *Uluslararası İktisat ve İdari İncelemeler Dergisi*, 18. EYİ Özel Sayısı, s.565-582.
- Satıcı, S. (2021). Ülkelerin inovasyon performansının CRITIC temelli WASPAS yöntemiyle değerlendirilmesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 16(2), 91-104.
- T.C. Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, (2021). Sigortacılık ve bireysel emeklilik faaliyet raporları (2017-2021).
- Tayyar, N., Yapa, K., Durmuş, M., & Akbulut, İ. (2018). Referans ideal metodu ile finansal performans analizi: BİST sigorta şirketleri üzerinde bir uygulama. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 2490-2509.

SIİRT GAZETESİ'NDEKİ ÇOCUK VE OYUN TEMALİ HABER METİNLERİNİN SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ (1990-2021)

 Figen KANBİR^a

 Melike SOMUNCU^b

Özet

Söylem, toplumun veya bireyin bir olay, durum ve olgu karşısındaki bakış açısının ortaya çıkmasına doğrudan yardımcı olan kimi yerde benlik kimi yerde toplumsal bir dilin adıdır. İletilmesi istenen mesajın sözcükler yardımıyla anlatıcı tarafından gizlenmesi dolayısıyla örtük olan anlatımın ortaya çıkarılmasına yardımcı olan söylem, bir metot içerisinde ele alındığında daha iyi anlaşılabilir. Bu çalışmada 1990-2021 yıllarını kapsayan süreçte (1991, 2003, 2004 ve 1 Ocak-30 Haziran 2005 tarihleri hariç) Siirt Gazetesi'ne yansıyan çocuk ve oyun temalı gazete haberi başlıkları Van Dijk'in haber metinleri için oluşturduğu Eleştirel Söylem Çözümlemesi yöntemi ile incelenmiştir. Eleştirel söylem çözümlemesi metodu ile bir izlek takip edilerek gazete metinlerinin derin yapısının kolay okunması sağlanmaktadır. Ele alınan haber metinlerinin makro ve mikro yapısı tespit edilerek sağlık, eğitim, sosyal ve kültürel faaliyetler, önemli günler (23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, Dünya Çocuk Günü, Dünya Kız Çocukları Günü), ölüm/kaza/yaralanma, sosyal ve ekonomik yardım, sporda başarı, oyun, internet ve telefon bağımlılığı, suç, çocuk gelinler gibi alanlarda tespitler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Gazetede çocuk oyunlarının çocuğu sosyalleştiren önemli bir araç olduğu; akran grubu ve aileyle bir arada yapılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Geleneksel oyunların çocuklar üzerindeki olumlu etkilerine değinilirken internet, televizyon ve bilgisayarın ise zararlı etkilerine dikkat çekilmiştir. Böylece iletilerin okuyucu kitlesi üzerindeki etkisi örtüsüz, belirgin, dikkat çekici anlamlardan yola çıkarak örtük iletiler nesnel verilerle sunulmuş ve tespitlerle çocuk temalı dil-kültür tarihine katkıda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siirt Gazetesi, Çocuk, Oyun, Söylem, Söylem Çözümlemesi.

DISCOURSE ANALYSIS OF CHILD AND GAME THEMED NEWS TEXTS IN NEWSPAPERS OF SIİRT (1990-2021)

Abstract

Discourse is the name of a social language in some places, ego in some places, which directly helps the emergence of the perspective of the society or the individual against an event, situation and phenomenon. The discourse, which helps to reveal the implicit expression because the message to be conveyed is what hidden to by the narrator with the help of words, can be better understood when it is handled within a method. In this study, child and game-themed newspaper news headlines reflected in Siirt Newspaper during the period covering the years 1990-2021 (except 1991, 2003, 2004 and 1 January-30 June 2005) were analyzed with the

^a Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji, f.kanbir@siirt.edu.tr

^b Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, melike.somuncu@siirt.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 15.05.2023, Makale Kabul Tarihi: 09.06.2023

Critical Discourse Analysis method created by Van Dijk for news texts. By following a path with the method of critical discourse analysis, the deep structure of newspaper texts is easy to read. By determining the macro and micro structure of the news texts, health, education, social and cultural activities, important days (23 April National Sovereignty and Children's Day, World Children's Day, World Girls' Day), death/accident/injury, social and economic aid Determinations and evaluations were made in areas such as success in sports, games, internet and telephone addiction, crime, child brides. It is stated in the newspaper that children's games are an important tool that socializes the child; It was underlined that it should be done together by with the peer group happen that of family. While the positive effects of traditional games on children were mentioned, the harmful effects of the internet, television and computer were pointed out. Thus, the effects of the messages on the readership were presented with objective data, starting from the implicit, obvious and remarkable meanings, and the child-themed language-culture history was contributed with the determinations.

Keywords: Newspapers of Siirt, Child, Play, Discourse, Discourse Analysis.

Giriş

Latince *discourse* sözcüğü ile ifade edilen söylem, bir veya birden çok cümleden oluşan başı, sonu belli bir kompozisyona sahip uzun dil birlikleridir. Dilbilimde yer alan tüm değişmelere bakıldığında değişim, gelişim ve tartışma üçleminde her zaman Saussure öncülüğü bulunmaktadır. Yapısalcılıkla beraber dil, bütün bilimlerin hem üreticisi hem de inceleme aracı olarak tüm alanlara yayılmıştır. Dil aracılığıyla ortaya çıkan söylemde bir kanal ve bu kanal ile iletilmesi planlanan kodlama işaretleyicileri yer almaktadır. Söylem tam olarak dilbilim sahasında retorik ile başlamıştır. Bu terimi felsefe alanında ilk kullanan Thomas Aquinas'tır. Söylem retorikle bağlantılı olarak saf sezgiye dayalı bir zihinsel çıkarım işlemi olarak belirlemektedir. Söylem aynı zamanda toplumsaldır. Çünkü Saussure'e göre dilbilimin konusunu şahsi özellikleri olan sözden ayrılan ve toplumsallık ile tanımlanan dil oluşturmaktadır (Vardar vd., 1983, s. 13). Söylem çözümlemesi dilin işlevini iletişim açısından sosyal bağlamda irdelemektedir. Dil kullanımlarının tümünü hem kültürel hem de toplumsal bağlamda ele alma biçimidir (Kocaman, 2009, s. 10). Söylemi bir inceleme metodu olarak gören ilk yaklaşım yapısalcılık olduğu için söylem ikili karşıtlığa, kategorileşmeye dayanır ve tam olarak bir yapı sökümlüdür (Sözen, 1999, s. 44). Yazınsal olan veya olmayan her türlü yazılı veya sözlü malzeme söylem çözümlemesi kapsamında ele alınabilir. Çünkü yazınsal ürünün belirlenmesinde söyleme bir gidişat söz konusu olup kendine özgü bir bakış açısıyla şekillenen bu ürün veya malzeme dilin çözümlenmesine yardımcı olmaktadır (İnce Özyıldırım, 2010, s. 20; Uçan, 2013, s. 36).

Sosyal bilimler alanına bakıldığında söylem çözümlemesi ilk olarak sosyoloji ile başlamıştır. 1960'larda etnometodolojik konuşma analizi ile devam eden söylem Goffman'ın benliğin sunumuyla ilgili metin, hikâye, mit incelemeleri söylem çözümlemesine katkı sağlamıştır. Öyle ki 1970'lere bakıldığında söylem çözümlemesi disiplinler arası bir kullanım sahasına girerek retorik ile anılırken 1980'lerde eleştirel söylem analizi ortaya çıkarak sosyal analizlere meta-analitik bir boyut kazandırmıştır (Sözen, 1999, s. 102). Eleştirel söylem çözümlemesinde ilk olarak toplumsal sorunlara ve olgulara yönelme söz konusudur. Bu ilke çerçevesinde cazip karşılanan ve kullanım sahası yaygınlık kazanan metotta güç ilişkilerinin söylemsel olması, söylemin hem toplumu hem kültürü kurması, söylemin

tarihsel olup metnin toplum arasında küçük ve büyük ölçeklerle bağıntı kurması (Günay, 2013, s. 81) söylem çözümlemesinin disiplinler arası çalışma sahası kurmasını perçinlemektedir.

Yukarıda genel bir özeti verilen eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi ile bu çalışmada 1990-2021 yıllarını kapsayan süreçte (1991, 2003, 2004 ve 1 Ocak-30 Haziran 2005 tarihleri hariç) Siirt Gazetesi'ne yansıyan çocuk ve oyun temalı gazete haberi başlıkları incelenmiştir. Çalışmanın ilk kısmı çocuk, çocukluk, oyun kavramlarının anlamlarına ve tarihsel süreç içerisinde değişimlerine ayrılmıştır. Ayrıca Siirt Gazetesi hakkında bilgi sunulmuştur. İkinci kısımda çalışmanın amacı, yöntem ve sınırlılıklar bahsine değinilmiştir. Son kısımda ise çalışmanın makro ve mikro düzeyde bulguları, verilerin analizi ve değerlendirilmesine yer verilmiştir.

A. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. Çocukluk Paradigmasının Tarihsel Düzlemdeki Değişimi

Çocukluk, kültüre özgü koşulların etkisiyle oluşmuş bir inşa dönemidir; evrensel, tek ve değişmez değildir (Güçlü, 2016, s. 2; Aydoğmuş Ördem, 2020, s. 17). Çocukluğun hiçbir zaman sabit ve değişmez olmamasının nedeni çocukların yetişkinlerin dünyasından yavaş yavaş ayrılması ve çocukluğun kendine özgü özellikleri olan kavramsal ve toplumsal bir kategori olarak kurulmasıdır (Onur, 2005, s. 103). Çocukluk Batılı dinamiklerden beslenerek tanımlanmıştır. Batı'da Ortaçağ boyunca çocukluk insan yaşamının kendine özgü bir dönemi olarak görülmemektedir. Sözelimi çocukluk 12. yüzyıla kadar Ortaçağ sanatında tasvir edilmeye bile çalışılmayan, olmayan bir temadır (Ariès, 1962, s. 33).

Batı'da tarihsel süreç içerisinde tüm çocukları kapsayan tarihsel, sosyal ve kültürel bir söylem inşa edilmemiştir¹ (Demir Gürdal, 2013, s. 8). Bununla birlikte çocuk ve çocukluk fikrinin oluşumuyla alakalı genel bir değerlendirmede bulunulabilir. Neil Postman (1995) Batı'da çocukluğun inşa edilmesinde eğitim, okuryazarlık ve ayıp tahayyüllerinin belirleyici olduğundan söz etmektedir. Ona göre okuryazar olmayan bir dünyada yetişkin-çocuk arasındaki sınır net değildir; çünkü çocuğun yetişkin dünyasına ait bilmediği sır yoktur ve kültür, kendisinin nasıl anlaşılacağına dair bir eğitim almasını gerektirmez. Yetişkinlerle çocuklar dünyası arasında sınır koyan bir başka sır ise ayıp ya da utanmadır. Çocuklar Ortaçağ'da ayıp ya da utanma ile ilişkili çelişki, şiddet, trajedi gibi yönleri bilmemektedir (Postman, 1995). 16. yüzyılda Protestanlığın² gelişimiyle birlikte yeni bir çocukluk anlayışı doğmaya başlamıştır (Onur, 1994, s. 3-4; Onur, 2005, s. 99). Yaşa bağlı eğitim farklılaşması bu yüzyıldaki gelişimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Onur, 1994, s. 5). Bütün bunlarla birlikte 16. yüzyıldaki gelişmeler çocukluğun tanımını zaman içerisinde değiştirmiştir. Bu değişimde ekonominin tarımdan sanayiye kayması, orta sınıfın gelişmesi, ailenin yapısının ve rolünün değişmesi, çocuk ölümlerinin azalması, boş zamanların

¹ Demir Gürdal (2013, s. 8) bu açıklamayı modern çocukluk kavramı belirli çocukluk kategorilerini (alt sınıf) dışında bırakan ve belirli çocuk kategorilerini (üst ve orta sınıf) içeren bir inşa olarak gelişmesinden yola çıkarak yapmıştır. Biz ise bu açıklamanın genişletilebileceği kanaatindeyiz.

² Neil Postman (1995) tarihsel serüveni içerisinde çocukluğu oluşturan iki entelektüel tarzdan söz etmektedir: Locke'cu ya da Protestan çocukluk anlayışı ve Rousseau'cu ya da romantik çocukluk anlayışı. Protestan görüşe göre çocuk okuryazarlık, eğitim, ayıp gibi faktörlerle uygar bir yetişkin olabilen biçimlenmemiş kişidir. Romantik görüşe göre ise çocuk başlı başına sorun olan bozuk-biçimli yetişkindir. Bu ikili ayrım çizgisi 16. yüzyıl öncesi ve sonrası çocukluğun kurgulanışındaki temelleri anımsatması açısından ilgi çekicidir.

artması, anne-baba-çocuk ilişkisinde duygusal bağın önem kazanması bulunmaktadır (Onur, 1994, s. 4). Tüm bu nedenlerin etkisiyle 18. yüzyılda³ Batı'da sevgiye değer bir saflık olarak görülmeye başlanan yeni bir çocuk imajı doğmuştur (Bumin, 2013, s. 44).

Batı'da 16. yüzyıldan beri başlayan bu değişim Türkiye'de ancak 19. yüzyılda filizlenmeye başlamıştır (Onur, 2005, s. 109). Modern dönemin başlangıcı olan 18. yüzyıldaki değişimler Tanzimat'tan beri Batılılaşmayı her alanda benimsemeye başlayan Osmanlı Devleti'nde belirleyici olmuştur. Osmanlı Devleti'nde geleneksel cemaat yapısının bağlayıcılığı ve koruyuculuğu çocuk için önemlidir. İlber Ortaylı'ya göre Osmanlı klasik toplumunda çocuk üzerinde ailenin, akrabaların ve mahalle içi cemaatin kontrolü bulunmaktadır. Bu durum aile için çocuğun yetiştirilmesinde ve korunmasında bir içtimai destek, dayanışma sağlamaktadır. Öyle ki doğan çocuğu herkes kutlamakta; edepsizlik eden çocuğu herkes kınamakta; cemaatin kurallarına uymayan çocuğun herkes kulağını çekmektedir (2018, s. 137). Türkiye Cumhuriyeti ise yeni devletin doğuş hâlindeki temellerini pek çok açıdan çocukla ilişkilendirmiştir. Çocuk bir devrin doğumunu imlerken eski devrin kapanışını simgelemektedir.

Türkiye'de çocukluk sosyolojisi çok katmanlı ve karmaşık bir konudur. Bunun nedeni şehir, köy, kasaba, belde ve mahalle sürekliliğinde farklı çocukluk deneyimleri bulunmasıdır (Aydoğmuş Ördem, 2020, s. 27). Başka bir anlatımla ülkemizde farklı bölge, kültür ve ekonomik yapı özellikleri bulunduğu için geleneksel, modern ve postmodern çocukluk anlayışlarının üçü de eşzamanlı olarak bulunmaktadır (Sormaz, 2010).

Türk toplumunda çocuğun aile içindeki rolü ve değeri sosyoekonomik gelişmelere paralel olarak değişme göstermektedir. Geleneksel-kırsal aile bağlamından kentsel eğitim görmüş aile bağlamına geçiş, aile ilişkileri bakımından son yarım yüzyıl içindeki en önemli sosyal tarihsel değişimdir. Bu çerçevede çocuğun aile içindeki işlevi ve konumu da değişmektedir (Kağıtçıbaşı, 1994, s. 36-37). Ailelerde sosyoekonomik gelişme ve eğitim seviyesinde artışla birlikte çocuğun ekonomik/faydacı değeri düşmekte psikolojik değeri ise yükselmektedir (Kağıtçıbaşı & Ataca, 2017, s. 95-96).

2. Oyun ve Çocuk Kavramları

Oyun olağan hayatın dışında yer aldığı hissedilen, özgür ve kurmaca bir eylem olarak sınırlandırılmış bir zaman ve mekânda gerçekleştirilen, belirli kurallara uygun olarak düzen içinde cereyan eden, alışılmış dünyaya yabancı olduklarını kılık değiştirerek vurgulayan grup ilişkileri doğurmaktadır (Huizinga, 2015, s. 31). Sait Gülsoy'a göre oyunun yapısı toplumların değişimine paralel farklılaşmaktadır. Gülsoy'a göre modern dönemde oyunun anlamı genişlemiş ve dünya oyun alanı olarak tasvir edilmeye başlanmıştır. Aynı zamanda modern dönemde oyun, boş zaman aktivitesi ve çoğunlukla çocuğun işi olmuştur. Günümüzde ise oyunlar dijital dönüşüm geçirmiştir ve oyunlar birer kültür endüstrisi ürünü olarak ideoloji yüklü tüketim ürünlerine dönüşmüştür (Gülsoy, 2019, s. 317).

³ Çocukluk konusundaki çalışmaların Batı merkezli olduğu, 18. yüzyıldan önce çocukluğun kendine has ihtiyaçlarla anılan yaşamın bir safhası olmadığı ve onlara yönelik sevginin bu yüzyılda ortaya çıktığı fikrine karşı tezler bulunmaktadır. Bu karşı tezlerin gelişmesinde farklı toplum ve kültürlerin çocukluğa yönelik bakışının araştırılmadığı veya kayıt altına alınmadığı ve bazı toplum kesimlerinin çocuklara sevgi gösterdiğine dair kanıtlar bulunduğu fikri yer almaktadır (Stearns, 2021).

Günümüzde modern tanımından farklı olarak oyun çoğunlukla çocukların faaliyeti olmaktan çıkmıştır; her yaş kategorisinde özellikle yetişkinler arasında oyun oynamaya istekli kesimler yer almaktadır (Gülsoy, 2017). Geleneksel oyunlar çocukluk ile ilişkilendirilirken dijital oyunlar gündelik yaşamın stresinden ve sorumluluklarından kurtulma alanı özelliği ile tanımlanmaktadır. Bu bakımdan dijital oyunlar ile geleneksel oyunlar aynı anlam zemininin üstüne kurgulanmış farklı paradigmalardır (Gülsoy, 2017: 138). Çalışma bu farkı gözetmekle birlikte çocukların oyuna yönelik istekliliği bahsini Siirt ili özelinde değerlendirmeye almıştır.

Tarih boyunca bütün toplumlar çocuk için oyun araçları geliştirmiştir. Geçmiş tarihsel kazılardan ve belgelerden öğrenildiği kadarıyla bütün çocuklar oyun oynamıştır (Onur, 2016, s. 58). Tarihe yansıyan kayıt ve bulgulardan oyun oynamanın tüm çocuklar ve hatta yetişkinler için bile temel bir ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte oyunun oynanması zaman içerisinde farklılık göstermektedir. Tarih boyunca oyun toplumsal, ortak ve halka açık bir etkinlikken günümüzde özel, kişisel, yalnız oyun egemendir. Başka bir anlatımla çocuklar artık başkalarıyla birlikte değil tek başlarına oynamakta; insanların yerini nesnelere almaktadır (Onur, 2016, s. 135, 186). Bir başka etken ise dijital kültürün her yaş kategorisi için olduğu gibi çocuklar için de zaman geçirmek için bir uğraş olmasıdır. Kitle iletişim araçları, bilgisayar ve internetin sokağın risklerinden koruyan bir bariyer olarak görülmesi ev içerisinde zamanın değerlendirilmesi konusunda dijital kültürün olanaklarından faydalanmak üzere ebeveynleri istekli hâle getirmiştir. Ancak bu durum gazeteye yansıyan haberlerde görülebileceği gibi yeni tip bağımlılıkların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bunlar içerisinde internet ve bilgisayar bağımlılığı çağımızın sorunlarını anlamak açısından önemli bir gösterendir.

Dünyada oyunun tanımlanmasında ihtiyaç kadar çocuğun mutluluğunun amaçlanması da önemli bir yere sahiptir. Peter N. Stearns'e göre Batı toplumlarında 18. ve 19. yüzyıllarda mutluluk düşüncesi çocuklukla eş görülmeye başlanmıştır. Ona göre bu kavramın bu yüzyıllardan önce bulunmayışı yetişkinlerin çocukları mutsuz yapmaya çalıştığı anlamına gelmemektedir. Günümüz küresel modernlik koşullarında ise çocuk mutluluğu yerel değişkenleri çığnememekte ve küreselleşme deneyimi içindeki yerel/küresel gerilimin özel bir versiyonunu yansıtmaktadır (Stearns, 2021, s. 280, 287). Bu bakımdan oyunun tarihsel gelişimi eskiye dayanmakla birlikte çocuğu mutlu etmek düşüncesi ile birlikte değerlendirilmesi nispeten yakın tarihli bir gelişmedir. Ancak her yerde aynı oyun pratikleri ve mutluluk tanımları geçerli değildir. Bu durum Stearns'ın ifade ettiği gibi yerel ve küresel etkileri üzerinde taşımaktadır.

Günümüzde oyunun içeriği varsıl-yoksul olma, mekân (kent/kır), zaman, yetişkinlerin oyun hakkındaki düşünceleri gibi etkenler tarafından belirlenmiştir (Onur, 2016, s. 58). Kırsal ve kentte oyun ve oyuncakların tanımı farklılaşmaktadır. Kırsal özellikler taşıyan kentlerde çocuklar ve onların oyunları da kırsal özellikleri üzerinde taşımaktadır. Sözelimi kırsal ve kentte ebeveynlerin çocukların oyunlarına katılımının değerlendirildiği bir çalışmada, çocukların oyun arkadaşlarının ve oyunlarının niteliğinin gösterdiği farklılıkların kültürlerin yapısından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Ebeveynlerin çocuk oyunlarını sahiplenmelerinde eğitim, ekonomik durum, toplum yapısı ve yerleşim biçimine göre değişen bir özellik gösterdiği ortaya çıkmıştır (Göncü, 2001, s. 46). Benzer şekilde ebeveyn ve yetişkinlerin çocuğu mutlu edecek oyun araçları geliştirmesi de farklılık arz etmektedir.

B. SİİRT GAZETESİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

Siirt Gazetesi, Siirt'te kurulan ilk matbaada 7 Ağustos 1937 tarihinde basın hayatına başlamıştır. Gazetenin kurucusu M. Emin Kılıçcıoğlu'dur (Aritürk, 08 Ağustos 2014, s. 7). Gazete 1990 yılında resmen el değiştirmiş olmakla birlikte bu değişim akrabalar arasında (dayı-yeğen) gerçekleşmiştir. Aynı zamanda köşe yazarlarının çoğunu aynı soyadını taşıyan aile üyeleri oluşturmaktadır. Bu bakımdan gazetenin Siirt'in tanınmış ve modern ailelerinden birinin çıkardığı, akraba gazetesi olduğu söylenebilir. Gazete, Türkiye'de Başbakanlık tarafından verilen Cumhuriyet ödülüyle ödüllendirilmiş on gazeteden biridir (Aritürk, 08 Ağustos 2016, s. 8). Gazete yetişkinlerin dünyasına yetişkin bakış açısıyla hitap etmekle birlikte sosyal yaşamın tüm alanlarına dokunan haberlere yer vermektedir. Özellikle farklı yaş kategorilerine aile, eğitim, sağlık, din gibi alanlarda haberlere yer vermesi kapsamının genişliğini anlatmaktadır. Gazete yöneticileri 1990 öncesi arşiv belgelerinin korunamadığını belirtmişlerdir. Gazete 1990 yılından 2021 yılına kadar düzenli olarak arşivlenmiştir. Çalışmada 1990-2021 yılları arasını kapsayan 28 yıl 6 aylık arşiv kaydı incelenmiştir. Gazete 1990-2005 yılları arasında arkalı önlü tek sayfa, 2005-2014 tarihleri arasında önceki yıllara göre sayfa boyutu küçültülmüş olarak arkalı önlü 6 sayfa olarak bastırılmıştır. 2014 yılından günümüze ise gazetenin sayfa boyutu tekrar büyütülmüştür ve gazete arkalı önlü 8 sayfa olarak yayın hayatına devam etmektedir. 1990 yılında yalnızca Siirt adını taşıyan gazete 2014 tarihinden sonra Siirt Gazetesi ismiyle basım hayatına devam etmiştir. Gazete dijital kültürün etkilerinin yoğun bir şekilde hissedildiği bir çağda matbu olarak yayın yapan bir gazete olması açısından önem taşımaktadır. Gazetenin günlük basım adedi değişmektedir. Gazetede zaman içerisinde, sayfa sayısının artmasına paralel olarak, çocuk konulu haber başlıkları ve içerikleri de artmıştır.

C. ÇALIŞMANIN AMACI

Siirt kentinin etnik köken, göç, göçebelik, varıl-yoksul gibi özelliklerden ötürü farklı çocukluk anlayışları bulunmaktadır. Bu düşünceden yola çıkarak Siirt Gazetesi'nde yer alan çocuk ve çocuk oyunlarının kültüre etkilerini incelemek adına çalışmada çocuk ve oyun konulu haber metinlerinin iletilerini çözümlemek amaçlanmıştır.

D. ÇALIŞMADA KULLANILAN YÖNTEM VE ÇALIŞMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmada Van Dijk'in medya ve haber metinleri için geliştirmiş olduğu eleştirel söylem çözümleme yöntemi Siirt Gazetesi'nde yer alan çocuk konulu haber metinlerine uygulanmıştır. Van Dijk'in bu yönteminde yer alan makro yapı ve mikro yapı düzlemi esas alınmıştır. Makro yapıda malzemenin temalarına göre tematik yapı ve durum dizilimine göre de şematik yapı incelenmiştir. Şematik yapının durum dizilimi tespit edildikten sonra, Van Dijk'in yorum kategorisinde ele aldığı birleşenler metinde üç ayrı başlıkta detaylandırılmıştır. Birleşen yorum kategorisi ile bütünleşirken mikro yapıda ise metnin gramatikal dizilimi ile retorik kurgusu sunulmuştur. Çalışmanın sınırlılığı çerçevesinde 1990-2021 yıllarını kapsayan süreç ele alınırken 1991, 2003, 2004 ve 1 Ocak-30 Haziran 2005 tarihlerinin arşiv kayıtlarının bulunmamasından ötürü bu tarihlerdeki haber metinleri çalışmaya dâhil edilememiştir ve siyaset ve siyasilere çocuklar hakkındaki görüşleri de dışarıda bırakılmıştır.

E. VERİLERİN ANALİZİ

1. Makro Yapı

Metni bütüncül ele alan, öze inen hatta özü tasvir eden aynı zamanda metnin tutarlılığı ile bağlantılı olarak önem sırasına göre metindeki fikirleri özetleyip kısa bellekten uzun belleğe kaydeden makro yapıda ilk öne çıkan toplumsal analizdir (Van Dijk, 1988a, s. 92). Makro yapıda hem tematik hem de şematik analiz söz konusudur.

1.1. Tematik Analiz

Tematik analizde bir metnin konu analizini içeren, konuların hiyerarşik düzlemde ilişkileri derinlemesine inceleme söz konusudur. Genel amaç, her söylemin temalarını belirlemek, söylemin koşul düzlemini okuyucuya sunmaktır. Tematik analizde metinde anlatılan olayların meydana geldiği yer, zaman, tarihsel arka plan, olayların oluşum koşulları ele alınır. Olaylar bağlam ile geçmiş bilgilerin harmanlanması ile çözümlenir. Zihinde yer alan makro yapı tematik şemaya yerleştiren okuyucu makro yapının parametrelerini izleyerek metnin ana temasını bulmaktadır (Van Dijk, 2015, s. 42-45).

Tablo 1: Çocukla İlgili Haberlerin Konularına Göre Dağılımı

	1990-2000	2001-2010	2011-2021
Nüfus istatistikleri ⁴			10
Fiziksel ve psikolojik sağlık	30	63	242
Eğitim ⁵	20	35	115
Dini eğitim ⁶		4	18
Göçmen çocuklar ve/veya eğitim			18
23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, Dünya Çocuk Günü, Dünya Kız Çocukları Günü	28	23	93
Çocuk hakları	1	2	10
Spor ve sporda başarı	1		15
Oyun ⁷ /Oyuncak/Oyun parkı/Çocuk parkı	10	14	59
Toplantı ve yürüyüş düzenleme			1
Sosyal ve ekonomik yardım ⁸	14	21	83
Çocuk yurdu/Çocuk yuvası	4	11	9
Engellilik	1		16
Sosyal ve kültürel faaliyetler	6	28	110

⁴ Bu kapsamda yalnızca çocuk istatistiklerini değerlendirmeye alan gazete başlıkları incelenmiştir.

⁵ Bu kapsamda yer alan haberler okulun yanı sıra aile içi eğitim konusunu da kapsamaktadır.

⁶ Bu kapsamdaki haberler çocuğun oruç tutmaya ya da camiye gitmeye nasıl başlayacağı yönündeki haberleri kapsamaktadır. Genel olarak Ramazan ayında, Ramazan ve Kurban Bayramlarında yoğunlaşmaktadır.

⁷ Çalışmada tiyatro oyunları dışarıda bırakılmıştır.

⁸ Bu konudaki haberler genellikle çocuklara yardım kapsamındadır. Ancak çocukların ihtiyaç sahibi çocuklara ulaşabilmek için yaptıkları faaliyetler de bulunmaktadır. Bu duruma bazı örnekler için ilgili gazetede bkz: Kendi Küçük Yüreği Büyük Çocuk, 02 Temmuz 2019, s. 1; 5 Yaşındaki çocuk kumbarasında biriktirdiği parayı roza bebeğe bağışladı, 24 Ekim 2020, s. 1; Siirt'te çocuklar harçlıklarını biriktirip ihtiyaç sahibi bir çocuğa bağışladı, 18 Mayıs 2021, s. 7.

Özel yetenekli/üstün zekâlı çocuklar		1	4
Çocuklara yönelik araştırma (anket)		1	
Ölüm/Kaza/Yaralanma	16	6	87
Çocuk işçi		17	29
Çocuk suçluluğu		11	12
Kayıp çocuklar/Kaçırılan çocuklar	1	5	6
Kimsesiz/Terk edilmiş çocuklar		3	3
Savaş		2	1
Terör ⁹	1	1	28
Şehit çocukları		2	
Çocuk yaşta evlilikler			9
Çocuk gelinler			16
Çocuk istismarı ¹⁰		4	37
Sokak çocukları	2	2	7
Yoksulluk		4	5
Dilencilik			1
Televizyon bağımlılığı	1	3	
İnternet ve bilgisayar kullanımı/bağımlılığı/dijital oyunlar		3	11
Uyuşturucu bağımlılığı			2
Kumar alışkanlığı	1		
Tinerici çocuklar		1	
Çocuğa yönelik risklerden koruma projeleri		11	8

Tablo 1'de yer alan tematik başlıklar incelendiğinde şöyle bir şablon ortaya çıkmaktadır:

- Çocukla ilgili 1990-2021 yılları arasında toplam 1480 haber başlığı gazeteye yansımıştır. Kimi haber başlıklarında yukarıda yer alan konulardan ikisi ya da üçü bulunmaktadır. Ancak çalışmada haber içeriğinin yoğunluğu dikkate alınarak başlıklar tek bir kategori etrafında değerlendirilmiştir.
- Nüfus konusunda son 10 yılda önceki yıllara göre gösterilen hassasiyet, çocuk nüfusun toplam nüfus içerisinde sayısının artmasının etkisini taşımaktadır. Çocukla ilgili 1990-2000 yılları arasında 137, 2001-2010 yılları arasında 278, 2011-2021 yılları arasında ise 1065 haber başlığı yapılmıştır.
- Gazetede çocukla ilgili haberlerin dağılımına bakıldığında en çok sağlık (335), eğitim (170), mili bayram ve uluslararası günler (144), sosyal ve kültürel faaliyetler (144), ölüm/kaza/yaralanma (109) konularında haberler yer almaktadır. Bununla birlikte spor, sporda başarı, engellilik gibi alanlarda da haberler bulunmaktadır. Çalışma kapsam göz önünde bulundurularak siyaset ve siyasilerin çocuklar hakkındaki görüşlerini dışarıda bırakmıştır.

⁹ Bu kapsamda terörün yanı sıra terör mağduru çocuklara kanaat önderlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik yardımları değerlendirilmiştir.

¹⁰ Bu kategoride yer alan haberler içerisine cinsel, fiziksel, ruhsal vb. şiddet haberleri dâhil edilmiştir.

- Çocuk haberlerinin çeşitlendiği görülmektedir. Bu durumun bir nedeni gazetenin sayfa sayısının yıllar içerisinde artmış olmasıdır. Bir diğer nedeni ise modernleşmeye bağlı olarak çocuklara gazete haberlerinde diğer yaş gruplarına göre daha fazla yer ayrılmasıdır.
- Çocukluğun masumiyeti, korunması, eğitilmesi konularının yanı sıra çocuk olmaktan kaynaklı tehditlerin çeşitleri ve bu tehditlerden çocukları korumaya yönelik öneriler sunulmuştur. Gazete içerisinde en çok sağlık haberlerine yer verilmiştir. Sadece haber sayısı değil haberin içeriğine ayrılan boyut olarak da bir sayfanın tamamını dolduracak şekilde sağlık haberlerine yer verildiği görülmüştür.
- Sağlık haberlerinden sonra eğitime ağırlık verilmesi modern çocukluk anlayışının merkezinde yer alan okulla ilişkilendirilen çocuk bakış açısına uyumlu görünmektedir.
- Batı'da okuryazarlığın sürekli ve yüksek değer gördüğü yerlerde okullar oluşmuş, okulların olduğu yerlerde de çocukluk anlayışı hızla gelişmiştir (Postman, 1995; Heywood, 2003). Bu duruma benzer şekilde Siirt'te de ülkemizde olduğu gibi çocukların eğitimine verilen önem fazladır. Bu durum modern çocukluk anlayışına benzer bir gelişme kaydetmiştir.
- Modern dönemde çocuğun temel görevi görülen eğitimin aksamasının nedenlerinden biri çocuğun erken iş hayatına atılmasıdır. Batı'da tarihsel süreçte çocuklar ev dışında tam zamanlı işlerden ufak tefek konularda ebeveynlerine yardıma kadar çeşitli işlerde çalışan, aile ekonomisinin en esnek kişileri olarak tanıtılmıştır (Heywood, 2003, s. 149). Bu duruma benzer şekilde gazetede işin çocuklar tarafından yapılması bir taraftan hoş görülmezken diğer taraftan özellikle okulların tatil edildiği dönemlerde "aile bütçesine katkı, kendi ihtiyaçlarını giderme" gibi konularla olumlanmıştır. Bu durum 2001-2010 yılları arasında 17, 2011-2021 yılları arasında ise 29 haber başlığına konu olmuştur.
- Haber başlıklarına yansıyan bir diğer husus ise televizyonla ilişkilendirilebilecek haberlerden internet ve bilgisayar kullanımına geçilmesidir. Yalnızca 4 başlığın televizyona, 14'ünün ise internet ve bilgisayar kullanımına ayrıldığı görülmektedir. Bu konudaki haber içerikleri, kentin çağın değerlerine ayak uydurduğunu ancak dünyada ve ülkemizde olduğu gibi yanlış kullanımların önüne geçmek için yetişkinlere (aileler, öğretmenler, psikiyatristler) sorumluluk almaları gerektiği uyarılarını barındırmaktadır. Nitekim televizyon örneğinde olduğu gibi yetişkin ve çocuğun zaman sınırı olmaksızın içeriği tüketmede eşit derecede yeterliliğe sahip olduğu bir evren yaratılmaktadır. Bu durum yetişkin ile çocuk arasındaki sınırı bulanıklaştırmakta; çocukluğun ortadan kalkması olarak değerlendirilmektedir (Postman, 1995).

1.2. Şematik Analiz

Söylemdeki tüm iletilerin doğru aktarımı için yalnız tematik analiz yeterli değildir. Örtük iletilerin daha açık ve anlaşılır hâle gelmesinde şematik yapıya önemli rol yüklenmektedir. Çünkü şematik analiz ana olay (main event), arka plan (background), tarihçe (history), bağlam (context), sonuçlar (consequences), tepkiler (reactions), değerlendirmeler (evaluations), beklentiler (expectations) hakkında bilgi vermektedir (Van Dijk, 1988a, s. 73). Haber metinlerinin rakamsal şematik düzlemi şöyle bir tabloda gösterilebilir:

Tablo 2: 1990-2000 Yılları Arası Temalarına Göre Gazete Haberi Başlıklarının Şematik Düzlemi

	1990	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Fiziksel ve psikolojik sağlık		1	1	6	7	1	1		11	2
Eğitim	1		2	2	3	2	2	2	3	3
23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, Dünya Çocuk Günü	7	2	3	2	2	3	2	3	3	1
Çocuk hakları										1
Spor ve sporda başarı		1								
Oyun/çocuk parkı/oyun parkı	1	3	1				2	1	1	1
Sosyal ve ekonomik yardım	4	2	1		1		3	1	1	1
Çocuk yurdu/Çocuk yuvası		2	2							
Engellilik			1							
Sosyal ve kültürel faaliyetler		1	3					1	1	
Ölüm/Kaza/Yaralanma		1	3	2	2	3	1	1	2	1
Kayıp çocuklar										1
Terör						1				
Sokak çocukları							2			
Televizyon bağımlılığı				1						
Kumar alışkanlığı		1								

İncelenen haber metinlerinde ana olay şehirleşmeye paralel olarak çocuklara ayrılan haberlerin sıklığı artmaya başladığı görülmektedir. Kırsal alanda erken yetişkinlik olarak adlandırabilecek olan çocuğun çalışma hayatına girmesi söz konusudur. Kentleşmeyle beraber çocuğun temel görevi okul ve eğitim olmuştur. Ancak bu, tatil zamanlarında denetim dışı zamanı doğurmuştur. Nitekim okulların tatile girmesiyle çocukların sokağın tehlikelerine açık olması gazetede haberlerde sıklıkla yer bulmuştur. Metinlerde yer alan arka planda sokağın en önemli riski olan ölüm/kaza/yaralanmanın yanı sıra kayıp çocuklar, terör, sokak çocukları gibi haberlere de rastlanmıştır. Bu haberlerin yanı sıra küçük çocukların çevrelerinin etkisiyle kahvehanede vakit geçirmeleriyle kumar alışkanlığı edinmeleri ve kentte kitle iletişim araçlarından televizyonun yaygınlık kazanmasıyla birlikte televizyon izleme sürelerindeki artış da risk kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Bu iki haber, biri dışarıdan (kumar) diğeri evde geçirilen zamanın sıklığından (televizyon) kaynaklanan risklere dikkat çekmesi açısından ilgi çekicidir. Bu tür sorunların üstesinden gelinmede beklenti ve tepki olarak da değerlendirilebilecek olan çocuğun temel ihtiyacı olarak görülen oyuna belirgin bir öncelik tanındığı görülmektedir. Kırsal alanda sokakta oynamak önemli bir ihtiyaç olarak değerlendirilmişken bunun yerine kentte çocuk için oyun parkları önemli bir alternatif olmuştur. Gazetede yer alan haber başlıklarında oyun/oyun parkı/çocuk parkı şehirde çocuğun temel ihtiyacı olarak dile getirilmiştir. Sonuç bazlı diğer bir değerlendirme ise haberlerde görülen bir başka sıklık ise sağlık haberlerinde görülen artıştır. Bu haberlerin çocuk felcine yönelik hassasiyetteki artışla ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca haber başlıklarında ve içeriklerinde milli bayramlara yönelik ilgi istisnasız her yıl belirgin bir şekilde ön plana çıkmıştır.

1.2.1. Şematik Analizin Durum Kategorisi

Yerel ve küresel tutarlılık açısından değerlendirilen durum analizi söylemin ortaya çıktığı ana zemini okuyucu kitlesi ile olan iletişim çerçevesinde konuya dair bilgiler ile okuyucuya sosyal rolleri durum kategorisinde sunmaktadır (Feyzioğlu, 2012, s. 71). Durum analizinde olayların düz, paralel ve zincirli anlatı türlerinden hangisine göre ele alındığı tespit edilmektedir. Amaç söylem ile okuyucu arasında bir köprü vazifesi görmektir. Siirt Gazetesi'nde yer alan çocuk haberlerinin hepsinde düz anlatı türü tercih edilmiştir. Özellikle 2001-2010 yıllarındaki haber başlıklarında önceki 10 yıla kıyasla çocukla ilgili haber içerikleri ve çeşitliliğinin arttığı ve bu durumun düz bir anlatı zincirinde sunulduğu görülmüştür. Bu yılları içeren haber başlıklarında çocukların fiziksel ve psikolojik sağlığı hususu ağırlık taşımıştır. Yıllara göre değişmekle birlikte bu konudaki ağırlık 2006 ve 2017 yıllarında belirginleşmiştir. 2007 yılı dışarıda bırakılırsa eğitim incelen diğer yıllarda ikinci önemli konu olmuştur. Eğitim konusundaki haberlerin içeriğine bakıldığında ailelerin çocuklarını okula göndermek konusunda istekli olmaması hâlinde devlet eliyle ailelerin desteklediği ifade edilmiştir. Bu durum çocukların ülkenin geleceği olarak kabul edildiğini ve gerekli hassasiyetin aile için olduğu kadar devlet için de önemli olduğunu göstermektedir. Bir başka husus çocuk için oyun parklarının temel ihtiyaç olarak değerlendirilmesidir. Milli bayramlar konusunda gerekli hassasiyet incelediğimiz yılların hepsinde gösterilmiş olmasına rağmen, ilk altı ayına ait arşiv kaydının bulunmaması nedeniyle, bu konuda 2005 yılında haber başlıklarına ve içeriğine rastlanmamıştır. Göçmen çocuklar ve eğitim, çocuk işçiliği, çocuk suçluluğu, kimsesiz/terk edilmiş çocuklar, yoksulluk, çocuk istismarı gibi konularda yaşamsal sorunların oluşması devlet ve sivil toplum kuruluşlarının koruyucu projeler geliştirmesine ön ayak olmuştur. Çocuğa ayrılan haber sayısı 2010'lu yıllar sonrasında artmıştır. Bunun bir nedeni gazetenin sayfa sayısının artması iken bir diğeri kentleşmenin hızlanmasıdır. Bu durum sosyal yaşam içerisinde çocuğun görünürlüğünü artırmıştır. Bununla birlikte bu dönemde gazetede ülkenin siyasi ve ekonomik trafiği ne kadar yoğunsa oyun ve çocuğa ayrılan haberler de o oranda azalmıştır. Oyun kavramı 2020 yılı öncesinde tümü çocuk parkında ve akran grubuyla gerçekleştirilen faaliyetleri kapsarken 2020 yılından itibaren oyun parkının yanı sıra oyuncak da çocukluğun tanımlanmasında önemli bir araç olmuştur. Bu durumun bir nedeni pandeminin etkisiyle tüm yaş kategorilerinde olduğu gibi çocukların da ev içerisinde geçirdikleri zamanın artmasıdır. Gazete çocukların ev içinde kalarak oyun ihtiyaçlarını gidermelerine yardımcı faaliyetleri oyuncak başlığı altında sıralamaktadır. Bu anlamda gündelik hayatın sunumu şartların etkisiyle değişim göstermektedir. Oyuna benzer şekilde online eğitimle çocukların ev içinde geçirdikleri zaman artmıştır. Bu durum gazetenin internet ya da bilgisayar bağımlılığı gibi sorunlara dikkat çekilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte gazetede çocuğun yer aldığı haber sayısı 2020 yılından 2021 yılı Eylül ayına kadar azalmıştır. Okulların tekrar açıldığı 2021 yılı Eylül ayı itibariyle çocuk, eğitim ve sağlığa yönelik haberlerde de artış gözlenmiştir. Aynı şekilde aynı yılda okulların tatile girmesiyle çocuklarla ilgili kaza/ölüm/yaralanma oranlarında artış olmuştur. Şematik analizinin durum kategorisi iki ayrı tabloda somutlaştırılmıştır (Tablo 3-4):

Tablo 3: 2001-2010 Yılları Arası Şematik Durum Analizi Rakamsal Veri

	2001	2002	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Fiziksel ve psikolojik sağlık	1	6	8	21	5	4	1	17
Eğitim	8	3	2	8		7	1	6
Dini eğitim			2		1		1	
23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, Dünya Çocuk Günü	2	4		2	4	7	2	2
Çocuk hakları			1				1	
Oyun/oyuncak/çocuk parkı/oyun parkı	2	1	2	2		2	1	4
Toplantı ve yürüyüş düzenleme								
Sosyal ve ekonomik yardım		2	5	4	2	4	2	2
Çocuk yurdu/çocuk yuvası			2		2	1		6
Sosyal ve kültürel faaliyetler	2		3	10	5	1	1	6
Özel yetenekli/üstün zekâlı çocuklar					1			
Çocuklara yönelik araştırma (anket)							1	
Ölüm/Kaza/Yaralanma			1	2				3
Çocuk işçi	1		1		5	4	2	4
Çocuk suçluluğu	1		2	5		1	1	1
Kayıp çocuklar/Kaçırılan çocuklar	1			1	1			2
Kimsesiz/Terk edilmiş çocuklar				2		1		
Terör			1					
Şehit çocukları							2	
Savaş	1						1	
Çocuk istismarı				1	1			2
Sokak çocukları				2				
Yoksulluk				1	2	1		
İnternet ve bilgisayar kullanımı/ bağımlılığı/dijital oyunlar					1		2	
Televizyon bağımlılığı				2		1		
Tinerici çocuklar		1						
Çocuğa yönelik risklerden koruma projeleri	1	2	1		3		3	1

Tablo 4: 2011-2021 Yılları Arası Şematik Durum Analizi Rakamsal Veri

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Nüfus istatistikleri	1	1		1	1	1	1			3	1
Fiziksel ve psikolojik sağlık	4	1	4	27	80	40	24	9	8	5	41
Eğitim	10	9	8	14	10	17	10	7	11	3	16
Dini eğitim	1			1	3	3	1	4	1	1	3
Göçmen çocuklar ve/veya eğitim				2	4		8	2		2	
23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, Dünya Çocuk Günü, Dünya Kız Çocukları Günü	5	8	6	9	12	11	10	6	11	8	7
Çocuk hakları		2	1	1						1	5
Spor ve sporda başarı	1	1		3	2		1	2	4	1	
Oyun/oyuncak/çocuk parkı/oyun parkı	4	1		7	7	4	17	2	7	6	4
Toplantı ve yürüyüş düzenleme					1						
Sosyal ve ekonomik yardım	7	4	5	5	5	17	6	6	10	8	10
Çocuk yurdu/çocuk yuvası	2	2	4	1							
Engellilik				4	6		2	1	2		1
Sosyal ve kültürel faaliyetler	4	4	6	9	8	17	15	22	8	7	10
Özel yetenekli/üstün zekâlı çocuklar							1	1	1		1
Ölüm/Kaza/Yaralanma	2	3	2	4	10	10		12	18	10	16
Çocuk işçi	1	5		6	5	3	5			2	2
Çocuk suçluluğu		1		3	1	1		1	2	2	1
Kayıp çocuklar				2					1	2	1
Kimsesiz/Terk edilmiş çocuklar		3									
Terör		1		4	2	8	1	1	6		5
Savaş			1								
Çocuk yaşta evlilikler				3				2		3	1
Çocuk gelinler				9	2	1		3	1		
Çocuk istismarı				7	6	7	6	1	4	1	5
Sokak çocukları		2		1	2	1			1		
Yoksulluk	2			2				1			
Dilencilik				1							
Televizyon bağımlılığı	1										
İnternet ve bilgisayar kullanımı/ bağımlılığı				1	3	2	2	1			2
Uyuşturucu bağımlılığı				1							1
Çocuğa yönelik risklerden koruma projeleri	2	2	1	2							1

1.2.2 Şematik Analizin Yorum Kategorisi

Söylem, toplumu ve toplumda gelişen kültürü beraber ele almaktadır. Bu durum sosyal olan her mecranın söyleme dâhil edilmesini sağlamıştır. Söylem, metin ve toplum arasında bir araçtır. Yorum ve açıklamayı sağlayan söylem metni semantik açıdan ele alıp sınırların ötesine taşıyarak bir yapı söküm

meydana getirir (Solak, 2011, s. 3). Wood ve Kroger'e (2000) göre üç temel birleşen vardır. *Birincisi* gösterimsel anlam yani konuşucunun ne söylediği veya olay örgüsünde ne söylendiği, *ikincisi* konuşucunun söylemleri ile neyi amaçladığı ve temalandırdığı *üçüncüsü* konuşucunun söylemlerinin dinleyiciler üzerindeki etkisinin ne olduğudur (Somuncu, 2020, s. 29). Yorum kategorisinde esas niyet anlaşılmaya çalışılır. İletinin açık veya gizli olması ile ilgilenilir. Söylemlerin hiç biri birbirinden bağımsız değildir. Bu yüzden metin çözücü tüm metne bütüncül yaklaşarak söylemin güçlü kılınmasını sağlar. Söylemde hem sosyal hem de kültürel ilişki vardır. Dil unsurlarının tamamı iletiler ile harmanlanır.

Birinci birleşen: Oyun Temelli Zaman Kavramı ve Gündelik Hayat

Siirt'in kırsal özellikler taşıyan bir kent olması çocuklar için geleneksel güvenlik bariyerlerinin hala etkin olduğunu göstermektedir. Siirt'te gündelik hayat içerisinde oyun ve çocuk temaları dışarı ile ilişkilidir. Dışarıda geçirilen vakitle çocuğun özgür ve bağımsız bir kimlik edinmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Ancak şehirleşmenin artışına bağlı olarak çocukların ihtiyacı olan oyun alanları azalmaktadır. Bu nedenle gazetede yer alan pek çok haberde çocukların oyun parkı isteklerine ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik yapılan faaliyetlere yer verilmiştir (Çocuk parklarına ihtiyacımız var, 12 Mart 1990, s. 1; Çocuklar belediyeden oyun parkı istedi, 13 Haziran 2014, s. 8; Çocuklar oyun parkı istediler, 09 Kasım 2015, s. 1; 7 Mahalleye 8 Adet çocuk oyun grubu kuruluyor, 15 Temmuz 2016, s. 8; Çocuk oyun grupları çocukların yüzünü güldürdü, 23 Temmuz 2016, s. 7). Haberler şehirleşmenin etkisiyle cadde ve sokakların çocuklar için yarattığı tehlikelere ve çocukların ihtiyaçlarının nasıl karşılanabileceği sorusuna odaklanmıştır.

İkinci Birleşen: Oyun Temelli Sağlık ve Çocuk

Oyun ve sağlık ilişkisi pek çok alanda Siirt Devlet Hastanesi'nin bu konudaki girişimleriyle sürdürülmektedir. Hastanede çocuklar akülü arabayla ameliyathaneye gitmektedir. Böylelikle gazeteye göre çocukların korkuları azaltıldığı gibi ailelerin de endişeleri son bulmaktadır (Devlet hastanesinde çocuklara akülü araç uygulaması, 01 Haziran 2016, s. 7; Çocuklar akülü araba ile ameliyathaneye gidiyorlar, 17 Kasım 2016, s. 8). Çocuklarda hastane korkusunun yenilmesinde oyun parkı da önemli bir işleve sahiptir. Öyle ki çocuklar hastalık korkularını yenerek daha çabuk sağlıklarına kavuşabilmektedir (Kurulan oyun parkı sayesinde çocuklar hastaneyi sevmeye başladı, 14 Temmuz 2016, s. 1). Bu doğrultuda bir başka haber Siirt'e yakın bir kent olan Şırnak'la alakalıdır. Şırnak'ta psikolojik sorunları olan çocukların normal terapi ile iyileştirilememesi nedeniyle oyun terapisi modeli geliştirilmiştir. Bu proje ile çocuklarda görülen psikolojik sorunların giderilmesinde oyun ve oyuncakların uzmanlarca kullanılması düşünülmektedir (Şırnak'ta psikolojik sorunu olan çocuklara DİKA'dan proje desteği, 23 Mart 2017, s. 2).

Bir başka husus oyunun dışarıda gerçekleştirilmesinin faydaları üzerinedir. Söz konusu haberde çocukların açık alanda oynamasının miyop olma riskinin azalmasında önemli bir etken olduğuna değinilmiştir (Çocuğunuzun Açık Alanda Oynamasına İzin Verin, 18 Eylül 2015: 3). Oyun parkının yeterli olmaması nedeniyle çocuklar oyun oynama ihtiyaçlarını karşılayabilmek için şehirdeki tehlikeli alanları sahiplenebilmektedir. Bu konu hakkındaki bir haberde çocuklar için oyun alanlarının yeterli düzeyde olmaması eleştirilmektedir (Oyun parkı olmadığından orta refujlada oyun oynuyorlar, 04 Mart

2015, s. 1). Söz konusu haber ilk sayfada yer almaktadır. Haber çocukların temel ihtiyaçlarının oyun olduğunu hatırlatması açısından ilgi çekicidir. Dışarıda oyun oynamanın önemine dikkat çekilirken her oyun alanının sağlık konusunda gerekli kriterleri taşıyıp taşımadığı konusu da gazetenin dikkat çektiği konular arasında yer almaktadır (Şişme oyun parkları mikrop saçıyor, 30 Eylül 2015, s. 6).

Üçüncü Birleşen: Oyun Temelli Geleneksellik

Geleneksel kültürde kentsel bölgelere kıyasla çocuklar ile yetişkinler arasında bir kaynaşma ve eşitlik bulunmaktadır (And, 1997, s. 398). Bununla birlikte tıpkı çocuğa bakışta olduğu gibi oyunla kültürün farklılaşması ile ilişkilendirilebilecek bir ayrım da bulunmaktadır. Oyunlar geleneksel ve modern kültürde farklılaşmaktadır; tarihsel süreç içerisinde oyunun tanımı değişmektedir. Osmanlı Devleti'nde çocuklar basit tahta ve pişmiş topraktan dayanıksız oyuncaklarla oynarlardı. Çocukların çoğu bunu da bilmez; kendi yaratıcılıklarıyla toprak kule, fırın, çamur ev ve bebek, tahtadan yontma araba ve atla dünyalarını inşa ederlerdi (Ortaylı, 2018, s. 156). Günümüzde oyunun ve oyuncakların artması ve standartlaşmasından söz ediliyor olsa bile geçmiş oyunlar bütünüyle işlev kaybına uğramamıştır. Bununla birlikte geleneksel oyunlar kaybolmaya başlamıştır. Bu durum köyde ve kentte aynı hızda gerçekleşmemektedir. Karadeniz Ereğli'de köy ve kentte yaşayan 350 çocukla gerçekleştirilmiş bir çalışmada geleneksel ve kalabalık oyunların köyde; kentte ise sınırlı sayıda oyunun, az sayıda kişiyle oynandığı saptanmıştır. Köyde çocuklar daha çok kendi oyun aletlerini yapmaktadır; daha fazla geleneksel oyun bilmektedirler. Çalışmadan elde edilen sonuçlardan biri geleneksel çocuk oyunlarının çok hızlı biçimde ortadan kalkmasıdır (Cengiz, 1997). Bu bakımdan geleneksel oyunların topluma yeniden kazandırılması ve kültürel sürekliliğin sağlanması amaçlanmalıdır. Bu doğrultuda Siirt'te ilkökul öğrencilerine eski oyunların hatırlatılmasını amaçlayan çalışmalar bulunmaktadır (İlkokullara geleneksel oyun çizgileri çizildi, 19 Ocak 2017, s. 7; Siirt'teki okullarda geleneksel oyun çizgileri çizi(li)yor, 13 Mart 2017, s. 7). Siirt'in kırsal özellikler taşıyan bir kültüre mensup olmasının yanı sıra zaman içerisinde modern kent görünümüne ve işlevlerine sahip olmaya başlaması oyun konusundaki iki başlılığı (geleneksel ve modern) açıklamaktadır. Bu bakımdan Siirt'te bir taraftan geleneksel oyun kültürü yaşatılmaya çalışılırken bir taraftan da modern kent yaşamının yetişkinler ile çocuklar arasında sınır koyan yapısı benimsenmektedir. Bu durum "Geleneksel çocuk oyunları bugün Siirt'te oynanacak" adlı gazete haberinde, geleneksel oyunlara ev sahipliği yapan Siirt'in çocukların ve gençlerin ihtiyacını karşılayacağı şeklinde ifade edilmiştir. Çocukların psiko-sosyal gelişimleriyle birlikte boş zamanlarının doğru bir şekilde geçirilmesi ve geçmiş tarihi ile barışarak geleneksel oyun kültürünün gelecek nesillere aktarılmasının önemine dikkat çekilmiştir. Oyunların amacı evinde yalnızlığa hapsedilen, zararlı alışkanlıklar edinen, internet bağımlısı olan çocukları kurtarmak olarak belirtilmiştir. Başka bir anlatımla çocukların Türkiye'nin dört bir yanındaki yetenekli çocuklarla ve gençlerle tanışma ve kaynaşma fırsatı bulacağı ve dostluk ve birlik ruhu aşılacağı ifade edilmiştir (Geleneksel çocuk oyunları bugün Siirt'te oynanacak, 14 Kasım 2014, s. 4; Geleneksel çocuk oyunları oynandı, 17 Kasım 2014, s. 4). Dikkat edilirse geleneksel oyunlar Siirt'te çocukların ülkenin farklı yerlerindeki akranlarıyla birlikte olacakları, çağın olumsuz etkilerinden uzaklaşmalarını sağlayan bir "kurtarıcı" rolüyle sahiplenilmiştir. Özellikle haberde birlik ve dostluk mesajının net bir şekilde verilmesi oyunun bütünleştirici bir işleve sahip olduğunu göstermektedir.

Geleneksel oyunlara yönelik “Okullar hayat bulsun” projesi kapsamında 22 okul 2. Sınıflarda “Yağ satarım bal satarım”, 3. Sınıflarda mendil kapmaca, 5. ve 9. Sınıflar arasında ise yakar top oynanmıştır (“Okullar hayat bulsun” çocuk oyunları yarışması 22 okulumuzun katılımıyla 5 Mayıs’ta başlayacak, 09 Nisan 2014, s. 8; Geleneksel çocuk oyunları yarışması il finali yaptı, 24 Mayıs 2014, s. 8). Bu oyunlar farklı yaş gruplarının yetileri ölçüsünde yer alabileceği oyunlar olarak sunulmuştur.

Geleneksel oyunların bu şekilde sahiplenilmesinin karşısında dijital kültürün çocuğa yönelik olumsuz etkileri nedeniyle eleştirilmektedir. Gazetede yer alan pek çok haberde okulların ara vermesiyle çocukların zamanlarını değerlendirmeleri için ebeveynlerin ve okulun kontrolünün azalması konusuna değinilmiştir. Okulların tatil edildiği dönemlerde boğulma olaylarının, trafik kazalarının arttığı ailelerin bu konuda dikkatli olmaları gerektiğine dikkat çekilmiştir (Öğrenciler okul denetimi dışında kaldılar-çocuklarımızı kötü alışkanlıklardan korumalıyız, 20 Haziran 1995, s. 2). Bununla birlikte gazetede yer alan haberlerde öğrencilerin zamanlarını doğru değerlendirmeleri için öneriler sıralanırken olumsuz zaman kullanımlarına ve alınabilecek önlemlere dikkat çekilmiştir. Çocukların kötü alışkanlıklar edinebileceği mekânlar konusunda ebeveynler uyarılmıştır. Bu mekânlara örnek olarak kahvehane, bilardo salonları, internet kafeler gösterilmiştir. Bu mekânlarda geçirilen vaktin olumsuz davranışlara yönelttiği, boşa olduğu ifade edilmiştir (Öğrenciler okul denetimi dışında kaldılar-çocuklarımızı kötü alışkanlıklardan korumalıyız, 20 Haziran 1995, s. 2; Öğrenci ve küçük çocukları korumak görevi, 23 Ocak 1996, s. 1; Bu çocuklar bizim, 20 Mayıs 2015, s. 2).

Televizyon, internet ve bilgisayar oyunlarının çocuklar için riskler teşkil ettiğini ifade eden haber başlıklarında ise çocukların tembelleşmesi, robotlaştırılması konusuna değinilmektedir. Bu durum uzmanların sağlık açısından öne sürdükleri fikirlerle desteklenmiştir. İnternet ve bilgisayarın tehlikelerini çocuklar için azaltmak ya da ortadan kaldırmak adına; ailelerin bilinçlendirilmesi, çocuğa yönelik koruyucu ve sosyal yaşamda destekleyici tutumları belirlenmesi vurgulanmaktadır (Çocuklarınız robotlaşmasın, 26 Eylül 2014, s. 5; Çocuğu ‘sanal alemin kötülüklerinden’ koruyun, 07 Şubat 2015, s. 5; İnternet, çocukları depresyona sokuyor, 21 Ekim 2015, s. 5). Bu duruma örnek gösterilebilecek bir haberde geleneksel çocuk oyunlarının farkı ortaya konulmaktadır. Söz konusu haberde uzmanların geçmişte sokaklarda oynayan, kolay sosyalleşebilen çocukların giderek neşesiz, daha içine kapanık olduğunu, odaklanma problemi yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu durumun temel sebebi olarak ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumları kaynak gösterilmiştir. Haberin içeriğinde uzman bir klinik psikoloğun bu konudaki görüşlerine yer verilmiştir. Klinik psikoloğa göre ebeveynlerin yaşam şartlarının ağırlaşmasıyla dışarıda çalışmaya başlamasının çocuklarıyla daha az vakit geçirdiklerini, bu durumu maddi destekle telafi etmeye çalıştıkları değerlendirilmiştir. Bir klinik psikolog ise en az 6 yaşına kadar çocuğun standart oyunlarla oynatılması gerektiğini ifade etmiştir (Yeni çocuklar neden neşesiz?, 24 Aralık 2014, s. 5). Görüldüğü gibi standart oyunlar olarak tarif edilen geleneksel oyunların çocuğun sosyalleşmesinde önemli bir etken olduğu ifade edilmektedir.

2. Mikro Yapı

Mikro yapı temelinde anlam dünyası ile beraber bu kanalda yer alan sentaktik ve semantik analiz, sözcük seçimleri, retorik ve ikna stratejileri kullanılmaktadır.

2.1. Sentaktik ve Semantik Analiz

Söylem analizinde sentaktik analiz metinde görünmeyeni görünür hâle getirmeyi planlamaktadır. Burada sentaksın yapısal durumu ile ilgilenirken bütünlük semantik şemada şekillenmektedir. Söylemde rastgele kurulmuş olan bir sentaks düzeneği olmadığı için öznenin veya eylemin yeri, kip kullanımı bilinçli bir seçim olarak belirlemektedir. Sentaks diziliminde her unsur söyleme semantik açıdan da katkı sağlar; öyle ki yapısal ve anlamsal ilişkilerin temel dayanağı sentakstır demek mümkündür (Demirşahin, 2015, s. 1). Anlatıcının kurmuş olduğu her cümlede söylemde işlenen konuya dair ileti ile bütünleşen bir paralellik arz etmektedir. Anlatıcının vermek istediği ileti bağlamında bir edilgen tutum söz konusu olup vurgu daha çok eylem üzerinde yoğunlaşmaktadır. Anlatıcı söylemlerde soru imlecinden yararlanarak esasen soru sormaktan ziyade var olan olumsuz duruma vurgu yapmayı planlamaktadır. 19 Mayıs 1992 tarihinde yayınlanmış olan çocuk parklarına dair söylem bunu kanıtlar niteliktedir. Haber metni *çocuk parkları önemli bir ihtiyaç değil mi?* sorusu ile başlamaktadır. Bu ifadenin altındaki haber metninde Siirt'teki çocukların parklara olan özlemine vurgu yapılarak gerekli mercilere bir mesaj verilmektedir. Vurgu yoluyla ifade perçinlemesine bir diğer katkı da ünlem işaretiyle haber metninin oluşturulmuş olmasıdır. 28 Haziran 1999 tarihli metindeki *çocuk parkı olmayan tek il'iz!* ifadesi hem kızgınlığı hem eksikliği hem de doğrudan iletiyi barındırmaktadır. Ünlem işaretinin kullanılması ve isim cümlesi olması söylemin çekiciliğini arttırmıştır. Söylem boyunca anlatıcının daha çok kurallı fiil cümlesi tercih ettiği görülmektedir. Bu durum söylemdeki iletilerin daha net ifade edilmesini sağlarken aynı zamanda daha kısa yolla hedef kitleye ulaşılması sağlanmaktadır. Söylemde kullanılan biz dili toplumsal birlik ile çocuk sorunlarına eğilmesi hedefleyen bilinçli bir kullanım biçimidir. Haber metni yazarı şahsi değil genel olarak Siirt'teki tüm çocukları kucaklayan bir iletiyi verirken söyleme samimiyet de katmaktadır. Edilgen cümlelerin varlığı özneyi ikinci plana atıp eylemi birinci planda değerlendirme bağlamında şekillenmektedir. Vurgu özneye değil eylemde yani çocuk parklarının eksikliği, eğitim noktasında gelinmesi istenen noktaya eğilim gibi eylem unsurları ile ön plandadır.

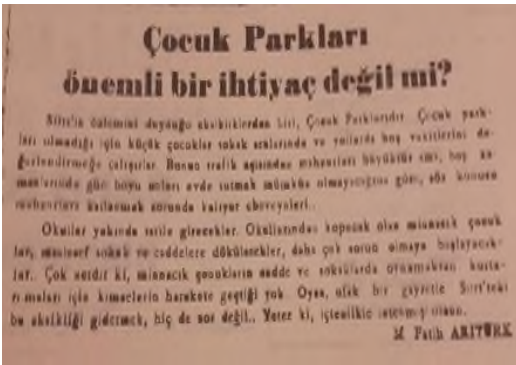
2.2. Sözcük Seçimi

Söylemde yer alan her sözcük söylemdeki iletiye göre çeşitlenip metin çözücü tarafından metin bağlamından kopmadan eş veya yakın anlamlı sözcükler ile iletiye yaklaşılr. Goffman'a göre söylemde sözcük bilinçli kullanılır. Keyfî bir durum sergilenmeyen sözcük seçimlerinde her birey bir topluma mensup olduğu için bireyin dilsel tutumunda toplum adına önemli bir görev sergilemektedir. Sözcük sınırlandırılmasında bağlı bulunulan toplum kuralları ve beklentileri önemli rol oynamaktadır. Nitekim benlik imgesinde bireyin algı biçimi ile toplumun algı biçimi bazen farklılık gösterebildiği için benlik imgesi esnasındaki her sözcük kendisini açıkça göstermektedir (Balci, 2009, s. 18-23). Anlatıcı hem benlik hem de toplum imgesini bir arada sunmaktadır. Bunu yaparken de kullanmış olduğu sözcükler imge temelinde toplumsallaşmayı gerektirmektedir. İncelenen tüm haber metinlerinde yer alan ortak sözcükler *çocuk, park, parksız, ihtiyaç, şehrimiz, ilimiz, eksiklik, mahrumiyet, yetersiz, tehlike, yoksun, okul, oyun, müdahale, içtenlik, ebeveyn, trafik, yol, hizmet, maalesef, ciddiyet, geleneksel* şeklindedir. Bu sözcüklerin tamamı hemen hemen her söylemde yer alan ana temayı oluşturan unsurlardır. Vurgulanmak istenen iletiler bilinçli olarak seçilmiştir. Her sözcük iletiye bağlı olarak çeşitlenirken eş veya yakın anlamlı sözcüklerin sayıca fazlalığı dikkat çekmektedir. Anlatıcı hem çocuk parklarının eksikliği, çocukların

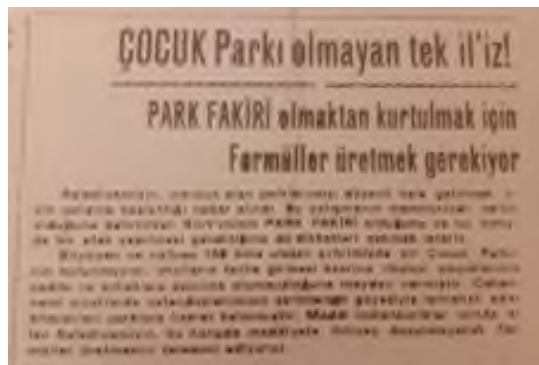
parklara kavuşması, Siirt'teki çocuk imajı, çocuk oyunları ve bu oyunların gelenekteki yerine genel olarak parça-bütün ilişkisi içerisinde yaklaşarak yakın anlamlı sözcükler yolunu tercih etmiştir. Bu durum hedef kitlenin var olan durumu algılaması adına atılan bilinçli bir adımdır.

2.3. Retorik Yaklaşım ve İkna Stratejileri

Söylem analizinde yer alan son aşama retorik ve ikna stratejileri bölümüdür. Bu bölümde daha çok haber metnindeki anlatılar, fotoğraflar, sayısal veriler ve tablolar çokça yer almaktadır (Ertan Keskin, 2004, s. 392-393). İncelenen Siirt Gazetesi doğrudan haber kanalı olduğu için birçok görseli barındırmaktadır. Ele alınan metinler yaklaşık otuz yıllık bir süreci barındırmasından ötürü çalışmada tüm görsellerin sunulması imkânsız hâle gelmektedir. İncelenen tüm söylemlerde her unsurun bilinçli kullanıldığını söylemek mümkündür. Metin çözücü neyi, nasıl bir etki ile ve hangi yolla kavrayacağını anlatıcının dilin her türlü işlevini kullanarak ikna stratejisini doğru kurguladığı görülmektedir.

Görüntü 1: 19 Mayıs 1992, s. 1.

Görüntü 2: 28 Haziran 1999, s. 1.

Görüntü 3: 29 Haziran 2013, s. 1.

Görüntü 4: 27 Mayıs 2014, s. 4.

Görüntü 5: 19 Ocak 2017, s. 7

Görüntü 6: 25 Nisan 2018, s. 8

İncelenen görüntülerin ve haber metinlerinin hepsinde ortak kanı yetişkinlerin, ebeveynlerin ve okulun kuralları çocukları ve zamanlarını her tarihsel çağda belirlemiş olmasıdır. Çocuk dışında yer alan her merci çocuk adına doğru bir yapılanmayı sergilemekle görevli bir strateji konumundadır. Anlatıcı oyun parkları ile ilgili söylemlerinde hem gerekli mercilere görev yüklemekte hem toplumsal olguların altını çizmektedir. Nitekim ikna stratejisinin en başında olmayan oyun parklarının çocuklar için bir tehlike taşıdığını vurgularken çeşitli terör, cinayet, çocuk istismarı gibi olaylara da değinerek olmayan parklar ve doğan kötü sonuçlar temelinde bir retorik çerçeve kurulmaktadır. Siirt kentinin bu mahrumiyetinden bir an önce kurtulmasının temel öncelikleri her metinde kodlarla sunulmuştur. Zaman içerisinde kurulan çocuk parkları ile oluşan şenlik havası anlatıcının diline büyük görseller ile şekillenerek yansımıştır. Bu durum strateji bağlamında değerlendirilince çocukluk anlayışının zaman içerisindeki değişimine benzer şekilde çocuğa yönelik ilgi ve ihtiyaçları belirlenmesine yönelimi göstermiştir. Parklardan sonra çocuğa yetişkinden ayrı bir aktör rolü tanınmış olmasa da zaman içerisinde ilgilerine ve ihtiyaçlarına hassasiyet artması anlatıcının söylemine yansımıştır. Haber metinlerinin sayfa sayısındaki artışla paralellik arz eden bu durum korunmaya muhtaç olduğu düşünülerek metinde çocuğun neye ilgisi ve ihtiyacı olduğuna karar verildiği ve bu ihtiyaçları karşılamak konusunda meşru otoritelerin (aile, devlet, sivil toplum örgütleri vb.) yaptıkları veya yapacakları da uzun uzadıya anlatılmıştır.

Haber metinlerinde zaman içerisinde çocuk ve yetişkin arasında kural koyan-kural bozan olan başat faktörlerin niteliği de değişmiştir. Bekir Onur'a göre (2016, s. 73) II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda savaş endüstrisi, kültürel deneyimler, gelişen teknoloji, geziler, yeni bakış açıları hem çocukluğu hem de ana babalığı değiştirmiştir. Ona göre bütün dünya aile etkinlikleri, disiplin, ahlak, oyun ve iş, yavaş yavaş televizyonun ve internetin etkisine bırakmıştır. Siirt kenti ise dünyadaki ve ülkemizdeki bu gelişmeleri nispeten geç bir tarihte takip etmiştir. Siirt'in kırsal özellikler taşıyan bir kent olmasına rağmen modernleştikçe geleneksel güvenlik bariyerlerini yitirmesi çocuklar için tehlikeli bir kamusal alan algısı yaratmaktadır. Öyle ki geleneksel güvenlik bariyerleri olan aile ve mahallenin yerini dijital kültürün ve çevrenin sağladığı olanaklar aldıkça çocuklar daha fazla tehlikeye açık hâle gelmektedir. Anlatıcı bu durumu aile ve eğitimin güvenlik sağlayıcı yapısı bozulduğunda veya ara verildiğinde çocukların yaşamlarını organize etmeleri ve modern destek ağları konusu tartışmalı hâle geldiğinin iletlerini bu strateji temelinde yansıtmaktadır. İkna stratejisinin belki de en dikkat çekicisi eğitim yılı sona erdiğinde çocuk için sokağın ve parkın (olası) tehlikelerinde ortaya çıkmaktadır. Bu konuya değinilen metinde

çocuğun sokak ve parkın yaratmış olduğu her türlü tehlikeden korunması için duyarlılık geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Bu Çocuklar Artık Sokaklarda!, 19 Haziran 2019: 8). Zamanın ve mekânın risk yaratan bu sınırlı yapısının karşısında oyunlar, çocuk kimliğinin oluşturulduğu ve yeniden yaratıldığı uğraşılardır. Bu anlamda verili sınırların karşısında özgürlük sağlayıcıdır.

Anlatıcı hemen hemen her iletisinde bir görüntü kullanarak iletisini somut hâle getirip hedef kitleyi ikna etme yoluna gitmiştir. Çocuk parklarının yetersiz olduğunun ifadesinin geçtiği söylemlerde genel olarak harabe / kırık dökük banklar, sokak ortasında tehlikeli bir şekilde oyun oynayan çocuklarının görüntülerini sunmuştur. Bu durum verilmesi istenen iletinin daha sağlam bir kanalla ulaşmasını sağlamaktadır. Geleneksel oyunların çocuk imajı üzerindeki etkilerini de yine görüntülerle kuvvetlendirildiğini söylemek mümkündür. Retorik zeminde denilebilir ki oyun gündelik veya asıl olan değildir; kişiye bu hayattan kaçarak, kendine özgü eğilimleri olan geçici bir faaliyet alanına girme bahanesi sunmaktadır (Huizinga, 2015, s. 25). Gündelik hayattan farklı olmakla birlikte oyun, gündelik hayat gerçekliğinin iki yönü arasında denge aracı olarak işlev yüklenmektedir. Oyun çocuklara hem gerçeklikten ayrılmak için çeşitli yollar sunmakta hem de hayatın gerçekliklerine ilişkin güven aşılacaktır (Eisen, 2014, s. 25).¹¹

Savaş ve terör nedeniyle göç etmek zorunda kalmış ailelerin çocuklarının hem gerçeklerden kaçışı hem de yeni gerçeğe alışmaları için oyunun önemli bir işlevi bulunmaktadır. Gazetenin "Birlikte Oyun Oynayalım Projesi Hayata Geçiriliyor" adını taşıyan haberinde savaş ve terör nedeniyle yaşadıkları şehirlerden göç etmek zorunda kalan 7-14 yaş aralığındaki çocukların yeni çevreye ve akranlarına adaptasyonunu sağlamak amaçlanmıştır (19 Ekim 2016, s. 3). "Tandırılar Tütmeye, Çocuklar Oynamaya Başladı" adlı gazete haberinde IŞİD çeteleri yüzünden göç edip Siirt'teki Dudêran Şangal Kampı'na yerleşen Êzidî kadınların ekmek pişirmeye, çocukların oyun oynamaya başlaması normal hayata dönüşün bir işareti olarak değerlendirilmiştir (23 Eylül 2014, s. 3). Bu durum toplumda kadın ve çocuk rollerine dönüşünü ifade ederken metinlerde yer alan oyunun, çocukların sosyalleşmesinde önemli bir araç ve gündelik hayatın rutini olarak görüldüğüne işaret edilerek ikna stratejisi sağlanmıştır.

Sonuç

Siirt Gazetesi'nde çocuk ve oyun konularını içeren haber başlıklarının ve içeriklerinin Eleştirel Söylem Çözümlemesi metoduyla incelendiği bu çalışmada elde edilen verileri şöyle sıralamak mümkündür:

1. Önemli bir unsur gazetenin çocuk imajını yetişkinlerin bakışı altında, yetişkin bir kitleye hitapla anlatmış olmasıdır. Gazetede nesnel bir görünüm olarak çocukların özneleştiği bir kimlik söz konusu

¹¹ Bu durumu Holokost yıllarında Yahudi çocukların hayatta kalma stratejilerinden yola çıkarak açıklayan George Eisen, oyunu bütünüyle akıldışı ve öngörülemez bir evrende yeniden denge kazanmaya çalışan insan varlığına ilişkin bir bilinçaltı dürtü olarak tanımlamaktadır. Eisen'e göre baskının yatıştırılmasını, acı ve sarsıntı dolu bir sürece alışmayı ve dengeleyici unsurlar sağlamayı mümkün kılan oyun etkinlikleri ve davranışları; çocukların karşı çıkma, başa çıkma ve hayatta kalmaya yönelik geliştirdikleri yöntemleri yansıtmaktadır (2014: 174-175). Eisen oyunu sürekli tehdit mekanizmasını içinde kalmak ve mevcut duruma katlanmak zorunluluğu olarak ele almaktadır. Ancak biz içinde yaşamaktan duyulan sürekli tehdit yerine, güvenli dışarısında yeniden hayata tutunma biçiminde belirleyici, etkili bir motivasyon kaynağı olarak yeni gerçeklik için de önemli bir alternatif saha yarattığını iddia ediyoruz.

değildir. Dolayısıyla dijital teknolojiler ve oyunlarla çocukların işigali gibi başlıklarda muhafazakâr bir tutum ağır bastığı, metinlerde yaşam evreleri arasında en çok çocuk haberleri yer aldığı görülmektedir. Bu durum korunmaya ve yönlendirmeye en çok muhtaç olan kesimin çocuklar olduğunu anlatmaktadır.

2. Toplumun çocuklara verdiği değer modern dönemde çocukluk paradigmasının yükselişe geçmesine benzer bir tarihsel süreklilikte geliştiğini söylemek mümkündür. Anlatıcının söylemlerinde çocuklar konusunda her alandaki hassasiyet, çocukluk sosyolojisi çalışmaları konusunda önemli bir saha olarak belirlemektedir.

3. Siirt'te bir çocukluk imajı bulunmaktadır. Bu imaj geleneksel, modern ve postmodern çocukluk anlayışları ve sorunları konularında yansıtılmıştır. Modern çocukluk imajı yetişkinlerden farklı bir yaşam kategorisi olarak çocuğu ayrı tanımlarken, hem geleneksel hem de postmodern çocukluk anlayışları yetişkinler ile çocuklar arasındaki farkı bulanıklaştırmaktadır. Metinlerde geleneksel sorunlar olarak erken yaşta evlilik, eğitim hakkından yeterli ölçüde yararlanma; modern sorunlar arasında oyun ihtiyacını yeterince karşılayamama; postmodern çocukluk sorunları olarak ise dijital kültür ve etkileri sıralanmıştır. Yetişkinler ve çocuklar arasındaki sınırların bulanıklaşması anlamında toplantı ve yürüyüş düzenleme ile akranlarına yardım gibi etkinliklere katılma postmodern çocukluk imajının unsurları olarak sıralanabilir. Bu bakımdan Siirt kenti geleneksel, modern ve postmodern çocuklukların incelenebileceği bir kent görünümündedir.

4. Çocukların temel ihtiyaçlardan metinlere en çok yansıyanların sağlık, eğitim ve oyun olduğu tespit edilmiştir. Temel ilgi ve ihtiyaçların yanı sıra tüm yaş kategorilerinde olduğu gibi çocukların aile ve toplumla ilişkili olumsuz durumlarda suç, çocuk yaşta evlilikler, uyuşturucu bağımlılığı, istismar, internet ve bilgisayar bağımlılığı, yoksulluk gibi çeşitli haberlere öncelik tanındığı görülmüştür. Anlatıcı özellikle yetişkinler tarafından çocuğun başta aile olmak üzere, toplum ve devlet tarafından korunmaya muhtaç olduğunun altını çizmektedir.

5. Geleneksel oyun, sokakları güvenli alanlar olarak tanımlarken modern oyunlarda sokaklar güvenilir alanlar olmaktan çıkmıştır. Bunun en önemli nedeni nüfusun ve mekânın tanımlanmış küçük bir birim olmaktan çıkması, geleneksel güvenlik bariyerinin ortadan kalkması, teknolojinin gelişmesi, otomobillerin her alanda gündelik yaşamın olmazsa olmazı haline gelmiş olmasıdır. Nitekim metinlerin önemli bir kısmını da trafik kazalarında ölenler ve yaralananlar oluşturmuştur. Aynı zamanda geleneksel sokak oyunlarında daralma görülürken oyuncak ve oyun kültürü çok boyutlu hale gelmiştir. Bu gelişme beraberinde çocukların yaşam alanları için riskleri de getirmiştir. Söz konusu riskleri azaltmak ve çocukların oyun ihtiyacını karşılamak için gazete yetişkinlerin dünyasından ayrı, yeni bir oyun alanı gerekliliğini öne sürmüştür. Bu oyun alanları çocuk parklarıdır. Siirt'te çocuk parkları modernleşmenin seyrine paralel bir ihtiyaç olarak daha fazla haber başlığına konu olmuştur.

6. Çocuk oyunlarının dijital kültüre sosyal, kültürel ve tarihsel şartların etkisiyle taşınması ve oyuncak piyasasının genişlemesiyle çocukların akran grubundan ayrıştığı, yalnızlaştığı postmodern oyun bahsi ile en çok tartışılan başlıklar arasında yer almıştır. Siirt özelinde tüm bu tarihsel geçişler şehirleşmenin artışı ile sokaktan parka, parktan evdeki oyuncuğa doğru değişim göstermiştir. Başka bir deyişle kırsaldan kente, kentten pandemi koşullarına geçişle birlikte oyun kültürü de her yaş kategorisi

için olduğu gibi kamusal alan içerisindeki sahipliğini büyük ölçüde bırakarak ev içi alanda temsil mekanizmaları geliştirmiştir.

7. Geleneksel oyunlarda çocuklar etken birer aktör görünümündedirler. Ancak bu aktörlük zaman içerisinde oyun kültürünü dönüştürmektedir. Siirt'te çocukların ihtiyaç duyduğu oyunu bir sosyal alan olarak oyun parkından karşılamaları, bu yönde oyun parkı oluşturulması ve geliştirilmesi haberlere en çok yansıyan temayı oluşturmaktadır. Bununla birlikte kentte geleneksel oyunlar nostaljik de olsa sürdürülmeye çalışılmaktadır. Oyun evde veya sokakta özgür bir şekilde oynanırken kamusal alan içerisinde oyun parkları sayesinde sahiplenilmiştir. Bu bakımdan çocukluğun ve oyunun değişimi geleceğin yetişkinlerinin gelişim yönünü anlamak açısından önemli bir katkı sunmaktadır. Tüm dünyadaki gelişmelere paralel olarak her yaş kategorisi için olduğu gibi çocuklarda da dijital oyunlara yönelimde artış gözlemlenmiştir. Anlatıcı, bu yönelimi açık bir şekilde okuyucusuna sunmaktadır.

8. Metinlerdeki çocuk imajı anlatıcı tarafından bilinçli olarak altı çizilen bir husustur. Bu imaj bağlamında çocuk haberleri yetişkin sorumluluklarını üstlenen çocuklardan oluşmaktadır. Siirt özelinde ortaya çıkan bu durum çocukluğun yetişkinlerden ve yetişkinlerin sorumluluklarından bağımsız bir kategori olmadığını ortaya çıkarmıştır. Ancak yetişkinlerin dünyasına öykünen çocuk imajı her zaman olumlu bir sonuç taşımamaktadır. Anlatıcı bu bağlamda masumiyet yitişinin iletisini sunmaktadır. Yetişkinlerin dünyasının olumsuzlukları çocuk suçluluğu, çocuk işçiliği, terör, çocuk yaşta evlilik, çocukların yetişkinlerin dünyasına erken zamanda adım atması, yetişkinlerin çeşitli konulardaki dayatımları, çocukların yetişkinlerin ortaya çıkardığı zararı üstlenilmesinin beklentisi gibi konu ve sebep bağlamalarının çocuklukla ilişkilendirilmiş olması masumiyeti ortadan kaldırmaktadır.

9. Dil ve sosyolojinin harmanlandığı bu çalışmada çocuk ve oyun temalı haber metinleri Van Dijk'in söylem analizi yöntemine dayalı olarak incelenmiştir. Bu incelemenin bundan sonraki çalışmalara kaynaklık edebileceğini söylemek mümkündür.

Etik Kurulu İzni

Bu çalışma etik kurulu izni gerektirmemektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- And, M. (1994). Kùltürler kavşagında oyun ve oyun nesnelерinin tarihi. (Haz: B. Onur). *Toplumsal tarihte çocuk*. (s.144-157). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- And, M. (1997). Geleneksel kùltürlerde çocuğun yeri ve anlamı. (Haz: B. Onur). *1. Ulusal Çocuk Kùltürü Kongresi Bildirileri: Çocuk Kùltürü*. (s.397-405). Ankara Üniversitesi Çocuk Kùltürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Arıtürk, A. *Siirt Gazetesi nasıl hazırlanır, nasıl basılırdı!* (2014, 08 Ağustos). Siirt Gazetesi, 8.
- Arıtürk, A. 79. *Yayın yılını idrak ederken Siirt Gazetesi nostaljisi*. (2016, 08 Ağustos). Siirt Gazetesi, 8.
- Ariès, P. (1962). *Centuries of childhood: A social history of family life*. (Çev. R. Baldick). Alfred A. Knopf.
- Aydoğmuş Ördem, Ö. (2020). *Çocukluk sosyolojisi: Paradigmalar-paradokslar-eleştiriler*. Çizgi Kitabevi.
- Balcı, B. (2017). *İngilizce ders kitaplarının Avrupa Dilleri öğretimi ortak çerçeve programındaki genel yetkinlikler bağlamında eleştirel söylem çözümlemesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bumin, K. (2013). *Batı'da devlet ve çocuk*. Çizgi Kitabevi.
- Cengiz, A. S. (1997). Kdz. Ereğli örneğinde çocuk oyunlarının halkbilim açısından değerlendirilmesi. (Haz: B. Onur). *1. Ulusal Çocuk Kùltürü Kongresi Bildirileri: Çocuk Kùltürü*. (s. 441-474). Ankara Üniversitesi Çocuk Kùltürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Demir Gürdal, A. (2013). Sosyolojinin ihmal edilen kategorisi çocuklar üzerinden çocukluk sosyolojisine ve sosyolojiye bakmak. "İş, Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15(4), 1-26. <http://www.isguc.org/pdf/cilt15sayi4/531.pdf>
- Eisen, G. (2014). *Soykırım yıllarında çocuklar ve oyun: Holokost'un gölgesindeki oyunlar*. (Çev. B. Orhaner). Phoenix.
- Ertan, G. G. (2019). *Türkiye'de çocukluğun politik inşası*. (3. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ertan Keskin, Z. (2004). *Türkiye'de Haber İncelemelerinde Van Dijk Yöntemi. Haber-Hakikat ve İktidar İlişkisi*. Elips Yayınları.
- Feyzioğlu, N. (2012). "Koroğlu Destanı'nın Batı Kolları Üzerinde Eleştirel Söylem Çözümlemesi", *Türkiyat Araştırmaları*, 16, 57-86. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/144458/koroglu-destaninin-bati-kollari-uzerinde-elestirel-soylem-cozumlemesi>
- Göncü, A. (2001). Toplumsal ve kültürel bağlamın çocuk oyunlarındaki yeri. (Haz: B. Onur). *3. Ulusal Çocuk Kùltürü Kongresi: Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk*. (s.37-50). Ankara Üniversitesi Çocuk Kùltürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Güçlü, S. (2016). Çocukluk ve çocukluğun sosyolojisi bağlamında çocuk hakları. *Sosyoloji Dergisi*. Armağan sayısı: 1-22. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/592766>
- Gülsoy, S. (2017). *Dijital oyuncu kimliğinin inşası ve sunumu*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülsoy, S. (2019). Oyun, kültür ve zaman. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 62, 317-337. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/745744>

- Günay, V. D. (2013). *Söylem Çözümlemesi*, Papatya Yayınları.
- Gürdal, A. (2004). *Türkiye'de çocukluğun değişimi: Çocuk imgesinin Doğan Kardeş Dergisi üzerinden okunması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürkan, H. (2021). Cumhuriyet Gazetesinde çocuk ve çocukluk meselesi (1928-1939). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (104), 173-220. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2051485>
- Heywood, C. (2003). *Baba bana top at! Batı'da çocukluğun tarihi*. (Çev. E. Hoşsucu). Kitap Yayınevi.
- Huizinga, J. (2015). *Homo Ludens: Oyunun toplumsal işlevi üzerine bir deneme*. (5. Basım). (Çev. M. A. Kılıçbay). Ayrıntı Yayınları.
- İnce Özyıldırım, I. (2010). *Tür çözümlemesi: Türkçe metin incelemeleri ve karşılaştırmalar*, BilgeSu Yayıncılık.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1994). Türkiye'de değişen aile ve çocuğun değeri. (Haz: B. Onur). *Toplumsal tarihte çocuk*. (s.31-38). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. & Ataca, B. (2017). Çocuğun değeri ve aile değişimi: Türkiye'den otuz yıllık bir portre. (Çev: P. Önder Erol ve E. Aloğlu). *Sosyoloji Dergisi*, 35, 77-101. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/490971>
- Kocaman, A., Ruhi, Ş., Zeyrek, D., Doltaş, D., Öner, I., & Doğan, G. (2009). *Söylem Üzerine*, ODTÜ Yayıncılık.
- Mayall, B. (2018). *Çocukluk sosyolojisi tarihi*. (Çev. T. Fırncı Orman). Beta.
- Neuman, W. L. (2016). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nicel ve nitel yaklaşımlar (2. Cilt)*. (8. Basım). (Çev. S. Özge). YayınOdası.
- Onur, B. (1994). Sunuş. (Haz: B. Onur). *Toplumsal tarihte çocuk*. (s. 1-7). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Onur, B. (2005). Çocukluğun dünü ve bugünü. *Kebikeç* 19: 99-112. https://kebikecdergi.files.wordpress.com/2012/07/08_onur.pdf
- Onur, B. (2016). *Oyunlar ve oyuncaklar: Oyunun ve oyuncuğun kültürel tarihi*. KalemKitap Yayıncılık.
- Ortaylı, İ. (2018). *Osmanlı toplumunda aile*. (17. Baskı). Timaş Yayınları.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun yokoluşu*. (Çev: K. İnal). İmge Kitabevi Yayınları.
- Solak, Ö. (2011). Küçük Ağa romanının eleştirel söylem analizi, *Akademik Bakış Dergisi*, 26, 1-14. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868117.pdf>
- Somuncu, M. (2020). Dr. Fahrettin Koca'nın sosyal medyadaki salgınla ilgili paylaşımlarının eleştirel söylem analizi yöntemi ile incelenmesi, *Kesit Akademi Dergisi*, 6(23), 21-40. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1517253>
- Sormaz, F. (2010). *Çocukluk imgesi, oyun ve oyuncak: Sosyo-kültürel bir analiz*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sözen, E. (1999). *Söylem*. Paradigma Yayınları.
- Stearns, P. N. (2021). *Çocukluğun tarihi*. (Çev: H. Dikmen ve B. Uçar). İndie Kitap.
- James, A. (2001). 'Yeni' çocuk sosyolojisinde sorunlar, bakış açıları ve uygulamalar. (Çev. E. G. Kapçı). (Haz: B. Onur). 3. *Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk*. (s.27-36). Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.

- Uçan, M. H. (2013). *Dilbilim göstergebilim ve edebiyat eğitimi*, 2. bs. Hece Yayınları.
- Van Dijk, T. A. (1988a). *New analysis: Case studies of international and national news in the press*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Van Dijk, T. A. (2015). Söylem ve ideoloji çok alanlı bir yaklaşım, (Çev. N. Ateş), B. Çoban (Ed.), *Söylem ve İdeoloji*, Su Yayınları, 15-100.
- Vardar, B., Demircan, Ö., Doğuman, E., Güz, N., Işık, G., Özil, Ş. & Sözer, E. (1983). *XX. Yüzyıl dilbilimi*. B. Vardar (Ed.), Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çalışmada Kullanılan Siirt Gazetesi'ndeki Haber Başlıkları

- Birlikte oyun oynayalım projesi hayata geçiriliyor*, 19 Ekim 2016: 3.
- Bu çocuklar artık sokaklarda!*, 19 Haziran 2019: 8.
- Bu çocuklar bizim*, 20 Mayıs 2015: 2.
- Çocuğu 'sanal alemin kötülüklerinden' koruyun*, 07 Şubat 2015: 5.
- Çocuğun oynadığı oyun mesleğinin de habercisi*, 02 Haziran 2016: 4.
- Çocuğunuzun açık alanda oynamasına izin verin*, 18 Eylül 2015: 3.
- Çocuk dünyası oyun parkı bölgenin en büyük temalı oyun parkı*, 25 Nisan 2018: 8.
- Çocuklar akülü araba ile ameliyathaneye gidiyorlar*, 17 Kasım 2016: 8.
- Çocuklar belediyeden oyun parkı istedi*, 13 Haziran 2014: 8.
- Çocuklar oyun parkı istediler*, 09 Kasım 2015: 1.
- Çocuklarımız robotlaşsın*, 26 Eylül 2014: 5.
- Çocuk oyun grupları çocukların yüzünü güldürdü*, 23 Temmuz 2016: 7.
- Çocuk parkı olmayan tek il'iz!*, 28 Haziran 1999: 1.
- "Çocuk parklarımız çok yetersiz!"*, 29 Haziran 2013: 1.
- Çocuk parklarına ihtiyacımız var*, 12 Mart 1990: 1.
- Çocuk parkları önemli bir ihtiyaç değil mi?*, 19 Mayıs 1992: 1.
- Devlet hastanesinde çocuklara akülü araç uygulaması*, 01 Haziran 2016: 7.
- Geleneksel çocuk oyunları bugün Siirt'te oynanacak*, 14 Kasım 2014: 4.
- Geleneksel çocuk oyunları oynandı*, 17 Kasım 2014: 4.
- İlkokullara geleneksel oyun çizgileri çizildi*, 19 Ocak 2017: 7.
- İnternet, çocukları depresyona sokuyor*, 21 Ekim 2015: 5.
- Kendi küçük yüreği büyük çocuk*, 02 Temmuz 2019: 1.
- Kurulan oyun parkı sayesinde çocuklar hastaneyi sevmeye başladı*, 14 Temmuz 2016: 1.
- "Okullar hayat bulsun" çocuk oyunları yarışması 22 okulumuzun katılımıyla 5 Mayıs'ta başlayacak*, 09 Nisan 2014: 8.
- Oyun parkı hizmete açıldı*, 27 Mayıs 2014: 4.
- Oyun parkı olmadığından orta refujlada oyun oynuyorlar*, 04 Mart 2015: 1.

Öğrenciler okul denetimi dışında kaldılar-çocuklarımızı kötü alışkanlıklardan korumalıyız, 20 Haziran 1995: 2.

Öğrenci ve küçük çocukları korumak görevi, 23 Ocak 1996: 1.

Park'sız çocuklar, 15 Mayıs 1997: 2.

Siirt'te çocuklar harçlıklarını biriktirip ihtiyaç sahibi bir çocuğa bağışladı, 18 Mayıs 2021: 7.

Siirt'teki okullarda geleneksel oyun çizgileri çizi(li)yor, 13 Mart 2017: 7.

Şırnak'ta psikolojik sorunu olan çocuklara DİKA'dan proje desteği, 23 Mart 2017: 2.

Şişme oyun parkları mikrop saçıyor, 30 Eylül 2015: 6.

Tandırılar tütmeye, çocuklar oynamaya başladı, 23 Eylül 2014: 3.

Yeni çocuklar neden neşesiz?, 24 Aralık 2014: 5.

5 Yaşındaki çocuk kumbarasında biriktirdiği parayı roza bebeğe bağışladı, 24 Ekim 2020: 1.

7 Mahalleye 8 Adet çocuk oyun grubu kuruluyor, 15 Temmuz 2016: 8.

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI İÇİN CHATGPT POTANSİYELİNİN AÇIĞA ÇIKARILMASI: UYGULAMALAR, ZORLUKLAR VE GELECEK YÖNELİMLER

 Volkan AŞKUN^a

Özet

Yapay zekâ araçlarının sosyal bilim araştırmalarına entegrasyonu hem fırsatlar hem de zorluklar sunmaktadır. Büyük ölçekli bir üretici dil modeli olan ChatGPT, insan benzeri metin üretme ve karmaşık dilsel kalıpları anlama konusunda güçlü yetenekler göstererek sosyal bilimciler için umut verici bir araç haline gelmiştir. Bu teorik makale, ChatGPT'nin teorik temellerine, potansiyel uygulamalarına, etik ve toplumsal hususlara ve gelecekteki araştırma yönlerine odaklanarak sosyal bilimlerdeki araştırmaları destekleme potansiyelini araştırmaktadır. ChatGPT'nin teorik temellerini incelemekte ve sosyal bilim araştırmalarıyla ilgisi tartışılmaktadır. Daha sonra nitel veri analizi, anket ve mülakat tasarımı, hipotez oluşturma ve kamuoyu görüşü modellemesi dahil olmak üzere bir dizi potansiyel uygulaması keşfedilmektedir. Daha sonra, ChatGPT'yi sosyal bilim araştırmalarında kullanmanın etik ve toplumsal sonuçlarına değinerek, yapay zekâ araçlarının sorumlu bir şekilde geliştirilmesi ve dağıtılması ihtiyacını vurgulanmaktadır. Bu fırsatlar ve zorluklar ışığında, sınırlamaları ele almayı, model performansını iyileştirmeyi, etik ilkeleri dahil etmeyi ve disiplinler arası iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan bir araştırma gündemi önerilmektedir. Çalışmada, ChatGPT gibi yapay zekâ araçlarını çevreleyen sürekli araştırma ve diyalogun, sosyal bilim araştırmalarında sorumlu ve etkili kullanımlarını sağlamak için çok önemli olduğunu savunulmaktadır. Bu makale, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarındaki potansiyelinin teorik olarak anlaşılmasına katkıda bulunmakta ve gelecekteki çalışmalar için bir yol haritası sunmakta, nihayetinde sosyal fenomenlerin daha derinlemesine anlaşılmasını teşvik etmekte ve toplumsal refahı artıran kanıta dayalı politikalar ve müdahaleler hakkında bilgi vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, ChatGPT, Sosyal bilim araştırması, Hesaplamalı sosyal bilimler, Nitel veri analizi.

^aDr. Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi, Demre Dr. Hasan Ünal MYO, volkanaskun@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 12.04.2023, Makale Kabul Tarihi: 12.06.2023

UNLOCKING THE POTENTIAL OF CHATGPT FOR SOCIAL SCIENCE RESEARCH: APPLICATIONS, CHALLENGES, AND FUTURE DIRECTIONS

Abstract

The integration of artificial intelligence tools into social science research presents both opportunities and challenges. ChatGPT, a large-scale generative language model, has demonstrated powerful capabilities for generating human-like text and understanding complex linguistic patterns, making it a promising tool for social scientists. This theoretical paper explores the potential of ChatGPT to support research in the social sciences, focusing on its theoretical foundations, potential applications, ethical and societal considerations, and future research directions. We begin by examining the theoretical underpinnings of ChatGPT and discuss its relevance to social science research. We then explore a range of potential applications, including qualitative data analysis, survey and interview design, hypothesis generation, and public opinion modeling. Subsequently, we address the ethical and societal implications of using ChatGPT in social science research, emphasizing the need for responsible development and deployment of AI tools. In light of these opportunities and challenges, we propose a research agenda aimed at addressing limitations, improving model performance, incorporating ethical principles, and fostering interdisciplinary collaboration. We argue that continued investigation and dialogue surrounding AI tools like ChatGPT are crucial for ensuring their responsible and impactful use in social science research. This paper contributes to the theoretical understanding of ChatGPT's potential in social science research and provides a roadmap for future studies, ultimately promoting a deeper understanding of social phenomena and informing evidence-based policies and interventions that enhance societal well-being.

Keywords: Artificial intelligence, ChatGPT, Social science research, Computational social science, Qualitative data analysis..

Giriş

Yapay zekâ, son yıllarda çok çeşitli endüstrileri ve araştırma alanlarını dönüştürerek dikkate deĝer adımlar atmaktadır. Bu gelişmelerden biri de GPT-4 mimarisine dayanan son teknoloji bir doĝal dil işleme modeli olan ChatGPT'nin ortaya çıkmasıdır (Brown vd., 2020). ChatGPT, metin özetleme, eviri, içerik oluşturma ve daha fazlası gibi çeşitli uygulamalarda muazzam bir potansiyel göstermektedir. ChatGPT, yetenekleri göz önüne alındıĝında, geleneksel olarak manuel veri toplama ve analiz yöntemlerine dayanan sosyal bilim araştırmaları (Bryman, 2016) için heyecan verici bir fırsat sunmaktadır. Bu makale, ChatGPT'nin altında yatan teknolojiyi, potansiyel uygulamaları ve etik ve toplumsal hususları inceleyerek ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarındaki teorik temellerini ve potansiyelini keşfetmeyi amaçlamaktadır.

Sosyal bilimler alanı, insan davranışlarını, etkileşimlerini ve sosyal yapılarını anlamaya ve açıklamaya çalışan sosyoloji, psikoloji, ekonomi ve siyaset bilimi gibi çok çeşitli disiplinleri kapsar (Healy & Moody, 2014). Son yıllarda, hesaplama yöntemleri ve veri analizindeki gelişmeler, sosyal bilimlerde yeni araştırma yaklaşımlarının önünü açmıştır (Lazer vd., 2009). Yapay zekâ ve makine öĝrenimi teknolojilerinin ortaya çıkışı bu deĝiřimi daha da hızlandırmış ve araştırmacılara karmaşık sosyal

olguları keşfetmek için yeni yollar sunmuştur (Mullainathan & Spiess, 2017). Genellikle sembolik yapay zekâ veya kural tabanlı yapay zekâ olarak adlandırılan geleneksel yapay zekâ, önceden tanımlanmış kurallar ve sezgisel yöntemler üzerinde çalışır. Bu sistemler, bir dizi kuralı takip ederek belirli görevleri yerine getirmek üzere insanlar tarafından açıkça programlanır. Buna örnek olarak, tıbbi teşhis alanında tavsiyelerde bulunmak için sabit kodlanmış bir bilgi tabanı kullanan uzman bir sistem verilebilir (Jackson, 1986). Bu sistemler net kuralları olan görevler için etkili olabilirken, verilerden öğrenme ve yeni durumlara uyum sağlama becerisinden yoksun oldukları için belirsizlik içeren veya doğal dilin daha derinlemesine anlaşılmasını gerektiren görevlerde zorlanırlar. Öte yandan ChatGPT gibi büyük dil modelleriyle örneklendirilen üretken yapay zekâ, bu kural tabanlı yaklaşımdan bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Bu modeller belirli bir görev için açıkça programlanmamıştır. Bunun yerine, büyük miktarda eğitim verisinden öğrendikleri kalıplara dayalı çıktılar üretmeyi öğrenirler. Örneğin, çeşitli internet metinleri üzerinde eğitilen ChatGPT, sağlanan girdiyle bağlamsal olarak alakalı insan benzeri metinler üretebilir (Brown vd., 2020). Bu güçlü araç, büyük miktarda metinsel veriyi analiz edebilir, kalıpları belirleyebilir ve anlamlı yanıtlar üretebilir, bu da onu özellikle sosyal bilim araştırmaları için çok uygun hale getirir. Sosyal bilimciler, çalışmalarında ChatGPT'yi kullanarak, zaman alan veri toplama ve analiz süreçleri veya insan kodlaması ve yorumlamasının sınırlamaları gibi geleneksel araştırma yöntemleriyle ilişkili birçok zorluğun üstesinden gelebilirler (Bryman, 2016; Grimmer & Stewart, 2013).

Bununla birlikte, ChatGPT ve benzeri yapay zekâ teknolojilerinin sosyal bilim araştırmalarına entegrasyonunun zorlukları da yok değildir. Bu araçların sorumlu ve etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak için veri gizliliği, algoritmik önyargı ve etik hususlarla ilgili endişeler ele alınmalıdır (Metcalf & Crawford, 2016; O'Neil, 2016). Ayrıca, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında uygulanması hem yapay zekâ modelinin hem de araştırma alanının teorik temelleri hakkında önemli soruları gündeme getirmektedir. Örneğin, araştırmacılar ChatGPT'nin derin öğrenme ve doğal dil işleme tekniklerine dayanmasının sosyal bilimlerdeki teoriler ve paradigmalara nasıl uyumlu olduğunu veya bunlara nasıl meydan okuduğunu göz önünde bulundurmalıdır (Brown vd., 2020).

Bu makale, ChatGPT'nin teorik temellerini inceleyerek ve olası uygulamalarını ve sonuçlarını araştırarak sosyal bilim araştırmalarındaki potansiyelinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Makale, her iki alanın da temelini oluşturan teorik çerçevelere odaklanarak, yapay zekâ ve sosyal bilim araştırmaları ile ilgili literatürü gözden geçirerek başlamaktadır. Ardından, derin öğrenme ve doğal dil işlemenin altında yatan ilkeleri ve bunların sosyal bilim araştırmalarıyla ilişkisini tartışarak ChatGPT'nin teorik temellerini incelemektedir. Ardından, makale, ChatGPT için sosyal bilim araştırmalarında bir dizi potansiyel uygulama önermekte, her uygulamanın teorik sonuçlarını araştırmakta ve farklı araştırma bağlamlarında kullanımını gösteren örnekler veya varsayımsal durum çalışmaları sunmaktadır. ChatGPT'yi sosyal bilim araştırmalarında kullanmanın etik ve toplumsal hususlarını ele almak için makale daha sonra veri gizliliği, rıza ve algoritmik önyargılarla ilgili potansiyel endişeleri ve bunların hem ChatGPT hem de sosyal bilim araştırmalarının teorik temelleriyle kesişme noktalarını incelemektedir. Ek olarak, makale, araştırma uygulamalarında sorumlu yapay zekâ entegrasyonunun önemini vurgulayarak, bu etik ve toplumsal kaygıları ele almak için potansiyel stratejiler veya yönergeler önermektedir. Etik ve toplumsal konuların tartışılmasının ardından bu makale

yeni uygulamaları, ChatGPT teknolojisindeki gelişmeleri ve ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarındaki rolünün anlaşılmasını daha da ileriye taşıyabilecek alternatif teorik bakış açılarını göz önünde bulundurarak gelecekteki araştırmalar için potansiyel alanları belirlemektedir. Bu bölüm ayrıca, ChatGPT'nin teorik temellerinin ve sosyal bilimlerdeki potansiyel uygulamalarının sürekli olarak araştırılmasını teşvik eden, disiplinler arası iş birliğine ve yapay zekâ geliştiricileri ile sosyal bilimciler arasında devam eden diyaloga duyulan ihtiyacı vurgulayan bir araştırma gündemi önermektedir. Son olarak makale, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarındaki potansiyelinin teorik olarak anlaşılmasına yönelik temel argümanları ve katkıları özetleyerek sona ermektedir. Makale, sosyal bilim araştırması bağlamında ChatGPT gibi yapay zekâ araçlarını çevreleyen sürekli araştırma ve eleştirel düşünmenin önemini ve ayrıca bu teknolojilerin araştırma sürecine sorumlu ve etik bir şekilde entegre edilmesi ihtiyacını vurgulamaktadır.

Sosyal bilim araştırmalarında ChatGPT'nin teorik temellerinin ve potansiyel uygulamalarının kapsamlı bir incelemesini sunan bu makale, yapay zekâ ve makine öğrenimi teknolojilerinin alana entegrasyonunu çevreleyen süregelen söyleme katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Yapay zekâ ilerlemeye ve toplumun çeşitli yönlerini yeniden şekillendirmeye devam ederken, sosyal bilimcilerin bu teknolojilerle ilişki kurması hem potansiyel faydalarını hem de zorluklarını keşfetmesi ve ChatGPT gibi yapay zekâ araçlarının destekleyebileceği, geliştirebileceği yolların daha iyi anlaşılmasını teşvik etmesi çok önemlidir.

A. ARKA PLAN ve İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Bu bölüm, yapay zekâ ve sosyal bilim araştırmaları ile ilgili literatürün kapsamlı bir incelemesini sunmakta, teorik çerçevelere, uygulamalara ve yapay zekâ teknolojilerinin alana entegrasyonu ile ilgili zorluklara odaklanmaktadır. Yapay zekânın sosyal bilim araştırmalarındaki evrimini inceleyerek ve ChatGPT ve benzer modellerin çeşitli uygulamadaki rolünü tartışarak, bu bölüm ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarındaki teorik temellerini ve potansiyelini anlamak için gerekli bağlamı sağlamayı amaçlamaktadır.

1. Sosyal Bilim Araştırmalarında Yapay Zekâ

Sosyal bilim araştırmalarında yapay zekâ kullanımı, araştırmacıların karmaşık sosyal fenomenleri keşfetmek için makine öğrenimi algoritmalarından ve hesaplama yöntemlerinden giderek daha fazla yararlanmasıyla son birkaç on yılda önemli ölçüde artmıştır (Lazer vd., 2009). Yapay zekânın sosyal bilimlerdeki ilk uygulamaları ekonomi, politika ve şehir planlama gibi çeşitli alanlarda karar verme süreçlerini desteklemek için uzman sistemlerin ve bilgi tabanlı modellerin geliştirilmesine odaklanmıştır. Daha yakın zamanlarda bu alan, büyük ölçekli veri kümelerini analiz etmek ve sosyal davranış, ağ ve dinamiklerdeki örüntüleri belirlemek için kümeleme, sınıflandırma ve regresyon gibi makine öğrenimi tekniklerinin kullanımında bir artışa tanık olmuştur (Kitchin, 2014; Mullainathan & Spiess, 2017). Örneğin, sosyal bilimciler sosyal medya verilerini incelemek için yapay zekâ algoritmalarını kullanarak kamuoyu duyarlılığı, siyasi kutuplaşma ve bilgi yayılımına ilişkin içgörülerini ortaya çıkarmıştır (Barberá, 2015; Tufekci, 2014).

2. Doğal Dil İşleme ve Sosyal Bilimlerdeki Uygulamaları

Doğal Dil İşleme (NLP), insan dilini anlama, işleme ve üretme yeteneğine sahip algoritmaların ve modellerin geliştirilmesine odaklanan bir yapay zekâ alt alanıdır (Jurafsky & Martin, 2014). NLP haber makaleleri, sosyal medya gönderileri ve görüşme dökümleri gibi metinsel verileri analiz etmek için güçlü araçlar sunduğundan, sosyal bilim araştırmalarıyla giderek daha alakalı hale gelmiştir (Boumans & Trilling, 2018; Grimmer & Stewart, 2013). Araştırmacılar konu modelleme, duygu analizi ve adlandırılmış varlık tanıma gibi NLP tekniklerini, büyük derlemelerden anlamlı bilgiler çıkarmak ve kamuoyu, siyasi söylem ve sosyal ağlar dahil olmak üzere çeşitli sosyal fenomenleri keşfetmek için kullanmışlardır (Blei vd., 2003; Pang & Lee, 2008; Ritter vd., 2011). Ayrıca NLP, insan iletişimini ve muhakemesini simüle edebilen hesaplamalı dil modelleri geliştirmek için kullanılmış ve sosyal bilim araştırmalarında dilbilimsel ve bilişsel süreçlere yeni bakış açıları sunmuştur (Elman vd., 1996; Steels, 2003). Doğal Dil İşleme (NLP) alanında, büyük dil modelleri insan dilini anlamak ve üretmek için güçlü bir araç olarak ortaya çıkmıştır. OpenAI (Brown vd., 2020) tarafından geliştirilen Transformer tabanlı GPT-3 modeli gibi bu modeller, bağlamı anlama, tutarlı metin üretme ve hatta ilkel düzeyde anlama ve konuşma gösterme yeteneğine sahiptir. Bununla birlikte büyük dil modelleri (large language models - LLM) çok büyük miktarlarda metin verisi üzerinde eğitilir, akıcılığı ve tutarlılığı bakımından dikkate değer ölçüde insana benzeyen bir dil üretebilir. OpenAI'nin GPT serisi, Google'ın BERT (Devlin vd., 2018) ve T5 (Raffel vd., 2020) gibi bu modeller, dilin yapısını ve anlamını kavramak için derin öğrenme mimarilerinden yararlanır. Bu modeller, çıktıdaki her bir kelimeyi oluştururken girdinin farklı kısımlarına değişken miktarlarda "dikkat" göstererek dildeki uzun menzilli bağımlılıkları ele almalarını sağlayan transformer olarak bilinen bir yapı kullanır (Vaswani vd., 2017). Bu yetenek, insan dilini analiz etme ve anlama becerisinin kritik içgörüler sağlayabileceği sosyal bilim araştırmalarında özellikle önemlidir. Örneğin, LLM, belirli bir konudaki kamuoyu duyarlılığı için sosyal medya gönderilerini analiz etmek veya siyasi konuşmalar ile haber yazılarının kalıplarını ve eğilimlerini anlamak için kullanılabilir. Bunun yanı sıra sosyal LLM'nin uygulanması, büyük hacimli verileri hızlı bir şekilde işleme ve analiz etme, kalıpları ve eğilimleri belirleme ve verilere dayalı tahminler veya öneriler yapma yeteneği gibi çeşitli avantajlar sunar. Ayrıca bu modeller, zaman alan görevleri otomatikleştirerek ve karmaşık sosyal olguları keşfetmek ve anlamak için yeni yollar sunarak araştırmacıların geleneksel nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bazı sınırlamalarının üstesinden gelmelerine yardımcı olabilir.

3. ChatGPT ve Diğer Alanlardaki Uygulamaları

GPT-4 mimarisi oluşturan ChatGPT metin özetleme, çeviri, içerik oluşturma ve soru yanıtlama gibi çeşitli NLP görevlerinde etkileyici yetenekler göstermiştir (Brown vd., 2020). Bu yetenekler ChatGPT'nin sosyal bilimlerin ötesinde sağlık (Aydın & Karaarslan, 2022), eğitim ve müşteri hizmetleri de dahil olmak üzere çok çeşitli alanlarda uygulanmasına yol açmıştır (Brown vd., 2020; Gururangan vd., 2020). Örneğin ChatGPT, kişiselleştirilmiş öneriler sunabilen, kullanıcıların sorularını yanıtlayabilen ve bağlama duyarlı sohbetler gerçekleştirebilen yapay zekâ güdümlü sohbet robotları geliştirmek için kullanılmıştır (Sperli, 2021). Sağlık alanında ChatGPT, elektronik sağlık kayıtlarını analiz etmek, hasta sonuçlarını tahmin etmek ve tıbbi raporlar oluşturmak için kullanılmıştır (Lalmuanawma vd., 2020; Shickel vd., 2018). Eğitim alanında ChatGPT'ye benzer şekilde yapay zekâyla, kişiselleştirilmiş geri bildirim sağlayabilen,

öĝrenci performansını değerlendirebilen ve iş birliğine dayalı öĝrenmeyi kolaylaştırabilen akıllı özel ders sistemleri geliştirmek için kullanılmıştır (Winkler & Söllner, 2018). Bunların yanı sıra Aydın ve Karaarslan (2023)'in kapsamlı çalışmasından Tablo 1'de yer alan bazı çalışmalara bakıldığında alanda geniş çerçevede ilgi olduğu gözlenebilir.

ChatGPT'nin bu farklı uygulamaları, sosyal bilim araştırmalarındaki çeşitli zorlukları ve fırsatları ele alma potansiyelini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, modelin araştırma sürecine sağlam bir şekilde entegre edilmesini sağlamak için ChatGPT'nin teorik temellerini ve sosyal bilim teorileri ve metodolojileri ile uyumunu incelemek önemlidir.

Tablo 1. Örnek Çalışmalar

Yazar	Çalışmanın Adı	Eğitim	Sağlık	Akademik Yazım	İşletme, Finans, Ekonomi	Hukuk
Armstrong (2023)	Who's afraid of ChatGPT? An examination of ChatGPT's implications for legal writing			√		√
Aydin ve Karaarslan (2022)	OpenAI ChatGPT generated literature review: Digital twin in healthcare		√	√		
Bommarito vd. (2023)	Gpt as knowledge worker: A zero-shot evaluation of (AI)CPA capabilities	√				√
Chesterman (2023)	AI-generated content is taking over the world. but who owns it?.				√	√
Choi vd. (2023)	ChatGPT goes to law school	√				√
Cotton vd. (2023)	Chatting and cheating: Ensuring academic integrity in the era of ChatGPT	√				
Dowling ve Lucey (2023)	ChatGPT for (finance) research: The Bananarama Conjecture				√	
Frye, (2022)	Should using an AI text generator to produce academic writing be plagiarism?	√		√		
Hacker (2022)	The European AI Liability Directives—Critique of a Half-Hearted Approach and Lessons for the Future					√
Jeblick vd. (2022)	ChatGPT makes medicine easy to swallow: An exploratory case study on simplified radiology reports		√			
Leippold (2023)	Sentiment spin: Attacking financial sentiment with GPT-3				√	
Marti (2022)	From data to trade: A machine learning approach to quantitative trading			√		
Mellon vd., (2022)	Does GPT-3 know what the most important issue is? Using large language models to code open-text social survey responses at scale	√				
Nisar ve Aslam (2023)	Is ChatGPT a good tool for T&CM students in studying pharmacology?	√	√			
Pavlik (2023)	Collaborating with ChatGPT: Considering the implications of generative artificial intelligence for journalism and media education	√		√		
Ryznar (2023)	Exams in the time of ChatGPT	√		√		
Shope (2023)	Best practices for disclosure and citation when using artificial intelligence tools				√	
Susnjak (2022)	ChatGPT: The end of online exam integrity?	√		√		
Uludağ (2023)	The use of AI supported Chatbot in psychology			√		
Ventayen (2023)	OpenAI ChatGPT generated results: similarity index of artificial intelligence-based contents	√		√		

Kaynak: Aydın ve Karaarslan (2023)

4. Sosyal Bilimler Araştırmalarında Yapay Zekanın Zorlukları ve Sınırlamaları

ChatGPT gibi yapay zekâ teknolojileri sosyal bilim araştırmaları için umut verici yollar sunarken, araştırmacıların ele alması gereken çeşitli zorlukları ve sınırlamaları da beraberinde getirmektedir. Yapay zekâ modelleri genellikle hassas veya kişisel olarak tanımlanabilir bilgiler içerebilecek büyük ölçekli veri kümelerine dayandığından, veri gizliliği ve etik hususlar önemli bir endişe kaynağıdır (Metcalf & Crawford, 2016; O'Neil, 2016). Veri gizliliğinin sağlanması ve araştırma katılımcılarının

haklarının korunması, sorumlu ve etik sosyal bilim araştırmaları yürütmenin çok önemli yönleridir. ChatGPT gibi yapay zekâ modellerinin uygulanmasındaki bir diğer zorluk da önyargılı eğitim verilerinden veya algoritmaların kendi içlerindeki önyargılardan kaynaklanabilecek algoritmik yanlılık potansiyelidir (Bolukbasi vd., 2016; Caliskan vd., 2017). Algoritmik yanlılık, sosyal bilim araştırmalarında adil olmayan veya ayrımcı sonuçlara yol açabilir ve araştırma bulgularının geçerliliğini ve güvenilirliğini zayıflatabilir. Araştırmacılar, bulgularının daha geniş bir nüfusu temsil etmesini ve genellenebilir olmasını sağlamak için yapay zekâ modellerindeki potansiyel önyargıları belirleme ve azaltma konusunda dikkatli olmalıdır.

Ayrıca, yapay zekâ modellerinin yorumlanabilirliği ve şeffaflığı zorlayıcı olabilir, çünkü bu modellerin altında yatan mekanizmalar genellikle karmaşıktır ve anlaşılması zordur (Gunning & Aha, 2019). Bu "kara kutu" sorunu, araştırmacılar modelin belirli bir sonuca nasıl ulaştığını açıklamakta zorlanabileceğinden, yapay zekâ modellerinden elde edilen araştırma bulgularının tekrarlanabilirliği ve güvenilirliği konusunda endişelere yol açmaktadır (Miller, 2019). ChatGPT gibi yapay zekâ modellerinin yorumlanabilirliğini ve şeffaflığını artırmaya yönelik stratejiler geliştirmek, bu modellerin sosyal bilim araştırmalarına başarılı bir şekilde entegre edilmesi için gereklidir.

5. Sosyal Bilimler Araştırmalarında ChatGPT Üzerine Mevcut Literatür

Sosyal bilimler araştırmalarında yapay zekâ ve NLP tekniklerinin kullanımına ilişkin giderek artan bir literatür olmasına rağmen, özellikle ChatGPT'ye ve bu alandaki uygulamalarına odaklanan çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte, çeşitli alışmalar GPT-2 ve GPT-3 gibi benzer dil modellerinin çeşitli sosyal bilim bağlamlarında kullanımını araştırmış ve ChatGPT'nin araştırma sürecine entegrasyonu ile ilgili potansiyel fırsatlar ve zorluklar hakkında değerli bilgiler sağlamıştır (Brown vd., 2020). Örneğın, araştırmacılar GPT-3'ü siyasi konuşmaları analiz etmek, haber makalelerindeki ideolojik önyargıları belirlemek ve nitel araştırmalar için sentetik mülakat yanıtları oluşturmak için kullanmışlardır (Y. Wang vd., 2020; Zhou vd., 2020). Bu alışmalar, ChatGPT'nin çeşitli sosyal bilim uygulamaları için potansiyelini göstermekte ve teorik temelleri ve alandaki pratik etkileri hakkında daha fazla araştırma yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Özetle, yapay zekâ ve sosyal bilim araştırmaları literatürü, ChatGPT'nin teorik temellerini ve alandaki potansiyelini anlamak için değerli bir bağlam sağlamaktadır. Yapay zekâ teknolojilerinin evrimini, çeşitli araştırma alanlarındaki uygulamalarını ve bunların kullanımıyla ilgili zorlukları ve sınırlamaları inceleyerek, bu arka plan ve ilgili çalışma bölümü, ChatGPT'nin teorik temellerinin, potansiyel uygulamalarının ve sosyal bilim araştırmalarındaki etik ve toplumsal hususların daha sonraki araştırması için temel oluşturmaktadır. Bu bölüm, arka planı ve ilgili çalışmaları inceleyerek, ChatGPT'nin teorik temelleri, potansiyel uygulamaları ve sosyal bilim araştırmalarındaki etik ve toplumsal hususların daha sonraki araştırmaları için bir temel oluşturmuştur.

B. CHATGPT'NİN TEORİK TEMELLERİ

Bu bölümde ChatGPT'nin teorik temelleri ele alınmakta, doğal dil anlama ve üretme görevlerindeki etkileyici performansının altında yatan temel kavramlar, algoritmalar ve metodolojiler

tartışılmaktadır. ChatGPT ile dilbilim, bilişsel bilim ve sosyal bilimlerdeki yerleşik teoriler arasındaki bağlantıları keşfederek, bu bölüm modelin sosyal bilim araştırmalarına katkıda bulunma potansiyelini aydınlatmayı amaçlamaktadır.

1. Bağlantıcılık (Connectionism) ve Derin Öğrenme

ChatGPT'nin mimarisi ve öğrenme mekanizmaları, akıllı davranışın bir ağdaki basit işlem birimlerinin etkileşimlerinden ortaya çıkabileceğini öne süren bağlantıcı paradigmaya dayanmaktadır (Rumelhart & McClelland, 1986). Bağlantıcılık, ChatGPT gibi derin öğrenme modellerinin temelini oluşturan yapay sinir ağlarının (YSA) gelişimi üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur (Lecun vd., 2015). Derin öğrenme karmaşık, yüksek boyutlu verilerden hiyerarşik temsillerin çıkarılmasını sağlayan çok katmanlı YSA'ların tasarımına ve eğitimine odaklanan bir makine öğrenimi alt alanıdır (Goodfellow vd., 2016). Bir derin öğrenme modeli olarak ChatGPT, insan dilini öğrenmek ve oluşturmak için YSA'ların gücünden yararlanarak doğal dil işlemeye çok yönlü ve ölçeklenebilir bir yaklaşım sunar.

2. Transformatörler ve Dikkat Mekanizmaları

ChatGPT'nin mimarisi, Vaswani vd. (2017) tarafından tanıtılan ve NLP alanında devrim yaratan bir sinir ağı türü olan Transformer'a dayanmaktadır. Transformer modeli, modelin girdi dizilerini sıralı olarak değil paralel olarak işlemesini sağlayan öz dikkat mekanizmaları lehine geleneksel tekrarlayan ve evrişimli katmanlardan kaçınır. Bu paralel işleme kabiliyeti, Transformer'ın metinsel verilerdeki uzun menzilli bağımlılıkları verimli bir şekilde öğrenmesine olanak tanır ve bu da çeşitli NLP görevlerindeki başarısında kritik bir faktördür (Vaswani vd., 2017).

Transformer mimarisinin çekirdeğini oluşturan dikkat mekanizması, belirli bir sorguyla ilgilerine göre girdi temsillerinin ağırlıklı bir ortalamasını hesaplar (Bahdanau vd., 2015). Girdi öğelerini önemlerine göre dinamik olarak ağırlıklandırarak dikkat mekanizması, modele bilgi işleme konusunda esnek ve bağlama duyarlı bir yaklaşım kazandırır. Bu bağlama duyarlı işleme kabiliyeti, insan dilinin nüanslarını ve karmaşıklıklarını yakalamanın yanı sıra çeşitli sosyal bilim araştırma bağlamlarına uyum sağlamak için çok önemlidir.

3. Ön Eğitim ve İnce Ayar (Fine-Tuning)

ChatGPT'nin NLP görevlerindeki performansı, ön eğitim ve ince ayardan oluşan iki aşamalı eğitim süreci ile daha da geliştirilmiştir. Ön eğitim aşamasında, model geniş bir metin külliyatına maruz bırakılır ve bir dizideki bir sonraki kelimeyi tahmin ederek makul cümleler oluşturmayı öğrenir (Brown vd., 2020). Bu denetimsiz öğrenme süreci, ChatGPT'nin eğitim verilerinden geniş bir sözdizimi, anlambilim ve dünya bilgisi anlayışı edinmesini sağlar ve daha sonra belirli görevler ve etki alanları için ince ayar yapılabilir. İnce ayar aşamasında, önceden eğitilmiş model, tipik olarak denetimli öğrenme teknikleri kullanılarak daha küçük, göreve özgü bir veri kümesi üzerinde parametreleri optimize edilerek belirli bir göreve uyarlanır (Howard & Ruder, 2018). Bu iki aşamalı eğitim süreci, ChatGPT'nin genel dil anlama yeteneklerinden yararlanmasını sağlarken aynı zamanda belirli bir araştırma bağlamının benzersiz gereksinimlerine uyum sağlayarak onu sosyal bilim araştırmaları için çok yönlü ve özelleştirilebilir bir araç haline getirir.

4. Dilbilimsel ve Bilişsel Teoriler

ChatGPT'nin insan dilini öğrenme ve üretme yeteneği, dilin doğası ve dilin edinilmesi ve kullanılmasının altında yatan süreçler hakkında fikir veren çeşitli dilbilimsel ve bilişsel teoriler ışığında anlaşılabilir. Örneğin dağıtım hipotezi, benzer bağlamlarda geçen kelimelerin benzer anlamlara sahip olma eğiliminde olduğunu öne sürer ve anlamsal bilginin büyük bir eşdizimlilik (co-occurrence) kelimelerin bir arada bulunma modellerinden toplanabileceğini öne sürer (Harris, 1954). ChatGPT'nin bir dizideki bir sonraki kelimeyi tahmin etmeyi öğrenmeyi içeren denetimsiz ön eğitim süreci, model dilin istatistiksel düzenliliklerini yakalayarak anlamsal temsilleri dolaylı olarak öğrendiğinden, dağıtım hipotezinin bir örneği olarak görülebilir (Mikolov vd., 2013). Konuyla ilgili bir diğer teori de dil edinimine yönelik kullanım temelli yaklaşımdır; bu yaklaşıma göre dilsel bilgi, dile maruz kalma ve dille bağlam içinde etkileşime girme yoluyla inşa edilir (Tomasello, 2003). Bu yaklaşım, dil öğreniminde doğuştan gelen, dile özgü mekanizmalardan ziyade deneyimin ve genel bilişsel süreçlerin önemini vurgulamaktadır. ChatGPT'nin büyük ölçekli metin verilerine maruz kalmayı ve bu verilere dayalı olarak parametrelerinin optimizasyonunu içeren öğrenme süreci, kullanıma dayalı perspektifle uyumludur ve modelin doğuştan gelen dilsel yapılardan ziyade deneyim ve örüntü tanıma yoluyla dilsel bilgi edindiğini göstermektedir. Son olarak, insan beynindeki dağıtılmış, paralel işleme mekanizmalarının rolünü vurgulayan dil işleme konusundaki bağlantıcı bakış açısı, ChatGPT'nin bilişsel temelleri hakkında daha fazla bilgi sunmaktadır (Elman vd., 1996). Modelin sinir ağı mimarisi ve dikkat mekanizmaları, insan beyninde dil işlemenin ortaya çıkan, bağlama duyarlı doğasını yakalayan bağlantıcı ilkelerin hesaplamalı bir örneği olarak görülebilir.

5. ChatGPT'yi Sosyal Bilim Teorileri İçinde Konumlandırmak

ChatGPT'nin teorik temellerini anlamak, araştırmacıların modelin yeteneklerini kendi alanlarının epistemolojik ve metodolojik varsayımlarıyla uyumlu hale getirmelerini sağladığından, modeli sosyal bilim araştırmalarına entegre etmek için çok önemlidir. Örneğin, sosyoloji alanında, ChatGPT'nin büyük ölçekli metin verilerine dayalı olarak dil öğrenme ve üretme yeteneği, dil, kültür ve anlam analizi yoluyla sosyal olguları anlamamanın önemini vurgulayan yorumlayıcı paradigmaya bağlanabilir (Schwandt, 2000). Psikoloji alanında, ChatGPT'nin bağlantıcı mimarisi ve öğrenme mekanizmaları, zihinsel temsillerin ve süreçlerin gelişiminde deneyim, bağlam ve etkileşimin rolünü vurgulayan insan bilişine ilişkin bilişsel ve yapılandırmacı perspektiflerle ilişkilendirilebilir (Piaget, 1970; Vygotsky, 1978). Araştırmacılar, ChatGPT'yi bu teorik çerçeveler içine yerleştirerek, modelin sosyal bilim araştırmalarında daha incelikli ve teorik olarak temellendirilmiş uygulamalarını geliştirebilirler.

Özetle, ChatGPT'nin teorik temelleri, doğal dil anlama ve üretme görevlerindeki performansının altında yatan çeşitli kavramları, algoritmaları ve metodolojileri kapsamaktadır. ChatGPT ile dilbilim, bilişsel bilim ve sosyal bilimlerdeki yerleşik teoriler arasındaki bağlantıları inceleyerek, bu bölüm modelin sosyal bilim araştırmalarına çeşitli şekillerde katkıda bulunma potansiyelini aydınlatmıştır. Bu teorik temelleri anlamak, ChatGPT'yi araştırma sürecine entegre etmek için çok önemlidir, çünkü araştırmacıların modelin yeteneklerini kendi alanlarının epistemolojik ve metodolojik varsayımlarıyla uyumlu hale getirmelerini sağlar.

ChatGPT'nin teorik temellerini inceleyen bu bölüm, modelin altında yatan ilke ve mekanizmaların yanı sıra bunların sosyal bilim araştırmalarıyla ilgisinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Tartışıldığı üzere, ChatGPT'nin mimarisi, öğrenme süreçleri ve doğal dil anlama ve üretme görevlerindeki performansı, dilbilim, bilişsel bilim ve sosyal bilimlerdeki yerleşik teorilerle ilişkilendirilebilir ve modelin bu alanlardaki araştırmalara katkıda bulunma potansiyeli hakkında değerli bilgiler sunar. İleriye dönük olarak, araştırmacıların modeli araştırma projelerine entegre ederken ChatGPT'nin teorik temellerini göz önünde bulundurmaları çok önemlidir, çünkü bunu yapmak modelin daha incelikli, teorik olarak temellendirilmiş uygulamalarını geliştirmelerini sağlayacaktır. Ayrıca, ChatGPT ile yerleşik teoriler arasındaki bağlantıların anlaşılması, araştırmacıların modelin yeteneklerini ve sınırlamalarını eleştirel bir şekilde değerlendirmelerine ve kendi alanlarının epistemolojik ve metodolojik varsayımlarına daha iyi uyum sağlamak için modelin daha fazla geliştirilmesi veya uyarlanması gerekebilecek alanları belirlemelerine yardımcı olabilir.

İlerleyen bölümlerde, makale ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarındaki çeşitli uygulamalarını inceleyecek ve modelin nitel veri analizinden hipotez oluşturma ve test etmeye kadar çok çeşitli araştırma görevlerini desteklemek için nasıl kullanılabileceğini tartışacaktır. Ek olarak, makale ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında kullanımıyla ilişkili etik ve toplumsal hususları ele alacak ve bu bağlamlarda yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesi ve uygulanmasında şeffaflık, hesap verebilirlik ve kapsayıcılığın önemini vurgulayacaktır.

C. CHATGPT'NİN SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARINDAKİ POTANSİYEL UYGULAMALARI

Bu bölümde, ChatGPT'nin sosyal bilimler araştırmalarındaki potansiyel uygulamalarını inceleyerek, modelin çok çeşitli araştırma görevlerini nasıl destekleyebileceğini ve sosyal bilimlerdeki çeşitli alanlara nasıl katkıda bulunabileceğini gösteriyoruz. ChatGPT'nin araştırma sürecine nasıl entegre edilebileceğini inceleyerek, bu bölüm modelin sosyal bilimler araştırmalarını ilerletme potansiyelinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

1. Nitel Veri Analizi

ChatGPT'nin sosyal bilimler araştırmalarındaki en önemli uygulamalarından biri görüşme dökümleri, açık uçlu anket yanıtları ve metinsel belgeler gibi nitel verilerin analizinde yatmaktadır. Modelin gelişmiş doğal dil anlama yetenekleri, tematik analiz, içerik analizi ve söylem analizi gibi çeşitli nitel veri analizi görevlerini desteklemek için kullanılabilir (Braun & Clarke, 2006; Krippendorff, 2018). Tematik analiz; ChatGPT, görüşme transkriptleri, açık uçlu anket yanıtları veya sosyal medya gönderileri gibi çeşitli nitel veri kaynaklarında yinelenen temaları belirleme ve etiketleme sürecini otomatikleştirmeye yardımcı olabilir. Bu, araştırmacıların verilerini daha verimli bir şekilde organize etmelerine ve yorumlamalarına yardımcı olarak altta yatan kalıpları ve eğilimleri daha iyi anlamalarını sağlayabilir (Braun & Clarke, 2006). İçerik analizi; ChatGPT, önceden tanımlanmış kategorilere veya temalara dayalı olarak metinsel verilerin sistematik olarak kategorize edilmesini ve nicelleştirilmesini içeren içerik analizinin gerçekleştirilmesinde araştırmacılara yardımcı olabilir (Krippendorff, 2018). ChatGPT, bu süreci otomatikleştirerek araştırmacıların büyük hacimli verileri verimli bir şekilde analiz

etmelerine yardımcı olabilir ve daha doğru ve güvenilir bulgular elde etmelerini sağlayabilir. Söylem analizi; ChatGPT, iletişimde mevcut olan dilsel kalıpları, sosyal bağlamı ve güç dinamiklerini incelemeye odaklanan bir araştırma yöntemi olan söylem analizini desteklemek için kullanılabilir (Gee, 2014). ChatGPT, temel söylemsel unsurların ve yapıların tanımlanmasını otomatikleştirerek, araştırmacıların anlamın sosyal inşası ve iletişim dinamikleri hakkında daha derin bilgiler edinmesine yardımcı olabilir. Duygu Analizi; ChatGPT, bir metin parçasında ifade edilen duygunun (olumlu, olumsuz veya nötr) belirlenmesini içeren duygu analizi sürecini otomatikleştirmek için kullanılabilir (Liu, 2015). Bu sayede ChatGPT, araştırmacıların çeşitli veri kaynaklarındaki kamuoyu görüşlerini, kullanıcı deneyimlerini veya duygusal tepkileri daha iyi anlamalarını sağlayabilir. Anlatı Analizi; ChatGPT, bireyler tarafından anlatılan hikayelerin, kişisel deneyimlerin veya tarihi olayların yapısına ve içeriğine odaklanan bir yöntem olan anlatı analizini destekleyebilir (Riessman, 2008). ChatGPT, anlatı unsurlarını ve kalıplarını belirleyerek araştırmacıların hikâye anlatımının ve kişisel deneyimlerin kültürel, sosyal ve psikolojik yönlerini anlamalarına yardımcı olabilir. Nitel veri analizindeki bu ek uygulama örnekleri, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırma yöntemlerinin verimliliğini ve etkinliğini artırma potansiyelini göstermektedir. Örneğin ChatGPT, metinsel verilerdeki temaları ve kalıpları otomatik olarak tanımlamak için kullanılabilir ve araştırmacılara büyük veri kümelerini keşfetmek için verimli ve ölçeklenebilir bir yöntem sağlar (Syed & Spruit, 2017). Ayrıca model, araştırma bulgularının yorumlanmasını ve sunumunu kolaylaştırarak nitel verilerin özetlerini veya görselleştirmelerini oluşturmak için kullanılabilir. ChatGPT, nitel veri analizi görevlerini otomatikleştirerek ve artırarak, sosyal bilimcilerin analizlerinin titizliğini ve derinliğini korurken bu süreçler için gereken zamanı ve çabayı azaltmalarına yardımcı olabilir.

Nitel veri analizi bağlamında, ChatGPT gibi bir araç araştırma sürecini geliştirmek ve kolaylaştırmak için çeşitli şekillerde uygulanabilir. Nitel veriler genellikle örüntüleri, temaları ve ilişkileri belirlemek için görüşme dökümleri, açık uçlu anket yanıtları veya sosyal medya gönderileri gibi büyük miktarda yapılandırılmamış metin verilerinin analiz edilmesini içerir. Geniş bir dil modeli olan ChatGPT, çok çeşitli internet metinleri üzerinde eğitilerek insan dili konusunda geniş bir anlayışa sahip olmuştur. Bu, modelin metin verilerini etkili bir şekilde işlemesine ve yorumlamasına, verilerde geçen anahtar kelimeleri, ifadeleri ve konuları tanımlamasına olanak tanır. Ayrıca, araştırmacıların verileri hakkında genel bir fikir edinmeye çalıştıkları veri analizinin ilk aşamalarında faydalı olabilecek metin verilerinin özetlerini de oluşturabilir. Örneğin, bir araştırmacının açık uçlu anket yanıtlarını kullanarak kamuoyunun iklim değişikliği algısı üzerine bir çalışma yürüttüğünü varsayalım. Veri kümesi onlarca yanıtta oluşuyor, bu da manuel analizi zaman alıcı ve potansiyel olarak gözden kaçmaya eğilimli hale getiriyor. Bu senaryoda, ChatGPT bu yanıtları analiz etmek için kullanılabilir. Araştırmacı, ChatGPT'yi yanıtlardaki ortak anahtar kelimeleri ve ifadeleri belirlemek için kullanarak ana temaların belirlenmesine yardımcı olabilir. Örneğin, "küresel ısınma", "karbon ayak izi", "yenilenebilir enerji" ve "hükümet politikası" gibi yinelenen ifadeleri belirleyebilir ve bunların iklim değişikliği hakkındaki kamu söyleminde kilit konular olduğunu gösterebilir. Ayrıca, ChatGPT tek tek yanıtların veya yanıt gruplarının özetlerini oluşturmak için kullanılabilir. Bu, araştırmacıya verilerin daha hızlı bir şekilde anlaşılmasını sağlayarak analizin ilk aşamalarında değerli zaman tasarrufu sağlayabilir. Son olarak, araştırmacı ChatGPT'yi yanıtların tematik bir analizini oluşturmak için de kullanabilir. Araştırmacı, şekil

1’de olduğu üzere tanımladığı temalara göre yanıtları belirlemek ve kategorize etmek için modeli eğiterek nitel verilere ilişkin nicel bir anlayış kazanabilir. Bununla birlikte, ChatGPT nitel verilerin işlenmesi ve analizi için güçlü bir araç olsa da çıktılarının yine de insan yorumu ve doğrulaması gerektirdiği unutulmamalıdır. Yapay zekâ araçları verilerdeki kalıpların ve temaların belirlenmesine yardımcı olabilir, ancak araştırmacı bu kalıpların araştırma sorusu ve teorik çerçeve bağlamında ne anlama geldiği konusunda nihai yargılara varmalıdır.

VA Aşağıda nitel bir araştırmadaki yarı yapılandırılmış görüşme formundan sorulan sorular ve cevaplar yer almaktadır. Buna göre "Proaktif davranış" teması altına hangi cümleler gelebilir?

Görüşmeci: İklim değişikliği konusunda ne düşündüğünüzü öğrenebilir miyim?
Görüşülen: Elbette. Bence iklim değişikliği, dünyanın karşı karşıya olduğu en büyük sorunlardan biri. Çevremdeki değişiklikleri fark ediyorum, mevsimler değişiyor, hava olayları daha da şiddetleniyor. Bu, sadece çevremizde değil, global olarak da büyük bir etki yaratıyor.

Görüşmeci: İklim değişikliğiyle ilgili olarak neler duyduğunuzu anlatabilir misiniz?
Görüşülen: Çeşitli medya platformlarından ve bilim insanlarından bilgi alıyorum. İklim değişikliği nedeniyle dünya genelinde su seviyeleri yükseliyor, kutuplarda buzlar eriyor, bitki ve hayvan türleri yok oluyor. Ayrıca hava sıcaklıkları artıyor ve bu da hava olaylarını daha da kötüleştiriyor.

Görüşmeci: Peki, iklim değişikliğinin sizin hayatınıza etkisi oldu mu?
Görüşülen: Evet, oldu. Özellikle son yıllarda, yazlar daha sıcak ve kışlar daha soğuk geçiyor. Bu, özellikle enerji tüketimimde büyük bir artışa neden oldu. Ayrıca, yaşadığım bölgedeki tarım üretiminde de belirsizlikler yaşanıyor. Bu da yerel ekonomi ve gıda güvenliği üzerinde bir etki yaratıyor.

Görüşmeci: Peki, iklim değişikliği konusunda daha fazla bilinçlenme ve eyleme geçme konusunda ne düşünüyorsunuz?
Görüşülen: Bilgi edinmek önemlidir ama eyleme geçmek de aynı derecede önemlidir. Bir şeyler yapmalıyız. İnsanların daha fazla bilinçlenmesi ve eyleme geçmesi, bu sorunun üstesinden gelmekte büyük bir etkiye sahip olabilir. Sadece büyük şirketlerin veya hükümetlerin değil, bireysel olarak da iklim değişikliği ile mücadele etmeliyiz. Herkesin bu konuda bir sorumluluğu olduğunu düşünüyorum.

Görüşmeci: Peki, bu sorumluluk nasıl yerine getirilir? Siz ne tür adımlar attınız veya atmayı planlıyorsunuz?
Görüşülen: İlk olarak, enerji tüketimimizi azaltmaya çalışıyoruz. Örneğin, daha enerji verimli cihazlar kullanmak, enerjisi gereksiz yere harcamamak gibi. İkincisi, daha sürdürülebilir bir yaşam tarzı benimsemeye çalışıyoruz. Yerel olarak yetiştirilmiş gıdaları tüketmek, daha az et yemek, daha fazla toplu taşıma veya bisiklet kullanmak gibi. Üçüncüsü, iklim değişikliği hakkında daha fazla bilgi edinmeye ve bilincimizi artırmaya çalışıyoruz. Bu, hem bireysel eylemlerimizde hem de seçimlerimizde bilinçli olmamıza yardımcı oluyor.

Görüşmeci: Çok teşekkür ederim, bu görüşme için zaman ayırdığınız ve düşüncelerinizi paylaştığınız için. Sizin gibi kişilerin görüşleri, iklim değişikliği konusunda farkındalığı artırma ve bu konuda ne yapabileceğimize dair bir yol gösterme açısından önemlidir.

"Proaktif davranış" teması altına aşağıdaki cümleler gelebilir:

- "Bilgi edinmek önemlidir ama eyleme geçmek de aynı derecede önemlidir. Bir şeyler yapmalıyız. İnsanların daha fazla bilinçlenmesi ve eyleme geçmesi, bu sorunun üstesinden gelmekte büyük bir etkiye sahip olabilir."
- "Sadece büyük şirketlerin veya hükümetlerin değil, bireysel olarak da iklim değişikliği ile mücadele etmeliyiz. Herkesin bu konuda bir sorumluluğu olduğunu düşünüyorum."
- "İlk olarak, enerji tüketimimizi azaltmaya çalışıyoruz. Örneğin, daha enerji verimli cihazlar kullanmak, enerjisi gereksiz yere harcamamak gibi."
- "İkincisi, daha sürdürülebilir bir yaşam tarzı benimsemeye çalışıyoruz. Yerel olarak yetiştirilmiş gıdaları tüketmek, daha az et yemek, daha fazla toplu taşıma veya bisiklet kullanmak gibi."
- "Üçüncüsü, iklim değişikliği hakkında daha fazla bilgi edinmeye ve bilincimizi artırmaya çalışıyoruz. Bu, hem bireysel eylemlerimizde hem de seçimlerimizde bilinçli olmamıza yardımcı oluyor."

Şekil 1. Nitel Çalışma Örneği

2. Hipotez Oluşturma ve Test Etme

ChatGPT'nin insan benzeri metin üretme ve karmaşık kavramlar hakkında akıl yürütme yeteneği, sosyal bilim araştırmalarında hipotez oluşturma ve test etmeyi desteklemek için kullanılabilir. Model, belirli bir alandaki literatür ve veri anlayışına dayalı olarak yeni hipotezler veya araştırma soruları üretmek için kullanılabilir ve araştırmacılara yeni araştırma yönlerini keşfetmek için güçlü bir araç sağlar. ChatGPT, ilgili çalışmaları belirleyerek, temel bulguları özetleyerek ve araştırma boşluklarını vurgulayarak araştırmacıların kapsamlı literatür taramaları yapmalarına yardımcı olabilir. Bu, mevcut bilgilere dayanarak yeni araştırma sorularının ve hipotezlerin geliştirilmesini kolaylaştırabilir (Rowe, 2014). Karşı-olguasal senaryolar üretmek için kullanılabilir ve araştırmacıların "eğer" sorularını keşfetmelerine ve alternatif eylemlerin veya kararların potansiyel sonuçlarını incelemelerine olanak tanır (Pearl, 2009). Bu, nedensel ilişkilerin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilir ve hipotez testini destekleyebilir. Mevcut verilere dayalı potansiyel açıklamalar, ilişkiler veya tahminler üretmek için yeni teorilerin geliştirilmesini veya mevcut olanların iyileştirilmesini desteklemek için kullanılabilir (Kaplan, 1964). Bu, araştırmacıların kendi alanlarındaki teorik çerçeveleri ilerletmelerine yardımcı olabilir. Gerçekçi girdiler, diyaloglar veya senaryolar üretmek araştırmacılara simüle edilmiş ortamlar veya ajan tabanlı modeller oluşturmada yardımcı olabilir (Epstein & Axtell, 1996). Bu, araştırmacıların sosyal fenomenler hakkındaki hipotezleri kontrollü ve tekrarlanabilir bir ortamda test etmelerini sağlayabilir. Hipotez oluşturma ve test etme kapsamındaki bu ek uygulama örnekleri, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarını desteklemek ve karmaşık sosyal olgulara ilişkin anlayışımızı ilerletmek için bir araç olarak çok yönlülüğünü göstermektedir. Bu hipotez testi özelliği, araştırmacıların araştırma tasarımlarını iyileştirmelerine ve bulgularının geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmalarına yardımcı olabilir ve sonuçta daha titiz ve sağlam sosyal bilim araştırmalarına katkıda bulunabilir.

Hipotez oluşturma, mevcut bilgilere dayanarak değişkenler arasındaki ilişkiler hakkında eğitilmiş bir tahmin veya öngörü oluşturmayı içerir. ChatGPT, Aydın ve Karaarslan (2022)'in çalışmasında olduğu üzere internetten alınan çeşitli metinler üzerindeki engin eğitimiyle, bir konudaki literatürü araştırmak, temel bulguları özetlemek ve yeni hipotezler için temel oluşturabilecek boşlukları veya tutarsızlıkları belirlemek için kullanılabilir. Örneğin, sosyal medyanın ruh sağlığı üzerindeki etkisini inceleyen bir araştırmacı, konuyla ilgili mevcut literatürü gözden geçirmek ve özetlemek için ChatGPT'yi kullanabilir. Model, sosyal medya kullanımı ile kaygı düzeyleri arasındaki ilişki hakkında çelişkili bulgular tespit edebilir. Bu durum, araştırmacının bu boşluğu gidermek için yeni bir hipotez formüle etmesine yol açabilir, örneğin "COVID-19 salgını sırasında artan sosyal medya kullanımı yetişkinler arasında daha yüksek kaygı düzeylerine yol açmıştır". Ancak araştırmacılarının bu noktada daha fazla yapılan çalışmalara ulaşmak adına Türkçe dili yerine Şekil 2'deki örnekte olduğu üzere İngilizce dilini kullanılmaları önerilebilir. Alınan cevaplarla etkileşimli sorular sorarak alandaki genel çerçeve ortaya çıkarılabilir.

Bir hipotez oluşturulduktan sonra bunun ampirik araştırma yoluyla test edilmesi gerekir. ChatGPT bu sürece çeşitli Şekillerde yardımcı olabilir. Örneğin, diğer bölümde örneklendirileceği üzere anketlerin veya deneylerin tasarlanmasına, olası analitik yaklaşımların oluşturulmasına ve hatta sonuçların yorumlanmasına yardımcı olabilir. Yukarıdaki örnekle devam edecek olursak, araştırmacı pandemi

sırasında yetişkinler arasında sosyal medya kullanımı ve kaygı düzeyleri hakkında veri toplamak üzere bir anket tasarlamak için ChatGPT'yi kullanabilir. Model, eğitim verilerinden konuyu anlamasına dayanarak ankete dahil edilecek ilgili soruları önerebilir. Veri toplandıktan sonra ChatGPT, araştırma sorusuna ve toplanan verilerin türüne bağlı olarak verileri analiz etmek için uygun istatistiksel testlerin önerilmesine yardımcı olabilir. ChatGPT hipotez oluşturma ve test etmede değerli bir araç olsa da, yine de bir araç olduğunu unutmamak önemlidir. Mevcut literatüre dayalı hipotezler önerebilir ve bunların test edilmesine yardımcı olabilir, ancak nihai kararlar ve yorumlar araştırmacı tarafından verilmelidir. Yapay zekâ modelinin çıktısı, nihai bir cevaptan ziyade bir başlangıç noktası veya rehber olarak görülmelidir.

VA How is increased social media use during the COVID-19 pandemic associated with higher levels of anxiety among adults? Explain with scientific citations.

Increased use of social media during the COVID-19 pandemic has been linked with higher levels of anxiety among adults in various studies. These findings are based on several underlying factors:

- Exposure to distressing content:** Social media platforms are primary outlets for news and discussions about the pandemic, including distressing content such as reports of deaths, illness, and economic hardship. This constant exposure to distressing content has been associated with psychological distress and anxiety (Gao et al., 2020).
- Information overload:** The unprecedented volume of information - including misinformation - on social media about COVID-19 can lead to confusion, fear, and anxiety. This phenomenon, also known as "infodemic," can cause emotional distress and exacerbate anxiety symptoms (Pennycook et al., 2020).
- Social comparison and isolation:** Increased social media use can also lead to heightened feelings of social comparison and isolation, which are linked with anxiety. For instance, seeing others seemingly coping better with the pandemic could intensify feelings of inadequacy and anxiety (Elhai et al., 2020).
- Disrupted routines and screen time:** The increase in social media use is tied to higher overall screen time, disrupted daily routines, and potential sleep disturbances - all of which are associated with heightened anxiety (Cellini et al., 2020).

Let's look at these studies more closely:

- Gao, J., Zheng, P., Jia, Y., Chen, H., Mao, Y., Chen, S., Wang, Y., Fu, H., & Dai, J. (2020). Mental health problems and social media exposure during COVID-19 outbreak. *PLoS ONE*, 15(4), e0231924. This study found a strong association between social media exposure and anxiety during the COVID-19 outbreak.
- Pennycook, G., McPhetres, J., Zhang, Y., Lu, J. G., & Rand, D. G. (2020). Fighting COVID-19 misinformation on social media: Experimental evidence for a scalable accuracy-nudge intervention. *Psychological Science*, 31(7), 770-780. The authors highlighted the role of misinformation in causing distress and anxiety.
- Elhai, J. D., Yang, H., & McKay, D. (2020). COVID-19 anxiety symptoms associated with problematic smartphone use severity in Chinese adults. *Journal of Affective Disorders*, 274, 576-582. This study linked problematic smartphone use, including excessive social media consumption, with heightened anxiety symptoms.
- Cellini, N., Canale, N., Mioni, G., & Costa, S. (2020). Changes in sleep pattern, sense of time and digital media use during COVID-19 lockdown in Italy. *Journal of Sleep Research*, 29(4), e13074. The authors found a relationship between increased screen time, disrupted sleep, and anxiety during the pandemic.

Şekil 2. Hipotez Çalışma Örneği

3. Anket, Deney Tasarımı ve Analizi

ChatGPT, sosyal bilim araştırmalarında anketlerin ve deneylerin tasarımını desteklemek için kullanılabilir ve anket öğeleri, deneysel uyarılar veya müdahale materyalleri oluşturmak için etkili ve esnek bir yöntem sunar. Araştırmacılar, modelin doğal dil oluşturma yeteneklerinden yararlanarak, çalışmalarının özel ihtiyaçlarına göre uyarlanmış, özelleştirilmiş, bağlama duyarlı materyaller oluşturabilirler (Gureckis vd., 2016). Örneğin ChatGPT, bir çalışmada ilgilenilen yapıları doğru bir şekilde yakalayan anket soruları veya yanıt seçenekleri oluşturmak için kullanılabilir ve elde edilen verilerin geçerli ve güvenilir olmasını sağlar. Benzer şekilde model, bağımsız değişkenleri manipüle etmek veya katılımcılardan yanıt almak için kullanılabilir kısa görüşmeler veya diyaloglar gibi gerçekçi ve ilgi çekici deneysel uyarılar oluşturmak için de kullanılabilir. ChatGPT, yüksek kaliteli anket ve deneysel materyallerin tasarımını kolaylaştırarak sosyal bilim araştırmalarının dış geçerliliğini ve genellenebilirliğini artırabilir.

Anketler, testler veya ölçekler için bağlamla ilgili ve çeşitli maddeler üretmek için kullanılabilir ve araştırmacıların daha geniş bir yapı veya nitelik yelpazesini daha etkili bir şekilde değerlendirmelerine olanak tanır (Gierl & Lai, 2012). ChatGPT, iyi hazırlanmış ve çeşitlendirilmiş maddeler üreterek anket araçlarının geçerliliğini ve güvenilirliğini artırabilir. Test maddelerinin zorluk derecesinin ve içeriğinin önceki maddelere verdikleri yanıtlara göre bireysel test katılımcılarına göre uyarlandığı uyarlanabilir test sistemlerinin geliştirilmesini destekleyebilir (van der Linden & Gla, 2010). Gerçek zamanlı olarak bağlama uygun maddeler üreterek daha verimli ve kişiselleştirilmiş değerlendirme araçlarının oluşturulmasına yardımcı olabilir. ChatGPT, katılımcılara varsayımsal senaryolar veya durumlar sunmayı ve onlardan yargıda bulunmalarını, karar vermelerini veya değerlendirmelerini istemeyi içeren vinyet çalışmalarının tasarlanmasında araştırmacılara yardımcı olabilir (Alexander & Becker, 1978). ChatGPT, gerçekçi ve çeşitli vinyetler oluşturarak, araştırmacıların insanların tutumlarını, inançlarını veya davranışlarını etkileyen faktörleri kontrollü bir şekilde keşfetmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, randomizasyon dizileri oluşturarak, müdahale materyalleri oluşturarak veya deneme verilerini analiz ederek randomize kontrollü denemelerin tasarımını ve uygulanmasını desteklemek için kullanılabilir (Schulz vd., 2010). Bu, araştırmacıların randomize kontrollü denemelerinin metodolojik olarak titiz olmasını ve geçerli nedensel çıkarımlar yapmasını sağlamalarına yardımcı olabilir.

ChatGPT, sosyal bilim araştırmalarında anket ve deney tasarımı sürecini önemli ölçüde geliştirme potansiyeline sahiptir. Doğal dil anlama ve üretme yetenekleri, güvenilir ve geçerli veriler elde etmek için çok önemli olan açık, tarafsız ve etkili anket soruları ve deney talimatları formüle etmek için kullanılabilir. Örneğin, sosyal medya kullanımı ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi incelemek için bir anket tasarlayan bir araştırmacı düşünün. Araştırmacı, anket sorularını taslak haline getirmek ve iyileştirmek için ChatGPT ile etkileşime girebilir. ChatGPT, araştırmacıdan gelen "Sosyal medya kullanım sıklığını ölçmek için sorular oluşturun" veya "Yalnızlık veya izolasyon duygularını değerlendirmek için sorular oluşturun" gibi girdi istemlerine dayalı bir dizi ön soru oluşturmak için kullanılabilir.

İşte bu etkileşimin nasıl görünebileceğine dair basit bir örnek:

Model: GPT-4

VA

Sosyal medya kullanımı ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi incelemek için bir anket tasarlamak istiyorum. Bunun için katılımcılara sosyal medya kullanım sıklığını ölçmek için sorular geliştir ve bu soruları 5'li Likert ölçeği şeklinde Tablo oluşturarak bu soruları yaz .

Tablo 1: Sosyal Medya Kullanımı Sıklığı

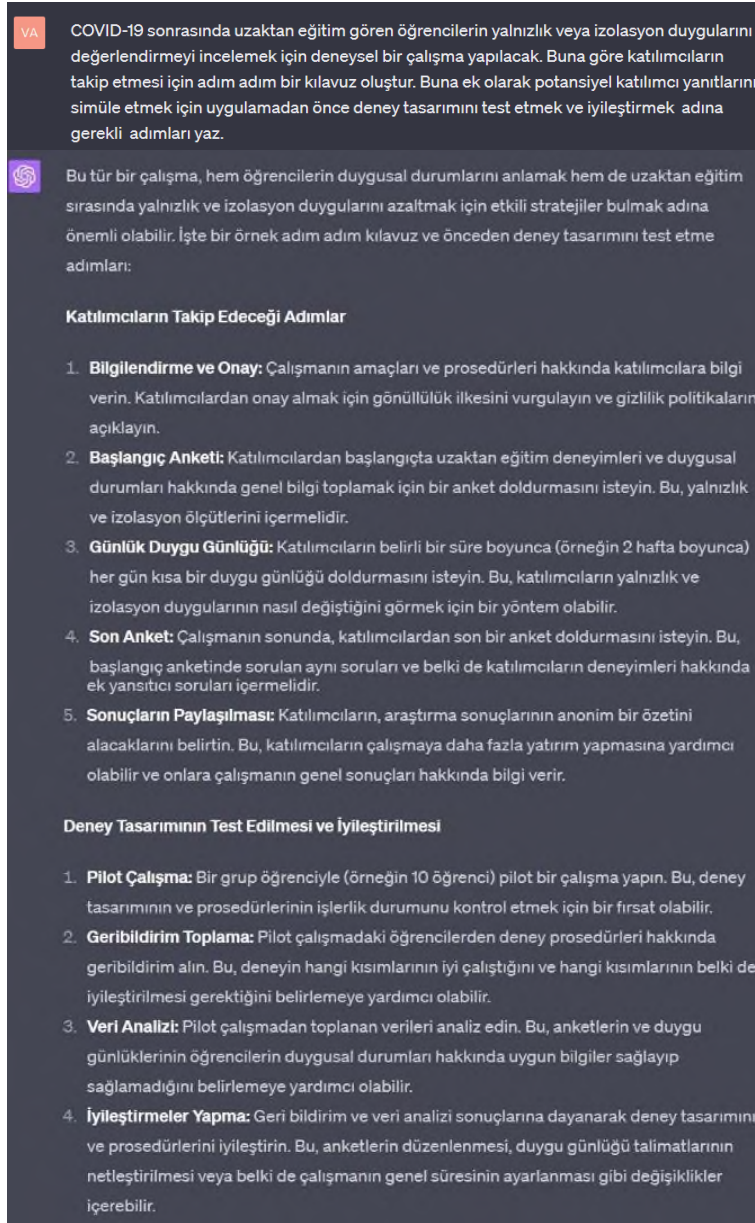
No	Sorular	Hiçbir Zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Sıklıkla (4)	Her Zaman (5)
1	Günlük olarak kaç saat sosyal medya kullanıyorsunuz?					
2	Yatağa gitmeden önce sosyal medyayı kontrol ediyor musunuz?					
3	Sabah uyanır uyanmaz sosyal medyayı kontrol ediyor musunuz?					
4	Gün içinde sosyal medyayı kaç kez kontrol ediyorsunuz?					
5	Sosyal medya kullanmadığınız zaman huzursuz hissediyor musunuz?					
6	Sosyal medyayı işyerinde/okulda kullanıyor musunuz?					
7	Sosyal medyayı yemek yerken kullanıyor musunuz?					
8	Boş zamanlarınızda genellikle sosyal medyada mı zaman geçiriyorsunuz?					
9	Günlük haberleri sosyal medyadan takip ediyor musunuz?					
10	Sosyal medyada paylaşım yapmayı seviyor musunuz?					

Not: Katılımcılara, her bir ifade için en uygun yanıt seçeneklerini işaretlemeleri söylenmelidir. Seçenekler 1 (Hiçbir Zaman) ile 5 (Her Zaman) arasında derecelendirilmiştir. Her soru, sosyal medya kullanım sıklığını farklı bir yönüyle değerlendirir. Bu nedenle, tüm sorulara yanıt verilmesi gerekmektedir.

Şekil 3. Ölçek Hazırlama Çalışma Örneği

Benzer şekilde, deneysel talimatlar için ChatGPT, talimatların açık, özlü ve sonuçları etkileyebilecek herhangi bir potansiyel önyargıdan uzak olmasını sağlamak için kullanılabilir. Araştırmacı deneysel prosedürü girebilir ve ChatGPT katılımcıların takip etmesi için Şekil 4'te olduğu gibi adım adım bir kılavuz oluşturabilir. Buna ek olarak, ChatGPT potansiyel katılımcı yanıtlarını simüle etmek için kullanılabilir ve araştırmacının uygulamadan önce anket veya deney tasarımını test etmesine ve iyileştirmesine olanak tanır. Bu, daha sağlam araştırma tasarımlarına ve nihayetinde daha güvenilir ve geçerli bulgulara yol açabilir. Bununla birlikte, ChatGPT bu süreçlere yardımcı olabilirken, araştırmacının ihtiyaç duyduğu kritik ve etik değerlendirmelerin yerini almaması gerektiğini

unutmamak önemlidir. Nihai tasarım kararları her zaman, anket veya deney tasarımının uygunluğunu ve etik açıdan sağlamlığını sağlayabilecek olan araştırmacıya ait olmalıdır.

VA COVID-19 sonrasında uzaktan eğitim gören öğrencilerin yalnızlık veya izolasyon duygularını değerlendirmeyi incelemek için deneysel bir çalışma yapılacak. Buna göre katılımcıların takip etmesi için adım adım bir kılavuz oluşturun. Buna ek olarak potansiyel katılımcı yanıtlarını simüle etmek için uygulamadan önce deney tasarımını test etmek ve iyileştirmek adına gerekli adımları yaz.

Bu tür bir çalışma, hem öğrencilerin duygusal durumlarını anlamak hem de uzaktan eğitim sırasında yalnızlık ve izolasyon duygularını azaltmak için etkili stratejiler bulmak adına önemli olabilir. İşte bir örnek adım adım kılavuz ve önceden deney tasarımını test etme adımları:

Katılımcıların Takip Edeceği Adımlar

- Bilgilendirme ve Onay:** Çalışmanın amaçları ve prosedürleri hakkında katılımcılara bilgi verin. Katılımcılardan onay almak için gönüllülük ilkesini vurgulayın ve gizlilik politikalarını açıklayın.
- Başlangıç Anketi:** Katılımcılardan başlangıçta uzaktan eğitim deneyimleri ve duygusal durumları hakkında genel bilgi toplamak için bir anket doldurmasını isteyin. Bu, yalnızlık ve izolasyon ölçütlerini içermelidir.
- Günlük Duygu Günlüğü:** Katılımcıların belirli bir süre boyunca (örneğin 2 hafta boyunca) her gün kısa bir duygu günlüğü doldurmasını isteyin. Bu, katılımcıların yalnızlık ve izolasyon duygularının nasıl değiştiğini görmek için bir yöntem olabilir.
- Son Anket:** Çalışmanın sonunda, katılımcılardan son bir anket doldurmasını isteyin. Bu, başlangıç anketinde sorulan aynı soruları ve belki de katılımcıların deneyimleri hakkında ek yansıtıcı soruları içermelidir.
- Sonuçların Paylaşılması:** Katılımcıların, araştırma sonuçlarının anonim bir özeti alacaklarını belirtin. Bu, katılımcıların çalışmaya daha fazla yatırım yapmasına yardımcı olabilir ve onlara çalışmanın genel sonuçları hakkında bilgi verir.

Deney Tasarımının Test Edilmesi ve İyileştirilmesi

- Pilot Çalışma:** Bir grup öğrenciyle (örneğin 10 öğrenci) pilot bir çalışma yapın. Bu, deney tasarımının ve prosedürlerinin işlerlik durumunu kontrol etmek için bir fırsat olabilir.
- Geribildirim Toplama:** Pilot çalışmadaki öğrencilerden deney prosedürleri hakkında geribildirim alın. Bu, deneyin hangi kısımlarının iyi çalıştığını ve hangi kısımlarının belki de iyileştirilmesi gerektiğini belirlemeye yardımcı olabilir.
- Veri Analizi:** Pilot çalışmadan toplanan verileri analiz edin. Bu, anketlerin ve duygu günlüklerinin öğrencilerin duygusal durumları hakkında uygun bilgiler sağlayıp sağlamadığını belirlemeye yardımcı olabilir.
- İyileştirmeler Yapma:** Geri bildirim ve veri analizi sonuçlarına dayanarak deney tasarımını ve prosedürlerini iyileştirin. Bu, anketlerin düzenlenmesi, duygu günlüğü talimatlarının netleştirilmesi veya belki de çalışmanın genel süresinin ayarlanması gibi değişiklikler içerebilir.

Şekil 4. Deneysel Tasarım Örneği

4. Hesaplamalı Sosyal Bilimler

Hesaplamalı sosyal bilim alanı genişlemeye devam ettikçe, ChatGPT gibi yapay zekâ teknolojilerinin entegrasyonu büyük ölçekli, karmaşık sosyal verilerin analizi için giderek daha önemli hale gelmektedir (Lazer vd., 2009). ChatGPT, sosyal medya verilerinin analizi, sosyal ağların modellenmesi ve sosyal eğilimlerin veya davranışların tahmini dahil olmak üzere çeşitli hesaplamalı sosyal bilim görevlerini desteklemek için kullanılabilir (Borgatti vd., 2009; Grimmer & Stewart, 2013;

Wasserman & Faust, 1994). Örneğin, ChatGPT duygu analizi, konu modelleme veya çevrimiçi topluluklardaki etkili aktörlerin belirlenmesi için sosyal medya verilerini analiz etmek için kullanılabilir (Pang & Lee, 2008). Model, büyük ölçekli metinsel verilerden değerli içgörüler çıkararak araştırmacıların çevrimiçi sosyal etkileşimlerin, kamuoyunun ve kolektif davranışların dinamiklerini ortaya çıkarmasına yardımcı olabilir. Ayrıca ChatGPT, sosyal ağları ve bu ağlar içindeki bilgi akışını modellemek için kullanılabilir ve araştırmacılara sosyal ilişkilerin yapısını ve gelişimini, ayrıca bilgi, fikir ve davranışların yayılmasının altında yatan mekanizmaları anlamaları için bir araç sağlar (Barabási & Albert, 1999; Watts & Strogatz, 1998). ChatGPT, sosyal ağları ve dinamiklerini simüle ederek sosyal olguların daha doğru ve kapsamlı modellerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

ChatGPT, karmaşık sosyal sistemleri simüle etmek için kendi davranışları, hedefleri ve etkileşimleri olan bireysel araçların kullanıldığı aracı tabanlı modellerin geliştirilmesine katkıda bulunabilir (Macy & Willer, 2003). ChatGPT, gerçekçi aracı davranışları veya diyalogları üreterek araştırmacıların daha doğru modeller oluşturmasına ve ortaya çıkan sosyal fenomenler hakkında Şekil 5'te olduğu üzere içgörü kazanmasına yardımcı olabilir. Bu tarz karmaşık hesaplamalı çalışmalar adına hiptez de olduğu üzere İngilizce dili kullanımı önerilir. Diğer yanda büyük metin verisi koleksiyonlarından anlamlı kalıpların, konuların veya eğilimlerin çıkarılmasını içeren metin madenciliği ve konu modelleme tekniklerini destekleyebilir (Blei vd., 2003; Feldman & Sanger, 2007). İlgili bilgileri tanımlama ve kategorize etme sürecini otomatikleştirerek araştırmacıların çok büyük miktarlardaki metin verilerini daha verimli bir şekilde analiz etmelerine yardımcı olabilir. Son olarak, ChatGPT sosyal bilimlerde tahmine dayalı modelleme (Montgomery vd., 2012) için kullanılabilir ve araştırmacıların geçmiş verilere ve bağlamsal bilgilere dayanarak sosyal eğilimleri, davranışları veya sonuçları tahmin etmelerine yardımcı olur (Gelman & Hill, 2006; King vd., 2000; Tumasjan vd., 2010). Örneğin, model seçim sonuçlarını, tüketici davranışlarını veya yeniliklerin yayılmasını tahmin etmek için kullanılabilir ve politika oluşturma, pazarlama ve stratejik planlama için değerli içgörüler sağlayabilir.

VA We will propose an agent-based model. In our model, each individual will be an agent. The agents will have a set of goals (material well-being, social status, environmental sustainability, etc.) and will have a set of trade-offs between these goals. Each of the agents will try to maximise a particular goal, but will have to take other goals into account.

Accordingly, model the question: how can an individual sacrifice the goal of environmental sustainability to maintain social status?

AI In your proposed model, each agent (representing an individual) has multiple goals, and must balance trade-offs among these goals. One of these goals is environmental sustainability, and another is social status. Agents may have to sacrifice environmental sustainability to maintain or increase their social status. Here's a way this scenario could be modeled:

- Agents.** Each agent is an individual with a set of preferences, represented as weights, for different goals. For example, an agent might assign a weight of 0.4 to material well-being, 0.3 to social status, 0.2 to environmental sustainability, and 0.1 to other goals. These weights represent the importance of each goal to the agent. They can also change over time, depending on the agent's experiences, interactions with other agents, and the feedback from the environment.
- Goals.** Each goal is associated with a set of actions that an agent can perform to achieve it. For instance, for the goal of environmental sustainability, actions might include recycling, using renewable energy, or reducing consumption. For the goal of social status, actions might include purchasing and showing off expensive items, networking with influential individuals, or gaining popularity on social media.
- Trade-offs.** Agents have a limited amount of resources (time, money, energy), which they must divide among the different goals. The more resources an agent puts into one goal, the less they can put into others. This is where the trade-off comes in. Agents need to decide how much of their resources to put into each goal, based on their weights for the goals and the expected outcomes of their actions.
- Actions.** Each time step, agents decide what actions to take, based on their goal weights, the trade-offs, and their perceptions of the current state of the world. Agents use a decision-making algorithm (like a utility function or a reinforcement learning algorithm) to make these decisions.

In the specific scenario where an agent sacrifices environmental sustainability for social status, the agent might choose actions that increase their social status but decrease environmental sustainability. For instance, they might choose to drive a gas-guzzling luxury car, host extravagant parties, or invest in non-sustainable businesses. These actions would increase the agent's social status but also increase their environmental footprint.

- Feedback.** Agents receive feedback from the environment based on the outcomes of their actions. This feedback influences their perceptions and preferences, and thus their future actions. For example, if an agent's actions lead to a significant increase in social status, they might assign a higher weight to social status in the future.
- Iteration.** The process is repeated at each time step, with agents continuously reassessing their goals, making decisions, taking actions, and receiving feedback.

This model can then be used to answer questions like: How much are individuals willing to sacrifice environmental sustainability for social status? How do these trade-offs change over time? What factors influence the trade-offs that individuals make? And so on.

Şekil 5. Aracı Tabanlı Çalışma Tasarım Örneği

5. Sosyal Bilimlerde Eĝitim ve Öĝretim

ChatGPT'nin gelişmiş doĝal dil anlama ve üretme yetenekleri, öĝrencilere ve profesyonellere etkileşimli, kişiselleştirilmiş öĝrenme deneyimleri saĝlayarak sosyal bilimlerde eĝitim ve öĝretimi desteklemek için kullanılabilir. Model, öĝrencilerin sosyal bilim kavramları ve yöntemleri hakkında daha derin bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olabilecek öĝreticiler, durum çalışmaları veya simülasyonlar gibi özelleştirilmiş eĝitim materyalleri oluşturmak için kullanılabilir (Knox & Bayne, 2013). Ayrıca ChatGPT, akıllı özel ders sistemlerine veya sanal öĝrenme ortamlarına entegre edilebilir ve sosyal bilim içeriĝiyle ilgilenen öĝrencilere kişiselleştirilmiş geri bildirim, rehberlik ve destek sunabilir (D'Mello & Graesser, 2012; Graesser vd., 2000; Koedinger vd., 1997). ChatGPT, sosyal bilimlerde eleştirel düşünme, problem çözme ve iletişim becerilerinin geliştirilmesini kolaylaştırarak, 21. yüzyılın karmaşık zorluklarının üstesinden gelebilecek donanıma sahip yeni nesil araştırmacı ve uygulayıcıların yetiştirilmesine katkıda bulunabilir (Gates, 2023).

Öĝrencileri sosyal bilim konularıyla ilgilenmeye teşvik eden ipuçları, sorular veya senaryolar oluşturarak grup tartışmaları veya problem çözme görevleri gibi iřbirliĝine dayalı öĝrenme etkinliklerini kolaylaştırmak için kullanılabilir (Johnson & Johnson, 2009). Bu, öĝrencilerin sosyal bilimlerle ilgili önemli ekip çalışması ve iletişim becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilir. ChatGPT, test öĝelerinin oluşturulması, öĝrenci yanıtlarının otomatik olarak puanlanması ve kişiselleştirilmiş geri bildirim saĝlanması dahil olmak üzere sosyal bilimler eĝitiminde deĝerlendirmelerin oluşturulmasını ve analizini destekleyebilir (Shute & Zapata-Rivera, 2007). Bu, eĝitimcilerin öĝrenci ilerlemesini izlemelerine ve iyileştirme alanlarını belirlemelerine yardımcı olabilir. Bommarito vd. (2023), Choi vd. (2023), Nisar ve Aslam (2023), Ryznar (2023) ve Susnjak (2022)'nin eĝitim alanında yaptıkları çalışmalar bu anlamda örnek teşkil edebilir.

Sonuç olarak, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarındaki potansiyel uygulamaları, nitel veri analizi ve hipotez üretiminden hesaplamalı sosyal bilim ve eĝitime kadar çok geniş ve çeşitlidir. ChatGPT'yi araştırma sürecine entegre ederek sosyal bilimciler, çalışmalarının titizliĝini, verimliliĝini ve etkisini artırmak için modelin gelişmiş doĝal dil anlama ve üretme yeteneklerinden yararlanabilir. Bununla birlikte, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında kullanılmasının, bir sonraki bölümde tartışılacak olan bir dizi etik ve toplumsal hususu da gündeme getirdiĝini belirtmek önemlidir.

D. ETİK VE TOPLUMSAL SORUNLAR

Her dönüştürücü teknolojiye olduĝu gibi, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında kullanılması, dikkate alınması gereken bir dizi etik ve toplumsal hususu gündeme getirmektedir. Bu bölümde veri gizliliĝi, adalet ve önyargı, şeffaflık ve kötüye kullanım potansiyeli ile ilgili konular da dahil olmak üzere bu endişeler tartışılmaktadır. Ayrıca, bu zorlukların üstesinden gelmek ve ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında sorumlu bir şekilde kullanılmasını saĝlamak için potansiyel stratejiler araştırılmaktadır.

1. Veri Gizliliĝi

ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında kullanımı genellikle hassas veya kişisel olarak tanımlanabilir bilgiler (KTB) içerebilen metinsel verilerin analizini içerir. Araştırma katılımcılarının

gizliliğini ve anonimliğini sağlamak sosyal bilimciler için temel bir etik yükümlülüktür (APA, 2018). Nitel verileri analiz etmek için ChatGPT kullanırken, araştırmacılar katılımcılarının gizliliğini korumaya özen göstermeli ve Avrupa Birliği'ndeki (AB) Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR) gibi ilgili veri koruma düzenlemelerine uymalıdır (Voigt & Von dem Bussche, 2017). Veri gizliliği endişelerini gidermeye yönelik bir yaklaşım, ChatGPT ile verileri işlemeden önce KTB'nin kaldırılması veya gizlenmesi gibi anonimleştirme tekniklerinin kullanılmasıdır (Sweeney, 2012). Ayrıca araştırmacılar, analiz sonuçlarının bireysel katılımcılar hakkındaki hassas bilgileri yanlışlıkla ortaya çıkarmamasını sağlamak için diferansiyel gizlilik gibi gizliliği koruyan teknikler kullanmayı düşünmelidir (Dwork & Roth, 2014).

2. Adalet ve Önyargı

Bir yapay zekâ dil modeli olarak ChatGPT, önyargılı veya ayrımcı içerik içerebilen internetten alınan büyük miktarda metinsel veri üzerinde eğitilmektedir (Brown vd., 2020). Sonuç olarak model, metin oluştururken veya tahminlerde bulunurken istemeden de olsa mevcut toplumsal önyargıları sürdürebilir veya güçlendirebilir (Bolukbasi vd., 2016; Caliskan vd., 2017). Bu önyargılar, bulguların geçerliliğini tehlikeye atabileceğinden ve mevcut stereotipleri veya eşitsizlikleri güçlendirebileceğinden, sosyal bilim araştırmaları için önemli etkilere sahip olabilir. ChatGPT tarafından oluşturulan metindeki önyargının etkisini azaltmak için araştırmacılar önyargı potansiyelinin farkında olmalı ve modelin çıktılarını adalet ve tarafsızlık açısından eleştirel bir şekilde değerlendirmelidir. Ek olarak araştırmacılar, modelin tahminlerindeki yanlılığın varlığını azaltmak için yeniden örnekleme, yeniden ağırlıklandırma veya çekişmeli eğitim gibi çeşitli sapma giderme tekniklerini kullanabilirler (Zhang vd., 2018). Sosyal bilimciler, adalet ve önyargı konularını proaktif olarak ele alarak, yapay zekânın araştırmalarda daha eşitlikçi ve adil uygulamalarına katkıda bulunabilirler.

3. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

ChatGPT gibi derin öğrenme modellerinin karmaşıklığı ve bulanıklığı, araştırmacıların tahminlerini veya metin üretimini yönlendiren temel mekanizmaları anlamalarını zorlaştırabilir (Castelvecchi, 2016). Bu şeffaflık eksikliği, ChatGPT tarafından üretilen metne dayalı araştırma bulgularının tekrarlanabilirliği ve hesap verebilirliğinin yanı sıra istenmeyen sonuçların veya hataların ortaya çıkma potansiyeli konusunda endişelere yol açmaktadır (Lipton, 2018). Şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmak için araştırmacılar, araştırma bağlamlarında ChatGPT'nin performansını doğrulamak ve belgelemek için titiz bir yaklaşım benimsemelidir. Bu, modelin kararlarını etkileyen faktörlere ışık tutmaya yardımcı olabilecek model açıklama veya yorumlanabilirlik yöntemleri gibi tekniklerin kullanımını içerebilir (Lundberg vd., 2017; Ribeiro vd., 2016). Ayrıca, araştırmacılar ChatGPT kullanımlarının altında yatan sınırlamaları ve varsayımları net bir şekilde iletmeye çalışmalı ve paydaşların modelin çıktılarıyla ilişkili potansiyel riskler ve belirsizlikler hakkında bilgilendirilmesini sağlamalıdır.

4. Kötüye Kullanım Potansiyeli

ChatGPT'nin gelişmiş doğal dil oluşturma yetenekleri, özellikle dezenformasyon, sahte haberler veya kamuoyunun manipülasyonu bağlamında kötüye kullanım potansiyeline ilişkin endişeleri

artırmaktadır (Bozkurt vd., 2023; Harari, 2023; West, 2019). ChatGPT'nin tutarlı, bağlamla ilgili ve ikna edici metin üretme yeteneği, kötü aktörler tarafından yanlış bilgi yaymak, deepfake içerik oluşturmak veya çevrimiçi bireyleri taklit etmek için kullanılabilir (Chesney & Citron, 2019). Kötüye kullanım potansiyelini ele almak için araştırmacılar ve politika yapıcılar, ChatGPT ve benzeri yapay zekâ teknolojilerinin sosyal bilim araştırmalarında ve ötesinde kullanımını yöneten uygun yönergeler, politikalar ve düzenleyici çerçeveler geliştirmek için birlikte çalışmalıdır (Cath vd., 2018). Bu, yapay zekâ geliştirme ve dağıtımı için endüstri standartlarının veya en iyi uygulamaların oluşturulmasının yanı sıra yapay zekâ tarafından üretilen içerikle ilişkili riskler ve zorluklar hakkında kamu bilincinin ve eğitiminin teşvik edilmesini içerebilir (Floridi ve ark., 2018). Ayrıca araştırmacılar, filigran, dijital imza veya deepfake tespit algoritmaları gibi yapay zekâ tarafından üretilen dezenformasyon veya sahte içeriğin tespit edilmesine ve bunlara karşı koyulmasına yardımcı olan teknolojilerin ve yöntemlerin geliştirilmesine katkıda bulunabilirler (Li vd., 2020; Rossler vd., 2019). Sosyal bilimciler, sorumlu yapay zekâ uygulamalarının ve araçlarının geliştirilmesine aktif olarak katılarak ChatGPT'nin kötüye kullanımını önlemede ve toplum üzerindeki olumlu etkisini sağlamada önemli bir rol oynayabilir.

5. Sosyal Bilimler Araştırmalarında ChatGPT'nin Sorumlu Kullanımı

Bu etik ve toplumsal hususlar ışığında, sosyal bilimcilerin araştırmalarında ChatGPT'yi kullanırken sorumlu bir yaklaşım benimsemeleri çok önemlidir. Bu, modelle ilişkili potansiyel risklerin ve zorlukların farkında olmayı ve bunları azaltmak için proaktif adımlar atmayı içerir. Sosyal bilim araştırmalarında sorumlu ChatGPT kullanımının temel unsurları şunlardır:

1. Veri gizliliğinin ve ilgili düzenlemelere uyumun sağlanması.
2. Modelin çıktılarında adalet ve önyargı konularının aktif olarak ele alınması.
3. Titiz doğrulama ve belgelendirme yoluyla şeffaflık ve hesap verebilirliğin artırılması.
4. Kötüye kullanım potansiyeli konusunda uyanık olmak ve bunu önleyecek politika ve teknolojilerin geliştirilmesine katkıda bulunmak.

Sosyal bilimciler, bu ilkeleri araştırma uygulamalarına entegre ederek ChatGPT'nin tüm potansiyelinden yararlanabilir, riskleri en aza indirebilir ve bu güçlü yapay zekâ teknolojisinin sorumlu ve etik bir şekilde kullanılmasını sağlayabilirler.

E. GELECEKTEKİ YÖNELİMLER VE ARAşTIRMA GÜNDEMİ

ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında kullanımı artmaya devam ettikçe uygulaması için yeni yollar keşfetmek ve mevcut sınırlamaları ve zorlukları ele almak çok önemlidir. Bu bölümde, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında sorumlu ve etkili bir şekilde kullanılmasına katkıda bulunabilecek gelecekteki birkaç araştırma yönünü ve potansiyel araştırma alanı özetlenmektedir.

1. Model Performansının ve Genellenebilirliğin Geliştirilmesi

ChatGPT, insan benzeri metin üretme konusunda etkileyici yetenekler sergilemiş olsa da özellikle alana özgü bilgi ve farklı bağlamlarda genellenebilirlik açısından performansında hala iyileştirme için yer vardır (Brown vd., 2020). Gelecekteki araştırmalar, ChatGPT'nin çok çeşitli araştırma sorularına uygunluğunu ve uygulanabilirliğini artırmak için siyaset bilimi, psikoloji, sosyoloji veya ekonomi gibi belirli sosyal bilim alanlarında ince ayar yapmaya yönelik tekniklerin ve stratejilerin geliştirilmesine odaklanmalıdır (Gururangan vd., 2020). Ayrıca araştırmacılar, ChatGPT'nin tahminlerinin ve metin

üretimini farklı diller, kültürler ve sosyo-politik bağlamlar arasında genellenebilirliğini artırmaya yönelik yöntemleri araştırmalıdır (Bender vd., 2021). Bu, çok dilli veya diller arası modellerin geliştirilmesinin yanı sıra kültüre duyarlı bilgi tabanlarının ve kaynakların eğitim sürecine dahil edilmesini içerebilir (Conneau & Lample, 2019).

2. ChatGPT'yi Diğer Yapay Zekâ Teknikleri ile Birleştirmek

ChatGPT'nin bilgisayarla görme, ağ analizi veya pekiştirmeli öğrenme gibi diğer yapay zekâ teknikleriyle entegrasyonu, sosyal bilim araştırmaları için yeni fırsatlar sağlayabilir ve karmaşık, çok modlu fenomenlerin araştırılmasını mümkün kılabilir. Örneğin, araştırmacılar ChatGPT tarafından oluşturulan metni görüntü veya video analiziyle birleştirerek görsel ve metinsel anlatıların kamuoyunu veya politika tartışmalarını şekillendirmedeki rolünü inceleyebilir (Joo vd., 2015; X. Wang vd., 2018). Gelecekteki araştırmalar, ChatGPT'yi diğer yapay zekâ teknolojileriyle birleştirmenin yeni yollarını keşfetmeli, disiplinler arası araştırma sorularını ele almak ve sosyal fenomenlere ilişkin yeni içgörüler oluşturmak için tamamlayıcı güçlerinden yararlanmalıdır.

3. Model Yorumlanabilirliğinin Değerlendirilmesi ve İyileştirilmesi

ChatGPT gibi derin öğrenme modellerinin yorumlanabilirliği, araştırma bulgularının şeffaflığını, hesap verebilirliğini ve tekrarlanabilirliğini etkilediği için sosyal bilim araştırmacıları için kritik bir konudur (Lipton, 2018). Gelecekteki araştırmalar, ChatGPT'nin tahminlerini ve metin üretimini açıklamaya ve yorumlamaya yönelik tekniklerin geliştirilmesine ve değerlendirilmesine odaklanmalı, performansını yönlendiren faktörleri daha iyi anlamalı ve potansiyel önyargı veya hata kaynaklarını ortaya çıkarmalıdır (Lundberg vd., 2017; Ribeiro vd., 2016). Ayrıca araştırmacılar, ChatGPT'nin çıktılarının daha anlamlı ve bağlamla ilgili açıklamalarını mümkün kılmak için insan uzmanlığını ve alan bilgisini model yorumlama sürecine dahil etme yöntemlerini araştırmalıdır (Holstein vd., 2019).

4. Etik ve Toplumsal Zorlukların Ele Alınması

Bölüm D'de tartışıldığı üzere, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında kullanımı, veri gizliliği, adalet ve önyargı, şeffaflık ve kötüye kullanım potansiyeli gibi çeşitli etik ve toplumsal kaygıları gündeme getirmektedir. Gelecekteki araştırmalar, bu zorlukları ele almak ve ChatGPT'nin araştırmalarda sorumlu bir şekilde kullanılmasını sağlamak için stratejiler geliştirmeyi ve değerlendirmeyi amaçlamalıdır. Örneğin, araştırmacılar adalet, hesap verebilirlik ve şeffaflık gibi etik ilkeleri ChatGPT'nin eğitimine ve dağıtımına dahil etme yöntemlerini keşfedebilirler (Cath vd., 2018). Bu, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında ve ötesinde kullanımına rehberlik eden etik kılavuzların, en iyi uygulamaların veya düzenleyici çerçevelerin geliştirilmesini içerebilir.

5. Yapay Zekâ ve Sosyal Bilimler Arasındaki İşbirliklerinin Güçlendirilmesi

Yapay zekâ odaklı sosyal bilim araştırmalarının disiplinler arası doğası, sosyal olguların karmaşıklığını daha iyi anlamak ve ChatGPT gibi yapay zekâ teknolojileriyle ilişkili sınırlamaları ve zorlukları ele almak için yapay zekâ araştırmacıları ve sosyal bilimciler arasında daha yakın işbirliği çağrısında bulunmaktadır (Lazer vd., 2009; Watts, 2013). Disiplinler arası ortaklıklar ve araştırma girişimleri kurmak, yapay zekâ ve sosyal bilimler arasındaki boşluğu doldurmaya yardımcı olabilir ve

karmaşık sosyal sistemleri anlamamızı ilerleten yeni metodolojilerin, teorilerin ve uygulamaların geliştirilmesini teşvik edebilir. Gelecekteki araştırmalar, ChatGPT odaklı araştırma projelerinin tasarımı, uygulanması ve değerlendirilmesinde disiplinler arası iş birliğinin önemini vurgulamalı ve yapay zekâ ile sosyal bilimlerin keşiştiği noktada ortaya çıkan benzersiz zorlukları ve fırsatları ele almaya odaklanmalıdır.

6. Uzun Vadeli Etki Değerlendirmesi ve İzleme

ChatGPT ve benzeri yapay zekâ teknolojileri sosyal bilim araştırmalarına entegre edilmeye devam ettikçe hem bilimsel ilerleme hem de daha geniş toplumsal etkiler açısından alan üzerindeki uzun vadeli etkilerini izlemek ve değerlendirmek çok önemlidir. Bu, ChatGPT'nin çeşitli araştırma alanlarında benimsenmesini izlemeyi, yeni bilgi ve iğgörülerin üretilmesine katkısını ölçmeyi ve kullanımıyla ilişkili potansiyel riskleri ve faydaları değerlendirmeyi içerir. Gelecekteki araştırmalar, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmaları üzerindeki uzun vadeli etkisini izlemek ve değerlendirmek için sistematik erevesel ve metodolojiler geliştirmeli ve zaman içinde ortaya çıkabilecek potansiyel endişe alanlarını veya istenmeyen sonuçları belirlemelidir. Bu, sosyal bilimlerde yapay zekâ teknolojilerinin sorumlu bir şekilde geliştirilmesine ve uygulanmasına rehberlik edecek ve etik ilkeler ve toplumsal değerlerle sürekli uyum içinde olmalarını sağlayacaktır.

Sonuç olarak, ChatGPT sosyal bilimler araştırmalarını ilerletmek ve karmaşık, çok yönlü sosyal olguların keşfedilmesini sağlamak için önemli bir umut vaat etmektedir. Bununla birlikte, sorumlu ve etkili kullanımı, mevcut sınırlamaları ve zorlukları ele almak için sürekli araştırma ve geliştirmenin yanı sıra disiplinler arası iş birliği ve etik ve toplumsal hususlara katılım gerektirir. Araştırmacılar, gelecekteki bu yönelimleri takip ederek, sosyal dünyanın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmak ve kamu yararını teşvik eden kanıta dayalı politikaların ve müdahalelerin geliştirilmesine bilgi sağlamak için ChatGPT'nin tüm potansiyelinden yararlanabilirler.

Gelecekteki bu araştırma yönlerini ele alarak ve disiplinler arası iş birliğini teşvik ederek, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında kullanımının hem sorumlu hem de etkili olmasını sağlayabiliriz. Bu, nihayetinde sosyal olguların daha derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunacak ve toplumsal refahı teşvik eden kanıta dayalı politikaları ve müdahaleleri bilgilendirecektir.

Sonuç

Çalışmada, ChatGPT'nin sosyal bilimlerdeki araştırmaları ilerletmek için değerli bir araç olma potansiyeli araştırıldı. ChatGPT'nin teorik temellerinin, sosyal bilimler araştırmalarındaki potansiyel uygulamalarının ve etik ve toplumsal hususların kapsamlı bir analizi yoluyla, kullanımıyla ilgili fırsat ve zorlukların altı çizildi. Bu sonuç bölümünde, ChatGPT'nin sosyal bilimler araştırmalarındaki potansiyelinin teorik olarak anlaşılmasına yönelik temel argümanları ve katkılarını özetleyecek ve sosyal bilimler araştırmaları bağlamında ChatGPT gibi yapay zekâ araçlarını çevreleyen sürekli araştırma ve diyalogun önemini vurgulanacaktır.

Çalışmada, derin öğrenme ve doğal dil işlemenin teorik temelleri üzerine inşa edilen ChatGPT'nin insan benzeri metinler üretmek ve karmaşık dilsel kalıpları anlamak için güçlü yetenekler sunduğunu

gösterilmektedir. Bu yetenekler, nitel veri analizini otomatikleştirmek, anket ve mülakat tasarımını geliştirmek ve sosyal olgulara ilişkin yeni içgörüler oluşturmak gibi çeşitli şekillerde sosyal bilim araştırmalarına fayda sağlama potansiyeline sahiptir. Ayrıca ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında metin analizi ve sentezinden hipotez oluşturma ve test etmeye, senaryo planlamaya ve kamuoyu görüşlerini modellemeye kadar çeşitli potansiyel uygulamaları belirlendi. ChatGPT'nin geniş ölçekte metin oluşturma ve analiz etme becerisinden yararlanarak sosyal bilimciler karmaşık araştırma sorularını ele alabilir ve daha önce ulaşılamayan yeni araştırma yollarını keşfedebilirler.

Bununla birlikte, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında kullanılmasıyla ilgili etik ve toplumsal hususları da kabul edildi. Veri gizliliği, adalet ve önyargı, şeffaflık ve kötüye kullanım potansiyeli gibi konular, potansiyel zararları en aza indirirken ChatGPT'nin faydalarının gerçekleştirilmesini sağlamak için araştırmacılar, politika yapıcılar ve diğer paydaşlar arasında dikkatli bir dikkat ve sürekli diyalog gerektirir (Gates, 2023; Harari, 2023). Bu fırsatlar ve zorluklar ışığında, mevcut sınırlamaları ele almayı, model performansını ve genellenabilirliği iyileştirmeyi, etik ilkeleri yapay zekâ geliştirmeye dahil etmeyi ve disiplinler arası iş birliğini teşvik etmeyi amaçlayan birkaç gelecek araştırma yönü ve bir araştırma gündemi önerildi. Bu araştırma yollarını takip ederek, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarındaki potansiyelinin teorik olarak anlaşılmasına katkıda bulunuyor ve bu gelişmekte olan alanda gelecekteki çalışmalar için bir yol haritası sunulmaktadır.

ChatGPT gibi yapay zekâ araçlarının sosyal bilim araştırmalarında hızla gelişmesi ve benimsenmesi, araştırmacılar, uygulayıcılar ve politika yapıcılar arasında sürekli araştırma ve diyalog gerektirmektedir. Yapay zekâ teknolojileri gelişmeye devam ettikçe, bunların sosyal bilim araştırmaları üzerindeki etkilerini yeniden değerlendirmek ve metodolojilerimizi, teorilerimizi ve etik çerçevelerimizi buna göre uyarlamak çok önemlidir. Disiplinler arası iş birliğinin, yapay zekâ ve sosyal bilimler arasındaki karmaşık etkileşimi yönlendirmek için gerekli olduğunu bu çalışmada savunulmaktadır. Araştırmacılar, bu alanlar arasında köprü kurarak, ChatGPT gibi sosyal bilim araştırmalarının benzersiz ihtiyaçlarına ve zorluklarına göre uyarlanmış daha sağlam ve bağlamla ilgili yapay zekâ araçları geliştirebilirler. Ayrıca, disiplinler arası iş birliği, yapay zekâ odaklı sosyal bilim araştırmalarının dinamik doğasını yansıtan yeni teori ve yöntemlerin geliştirilmesini teşvik edebilir ve bu teknolojilerin kamu yararına katkıda bulunmasını sağlamaya yardımcı olabilir.

Son olarak, ChatGPT gibi yapay zekâ araçlarının etik ve toplumsal etkileri konusunda devam eden bir diyalogun sürdürülmesi önemlidir (Bozkurt vd., 2023). Sosyal bilim araştırmalarında yapay zekâ kullanımı yaygınlaşmaya devam ettikçe, bu teknolojilerle ilişkili potansiyel riskleri ve faydaları göz önünde bulundurmamak ve çok çeşitli paydaşları içeren şeffaf ve kapsayıcı tartışmalara katılmak hayati önem taşımaktadır. Bu, yapay zekâ araçlarının toplumsal değerler ve etik ilkelerle uyumlu olarak sorumlu bir şekilde geliştirilmesini ve kullanılmasını sağlamaya yardımcı olacaktır. Sonuç olarak, ChatGPT sosyal bilim araştırmalarının ilerletilmesi için güçlü bir araç olarak önemli bir umut vaat etmektedir. Bununla birlikte, tam potansiyelini gerçekleştirmek, araştırma, diyalog ve iş birliğine sürekli bir bağlılık gerektirir. Araştırmacılar bu çabalara katılarak, yapay zekâ araçlarının sosyal bilim araştırmalarında sorumlu ve etkili bir şekilde kullanılmasına katkıda bulunabilir, sonuçta sosyal

fenomenlerin daha derinlemesine anlaşılmasını teşvik edebilir ve toplumsal refahı artıran kanıta dayalı politikaların ve müdahalelerin geliştirilmesine bilgi verebilir.

Teorik ıkarımlar

Bu alışma, ChatGPT gibi LLM kapasiteleri ve potansiyelleri hakkındaki teorik anlayışı geliştirmektedir. Bu modellerin sosyal bilim araştırmalarında çeşitli görevler için ne ölçüde kullanılabilmesine ışık tutmakta ve bu alandaki yapay zekâ uygulamaları bilgisini genişletmektedir. Çalışma, yapay zekanın araştırma yöntemlerini şekillendirmedeki rolü hakkında devam eden tartışmaya katkıda bulunmaktadır. Yapay zekânın geleneksel araştırma metodolojilerine nasıl entegre edilebileceğine ve potansiyel olarak yeni hibrit araştırma yaklaşımlarına yol açabileceğine dair içgörüler sağlamaktadır. ChatGPT gibi yapay zekâ araçlarının sosyal bilim araştırmalarında kullanımıyla ilişkili etik ve toplumsal hususları ele alarak, yapay zekâ etiği ve toplumsal etkisi üzerine gelişmekte olan literatüre katkıda bulunmaktadır.

Pratik ıkarımlar

Çalışma, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarını kolaylaştırmak için nasıl bir araç olarak kullanılabilmesini ortaya koyuyor. Bu, daha fazla araştırmacıyı bu tür gelişmiş yapay zekâ araçlarını kullanmaya teşvik ederek verimliliği artırabilir ve muhtemelen kendi alanlarında yeni içgörüler ortaya çıkarabilir. ChatGPT'nin büyük hacimli metin verilerini işleme ve analiz etme yeteneği, devasa nitel veri kümeleriyle uğraşan sosyal bilimciler için oyunun kurallarını değiştirebilir. Bu, veri analizi sürecini daha verimli ve kapsamlı hale getirebilir. ChatGPT kullanımı, insan araştırmacılar tarafından gözden kaçırılabilir verilerdeki kalıpları ve ilişkileri tanımlayarak yeni hipotezlerin oluşturulmasına yol açabilir. ChatGPT, anket ve deney tasarlamak için kullanılabilir, böylece araştırmacılara zaman ve emek tasarrufu sağlar ve potansiyel olarak bu araştırma araçlarının kalitesini artırır. Çalışma, ChatGPT'nin sosyal bilimlerde eğitim ve öğretimde potansiyel kullanımını vurgulamakta, öğretim yöntemlerini ve öğrencilerin öğrenme deneyimlerini potansiyel olarak geliştirmektedir. Etik ve toplumsal hususların araştırılması, ChatGPT gibi yapay zekâ araçlarını kullanırken araştırmacılar için pratik yönergeler sağlayabilir ve kullanımlarının etik standartlar ve toplumsal değerlerle uyumlu olmasını sağlayabilir.

Sınırlılıklar

Bu alışma ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarındaki potansiyelini araştırırken, yapay zekânın hızla ilerleyen bir alan olduğu kabul edilmelidir. Yapay zekâ modellerinin yetenekleri hızlı bir şekilde artmaktadır ve bugün en son teknoloji olan şey yarın modası geçmiş olabilir. Bu nedenle bu alışma, ChatGPT ve benzer modellerin mevcut yeteneklerinin anlık bir görüntüsünü sunmaktadır ve bu yetenekler gelecekte yapay zekâ teknolojisindeki ilerlemelerle değişebilir. Çalışmanın analizi büyük ölçüde ChatGPT ve benzer yapay zekâ modellerinin sosyal bilim araştırmalarında kullanımına ilişkin mevcut yayınlanmış literatüre dayanmaktadır. Bu nedenle, mevcut literatürdeki herhangi bir sınırlama, önyargı veya boşluk, çalışmanın bulgularını ve sonuçlarını potansiyel olarak etkileyebilir. Sosyal bilim araştırmalarının çeşitliliği göz önüne alındığında, bu çalışmada tartışılan ChatGPT'nin potansiyel uygulamaları, sosyal bilimlerin tüm alanlarında eşit derecede uygulanabilir veya faydalı olmayabilir. ChatGPT'nin etkinliği ve kullanılışlığı, belirli araştırma sorularına, veri türlerine ve araştırma

metodolojilerine bağlı olarak deęiŐebilir. Çalışma, ChatGPT'nin sosyal bilim araştırmalarında kullanılmasının etik ve toplumsal sonuçlarını tartışmaya çalıŐsa da bu tartışmalar doğası gereği karmaşık ve çok yönlüdür. Bu alıŐma kapsamında tüm potansiyel etik ve toplumsal konuları kapsamlı bir Şekilde ele almak zordur. Çalışma, ChatGPT'nin algoritmik detayları veya eğitim süreci gibi teknik yönlerini derinlemesine incelememektedir. Bu hususlar çalışmanın ana odağı olmamakla birlikte, bu teknik detayların daha kapsamlı bir Şekilde anlaşılması ChatGPT'nin yetenekleri ve sınırlamaları hakkında daha incelikli bilgiler sağlayabilir. Çalışma, ChatGPT'nin sosyal bilimler araştırmalarındaki potansiyel kullanımlarını tartışmaktadır, ancak bu uygulamaların ampirik bir değerlendirmesini sunmamaktadır. Gelecekteki araştırmalar, ChatGPT'nin gerçek dünya sosyal bilimler araştırma senaryolarındaki etkinliğini değerlendirmek için durum çalışmaları veya deneyler içerebilir.

Etik Kurul İzni

Bu makale, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Alexander, C. S., & Becker, H. J. (1978). The use of vignettes in survey research. *Public Opinion Quarterly*, 42(1), 93-104. <https://doi.org/10.1086/268432>
- APA. (2018). *Rules and Procedures*.
- Armstrong, A.B. (2023). Who's afraid of ChatGPT? An examination of ChatGPT's implications for legal writing. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=4336929>
- Aydin, Ö., & Karaarslan, E. (2022). OpenAI ChatGPT Generated Literature Review: Digital Twin in Healthcare. İçinde Ö. Aydın (Ed.), *Emerging Computer Technologies 2* (ss. 22-31). İzmir Akademi Dernegi. <https://ssrn.com/abstract=4308687>
- Aydin, Ö., & Karaarslan, E. (2023). *Is ChatGPT leading generative AI? What is beyond expectations?* 1-23. <https://ssrn.com/abstract=4341500>
- Bahdanau, D., Cho, K. H., & Bengio, Y. (2015). Neural machine translation by jointly learning to align and translate. *3rd International Conference on Learning Representations, ICLR 2015 - Conference Track Proceedings*, 1-15. <https://arxiv.org/abs/1409.0473v7>
- Barabási, A.-L., & Albert, R. (1999). Emergence of scaling in random networks. *Science*, 286(5439), 509-512.
- Barberá, P. (2015). Birds of the same feather tweet together: Bayesian ideal point estimation esing Twitter data. *Political Analysis*, 23(1), 76-91. <https://doi.org/10.1093/PAN/MPU011>
- Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., & Shmitchell, S. (2021). On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? *The 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*, 610-623. <https://doi.org/10.1145/3442188.3445922>
- Blei, D. M., Ng, A. Y., & Jordan, M. I. (2003). Latent Dirichlet Allocation . *Journal of Machine Learning Research*, 3, 993-1022.
- Bolukbasi, T., Chang, K.-W., Zou, J. Y., Saligrama, V., & Kalai, A. T. (2016). Man is to computer programmer as woman is to homemaker? Debiasing word embeddings. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 29, 4349-4357.
- Bommarito, J., Bommarito, M. J., Ann Mefford Katz, J., & Katz, D. M. (2023). Gpt as knowledge worker: A zero-shot evaluation of (AI)CPA capabilities. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.4322372>
- Borgatti, S. P., Mehra, A., Brass, D. J., & Labianca, G. (2009). Network analysis in the social sciences. *Science*, 323(5916), 892-895. <https://doi.org/10.1126/SCIENCE.1165821>
- Boumans, J. W., & Trilling, D. (2018). Taking stock of the toolkit : An overview of relevant automated content analysis approaches and techniques for digital journalism scholars. İçinde *Rethinking Research Methods in an Age of Digital Journalism* (ss. 8-23). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315115047-2>

- Bozkurt, A., Xiao, J., Lambert, S., Pazurek, A., Crompton, H., Koseoglu, S., Farrow, R., Bond, M., Nerantzi, C., Honeychurch, S., Bali, M., Dron, J., Mir, K., Stewart, B., Costello, E., Mason, J., Stracke, C., Romero-Hall, E., Koutropoulos, A., ... Jandrić, P. (2023). Speculative futures on ChatGPT and generative artificial intelligence. *Asian Journal of Distance Education*, 18(1), 53-130.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706QP063OA>
- Brown, T. B., Mann, B., Ryder, N., Subbiah, M., Kaplan, J., Dhariwal, P., Neelakantan, A., Shyam, P., Sastry, G., Askell, A., Agarwal, S., Herbert-Voss, A., Krueger, G., Henighan, T., Child, R., Ramesh, A., Ziegler, D. M., Wu, J., Winter, C., ... Amodei, D. (2020). Language models are few-shot learners. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 33, 1877-1901.
- Bryman, A. (2016). *Social Research Methods*. Oxford University Press.
- Caliskan, A., Bryson, J. J., & Narayanan, A. (2017). Semantics derived automatically from language corpora contain human-like biases. *Science*, 356(6334), 183-186. https://doi.org/10.1126/SCIENCE.AAL4230/SUPPL_FILE/CALISKAN-SM.PDF
- Castelvecchi, D. (2016). Can we open the black box of AI. *Nature*, 538(7623), 20-23.
- Cath, C., Wachter, S., Mittelstadt, B., Taddeo, M., & Floridi, L. (2018). Artificial intelligence and the “good society”: The US, EU, and UK approach. *Science and Engineering Ethics*, 24(2), 505-528. <https://doi.org/10.1007/S11948-017-9901-7>
- Chesney, B., & Citron, D. (2019). Deep fakes: A looming challenge for privacy, democracy, and national security. *California Law Review*, 107, 1753-1819.
- Chesterman, S. (2023). AI-generated content is taking over the world. but who owns it?. NUS Law Working Paper No. 2023/002, SSRN. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4321596>
- Choi, J.H., Hickman, K.E., Monahan, A., Schwarcz, D.B. (2023). ChatGPT goes to law school. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=4335905>
- Conneau, A., & Lample, G. (2019). Cross-lingual language model pretraining. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 32.
- Cotton, D. R. E., Cotton, P. A., & Shipway, J. R. (2023). Chatting and cheating: Ensuring academic integrity in the era of ChatGPT. *Innovations in Education and Teaching International*, 1-12. <https://doi.org/10.1080/14703297.2023.2190148>
- Devlin, J., Chang, M. W., Lee, K., & Toutanova, K. (2018). BERT: Pre-training of deep bidirectional transformers for language understanding. *arXiv*, 1810.04805. <https://arxiv.org/abs/1810.04805v2>
- D’Mello, S., & Graesser, A. (2012). Dynamics of affective states during complex learning. *Learning and Instruction*, 22(2), 145-157. <https://doi.org/10.1016/J.LEARNINSTRUC.2011.10.001>
- Dowling, M.M., Lucey, B.M. (2023). ChatGPT for (finance) research: The Bananarama Conjecture. SSRN. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4322651>

- Dwork, C., & Roth, A. (2014). The algorithmic foundations of differential privacy. *Foundations and Trends® in Theoretical Computer Science*, 9(3–4), 211-407. <https://doi.org/10.1561/04000000042>
- Elman, J. L., Bates, E. A., Johnson, M. H., Karmiloff-Smith, A., Parisi, D., & Plunkett, K. (1996). *Rethinking Innateness: A Connectionist Perspective on Development*. MIT Press.
- Epstein, J. M., & Axtell, R. (1996). *Growing Artificial Societies: Social Science from the Bottom Up*. Brookings Institution Press.
- Feldman, R., & Sanger, J. (2007). *The Text Mining Handbook: Advanced Approaches to Analyzing Unstructured Data*. Cambridge University Press.
- Frye, B. L. (2022). Should using an AI text generator to produce academic writing be plagiarism? *Fordham Intellectual Property, Media & Entertainment Law Journal*, Forthcoming. <https://papers.ssrn.com/abstract=4292283>
- Gates, B. (2023). *The Age of AI has begun*. <https://www.gatesnotes.com/The-Age-of-AI-Has-Begun>
- Gee, J. P. (2014). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method* (4. bs). Routledge.
- Gelman, A., & Hill, J. (2006). *Data Analysis Using Regression and Multilevel/Hierarchical Models*. Cambridge University Press.
- Gierl, M. J., & Lai, H. (2012). The role of item models in automatic item generation. *International Journal of Testing*, 12(3), 273-298. <https://doi.org/10.1080/15305058.2011.635830>
- Goodfellow, I., Bengio, Y., & Courville, A. (2016). *Deep Learning*. MIT Press.
- Graesser, C. C., Wiemer-Hastings, P., Wiemer-Hastings, K., & Harter, D. (2000). Using latent semantic analysis to evaluate the contributions of students in AutoTutor. *Interactive Learning Environments*, 8(2), 129-147. <https://doi.org/10.1076/1049-4820>
- Grimmer, J., & Stewart, B. M. (2013). Text as data: The promise and pitfalls of automatic content analysis methods for political texts. *Political Analysis*, 21(3), 267-297. <https://doi.org/10.1093/PAN/MPS028>
- Gunning, D., & Aha, D. W. (2019). DARPA's explainable artificial intelligence (XAI) program. *AI Magazine*, 40(2), 44-58. <https://doi.org/10.1609/AIMAG.V40I2.2850>
- Gureckis, T. M., Martin, J., McDonnell, J., Rich, A. S., Markant, D., Coenen, A., Halpern, D., Hamrick, J. B., & Chan, P. (2016). psiTurk: An open-source framework for conducting replicable behavioral experiments online. *Behavior Research Methods*, 48(3), 829-842. <https://doi.org/10.3758/S13428-015-0642-8/FIGURES/5>
- Gururangan, S., Marasovic, A., Swayamdipta, S., Lo, K., Beltagy, I., Downey, D., & Smith, N. A. (2020). Don't stop pretraining: Adapt language models to domains and tasks. *Proceedings of the Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, 8342-8360. <https://doi.org/10.18653/v1/2020.acl-main.740>
- Hacker, P. (2022). The European AI liability directives—critique of a half-hearted approach and lessons for the future. *arXiv*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4279796>

- Harari, Y. N. (2023). *Yuval Noah Harari argues that AI has hacked the operating system of human civilisation*. *The Economist*. <https://www.economist.com/by-invitation/2023/04/28/yuval-noah-harari-argues-that-ai-has-hacked-the-operating-system-of-human-civilisation>
- Harris, Z. S. (1954). Distributional structure. *Word*, 10(3), 146-162. <https://doi.org/10.1080/00437956.1954.11659520>
- Healy, K., & Moody, J. (2014). Data visualization in sociology. *Annual Review of Sociology*, 40, 105-128. <https://doi.org/10.1146/ANNUREV-SOC-071312-145551>
- Holstein, K., Vaughan, J. W., Daumé, H., Dudík, M., & Wallach, H. (2019, Mayıs 2). Improving fairness in machine learning systems: What do industry practitioners need? *Conference on Human Factors in Computing Systems - Proceedings*. <https://doi.org/10.1145/3290605.3300830>
- Howard, J., & Ruder, S. (2018). Universal language model fine-tuning for text classification. *56th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics, Proceedings of the Conference (Long Papers)*, 1, 328-339. <https://doi.org/10.18653/v1/p18-1031>
- Jackson, P. (1986). *Introduction to Expert Systems*. Addison-Wesley Pub. Co., Reading, MA. <https://doi.org/10.2172/1524639>
- Jeblick, K., Schachtner, B., Dextl, J., Mittermeier, A., Stüber, A. T., Topalis, J., Weber, T., Wesp, P., Sabel, B., Ricke, J., & Ingrisich, M. (2022). ChatGPT makes medicine easy to swallow: An exploratory case study on simplified radiology reports. *arXiv*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2212.14882>
- Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2009). An educational psychology success story: Social interdependence theory and cooperative learning. *Educational Researcher*, 38(5), 365-379. <https://doi.org/10.3102/0013189X09339057>
- Joo, J., Steen, F. F., & Zhu, S.-C. (2015). Automated facial trait judgment and election outcome prediction: Social dimensions of face. *Proceedings of the IEEE International Conference on Computer Vision*, 3712-3720.
- Jurafsky, D., & Martin, J. H. (2014). *Speech and Language Processing* (2. bs). Pearson.
- King, G., Tomz, M., & Wittenberg, J. (2000). Making the most of statistical analyses: Improving interpretation and presentation. *American Journal of Political Science*, 44(2), 361. <https://doi.org/10.2307/2669316>
- Kitchin, R. (t.y.). *The Data Revolution: Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences*. Sage.
- Knox, J., & Bayne, S. (2013). Multimodal profusion in the literacies of the Massive Open Online Course. *Research in Learning Technology*, 21. <https://doi.org/10.3402/RLT.V21.21422>
- Koedinger, K. R., Anderson, J. R., Hadley, W. H., & Mark, M. A. (1997). Intelligent tutoring goes to school in the big city. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 8, 30-43.
- Krippendorff, K. (2018). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Sage.

- Lalmuanawma, S., Hussain, J., & Chhakchhuak, L. (2020). Applications of machine learning and artificial intelligence for Covid-19 (SARS-CoV-2) pandemic: A review. *Chaos, Solitons & Fractals*, 139, 110059. <https://doi.org/10.1016/J.CHAOS.2020.110059>
- Lazer, D., Pentland, A., Adamic, L., Aral, S., Barabási, A. L., Brewer, D., Christakis, N., Contractor, N., Fowler, J., Gutmann, M., Jebara, T., King, G., Macy, M., Roy, D., & Van Alstyne, M. (2009). Social science. Computational social science. *Science*, 323(5915), 721-723. <https://doi.org/10.1126/SCIENCE.1167742>
- Lecun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature*, 521(7553), 436-444. <https://doi.org/10.1038/nature14539>
- Leippold, M. (2023) Sentiment spin: Attacking financial sentiment with GPT-3. Swiss Finance Institute Research Paper No. 23-11. SSRN. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4337182>
- Li, Y., Yang, X., Sun, P., Qi, H., & Lyu, S. (2020). Celeb-DF: A large-scale challenging dataset for deepfake forensics. *IEEE/CVF Conference on Computer Vision and Pattern Recognition*, 3207-3216.
- Lipton, Z. C. (2018). The mythos of model interpretability: In machine learning, the concept of interpretability is both important and slippery. *Queue*, 16(3), 30-57.
- Liu, B. (2015). *Sentiment Analysis: Mining Opinions, Sentiments, and Emotions*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139084789>
- Lundberg, S. M., Allen, P. G., & Lee, S.-I. (2017). A unified approach to interpreting model predictions. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 30, 4765-4774.
- Macy, M. W., & Willer, R. (2003). From factors to actors: Computational sociology and agent-based modeling. *Annual Review of Sociology*, 28, 143-166. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.28.110601.141117>
- Marti, G. (2022). From data to trade: A machine learning approach to quantitative trading. SSRN. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4315362>
- Mellon, J., Bailey, J., Scott, R., Breckwoldt, J., & Miori, M. (2022). Does GPT-3 know what the most important issue is? Using large language models to code open-text social survey responses at scale. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4310154>
- Metcalf, J., & Crawford, K. (2016). Where are human subjects in Big Data research? The emerging ethics divide. *Big Data & Society*, 3(1), 1-14. <https://doi.org/10.1177/2053951716650211>
- Mikolov, T., Sutskever, I., Chen, K., Corrado, G. S., & Dean, J. (2013). Distributed representations of words and phrases and their compositionality. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 26, 3111-3119.
- Miller, T. (2019). Explanation in artificial intelligence: Insights from the social sciences. *Artificial Intelligence*, 267, 1-38. <https://doi.org/10.1016/J.ARTINT.2018.07.007>
- Montgomery, J. M., Hollenbach, F. M., & Ward, M. D. (2012). Improving predictions using ensemble Bayesian model averaging. *Political Analysis*, 20(3), 271-291. <https://doi.org/10.1093/PAN/MPS002>

- Mullainathan, S., & Spiess, J. (2017). Machine learning: An applied econometric approach. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 87-106. <https://doi.org/10.1257/JEP.31.2.87>
- Nisar, S., & Aslam, M. S. (2023). Is ChatGPT a good tool for T&CM students in studying pharmacology? *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.4324310>
- O'Neil, C. (2016). *Weapons of Math Destruction: How Big Data Increases Inequality and Threatens Democracy*. Broadway Books.
- Pang, B., & Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis. *Foundations and Trends® in Information Retrieval*, 2(1-2), 1-135. <https://doi.org/10.1561/1500000011>
- Pavlik, J. V. (2023). Collaborating with ChatGPT: Considering the implications of generative artificial intelligence for journalism and media education. *Journalism & Mass Communication Educator*, 10776958221149577.
- Pearl, J. (2009). *Causality: Models, Reasoning, and Inference*. Cambridge University Press.
- Piaget, J. (1970). *Science of education and the psychology of the child*. Grossman. <https://psycnet.apa.org/record/1970-19308-000>
- Raffel, C., Shazeer, N., Roberts, A., Lee, K., Narang, S., Matena, M., Zhou, Y., Li, W., & Liu, P. (2020). Exploring the limits of transfer learning with a unified text-to-text transformer. *The Journal of Machine Learning Research*, 21, 1-67. <https://doi.org/10.5555/3455716.3455856>
- Ribeiro, M. T., Singh, S., & Guestrin, C. (2016). "Why should i trust you?" Explaining the predictions of any classifier. *the 22nd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining*, 1135-1144. <https://doi.org/10.1145/2939672.2939778>
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative Methods for the Human Sciences*. Sage.
- Ritter, A., Clark, S., Etzioni, M., & Etzioni, O. (2011). Named entity recognition in tweets: An experimental study. *Proceedings of the Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*, 1524-1534.
- Rossler, A., Cozzolino, D., Verdoliva, L., Riess, C., Thies, J., & Niessner, M. (2019). FaceForensics++: Learning to detect manipulated facial images. *IEEE/CVF International Conference on Computer Vision*, 1-11.
- Rowe, F. (2014). What literature review is not: Diversity, boundaries and recommendations. *European Journal of Information Systems*, 23(3), 241-255. <https://doi.org/10.1057/ejis.2014.7>
- Rumelhart, D. E., & McClelland, J. L. (1986). *Parallel distributed processing: Explorations in the microstructure of cognition Volume 1: Foundations*. MIT Press.
- Ryznar, M. (2023). *Exams in the time of ChatGPT*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3684958>
- Schulz, K. F., Altman, D. G., & Moher, D. (2010). CONSORT 2010 statement: Updated guidelines for reporting parallel group randomized trials. *Annals of Internal Medicine*, 152(11), 726-732. <https://doi.org/10.7326/0003-4819-152-11-201006010-00232>

- Schwandt, T. A. (2000). Three epistemological stances for qualitative inquiry: Interpretivism, hermeneutics, and social constructionism. İçinde *Handbook of qualitative research* (ss. 189-213). SAGE Publishing.
- Shickel, B., Tighe, P. J., Bihorac, A., & Rashidi, P. (2018). Deep EHR: A survey of recent advances in deep learning techniques for electronic health record (EHR) analysis. *IEEE Journal of Biomedical and Health Informatics*, 22(5), 1589-1604. <https://doi.org/10.1109/JBHI.2017.2767063>
- Shope, M. (2023). Best practices for disclosure and citation when using artificial intelligence tools. *SSRN Electronic Journal*. <https://papers.ssrn.com/abstract=4338115>
- Shute, V. J., & Zapata-Rivera, D. (2007). Adaptive technologies. *ETS Research Report Series*, 2007(1), i-34. <https://doi.org/10.1002/J.2333-8504.2007.TB02047.X>
- Sperlí, G. (2021). A cultural heritage framework using a Deep Learning based Chatbot for supporting tourist journey. *Expert Systems with Applications*, 183, 115277. <https://doi.org/10.1016/J.ESWA.2021.115277>
- Steels, L. (2003). Evolving grounded communication for robots. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(7), 308-312. [https://doi.org/10.1016/S1364-6613\(03\)00129-3](https://doi.org/10.1016/S1364-6613(03)00129-3)
- Susnjak, T. (2022). ChatGPT: The end of online exam integrity? *arXiv*. <https://arxiv.org/abs/2212.09292v1>
- Sweeney, L. (2012). k-Anonymity: A model for protecting privacy. *International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-Based Systems*, 10(5), 557-570. <https://doi.org/10.1142/S0218488502001648>
- Syed, S., & Spruit, M. (2017). Full-Text or abstract? Examining topic coherence scores using latent dirichlet allocation. *2017 International Conference on Data Science and Advanced Analytics, DSAA 2017, 2018*, 165-174. <https://doi.org/10.1109/DSAA.2017.61>
- Tomasello, M. (2003). *Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Harvard University Press.
- Tufekci, Z. (2014). Big questions for social media big data: Representativeness, validity and other methodological pitfalls. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, 8(1), 505-514. <https://doi.org/10.1609/ICWSM.V8I1.14517>
- Tumasjan, A., Sprenger, T. O., Sandner, P. G., & Welpe, I. M. (2010). Predicting elections with Twitter: What 140 characters reveal about political sentiment. *Fourth International AAAI Conference on Web and Social Media*, 4(1), 178-185. <https://doi.org/10.1609/ICWSM.V4I1.14009>
- Uludag, K. (2023). The use of AI supported Chatbot in psychology. *SSRN* <https://ssrn.com/abstract=4331367>
- van der Linden, W. J., & Gla, C. A. W. (2010). Elements of Adaptive Testing. İçinde *Elements of Adaptive Testing*. Springer Science & Business Media. <https://doi.org/10.1007/978-0-387-85461-8>
- Vaswani, A., Shazeer, N., Parmar, N., Uszkoreit, J., Jones, L., Gomez, A. N., Kaiser, Ł., & Polosukhin, I. (2017). Attention is All you Need. *Advances in Neural Information Processing Systems*, 30.

- Ventayen, R. J. M. (2023). OpenAI ChatGPT generated results: Similarity index of artificial intelligence-based contents. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.4332664>
- Voigt, P., & Von dem Bussche, A. (2017). The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide. İçinde *A Practical Guide* (C. 111, Sayı 5). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-57959-7/COVER>
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
- Wang, X., Girshick, R., Gupta, A., & He, K. (2018). Non-local neural networks. *Proceedings of the IEEE Conference on Computer Vision and Pattern Recognition*, 7794-7803.
- Wang, Y., Huang, M., Zhao, L., & Zhu, X. (2020). Attention-based LSTM for aspect-level sentiment classification. *Proceedings of the 2016 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing*, 606-615.
- Wasserman, S., & Faust, K. (1994). *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge University Press.
- Watts, D. J. (2013). Computational social science: Exciting progress and future directions. *The Bridge on Frontiers of Engineering*, 43(4), 5-10. https://scholar.google.com/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=Computational+social+science%3A+Exciting+progress+and+future+directions&btnG=
- Watts, D. J., & Strogatz, S. H. (1998). Collective dynamics of 'small-world' networks. *Nature*, 393(6684), 440-442. <https://doi.org/10.1038/30918>
- West, D. M. (2019). *The Future of Work: Robots, AI, and Automation*. Brookings Institution Press.
- Winkler, R., & Söllner, M. (2018). Unleashing the potential of chatbots in education: A state-of-the-art analysis. *Academy of Management Annual Meeting*.
- Zhai, X. (2023). ChatGPT for next generation science learning. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/SSRN.4331313>
- Zhang, B. H., Lemoine, B., & Mitchell, M. (2018). Mitigating unwanted biases with adversarial learning. *2018 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society*, 18, 335-340. <https://doi.org/10.1145/3278721.3278779>
- Zhou, L., Gao, J., Li, D., & Shum, H. Y. (2020). The design and implementation of XiaoIce, an empathetic social chatbot Chatbot. *Computational Linguistics*, 46(1), 53-93. https://doi.org/10.1162/COLI_A_00368

THOMAS SEDLACEK'İN İYİ, KÖTÜ VE EKONOMİ GILGAMIŞ'TAN WALL STREET'E İKTİSADİ ANLAM ARAYIŞI KİTABINDA EKONOMİNİN HİKÂYESİ

 Munise Tuba AKTAŞ^a

Özet

Bireyin davranışları farklı güdülerle açıklanabilir. İnsanı eyleme geçiren kararlar, gündelik yaşamın bir parçasıdır. Öte yandan alınan kararlar, rasyonel bireyin rasyonel seçim kısıtıyla çerçelenemeyecek kadar kompleks ve farklı dinamiklerle ilintilidir. İnsanı duygularından ve değerlerinden soyutlayarak tekipleştiren rasyonalite ve kişisel çıkar varsayımları, davranış ve güdülerdeki bireysel farklılıkları göz ardı etmektedir. Bu anlayışla eser, iktisadi davranışı anlamada matematiksel modeller kadar kültürel birikime, inanç ve değer sistemlerini oluşturan ve şekillendiren ekonomi dışı unsurlara dikkat çekmektedir. Sedlacek, bu değerlendirmeleri temelde iki kısımda yapmıştır. İlk kısım Kadim Ekonomi ve Ötesi başlığını taşımaktadır, ikinci kısım ise Sapkın Düşünceler başlığı altında ele alınmıştır. Yazar, ilk kısımda mitolojinin, dinin, teolojinin, felsefenin ve bilimin içindeki ekonomiyi ele aldığı; ikinci kısımda ise ekonominin içindeki mitolojiyi, dini, teolojiyi, felsefe ve bilimi aradığını belirtir. Kitap kimi zaman efsanelerden, kimi zaman kutsal kitaplardan kimi zaman da modern iktisat teorisinden, filozoflardan ve düşünürlerden yapılan alıntılarla sadece ilgi çekici değil, aynı zamanda okuyucun düşün dünyasına farklı pencereler açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Rasyonalite, Kültür.

THE STORY OF ECONOMICS IN THOMAS SEDLACEK'S BOOK TITLED *ECONOMICS OF GOOD AND EVIL: THE QUEST FOR ECONOMIC MEANING FROM GILGAMESH TO WALL STREET*

Abstract

An individual's behavior can be explained by different motives. Our decisions that put people into action are part of everyday life. On the other hand, the decisions taken are too complex and related to different dynamics that cannot be framed by the rational choice constraint of the rational individual. Assumptions of rationality and self-interest, which standardize people by isolating them from their emotions and values, ignore individual differences in behavior and motives. With this understanding, the book draws attention to cultural accumulation, non-economic factors that form and shape our belief and value systems, as well as mathematical models in understanding economic behavior. Sedlacek made these evaluations basically in two parts. The first part is titled Ancient Economics and Beyond, and the second part is covered under the title of Blasphemous Thoughts. In the first part, the author examines the economy in mythology, religion, theology, philosophy and

^a Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, İİBF, İktisat, mtturker@anadolu.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 30.03.2023, Makale Kabul Tarihi: 23.06.2023

science; In the second part, he states that he is looking for mythology, religion, theology, philosophy and science in economics. The book is not only interesting, but also opens different windows to the reader's world of thought, sometimes with quotations from legends, holy books, modern economic theory, philosophers and thinkers.

Keywords: Economics, Rationality, Culture.

Giriş

Sedlacek'in, 2009 yılında "Ekonomie Dobra A Zla" başlığıyla Çekçe yayımlanan eseri, 2012 yılında "Economics of Good and Evil the Quest for Economic Meaning Gilgamesh to Wall Street" başlığıyla İngilizce'ye, 2017 yılında ise "İyi, Kötü ve Ekonomi Gilgamesh'tan Wall Street'e İktisadi Anlam Arayışı" başlığıyla Türkçe'ye çevrilmiştir. Sedlacek, iktisadın zamanla geçirdiği değişimi gözler önüne sermekte ve okuruna iktisatla etik arasındaki ilişkiyi değerlendirme fırsatı vermektedir. Yazar, iktisadın uygarlığın kültürel öğeleriyle bağlantılı bir biçimde ele almakta ve bu yönüyle iktisat biliminin gelişimini ortaya koyan standart aktarımlardan ayrılmaktadır. Bu ayrışmanın nedeni, yazarın eserinde de vurguladığı gibi sadece ekonomi aracılığıyla insanı ve dünyayı anlamının mümkün olmamasıdır. Yazara göre ekonominin sınırlarının dışına çıkmak diğer bir deyişle ötesine geçmek felsefe, tarih, antropoloji, psikoloji gibi diğer disiplinlerden destek alınmasıyla mümkündür. Ekonominin hikayesini anlatma amacı taşıdığı belirten yazar, anlaşıldığı üzere farklı disiplinleri işe koymakta ve ekonominin izlerini modern ekonominin ortaya çıkışından çok daha eski tarihlerde aramaktadır. Bu doğrultuda kaleme alınan eser, "Ekonominin Hikayesi: Şiirden Bilime" başlıklı giriş kısmından sonra iki bölüme ayrılmıştır. "Kadim Ekonomi ve Ötesi" başlığını taşıyan ilk bölüm, yedi başlık altında toplanmıştır. Bu bölümde Gilgamesh Destanı'na, bazı dini öğretilere ve önemli düşünürlerin görüşlerine yer verilmiştir. "Sapkın Düşünceler" başlığını taşıyan ikinci bölüm de aynı şekilde yedi başlık altında ele alınmıştır. Bu bölümde yazar, ana akım iktisadi görüşlerin dışına çıkmakta ve muhalif bir tavır sergilemektedir. Ekonominin maddi refah, iktisadi büyüme vurgusuna ve matematiğin iktisattaki yerine yönelik alternatif görüşleri öne çıkarmaktadır.

Ekonominin kültürel unsurlarla bağının sürükleyici bir dille aktarıldığı bu eserde yazar, ana akım iktisadın etik ve ahlak gibi iktisadın temel konularını göz ardı ettiğini, iktisadın analitik-teknik boyutla sınırlandırıldığını belirtmektedir. Ayrıca eserde ekonominin normatif niteliğine vurgu yapılmaktadır. Zira yazarın belirttiği gibi, ekonominin dünyayı tasvir etmesi yanında nasıl olması gerektiğine dair sahip olduğu bakış açısı değer yargıları barındırmaktadır. Yazar eserinde, ekonomi biliminin indirgemeci, analitik ve matematiksel kalıplara sokan yaklaşımlarını dengeleme amacı güttüğünü belirtmektedir.

A. İYİ VE KÖTÜNÜN BİRLİKTELİĞİNİ İKTİSADİ OLARAK OKUMAK

İyi ve kötü; ekonominin yönetimi, işleyişi ve performansı bağlamında ele alınabileceği gibi tutku ve çıkarlarının yönlendirmesiyle hareket eden insan davranışları ekseninde de ifade edilebilir. Bu kapsamda davranışların bireysel ve toplumsal açıdan doğurduğu iyi ya da kötü sonuçlar irdelenebilir. İyi ve kötü tanımlamasının insan davranışlarına ve duygularına indirgenmesiyle kötülüğü, günahı

imleyen açgözlülük, bencillik ve yıkıcı tutkuların toplumsal faydaya dönüşmesi ve doğal bir düzen yaratması 18. yüzyıl düşünürlerince dile getirilmiştir.

Giambattista Vico'ya göre takdiri ilahinin akıllıca yasaları sayesinde yalnızca kendi tatminine yönelmiş insanların tutkuları, onların toplumda bir arada yaşamasına olanak sağlayan toplumsal bir düzene evrilir. "Bırakınız yapsınlar" görüşünün öncülerinden sayılan Bernard Mandeville, "Arılar Masalı'nın" belirli kısımlarında "bireysel günahları" "toplumsal faydaya dönüştürmek" için gerekli koşulun ve bu dönüşümü sağlayacak faktörün "becerikli politikacının ustaca yönetimi" olduğunu öne sürmektedir. Burada "ustaca yönetim" ile uygun yasal ve kurumsal yapının zamana yayılarak deneme yanılma yöntemiyle evrimsel bir biçimde yavaş yavaş oluşumu ifade edilmektedir (Hirschman, 2008, s. 38). Bernard Mandeville; kendini düşünmeyi, bencilliğimizi ya da içimizdeki şeytanı kaybetmenin, kötülük ve ahlaki kusurların kökünün kazınmasının gelişmeyi olumsuz yönde etkileyeceğini öne sürer. Çünkü her kusur aynı zamanda ya mala ya da hizmete yönelik etkin talep demektir. Gelişmiş bir toplum, bu ihtiyaçların maddi tatmininden kazanç sağlar ve dolayısıyla söz konusu kusurlar gelişme dinamiğinin bir bileşenidir (Sedlacek, 2017, s. 197-200). Hobbes'a göre şöhret veya maddi nesnelere için ölçülü arzular, makul miktarda şöhret ve zenginlik kendi korunmamız için yararlı olabileceği sürece makul olabilir (Hobbes, 1978'den aktaran Anderson 2003, s. 54).

Hegel'in Aklın Kurnazlığı kavramı, tutkularının peşinden giden insanların aslında kendilerinin farkında olmadıkları yüksek bir dünya-tarihsel bir amaca hizmet ettikleri düşüncesini belirtir. Benzer bir yaklaşımı sergileyen Adam Smith, bireysel çıkar amacıyla hareket eden insanın toplumsal faydayı arttırdığını öne sürer. Albert O. Hirschman'a göre Mandeville'in paradoksunu törpüleyen ve yaygın bir görüş haline getiren Adam Smith'dir. Smith'in düşüncesinde Bernard Mandeville'nin kullandığı "tutku" ve "günah" kavramlarının yerine "avantaj" ve "çıkar" kavramlarının geçmesi önermenin genel kabulünü destekler (Hirschman, 2008, s. 39).

Bu noktada Adam Smith'in araçsal rasyonalite¹ yerine kullandığı "ihtiyat" (prudence) kavramının ve bu kavramın iki temel özelliği üzerinde duralım. "Bizim için oldukça yararlı olan özellikler, ilk olarak, sayesinde eylemlerimizin uzak sonuçlarını sezebildiğimiz ve eylemlerden kaynaklanması olası yarar ve zararları önceden görebildiğimiz üstün (superior) sebep ve kavrayıştır: ve ikinci olarak gelecek bir zamanda daha yüksek bir haz elde etmek veya daha yüksek bir acıdan sakınmak amacıyla bugünkü hazdan kaçınmayı veya bugünkü acıya katlanmayı sağlayan kendine hâkim olmaktır. Bu iki özelliğin birliği, bütün erdemler içinde birey için en yararlı olan ihtiyat erdeminde var olmaktadır" (Smith, 1759, 1776, s. 189'dan aktaran Kırmızıaltın, 2017, s. 189).

Diğer taraftan insanın kendi eylemlerine ilişkin haz ve acı hesaplamalarını zamansal boyutta sürekli yaparak en akılcı kararı veren bir varlık olarak düşünmek gerçekçi değildir. İnsanın doğasında yalnız akıl değil, tutku da vardır. Adam Smith aynı çalışmasında bunu şöyle ifade eder: "Kusursuz ihtiyatın, mutlak adaletin ve makul bir hayırseverliğin kurallarına göre hareket eden insana kusursuz, erdemli denilebilir. Ancak tutkular insanı yanlış yönlendirebilir; uyanık ve soğukkanlı zamanlarda benimsediğin tüm kuralları ihlal etmede kimi zaman tahrik edici kimi zaman da akıl çelici olabilir. En

¹Araçsal rasyonalite veri amaçlar setini en iyi şekilde tatmin eden araçların seçimidir (Kırmızıaltın, 2017, s. 26).

kusursuz bilgi, eğer en kusursuz kendine hâkim olmayla desteklenmezse, insanın kendi görevini yapmasına her zaman olanak sağlamayacaktır” (Smith, 1759, 1976, s. 237’den aktaran Kırmızıaltın, 2017, s. 49-50).

İhtiyat kavramından yola çıkarak insanın tutkunun peşinde akli devre dışı bırakarak her zaman rasyonel davranışın dışına çıktığı başka bir ifadeyle irrasyonel hareket ettiği görüşüne ulaşılır. Smith’in rasyonelliğe yaklaşımı, Sedlacek’in çalışmasında çok net ifadelerle görülebilir.

Günümüzde pek çok iktisatçı, varsayılan bu akılcılığın kusursuz bir biçimde çalışmadığını, sınırlı olduğunu kabul eder. Toplumlarda kuralların ve kurumların varlığı, insanın akılcılık gücünün sınırlı olduğunu göstergesidir (Bulutay, 2004, s. 63’ten aktaran Ruben, 2011, s. 33). Öte yandan insanlar her durumda çıkarlarını maksimum kılan seçeneği seçmeyebilir. Anderson (2000)’un çalışmasında insanları kişisel yarar yanında sorumluluk ve diğerlerine duyulan sevginin de motive ettiği ileri sürülür. Loewenstein (2000); korku, öfke, açlık, susuzluk, cinsel arzu, acı gibi duyguların davranış üzerinde etkilerinin önemli olduğunu ifade eder. Ayrıca çalışmada, bu duygulardan yoksunluğun yaşam kalitesini, hayatta kalma şansını ve neslin devamlılığını azaltacağı belirtilir.

B. KADİM EKONOMİ VE ÖTESİ

İktisadın hikâyesini, Sümer uygarlığıyla başlatan Sedlacek, uygarlığımızla birlikte gelişen iktisadi düşünceleri, iyilik ve kötülüğün penceresinden gün yüzüne çıkarmaya çalışmaktadır.

İki bölümden oluşan eserin alt başlıklarla zenginleştirildiği görülmektedir. “Kadim Ekonomi ve Ötesi” başlığını taşıyan ilk bölümde, Gılgamış Destanı’na yer verilerek, Eski Ahit (Tevrat), Antik Yunan, Hristiyanlık dönemleri üzerinde durulmaktadır. Descartes, Bernard Mandeville ve Adam Smith’e Klasik ekonominin temel varsayımını destan aracılığıyla sorgulayan yazar, ölümsüzlük arayışında mücadele ve kahramanlıklarıyla öne çıkan Gılgamış’ın kendi menfaati doğrultusunda faydasını ençoklaştırma amacına odaklanmadığını belirtir. Eski Ahit alt başlığında ise yazar, iktisadi kapitalizmin ortaya çıkışında Yahudiliğin öncü rolü üzerinde durmuştur. Ayrıca bu başlık altında ekonominin yükseliş ve düşüş döngüsünün ahlaki nedenlere bağlandığı ilk iş döngüsüne ve mülkiyete, faize, sosyal yardımlara yönelik kurallara yer verilmiştir.

Sedlacek, İbrani düşüncesinin çalışmaya yaklaşımını “Eski Ahit”ten yaptığı “tembel eller insanı yoksullaştırır, çalışan eller zengin eder” referansı ile tarif eder (Sedlacek, 2017: 93). Yazar, Şabat günü referansı ile çalışmanın yanında dinlenmenin, çalışılan sürenin keyfini sürmenin emredildiğini şöyle dile getirir: “Şabat gününü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci gün bana, Rabbe Şabat günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancılar dahil, hiçbir iş yapmayacaksınız” (Sedlacek, 2017: 93). Diğer taraftan yazarın, “dinlenmenin” bir amaç olarak günümüz modern dünyasında büyük ölçüde dışlandığına yönelik vurgusu göze çarpmaktadır. “Antik Yunan” alt başlığında ise Sedlacek; şair ekonomistlere, Ksenophon’un değer teorisine ve parasal arzuların yarattığı bireysel tatminsizliğe değinirken, Platon ve Descartes’in gerçekliğe dair görüşlerini mağara hikayesinden yola çıkarak aktarır. Aristoteles’in fayda anlayışının aslında iyi olana ulaşma amacı olduğunu ifade eden yazar, bu yaklaşımı daha yararlı bulmaktadır. Sedlacek, Stoacılar ile Epikürcüler (hedonistler) arasındaki görüş ayrılıklarını da bu

kısımda ortaya koymaktadır. Stoacılar iyi davranışı doğruluğu, kurallara uygunluğuyla değerlendirmektedir. Bu doğrultuda ahlaki kısıtlarla ilişkilendirdikleri davranışı bireyde yarattığı faydadan bağımsız tutmaktadır. Epikürcüler ise davranışın iyiliğini sonucuyla bağlantılı ele almakta ve eğer davranış fayda yaratıyorsa aynı zamanda iyi olarak değerlendirmektedirler. Sedlacek'in de işaret ettiği gibi ekonomi bilimi de iyinin fayda sağlamak olduğunu benimsemiştir. İncil ile ekonomi arasındaki bağ "Hristiyanlık" alt başlığında kurulmuş bu kısımda borç, günah ilişkisi; para sevgisi, hediye, iyilikle-kötülüğün beraberliği, özel mülkiyet, dayanışma, görünmez el, akılcılık Augustinus ve Aquinas'ın düşüncelerine de yer yer başvurularak ele alınmıştır. Sedlacek, "Mekanik Descartes" başlığında Descartes'le dünyayı ve ekonomiyi bilimsel yaklaşımla anlamaya çalıştığımız yeni bir döneme girildiğini ifade eder ve bunun iktisadi düşüncede yarattığı değişimi ortaya koyar. Bölümün son kısmında Sedlacek, Adam Smith'i iki temel eserine yoğunlaşarak yeniden okumaktadır.

İlk yazınsal yapıt olan Gılgamış Destanı'yla başlayan ilk bölümde Sedlacek, kötülüğün dizginlenmesi ya da kötü olarak atfedilen duyguların iyiliğe hizmet etmesinin izlerini aramaktadır. Destanda bahsi geçen yabancı Enkidu uygar yaşama ayak uyduran bir canlıya dönüştürülerek bu yaşamın bir parçası olur.

"Doğduğu yerde o yiğit
ilkyaz otlarını yerdi hep,
hayvanların sütüydü emmeye çalıştığı.
önüne ekmek koydular,
sıkıntıyla baktı, inceledi:
Enkidu bilmiyordu ekmek yemeği

, ...

"Ekmek ye Enkidu, yaşamın gereğidir bu."

...

Kıllı, kaba gövdesini suyla ovdu,

Bir de yağ sürününce adama döndü,

Giyisi giyindi üstüne, güvey gibi oldu," (Gılgamış Destanı 2021, s. 16).

Aslında farklı yorumlamalara açık olan bu destanda doğa ile uygarlık arasındaki savaş, insanın doğaya hükmetme ve onu dönüştürme ihtirası görülür².

² Gılgamış Sedir Ormanları'na gidip, oranın bekçisi Humbaba'yı öldürüp, Uruk'a kereste getirmek istemektedir. Enkidu'yu da bu yolculuğa ikna eder.

Gilgamiş, Uruk kentini görkemli surlarla çeviren acımasız, güçlü bir kraldır. Tanrıça Aruru, onunla başa çıkması için, kilden bir adam yoğurur: Enkidu (Gilgamiş Destanı 2021, s. 1).

“Sen insanı yarattın

Şimdi onun rakibini yarat

Onu Gilgamiş’a eşit güçte yarat

Bu ikisi birbirlerinin güçlerini ölçsün

Ve Uruk halkı huzur bulsun” (Gezgin, 2009, s. 9).

Enkidu’nun ortaya çıkışıyla, Gilgamiş’ın gücü dengelenmiş ve daha iyi bir krala dönüşmüştür.

Görüldüğü gibi yazar, ekonomi bilimini anlamada farklı disiplinlerle bağlantılar kurmakta ve ekonominin kökenini iyi ve kötünün ortaya çıkışıyla ilişkilendirmektedir.

Eserde, insanın ontolojik özünün iyi ya da kötü olmasının günümüz ekonomi politikalarının şekillenmesindeki rolüne dikkat çekilir. Bu çerçevede insanın doğuştan iyi ya da kötü olması devlet müdahalesi, düzenlemeler ve özgürlüklerin düzeyini etkiler niteliktedir. Hobbes’un ve Montesquieu’nun ifade ettiği gibi, “eğer insan insanın kurduysa” ve “güce sahip olanlar o gücü kötüye kullanmaya eğilimli ve engellemeye karşılaşıncaya kadar bunu sürdürüyorsa” insanları toplumsal iyiye yönlendirecek güçlü bir otoriteye ihtiyaç vardır. Öte yandan insan doğasının iyi olması durumunda bireylerin kendiliğinden toplumsal iyiye yönelmesi söz konusu olacak ve daha özgürlükçü bir ortam yaratılabilecektir.

Öte yandan din-ekonomi ilişkisinin Hristiyanlık ve Yahudilikle sınırlandırılması eserin bütünlükten uzak bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir. Bu kısımda yazarın ifadesiyle mitoloji, din, teoloji, felsefe ve bilimin içindeki ekonomi aranmaktadır. Burada yazarın dikkate değer bir eleştirisine ilk bölümün “Mekanik Descartes” başlığı altında rastlanır. Ekonomi sosyal bir bilim olmasına rağmen özellikle ana akım ekonomi Descartes’le paralel bir yaklaşımla mekanik, matematiksel, deterministik ve rasyonel özelliklere dayandırılmıştır. Bu yaklaşım insanın, toplumsal bağlamdan kopuk tasavvur edilmesine ve davranışların gerisindeki duygusal süreçlerin arka plana itilmesine yol açmıştır. Böylece insan davranışları üzerindeki sosyal ve psikolojik etkileşimin etkisi göz ardı edilmiş olur. İlk bölümün son iki başlığında Mandeville ve Smith’in görüşlerine yer verilmiştir. İlk modern ekonomist olarak tanıtılan Mandeville’nin “Arılar Masalı’na” dayalı olarak bencilliğin ilerlemenin kaynağı olduğu düşüncesi üzerinde durulur. Ardından Smith’in eserleri bütüncül bir biçimde değerlendirilmekte, ekonomiye katkısı popüler ve yaygın söylemlerin ötesine geçmektedir. Mandeville’nin “Arılar Masalı’na” dayalı olarak ahlaki kusurlar, bencillik, açgözlülükle ilerleme arasında ilişki kurulur. Adam Smith’in, klasik benmerkezci ekonomi biliminin öncüsü olduğuna dair genel görüşü sarsan yazar, Smith’in eserleri üzerine derin ve karşılaştırmalı bir okuma yapmaktadır. Sedlacek’in görünmez el kavramını daha geniş bir içerikle ele aldığı söylenebilir. Bu çerçevede görünmez el, yalnızca kişisel çıkar temelli serbest piyasa ekonomisinin işleyişinin temel açıklayıcısı değildir. Adam Smith’in “Ahlaki

Duygular Teorisi"ndeki görüşlerinden yola çıkan Sedlacek, görünmez elin aynı zamanda yeniden dağıtımın kollektif eli olduğunu şöyle ifade eder:

"...Onları yönlendiren görünmez el aracılığıyla geçim ihtiyaçlarının dağıtımını öyle yaparlar ki; eğer dünya üzerinde yaşayan herkese eşit dağıtılmış olsaydı, bu elin dağıtımına benzerdi ve böylece, buna niyetli olmadan, bunu bilmeden, toplumun çıkarını büyütür, türlerin çoğalmasına katkıda bulunurlar." (Sedlacek, 2017, s. 209).

Ayrıca bireyin davranışları bireysel çıkar dışında özgecillekle de açıklanır. Özgecillek bireyin, kendisine maliyet yaratma pahasına başkalarının iyiliğine ve yararına davranma eğilimidir. Bu çerçevede sıkıntıda olanlara yardım etme ya da anti-sosyal davranışları cezalandırma sayılabilir (Gintis, 2003, s. 408). Özgecillek; kişinin kendisi dışındaki kişilerin çıkarlarına yardım etme amacının güdüldüğüdür. Özgeci davranışta bireyin herhangi bir ödüllendirme beklentisi olmadan başkalarına yardımcı söz konusudur. (Balıkçoğlu & Karacaoğlu, 2007, s. 126). Özgeci davranışın kendisinin bizzat özgeci bireye ve çevresine fayda yaratması mümkündür. Smith, insanın özgeci yanına da vurgu yapar. Bu kapsamda Sedlacek, Smith'in insan davranışlarını sadece kişisel çıkar, bencillik, fayda-maliyet hesabı temelinde açıkladığına dair genel görüşe karşı çıkar. Bu karşı duruşu, Smith'in "Ahlaki Duygular Teorisi" adlı eserinden yaptığı şu alıntıyla destekler: "İnsanın her ne kadar bencil olduğu düşünülse de doğasında açıkça görülebilen ilkeler barındırır, öyle ki başkalarının çıkarı onu ilgilendirir, eline görmenin zevkini tatmaktan başka bir şey geçmese bile, onların mutluluğunu sağlamaya çalışır." Anlaşıldığı üzere Smith insan ilişkilerinde karşılıklı sevgi, empati, iyilik ve dayanışmanın önemi üzerinde durur (Sedlacek, 2017, s. 204).

Yazar tarafından Bernard Mandeville ve Adam Smith'in teorileri ışığında; görünmez el, homo economicus gibi kavramların yeniden incelendiği görülmektedir. Sedlacek, piyasanın görünmez el ilkesinin Adam Smith'ten önce Bernard Mandeville tarafından ortaya atıldığını ifade eder. Bernard Mandeville, bireysel ahlaki kusurların, toplumun ekonomik refahı için gerekli olduğu düşüncesini "Arılar Meseli: veya Şahsi Kusurlar, İctimai Faydalar" adlı eserinde arı krallığı metaforu üzerinden dile getirir. Burada dürüst, ahlaki toplumla ekonomik refah arasındaki eserde evrensel olarak nitelendirilen doğru yönlü ilişki, tamamen tersine çevrilmiştir. Eserde, Bernard Mandeville ile Adam Smith'in aynı temelde birleşmelerine rağmen, homo economicus'a attikleri içerik açısından birbirlerinden ayrıldıkları dile getirilir. Mandeville, bencillik ve kendini düşünme olgularını bireysel ahlaki kusurlar olarak görürken, Smith bireysel çıkar olarak nitelendirdiği kendini düşünmeye kötü bir anlam yüklememektedir. Bilindiği gibi Smith'e göre bireysel çıkar temelli kazanç elde etmeye yönelik davranışın aslında toplumsal yararı da beraberinde getirmesi söz konusudur. Burada Smith'in, doğal düzen düşüncesi karşımıza çıkmaktadır.

Adam Smith'in "Ahlaki Duygular Teorisi"nde belirttiği gibi insan kendi çıkarları peşinde koşarken toplumsal çıkarı da maksimuma ulaştırır. Smith, bencil bir davranış olarak kişisel çıkar peşinde koşmanın ve kâr güdüsüyle hareketin toplum açısından da oldukça yararlı olduğunu bir örnekle şöyle açıklar: Akşam yemeğimizin önümüze gelmesinin nedeni fırıncının, manavın, kasabın bizi düşünmesinden değil, onların bencil davranmasından dolayıdır. Onların bencilliği bizim çıkarımızla örtüşür (Atamtürk, 2002, s. 11). Öte yandan Bernard Mandeville ve Adam Smith'in, kendini düşünme ve

bireysel çıkarın toplumsal refah için iyi olduğu görüşünü paylaştıkları anlaşılmaktadır. Sedlacek, Smith'in ekonomi bilimine katkısının Smith'le özdeşleşen piyasanın görünmez eli ve homo economicus'tan çok daha kapsamlı olduğunu ve en değerli katkısının ise ahlaki olduğunu ifade etmektedir.

C. SAPKIN DÜŞÜNCELER

"Sapkın Düşünceler" başlığını taşıyan ikinci bölüm alt başlıklar altında kaleme alınmıştır. Bu alt başlıklar sırasıyla şöyledir: Açgözlülük İhtiyacı; İstemenin Tarihi; İlerleme, Yeni Âdem ve Şabat Ekonomisi; İyi ve Kötü Ekseni ve Ekonominin Kutsal Kitapları; Piyasanın Görünmez Elinin Tarihi ve Homo Economicus; Hayvani Ruhun Tarihi: Hiç Uyumayan Rüya, Meta Matematik; Gerçeğin Efendileri: Bilim, Mitler ve İnanç. Yazar ikinci bölümde; ekonominin içindeki mitolojiyi, dini, teolojiyi ve felsefeyi aradığını belirtmektedir. Yazar bu bölümde, iktisadın tanımında da vurgulanan sınırsız ihtiyaç kavramına hem eleştirel bir yaklaşım sergilemekte hem de kapitalist gelişme için önemine dikkat çekmektedir.

İkinci bölümde ilk günahın ve kötülüğün arzu ve merakın tetiklemeyle ortaya çıktığı, Âdem ile Havva'nın yasak meyveyi alıp yemesi ve Pandora'nın kutusunun açılmasıyla tasvir edilir. Burada yazar; tüketim, istek, merak ve doyumsuzluğun insan doğasındaki yerini sorgulamakta ve zenginliği insanı baştan çıkaran bir unsur olarak ifade etmektedir. Kötülüğü dünyaya getiren tutku ve merakın birlikteliğiyle insanlığın aşırı istek ve doyumsuzluğunun hikayelerinden çıkardığı ana fikri yazar şöyle dile getiriyor: "İsteddiğimiz her şeye sahip olsak, cennette bile yaşasak, bize yine de yetmez, (gerekmediği halde) tüketmeye, (yasaklanmış olsa bile) ihtiyacımız olmayanı tüketmeye ve Pandora'nın kutusunu açmaya her daim meyilli olacağız" (Sedlacek,2017, s. 229).

İhtiyaç ile istek arasındaki bağın kopması başka bir deyişle isteklerimizin sahip olduklarımızdan hep daha fazla olması doyumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede yazarın da atıfta bulunduğu Stigler'e (1987) göre, "makul bireyin istediği asıl şey doyurulan isteklerden elde edilen tatmin değil, daha fazla sayıda ve daha iyi isteklerdir" (Sedlacek, 2017, s. 231). Eserde insanlığın hedonizmin güdümünde ilerlediği belirtilmekte ve günümüzde yaşamda eksikliği duyulmanın "ölçülülük" olduğu ifade edilmektedir.

"İlerleme, Yeni Âdem ve Şabat Ekonomisi" başlığında ilerleme düşüncesine yer verilirken sürekli ve maksimum büyümenin sorgulandığını, mutluluk paradoksu ve ilk bölümde yer verilen Şabat ekonomisinin kurallarının yazar tarafından tekrar hatırlatıldığını görmekteyiz. Bu kısımda yazar, ilerleme ve büyümenin sosyal, iktisadi ve politik yaşamımızın tek meselesi haline dönüştüğünü, hem birey hem de toplum açısından dünyevi cennetin kapılarını açacağına dair güçlü bir inancın olduğu yanılımasına değinir. Yazar, David Hume'dan yaptığı alıntıya dayalı olarak ifade eder. Burada servet biriktirmenin toplumsal önemini kaybettiğinde, ahlak kurallarının büyük ölçüde değişeceği ve geleneksel faziletlere dönüleceği ifadesi göze çarpar (Sedlacek, 2017, s. 251, 252). Öte yandan düşünürlerin öngörülerinin tersine yazar, ulaşılan bolluk ve zenginliğin insanın daha fazlasını isteme ve ona ulaşma konusundaki arzusunu azaltmadığına, aksine yarattığı yeni eksikliklerle daha fazlasına

ulaşmayı sürekli kamçıladığına dikkat çeker. Sedlacek, toplumun zenginliğe, sürekli tüketmeye yönelik bağımlılığının borç bağımlılığıyla paralel geliştiğini ifade eder.

Sedlacek, insanoğlunun doğasında var olan sürekli olarak doyumsuz olma ya da yetinmeme ve daha fazlasını isteme özelliğinin kapitalist sistemin gelişimini sağlayan itici güç olduğunu belirtir. Ayrıca eserde zenginlik artışının insan mutluluğu üzerindeki etkisinin oldukça minimal düzeylerde olduğu vurgusu, Easterlin Paradoksu³'na referans gösterilerek yapılmaktadır.

Etik ve ekonominin beraberliğini tarihsel süreç içinde irdeleyen yazar, "İyi ve Kötü Ekseni ve Ekonominin Kutsal Kitapları" başlığı altında şu soruların yanıtını aramaktadır: İyilik karşılık bulur mu, iyi davranmak fayda ya da ekonomik çıkar sağlar mı? (Sedlacek, 2017, s. 268). Yazar; Immanuel Kant, Stoacılar, Hristiyanlık, İbraniler, Faydacılık, Epikür, Anaakım Ekonomi ve Mandeville'nin görüşlerinde yanıtların izini sürmektedir. İki uç örnekten biri olan Kant'ın etik anlayışı topyekün kişisel çıkar ve fayda karşıtıyken Mandeville ise fayda ile ahlak arasında sıra dışı bir ilişki kurmaktadır. Zira, ahlaksızlık artışı refah artışına olanak sağlar. Yahudilik ile Hristiyanlığın fayda yaklaşımını karşılaştırmalı bir biçimde ele alan yazar, Eski Ahit'te yaşamdan fayda ve haz duymaya karşı çıkılmadığını aktarır. Eserin ilk bölümünde de değinilen görünmez el ve homo economicus kavramının ikinci bölümde "Piyasanın Görünmez Elinin Tarihi ve Homo Economicus" başlığıyla tekrar ele alındığı görülür. Burada yazar, konuya bir sorgulamayla başlar. Görmediğimiz şeylere nasıl inanırız? Sedlacek, görünmez elin mucizevi gücüne olan inançtan bahseder. Kötülüğü iyiliğe, bireysel çıkarı toplumsal çıkara dönüştüren görünmez el ilkesinin iktisadi, etik, dini ve politik alanlarda da içerildiğini ve sadece iktisadi bir içerikle ele alınmadığını göstermektedir. Bu kısımda ekonomi biliminin etikle ilişkisini güçlendirmesi gerektiğini belirten yazara göre, insanın davranışlarının önemli bir belirleyicisi olan bencilliğin yakınlarla duyulan sevgiyle dengelenmesi ve tamamlanması lazımdır.

"Hayvani Ruhun Tarihi: Rüyalara Asla Uyumaz" başlığı altında Keynes'in hayvani ruh⁴ kavramına gönderme yapan Sedlacek, kavramı insanı eyleme geçiren, öngörülemez ve iktisadi güdülerin dışındaki itkilerimiz olarak tanımlar. Hayvani ruhun, insanın motivasyon kaynağı olduğunu ifade eder (Sedlacek, 2017, s. 295). Yazar, hayvani ruhu Enkidu ile temsil etmektedir. Sedlacek'e göre insan, medeni ve hayvani tarafıyla birlikte var olabilir. Biri diğeri için feda edilemez. İnsanın saf aklını imleyen bilim ve teknolojik ilerlemelerin gücüyle hayvani ruhun gücü dengelediğinde ya da uyumlaştırdığında huzurlu bir yaşam mümkündür. Çünkü her iki uç korkuyu, kaygıyı ve riski büyütür. İki ucun arasındaki bölge insan için makul bir bölgedir. Bu açıdan bakıldığında insan ne sadece aklın ne de sadece amigdalanın yönlendirmesine maruz kalmalıdır.

Düşüncenin aklın yönlendirmesiyle davranışa dönüştüğü görüşünün karşısında duran Sedlacek, ekonomiyle bağlantısı olmayan dürtülerin insan davranışlarını yönlendirmedeki gücünü göstermeye çalışmaktadır. Sedlacek, arzuların öğrenilen ve yönlendirilen özelliği üzerinde durmaktadır. Yazar,

³ Easterlin Paradoksu: Bu paradoksu, gelir ile yaşam memnuniyeti arasında doğrusal-logaritmik bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, gelir düzeyindeki artış, bireylerin yaşam memnuniyeti düzeyini başlangıçta arttırmakta ancak bir noktadan sonra bu etki sabitlemektedir (Kızıllarslan & Usta, 2021, s.533).

⁴ Eserde hayvani ruh, davranma dürtüsü, ekonomi dışı unsurların insanı yönlendirme ölçüsü olarak tanımlanmaktadır (Sedlacek, 2017, s.295).

“Metamatematik” başlığında sosyal bir bilim olan ekonominin büyük ölçüde matematiği odağına almasını eleştirmektedir. Gerçeklik tartışmasıyla başladığı son bölümde ise “Gerçeğin Efendileri: Bilim, Mitler ve İnanç” başlığı altında bilim, ekonomi ve modeller konusunda okurlara farklı bakış açıları sunmaktadır. İktisatta matematiğin ve modellerin araç olarak kullanılmasına dair yazarın görüşlerine rastlanmaktadır. Yazar, modellerin soyutlama olduğunu hatırlatır. İktisatçıların modellerden nasıl yararlanacağını bilmesi gerektiğini, Wittgenstein’den yaptığı, “iktisatçının işi onlara tırmanmaktır” (Sedlacek, 2017, s. 344) alıntısıyla ifade eder.

Sonuç

Eser, günümüz ekonomisinin maddi refah vurgusunun kusurlarını yeniden gözler önüne sermekte ve nicel hedefleri önceleyen iktisat politikalarının borç ve kriz yaratması yanında ekonomik krizleri giderek ağırlaştırmasının önüne geçebilmek için ekonomi ötesi bir yaklaşıma vurgu yapmaktadır. Yazar eserini, ekonominin matematiksel algılanışından çok daha geniş ve etkileyici bir öyküye sahip olduğunu gösterme çabası olarak nitelendirmektedir. Ekonomi anlayışımızı geliştirecek bir kaynak niteliğinde olan söz konusu eser, iktisadın kültürel öğelerini gözler önüne sermektedir. Ekonominin sınırlarını zorlayan eser; okuyucuya edebiyattan, felsefeye, dine ve iktisada uzanan zengin bir içerik sunmaktadır. Kitap, kimi zaman efsanelerden, kimi zaman kutsal kitaplardan kimi zaman da modern iktisat teorisinin kurucularından, filozoflardan ve düşünürlerden yapılan alıntılarla hem ilgi çekici bir nitelik kazanmakta hem de okuyucunun düşün dünyasına farklı pencereler açmaktadır. Eser, iktisadi davranışı anlamada matematiksel modeller kadar kültürel birikime ve inanç ve değer sistemlerini oluşturan ve şekillendiren ekonomi dışı unsurlara da yer açmanın önemini sıklıkla vurgulamaktadır. Bu vurgu, ekonominin sosyal bir bilim olduğunu ve tarihten, zamanın ruhundan bağımsız olmadığını yeniden hatırlatmaktadır. Çalışmanın günümüzün güncel tartışma konularına da temas ettiği görülmektedir. Bu çerçevede sürekli büyümenin gerekliliği; büyümeme ya da küçülme tartışmalarının ön plana çıktığı bilinmektedir. Öte yandan çalışmanın temellendirildiği teorik yaklaşımların klasik iktisadi düşünce ve Keynesyen düşünceyle sınırlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Bu eserle birlikte okuyucular iyi, kötü, mutluluk, refah, fayda, tüketim, ahlak, açgözlülük, gelişme kavramları üzerinde tekrar düşünme ve bireysel ve toplumsal yansımalarını bireysel düzlemde değerlendirme ihtiyacı hissedeceklerdir. Çalışmanın ekonomiye geniş açılı ve disiplinler arası yaklaşımı, gelecekteki çalışmaların sınırlarını genişleterek daha kapsamlı ve derin iktisadi kavrayışlara fırsat sunacaktır.

İktisadi disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alan bu eser, başlığıyla da iktisadın normatif yönüne vurgu yapmakta ve değer yargılarının önemini ortaya koymaktadır. Eseri, iktisatçıların ve iktisadi bilgi, birikim ve kavrayışını geliştirmek isteyenlerin okuması tavsiye edilir. Ayrıca eser, iktisada dair kalıplaşmış düşünce sistemlerinden ayrılan yönleriyle ve sayılar, grafikler, denklemler gölgesinde kalan iktisadın sosyal bilim yönünü yeniden hatırlatmasıyla dikkat çekicidir. İktisadın farklı disiplinlerle kesişim noktalarını göstermesi ve güncel iktisadi yaklaşımlarla uyumu esere yönelik ilgi ve merakı arttıracaktır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Anderson, E. (2000). Beyond homo economicus: New developments in theories of social norms. *Philosophy and Public Affairs*, 29(2), 170-200.
- Atamtürk, B. (2002). *Klasikler ve Adam Smith, İktisat'ın Dama Taşları, Ekoller-Kavramlar-İz Bırakanlar II*, Eğitim Serisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti
- Balıkçoğlu, B. & Karacaoğlu, K. (2007). Sosyal bir ürün olarak topluma pazarlanan hayırseverlik: Stratejik hayırseverlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 121-141.
- Bulutay, T. (2004). İktisat kuramının temel ilkeleri ve eleştirileri. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 19(224), 30-91.
- Gezgin, İ. (2009). *Gılgamış*. Alfa Yayınları.
- Gılgamış Destanı (2021). Çev. S. Maden, Hasan Âli Yücel Klasikleri Dizisi, XV. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gintis, H. (2003). The Hitchhiker's guide to altruism: Gene-culture coevolution, and the internalization of norms. *Journal of Theoretical Biology*, 220(4), 407-418.
- Hirschman O. A. (2008). *Tutkular ve çıkarlar, kapitalizm zaferini ilan etmeden nasıl savunuluyordu?* (Çev. B. Cezar). İlk Basım, Metis Yayınları.
- Hobbes, T. (1978). *De homine. trans*, C. T. Wood, T.S.K. Scott-Craig, and B. Gert. *In man and citizen*, B.Gert (Ed.), Gloucester, Mass.: Peter Smith
- Kırmızıaltın, E. (2017). *İktisat ve rasyonalite, K.Marx, W.S.Jevons ve T.B. Veblen'de rasyonalite, insan, teori*. 1.Baskı, Heretik Basın Yayın.
- Kızıllarlan, Ş. & D. Usta (2021). Easterlin paradoksunun alternatif bir yaklaşımla incelenmesi: Panel kesirli polinomiyal modeller. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 533-550.
- Loewenstein, G. (2000). Emotions in economic theory and economic behavior. *American Economic Review*, 90(2), 426-432.
- Mandeville, B. (1924/1970). *The fable of the bees; or, private vices, public benefits*. P. Harth (Der.), Oxford: Clarendon Press, 1924; ve sonraki versiyon *Arılar meseli; veya şahsi kusurlar, içtimai faydalar*, Middlesex: Penguin.
- Montesquieu, C. S. (1989). *Spirit of laws*. A. M. Cohler, B. C. Miller ve H. S. Stone (Der.), Cambridge University Press.
- Ruben, E. B. (2011). *İktisadın unuttuğu insan*. Bağlam Yayıncılık.
- Sedlacek, T. (2017). *İyi, kötü ve ekonomi Gılgamış'tan Wall Street'e İktisadi anlam arayışı*. Çev. Alpogan Sabri Erdoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- 668 | Smith, A. (1759, 1776). *The theory of moral sentiments*. Oxford University Press.
- Stigler, G.J. (1987). Frank Hyneman Knight. *The new palgrave: A dictionary of economics* içinde, J. Eatwell (Der.), Cilt 3, Stockton Press, 55-59.

BİR PROPAGANDA KURULUŞU OLARAK OWI'NİN HOLLYWOOD ENDÜSTRİSİNE ETKİLERİNİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI FİMLERİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ*

 Serpil KIREL^a

 Muhammet DİLEK^b

Özet

Bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika'da dönemin iktidarı tarafından kurulan bir propaganda kurumu olan OWI'nin (Office of War Information/Savaş Bilgi Ofisi) Hollywood filmleri üzerindeki etkileri ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında Amerika'da popüler sinemanın bir propaganda aracı olarak kullanımı savaş filmleri üzerinden ideolojik eleştiri yöntemi ile incelenmiştir. Dönemin ve savaşın tarihsel, politik ve kültürel bağlamını daha iyi anlayabilmek için, OWI'nin işlerlikte olduğu 1942 ve 1945 yılları arasında, Hollywood'un beş majör stüdyosu olan MGM, Paramount, RKO, Twentieth Century Fox ve Warner Bros tarafından üretilen 50 savaş filmi örneklem olarak ele alınmıştır. Savaşın başlarında Hollywood endüstrisi gişe gelirlerine zarar verdiği için propaganda nitelikli filmlerin üretimine soğuk bakarken, stüdyolar ve iktidar arasında yapılacak olan ortak çıkarlara dayalı bir anlaşmanın kârlı olacağını anlaşılmaya başlanmıştır. Savaş döneminde iktidarların ihtiyaç duyduğu mesajların filmlerde yer almasını isteyen OWI'nin bu amaç doğrultusunda stüdyolara gönderdiği kılavuzda yer alan; savaşın amacı, düşmanlar, müttefikler, savaş dönemi üretim/çalışma ilişkileri, sivil cephe ve savaşan kuvvetler olmak üzere altı başlık altında sunulan önerilerin incelenen tüm savaş filmlerinde yer aldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: OWI, Propaganda filmleri, Savaş filmleri, İkinci Dünya Savaşı.

EXAMINING THE IMPACT OF THE PROPAGANDA ORGANIZATION CALLED OWI ON HOLLYWOOD INDUSTRY THROUGH WORLD WAR 2 WAR MOVIES

Abstract

This study examines the effects of the propaganda organization called OWI on Hollywood movies and the use of popular cinema as a propaganda tool in America during World War 2. To better understand the historical, political and cultural context of the era and the war, 50 war movies produced between the operational years

*Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Sinema Anabilim Dalı'nda, "Prof. Dr. Serpil Kirel" danışmanlığında yürütülen "Savaşı Hakkılaşmak: Hollywood Savaş Filmlerinde Aidiyet ve Ötekilik Temsilinin Yaratımı" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

^a Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Radyo-Televizyon ve Sinema, serpil.kirel@marmara.edu.tr

^b Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, Radyo-Televizyon ve Sinema, muhammet.dilek@yahoo.com

Makale Geliş Tarihi: 04.04.2023, Makale Kabul Tarihi: 13.06.2023

of OWI (1942-1945) by the five major Hollywood studios, MGM, Paramount, RKO, Twentieth Century Fox and Warner Bros were taken as sample and examined using ideological criticism. It is seen that, at the beginning of the war the Hollywood studios were unwilling to produce propaganda movies because they damaged box office revenues, but when it was understood that an agreement based on common interest between the studios and the government would be profitable, the production of propaganda movies intensified. The government's needs during the war was reflected in six topics in the guide book that was sent to the studios. These topics are aim and reason of the war, the enemy, the allies, production/work relations during the war, the home front and the fighting forces. This study shows that all the war movies that were examined here included these topics and suggestions.

Keywords: OWI, Propaganda movies, War movies, Second World War.

Giriş

Güncel olanı yakından takip eden popüler sinema, filmleri üreten ülkelerin belirli bir dönemine ve o dönemde ön plana çıkan konulara, olaylara ve sorunlara dair ipuçlarını içinde barındırmaktadır. Özellikle de tür filmlerinin formülasyonlara dayalı yapısı popüler sinemanın güncel konulara hızla uyum sağlayabilmesini, genel formülasyonu bozmadan küçük değişiklikler yaparak farklı ve güncel konuları ele alabilmesini sağlamaktadır. Bu sebeple, popüler sinema sadece bir eğlence aracı olarak ele alınamayacak, küçümsenip bir kenara atılamayacak önemli bir kültürel inceleme alanıdır.

Sinema tarihinin erken dönemlerinden itibaren görülen filmleri türleştirme eğilimi öncelikli olarak film şirketlerinin yapım, dağıtım ve gösterim süreçlerindeki belirsizlikleri en aza indirip seyircinin beğenisine seslenerek, ürettikleri filmleri mümkün olan en çok sayıda seyirciyle buluşturma kaygısının bir ürünü olsa da tür filmlerinin mantığı sadece ekonomik endişelerle ifade edilemez. Olası en çok sayıda seyirciye ulaşmak isteyen popüler sinema seyircilerin arzuları, beklentileri ve kaygılarına da seslenmelidir. Bu öğeler ise yaşanmakta olan dönemin tarihsel, toplumsal ve politik koşullarıyla doğrudan ilintilidir (Kirel, 2011, s. 243-244). Dönemin koşulları gereği zaman zaman siyasi, ekonomik ve kültürel iktidarların arzu ve istekleri de aynı tür formülasyonları altında doğrudan ya da dolaylı biçimde ele alınıp seyircilere iletilmektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında üretilen Hollywood filmleri de böyle bir işleve sahiptir. 1942 yılının Haziran ayında kurulan OWI (Office of War Information/Savaş Bilgi Ofisi) (Cunningham & Nelson, 2016, s. 90), Hollywood stüdyolarına gönderdiği bir kılavuz yardımıyla savaşa katılımın meşrulaştırılması, halkın desteğinin elde edilip sürdürülmesi, düşmanın ve müttefiklerin tanıtılması, savaş ihtiyaçları gereği toplumsal rollerin ve iş bölümünün yeniden düzenlenmesi gibi savaş döneminde iktidarların ihtiyaç duyduğu konularda halkın duygu, düşünce ve davranışlarını etkilemek amacıyla stüdyolara belirli önerilerde bulunmuştur. Kaynaklara göre OWI'nin stüdyolar üzerinde resmi herhangi bir statüsel üstünlüğü bulunmasa da (Bennett, 2012, s. 32), bu kuruluşun üretilen filmler üzerinde büyük bir etkisi olduğu, dönemin iktidarının istek ve arzularının bir yansıması olan bu altı başlıkta toplanan önerilerin İkinci Dünya Savaşı'nın gerçekleştiği yıllarda üretilen Hollywood savaş filmlerinde sıklıkla kendilerine yer bulduğu görülür.

Bu çalışma kapsamında, OWI'nin kurulduğu tarih olan 1942 ve İkinci Dünya Savaşı'nın bitiş tarihi olan 1945 yılları arasında Hollywood'un majör stüdyoları (MGM, Paramount, RKO, Twentieth Century Fox, Warner Bros) tarafından üretilen savaş filmleri incelenecektir. Çalışmaya dahil edilecek filmlerin seçiminde çok geniş bir film listesine sahip olduğu ve filmleri stüdyolara, türlere ve üretim yıllarına göre filtreleyebilme olanağı sağladığı için imdb.com isimli popüler internet adresinden faydalanılmıştır. İnternet adresi üzerinden yapılan incelemede 1942-1945 yılları arasında Hollywood'un majör stüdyoları tarafından üretilen ve savaş filmi kategorisi altında listelenen filmler arasında, çalışmanın son bölümünde açıklanacak olan savaş filmi tanımına uygun olan 53¹ film olduğu görülmüş, bunlardan 50 adedine ulaşıp seyredilmiştir. İncelenen filmler şunlardır:

Tablo 1: Hollywood'un majör stüdyoların 1942-1945 yılları arasında ürettikleri savaş filmleri, vizyon tarihleri ve yönetmenleri

Filmin Stüdyosu	Filmin Adı, Yılı ve Yönetmeni
(Toplam savaş filmi üretimi)	
MGM (15)	<i>Joe Smith American</i> (1942, Richard Torpe), <i>Mrs. Miniver</i> (1942, William Wyler), <i>Journey for Margaret</i> (1942, W.S. Van Dyke-Herbert Kline), <i>Stand by for Action</i> (1942, Robert Z. Leonard), <i>The Human Comedy</i> (1943, Clarence Brown), <i>Bataan</i> (1943, Tay Garnett), <i>The Cross of Lorraine</i> (1943, Tay Garnett), <i>Cry Havoc</i> (1943, Richard Torpe), <i>Pilot No:5</i> (1943, George Sidney), <i>Salute to the Marines</i> (1943, S. Sylvan Simon), <i>A Guy Named Joe</i> (1943, Victor Fleming), <i>Dragon Seed</i> (1944,
Paramount (2)	<i>Wake Island</i> (1942, John Farrow), <i>So Proudly We Hail</i> (1943, Mark Sandrich)
RKO (8)	<i>The Navy Comes Through</i> (1942, A. Edward Sutherland), <i>This Land is Mine</i> (1943, Jean Renoir), <i>Bombardier</i> (1943, Richard Wallace-Lambert Hillyer), <i>Tender Comrade</i> (1943, Edward Dmytryk), <i>Days of Glory</i> (1944, Jacques Tourneur),
Twentieth Century Fox (16)	<i>The Pied Piper</i> (1942, Irving Pichel), <i>Chetniks! The Fighting Guerrillas</i> (1943, Louis King), <i>Immortal Sergeant</i> (1943, John M. Stahl), <i>The Moon is Down</i> (1943, Irving Pichel), <i>Tonight We Raid Calais</i> (1943, John Brahm), <i>Bomber's Moon</i> (1943, Edward Ludwig-Harold D. Schuster-John Brahm), <i>Paris After Dark</i> (1943, Leonide Moguy), <i>Guadalcanal Diary</i> (1943, Lewis Seiler), <i>Happy Land</i> (1943, Irving Pichel), <i>Lifeboat</i> (1944, Alfred Hitchcock), <i>The Eve of St. Mark</i> (1944, John
Warner Bros (9)	<i>Captain of the Clouds</i> (1942, Michael Curtiz), <i>Desperate Journey</i> (1942, Raoul Walsh), <i>Air Force</i> (1943, Howard Hawks), <i>Edge of Darkness</i> (1943, Lewis Milestone), <i>Action in the North Atlantic</i> (1943, Lloyd Bacon, Byron Haskin,

Çok sayıda filmde benzer mesajların izini sürmek dönemin üretim mantığına egemen olan düşünceyi ortaya koymak için faydalı olacaktır. Bu inceleme sırasında Douglass Kellner'in *Media Culture* isimli çalışmasında açıkladığı ideolojik eleştiri yönteminden faydalanılacaktır. Kellner, kalabalık kitleler için geleneksel türlere, formüllere, kodlara ve kurallara dayanarak toplu şekilde üretilen, dünya

¹ Filmlerin seçimi sırasında sadece imdb.com adlı internet sayfasının Temmuz 2022 tarihinde "savaş" kategorisinde yer alan filmler arasından eleme yapıldığı için bu sayının daha fazla olabileceği ve bu çalışmada ele alınan savaş filmlerinin özelliklerine sahip filmlerin başka kategoriler altında da listelenmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

görüşlerini ve değerlerini şekillendirmeye yardım eden ticari bir kültür olarak tanımladığı medya kültürünü (Kellner, 1995, s. 1) eleştirel olarak inceleyebilmek için bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiği konusunda uyarılarda bulunur. Yazara göre medya kültürü politik ve ideolojiktir. Bu nedenle metinlerin belirli politik ve ideolojik konumları nasıl sunduğunu ve bu sunuşun etkilerini incelemek için öncelikle metinler tarihsel bağlamında ele alınmalıdır. Sonrasında ise, belirli bir tarihsel bağlama yerleştirilen bu metinlerin genel kodları, seyirciyi konumlandırma biçimleri, egemen imgeleri, söylemleri, biçimsel ve estetik unsurları incelenmelidir. Medya kültürünün incelenmesi sırasında ideolojik eleştirinin faydalı bir araç olduğuna değinen Kellner, Marksist anlamda ideoloji tanımının ideolojiyi sınıf çıkarları ve ekonomik çıkarlara indirgediğini belirterek daha geniş kapsamlı bir ideolojik eleştiri tanımı sunar. Bu tanım kapsamında sadece kapitalist burjuva sınıf ideolojisinin değil cinsiyetçi, heteroseksüel ve ırkçı ideolojilerin de ele alındığı; ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim gibi konularda güç ilişkilerinin sürdürülmesinde kültürel metinlerin ve söylemlerin rolüne değinilen çok kültürlü bir bakışı önerir (Kellner, 1995, s. 56-58). Medya kültürünün belirli politik düşünceleri ve ideolojileri bireylere kabul ettirmek, doğallaştırmak ve bu politik konumların hegemonyasına yönelik rıza üretmek amacıyla temsiller ürettiğini belirten Kellner'a göre, medya kültürüne dair metinlerin belirli politik ideolojileri nasıl yeniden ürettiğini ideolojik eleştiri yöntemi ile incelemek için metinlerde yer alan imgeleri, kullanılan sembolleri, mitleri, anlatıları, sunulan düşünce sistemlerini ele almak, temsilleri ve söylemleri bağlamı içerisinde değerlendirmek gerekir (Kellner, 1995, s. 59-60). İdeolojik eleştiri, ideolojiler tarafından meşrulaştırılan toplumsal kategorilerin ve ikili zıtlıkların doğal olmadığını, sosyal inşalar olduklarını gösterir (Kellner, 1995, s. 61). Bu çalışma kapsamında incelenen filmler, bir propaganda kuruluşu olan OWI'nin stüdyolara gönderdiği ve ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak değinilen kılavuzda yer alan altı maddeyi içermeleri çerçevesinde ele alınmıştır. Bu maddelerin dönemin hangi ihtiyaçlarını karşıladıkları, işlevleri, topluma ne gibi görevler yükledikleri ve ayrıca ulus kimliği, düşmanlık ilişkileri, yurttaşlık görevleri ve toplumsal cinsiyet rolleri konusundaki yeniden inşa, doğallaştırma ve rıza üretme çabaları incelenecektir. Bu doğrultuda öncelikle popüler sinema ve propaganda ilişkisine değinildikten sonra, Hollywood sinemasında İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan değişimleri daha iyi anlayabilmek için Hollywood'un savaş öncesinde uluslararası problemlere karşı tutumu ele alınacaktır. Ardından, bir propaganda kuruluşu olan OWI ve OWI'nin stüdyolara gönderdiği, iktidarın savaş döneminde halka aktarılmasını istediği mesajları içeren kılavuza değinilecek ve son olarak 1942-1945 yılları arasında Hollywood'un majör stüdyoları tarafından üretilen filmlerde OWI'nin isteklerinin yansımaları ve bunların olası işlevleri incelenecektir.

A. LİTERATÜR TARAMASI

Bir kavram olarak propaganda ve sinema ilişkisi üzerine yapılan çok sayıda değerli çalışma vardır. Ancak bu çalışmanın sınırlılıkları içinde İkinci Dünya Savaşı yıllarında sinema ve propaganda ilişkisine odaklanan, Türkiye'de yapılan bazı çalışmaları burada hatırlatmak daha doğru olacaktır. Ertan Yılmaz tarafından yazılan *Amerikan Sinemasında Savaş ve Vietnam Filmleri* (1997) isimli çalışmada İkinci Dünya Savaşı döneminde üretilen filmlere kısa bir bölüm ayrılmıştır. Asıl konusu Vietnam Savaşı filmleri olan bu çalışmada yazar, İkinci Dünya Savaşı yıllarında üretilen anti-faşist mesajlı filmler, OWI'nin Hollywood endüstrisinden istekleri, askerlik yaşamını güzelleyen filmler ve hükümet eliyle Frank Capra'ya ürettirilen *Neden Savaşıyoruz?* (Why We Fight?) başlığı altında hazırlanan belgesel serisine birer

paragraf halinde değindikten sonra, savaşın bitiminden 1970'li yıllara kadar üretilen İkinci Dünya Savaşı filmlerine örnekler verir. Alanda yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde, İkinci Dünya Savaşı döneminde üretilen propaganda amaçlı çizgi filmlerin önemli bir çalışma konusu olduğu görülmektedir. Caner Çakı tarafından hazırlanan *İkinci Dünya Savaşı'ndaki Propaganda Savaşlarında Çizgi Filmin Rolü: Nazi Almanyası ve Amerika Birleşik Devletleri Üzerine İnceleme* (2018) isimli çalışma bunlardan biridir. Bu çalışmada yazar, İkinci Dünya Savaşı dahilinde, 1944 yılında Fransa toprakları üzerine düzenlenecek olan Normandiya çıkarmasına Amerikan halkının maddi desteğini alabilmek için üretilen *43'ün Ruhunu* (The Spirit of '43, Jack King, 1943) isimli propaganda çizgi filmi ile Naziler tarafından üretilen, Vichy Fransası'nda halkı Amerikan karşıtlığı yönünde kışkırtan *Nimbus Libéré* (Raymond Jeannin, 1944) isimli çizgi filmi karşılaştırmalı olarak analiz eder. Alandaki bir başka çalışma ise Mehmet Ali Gazi ve Caner Çakı tarafından hazırlanan *II. Dünya Savaşı'nda Çizgi Filmlerin Mihver Devletleri Tarafından Karşı Propaganda Amaçlı Kullanımı* (2019) isimli makaledir. Bu çalışmada yazarlar Almanya'nın ürettiği *Der Störenfried* (Oyunbozan, Hans Held, 1940), İtalya'nın ürettiği *Il Dottor Churkill* (Doktor Churkill, Liberio Pensuti, 1941) ve Japonya'nın ürettiği *Momotarō no Umiwashi* (Momotarō'nun Deniz Kartalları, Mutsuyo Seo, 1943) isimli birer çizgi film üzerinden İkinci Dünya Savaşı sırasında Mihver Devletleri tarafından üretilen çizgi filmlerin propaganda nitelikli kullanımını ele alırlar. Sadık Çalışkan'ın hazırladığı *İkinci Dünya Savaşı'nda Japon Radyo Propagandasına Yönelik ABD Karşı Propagandası: Tokyo Woes Çizgi Filmi Üzerine İnceleme* (2019) isimli çalışmada ise İkinci Dünya Savaşı sırasında farklı ülkelerin radyoyu propaganda amacıyla kullanması ile ilgili bilgiler verildikten sonra, Japonya'nın ABD askerlerinin moralini bozmak ve savaşa isteğini kırmak için yaptığı radyo yayınlarını itibarsızlaştırmak için üretilen *Tokyo Woes* (Robert Clampett, 1945) isimli çizgi film bir karşı propaganda hamlesi olarak ele alınmıştır. Fatih Emre Şen ve Ümmühan Kaygısız tarafından hazırlanan *İkinci Dünya Savaşı'nda İdeolojik Propaganda Bağlamında Çizgi Filmler Üzerine Göstergibilimsel Bir İnceleme* (2022) isimli çalışmada ise Almanya üretimi *Der Störenfried* (Hans Held, 1940), Rusya yapımı *What Hitler Wants* (Valantina Brumberg-Zinaida Brumberg, 1941), Amerika yapımı *The Ductators* (Norm McCabe, 1942) ve *Reason and Emotion* (Bill Roberts) isimli çizgi filmler üzerinden, çizgi filmlerin farklı ülkelerde ideolojik propaganda aracı olarak kullanımları incelenir. Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı filmleri üzerine hazırlanan tez çalışmalarına da burada değinilebilir. Işıl Şahin'in hazırladığı, sinemasal temsilin tarihsel gerçeklikle ve tarihe tanıklık ile ilişkisinin incelendiği *İkinci Dünya Savaşı'nın Sinemadaki Temsiline Gerçeklikle Olan İlişkisi* (2015) ve çocuk karakterler üzerinden savaşa tanıklık deneyiminin İtalyan yapımı iki film üzerinde incelendiği, İpek Gürkan tarafından hazırlanan *Sinemada Geçmişin Anlatısı: İkinci Dünya Savaşı Filmlerinde Çocuk Karakterlerin Tanık Olma Deneyimleri* (2018) bu alanda hazırlanan tezlerdir. Bu çalışma kapsamında Amerika'da İkinci Dünya Savaşı döneminde üretilen filmler incelendiği için kapsam dışında kalan ülkelerdeki propaganda filmleri üzerine yapılmış çalışmalara da başlıklar çerçevesinde değinilebilir. İbrahim Sarıtaş'ın hazırladığı *Nazi Döneminde Sinemanın Propaganda Aracı Olarak İşlevi* (2018), Caner Çakı, Mehmet Ali Gazi, Gül Çakı ve Fulya Almaz tarafından hazırlanan *Goebbels Liderliğinde Nazi Almanyası'nda Propaganda Sineması* (2019) ve Caner Çakı tarafından hazırlanan *Nazi Almanyası'nda "Lord Haw-Haw" Radyo Propagandasına Karşı İngiltere'nin "Nasti News" Kısa Film Propagandası Üzerine İnceleme* (2020) isimli çalışmalar da sinema ve propaganda ilişkisi bağlamında alana katkı yapan eserlerdir. Görüleceği üzere, İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerika'da sinemanın propaganda amacı ile kullanımı ile ilgili çalışmalar çizgi filmler ile sınırlı kalmıştır. Sözü edilen çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada, İkinci Dünya

Savaşı yıllarında Hollywood'un majör stüdyoları tarafından üretilen, savaş filmi kategorisi altına alınabilecek 50 adet uzun metraj kurmaca film üzerinden Amerika'da sinemanın propaganda amacıyla kullanılması incelenerek hem dönemin Hollywood sinemasının bir çerçevesi çizilmeye hem de kendini demokratik olarak tanımlayan ülkelerde iktidarın popüler sinema üzerindeki kontrolü ortaya koyulmaya çalışılarak sinema ve propaganda ilişkisi bağlamında alana katkı yapılması amaçlanmıştır.

B. POPÜLER SİNEMA VE PROPAGANDA İLİŞKİSİ

Propaganda kavramı ile ifade edilen eylem Lasswell'e göre sözlü, yazılı, resimli ya da müzikli gibi farklı formlar alabilen temsillerin manipülasyonu aracılığıyla insan davranışlarının etkilenmesidir (Lasswell, 1995, s. 13). Benzer bir şekilde Pratkanis ve Aronson da propagandayı, bireylerin dışarıdan gelen fikirleri kendi fikriymiş gibi kabul etmesi, duyguların ve önyarguların etkilenmesi amacıyla "imajlar, sloganlar ve sembollerin becerikli şekilde kullanılması" olarak tanımlamaktadır (Pratkanis & Aronson, 2008, s. 13). Yani propaganda, temelde bireylerin duygu ve düşüncelerini etkileyerek belirli fikirlerin kabulüne yönelik bir ikna etme girişimidir. Gündelik kullanımda olumsuz çağrışımlar yapsa da Lasswell, propagandanın ikna amacıyla kullanılan bir araç olduğunu, özünde iyi ya da kötü bir etkinlik olmadığını fakat iyi ya da kötü amaçlar için kullanılabileceğini vurgulamaktadır (Lasswell, 1995, s. 21).

Duygu ve düşüncelerin manipülasyonu söz konusu olduğunda sinema, özellikle de popüler sinema etkili bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Abisel'e göre sinema, diğer popüler kültür araçlarına kıyasla duygusal katılımı yaratmakta daha başarılı ve yetkin bir araçtır (Abisel, t.y., s. 7). Bu duygusal katılımın sağlanmasında popüler sinemanın, özellikle de Hollywood sinemasının profesyoneller tarafından inşa edilen anlatı yapısı çok önemli bir rol oynamaktadır. Seyirciyi öykünün içine çekmeye ve özdeşleşme yaratmaya yarayan bir sinemasal dilin kullanıldığı Hollywood'un klasik anlatı yapısı seyircilerin sorgulama yapmasının önüne geçerek, perdede gösterilenleri kabullenilmesine yönelik anlatılar sunar (Kırel, 2010, s. 164). Klasik anlatının biçimsel görenekleri perdede gösterilenin belirli bir görüş açısını yansıtan kurmaca bir öykü olduğuna dair izleri silerek, kayıt altına alınanların nesnel gerçeklikler olduğu izlenimini yaratmaya çalışır. Bu nesnellik yanılması seyircileri filmlerde ileri sürülen belirli ideolojik konumları ve bakış açılarını desteklemeye davet eder. Biçimsel özelliklerin yanı sıra, filmlerin içeriğine dair tematik görenekler de egemen toplumsal düzeni mümkün olan en iyi/ahlaklı düzen olarak sunarak var olan toplumsal düzenin benimsenmesine, bu düzenin olumsuzluklarını göz ardı etmeye yönelik anlamların inşasına ve kabulüne yardımcı olur (Ryan & Kellner, 2010, s. 17-18). Klasik anlatıya dair bu ifadeler propaganda kavramına yönelik olarak yukarıda değinilen tanımlamalar ile birlikte düşünüldüğünde aralarındaki benzerlik dikkat çekicidir. Dolayısıyla klasik anlatı filmleri, görsel ve işitsel formların profesyoneller tarafından düzenlenmesi ile oluşturulan, tekrarlanan uyuşmaları/görenekleri sayesinde düşünsel çabaya gerek duymadan kolayca anlamlandırılabilen, seyircileri belirli duygu ve düşünceleri kabul ettirmeyi amaçlayan anlatılar olarak çoğu zaman bir propaganda metninden ayırt etmenin zor olacağı kültürel ürünlerdir. Bu sebeple, filmlerin doğrudan veya dolaylı olarak propaganda amacıyla kullanılmasına sinema tarihinde sıklıkla rastlanılmaktadır. Örneğin Teksoy'a göre, Bolşevik ihtilalinin ardından okuma yazma oranı düşük olan ve çok sayıda dilin konuşulduğu Rusya'da devrimin ilkelerini halka aktarmak için sinemadan yararlanılmış, 27 Ağustos

1919 tarihinde sinema devletleştirilerek iktidarın propaganda aracına dönüştürülmüştür (Teksoy, 2009, s. 130). Benzer bir şekilde, 1949 yılında Çin'de yaşanan komünist devrimin ardından da iktidarlar sinemayı propaganda amacıyla kullanmaya karar verir ve 1953 yılına gelindiğinde film üretimi tamamen devletin kontrolüne geçerek sinema devletleştirilir (Berry, 2004, s. 25-26). Sinema, verilmek istenilen mesajların eğlence görünümü altında saklanarak geniş kitlelere iletilebilme potansiyeline sahip önemli bir araçtır. Filmlerin öyküleri, olay örgüleri, diyalogları, kurguları kısaca biçim ve içerikleri arzu edilen mesajların iletilmesi ve olumlanması için düzenlenebilmektedir. Bu nedenle sinemanın doğrudan hükümetler tarafından belirli ideoloji ve politikaları iktidarları altında yaşayan halklara benimsetmek amacıyla kullanıldığı görülür.

Sinemanın propaganda amacıyla kullanılmasının yukarıdaki örneklerde yer alan, komünist devrim yaşayan ve devrimi halka benimsetmek isteyen ülkelerle sınırlı olmadığı, film üretiminin yapıldığı birçok ülkede sinemanın propaganda aracı olarak kullanıldığı hatırlanmalıdır. Örneğin Barry Keith Grant'e göre, erken dönemlerde Amerika'da da sinema sunduğu dil bariyerlerini aşan görsel öykülerle farklı kültürlerden ve ülkelerden gelen göçmenler için bir erime potası oluşturmuştur (Grant, 2007, s. 5). Görüleceği üzere birbirine zıt ideolojilere sahip olmalarına rağmen tıpkı Rusya ve Çin'de olduğu gibi Amerika'da da sinema düşük eğitimli ve farklı ulusal, kültürel ve dilsel arka planlara sahip kişilere belirli düşünce ve davranış kalıplarını aşlamak ve toplumu oluşturan bireyler arasında hayali bağlar kurarak farklı arka planlara sahip bireyleri bir ulus kimliği altında birleştirmek için kullanılmıştır. Andrew Higson da Benedict Anderson'un ulusları "hayali cemaatler" olarak tanımladığı görüşlerinden hareketle, sinemanın bu hayali cemaatleri oluşturmaktaki rolüne değinir. Toplumlara ulus fikri altında birleştirmek için dil, eğitim ve kitle iletişim araçları önemli rol oynamaktadır. Sinema da bu doğrultuda kullanılan, hayali bağlar kuran, güncel korku, endişe ve arzuları yansıtarak ulusun üyelerini bir arada tutmaya yarayan bir araçtır. Birbirinden farklı ve bazen de çatışan kültürler bir bütün olarak hissetmeye ve davranmaya davet edilirken sinema da bir ulusu kendisine ulus olarak temsil ederek bu çabada önemli rol oynar (Higson, 1995, s. 6-7). Yani aynı toprak parçasında yaşayan birbirinden farklı kültürlerin ortak bir kimlik çatısı altında birleştirilme çabasında sinemadan da faydalanılmıştır. Bu noktada, çatışan kimlik ve kültürlerin hangi ortak çatıda birleştiği, bu çatının kimlerin çıkarlarını temsil ettiği üzerine düşünülmesi gereken önemli bir sorudur. Sinemanın ulusal kimliğin oluşturulmasında tek başına yeterli olmadığı ya da filmlerle verilmek istenen her mesajın seyirciler tarafından kabul görmek zorunda olmadığı gerçeğinin kabul edilmesiyle birlikte², sinemanın siyasi ve kültürel hegemonyanın sürdürülmesi için toplumu belirli fikirlerin kabulüne ve meşrulaştırılmasına yönelik ikna etme çabasının etkili bir aracı olduğu açıktır. Fakat popüler sinemanın kâr odaklı yaklaşımı ve propaganda filmlerinin gişede başarısız olma ihtimali Hollywood endüstrisinin doğrudan propagandaya karşı temkinli yaklaşmasına sebep olmuştur. Bu çalışmanın merkezinde olan tarihsel dönem söz konusu olduğunda Hollywood endüstrisinin dünya pazarındaki yerini korumak için çeşitli önlemler aldığı, İkinci Dünya Savaşı'na giden yolda uluslararası gerilimlerin arttığı 1930'lu yıllarda kendi pazar egemenliğini korumak

² Örneğin Stuart Hall seyircilerin verilen mesaj karşısında üç çeşit okuma yapabileceğini belirtir. Bunlar hâkim, müzakereci ve karşıt okumadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Hall, 2005, s. 126-127).

için çabaladığı görülür. Bu yıllarda Hollywood endüstrisinin uluslararası problemler karşısındaki tutumu “sinema eğlence içindir” cümlesiyle özetlenebilir.

C. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ HOLLYWOOD ENDÜSTRİSİNİN ULUSLARARASI PROBLEMLER KARŞISINDAKİ TUTUMU: SİNEMA EĞLENCE İÇİNDİR

Çalışmanın başlığında da yer aldığı gibi, Hollywood endüstrisinin film üretiminde ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak değinilecek olan OWI isimli kuruluşun etkilerinden söz edebilmek için öncelikle OWI'nin kurulmasından önce Hollywood'un uluslararası problemler karşısında takındığı tavırdan kısaca söz etmek gereklidir. Bu bilgiler iki dönem arasında karşılaştırma yapmayı mümkün kılarak, OWI'nin kurulmasından sonra filmlerin içeriğinde görülen değişimin ve Amerika'da popüler sinemaya devlet müdahalesinin daha açık bir biçimde ortaya koyulabilmesine yardımcı olacaktır.

Hollywood endüstrisi 1930'lu yıllarda yaşanan Nazilerin yükselişi, İspanya İç Savaşı ve Japonya'nın Çin'e yönelik işgalleri gibi uluslararası problemlere ve özellikle de faşizmin yükselişine karşı sessiz kalmıştır. Dönemin filmlerinde uluslararası sorunlara dair mesajlardan uzak durularak romantik, müzikal, gizem ve western gibi türlere ağırlık verilmiştir (Koppes & Black, 1977, s. 90). Bu pasif duruşun arkasında çeşitli sebepler yatmaktadır. Bunlardan birincisi, 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'ın getirdiği ekonomik kriz, işsizlik ve fakirlik gibi sorunlarla yüzleşmek zorunda kalan insanların gündelik gerçeklerden bir kaçış aramasıdır. Hollywood endüstrisi de seyircilere bu kaçış fırsatını sunmuştur (Milberg, 2010, s. 7). İkinci olarak, Hollywood endüstrisinin iç denetleme dinamiklerinin uluslararası problemlere değinmekten kaçınılmasında etkili olduğu görülür. Hollywood endüstrisinin bu iç denetim dinamikleri, filmlerde tartışma yaratabilecek konulara ve uluslararası problemlere değinmekten uzak durulmasına yol açar. Dünyada artan gerilimlere rağmen, MPPDA (Motion Picture Producers and Distributors of America- Amerika Film Yapımcıları ve Dağıtımcıları) başkanı Will Hays filmlerin saf eğlence araçları olarak kalacaklarını açıklar (Bennett M. T., 2012, s. 37-38). Üçüncü olarak, Hollywood endüstrisinin yurtdışı pazarları riske atmaktan kaçınma arzusu Avrupa'da yükselen faşizme ve Nazi tehlikesine filmlerde yer verilmemesiyle sonuçlanmıştır (Langford, 2005, s. 112).

Hollywood endüstrisinin 1930'lu yıllarda uluslararası sorunlar karşısında takındığı tutumun Amerika'da hem dönemin siyasi liderlerinin tutumlarına hem de ülkedeki genel kamuoyuna paralellik gösterdiği gözlemlenir. Dönemin ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in 1933-1938 yılları arasında yaptığı konuşmaların incelendiği bir çalışmaya göre Roosevelt'in bu dönemde daha çok yerel politikalarla ilgilendiği, uluslararası konulara ise konuşmalarında nadiren yer verdiği görülür (Stoler, 2010, s. 70). Dünyada artan gerilimler karşısında Amerika'da halkın da tarafsızlık yanlısı olduğu anlaşılmaktadır. Kasım 1936'da yapılan bir ankete göre katılımcıların %95'i ülkelerinin yeni bir dünya savaşına girmekten kaçınması gerektiği yönünde görüş belirtir (Brigham, 1954, s. 24). 1939 yılında Nazilerin Polonya'ya saldırdığı sırada yapılan başka bir ankete katılanların ise sadece %2.5'i Amerika'nın İngiltere, Fransa ve Polonya'nın tarafında savaşa katılmasını destekler. Hollywood endüstrisi içinde Amerika'nın savaşa katılmasını destekleyen çok sayıda stüdyo yöneticisi ve oyuncu bulunmasına rağmen genel kamuoyu ile çatışan filmler üretilmekten kaçınılır (McLaughlin & Parry, 2006, s. 26-27).

1939 yılında üretilen *Confessions of a Nazi Spy* (Anatole Litvak) isimli film Hollywood'un uluslararası sorunlara karşı tutumunda bir kırılmanın başlangıcı olur. Bu film, dönemin diğer casusluk filmlerinin aksine casusluk olayını belirli bir ülke ile ilişkilendirdiği ve Nazileri Amerika'ya doğrudan bir tehdit olarak sunan ilk film olduğu için önemlidir (McLaughlin & Parry, 2006, s. 37-38). 1930'lu yılların sonlarında Hollywood artık uluslararası sorunlara karşı üzeri örtülü de olsa daha hassas yaklaşmaya başlar. 1930'ların sonlarında artık Japonya'nın Çinli sivillere karşı acımasızca müdahalelerine değinen sahneler yer verilen, Nazi saldırıları karşısında İngiltere'nin tarafını tutan, Nazi ideolojisinin ve acımasızlığının Alman halkı üzerindeki etkilerine değinen filmler üretilir (McLaughlin & Parry, 2006, s. 31-32). Bu dönemde, Amerika Başkanı Roosevelt'in konuşmalarında da uluslararası sorunlara karşı önceki yıllara kıyasla artan bir müdahalecilik ve taraf tutma eğilimi gözlemlenir. Örneğin, 21 Eylül 1939 tarihli konuşmasında Roosevelt, ilk olarak 1935 tarihinde yürürlüğe konulan, savaşan ülkelere silah ve ekipman satışının yasaklandığı tarafsızlık yasalarına imza atmış olmaktan pişmanlık duyduğunu, bu yasaların saldırgan ulusları korurken ezilen ülkelere zarar verdiğini ifade eder (Roosevelt, 1939 a, s. 9-11)³. 3 Ocak 1940 tarihli bir başka konuşmasında Roosevelt, başlamış olan fakat Amerika'nın henüz katılmadığı İkinci Dünya Savaşı'na⁴ gönderme yaparak dünya medeniyeti, kültürü ve ticareti yıkılırken Amerika'nın tarafsızlık politikaları izleyerek mutlu mesut yaşayamayacağını belirtir (Roosevelt, 1940, s. 4-5). Roosevelt yönetimi Avrupa'da yaşanan İkinci Dünya Savaşı'na yönelik Amerika'nın daha müdahaleci politikalarda bulunmasını desteklemiş ve Hollywood endüstrisini de bu müdahaleciliği desteklemek üzere teşvik etmeye çalışmıştır. Globe Productions'ın başkanı olan, ABD Başkanı Roosevelt'in oğlu James Roosevelt Nazilerin Alman halkı üzerindeki baskılarına odaklanan *Pastor Hall* (Roy Boulting, 1940) isimli İngiltere yapımı filmin üretimini desteklerken, Başkan Roosevelt ise MGM stüdyolarının yöneticisi Nicholas Schenck'ten Amerika'nın daha agresif politikalar benimsemesini destekleyen nitelikte filmler üretmesini istemiştir (Boggs & Pollard, 2016, s. 48). Roosevelt, 27 Şubat 1941 tarihli, Oscar ödül töreninde okunan bir konuşmasında Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'nun gerekliliğini halka açıklamakta gösterdikleri çabadan ve Amerika'nın savunmasını güçlendirmek için çabalayanlara karşı gösterdikleri iş birliğinden dolayı Hollywood endüstrisine teşekkür eder ve tüm Amerika kıtası halkları arasında dayanışmayı güçlendirmek için Hollywood'un desteğini beklediğini belirtir (Roosevelt, 1941, s. 4-6). Görüleceği üzere dönemin ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in savaşa yönelik söylemlerinin savaş yanlılığına doğru evrilmesi ile Hollywood endüstrisinin uluslararası sorunlar karşısında hassaslaşması aynı döneme denk gelmektedir. Bu dönemde Amerika henüz resmi olarak savaşa girmiş olmasa bile savaşta kimin tarafının tutulması gerektiği konusunda siyasi ve kültürel

³ Roosevelt'in çeşitli yerlerde yaptığı konuşmalar basılı metinlerden taranıp arşivlenmek için internet veri tabanına aktarılırken, belirli bir yerde yapılan asıl konuşma metni ve bu metne ait taslaklar aynı belge içerisinde bir araya getirilmiştir. Bu belgelerde bazen ana metin bazen de taslaklar başlangıca yerleştirilmiştir. Sayfa numaraları ise her bir taslak için tekrar birinci sayfadan başlayacak şekilde gösterildiği için örneğin ana konuşma metninin birinci sayfası arşiv dosyasının kırkıncı sayfasına denk gelebilmektedir. Bu sebeple, karışıklığı önlemek için bu çalışmada Roosevelt'in konuşmalarının kaynak gösterildiği yerlerde internet arşivindeki dosyanın pdf sayfa numarası verilmiştir.

⁴ 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya Polonya'ya karşı saldırıya geçmiş, bunun üzerine 3 Eylül 1939'da İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya karşı savaş ilan etmeleriyle birlikte İkinci Dünya Savaşı başlamıştır (Buchanan, 2019, s. 40). Amerika ise, 7 Aralık 1941 tarihinde Japonya'nın Amerika'ya ait Hawaii deki Pearl Harbor donanma üssüne yönelik saldırısının ardından, 8 Aralık 1941'de Japonya'ya savaş ilan ederek İkinci Dünya Savaşı'na katılmıştır (Buchanan, 2019, s. 77).

iktidarların belirli fikirlere sahip oldukları ve kendi fikirlerini halkın geneline benimsetmek için çaba gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Hollywood endüstrisinin 1930'lu yıllardaki tartışma yaratacak konulardan uzak durduğu, eğlence amacı taşıyan tarafsızlık yanlısı filmlerden 1930'ların sonları ve 1940'ların başlarındaki savaş yanlısı filmlere doğru geçirdiği değişimin arkasında endüstrinin ekonomik çıkarlarına dayanan sebeplerin bulunduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, Nazilerin iktidara geçişinin ve işgallerinin ardından daralan film pazarlarıdır. Dış pazarları daralan Hollywood endüstrisinde, Amerikan filmlerinin Avrupa'daki en büyük alıcısı olan İngiltere'nin savaşta mücadelelerini öven ve fedakârlıklarını anlatan filmler üretilmeye başlanır. İkinci sebebi ise 1930'ların sonlarında Hollywood endüstrisi ile egemen iktidarlar arasındaki ilişkilerin karşılıklı çıkarlar nedeniyle yakınlaşmasıdır. Bu ilişkinin yakınlaşması 1938 yılında bağımsız yapımcılar ve sinema salonu sahiplerinin Hollywood'un büyük stüdyolarına karşı açtıkları tekelcilik karşıtı davaların sonucunda gerçekleşir. Stüdyolara ekonomik açıdan büyük zarar verebilecek bu girişim sonrasında stüdyolar Beyaz Saray'ı ikna etmek için bir heyet gönderir. Stüdyo heyeti, Başkan Roosevelt'e olan yakınlığı bilinen Ticaret Bakanı Harry Hopkins ile yapılan görüşmelerde Hollywood filmlerinin Amerika'nın çıkarlarına hizmet ettiğini, uluslararası ticarete Amerikan mallarına olan talebi arttırıp, ülke içinde de vatansever duyguları pekiştirdiğini vurgularlar. Bu görüşmeler sonucunda stüdyolar sinema salonu zincirlerine sahip olabilme haklarını korumayı başarırlar ve Roosevelt'in politikalarını destekleme sözü verirler (Bennett M. T., 2012, s. 40-41). Özetle, Hollywood endüstrisinin öncelikle kâr amaçlı kapitalist bir endüstri olduğu unutulmamalıdır. Bu bölümde de görüleceği üzere Hollywood endüstrisini tartışma yaratabilecek uluslararası sorunlardan uzak tutan da daha müdahaleci politikaların benimsenmesine yönelik kamuoyu oluşturma amacıyla uluslararası sorunlara ve diğer ulusların problemlerine daha hassas yaklaşan filmlerin üretilmesine sebep olan da öncelikle endüstrinin seyirci hesaplarıdır. Fakat Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı'na katılmasının ardından Hollywood'un bu özgürlük ortamı daralmış, 1942 yılında kurulan OWI ile birlikte Hollywood filmleri doğrudan devlet eliyle yönlendirilen ve ulusal çıkarların sözcülüğünü yapan bir propaganda aracına dönüşmüştür.

D. BİR PROPAGANDA KURULUŞU OLARAK OWI VE OWI'NİN HOLLYWOOD ENDÜSTRİSİNE TAVSİYELERİ

Teknik bir yenilik olarak 19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan hareketli görüntü bu yeniliğin öncülerinden Thomas Edison tarafından geçici bir heves olarak görülse de (Bordwell & Thompson, 2012, s. 456), aradan geçen yaklaşık 130 yıla rağmen popülerliğini korumaktadır. Gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelen sinema, 2000'li yıllarda internet erişim olanaklarının da genişlemesi ile artık zamana ve mekâna bağlı olmaktan çıkarak istenilen zamanda ve yerde erişilebilir hale gelmiştir. 2020'li yıllarda sinema salonlarından elde edilen gelirler film ve video pazarının küçük bir kısmına denk gelse de⁵, bu çalışmada ele alınan İkinci Dünya Savaşı filmlerinin üretildiği yıllarda (1942-1945) sinema

⁵ *Sinema Filmleri Derneği'nin* (Motion Picture Association- MPA) 2021 yılına dair hazırladığı rapora göre sinema salonları, ödemeli televizyon abonelikleri ve dijital platformlar birlikte ele alındığında 328.2 milyar dolarlık devasa bir küresel video

salonları seyircilerin filmlere ulaşabileceği yegâne mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Peter Lev'e göre savaş yıllarında hammadde, ürün ve hizmetlerde ortaya çıkan kısıtlılıklar nedeniyle eğlence olanaklarının da azalmasıyla birlikte insanlar sinema salonlarına akın etmiş, 1940-1946 yıllarında sadece ABD'de haftalık olarak 80-90 milyon arası sinema bileti satılmıştır (Lev, 2003, s. 7). Popüler sinemanın kısa sürede çok geniş kitlelere seslenebilme olanağı ve istenilen mesajları eğlence görünümü altında sunabilme becerisi, sinemanın İkinci Dünya Savaşı döneminde Amerika'da da egemen iktidarların propaganda aracı olarak kullanılmasına sebep olmuştur.

Bu çalışmanın merkezinde İkinci Dünya Savaşı yıllarında Amerika'da sinemanın propaganda aracı olarak kullanımı yer alsa da aynı dönemde savaşan ülkelerden birçoğunun propaganda yapmak amacıyla sinemadan faydalandığını hatırlatmak gereklidir. Örneğin, savaşın en önemli taraflarından biri olan Almanya'da sinema, Propaganda Bakanı Joseph Goebbels liderliğinde önemli bir propaganda aracına dönüşmüştür. Üretilen filmlerin küçük bir kısmı doğrudan propaganda filmi olarak hazırlanmış, propaganda niteliğindeki mesajlar halkın beğenisini kazanan eğlence amaçlı filmlerin içine yerleştirilmiştir. Nazi ideolojisini ve değerlerini yaymak için eğitim ve kültür odaklı filmler, haber ve belgesel filmleri gibi farklı türlerde propaganda üretimi yapılmıştır. Ayrıca propaganda odaklı eğitim filmleri hazırlanarak okullarda ve üniversitelerde gösterilmiş, propagandanın ülkenin ücra köşelerine gönderilmesi için film gösterimi yapabilen seyyar araçlar hazırlanmıştır (Çakı, Gazi, Çakı vd., 2019, s. 157-159). Almanya'nın yanında yer alan bir diğer Mihver devleti olan Japonya'da da savaş yıllarında sinemadan propaganda amacıyla faydalandığı görülür. Özellikle Pearl Harbor saldırısından sonra Japon sinemasında muharebe filmleri ve sivil cephe filmlerinin üretimi artmıştır. Japonya'nın Pasifik cephesinde Müttefik Devletler üzerinde kazandığı zaferleri öven muharebe filmleri; orta veya alt sosyal sınıflardan insanları merkezine alan, kişisel arzuların bir kenara bırakılıp savaşın zorlukları karşısında fedakârlıklar yapılmasına dair mesajları öne çıkaran *shomin-geki* türündeki filmler; fedakârlık ve özveri konularına odaklanan, anne filmleri olarak anılan *haha-monu* türündeki filmler; sanayi üretimi ile ilgili mesajları içeren *shomin-geki* türü ve Japonya'nın savaşta gerilemeye başladığı yıllarda ortaya çıkan, askeri eğitime odaklanan, vatanseverlik duygularını öne çıkaran ve ölene kadar savaşmayı öneren filmler üretilmiştir (Desser, 1995, s. 40). İkinci Dünya Savaşı'nda Amerika'nın müttefiklerinden olan İngiltere de savaş sırasında sinemayı propaganda amacıyla kullanan ülkelerdendir. Savaş döneminde İngiltere'de Bilgi Bakanlığı eğlence nitelikli filmlerin üretimine öncelik verilmesini istemiştir çünkü verilmek istenilen mesajların eğlence görünümü altında gizlenmesinin propagandanın etkisini arttıracığı düşünülmüştür. Bu doğrultuda, İngiliz yaşam tarzı ve karakterine odaklanan ve bunları Alman değerleri ile karşılaştıran uzun metraj kurmacalar; zayıfların güçlülere yendiği ve kötülerin alay malzemesi haline geldiği çizgi filmlerin yanı sıra savaş hakkında bilgi veren haber filmi niteliğindeki kısa filmler, savaşan kuvvetlere ve bunlara yardımcı olan yan hizmetlere odaklanan belgeseller üretilmiştir (Fox, 2007, s. 32-33). Görüleceği üzere, İkinci Dünya Savaşı döneminde sinema Almanya ve Japonya gibi otoriter iktidarlar tarafından değil, kendisini demokratik ve özgürlükçü olarak tanımlayan İngiltere gibi Müttefik

pazarının yer aldığı görülmektedir. Sinema salonlarından elde edilen gelir bu sayının sadece %6'sını (21.3 milyar dolar) oluşturmaktadır (MPA, 2021, s. 9).

Devletleri'nde de iktidarların istedikleri mesajların, halktan beklentilerinin, uygun gördükleri tutum ve davranışların seyircilere iletilmesi için bir araç olarak kullanılmıştır. Amerika'da kurulan OWI bu durumun en somut örneklerinden biridir. OWI (Office of War Information/Savaş Bilgi Ofisi) 13 Haziran 1942 tarihinde, savaş döneminde halkı "doğru" şekilde bilgilendirmek, savaşın gidişatı ve hedefleri hakkında bilgi vermek, spekülasyonları ve bilgi kirliliğini önlemek gibi amaçlarla, ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in isteği doğrultusunda kurulur. OWI'yi Nazi propaganda kuruluşlarından ayıran özelliğin halkı yanlış yönlendirmek için kasıtlı olarak yalan söylememesinin olduğu ifade edilse de bu sözde farklılık halka her zaman doğruların iletildiği anlamına gelmemektedir. OWI, ABD'nin savaştaki çıkarları ve hedefleri gereği zaman zaman gerçekleri saklamış ya da kısmen açıklamıştır (Bennett M. T., 2012, s. 32). Sennett'e göre İngilizce konuşan ülkelerde propaganda kelimesi negatif çağrışımlar içerdiği ve kasıtlı olarak yanlış bilgiler vererek halkı manipüle etmeye çalışan totaliter rejimlerle ilişkilendirildiği için "propagandacı" etiketinden kaçınmak amacıyla çaba gösterilmektedir. Bu sebeple, Nazi Almanya'sındaki Propaganda Bakanlığı karşısında İngiltere'de Bilgi Bakanlığı (Ministry of Information) ve Amerika'da Savaş Bilgi Ofisi (OWI) kurularak propaganda etiketinden kaçınılmıştır. Kurum isimlerinde görülen bu bilgi vurgusu, düşmanın yanlış dünya görüşleri sunmak için kurgulanmış aldatıcı propagandasına karşı demokratik ülkelerde dengeli ve dürüst bilginin sunulduğu algısını oluşturmaya yaramakta, propagandayı neyin oluşturduğu ise politik bir hal almaktadır (Sennett, 2014, s. 46-47). Propagandayı neyin oluşturduğunun politik bir mesele olarak ifade edilmesinin sebebi, benzer işlevleri yerine getiren kurumlardan birinin totaliter rejimlerle özdeşleştirilen propaganda yapmakla suçlanırken, diğerlerinin ise özgürlükçü demokrasilerin bir uzantısı olarak halkı doğru şekilde bilgilendirmeye yaradığının ileri sürülmesidir. Oysa, ilerleyen bölümlerde de görüleceği gibi OWI sadece bilgi vermeye değil, savaş döneminde siyasi iktidarların istekleri doğrultusunda halkın duygu, tutum ve düşüncelerini şekillendirmeye çalışan bir kurum işlevi görmüştür.

OWI'nin Hollywood endüstrisi ile ilişkisi ve iletişimi, OWI'ye bağlı bir kuruluş olan BMP (Bureau of Motion Pictures/Film Bürosu) üzerinden gerçekleştirilmiştir. Sinema endüstrisi ve hükümet arasındaki çıkar ilişkisinin sürdürülmesi adına Roosevelt, yardımcılarından biri olan Lowell Mellett'i Hollywood'a tavsiye vermekle görevlendirir. Bu doğrultuda Hollywood içerisinde kurulan irtibat bürosu 1942 yılının Temmuz ayında dönüştürülerek BMP adını alır (Koppes & Black, 1977, s. 89). Bu kuruluşun görevi, İkinci Dünya Savaşı döneminde Hollywood endüstrisine Amerika'nın savaştaki amaç ve çıkarlarına ulaşmasında verebileceği yardımlar konusunda tavsiyelerde bulunmaktır (Basinger, 2016, s. 91). Pearl Harbor saldırısının ardından Amerika'nın resmi olarak İkinci Dünya Savaşı'na katılmasıyla birlikte, 1942 yılı ortalarına gelene kadar Hollywood tarafından bu savaşı konu alan çok sayıda film üretilmiş olmasına rağmen bu filmlerin çoğunlukla komedi, gizem, aksiyon ve müzikal gibi türlerde olduğu; savaşın sebebi, müttefikler, düşmanlar ve sivil halkın göstermesi gereken çabalar gibi siyasi iktidarların arzuladığı mesajların filmlerde yeterince yer almadığı değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme üzerine OWI, sinemayı propaganda çalışmalarında daha etkili bir şekilde kullanabilmek adına *Sinema Endüstrisi İçin Hükümet Bilgi Kılavuzu* (Government Information Manual for Motion Picture Industry) isimli, altı ana başlıktan oluşan bir kılavuz hazırlayarak bu belgeyi stüdyolara gönderir (Koppes & Black, 1977, s. 91). Kılavuzda yer alan açıklamalara göre, bu maddeler ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in 6 Ocak 1942 tarihinde ABD Kongresi'ne yönelik yapmış olduğu konuşmada savaş

hakkında değindiği altı konuyu yansıtmaktadır (Office of War Information, 1942 a, s. 3). Ayrıca kılavuzda, aşağıda ayrıntılandırılacak olan bu maddelerin her birine dair başta Roosevelt olmak üzere siyasi ve askeri yetkililerin çeşitli yerlerde yaptıkları konuşmalardan parçalara yer verilmesi de dikkat çekicidir. Kılavuzun, Başkan Roosevelt'in kongrede yaptığı konuşmadan uyarlandığı bilgisine yer verilmesi ve diğer otorite figürlerinin konuşma parçalarının kılavuza eklenmesi OWI'nin kılavuzunda yer alan maddeleri doğrudan yönetici elitlerle ilişkilendirmekte ve sadece bir tavsiye kuruluşunun değil iktidarın düşüncelerinin bir yansıması olarak stüdyolara sunulmaktadır. Dolayısıyla, stüdyolara gönderilen bu kılavuz devletin resmi propaganda çizgisini ortaya koymaktadır. Bu altı maddenin her birinin kılavuzda açıklandığı ve her maddenin devamında üretilen filmlerde yer alması istenen mesajlara dair "dramatize edilmesi gereken bazı konular şunlardır" şeklinde belirtilerek Hollywood endüstrisine doğrudan öneriler sunulduğu görülür. Bu maddeler ve OWI'nin stüdyolardan filmlerde yer vermesini istediği konular aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1) Neden Savaşıyoruz?: Kılavuzda yer alan açıklamalara göre halk arasında savaşın sebebi hakkında kafa karışıklıklarının olduğu görülmekte ve bunun giderilmesi gerekmektedir. Kılavuzdaki bu başlık altında, ABD ulusunun hayatta kalmasını sağlamak, politik bağımsızlığını ve insan özgürlüklerini korumak, köleliğe karşı mücadele, gelecek nesillerin baskıdan ve militarizmden uzakta daha iyi bir dünyada yaşayabilmesi gibi sebepler Amerika'nın savaşmasının arkasında yatan sebepler olarak açıklanır. Ayrıca, bu savaşın (İkinci Dünya Savaşı) belirli kişi ve grupların değil halkın savaşı olduğu, kolektif bir çaba içinde birlikte mücadele edilmesi gerektiğinin vurgulanması istenir (Office of War Information, 1942 b, s. 1-5).

2) Kimle Savaşıyoruz? Düşmanın Doğası: Yapılan anketlere göre katılımcıların onda üçü Hitler ile yapılabilecek bir barış anlaşmasının mümkün olduğunu düşünmektedir. Kılavuza göre bu durum gerçek düşmanın kim veya ne olduğu konusunda halk arasında bir bilgisizlik olduğunu göstermektedir. Düşman sadece Hitler, Mussolini ya da Japon savaş lordları değil militarizmin kendisidir. Düşmanlar güç kullanarak dünyayı egemenlik altına almak ve tüm özgürlükleri ortadan kaldırmak isteyen kişilerdir. Bu sebeple düşmanın hedefleri, taktikleri, felsefesi ve doğası bilinmelidir (Office of War Information, 1942 c, s. 1-4).

3) Müttefikler: Bu madde altında, yapılan anketlere göre müttefikler hakkında bilgi eksikliklerinin görülmesi sebebiyle ABD'nin savaşındaki müttefiklerinin tanıtılması amaçlanır. Çin'in uzun süredir düşmanla mücadele eden güçlü bir müttefik olduğu, İngiltere'nin geçmişteki emperyalist politikalar nedeniyle yanlış anlaşılmalı önemli bir müttefik olduğu, komünizmin reddedilmesiyle birlikte Rusya'nın savaşta önemli bir müttefik olduğu, Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'nun⁶ gerekliliği, müttefiklere dair kahramanlık öyküleri gibi konulara filmlerde değinilmesi önerilir (Office of War Information, 1942 d, s. 6-10).

⁶ Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu (Lend-Lease Act), ABD Başkanı'na ABD'nin savunması için hayati öneme sahip görülen ülkelere askeri malzeme ve gıdaların ödünç verilebilmesi ve kiralanabilmesi yetkisini veren kanundur. Ödünç verme ve kiralama işlemi maddi bir karşılık ya da Başkan'ın yeterli gördüğü doğrudan/dolaylı çıkarlar karşılığında yapılabilmektedir (Smith, 1972, s. 195).

4) Çalışma ve Üretim: Kılavuzun dördüncü maddesi savaş üretiminin teşvik edildiği, işçilerin savaşta gerekli olan malzeme ve ekipmanların üretimine yapacakları katkıların açıklandığı, OWI'nin Hollywood endüstrisinden çalışma hayatı ve savaş üretimi ile ilgili mesajları iletmesini istediği bölümdür. Burada, savaşta hedeflenen galibiyete ulaşmak için tüm halkın bu görevin önemini anlaması ve görevini yerine getirmek için çalışması gerektiği vurgulanır (Office of War Information, 1942 e, s. 1). Ayrıca, OWI stüdyolardan Amerika'nın kozmopolit yapısını temsil eden farklı arka planlardan gelen kişilerin fabrikada, tarlada ve maden gibi yerlerde çalışırken, aileleri ve sevdikleri ile zaman geçirirken, gündelik rutinleri içinde seyircilere sunulmasını ve filmlerdeki bu işçilerin işi, ülkesi ve Amerikan yaşam tarzı hakkındaki düşüncelerini açıklarken gösterilmesini önerir (Office of War Information, 1942 e, s. 4-7).

5) Sivil Cephe: Bu madde aktif savaş cephelerinde yer almayan, savaş sırasında Amerika topraklarında bulunan sivil halkın teşvik edilmesi ile ilgili maddedir. Bu başlık altında sivil halkın savaşa nasıl katkıda bulunabileceğine dair açıklamalar yapılır. Bunlar: sivil savunma yetkilileri ile iş birliği içerisinde hareket ederek kendisine uygun bir görevi yerine getirmek, enflasyonu önlemek için çaba göstermek, sadece temel ihtiyaçları satın alarak lükslerden uzak durmak, vergilerini ödemek, savaş tahvili satın almak, stokçuluk yapmamak, sahip oldukları ürünleri tasarruflu kullanmak, savaş nedeniyle ulaşımda sıkıntı yaşanan belirli ürünlerin karne ile herkese belirli miktarda dağıtılmasını kabullenmek, hassas bilgilerin düşmanın eline geçmesini önlemek için konuşmalarına dikkat etmek, silah ve diğer askeri ekipmanların üretimi için kullanılacak olan çeşitli malzemelerin geri dönüşümünü sağlamak gibi görev ve önerilerdir (Office of War Information, 1942 f, s. 2-6).

6) Savaşan Kuvvetler: ABD'nin cephede savaşan kuvvetleri ile ilgili maddedir. Bu maddede, savaşın acı gerçeklerinin yansıtılması fakat bu yapılırken ne çok sert ve kanlı ne de çok steril ve savaşı yumuşatan imgelere başvurulmaması istenir. Ayrıca, askerleri bekleyen tehlike bilirse sivil cephedeki çabaların da kuvvetleneceği belirtilir (Office of War Information, 1942 g, s. 1). Askerlerin kahramanlıkları aktarılırken aynı zamanda bu askerlerin neden savaştığına dair mesajların verilmesi, müttefik ülkeler ile iş birliği içinde mücadele eden askerlerin gösterilmesi, ordunun havacılık gibi gösterişli olmayan dallarında görev yapan askerlere, ticari denizcilere, hemşire ve doktora odaklanan öykülere de filmlerde yer verilmesi bu madde altında önerilenler arasındadır (Office of War Information, 1942 g, s. 3-4).

Görüleceği üzere Amerika'da siyasi iktidarın sözcüsü olan OWI, iktidarın istekleri doğrultusunda şekillenen savaş ihtiyaçlarının karşılanması ve arzu edilen hedeflere ulaşılabilmesi için halkın ikna edilmesi amacıyla Hollywood endüstrisine önemli bir rol biçmiş ve filmlerde temsil edilmesi gereken konular hakkında çok net tavsiye ve isteklerde bulunmuştur. Fakat stüdyoların ve siyasi iktidarın birbirlerinden farklı çıkarılara sahip olmaları nedeniyle bu ilişkinin başlarda iktidar adına sağlıklı bir şekilde işlemediği görülür. OWI'nin stüdyolar üzerinde herhangi bir statüsel üstünlüğünün bulunmayışı sebebiyle Hollywood stüdyoları savaşın başlarında savaşa katkı yapacak tarzda filmler üretmeyip, daha önce de değinildiği gibi savaşı sadece bir arka plan olarak ele alan filmler üretmeye devam eder. Koppes ve Black'e göre siyasi iktidarın uygun gördüğü ve ihtiyaç duyduğu mesajların filmlere yerleştirilebilmesi için filmlerin senaryo aşamasından itibaren denetlenmesi gerektiğini düşünen BMP (Bureau of Motion

Pictures/Film Ofisi) Başkanı Nelson Poynter, stüdyolardan çekmeyi planladıkları senaryoları kendilerine göndermesini ister. Stüdyolar genel olarak bu isteği olumlu karşılar ve senaryolarını denetlenmek üzere BMP'ye göndermeyi kabul ederler (Koppes & Black, 1977, s. 93). Fakat bu isteğe karşı çıkan sesler de yükselir. Bu istek *Variety* dergisi tarafından sansürcülük olarak tanımlanırken, bazı stüdyo sahipleri ve yapımcılar mesaj içerikli filmlerin gişede genellikle başarısız olması nedeniyle filmlerin sadece birer eğlence aracı olarak kalmasından yana tavır takınırlar. Hatta Paramount stüdyosunun kurucularından Samuel Goldwyn, “eğer mesaj göndermek istiyorsanız Western Union’ı kullanın” sözleriyle BMP'nin stüdyolardan istediklerine karşı çıkar (Bennett M. T., 2012, s. 37)⁷. 1943 yılına gelindiğinde ise OWI'nin sinema endüstrisi üzerinde kesin bir otorite kurduğu görülür. Bu otorite OWI'nin yurtdışı dalının başkanı olan Ulrich Bell'in Amerika'daki sansür ofisini OWI onayı almayan filmlerin yurtdışında gösteriminin yasaklanması konusunda ikna etmesiyle elde edilir. Yurtdışı satışları stüdyoların gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturduğu için, gelirlerini kaybetmek istemeyen stüdyolar OWI ile iş birliği içine girer (McLaughlin & Parry, 2006, s. 23). Bu gelişmelerle birlikte stüdyolar üzerindeki denetimi artan OWI, 1942 yılından 1945 yılındaki kapanışına kadar geçen sürede 1652 senaryoyu inceler ve bunlardan birçoğunda değişiklikler yaptırır. Stüdyolara dağıtılan kılavuz yoluyla stüdyoların oto-sansür uygulamalarını sağlayan ve üretilen filmleri etkileyen OWI, filmlerin yurtdışı satışlarını kontrol edebilme becerisini de kazanmasının ardından kitle iletişim araçları üzerinde daha önce hiçbir kamu kurumunun sahip olmadığı bir etkiye sahip olmuş olur (Koppes & Black, 1977, s. 103).

Her ne kadar başlarda stüdyolar OWI'nin filmler üzerindeki kontrol girişimine karşı tepki göstermiş olsa da OWI ile kurulacak iş birliğinin kendileri için kârlı olacağına anlaşılmasıyla birlikte gönüllü olarak OWI'den tavsiyeler almaya başlarlar. Çünkü senaryoları denetlemesi sebebiyle stüdyoların çekim planlarından haberdar olan OWI benzer konudaki filmlerin aynı dönemde piyasaya sürülmesini önleyecek önerilerde bulunarak stüdyoların birbirlerinin kârını azaltmasını engellemiştir. Ayrıca OWI'den onay alan filmlerin Amerikan askerlerinin ardından yabancı ülkelere gönderilmesi de kârları arttırıcı etki göstermiştir. Stüdyolar için kâr getirici olan bu sonuçlar, stüdyoların OWI ile olan ilişkisinin gelişmesine neden olmuştur (Koppes & Black, 1977, s. 104).

OWI İkinci Dünya Savaşı döneminde çok sayıda filmi senaryo aşamasından itibaren denetleyip düzenleyerek Hollywood endüstrisi ve film üretimi üzerinde büyük etkiler göstermiştir. OWI'nin stüdyolara gönderdiği kılavuzda yer verilen öykü, olay, karakter ve diyaloglara dair sözde öneriler filmlerin içeriğine yönelik doğrudan bir müdahale anlamı taşımaktadır. Başlarda stüdyolar mesaj içerikli filmlerin gişede zarar edeceği endişesiyle filmlere dışarıdan gelecek müdahaleleri hoş karşılamasa da OWI'nin yurtdışına yapılacak olan film satışlarını etkileyebilme gücünü ele geçirmesinin ardından stüdyolar üzerindeki kontrolünün artmasıyla ve OWI ile yapılacak iş birliğinin stüdyolar için kârlı olacağına anlaşılması birlikte karşılıklı çıkarlara dayanan bir ilişki kurulmuş olur. Stüdyolar bu ilişkiden maddi gelir elde ederken, OWI ise filmleri devlet onaylı propaganda mesajlarının geniş kitlelere dağıtımının yapıldığı bir araç olarak kullanmıştır.

⁷ Bu çalışma kapsamında incelenen elli filmde yalnızca iki tanesinin Paramount stüdyoları tarafından üretilmiş olması, stüdyonun en azından savaş filmleri kategorisine dahil edilebilecek filmlerin üretiminde BMP'nin isteklerine karşı olumsuz tepkisini sürdürdüğünü göstermektedir.

E. OWI'NİN HOLLYWOOD ENDÜSTRİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN SAVAŞ FİMLERİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ

İkinci Dünya Savaşı döneminde OWI'nin Hollywood savaş filmleri üzerindeki etkisini incelemeye geçmeden önce kısaca savaş filmlerini bir film türü olarak tanımlamak hangi filmlerin incelemeye alındığını açıklamak açısından anlamlı olacaktır. Tür filmleri üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde tür filmlerini tanımlamak için kullanılan bazı benzer yaklaşımlara rastlamak mümkündür. Bunlardan biri tür filmlerinin ortak yol, yöntem, konu ve karakter gibi öğelerin paylaşıldığı, daha önce denenmiş olduğu için zarar etme riski az olan tekrara dayalı ticari yapımlar olduğudur (Abisel, t.y., s. 22; Grant, 2007, s. 1). Bir diğer görüşe göre tür filmleri, üzerlerinde onları anlamamızı sağlayan kültürel uzlaşıların olduğu işaret sistemleridir (Schatz, 1981, s. 19). Bu uzlaşmayı sağlayan öge tür filmlerinin tekrara dayalı yapısıdır (Altman, 2000, s. 23). Üzerine çok sayıda çalışma yapılan sinemada tür kavramı hakkındaki bu tanımların türü genel hatlarıyla tanımladığı, bazı yazarlara göre sinemada tür kavramı üzerine uzlaşma varılmış genel bir tanımın bulunmadığı hatırlanmalıdır (Abisel, t.y., s. 22; Buscombe, 2012, s. 12).

Sinemada tür kavramının tanımı üzerinde olduğu gibi savaş filmlerini bir tür olarak ele alan yazarların görüşleri arasında da farklılıklar vardır. Örneğin Kathryn Kane savaş filmleri ile western türü arasındaki benzerliklerin kafa karıştırıcı olabileceğini savunarak, savaş filmlerini sadece İkinci Dünya Savaşı sırasında üniformalı iki düşman ülke arasında savaş cephesinde geçen filmler olarak tanımladığı muharebe filmleri üzerinden tanımlar (Kane, 1988, s. 86). Bu görüşe karşılık olarak savaş filmlerinin sadece cephede geçmesi gerekmediğini savunan yazarlar da vardır. Örneğin Shain'e göre savaş döneminde sivillerin, casusların ve askerlerin savaşa yönelik hazırlıkları ve gündelik yaşamlarına, savaşın sebebi, sonuçları ya da savaş sonrası döneme odaklanan filmler de savaş filmi olarak kabul edilebilir. Yazara göre, merkezinde asker karaktere yer verip de savaşı sadece bir arka plan olarak kullanan romantik filmler gibi örnekler ise savaş filmi olarak kabul edilemez (Shain, 1973, s. 20). Savaş filmleri ile ilgili bir başka tanım geliştiren Eberwein'e göre ise çatışmaları, hazırlıkları, verdiği hasar ve sonuçları gibi farklı yönleriyle savaşı doğrudan merkeze alan filmler; askerlerin orduya katılması, eğitimi ve gündelik rutinleri gibi asker odaklı filmler; sivil cephe filmleri ve romantik filmler gibi savaşın insan ilişkileri yönüne odaklanan filmler savaş filmi kategorisine dahil edilebilir (Eberwein, 2010, s. 45). İkinci Dünya Savaşı'na Amerika'nın dahil olduğu yıllarda Hollywood'un majör stüdyoları tarafından üretilen savaş filmlerinin örneklem olarak alındığı bu çalışmada OWI'nin işlerlikte olduğu 1942-1945 yılları arasında üretilen, savaşan ülkelerin ordularının mücadelelerine, İkinci Dünya Savaşı'nın hem Amerika'da hem de müttefik ülkelerdeki siviller üzerindeki etkilerine ve sivil halkın mücadelelerine odaklanan filmler savaş filmi olarak ele alınacaktır. Savaşı sadece bir arka plan olarak kullanan askerlik komedileri, müzikaller veya askerlerin romantik ilişkilerine odaklanan, savaş üzerine bir düşünce veya yorum belirtmeyen filmler ise kapsam dışında bırakılacaktır.

| 684 | Ele alınan elli film OWI'nin stüdyolara gönderdiği Sinema Endüstrisi İçin Hükümet Bilgi Kılavuzu'na uygunluk açısından değerlendirildiğinde, OWI'nin değinilmesini istediği noktalardan en az birinin tüm filmlerde merkeze alındığı görülür. Birçok örnekte ise kılavuzda yer alan maddelerden birkaçına dair temsiller veya diyaloglara rastlanmaktadır. Aşağıda yer alan tablo, OWI'nin stüdyolara

gönderdiği *Sinema Endüstrisi İçin Hükümet Bilgi Kılavuzu*'nda yer alan ve daha önce ayrıntılandırılan altı maddenin hangi filmlerde yer aldığına dair sayısal bir özet sunmaktadır.

Tablo 2: OWI'nin "Sinema Endüstrisi İçin Hükümet Bilgi Kılavuzu" isimli kılavuzunda stüdyolara verdiği altı konu tavsiyesi ve bunların savaş filmlerinde dağılımları

OWI'nin Altı Önerisi	Toplam Görülen Film	OWI'nin Önerilerine Uygun Temsiller İçeren Film İsimleri
1: Savaşın Sebebi	29	<p>1942: Journey for Margaret, The Navy Comes Through, Mrs. Miniver, Wake Island, Stand By for Action, Captain of the Clouds</p> <p>1943: Cry Havoc, Pilot No:5, Tender Comrade, Immortal Sergeant, Happy Land, Destination Tokyo, Salute to the Marines, The Cross of Lorraine, This Land is Mine, Chetniks! The Fighting Guerrillas, The Moon is Down, Tonight We Raid Calais, Paris After Dark, Edge of Darkness, Air Force</p> <p>1944: Thirty Seconds Over Tokyo, The Eve of St. Mark, Winged Victory, Dragon Seed, Days of Glory</p> <p>1945: China Sky, Back to Bataan, Pride of the Marines</p>
2: Düşmanlar	40	<p>1942: Almanya: Mrs. Miniver, Journey For Margaret, The Navy Comes Through, The Pied Piper, Captain of the Clouds, Desperate Journey</p> <p>Japonya: Stand By for Action, Wake Island</p> <p>1943: Almanya: The Cross of Lorraine, This Land Is Mine, Chetniks! The Fighting Guerrillas, Immortal Sergeant, The Moon is Down, Tonight We Raid Calais, Bomber's Moon, Paris After Dark, Action in the North Atlantic, Edge of Darkness</p> <p>Japonya: A Guy Named Joe, Cry Havoc, Pilot No: 5, Bombardier, Tender Comrade, Bataan, Guadalcanal Diary, Air Force, Destination Tokyo</p> <p>1944: Almanya: Days of Glory, Lifeboat,</p> <p>Japonya: Dragon Seed, Thirty Seconds Over Tokyo, Marine Raiders, The Eve of St. Mark, Wing and a Prayer</p> <p>1945: Almanya: -</p> <p>Japonya: They Were Expendable, China Sky, Back to Bataan, Objective Burma, God is My Co-Pilot, Pride of the Marines</p>
3: Müttefikler	28	<p>1942: Journey for Margaret, The Pied Piper, Captain of the Clouds, Desperate Journey, Mrs. Miniver</p> <p>1943: Salute to the Marines, The Cross of Lorraine, Pilot No:5, This Land is Mine, Chetniks! The Fighting Guerrillas, The Moon is Down, Tonight We Raid Calais, Immortal Sergeant, Bomber's Moon, Paris After Dark, Action in the North Atlantic, Edge of Darkness, Bataan</p> <p>1944: Dragon Seed, Thirty Seconds Over Tokyo, Days of Glory, Marine Raiders, The Eve of St. Mark</p> <p>1945: They Were Expendable, China Sky, Back to Bataan, Objective Burma, God is My Co-Pilot</p>

4: Üretim	4	1942: Joe Smith American 1943: Tender Comrade, The Human Comedy 1944: In the Meantime Darling 1945:-
5: Sivil Cephe	6	1942: Joe Smith American, Mrs Miniver 1943: Tender Comrade, The Human Comedy 1944: In the Meantime Darling, Sunday Dinner for a Soldier 1945:-
6: Savaşan Kuvvetler	25	1942: Stand By for Action, The Navy Comes Through, A Guy Named Joe, Wake Island 1943: Salute to the Marines, Cry Havoc, Pilot No:5, Bombardier, Action in the North Atlantic, Bataan, Guadalcanal Diary, Air Force, Destination Tokyo, So Proudly We Hail 1944: Thirty Seconds Over Tokyo, Marine Raiders, The Eve of St. Mark, Wing and a Prayer, Winged Victory 1945: Keep Your Powder Dry, They Were Expendable, Back to Bataan, Objective Burma, God is My Co-Pilot, Pride of the Marines

Tablodan da görülebileceği gibi bazı filmlerde birden fazla maddeye dahil olabilmektedir. Bunun sebebi, ele alınan filmlerde egemen iktidarın isteklerine uygun şekilde bir anlamın inşa edilmesinde OWI'nin kılavuzunda yer verilen birden fazla maddeye uyan mesaj/temsil/diyalog yer almasıdır. Bu sebeple, OWI'nin *Sinema Endüstrisi İçin Hükümet Bilgi Kılavuzu* ile Hollywood stüdyolarına ilettiği isteklerinin filmlerdeki yansımaları söylemsel düzlemde incelenirken, daha önce de değinilen kılavuzun altı maddesi kendi aralarında gruplandırılabilir. Böylelikle, devlet eliyle kurulmuş bir propaganda kuruluşu olan OWI'nin önerileriyle savaş filmlerinde inşa edilen söylemi oluşturan unsurlar ve bunların işlevleri bir arada ele alınabilir. Öncelikle birinci madde (savaşın sebebi) ile ikinci madde (düşmanlar) bir arada değerlendirilebilir. Çünkü tabloda ele alınan filmlerin birçoğunda ABD ve müttefiklerini savaşa sokan, savaşa gerekçe oluşturan olay düşmanın sebepsiz saldırılarıdır. Ancak bu filmlerde Doğulu ve Batılı düşmanların temsilleri arasında belirgin farklılıklar saptandığı için bu farklılıklara ayrı bir başlık altında değinmek gerekmektedir. Kılavuzun dördüncü maddesi (üretim) ve beşinci maddesinin de (sivil cephe) birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü üretim işi aslen savaş cephesinin dışında bulunan sivil cephenin görevleri arasındadır. Müttefiklerle ilgili olan üçüncü madde ve savaşan kuvvetlerle ilgili olan altıncı madde ise ayrı ayrı ele alınabilir. Çalışmanın sıradaki kısmında bu maddelerin İkinci Dünya Savaşı yıllarında Hollywood'un majör stüdyoları tarafından üretilen savaş filmlerindeki yansımaları ayrı başlıklar halinde değerlendirilecektir.

1. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Hollywood Savaş Filmlerinde Kullanılan Savaşa Katılmayı Meşrulaştırıcı Gerekçeler

Dünyanın neresinde olursa olsun savaş gibi bir kriz ortamında egemen iktidarların kamuoyunun desteğini elde etmesi ve bu desteğin savaş boyunca sürdürülebilmesi için savaşın kaçınılmaz olduğuna,

düşmanın “biz”den⁸ farklı saf kötüler olduklarına ve bizim sahip olduğumuz evrensel/ahlaki değerleri tehdit ettiklerine yönetimleri altındaki halkı ikna etmesi gerekmektedir. Ötekileştirme yapmak savaş döneminin net olarak ayrışan tarafları göz önünde bulundurulduğunda bunun kolay bir yoludur. Ötekileştirmeyi “kimliklerin eşit olmayan ilişkiler çerçevesinde kurulması” olarak tanımlayan Crang'e göre, bireyler kendi gruplarını belirli özelliklerle, dış grupları ise bu özelliklerin yoksunluğu veya farklılığı ile tanımlarlar. İç grup pozitif özellikler etrafında şekillenirken, dış grup ise negatif özelliklere sahip kimlik tanımlamalarını içerir (Crang, 1999, s. 61). Öteki olarak tanımlananlara ait öznellik ve kimlik tanımları güçlüler tarafından söylemsel olarak inşa edilmiş, güçlü olanın bakış açısından oluşturulmuş birtakım stereotiplere indirgenmiş bir özneliktir (Jensen, 2011, s. 65). Burada sözü edilen güç askeri güç değil söylemi inşa edebilme gücüdür. Ürettiklerini dünya çapında geniş kitlelere ulaştırabilen Hollywood endüstrisi, İkinci Dünya Savaşı döneminde egemen iktidarın söylemini filmler yoluyla yeniden üreterek ötekilik söyleminin inşa edilmesine önemli katkılar sağlayan bir propaganda aracı işlevi görmüştür. Savaş dönemi söz konusu olduğunda filmlerde kimlerin öteki olarak kurulacağı doğal olarak belli olmaktadır.

Hollywood'un majör stüdyolarının OWI'nin etkinlikte olduğu 1942-1945 tarihleri arasında ürettikleri savaş filmlerinde savaşın sebebi ile ilgili en çok tekrarlanan gerekçelerden biri, olay örgüsündeki kırılmayı yaratan düşman işgalleridir. Bu gerekçenin daha çok Batılı müttefiklerin üzerine gerçekleşen Nazi işgalleri şeklinde olduğu görülür. *The Cross of Lorraine*, *This Land is Mine*, *Tonight We Raid Calais*, *The Pied Piper* ve *Paris After Dark* gibi örnekler Fransa'da, *Edge of Darkness* ve *The Moon is Down* Norveç'te, *Days of Glory* Rusya'da ve *Chetniks! The Fighting Guerrillas* filminde ise Yugoslavya'da yaşanan Nazi işgallerine ve buralarda yaşayan müttefiklerin haklı direnişine odaklanılır. Anılan filmlerde yer alan diyaloglar ve karakterlerin fedakârca eylemleri müttefik ülke halklarının barışa, insan haklarına, demokrasiye ve özgürlüğe değer veren insanlar olduklarını gösterir biçimde düzenlenmiştir. Örneğin *The Moon is Down* filminde, kasaba halkının yüz yıldır savaş görmediği, barışçıl insanlar oldukları ve savaşa inanmadıkları diyaloglar yardımıyla vurgulanır. Müttefikler bu gibi olumlu özellikler çerçevesinde ele alınırken, Naziler ise yukarıda adı geçen savaş filmlerinde her zaman vahşi, barbar, zayıf ezen, her türlü özgürlüğe düşman olan, dünyayı köleleştirmeyi amaçlayan ve saldırgan kişiler olarak temsil edilirler. Savaş dönemi göz önünde bulundurulduğunda Nazilere yönelik bu temsilin gerçeklerden uzak olmadığı ortadadır.

Japonya'nın Pearl Harbor'a düzenlediği saldırı da Hollywood savaş filmlerinde savaşın sebebini açıklamak için kullanılan gerekçelerden biridir. Tıpkı müttefikler üzerine gerçekleşen beklenmedik ve sebepsiz Nazi saldırıları gibi Japonya'nın saldırısı da beklenmedik bir olaydır. *Stand by for Action*, *Salute to the Marines*, *Cry Havoc*, *They Were Expendable*, *The Navy Comes Through*, *Bombardier*, *The Eve of St. Mark*, *God is My Co-Pilot*, *Pride of the Marines*, *Wake Island* ve *Air Force* gibi örneklerde yer alan karakterlerin orduya katılmalarının ya da orduda olanların savaşa gönderilmelerinin sebebi Pearl Harbor saldırısıdır. Birçok örnekte bu saldırının Japonya ile Amerika arasında barış görüşmeleri yapılırken gerçekleştirilen,

⁸ Burada “biz” ile kastedilen, sözü edilen ikna çabasına girişen bir iktidarın bağlı olduğu, benzerliklerin ve ortaklıkların vurgulandığı herhangi bir topluluktur.

beklenmedik ve haince bir saldırı olduğu vurgulanır. Bu nedenle, Japonya'yı düşman olarak ele alan filmlerde Japonlar sıklıkla hain, yalancı, sinsî ve güvenilmez kişiler olarak temsil edilirler.

Bazı savaş filmlerinde ise Amerika'nın savaşa katılmasının sebebi doğrudan diyaloglar yoluyla açıklanmaktadır. Ahlaki ve evrensel değerleri temsil eden bu sebeplerden en sık rastlanılanları gelecek nesillere iyi bir dünya bırakabilmek, özgürlüğü ve barışı korumak, köleliği önlemek gibi sebeplerdir. İncelenen filmlerde görülen bu çeşitli sebeplerin, OWI'nin kılavuzunun birinci maddesi olan savaşın sebebi ile ilgili bölüm dahilinde stüdyolara yapılan önerileri doğrudan yansıttığı görülmektedir. Boggs ve Pollard'a göre, savaşın düşmanın barbarlığına karşı girişilen, evrensel değerleri koruma mücadelesi olarak temsil edilmesi "iyi savaş" mitini oluşturmaktadır. Bu mit ile savaşa ahlaki değerler yüklenmesi savaşı meşrulaştırmaya yaramakta ve savaşın sorgulanmasını önlemektedir (Boggs & Pollard, 2016, s. 47). Örneğin *Destination Tokyo* isimli filmde yer alan, birbirini izleyen toplam dört dakika uzunluğundaki iki diyalog yardımıyla Amerika ve düşmanlar arasındaki zıtlıklar vurgulanıp, tıpkı OWI'nin kılavuzunda önerildiği gibi düşmanın doğasına ve felsefesine dair bilgiler verilerek savaşın neden gerekli olduğu açıklanır. Nazilerin herkesi kendilerine köle yapmaya çalışan insanlar oldukları ve özgür düşünceye izin vermedikleri, Japonların ise şiddeti kültürel olarak benimsemiş, henüz beş yaşına giren çocuklara bıçak hediye eden insanlar oldukları vurgulandıktan sonra bu şiddeti doğuran sistem ortadan kaldırılamaz ise masum insanların ölümünün devam edeceği belirtilir. *Journey for Margaret*, *Tender Comrade*, *The Eve of St. Mark*, *Winged Victory* ve *A Guy Named Joe* gibi örneklerde de savaşın gelecek nesillere daha iyi, özgür ve barışçıl bir dünya bırakma amacı taşıdığına dair diyaloglar yer alır. Özetle, Hollywood Savaş filmleri İkinci Dünya Savaşı'nı düşmanın haksız ve kışkırtmasız saldırıları nedeniyle ortaya çıkan bir kendini savunma hamlesi ve evrensel değerleri korumak için girişilen ahlaki bir mücadele olarak sunmuştur. Bu filmlerde ABD ve müttefikleri OWI'nin kılavuzundaki savaşın sebebi ile ilgili maddede belirtildiği gibi kendi ulusal bütünlüklerini, dünya halklarının özgürlüğünü, bağımsızlığını, demokrasiyi ve insan haklarını korumak ve gelecek nesillerin barış içinde yaşayabilecekleri bir dünya bırakmak gibi gerekçeler bağlamında zorunlu olarak savaşa katılırlar. Düşmanlar ise tamamen kendi çıkarları için dünyaya savaş açan, zayıfları köleleştiren ve şiddeti kültürel olarak benimsemiş kişiler olarak ABD ve müttefiklerinin karşısında yer alan, durdurulması zorunlu kişilerdir. Ancak, incelenen savaş filmlerinde düşmanların temsili ile ilgili dikkat çeken bir nokta Hollywood'un düşman ülkelere karşı yaklaşımı arasında görülen farklılıklardır. Sıradaki başlıkta, İkinci Dünya Savaşı dönemi Hollywood savaş filmlerinde düşmanın inşasında karşılaşılan farklılıklar ele alınacaktır.

2. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Hollywood Savaş Filmlerinde Düşmanın İnşası

İkinci Dünya Savaşı döneminde üretilen Hollywood savaş filmlerinde savaşa katılmanın gerekçesi her zaman düşmanların saldırıları ve amaçları ile ilişkilendirilir. Ancak bu savaşta ABD ve müttefiklerinin karşısında yer alan İtalya, Almanya ve Japonya'nın savaş filmlerinde düşman olarak inşa edilmesinde farklı yaklaşımların benimsendiği dikkat çekmektedir. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'nda mihver devletlerinden biri olan, yani Amerika'nın da içinde bulunduğu müttefikler grubunun düşmanlarından olan İtalya, incelenen savaş filmlerinde bir tehdit olarak sunulmamıştır. İtalyanların temsiline yer verilen tek film olan *A Bell for Adano*'da ise Adano isimli hayali kasabayı faşistlerin elinden

kurtaran ve geçici olarak yönetimi elinde bulunduran Amerikan askerleri kasaba halkı tarafından sevgiyle karşılanır. Bu filmde İtalyanlar faşizmin altında ezilen, istekleri dışında savaşa sürüklenmiş ve yardıma muhtaç insanlar olarak temsil edilirler. Amerika'nın bir diğer düşmanı olan Almanya ise savaş filmlerinde Naziler ve sıradan Almanlar olarak ikiye ayrılırlar. Naziler, daha önce de değinildiği gibi dünyayı köleleştirmeyi amaçlayan, tüm özgürlükleri kısıtlayan, saldırgan ve güvenilmez kişiler olarak sunulsa da Alman halkı içinde Nazilere karşı direniş gösteren kişiler görüldüğü gibi (örneğin *Bomber's Moon*, *Tender Comrade* ve *Desperate Journey* filmlerinde), Nazilerin içinde de saf kötüler olarak temsil edilmeyen, diğerlerine kıyasla daha insancıl karakterlere rastlanır. Bu kişiler diğer Nazilerin tersine üzülen, seven, pişmanlık duyan ve şefkat gösteren kişiler olarak daha insancıl nitelikler sergilerken gösterilirler. Almanlara yönelik bu ikili temsil biçimi Almanların bütünüyle düşman olarak ele alınamayacağını, Alman halkı ve hatta Nazi askerleri içinde bile savaşa karşı olanlar ve zorla savaşa sürüklenenler olduğunu gösterir.

Avrupalı düşmanlara karşı daha hassas bir yaklaşım gösteren Hollywood savaş filmlerinin, söz konusu Japonya olduğunda aynı hassasiyeti gösterdiği söylenemez. Aksine Japonlar homojen şekilde kötü ve şiddet yanlısı bir ulus olarak temsil edilirler. Dahası, Schatz'a göre Japonya'yı düşman olarak ele alan filmler Japonları insan dışı varlıklar olarak ele almaktadır (Schatz, 1997, s. 244). Filmlerde Japonya, bir grup militarist tarafından beyni yıkanmış insanlardan oluşan konformist bir ülke olarak sunulur ve haşarat, maymun, fare, canavar, sarı kalabalıklar ve küçük sarı piçler gibi aşağılama ifadelerinin Japon düşmanlara yöneltildiği görülür (Boggs & Pollard, 2016, s. 50,52). Bu çalışma kapsamında incelenen elli filmde on üçünde düşmana yönelik bu gibi ifadelerin kullanıldığı, sözlü aşağılama ve ırkçı ifadelerin yer aldığı bu filmlerden on tanesinin Japonya'yı düşman olarak ele aldığı görülür. Bu on filmin dokuzunda Amerikalılar tarafından bir tanesinde ise Çinliler tarafından Japonlara yönelik olarak küçük sarı maymunlar, şeytani cüceler, okyanus cüceleri, çekik gözlü, kısık gözlü maymun, kaplumbağa, fare, babun ve yılan gibi ifadelerin kullanıldığına rastlanır. Ayrıca, Japonları insan dışı varlıklar olarak temsil etme çabasında sinematografiden de yararlandığı görülür. Japonlar çoğunlukla uzak çekimlerde, kalabalıklar halinde vahşi çığıklar atarak saldıran, yerlerde sürünerek, sislerin ya da çalıların arasında saklanarak yaklaşan kişiler olarak gösterilirler. Yakın kamera ölçekleri genellikle çığık atarak ölen bir Japon askeri gösterilmek istendiğinde kullanılır. Çoğu örnekte diyaloglara sahip olmayan Japonlar sadece attıkları çığıklarla seslerini duyurmaktadırlar. Filmlerde Japonlar yerlerde sürünen, ağaçlarda saklanan ve çığıklar atarak saldıran vahşi bir hayvan sürüsü gibi temsil edilerek insan dışı, vahşi ve hayvani bir biçime bürünürler. Kidd'e göre temsilin inşasında kullanılan işaret sistemleri ve sembollerin seçimi belirli değer yargıları ve ideolojilerin dahil olduğu bir eylemdir (Kidd, 2016, s. 4). Japonların savaş filmlerindeki bu insan dışı temsilleri de bir tesadüf olmayıp, egemen ideolojinin süzgecinden geçirilmiş, ötekileştirici yeniden sunumlardır. Japonlara yönelik insandışılaştırıcı temsil biçimi düşmanı oluşturan askerlerin bireyselliğinden sıyrılarak kalabalıklar içinde kaybolmasına ve seyircinin düşmanla arasına mesafe koymasına yaramaktadır. Böylece seyircinin düşmanla özdeşleşmesinin önlenmeye çalışıldığı ve insan olma niteliğini kaybeden düşmana yönelik şiddetin ve binlerce sivilin ölmesine neden olan atom bombasının kullanımının normalleştirildiği, hatta olumlandığı görülmektedir.

Ötekileştirme yaparak düşmanı ve düşmanın doğasını seyircilere anlatmak Hollywood savaş filmlerinin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki işlevlerinden biridir. Bu filmlerde düşmanın farklılıkları ve

eksiklikleri vurgulanarak, yukarıda da açıklandığı gibi seyircinin düşmanla arasına mesafe koymasına yarayan, özdeşleşmeyi önleyici temsiller inşa edilir. Ötekinin net bir şekilde ayırt edilebilir olduğu Hollywood savaş filmlerinde seyircinin kimler ile özdeşleşmesi amaçlanıyor sorusu sorulduğunda bu soruya birkaç farklı cevap verilebilir. Sivil cephe filmleri, müttefikler üzerine odaklanan filmler ve savaşan kuvvetler üzerine odaklanan filmlerin her birinde, seyircilerin filmlerin ana kahramanları ile sahip oldukları belirli ortak bağları üzerinden özdeşleşme yaratılarak bir “iç grup” kimliği ya da “biz” duygusu inşa edilmektedir. İnşa edilen bu kimlikler ötekilerden yani düşmanlardan tamamen farklıdır. Triandafyllidou’ya göre, ulusal kimlikler dahil olunan ulus ve bunun dışında kalan uluslar arasında sınırlar çizerek iç-dış grup ayırımına dayanan bir dünya görüşünü meşrulaştırmaktadır. İç gruba dair hissedilen aidiyet duygusu sadece bizim yani iç grubun kim olduğunu tanımayı değil, aynı zamanda bizden farklı olduğu söylenen dış grubu ve ne yönlerden bizden farklı olduklarını tanımayı da gerektirir (Triandafyllidou, 1998, s. 593, 597). OWI’nin kılavuzunda yer alan savaşın sebebi ve düşmanlar ile ilgili maddeler ve bunların filmlerde ele alınış biçimleri yukarıda da görüleceği üzere “dış grubun” inşasına yaramakta ve savaşa katılmayı meşrulaştırmaya yarayan bir takım gerekçeler öne sürmektedir. Kılavuzunun savaşan kuvvetler, müttefikler, sivil cephe ve üretim ile ilgili maddeleri ve bunların filmlerdeki temsilleri ise iç grubun “yeniden inşa” edilmesine yönelik önerileri içermektedir. Bu söylem ve temsillerin bir yeniden inşa olarak adlandırılmasının sebebi sadece iç grubu dış gruptan ayırmaya yaramayıp, aynı zamanda da savaş dönemiyle bağlantılı olarak ortaya çıkan asker toplama ve erkeklerin savaşa gitmesiyle oluşan işgücü açığının kapatılması gibi yeni ihtiyaçlar gereği toplumun farklı kesimlerine daha önceki dönemlerden farklı toplumsal rollerin ve görevlerin empoze edilmesidir. Bu durumu daha somut şekilde ifade edebilmek için kılavuzun altıncı maddesi olan savaşan kuvvetlerin filmlerde temsiline değinilmesi anlamlıdır.

3. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Hollywood Savaş Filmlerinde Asker Temsilleri Üzerinden Üretilen Mesajlar ve Erkeklerin Savaş Sırasındaki Görevleri

OWI’nin stüdyolara gönderdiği kılavuzun altıncı maddesi olan savaşan kuvvetleri ele alan filmler birkaç örnek dışında erkek karakterleri merkeze almaktadır. Bu filmler ideal askerin nasıl olması gerektiği, savaşın gerektirdiği fedakârlıklar ve düşmanın neden yok edilmesi gerektiği ile ilgili mesajlar ile doludur. Bu çalışma kapsamında ele alınan filmlerde yer alan Amerikalı erkek karakterler incelendiğinde bu karakterlerin fedakâr, sevecen, şefkatli, görevine ve ülkesine bağlı, ülkesi için canını feda etmekten çekinmeyen ve çoğunluğun iyiliği için çabalayan kişiler oldukları görülür. Çoğunlukla asker olan bu erkek karakterler başkalarına yardım ederken, birbirleriyle şakalaşırken, sevdiklerine mektup yazarken, gelen mektupları okurken ve bunlar gibi dönemin seyircisinin yakından şahit olduğu, tanıdık ve bildik gündelik rutinleri içinde seyirciye gösterilen sıradan insanlardır. Kendilerinden asker, silah ve mühimmat olarak çok üstün düşmanlarla mücadele ederken, geri çekilme şansları olduklarında bile geri çekilmezler. Hatta *The Eve of St. Mark* isimli filmde, cepheden geri çekilmelerine onay verildiğinde bile kendi aralarında oylama yaparak kalıp savaşmaya karar verirler. Düşmanın vahşiliğine karşı Amerika’nın demokrasiye bağlılığını gösteren bu oylama sahnesi hem iç grup ve dış grup arasındaki ikili karşıtlığı örneklemekte hem de askerlere tüm zorluklara karşı mücadele etmeleri gerektiği mesajını vermektedir. Savaş cephesinden gitme şansını elde etmesine rağmen cephede kalarak tüm zorluklara karşı mücadele eden ya da ölüm riski olmasına rağmen göreve katılmak için gönüllü

olarak öne çıkan askerlere *The Navy Comes Through*, *The Eve of St. Mark*, *Thirty Seconds Over Tokyo*, *Action in the North Atlantic*, *God is My Co-Pilot*, *Wake Island* ve *Air Force* gibi savaşın farklı yıllarında üretilen örneklerde de rastlanmaktadır. Yapımevleri ölçeğinde değerlendirildiğinde tüm majör stüdyoların bu tür mesajlara savaş filmlerinde yer verdiği görülmektedir. Bu filmler askerlere savaş sırasında kendilerinden bekleneni aktarırken aynı zamanda da askerleri ve seyircileri savaşta yaşanabilecek zorluklara ve olası ölümlere hazırlama görevi de görürler. Filmlerin finallerinde görevin başarıyla tamamlanması veya büyük kayıplar yaşandığında bile bir dış anlatıcının sözleri ya da kapanış jeneriğinde yer alan övgü dolu ifadeler askerlerin göstermiş oldukları bu fedakârlıkların boşuna olmadığını, yüce bir amaç için kendilerini feda ettiklerini vurgulamaktadır. Örneğin *Bataan* filminin final jeneriğinde “Onların fedakarlıkları Mercan ve Bismarck Denizi’nde, Midway ve Guadalcanal’daki zaferlerimizi mümkün kıldı.” yazar. *Wake Island* ya da *Bataan* filmlerinde olduğu gibi tüm askerlerin öldüğü örneklerde bile bu ölümler üzücü ve karamsar olaylar yerine savaşın kazanılması için gerekli olan, galibiyetin yolunu açan, gelecek nesillerin barış içinde yaşamasını sağlayacak olan kahramanlıklar olarak sunulur.

Kılavuzun altıncı maddesi olan savaşan kuvvetlerle ilgili üretilen filmlere dair önemli bir nokta, askerlerin Amerika’nın farklı yerlerinden, toplumun farklı kesimlerinden ve farklı arka planlardan geldiklerinin birçok filmde vurgulanıyor oluşudur. Bu vurgu Amerika’yı savaşta kazanmak için toplumun tüm kesimlerinin bir arada çalıştığı, bireyler arasında ırk, dil ve din ayrımı olmayan demokratik bir ülke olarak sunmaya yarar. Bu amaç doğrultusunda savaş filmlerinde köyden ve kentten gelen karakterler; Hristiyan ve Yahudiler; siyahiler, beyazlar ve Latinler aynı birlik altında görev yaparken gösterilirler. Tabii ki ulusal birlik ve dayanışmaya dair bu mesajların filmlerdeki yansımaları gerçekçi bir temsil olmayıp, savaş ihtiyaçları doğrultusunda oluşturulmuş ideolojik bir yeniden sunumdur. Çünkü, Koppes ve Black’in de aktardığı gibi İkinci Dünya Savaşı yıllarında Amerika’da yapılan anketlerden elde edilen sonuçlara göre ırksal ayrımı destekleyenlerin %92 gibi yüksek bir oranda olduğu ve orduda bile siyahi askerlerin beyazlarla aynı birlikte görev yapmasının yasak olduğu görülür (Koppes & Black, 1999, s. 387-388). Savaş filmlerinde Amerikan ulusunu temsil eden askeri birlik bu sebeple gerçekçi bir temsil olmayıp, ulusal birliği ve dayanışmayı sağlamak için üretilmiş gerçeklerden bağımsız inşalardır.

İkinci Dünya Savaşı döneminde üretilen Hollywood savaş filmleri ile ilgili en dikkat çekici noktalardan bir diğeri ise Hollywood filmlerinde geleneksel olarak merkezi bir öneme sahip olan bireycilik anlatısının ve bireysel kahramanlık öykülerinin terk edilerek yerine kolektif çabaya, bireycilikten sıyrılmaya ve çoğunluğun iyiliğine dair anlatıların geçirilmesidir. McLaughlin ve Parry’ye göre bireycilik anlatısı geçmişi ülkenin kuruluşuna kadar giden bir anlatıdır. Temelinde yeni sınırlar keşfeden, doğayı ehlileştirerek kendisi ve çevresindekiler için güvenli bir ortam hazırlayan, bağımsızlığına ve bireyciliğine düşkün sınır adamı mitini alan bireycilik anlatısı edebiyattan sinemaya birçok alanda tekrarlanan, merkezine bireyi ve bireysel endişeleri alan, Amerika’nın en eski ve en temel anlatılarından biridir. Bireycilik anlatısı İkinci Dünya Savaşı döneminde yerini bireyciliğin bastırılmasına, ortak çabaya ve fedakârlığa dair mesajlara bırakır (McLaughlin & Parry, 2006, s. 217). Örneğin, *Air Force* gibi filmlerde zaman zaman bireyci özellikler sergileyen karakterler görüle bile bu karakterler anlatı içerisinde dönüşüm geçirerek bireyciliklerini bastırmayı ve gruba uymayı öğrenirler.

Bu gruplar sadece üstün yetenekli bireylerin ön plana çıkmadığı, her türlü beceriye sahip bireylerin ortak bir amaç doğrultusunda mücadele ettiği, gücünü bu birliktelikten alan oluşumlardır (Langford, 2005, s. 113-114). *Air Force, Bataan, Guadalcanal Diary, A Guy Named Joe, Destination Tokyo, The Eve of St. Mark, Keep Your Powder Dry, Cry Havoc* ve *So Proudly We Hail* gibi filmlerde kişisel farklılıklarını bir kenara bırakıp savaşın kazanılması için birlikte mücadele eden karakterler görülür. Görüleceği gibi Amerika'ya ve kapitalist sisteme dair en eski mitler ve anlatılar bile savaş döneminde ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara göre, iktidarların istekleri doğrultusunda revize edilmiştir. Bu durum en yaygın mit ve inanışların bile doğal gerçeklikler değil söylemsel inşalar olduğunu göstermektedir.

4. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Hollywood Savaş Filmlerinde Sivil Cephenin Görevleri ve Sivil Cephe Askeri Olarak Kadın Temsilleri

Sinema Endüstrisi İçin Hükümet Bilgi Kılavuzu'nun dördüncü ve beşinci maddeleri aktif savaş bölgesi olmayan ABD'de bulunan, asker olarak savaşa katılmamış sivil yurttaşların görev ve sorumluluklarının belirtildiği maddelerdir. Bu maddeler erkekleri de kapsamakla birlikte, çok sayıda erkeğin orduya katılması sebebiyle stüdyolar İkinci Dünya Savaşı filmlerinde iktidarın sivil halka yönelik mesajlarını daha çok kadın karakterler üzerinden iletmeyi tercih etmişlerdir. Özellikle savaşan kuvvetlere odaklanan filmlerde erkek karakterler üzerinden bireycilik mitinin savaş dönemi ihtiyaçları gereği revize edilmesi gibi, üretim cephesi ve sivil cephe filmlerinde de iktidarın savaş dönemindeki istek ve ihtiyaçlarını yansıtan, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine dair yeni temsillere rastlanmaktadır. Hollywood filmlerinde İkinci Dünya Savaşı öncesi kadın temsillerinde kadınların toplumda ikincil bir konumda resmedildiği, nesneleştirildiği ve pasifleştirildiği görülür. Savaş öncesi dönemin popüler kültür ürünlerinde kadınlar cinsel çekicilikleri, dış görünüşleri, çocuk doğurma ve yetiştirme becerileriyle ön plana çıkarılmıştır. Nadiren görülen güçlü kadınların ise geleneksel toplumsal rollere uymadıkları gerekçesiyle cezalandırıldıkları görülür (McLaughlin & Parry, 2006, s. 218). Basinger'in aktardıklarına göre, Amerika'nın savaşa girmesinin ardından, savaşın başlarında kadınların yine bu pasif rollerini sürdürmeleri ve statükoyu korumaları istenir. Fakat, Amerika'da kısa sürede on bir milyon erkeğin savaşa katılmasıyla birlikte oluşan iş gücü açığı, üretimin sürdürülmesi ve ekonominin işlerliğinin korunması için bu pasif rollerin artık yeterli olmadığını gösterince, hükümet tarafından başlatılan kampanyalarla⁹ kadınlar savaş endüstrisinde iş gücüne katılmaya çağrılır. Böylece kadınlar geleneksel olarak erkek işi sayılan alanlarda, sayıları çok hızlı artan şekilde iş gücüne katılır (Basinger, 2016, s. 90). Kadınların toplumsal rollerinde görülen bu değişimin siyasi ve ekonomik iktidarların arzu ve çıkarlarından kaynaklanan bir değişim olduğu, iş gücüne katılmadaki artışın bu arzu ve çıkarları yansıttığı unutulmamalıdır. Bronfen'e göre de savunma sanayindeki şirketlerin kadınları geleneksel toplumsal rollerinden çıkararak savaş endüstrisinde işe çağırılmalarının sebebi bu şirketlerin ekonomik endişelerine dayanmaktadır. Savaş zamanında devletle parasal olarak büyük miktarda kontratlar yapan bu şirketler, askere giden erkeklerin yerini doldurup üretimi devam ettirebilmek için kadınları işe alırlar

⁹ Örneğin, kadınları işgücüne çağırmak için devlet eliyle birçok savaş posterleri hazırlanmıştır. Perçinci Rosie (Rosie the Riveter) isimli sanayide çalışan kadın figürü bu posterlerde yer alan, popüler bir figürdür. Savaş öncesinde erkek işi olarak görülen işlerde çalışan kadınlar başta olmak üzere farklı meslek dallarında çalışan kadınlara dair görsellerin ve sloganların yer aldığı posterlerin bir kısmına şuradan ulaşılabilir: <https://www.womenofwwii.com/category/posters/> Erişim tarihi: 10.02.2023

(Bronfen, 2012, s. 46). Bu somut ihtiyaçlar karşısında Hollywood endüstrisi de hükümetin savaşın kazanılması için üretimin sürdürülmesi gerektiğine dair mesajlarını tekrarlayarak kadınları savaş endüstrisinde iş gücüne çağırarak filmler üretmiştir. Sivil cepheye odaklanan filmlerde savaş öncesi dönemin geleneksel kadın temsillerine rastlanmakla birlikte, birçok örnekte kadınlar ya savaş endüstrisinde çalışırken gösterilirler ya da film içindeki diyaloglarda savaş endüstrisinde işe girmek istediklerini belirtirler. Bu çalışma kapsamında incelenen *Mrs Miniver*, *The Human Comedy* ve *Tender Comrade* gibi sivil cephe filmlerinde ve hatta *Thirty Seconds Over Tokyo* gibi savaşan kuvvetlere odaklanan bir filmde bile bu tür çalışan ve güçlü kadın temsillerine rastlanır.

Kılavuzun sivil cephe ile ilgili bölümü altında belirtilen lükslerden uzak durmak, stokçuluk yapmamak, savaş koşulları nedeniyle bazı tüketim maddelerinin eksikliğini veya karneyle verilmesini kabullenmek, üretime destek vermek ve savaş fonları olarak savaşı desteklemek gibi sivil cepheye yönelik mesajlar da birçok filmde kendilerine yer bulur. Yine bu çalışma kapsamında incelenen *This Land is Mine*, *Happy Land* ve *Marine Raiders* gibi filmlerin içinde arka plana yerleştirilmiş afişlerde “savaş tahvili alın” uyarısı yapılırken, bu mesajın, bu çalışma kapsamında ele alınan Twentieth Century Fox’un ürettiği filmlerin çoğunluğunun final jeneriğinde de yazılarak tekrarlanması dikkat çeker. *Mrs Miniver* ve *In the Meantime Darling* isimli üst ve üst orta sınıftan karakterleri merkeze alan filmler ise lükslerden vazgeçilmesi, kısıtlı ulaşılabilen ürünlere karşı şikayet edilmemesi ve sivil cephedeki herkesin savaşı kazanmak için ellerinden geleni yapması ile ilgili mesajların aktarıldığı filmlerdir. Görüleceği gibi OWI’nin stüdyolara gönderdiği kılavuzun üretim ve sivil cephe ile ilgili kısımları da Hollywood savaş filmlerinde sıklıkla kendilerine yer bulmaktadır. Savaş cephesinde geçen savaşan kuvvetler ile ilgili filmler, sivil cephe ve üretim cephesi filmleri bir arada değerlendirildiğinde, topluma verilen görevlerin dışında bu filmlerde yer alan karakterlerin fedakârlık, özveri, yardımseverlik, vatanseverlik, çoğunluğun iyiliği için mücadele etme ve gelecek nesillere daha iyi bir dünya bırakma isteği gibi olumlu özellikler etrafında kurulan bir kolektif kimlik çerçevesinde tanımlandığı, bu temsil biçiminin iç grubu yani “biz”i (Amerikalılar ve müttefiklerini) dış gruptan yani savaştaki düşmanlardan (ötekilerden) ayırmaya yaradığı görülmektedir.

5. İkinci Dünya Savaşı Dönemi Hollywood Savaş Filmlerinde Müttefiklik İlişkilerinin Çıkarıcı Biçimde Yeniden Düzenlenmesi ve Oryantalist Yapısı

İkinci Dünya Savaşı döneminde üretilen Hollywood savaş filmleri söz konusu olduğunda iç grup kimliğini sadece Amerikan kimliği ile sınırlanamamak, Amerika’nın savaş sırasındaki diğer müttefikleri de kapsayacak şekilde ele almak gereklidir. Çünkü bu filmlerde yer alan müttefik ülkelerin yurttaşları sahip oldukları değerler, inançlar ve savaştaki hedefler bakımından ABD yurttaşlarından ayırt edilemeyecek karakterler olarak temsil edilirler. Dolayısıyla bu ortaklıklardan doğan bir iç grup kimliği söz konusudur. Bu müttefiklerden bir kısmı daha önce savaşın Avrupa cephesini konu alan filmlerde düşmanların temsiline değinilirken isimleri anılan filmlerde yer almaktadır. Bu filmlerde Batılı müttefikler İngiltere, Fransa, Rusya, Norveç, Kanada ve Yugoslavya’da geçen ve merkezinde bu ülkelerin yurttaşları yer alan filmler üzerinden seyircilere tanıtılır. Bu ülkeler Nazilerin işgali karşısında kendilerini savunan, özgürlüğe, demokrasiye ve barışa düşkün insanlardan oluşan ülkeler olarak sunulurlar. Bu filmler çoğunlukla orduların değil, çok zor koşullar ve imkansızlıklar içinde olmalarına, askeri ekipman ve

mühimmat eksikliğine rağmen birbirleriyle dayanışma içinde direnişe katılan sivil direnişçilerin mücadelelerini merkeze alır. Düşmanların işgal ettikleri bölgelerdeki acımasızlıkları altında ezilmeleri ve işgal altında yaşamalarına rağmen demokrasiye, kanunlara, barışa ve özgürlüğe düşkünlükleri müttefikleri düşmanlardan ayıran, ortak değerler ve amaçlardan doğan iç grubu kuran özelliklerdir. Ayrıca, savaş filmlerinde müttefiklerin imkansızlıklar içerisinde direnen ülkeler olarak gösterilmeleri daha önce değinilen, ABD Başkanı'nın ABD'nin güvenliği için gerekli gördüğü ülkelere karşılıksız olarak askeri malzeme ve gıda yardımı yapabilmesine olanak tanıyan Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'nun gerekliliğini onaylayan bir temsil sunmaktadır. Dolayısıyla, ABD içerisinde belirli ürünlere ulaşımında sıkıntıların yaşandığı ve bazı temel ihtiyaçların da karne ile verildiği bir dönemde halk içerisinde oluşabilecek tepkilerin önüne geçmek ve müttefiklere yapılan yardımları meşrulaştırmak için böyle bir temsil stratejisi izlendiği anlaşılmaktadır.

Müttefikler ile ilgili bir örnek olan *Days of Glory*, bir dış sesin "Bu öykü işgalcileri ülkelerinden kovmak için yaşayan, seven ve savaşan küçük bir grup özgür insanın olduğu herhangi bir yerde yaşanabilecek olan gerçek bir öyküdür." cümleleriyle açılır. Filmde Rusya tıpkı diğer müttefikler gibi düşman işgali altında özgürlük için mücadele eden bir ülke olarak sunulur. İşgal altındaki bölgede çatışan Rus direnişçiler yemek aramaya gittiklerinde düşmanın yaktığı müzeden kurtardıkları birinci baskı Tolstoy kitaplarını da yanlarında getirirler. Düşman bir Nazi askerini yakaladıklarında bazıları onu öldürmek istese de uluslararası anlaşmalara göre adilce yargılanmasına karar verirler. Bu bağlamda Ruslar tarihe, kültüre, özgürlüğe ve insan haklarına saygılı bir müttefik olarak temsil edilmektedirler. Rusya ile ilgili olumlu temsillerin yer aldığı bir başka örnek olan *Bomber's Moon* isimli filmde de Nazilerin elinden kaçmaya çalışan İngiliz askerine yardımcı olan bir Rus kadın rol almaktadır. Filmlerdeki Rusya ile ilgili bu pozitif temsiller ilgi çekicidir, çünkü Amerika'nın savaşa girmesinden önceki yıllarda Rusya'nın ve komünizmin bir tehdit olarak algılandığı bilinmektedir. ABD Başkanı Roosevelt, 26 Ekim 1939 tarihli konuşmasında komünizmi Nazizm ve faşizm ile aynı kefeye koyarak bu ideolojileri demokrasilere yönelmiş bir tehdit olarak gördüğünü belirtir (Roosevelt, 1939 b, s. 4). Roosevelt, bu konuşmadan kısa bir süre sonra Rusya'nın Finlandiya'yı işgal etmesi üzerine de şiddetin ve kanun tanımazlığın devam ettiğini belirterek Rusya'nın saldırgan tutumunu eleştirir (Roosevelt, 1939 c, s. 2). Roosevelt'in 1941 yılındaki konuşmalarında ise Rusya artık ülkesini savunmak için Nazilere karşı direnen bir ülke olarak tanımlanır ve Amerika'nın Rusya'nın direnişine yardım etmek için yaptığı yardımlardan söz edilir (Roosevelt, 1941, s. 12). Rusya'ya yönelik söylemlerde görülen bu değişim Stuart Hall'un kimlik konusunda yaptığı uyarıyı hatırlatmaktadır. Hall'a göre kimlikler söylem içinde oluşturulmaktadır. Bu nedenle, kimliği oluşturan söylem stratejilerinin yanı sıra bu üretimin gerçekleştiği tarihsel ve kuramsal bağlamın da dikkate alınması gerekmektedir. Bu yaklaşım kimliğin inşasını sürekli devam eden bir süreç olarak ele almaktadır (Hall, 1996, s. 2,4). İktidarın ihtiyaçlarında yaşanan değişimle birlikte söylemleri de değişmiş, kısa süre önce bir tehdit olarak tanımlanan Rusya Nazi işgaline karşı direnen ve özgürlük için mücadele eden bir ülke olarak sunulmaya başlanmış, bu yeniden sunum ve söylem stratejisi OWI'nin direktifleriyle filmlere de yansımıştır.

Savaşın Asya cephesinde geçen filmlerde ise müttefikler Çin ve Filipinler'dir. Bu ülkeler de tıpkı Batılı müttefikler gibi haksız işgaller karşısında direnişe geçen, özgürlüğe düşkün ve barışçıl ülkeler olarak sunulurlar ve bu yönden iç gruba dahil olurlar. Fakat bu ülkelerin, Amerika'nın kültürel olarak

daha yakın bağlara sahip olduğu Batılı müttefiklere kıyasla daha farklı temsil edildikleri ve Doğululuklarının ön plana çıkarıldığı da göze çarpmaktadır. Bu durum Edward Said'in oryantalizm ile ilgili yorumlarını akla getirmektedir. Said'e göre "Doğulu mantıksızdır, ahlaksızdır (günahkardır), çocuksudur, 'farklıdır'; buna karşılık Avrupalı akli başında, erdemli, olgun 'normal'dir" (Said, 2013, s. 49). Said'in yorumuna benzer şekilde, Hollywood savaş filmlerinde Çinli ve Filipinli karakterlere müttefik olarak yer veren filmlerde de bu karakterlerin çocuksu, muhtaç ve cahil olarak temsil edildikleri görülür. Batılı müttefiklerin yer aldığı örneklerde tüm imkansızlıklara rağmen bu ülkelerin düşman karşısında cesurca direndikleri ve kendi kendilerine yetmeye çalıştıkları görülse de *Salute to the Marines*, *Bataan* ve *Back to Bataan* gibi Filipinli karakterlerin ve *China Sky* gibi Çinli karakterlerin yer aldığı filmlerde bu karakterler Amerikan karakterlerin ilgisine ve onayına ihtiyaç duyan, işgaller karşısında çaresiz kalan, yardıma muhtaç karakterler olarak ön plana çıkarlar. *Cry Havoc*, *The Eve of St. Mark* ve *They Were Expendable* gibi savaşın Asya cephesinde geçen filmlerde ise müttefiklerin varlığı neredeyse tamamen silinir ve bu karakterler perdede kısa süre görünen yardımcıları dönüşür. Bir başka deyişle müttefiklik ilişkisi kurulduğunda bile bu ilişkinin Doğu-Batı ilişkileri çerçevesinde düzenlenen bir üstünlük ilişkisi bağlamında ele alındığı görülür. Hollywood savaş filmlerinde Amerika ile ortak kültürel bağları olan Batılı ülkeler ve karakterler daha güçlü, bilgili, olgun ve cesur olarak temsil ederken, Doğulu ülkeler ve karakterler ise bağımlı, muhtaç ve cahildir.

Müttefiklerin temsil biçimindeki farklılık OWI'nin stüdyolara dağıttığı kılavuzda belirtilen isteklerden kaynaklanmamaktadır. Bu farklılığın iki sebebi olduğu düşünülebilir. Birinci sebep Hollywood filmlerinin formülasyonlara ve tekrarlara dayalı üretim mantığının bir sonucu olarak karakter stereotiplerinin kullanılmaya devam edilmesidir. İkinci sebep ise Amerikan halkının Pearl Harbor saldırısını düzenleyen Japonya'dan intikam alınmasına dair isteğinin filmler yardımıyla yatıştırılması düşüncesidir. Stoler'a göre Amerika'nın savaşa yeni girdiği dönemde intikam duyguları içindeki Amerikan halkı savaştaki önceliğin Japonya'ya verilmesini isterken, Roosevelt iktidarı ise önceliği Almanya'nın yenilmesine vermek ister (Stoler, 2010, s. 78). Dolayısıyla, savaşın Asya cephesini yani Japonya ile yapılan savaşları konu alan filmlerde savaşın kuvvetlerin her zaman Amerikan orduları olması ve Asyalı müttefiklerin ise daha pasif, ikincil ve muhtaç ülkeler olarak temsil edilmesi halkın Japonya'ya yönelik intikam duygularının yatıştırılmaya çalışıldığını göstermektedir.

Sonuç

İmaj, slogan ve sembollerden yararlanarak bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarını etkileme çabası şeklinde kısaca tanımlanabilecek olan propaganda mantığı, sinema tarihinin en erken örneklerinden itibaren farklı konularda ve ülkelerde üretilen filmlerin üretimi üzerinde etkili olmuştur. Savaş gibi ulusal krizlerin yarattığı yoğun duygu birikiminden faydalanmak isteyen yapımcıların popüler bir konudan ya da olaydan faydalanarak mümkün olan en çok sayıda seyirciyi sinema salonlarına çekmek yani kâr elde etmek amacıyla seyircinin duygu ve düşüncelerini manipüle etmeye çalışmıştır. Bunun yanı sıra sinema zaman zaman da kendi ideolojilerini halka benimsetmek isteyen iktidarların kullandığı bir araca dönüşmüştür. 1920'lerde Rusya'da ve 1950'lerde ise Çin'de sinema endüstrisine yapılan müdahalelerin örneklediği gibi, sinemanın iktidarların ideolojilerini yayan bir propaganda aracı olarak kullanımı bazen doğrudan sinema endüstrisinin devletleştirilmesi yoluyla

düzenlenmiştir. Bazen de sinema endüstrisi ve iktidarlar arasındaki karşılıklı çıkar ilişkisinden doğan bir ortaklığın sonucu olarak propaganda niteliği taşıyan filmler karşımıza çıkmaktadır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Amerika’da Hollywood endüstrisi ve OWI (Office of War Information/Savaş Bilgi Ofisi) arasındaki ilişkinin sonucunda üretilen filmler işte bu karşılıklı çıkarların bir ürünüdür. Dönemin ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt’in direktifleriyle ve savaş döneminde halka doğru bilgi verme bahanesi ile kurulan OWI, iktidarın savaş dönemindeki istek ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kitle iletişim araçlarını yönlendirerek arzu edilen iktidar onaylı mesajların halka ulaştırılmasını sağlamıştır. Başlarda stüdyolar propaganda nitelikli filmlerin gişede zarara yol açabileceği kaygısıyla endüstriye dışarıdan gelen müdahaleye soğuk baksalar da, OWI ile girişilecek iş birliğinin kârlı olacağına anlaşılması üzerine stüdyoların tutumları değişmiştir. Bunun sonucunda, Hollywood endüstrisi ile girilen işbirliği sonucunda OWI 1652 senaryo metni üzerinde denetlemede bulunup değişiklikler yapmış, savaş döneminde hükümetin hedeflerini ve halktan beklentilerini yansıtan, hükümetin uygun gördüğü çıkarların ve politikaların desteklenmesini amaçlayan mesajlar filmlere yerleştirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında popüler sinema, OWI’nin müdahaleleri ile birlikte propaganda nitelikli mesajların halka iletilmesi için etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Hollywood endüstrisinin profesyonelleri tarafından üretilen ve tekrarlanan uyaşmaları nedeniyle seyirciler tarafından tanındığı için kolayca anlaşılabilen popüler filmler, iktidar onaylı propagandanın eğlence görünümü altında kalabalık kitlelere iletilmesinde önemli rol oynamıştır. OWI’nin stüdyolara gönderdiği *Sinema Endüstrisi İçin Hükümet Bilgi Kılavuzu’*nda ayrıntılandırılan maddeler sözde halk arasındaki yanlış anlaşılmaları önlemek için hazırlanmış olsalar da aslında dönemin iktidarının savaş dönemindeki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretilmiş mesajlardır. OWI’nin filmlerde değinilmesini istediği bu maddeler seyircilere belirli görüşleri benimsetmek, seyircilerin duygu, düşünce ve davranışlarını etkileyerek iktidarın eylemlerini meşrulaştırmak, savaşın gerekliliğine yönelik kamuoyu oluşturmak ve savaş boyunca halkın desteğinin devam etmesini sağlamak gibi amaçlara sahiptir.

Hollywood endüstrisinin OWI’nin önerileri doğrultusunda ürettiği klasik anlatı filmleri, biçim ve içeriğe dair öğelerin profesyonellerce düzenlenmesi ile perdede yansıtılanların egemen iktidarın ideolojisinin ve bakış açısının ürünleri olduğunu gizleyerek nesnel gerçeklikler olarak sunmuştur. Ancak, İkinci Dünya Savaşı yıllarında üretilen bu filmlerde yer alan söylem ve temsiller, savaşın hemen öncesinde üretilen filmlerle ve iktidarın söylemleriyle kıyaslandığında OWI-Hollywood iş birliğinden doğan sahte “nesnel gerçeklik” gün yüzüne çıkmaktadır. ABD’nin savaşa katılmasından önceki yıllarda ABD Başkanı Roosevelt tarafından Nazizm ve faşizm ile birlikte dünya barışına bir tehdit olarak gösterilen komünizmi benimsediği için eleştirilen ve Finlandiya’ya saldırdığı için kınanan Rusya iktidarın söylemlerinde ve Hollywood savaş filmlerinde bir anda haksız işgaller karşısında direnişe geçen kahraman bir müttefike dönüşmüştür. Hollywood savaş filmleri dost ve düşman ülkeleri sıklıkla seyircilere tanıtmış, müttefikler arasında ortak değerler, hedefler ve çıkarlardan doğan bir “biz” duygusu kurarken, tüm bu ortak değer ve hedeflerin karşısında yer alan, özgürlüklere ve insan haklarına düşman, dünyayı köleleştirmek isteyen bir düşman imgesi inşa etmiştir. Hollywood karmaşık jeopolitik ilişkileri savaş filmlerinde iyi-kötü çatışmasına indirgeyerek basitleştirmiştir. Bu inşalar hem ABD’nin savaşa girmesinden önce çıkarılan Ödünç Verme ve Kiralama Yasası ile müttefiklere yapılan yardımları meşrulaştırmış hem de kılavuzun birinci maddesinde belirtildiği gibi savaşın nedeni hakkında kafa

karışıklığı olan Amerikan halkına savaşa neden dahil olunduğu ve düşmanın neden yok edilmesi gerektiği ile ilgili gerekçeler sunmuştur.

ABD'nin savaş dönemindeki hedef ve çıkarları doğrultusunda Hollywood filmlerinde ve iktidarın söylemlerinde başka dönüşümler de yaşanmıştır. Amerika'nın en eski ve kurucu mitlerinden olan, Hollywood filmlerinde de sıklıkla tekrarlanan bireycilik anlatısı geçici olarak terk edilerek bunun yerine savaş için gerekli kolektif desteğin, çabanın ve üretimin sürdürülmesi için bireysel arzuları ve çıkarları arka plana atmaya, kolektif çıkarları ise ön plana almayı öğütleyen mesajlar OWI'nin önerileriyle filmlere yerleştirilmiştir. İncelenen filmlerin birçoğunda yer alan grup için kendini feda eden, bireysel kahramanlıkları bırakarak takım oyuncusu olmayı öğrenen ve lükslerinden vazgeçerek sıkıntılara göğüs geren karakterler bu öğütlerin savaş filmlerindeki yansımalarıdır. Elbette ki bu dayanışma içindeki topluluk imgesi dönemin tarihsel gerçekliklerine uygun olmayan, ırksal eşitsizlikleri yok sayan sorunlu bir yeniden sunumdur. Hollywood filmlerinde buna benzer bir başka dönüşüm ise kadınların temsilinde görülmektedir. Savaş öncesi yılların filmlerinde pasifleştirilen ve nesneleştirilen kadınlar İkinci Dünya Savaşı yıllarında üretilen savaş filmlerinde giderek artan şekilde çalışma hayatında yer alan, geleneksel olarak erkek işi olduğu düşünülen endüstri dallarında ve fabrikalarda iş gücüne katılan, çalışkan ve becerikli merkezi karakterlere dönüşmüştür. Tabii ki bu dönüşüm Hollywood endüstrisinde gerçekleşen bir düşünce değişiminden değil, dönemin politik ve ekonomik iktidarlarının savaş döneminde sanayi üretiminin ve ekonominin işlerliğinin sürdürülmesi ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Hollywood savaş filmlerindeki bu keskin değişimler bize sinema, temsil ve iktidar arasındaki ilişkiyi hatırlatarak, Hollywood filmlerinin ulusal ve uluslararası ölçekteki yerini yeniden değerlendirmek için bir olanak sunar. Hollywood endüstrisi ulus inşasına derinden katkıda bulunan ve iktidarla yoğun ilişkiler içerisinde bulunan bir film üretim pratiğinin temsilcisidir.

Sonuç olarak bu çalışmada filmleri incelenen Hollywood'un beş majör stüdyosunun dördünün dönemin Roosevelt hükümeti ile yoğun bir çıkar ilişkisi içine girdiği görülmüştür. Beşinci stüdyo olan Paramount ise en azından savaş filmleri türünün üretimi bağlamında bu ilişkinin dışında kalarak hükümetin stüdyolardan isteklerini yerine getirmekten ve propaganda üretiminden uzak kalmıştır. Diğer stüdyolar ise Roosevelt hükümeti tarafından kurulan OWI'nin stüdyolara gönderdiği *Sinema Endüstrisi İçin Hükümet Bilgi Kılavuzu* isimli kılavuzda yer alan ve filmlerde yer verilmesi istenen savaşın amacı, düşmanlar, müttefikler, savaş dönemi üretim/çalışma ilişkileri, sivil cephe ve savaşan kuvvetler ile ilgili mesaj ve istekleri bazen kılavuzda yazdığı şekliyle, harfi harfine yerine getirmiş, dönemin ihtiyaçlarına uygun temsillere filmlerde yer vermişlerdir. Hollywood savaş filmlerinde karşımıza çıkan bu temsiller ve savaş öncesi döneme kıyasla yaşanan dönüşümler bize kimliklerin, ötekiliğin ve toplumsal cinsiyet rollerinin suni yapısını, inşa edilmiş doğasını göstermektedir. En doğal ve normal görülen düşünce ve inanışlar filmlerde dönemin ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenerek bazen de tamamen tersine çevrilerek seyircilere aktarılmıştır. Bunun yanı sıra, OWI'nin stüdyolara gönderdiği kılavuzda yer alan altı maddenin bir ya da birkaçının bu çalışma kapsamında incelenen elli filmde de yer alması, tüm dünyaya film üreten Hollywood endüstrisinin ihtiyaç duyulduğunda özel şirketlerden oluşan bağımsız kuruluşlar olma niteliğini kaybederek, devletleştirmeye gerek olmadan doğrudan iktidarların uygun gördüğü mesajların yayılmasını sağlayan bir propaganda aracına dönüştüğünü de göstermektedir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Kaynakça

- Abisel, N. (t.y.). *Popüler sinema ve türler*. Alan Yayıncılık.
- Altman, R. (2000). *Film/genre*. BFI Publishing.
- Basinger, J. (2016). The wartime American women on film: home-front soldier. İçinde D. A. Cunningham, & J. C. Nelson (Eds.), *A companion to the war film* (s. 89-105). Wiley Blackwell.
- Bennett, M. T. (2012). *One world, big screen : Hollywood, the allies, and world war II*. The University of North Carolina Press.
- Berry, C. (2004). *Postsocialist cinema in post-Mao China: the cultural revolution after the cultural revolution*. Routledge.
- Boggs, C., & Pollard, T. (2016). *The Hollywood war machine: U.S. militarism and popular culture*. Routledge.
- Bordwell, D., & Thompson, K. (2012). *Film sanatı*. (Çev. E. Yılmaz ve E.S. Onat). De Ki Basım Yayım.
- Brigham, G. (1954). Public opinion on the eve of world war. *Today's Speech*, 2(4), s. 22-25.
- Bronfen, E. (2012). *Specters of war: Hollywood's engagement with military conflict*. Rutgers University Press.
- Buchanan, A. N. (2019). *World war II in global perspective, 1931-1953*. Wiley Blackwell.
- Buscombe, E. (2012). The idea of genre in the American cinema. İçinde B. K. Grant (Ed.), *Film genre reader IV* (s. 12-26). University of Texas Press.
- Crang, M. (1999). *Cultural geography*. Routledge.
- Cunningham, D. A., & Nelson, J. C. (2016). *A companion to the war film*. Wiley Blackwell.
- Çakı, C. (2018). İkinci Dünya Savaşı'ndaki propaganda savaşlarında çizgi filmin rolü: Nazi Almanyası ve Amerika Birleşik Devletleri üzerine inceleme. *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi* 1(2), s. 51-63.
- Çakı, C. (2020). Nazi Almanyası'nda "Lord Haw-Haw" radyo propagandasına karşı İngiltere'nin "Nasti News" kısa film propagandası üzerine inceleme. *TRT Akademi*, 5(9), s. 334-355.
- Çakı, C., Gazi, M. A., Çakı, G., & Almaz, F. (2019). Goebbels liderliğinde Nazi Almanyası'nda propaganda sineması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), s. 149-164.
- Çalışkan, S. (2020). İkinci Dünya Savaşı'nda Japon propagandasına yönelik ABD karşı propagandası: "Tokyo Woes" çizgi filmi üzerine inceleme. *TRT Akademi*, 5(9), s. 182-203.
- Desser, D. (1995). From the opium war to the pacific war: Japanese propaganda films of world war II. *Film History*, 7(1), s. 32-48.
- Eberwein, R. (2010). *The hollywood war film*. Wiley-Blackwell.
- Fox, J. (2007). *Film propaganda in Britain and Nazi Germany*. Berg.
- Gazi, M. A., Çakı, C. (2019). II. Dünya Savaşı'nda çizgi filmlerin Mihver Devletleri tarafından karşı propaganda amaçlı kullanımı. *SineFilozofi Dergisi*, 4(8), s. 249-265.
- Grant, B. K. (2007). *Film genre: from iconography to ideology*. Wallflower Press.
- Gürkan, İ. (2018). *Sinemada geçmişin anlatısı: İkinci Dünya Savaşı filmlerinde çocuk karakterlerin tanık olma deneyimleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Hall, S. (1996). Introduction. İçinde S. Hall, & P. du Gay (Eds), *Questions of cultural identity* (s. 1-17). Sage Publications.
- Hall, S. (2005). Encoding/decoding. İçinde S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, & P. Willis (Eds), *Culture, media, language: working papers in cultural studies, 1972-79* (s. 117-127). Routledge.
- Higson, A. (1995). *Waving the flag: constructing a national cinema in Britain*. Clarendon Press.
- Jensen, S. Q. (2011). Othering, identity formation and agency. *Qualitative Studies*, 2(2), s. 63-78.
- Kane, K. (1988). The world war II combat film. İçinde W. D. Gehring (Ed.), *Handbook of American film genres* (s. 85-102). Greenwood Press.
- Kellner, D. (1995). *Media culture: cultural studies, identity and politics between the modern and the postmodern*. Routledge.
- Kirel, S. (2010). Popüler sinema ve propaganda ilişkisi: uygarlaştırma mitinin meşrulaştırıcısı olarak Hollywood westernlerinin etkisi. İçinde E. İnan (Ed.), *Seçenlere ve seçilenlere politik dünya* (s. 161-183). Referans.
- Kirel, S. (2011). Sinemada tür kavramı ve popüler türleri anlamak üzere bir yol haritası. İçinde M. İri (Ed), *Sinema araştırmaları: kuramlar, kavramlar, yaklaşımlar* (s. 243-286). Derin Yayınları.
- Kidd, J. (2016). *Representation*. Routledge.
- Koppes, C. R., & Black, G. D. (1977). What to show the world: the office of war information and Hollywood, 1942-1945. *The Journal of American History*, 64(1), s. 87-105.
- Koppes, C. R., & Black, G. D. (1999). Blacks, loyalty, and motion picture propaganda in world war II. İçinde M. Bernstein (Ed.), *Controlling Hollywood: censorship and regulation in the studio era* (s. 130-156). Rutgers University Press.
- Langford, B. (2005). *Film genre: Hollywood and beyond*. Edinburgh University Press.
- Lasswell, H. (1995). Propaganda. İçinde R. Jackall (Ed.), *Propaganda* (s. 13-25). New York University Press.
- Lev, P. (2003). *The fifties: transforming the screen 1950-1959*. Charles Scribner's Sons.
- McLaughlin, R. L., & Parry, S. E. (2006). *We'll always have movies: American cinema during world war II*. The University of Kentucky Press.
- Milberg, D. (2010). *World war II on the big screen*. McFarland & Company.
- MPA. (2021). *Theme report*. [url: <https://www.motionpictures.org/wp-content/uploads/2022/03/MPA-2021-THEME-Report-FINAL>]
- Office of War Information. (1942 a). *Government information manual for the motion picture industry, title page & introduction*. Indiana University Library. [url: <http://bl-libg-doghill.ads.iu.edu/gpd-web/historical/gimmpi/gimmpiintro.pdf>]
- Office of War Information. (1942 b). *Government information manual for the motion picture industry, section I. the issues: why we fight*. Indiana University Library. [url: <http://bl-libg-doghill.ads.iu.edu/gpd-web/historical/gimmpi/gimmpii.pdf>]

- Office of War Information. (1942 c). *Government information manual for the motion picture industry section II. the enemy: whom we fight*. Indiana University Library. [url: <http://bl-libg-doghill.ads.iu.edu/gpd-web/historical/gimmpi/gimmpiii.pdf>]
- Office of War Information. (1942 d). *Government information manual for the motion picture industry section III. the united nations and peoples: with whom we are allied in fighting*. Indiana University Library. [url: <http://bl-libg-doghill.ads.iu.edu/gpd-web/historical/gimmpi/gimmpiiii.pdf>]
- Office of War Information. (1942 e). *Government information manual for the motion picture industry section IV. work and production: the war at home*. Indiana University Library. [url: <http://bl-libg-doghill.ads.iu.edu/gpd-web/historical/gimmpi/gimmpiiv.pdf>]
- Office of War Information. (1942 f). *Government information manual for the motion picture industry section V. the home front: what we must do*. Indiana University Library. [url: <http://bl-libg-doghill.ads.iu.edu/gpd-web/historical/gimmpi/gimmpiv.pdf>]
- Office of War Information. (1942 g). *Government information manual for the motion picture industry section VI. the fighting forces: the job of the fighting man at the front*. Indiana University Library. [url: <http://bl-libg-doghill.ads.iu.edu/gpd-web/historical/gimmpi/gimmpivi.pdf>]
- Pratkanis, A., & Aronson, E. (2008). *Propaganda çağı: iknann gündelik kullanımı ve suistimali*. (Çev. N. Haliloğlu). Paradigma Yayıncılık.
- Roosevelt, F. D. (1939 a, 09 21). *Message to congress at extraordinary session to amend neutrality*. FDR Library. [url: http://www.fdrlibrary.marist.edu/_resources/images/msf/msf01282]
- Roosevelt, F. D. (1939 b, 10 26). *Radio address to the herald tribune forum*. FDR Library. [url: http://www.fdrlibrary.marist.edu/_resources/images/msf/msf01289]
- Roosevelt, F. D. (1939 c, 12 01). *Press release re Soviet aggression in Finland*. FDR Library. [url: http://www.fdrlibrary.marist.edu/_resources/images/msf/msf01296]
- Roosevelt, F. D. (1940, 01 03). *Message to congress - state of the union address*. FDR Library. [url: http://www.fdrlibrary.marist.edu/_resources/images/msf/msf01301]
- Roosevelt, F. D. (1941, 10 27). *Navy day address*. FDR Library. [url: http://www.fdrlibrary.marist.edu/_resources/images/msf/msf01453]
- Ryan, M., & Kellner, D. (2010). *Politik kamera: çağdaş Hollywood sinemasının ideolojisi ve politikası*. (Çev. E. Özsayar). Ayrıntı Yayınları.
- Said, E. W. (2013). *Şarkiyatçılık: batı'nın şark anlayışları*. (Çev. B. Ülner). Metis Yayınları.
- Sarıtaş, İ. (2018). Nazi döneminde sinemanın propaganda aracı olarak işlevi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2022(47), s. 329-350.
- Schatz, T. (1981). *Hollywood genres: formulas, filmmaking, and the studio system*. Random House.
- Schatz, T. (1997). *Boom and bust: the American cinema in the 1940's*. Charles Scribner's Sons.
- Sennett, A. (2014). Triumph of the will as a case study. *Framework: The Journal of Cinema and Media*, 55(1), s. 45-65.

- Shain, R. E. (1973). *An analysis of motion pictures about war released by the American film industry, 1930-1970*. Arno Press.
- Smith, C. (1972). Lend-lease to Great Britain 1941-1945. *Southern Quarterly*, 10(2), s. 195-208.
- Stoler, M. A. (2010). Selling different kinds of war: Franklin D. Roosevelt and American public opinion during world war II. İçinde K. Osgood, & A. Frank (Eds.), *Selling war in a media age: the presidency and public opinion in the American century* (s. 67-92). University Press of Florida.
- Şahin, I. (2015). *İkinci Dünya Savaşı'nın sinemadaki temsilinin gerçeklikle olan ilişkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şen, F.E., Kaygısız, Ü. (2022). İkinci Dünya Savaşı'nda ideolojik propaganda bağlamında çizgi filmler üzerine göstergebilimsel bir inceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9(2), s. 783-801.
- Teksoy, R. (2009). *Rekin Teksoy'un sinema tarihi cilt 1*. Oğlak Yayıncılık.
- Triandafyllidou, A. (1998). National identity and the 'other'. *Ethnic and Racial Studies*, 21(4), s. 593- 612.
- Yılmaz, E. (1997). *Amerikan sinemasında savaş ve Vietnam filmleri*. Leya Yayıncılık.

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNİN WEB 2.0 ARAÇLARINDAN YARARLANMA DURUMLARI*

 Emre YAVUZ^a

 Mehmet KORKMAZ^b

Özet

Bu araştırmanın temel amacı DKAB öğretmenlerinin din öğretimi etkinliklerinde hangi web 2.0 araçlarını, ne sıklıkta ve hangi amaçla kullandıklarını ortaya koymaktır. Çalışma, alan araştırması olduğu için tarama modeli esas alınmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen anket Adana ilinde görev yapmakta olan öğretmenlere uygulanmış, 133 adet veri elde edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 20 istatistik programı ile surveyey sitesinde yer alan istatistikler kullanılmıştır. Açık uçlu sorulara verilen cevaplar ise NVivo 12 programında betimsel analiz yaklaşımına uygun olarak temalara ve kodlara ayrılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarından haberdar oldukları, din öğretimi faaliyetlerinde bu araçlardan yararlandıkları, “kalıcı öğrenme”, “çağa ayak uydurma”, “dikkat çekme” vb. amaçlarla Web 2.0 araçlarının din öğretiminde kullanılması gerektiğini düşündükleri tespit edilmiştir. Katılımcıların fotoğraf, video ve sunum araçlarından sıklıkla yararlandıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan DKAB öğretmenleri genellikle başkaları tarafından üretilen dijital materyalleri kullanmaktadırlar. Az da olsa kendileri de dijital materyal üretme çalışması yapmaktadırlar. Ayrıca DKAB öğretmenleri, eğitim-öğretim faaliyetlerinde Web 2.0 araçlarının kullanılmasını bir ihtiyaç olarak görmektedirler.

Anahtar Kelimeler: DKAB, Din öğretimi teknolojisi, Web 2.0 araçları

THE USE OF WEB 2.0 TOOLS OF RELIGIOUS CULTURE AND ETHICS TEACHERS

Abstract

The main purpose of this research is to reveal which Web 2.0 tools, how often and for what purpose, teachers of Religious Culture and Ethics (RCET) use in religious education activities. Since the study is a field research, scanning model was taken as basis. The questionnaire developed by the researcher was applied to the teachers working in Adana, and 133 data were obtained. In the analysis of the data, SPSS 20 statistics program and statistics on the surveyey site were used. The answers to the open-ended questions were divided into themes and codes in accordance with the descriptive analysis approach in the NVivo 12 program. According to the results of the research, it was determined that Religious Culture and Ethics teachers were aware of Web 2.0

* Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı – Din Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Emre YAVUZ'un Prof. Dr. Mehmet KORKMAZ danışmanlığında yürüttüğü "DKAB Öğretmenlerinin Din Derslerinde Web 2.0 Araçlarını Kullanım Durumlarının İncelenmesi (Adana Örneği)" isimli yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

^a Öğr., Nurettin Topçu İmam Hatip Ortaokulu, emre01yavuz@gmail.com

^b Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi, mkorkmaz@erciyes.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 20.04.2023, Makale Kabul Tarihi: 19.06.2023

tools, they benefited from these tools in religious teaching activities, "permanent learning", "keeping up with the times", "attracting attention" etc. For these purposes, it has been determined that they think that Web 2.0 tools should be used in religious education. It was found that the participants frequently benefited from photography, video and presentation tools. Teachers of Religious Culture and Ethics teachers participating in the research generally use digital materials produced by others. Although a little, they also work on producing digital materials. In addition, Religious Culture and Ethics teachers see the use of Web 2.0 tools in educational activities as a need.

Keywords: RCET, Religious teaching technology, Web 2.0 tools.

Giriş

Dünya çapında internet kullanımı ile ilgili istatistikler sunan "İnternet World Stats" isimli Web sitesinin 31 Temmuz 2022 tarihli istatistiklerine göre Türkiye'de 72.500.000 kişi aktif olarak internet kullanmaktadır (Europe Internet Users and Population Statistics, t.y.). Ayrıca TÜİK tarafından gerçekleştirilen Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 2021 yılında hanelerin %92'sinin evden internet erişimine sahip olduğu ifade edilmiştir (TÜİK Kurumsal, 2021). Bu istatistikler ülkemizde yüksek oranda internet erişimine sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, internetin pek çok alanda önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Teknoloji ve internet alanında yaşanan gelişmeler diğer alanları olduğu gibi eğitimi de etkilemektedir. Milli Eğitim Bakanlığı da eğitim süreçlerinde internetten etkin şekilde yararlanmak ve bünyesinde görev yapan öğretmenleri bu konuda geliştirmek amacıyla çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bu bağlamda 2010 yılında başlatılan (Ekici & Yılmaz, 2013, s. 322) Fatih projesi, okulların teknolojik donanım altyapısını güçlendirmek ve sahada görev yapan öğretmenlerin hizmet içi eğitim faaliyetleri ile bilgi ve iletişim teknolojilerinden daha fazla istifade etmesini sağlamak amacıyla hayata geçirilmiştir. Söz konusu projenin başarıya ulaşabilmesi için öğretmenlerin bilgi ve iletişim teknolojileri alanında bir takım yeterliklere sahip olmaları ve kendilerini BT alanında sürekli yenilemeleri bir ihtiyaç ve zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, din öğretimi alanında görev yapan öğretmenlerin de bilgisayar teknolojileri konusunda yeni bilgi ve becerilere sahip olmaları gerekmektedir (M. Korkmaz, 2021, s. 234).

Yapılan araştırmalara göre (Arıcı, 2018; Çınar, 2016) nitelikli öğretmen yetiştirmek, din öğretimi alanındaki önemli sorunlardan biridir. Öğretmenlerin yeterli bilgi ve donanıma sahip olması, din öğretiminin verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi için hayati önem taşımaktadır. DKAB öğretmenlerinin öğrencilerin öğrenme stilleri ve farklı özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olması, her öğrencinin öğrenme ihtiyaçlarına uygun bir eğitim sunabilme imkanı oluşturabilir. Böylece, öğretim yöntemleri çeşitlendirilebilir, araç-materyallerin etkili bir şekilde kullanılmasıyla öğrencilerin öğrenme sürecine önemli katkılar sağlanabilir. Bu noktada, internet teknolojilerinden yararlanmak da son derece önemlidir. Çünkü öğrencilerin teknolojiyi kullanarak öğrenme süreçlerine katılması daha verimli bir öğrenme deneyimi yaşamalarını sağlar. Tüm bunlar DKAB öğretmenlerinin profesyonel bir takım yeterliklere sahip olması gerektiğini göstermektedir.

Din öğretimi alanında yaşanan sorunlardan diğeri ise bu alanda kullanılan yöntemlerin yetersizliğidir. DKAB öğretmenlerinin öğretim yöntem ve tekniklerine yönelik tutumlarının incelendiği bir araştırmada öğretmenlerin çoğunlukla anlatım ve soru-cevap yöntemini kullandıkları bulgusuna ulaşılmıştır (Baltacı & Aydın, 2019, s. 13). Oysa öğretim sürecinde farklı teknikler, stratejiler ve materyallerin kullanılması ile öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verilebilir. Dolayısıyla, DKAB öğretmenlerinin öğrencilerin daha iyi öğrenmelerine yardımcı olabilecek etkili yöntem, araç ve materyalleri kullanmaları gerekmektedir. Ayrıca öğretmenlerin yenilikçi öğretim teknolojilerinden yararlanmaları öğretim ortamlarının zenginleştirilmesine de katkı sunabilir.

Birkaç asır önce kullanılan öğretim teknolojileri genellikle sınırlı, basit araçlar ve materyallerden oluşmaktaydı. Örneğin; kara tahtalar, tebeşirler ve kitaplar gibi malzemeler kullanılıyordu. Ancak günümüzde öğretim teknolojileri büyük ölçüde gelişmiştir. Etkileşimli tahtalar, interaktif öğrenme yazılımları, çevrim içi eğitim platformları, sanal gerçeklik uygulamaları vb. teknolojik araç ve materyaller öğrenme sürecini daha etkili hale getirmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu gelişmeler, öğrencilerin daha etkileşimli bir şekilde öğrenmelerine, öğretmenlerin ise daha verimli bir öğrenme ortamı oluşturmalarına olanak tanımaktadır. Bu nedenle, DKAB öğretmenlerinin bu teknolojileri yakından tanımaları ve derslerinde etkili bir şekilde kullanmaları gerekmektedir. Bu sayede, öğrencilerin belirlenen hedeflere ulaşmaları, din öğretimi içeriklerine daha fazla ilgi duymaları ve uygun öğrenme yaşantısı geçirmeleri sağlanabilir.

DKAB öğretmenlerinin filmleri kullanma durumları ile ilgili yapılan bir araştırmada öğretmenlerin video/film materyali bulma konusunda çeşitli sorunlar yaşadıkları görülmektedir (M. Korkmaz, 2017, s. 53). Öğretmenlerin güncel teknolojik materyal bulma sorunu, din öğretimi alanında karşılaşılan önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorun öğretim materyallerinin teknolojik gelişmeler çerçevesinde geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Covid-19 pandemisi ile birlikte din öğretimi sürecinde dijital öğrenme materyalleri daha fazla önem kazanmıştır. Okulların zorunlu olarak uzaktan eğitime geçmesi, din öğretimi etkinliklerinin bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak yapılmasını gerektirmiştir. Bu süreçte öğretmenler güncel öğretim teknolojilerinden yararlanmışlardır. Öğretmenlerin derslerini planlama ve uygulama süreçlerinde bilgi iletişim teknolojilerinden yararlanmalarının önemi pek çok araştırmada vurgulanmıştır (Çetin & Mahiroğlu, 2008; Yeşiltaş & Turan, 2015; Yünkül, 2019). Bu araştırmalar, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının öğrenme sürecinde kalıcılığı artırdığını, akademik başarıyı olumlu yönde etkilediğini ve öğrencilerin derslere karşı tutumunu geliştirdiğini ortaya koymuştur. Başka bir araştırmada ise Web tabanlı portfolyo yöntemi kullanımının öğrencilerin tamamı tarafından olumlu bulunduğu, yapılan etkinliklerin zevkli ve eğlenceli olduğu ifade edilmiştir (Kutlu vd., 2014, ss. 341-342). Bütün bu ve benzeri bulgular günümüz öğretmenlerinin derslerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Eğitimde yararlanılan güncel teknolojilerden biri de Web 2.0 araçlarıdır. Web 2.0 ilk olarak Tim O'Reilly ve Dale Dougherty tarafından tasarlanıp 2005 yılında Web'de tanımlanmıştır (Çukurbaşı vd., 2022, s. 5). Web 2.0, eski klasik Web ortamından farklı olarak daha fazla etkileşim, işbirliği ve paylaşım özelliklerine sahip, kullanıcıların öne çıktığı ve kullanıcılara yönelik bir yaklaşım benimseyen yeni bir

web ortamıdır (Köse & Deperlioğlu, 2010, s. 337). Kategorilerine göre Web 2.0 araçlarına, fotoğraf araçları, video araçları, kavram haritası ve diyagram araçları, infografik araçları, sunum araçları, animasyon araçları, oyun araçları, ölçme değerlendirme araçları, sosyal medya araçları, öğrenme yönetim sistemi (LMS) araçları, artırılmış ve sanal gerçeklik araçları örnek verilebilir. Bu araçlar her geçen gün gelişmekte ve sayıları artmaktadır.

Web 2.0 araçlarının öğrenciler için ilgi çekme, etkili öğrenme, bilgi okur-yazarlığı, grup çalışması alışkanlığı kazandırma, üst düzey bilişsel düşünme becerileri geliştirme, yapılandırmacı problem çözme, bireysel gelişim ve sorumluluk alma gibi konularda eğitim ortamlarına katkı sağladığı ifade edilmektedir (Karaman vd., 2008, s. 39). Bu nedenle DKAB öğretmenlerinin ve öğrencilerin öğretim sürecinde aktif olarak içerik hazırlayabilecekleri, iş birliği ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirebilecekleri Web 2.0 araçlarını kullanmaları beklenir. Bu araçların eğitim ortamlarında kullanılması sınıf içi öğrenme-öğretme ortamlarında etkileşimi artırmanın yanı sıra kalıcı öğrenmeler sağlayabilir. Güncel öğretim teknolojilerinde önemli bir role sahip olan Web 2.0 araçlarının din öğretiminde kullanılması eğitim ortamlarının zenginleşmesine önemli katkılar sağlayabilir. Nitekim yapılan bir araştırmada din öğretiminde Web 2.0 araçlarından Kahoot! uygulaması kullanımının öğretim sürecinin verimliliğini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Altunkaynak, 2021, ss. 120-121).

Öte yandan Web 2.0 araçları din öğretimi alanındaki bilgilerin aktif bir şekilde üretilip, paylaşılmasına imkân sağlaması bakımından da önemlidir. Bu araçların derslerde kullanılması öğretmenlerin iş yükünün azalmasına (Tuzcuoğlu & Hastürk, 2022, s. 314), mesleki gelişimlerine (Özpinar, 2020, s. 831) ve özyeterliklerine de olumlu katkılar sağlayabilir. Ayrıca yukarıda bahsedilen din öğretimi alanında karşılaşılan güncel materyal bulma sorunları, Web 2.0 araçlarının sağladığı imkânlar sayesinde çözülebilir. Öğretmenler bu araçlar sayesinde kendi içeriklerini üretebilir, paylaşabilir ve kullanabilirler. Bu nedenle Web 2.0 araçlarını tanıyacak, bunları din öğretimi alanıyla bütünleştirecek, sözü edilen alanda bilgi ve beceri sahibi öğretmenlere daha fazla ihtiyaç vardır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, din öğretimi sürecinde Web 2.0 araçlarının ne ölçüde ve nasıl kullanıldığı konusunda henüz yeterli araştırma yapılmamıştır. Dolayısıyla, sahadaki durumun ne olduğu, öğretmenlerin bu konuda ne tür zorluklar yaşadıkları, bahsi geçen konudaki yetkinlikleri vb. hususlarda bilimsel araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu bağlamda araştırmanın temel problemini “DKAB öğretmenlerinin derslerinde Web 2.0 araçlarını kullanma durumları nedir?” sorusu oluşturmaktadır. Bu temel probleme cevap bulabilmek için aşağıda verilen alt problemlerin de yanıtı aranacaktır:

- 1.DKAB öğretmenleri Web 2.0 araçlarını tanımakta mıdır?
- 2.DKAB öğretmenleri derslerinde hangi Web 2.0 araçlarını kullanmaktadırlar?
- 3.DKAB öğretmenleri Web 2.0 araçlarını derslerinde hangi amaçlarla ve ne sıklıkla kullanmaktadırlar?
- 4.DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 araçları kullanma yaklaşımları nasıldır? (Üretici mi tüketici mi?)
- 5.DKAB öğretmenleri Web 2.0 araçlarıyla hangi tür materyaller üretmektedirler?

A. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Ülkemizde din öğretimi teknolojisiyle ilgili yapılan çalışmalar olmakla birlikte (Demir, 2020; M. Korkmaz, 2021), DKAB öğretmenlerinin kullandıkları öğretim teknolojilerini konu alan araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Din eğitimi biliminin gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla yapılabilecek çalışmalardan birisi de DKAB öğretmenlerinin kullandıkları öğretim teknolojileri ile ilgilidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı DKAB öğretmenlerinin eğitimde hangi Web 2.0 araçlarını ne sıklıkta ve hangi amaçlarla kullandıklarını ortaya koymaktır. Bununla beraber DKAB öğretmenlerinin söz konusu araçları nasıl kullandıklarına ve bu konudaki yetkinliklerine dair cevap aranacaktır.

Literatürde, DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarını kullanım durumlarını ortaya koyan müstakil bir çalışmaya rastlanılmamış olması sebebiyle, bu çalışmanın özgün olduğu söylenebilir. Bu çerçevede araştırma din öğretimi teknolojisi konusunda, doğrudan sahadan bulgular içermesi sebebiyle literatüre farklı bakış açıları kazandırabilir, literatürde geçen teknolojilerin ne ölçüde kullanıldığı veya bunların geçerliliği konusunda aydınlatıcı bilgiler sunabilir. Ayrıca bu çalışmayla DKAB öğretmenleri de Web 2.0 araçlarının eğitimde kullanımı konusunda bir farkındalığa sahip olabilir.

Bu çalışma aynı zamanda din öğretiminde çeşitliliği ve verimliliği artıracak yeni çalışmaların yapılmasına yönelik veriler sunabilir. Yine din öğretimi faaliyetlerinde özel öğretim yöntemlerinin geliştirilmesi konusunda katkı sağlayabilir. Milli Eğitim Bakanlığına DKAB öğretmenlerinin öğretim teknolojileriyle ilgili güncel yeterlik durumları hakkında bilgi sunmak suretiyle, onlara yapılacak hizmet içi eğitim çalışmalarına önemli ipuçları sağlayabilir. Ayrıca bu araştırma, sahada yapılacak yeni araştırmalara da yol gösterici bulgular sunabilir.

B. YÖNTEM

1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, DKAB öğretmenlerinin öğretim sürecinde Web 2.0 araçlarından yararlanma durumlarını betimlemeyi amaçladığından, tarama modeline uygun bir şekilde yürütülmüştür. Tarama modelleri, geçmişte veya günümüzde var olan bir durumu, mevcut haliyle betimlemek için kullanılan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2014, s. 77). Bu modelde araştırmacı var olanı değiştirmeden olduğu şekliyle tanımlamaya çalışır. Araştırmada genel tarama modellerinden biri olan tekil tarama modeli esas alınmıştır. Tekil tarama modelleri, değişkenlerin tek tek tür veya miktar olarak oluşumlarının belirlenmesini amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2014, s. 79). Bu çalışmada DKAB öğretmenlerinin öğretim sürecinde Web 2.0 araçlarından yararlanma durumları ele alınmıştır. Bu çerçevede, onların “Web 2.0 araçlarına ilişkin algıları, kullanım sıklıkları, kullanım amaçları ve yaklaşımları” gibi sorulara cevap aranmıştır.

2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın genel evrenini ülkemizde görev yapan DKAB öğretmenleri, araştırma evrenini ise 2022 yılı itibariyle Adana’da görev yapan 951 DKAB öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini seçilen bu evrenden tesadüfi örnekleme ile belirlenmiştir. Bu minvalde Adana ilinde ikamet eden DKAB öğretmenlerine surveey platformu aracılığıyla çevrim içi anket uygulamasıyla ulaşılmıştır. Çevrim içi anketin tercih edilmesinin nedeni daha düşük maliyetle, coğrafi konuma ve zamana bağlı olmaksızın geniş katılımcı kitlesine ulaşmayı kolaylaştırmasıdır. Gönüllülük esasına göre araştırmaya katılan yüz doksan üç (193) DKAB öğretmenine çevrim-içi anket ulaştırılmıştır. Ancak bunlardan yüz otuz üçünden (133) geri bildirim alınabilmiştir. Bu durumda, örneklemin evrene oranı $133/951=0,1398$ yani yaklaşık %14’tür. Geri bildirim alınan ve metodolojik olarak herhangi bir hata/kusur içermeyen anketlerin tamamı değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmanın geçerliliğinin ve güvenilirliğinin etkilenmemesi için araştırmaya birden fazla katılım çerez (cookie) ile engellenmiştir.

Tablo 1. Araştırma Katılımcılarının Cinsiyet, Yaş, Eğitim Durumu, Lisans Programı ve Kıdeme Göre Dağılımı

	S	%	
Cinsiyet	Erkek	55	41,4
	Bayan	78	58,6
Yaş Grubu	21-25	12	9
	26-30	42	31,6
	31-35	24	18
	36-40	29	21,8
	41 ve üzeri	26	19,5
Eğitim Durumu	Lisans	106	79,7
	Yüksek Lisans	26	19,5
	Doktora	1	0,8
Lisans Programı	DKAB/İDKAB	47	35,3
	İlahiyat	78	58,6
	İslami İlimler	5	3,8
	Diğer	3	2,3
Kıdem	1-5 yıl	48	36,1
	6-10 yıl	48	36,1
	11-15 yıl	13	9,8
	16-20 yıl	18	13,5
	21 yıl ve üzeri	6	4,5

Araştırma katılımcılarının çoğunluğunu %58,6’lık oranla bayan öğretmenler oluşturmaktadır. Erkek öğretmenlerin oranı ise %41,4’tür. Araştırma katılımcılarının yaş gruplarına göre en çok 26-30 yaş aralığında oldukları görülmektedir. Eğitim durumu açısından bakıldığında katılımcıların büyük bir kısmı yaklaşık %80’i lisans, %19,5’i yüksek lisans ve %0,8’i ise doktora düzeyinde eğitim almıştır. Lisans programlarına göre dağılım ise şöyledir: Katılımcıların %58,6’sı İlahiyat Fakültesi, %35,3’ü DKAB/İDKAB ve %4’ü ise İslami İlimler Fakültesi mezunudur. Diğer bölümlerden (2 katılımcı Fen Bilgisi ve 1 katılımcı İngilizce İlahiyat) mezun olup DKAB dersine girenlerin oranı ise %2,3’tür. Kıdem açısından bakıldığında ise katılımcıların %36,1’i 1-5 yıl, %36,1’i 6-10 yıl arasında bir kıdeme sahiptir. Buna göre katılımcıların %72,2’si 1-10 yıl kıdeme sahiptir. Bu durumda araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin

büyük bir kısmının dinamik ve genç bir kadrodan oluştuğu söylenebilir. Bu kategorideki öğretmenlerin günümüz teknolojilerine daha hızlı adapte olmaları beklenebilir.

3. Veri Toplama Aracı ve Süreci

Araştırma anketinin geliştirilmesi sürecinde önce literatür taraması yapılmış, daha sonra taslak form oluşturulmuştur. Anketin kapsam ve görünüş geçerliğiyle ilgili bilgi edinmek için uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu bağlamda anket taslak formu, Din Eğitimi Bilim Dalı akademisyenlerinin ve DKAB öğretmenlerinin görüşlerine sunulmuştur. Onlardan gelen görüşler doğrultusunda ankette düzenlemeler yapılmış ve iki kez pilot uygulama yapılmıştır. Bu uygulamalardan sonra, anlaşılmayan ya da yanlış anlaşılan sorular düzeltilerek anketin son şekli verilmiştir. Anketin Web 2.0 kullanım sıklıkları ile ilgili bölümünün güvenilirlik katsayısını belirlemek amacıyla Cronbach Alfa istatistiği kullanılmıştır. İlgili bölümün güvenilirliğine ilişkin yapılan istatistik sonucunda Cronbach Alfa katsayısı 0,90 olarak tespit edilmiştir. Ankette çoğunlukla kapalı uçlu sorular kullanılmıştır, ancak açık uçlu sorulara da yer verilerek bazı konuların arka planı hakkında bilgi toplanmıştır. Anketin resmi olarak uygulanabilir olması için Erciyes Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 22/02/2022 tarihinde onay alınmıştır. Daha sonra araştırmaya Adana Valiliği'nden 18/05/2022 tarih, E-98258552-605.01-49860254 sayılı kararlar veri toplama izni alınmıştır. Gerekli izinlerin tamamlanmasıyla veri toplanmaya başlanmıştır.

4. Verilerin Analizi

Anketi oluşturan kapalı uçlu sorulardan elde edilen nicel verilerin analizinde SPSS 20 istatistik programı ile surveey sitesinde yer alan istatistikler kullanılmıştır. Açık uçlu sorulardan toplanan nitel veriler ise NVivo 12 programı ile betimsel analiz yaklaşımına uygun olarak tema ve kodlar şeklinde ayrıştırılmış ve değerlendirilmiştir.

5. Sınırlılıklar

Araştırma bulguları 2022 yılında Adana ilinde görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin kendilerine uygulanan ankete verdikleri cevaplar ile sınırlıdır. Araştırmada anket verileri kullanıldığından anket tekniğine ilişkin sınırlılıklar bu çalışma için de geçerlidir.

C. BULGULAR VE YORUMLAR

1. DKAB Öğretmenlerinin Web 2.0 Araçları Algısı

DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarına ilişkin algıları ve onları tanıma durumları, öğretim sürecinde bu araçların kullanımına yönelik tutum ve yaklaşımlarını belirleyen bir unsur olabilir. Bu bulgular DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarını tanıma, bilme durumları ve bunları nasıl kullandıkları ile ilgili önemli ipuçları verebilir. Bu bağlamda araştırma katılımcılarının Web 2.0 araçlarıyla ilgili ön bilgilerini yoklamak amacıyla "Web 2.0 araçları deyince aklınıza hangi araçlar gelmektedir?" şeklinde açık uçlu bir soru sorulmuştur. Bu sorudan elde edilen veriler analiz edilerek tablo halinde aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2. DKAB Öğretmenlerine Göre Web 2.0 Araçları

	Web 2.0 Aracı Tanımları	S	%
Web 2.0 araçları deyince aklınıza hangi araçlar gelmektedir?	Genel Cevaplar (Araç ismi verilmemiş)	37	27,82
	Kahoot!	25	18,80
	Google Slaytlar	20	15,04
	Google Drive	19	14,29
	Canva	18	13,53
	Google Formlar	18	13,53
	Wordwall	14	10,53
	Google Tablolar	9	6,77
	Sosyal Medya Siteleri	8	6,02
	Mentimeter	4	3,01
	Quizizz	4	3,01
	Plickers	3	2,26
	H5p Uygulamaları	3	2,26
	Quizlet	3	2,26
	EBA	3	2,26
	Padlet	2	1,50
	Dögm Materyal	2	1,50
	LearningApps	2	1,50
	Classdojo	1	0,75
	Online Bulmaca Test Siteleri	1	0,75
	Powtoon	1	0,75
	İmindmap	1	0,75
	Socrative	1	0,75
	Renderforest	1	0,75
Thinglink	1	0,75	
Wordart	1	0,75	
Bilgisi Olmayanlar	12	9,02	
Yanlış Bilgi Sahibi Olanlar	18	13,53	

Tablo 2’de görüleceği üzere araştırma katılımcılarının büyük bir kısmı (%27,82) bu soruya, herhangi bir web 2.0 aracının ismine değinmeksizin genel cevaplar vermişlerdir. Buna ilişkin görüşlerden bir kaç şöyledir: “İnternet siteleri”, “Dijital eğitim araçları”, “İnternetle bağlantılı olan her şey”, “Fotoğraf, video, animasyon, ölçme değerlendirme ile ilgili Web sayfaları”, “Web sayfaları”, “Akıllı tahta uygulamaları”. Bu ifadeler Web 2.0 araçlarının oldukça geniş bir yelpazede kullanılmasından kaynaklanıyor olabilir. Diğer taraftan bu cevaplar söz konusu öğretmenlerin Web 2.0 araçlarına dair genel bir fikir sahibi oldukları şeklinde de yorumlanabilir.

Araştırmaya katılan bir diğer grubun, müstakil olarak çeşitli Web 2.0 aracı isimlerini ifade ettikleri görülmektedir. Tablo 2’de görüleceği üzere DKAB öğretmenleri çoktan aza doğru sırasıyla Kahoot, Google Slaytlar, Google Drive, Canva, Google Formlar, Wordwall, Google Tablolar, Sosyal Medya Siteleri, Mentimeter, Quizizz vd. gibi araçları Web 2.0 aracı olarak ifade etmiştir. Bu grupta yer alan katılımcıların Web 2.0 araçlarına dair çeşitli uygulama isimlerini ifade etmeleri onların bir önceki gruba göre sözü edilen konuda daha fazla bilgiye ve farkındalığa sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Araştırma katılımcılarının %9,02’si ise Web 2.0 araçlarına dair bilgileri olmadığını ifade etmişlerdir. DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 araçları hakkında bilgilerinin olmaması, günümüz eğitim sistemine

uyum sağlama konusunda zorlanmalarına neden olabilir. Bu durum, öğrencilere sunulan öğretim materyallerinin sınırlı olması anlamına gelebilir. Öte yandan bu kategorideki öğretmenlerin bir kısmının aslında bazı Web 2.0 araçlarını daha önce kullanmış oldukları ama bunların farkında olmadıkları da söylenebilir. Örneğin yakın zamanda geçirilen pandemi sürecinde tüm öğretmenler EBA uygulaması üzerinden eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu durumda öğretmenlerin EBA gibi bir Web 2.0 aracının varlığından habersiz olmaları, bu araçları hiç kullanmadıkları anlamına gelmeyebilir.

Araştırma katılımcılarının %13,53'ünün Web 2.0 araçları tanımı konusunda yanılıya düştükleri görülmüştür. Örneğin bu kategorideki katılımcılar "Paint" gibi yazılımları ya da "projeksiyon", "akıllı tahta" ve "bilgisayar" gibi cihazları Web 2.0 aracı olarak ifade etmişlerdir. Bu durum, bu kategorideki öğretmenlerin Web 2.0 araçları konusunda bilgi eksikliği yaşadıklarının önemli bir göstergesidir. DKAB öğretmenlerinin bu araçların işlevlerini yeterince kavrayamamaları din öğretimi süreçlerini ve öğrencilerin öğrenmelerini olumsuz etkileyebilir. Bu nedenle, DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 araçları konusunda yeni gelişmeleri takip etmeleri ve bilgilerini sürekli güncellemeleri gerekmektedir. DKAB öğretmenleri ancak bu sayede öğretim süreçlerini etkili ve verimli kılabilirler. Öğrencilerinin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini karşılayabilirler.

Araştırma katılımcılarına "Size göre Web 2.0 araçlarının din öğretiminde kullanılmasına ihtiyaç var mıdır? Neden?" şeklinde açık uçlu bir soru daha sorulmuştur. Bu soruyla DKAB öğretmenlerinin, din öğretiminde Web 2.0 araçlarının kullanılmasına yönelik tutumları öğrenilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler analiz edilerek tablo halinde aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3. Din Öğretiminde Web 2.0 Araçlarına Duyulan İhtiyaç Durumu

	S	%
Size göre Web 2.0 araçlarının din öğretiminde kullanılmasına ihtiyaç var mıdır?	İhtiyaç vardır	123 92,48
	İhtiyaç yoktur	4 3,01
	Kararsızım	6 4,51
Toplam	133	100

Tablo 3'te görüleceği üzere din öğretiminde Web 2.0 araçları kullanımının ihtiyaç olduğunu belirten DKAB öğretmenlerinin oranı %92,48'dir. Bu durum DKAB öğretmenlerinin öğretim süreçlerinde Web 2.0 araçlarını kullanmanın önemini farkında oldukları şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan, DKAB öğretmenlerinin din öğretiminde Web 2.0 araçlarını kullanmayı önemli bir ihtiyaç olarak görmeleri, onların kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda onlar bu ihtiyaçtan hareketle kendilerini geliştirme konusunda daha fazla çaba gösterebilirler. Bu alanda yapılacak hizmet içi eğitim etkinliklerine katılarak kendilerini geliştirebilirler. Sayısı az da olsa birkaç öğretmenin söz konusu araçların kullanımının gerekli olmadığını ifade etmeleri de düşündürücü bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Söz konusu öğretmenlerin bu konudaki yeniliklere daha kapalı, geleneksel anlayışla eğitimi sürdürmeye daha meyilli oldukları savunulabilir.

Araştırmaya katılan ve Web 2.0 araçlarının din öğretiminde kullanılması gerektiğini düşünen öğretmenlerin yazdıkları gerekçeler analiz edildiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır:

Tablo 4. “Öğretimde Web 2.0 Araçlarını kullanmaya ihtiyaç vardır” Diyen Katılımcıların Gerekçeleri

	Gerekçe	S	%
Din Öğretiminde Web 2.0 Araçlarının Kullanılmasına İhtiyaç Vardır	Kalıcı Öğrenme	40	30,08
	Çağa Ayak Uydurma	30	22,56
	Dikkat Çekme	27	20,30
	Verimli Ders İşleme	24	18,05
	Eğlenceli Ders İşleme	21	15,79
	Çağın Getirdiği Zorunluluk	15	11,28
	Birden Fazla Duyu Organına Hitap Etmesi	10	7,52
	Geri Bildirim	5	3,76
	Ders Dışında Eğitim	2	1,50
	Eğitim Ortamını Zenginleştirme	2	1,50
	Öğrenci Motivasyonunu Artırması	1	0,75
	Zaman ve Maliyet Tasarrufu	1	0,75

Tablo 4’te görüleceği üzere, katılımcılar Web 2.0 araçlarının kullanımı konusundaki görüşlerini, bir dizi gerekçeyle açıklamışlardır. Bu gerekçelerin başında “kalıcı öğrenme”, “çağa ayak uydurma”, “dikkat çekme”, “verimli ders işleme” ve “eğlenceli ders işleme” yer almıştır. Bu gerekçeler onların sözü edilen araçların din öğretimi sürecine getirebileceği katkıların farkında oldukları şeklinde yorumlanabilir. Bu bağlamda söz konusu araçlar derslerin monotonluktan kurtarılması, ilgi çekici hale getirilmesi ve öğrencilerin daha aktif olması gibi konularda öğretim sürecine katkı sağlayabilir. Ayrıca katılımcılar Web 2.0 araçlarının kullanılması gerektiğini; geri bildirimini kolaylaştırması, birden fazla duyu organına hitap etmesi, eğitim ortamlarını zenginleştirme, ders dışında da eğitim imkânı vermesi, öğrenci motivasyonunu artırması, zaman ve maliyetten tasarruf sağlaması gibi farklı sebeplerle de gerekçelendirmişlerdir. Tüm bu görüşler birlikte değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin Web 2.0 araçlarının çeşitli sebeplerle din öğretimi faaliyetlerinde kullanılması gerektiğine inandıkları ve bunları günümüz şartlarında önemli bir ihtiyaç olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir.

Katılımcıların %3’ü ise din öğretiminde Web 2.0 araçlarına ihtiyaç duyulmadığını ifade etmiştir. Bu görüşte olan katılımcıların sınırlı sayıda olduğu ve yalnızca iki katılımcının gerekçe sunduğu görülmüştür.

Katılımcıların ifadeleri şöyledir: “Din kültürü dersi için gerekli olduğunu düşünmüyorum. Din kültürü dersinde kıssaların daha etkili olduğunu düşünüyorum.” (36-40 Yaş, Erkek, İlahiyat, Kıdem 11-15 yıl). Günümüzde eğitimcilerin teknolojiyi yakından takip eden, eğitime teknoloji entegrasyonunu gerçekleştiren, öğretim ortamını zenginleştiren, öğrencilerin farklı duyu organlarına hitap edebilecek materyaller kullanan öğretmenler olması beklenmektedir. Bu bağlamda söz konusu katılımcının öğretim faaliyetlerinde kıssaların daha etkili olduğunu düşünmesi, geleneksel anlatım merkezli bir yöntemle ders işlediğini düşündürebilir.

Bir başka katılımcı “İhtiyaç olduğunu düşünmüyorum. Din ve teknoloji birbirinden bağımsız şeylerdir.” (36-40 Yaş, Bayan, DKAB, Kıdem 16-20 yıl) ifadelerini kullanmıştır. Söz konusu öğretmenin öğretim süreçlerinde teknoloji kullanımının öneminin farkında olmadığı söylenebilir. Hâlbuki teknoloji destekli öğretim; öğrencide öğrenme isteğini artırabilir, eğitim ortamlarını zenginleştirebilir ve konuların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Teknoloji sayesinde öğretim faaliyetleri gerektiğinde zaman ve

mekân kısıtlaması olmadan ekonomik şekilde yapılabilir. Ayrıca öğretim faaliyeti, teknolojinin bir ürünü olan Web 2.0 araçları sayesinde bireysel farklılıklara göre düzenlenebilir. Bu araçlar, öğretim materyali üretimini daha düşük maliyetli hale getirerek tüm öğrencilerin bu materyale erişimini kolaylaştırabilir. Sonuç olarak, tüm bu özellikleriyle teknoloji eğitim alanında daha pek çok fayda ve kolaylık sağlayabilir. Web 2.0 araçları ile din öğretimini birleştirmek eğitim sürecini daha etkili kılabilir.

Katılımcıların %4,51'i ise din öğretiminde Web 2.0 araçları kullanımı konusunda kararsız olduklarını belirtmiştir. DKAB öğretmenlerinin bu düşünceleri bilgi ve deneyim eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir. Bu noktada öğretmenlerin Web 2.0 araçlarının kullanımı konusunda farkındalık kazanmaları önemlidir. DKAB öğretmenlerinin bu kararsızlıklarını gidermek için Web 2.0 araçları konusunda kendilerini geliştirmeleri ve destek almaları sağlanabilir.

2. DKAB Öğretmenlerinin Eğitim Öğretim Faaliyetlerinde Web 2.0 Araçlarını Kullanma Durumları ve Kullanma Yaklaşımları

Web 2.0 araçları günümüz eğitim-öğretim süreçlerinin önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla DKAB öğretmenlerinin eğitim-öğretim faaliyetlerinde Web 2.0 araçlarını ne ölçüde kullandıklarını belirlemek, din öğretimi teknolojilerinin ve öğretim süreçlerinin geliştirilmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda katılımcılara derslerinde Web 2.0 araçlarını kullanma durumları sorulmuştur. Buna ilişkin veriler aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 5. Eğitim Öğretim Faaliyetlerinde Web 2.0 Araçlarını Kullanma Durumları

	S	%	
Eğitimde Web 2.0 Kullanma Durumları	Evet	65	48,9
	Kısmen	49	36,8
	Hayır	19	14,3
	Toplam	133	100

Tablo 5'te görüleceği üzere katılımcıların %48,9'u Web 2.0 araçlarını eğitim-öğretim faaliyetlerinde aktif olarak kullandığını belirtirken, %36,8'i kısmen kullandığını ifade etmiştir. Bu durumda DKAB öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun (kısmen cevabını verenlerle birlikte %85,7) Web 2.0 araçlarından bazılarını eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullandıkları söylenebilir. Bu bulgu, katılımcıların eğitimde Web 2.0 araçlarının önemini fark ettikleri ve güncel öğretim teknolojilerinin en azından bir kısmından, yararlanmaya çalıştıkları şeklinde yorumlanabilir.

Öte yandan öğretmenlerin %14,3'ü ise bu araçları eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanmadığını ifade etmiştir. Daha önce geçen soruda araştırmaya katılan öğretmenlerin %92'sinin söz konusu araçları din öğretiminde kullanımını önemli bulduğu bulgusuna ulaşılmıştı. Hemen yukarıdaki tabloda ise %14 kadar öğretmenin bu araçları hiç kullanmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre bazı öğretmenlerin, söz konusu araçları kullanmayı önemli bulmakla birlikte, bunlardan yararlanmadıkları anlaşılmaktadır. Elbette bunun kişisel, çevresel ya da teknik nedenleri de olabilir. İmkânları olduğu halde öğretmenlerin bu araçlardan yeterince faydalanmamaları, öğretim ortamını sıkıcı bir hale getirebileceği gibi öğrenci motivasyonunu da düşürebilir. Ayrıca bu öğretmenler, öğrencilerin potansiyelini tam olarak ortaya çıkaramayabilirler. Bu nedenle, bu kategorideki DKAB öğretmenlerine Web 2.0 araçlarının eğitimdeki yerini tanıtıcı etkinliklere katılmaları önerilebilir.

Web 2.0 araçları DKAB öğretmenlerine hem yeni içerik üretme, hem de daha önce üretilmiş olanları kullanma fırsatı vermektedir. Dolayısıyla onların bu araçları nasıl kullandıkları önemli bir araştırma konusudur. Bu nedenle, araştırma katılımcılarına Web 2.0 araçlarını kullanma yaklaşımları sorulmuştur. Buna ilişkin veriler aşağıdadır.

Tablo 6. DKAB Öğretmenlerinin Web 2.0 Araçlarını Kullanma Yaklaşımları

	S	%	
Web 2.0 Araçları Kullanım Türü	Üretici	10	7,5
	Tüketici	69	51,9
	Hem Üretici Hem Tüketici	36	27,1
	Kullanmıyorum.	18	13,5
	Toplam	133	100

Tablo 6’da görüleceği üzere, araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin %7,5’i Web 2.0 araçlarını üretici olarak kullandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin %27,1’i ise hem üretici hem tüketici olarak kendilerini tanımlamıştır. Bu iki oran birlikte değerlendirildiğinde, öğretmenlerin %34,6’sının Web 2.0 araçlarıyla dijital öğretim materyali ürettiği söylenebilir. Diğer taraftan DKAB öğretmenlerinin büyük bir kısmının (%51,9) başkaları tarafından üretilen Web 2.0 içeriklerini kullandıkları anlaşılmaktadır. Bu veriler, DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla materyal üretme konusunda yeterince donanımlı olmadıkları ve daha fazla desteğe ihtiyaç duydukları şeklinde açıklanabilir. Ayrıca bu bulgu, DKAB öğretmenlerinin gelişen teknolojiye rağmen içerik üretimi konusunda kendilerini yeterince geliştirmedikleri şeklinde de yorumlanabilir.

DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarıyla kendi materyallerini üretmek yerine, hazır olanları kullanmaları, tüketici olarak bunlardan yararlanmaları önemli bir sorun olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda öğretmenlik yaptıkları öğrencilerine özgün, onların ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini karşılayan içerikler sunamamaları, öğrencilerinin gelişimine yeterli katkıyı sağlamayacağı gibi, öğrencilerinin gözündeki değerini düşürebilir. Ayrıca bu durum onların mesleki açıdan da bilgi ve becerilerinin körelmesine, bir süre sonra da mesleki tükenmişlik yaşamalarına zemin hazırlayabilir.

3. DKAB Öğretmenlerinin Eğitim Öğretim Faaliyetleri İçin Ürettikleri Materyaller

Araştırma katılımcılarının ne tür öğretim materyalleri ürettiklerini tespit edebilmek amacıyla “Eğitim-öğretim faaliyetleriniz için ne tür materyaller üretirsiniz (geliştirirsiniz)?” şeklinde açık uçlu bir soru sorulmuştur. Bu sorudan elde edilen veriler analiz edilerek tablo halinde aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 7. DKAB Öğretmenlerinin Eğitim-Öğretim Faaliyetleri İçin Ürettikleri Materyaller

	Materyal Türü	S	%
DKAB Öğretmenlerinin Eğitim Öğretim Faaliyetleri İçin Ürettikleri Materyaller	Sunular	29	21,80
	Poster, Afiş, Fotoğraf vb.	15	11,28
	Çalışma-Etkinlik Yaprakları	13	9,77
	Etkileşimli İçerikler	12	9,02
	Video	12	9,02
	Test	11	8,27
	Eğitsel Oyunlar	11	8,27
	Maketler	10	7,52
	Mp3'ler	6	4,51
	Dijital Oyunlar	5	3,76
	Kavram Haritaları	5	3,76
	Bulmacalar	1	0,75
	Yap-Bozlar	1	0,75
	Dergiler	1	0,75
	Hazır materyalleri kullananlar	60	45,11

Tablo 7'de görüleceği üzere katılımcılar çoktan aza doğru sırasıyla sunu, görsel materyal (poster, afiş, fotoğraf vb.), çalışma yaprağı, etkileşimli içerik, video, test, eğitsel oyun, maket vb. şeklinde materyal ürettiklerini ifade etmişlerdir. Hazır materyalleri kullananların oranı ise %45,11'dir. Bu durumda araştırmaya katılan öğretmenlerin yaklaşık %55'inin çeşitli (dijital ve dijital olmayan) öğretim materyalleri ürettiği söylenebilir. Bu materyallerin içinde de slayt/sunu önemli bir yer tutmaktadır. Öğretmenlerin yarıdan fazlasının öğretim materyali üretmesi olumlu bir gelişmedir. Bu veriler tablo 6'da yer alan bilgilerle (üretici ve hem üretici hem tüketici) birlikte değerlendirildiğinde katılımcıların %34,6'sının çeşitli dijital içerikler (video, etkileşimli içerik, dijital oyun, sunu vb.) ürettiği söylenebilir.

"İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Materyal Geliştirme Durumları" başlıklı araştırmada, İHL meslek dersleri öğretmenlerinin sıfırdan materyal geliştirme durumları incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler şu şekildedir: video materyali geliştirenlerin oranı %3.6, resim-karikatür materyalleri geliştirenlerin oranı %4.9, eğitsel oyun geliştirenlerin oranı %6.1, poster-afiş-pano materyallerini geliştirenlerin oranı %9.7 ve slayt-sunu geliştirenlerin oranı %15.8 olarak tespit edilmiştir (M. Korkmaz, 2018, ss. 189-192). Araştırmanın sonuçları, yukarıdaki verilerle birlikte değerlendirildiğinde, öğretmenlerin daha çok dijital materyal üretmeye yönelik çaba gösterdikleri söylenebilir. Bu çaba sonucunda sunu, poster-afiş-fotoğraf ve video gibi dijital materyallerin üretiminde artış olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca bu durum, DKAB öğretmenlerinin sıfırdan dijital öğretim materyali geliştirmeye çalıştıklarını, etkili öğretim için ihtiyaç duyulan araçlara sahip olma isteklerini ve öğrencilere daha interaktif-çeşitli materyaller sunma çabalarını yansıtmaktadır. Sonuç olarak dijital materyal üreten öğretmenlerin Web 2.0 araçlarından faydalandıkları söylenebilir.

Öte yandan öğretim materyali üretmediğini söyleyen DKAB öğretmenlerinin kendi materyallerini üretememesinin çeşitli sebepleri olabilir. Bu durumun sebepleri arasında; kişisel tercihlerin yanı sıra sınırlı zaman, kalabalık sınıflar, yeterli kaynak ve teknik araçların bulunmaması gibi faktörler yer alabilir. Ayrıca öğretmenlerin materyal üretimi konusunda yeterli bilgi ve donanımına sahip olmamaları da materyal üretimini engelleyebilir.

4. DKAB Öğretmenlerinin Web 2.0 Araçlarını Kullanım Sıklıkları

Teknolojinin her alanda gelişmesiyle, eğitim alanında da Web 2.0 araçlarının kullanımı giderek yaygınlaşmıştır. Bu durumda, DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarını kullanım sıklıkları, günümüzde önemli bir konu haline gelmiştir. Özellikle son yıllarda pandemi döneminde gerçekleştirilen zorunlu uzaktan eğitim uygulaması, DKAB öğretmenlerinin bu araçları kullanma durumlarının önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu bağlamda Web 2.0 araçlarının günümüzde daha sık kullanılmaya çalışıldığı söylenebilir. Öte yandan son yıllarda DKAB öğretmenlerinin çeşitli kategorilerde öğretim sürecinde kullanabilecekleri Web 2.0 araçları mevcuttur. Bu bölümde DKAB öğretmenlerinin kategorilerine göre Web 2.0 araçlarını kullanım sıklıkları incelenmektedir. Burada incelenecek araçlar arasında fotoğraf araçları, video araçları, kavram haritası ve diyagram araçları, infografik araçları, sunum araçları, animasyon araçları, oyun araçları, ölçme değerlendirme araçları, sosyal medya araçları, LMS araçları, artırılmış ve sanal gerçeklik araçları bulunmaktadır. Bu araçlar, öğretim sürecinin hemen her aşamasında kullanılabilir. Ancak, her bir aracın DKAB öğretmenleri tarafından ne ölçüde kullanıldığına ve öğrencilerin öğretim süreçlerine nasıl katkıda bulunduğu dair ayrıntılı bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Bu nedenle, bu bölümde, her bir aracın DKAB öğretmenleri tarafından kullanım sıklığı ve din öğretimi alanındaki farklı ihtiyaçları nasıl karşıladığına dair bir değerlendirme sunulmuştur.

Din öğretimi etkinliklerinde kullanılacak öğretim materyalleri arasında fotoğraf, poster, resim ve afiş gibi görsel materyaller önemli bir yer tutmaktadır. Bu tür materyaller görsel öğrenme stiline sahip öğrencilerin öğrenmelerine olumlu yönde katkı sağlayabilir. Görsel materyaller dersin başında; öğrencilerin ön bilgilerini yoklamak, dersin ortasında; konuyu genişletmek, somutlaştırmak ve dersin sonunda; öğrenme düzeyini belirlemek, özetlemek amacıyla kullanılabilir (M. Korkmaz, 2021, s. 150).

Tablo 8. Web 2.0 Fotoğraf Araçlarını Kullanım Sıklıkları

	S	%	
Fotoğraf Araçları	Kullanmam	16	12
	Bazen kullanım	69	51,9
	Her zaman kullanım	48	36,1
	Toplam	133	100

Tablo 8’de görüleceği üzere araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin fotoğraf araçlarını %51,9’u bazen kullandığını, %36,1’i ise her zaman kullandığını belirtmiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir kısmı (bazen cevabını verenlerle birlikte %88) fotoğraf araçlarını kullandığını ifade etmiştir. Bu durumda araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun din öğretimi faaliyetlerinde fotoğraf araçlarından yararlanmaya çalıştıkları söylenebilir. Aynı zamanda bu veriler, DKAB öğretmenlerinin görsel materyallerin din öğretimi sürecinde önemini fark ettikleri şeklinde de yorumlanabilir. Öte yandan DKAB öğretmenlerinin %12’sinin fotoğraf araçlarını kullanmadığı görülmektedir. Gelişen teknoloji ile birlikte bilgisayar, akıllı tahta, cep telefonu gibi araçların yaygınlaştığı günümüzde, öğretmenlerin fotoğraf araçlarından haberdar olmamaları düşünülememektedir. Bu bağlamda onların bu konuda bilgi ve becerilerinin olmadığı ya da bu araçları kullanmaya yönelik olumlu bir tutuma sahip olmadıkları düşünülebilir.

Geçmiş yıllarda yapılan araştırmalar incelendiğinde; derslerinde resim-fotoğraf kullanan DKAB öğretmenlerinin oranı %7 iken (Uçar, 1998, s. 52), daha sonra yapılan bir araştırmada öğretmenlerin yarıdan fazlasının, sık olmamakla birlikte, derslerinde resim ve fotoğraf kullandıkları bulgusuna ulaşılmıştır (G. Korkmaz, 2012, s. 100). İlgili araştırmalar Tablo 8'de yer alan verilerle birlikte değerlendirildiğinde yıllar geçtikçe DKAB öğretmenlerinin fotoğrafları bir öğretim materyali olarak görmeye devam ettiği ve görsel materyal kullanımının derslere olan katkısını fark ettiği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca okullardaki teknolojik imkânların gelişmesinin fotoğraf araçlarının kullanılmasına katkı sağladığı da savunulabilir.

Din öğretimi etkinliklerinde kullanılacak materyallerden bir diğeri ise videolardır. Videoların din öğretimi etkinliklerine pek çok katkısı vardır. Örneğin; öğrencilerin dikkatini çekmesi, birden fazla duyu organına hitap etmesi ve öğrencileri motive etmesi videoların öğretim sürecine katkıları arasında sayılabilir.

Tablo 9. Web 2.0 Video Araçlarını Kullanım Sıklıkları

	S	%	
Video Araçları	Kullanmam	17	12,8
	Bazen kullanırım	51	38,3
	Her zaman kullanırım	65	48,9
	Toplam	133	100

Tablo 9'da görüleceği üzere araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin %38,3'ü bahsi geçen araçları bazen kullandığını, %48,9'u ise her zaman kullandığını belirtmiştir. Buna göre araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin büyük bir kısmı (bazen cevabını verenlerle birlikte %87,2) video araçlarını kullandığını ifade etmiştir. Bu veriler, DKAB öğretmenlerinin video kullanımı açısından belli bir farkındalığa sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan DKAB öğretmenlerinin %12,8'inin video araçlarını kullanmadığını beyan ettiği görülmektedir. Söz konusu öğretmenlerin video araçlarını kullanmama sebepleri teknik zorluklar, içerik bulma sorunu ya da bilgi, beceri ve tutum eksiklikleri ile ilişkili olabilir.

1998 yılında yapılan bir araştırmada derslerinde Tv-Video kullandığını söyleyen DKAB öğretmenlerinin oranı %7 iken (Uçar, 1998, s. 52), daha sonra yapılan bir araştırmada DKAB öğretmenlerinin %57,4'ünün derslerinde sık olmasa da Tv-Video kullandığı bulgusuna ulaşılmıştır (G. Korkmaz, 2012, s. 101). Bizim araştırmamızın sonuçları da dikkate alındığında geçen zaman içerisinde DKAB öğretmenlerinin video kullanım oranının %87,2'ye kadar yükseldiği görülmektedir. Bu bulgular DKAB öğretmenlerinin videoların öğretim sürecindeki yerine ilişkin bir farkındalık geliştirdikleri ve gelişen teknolojiye uyum sağlama çabası içerisinde oldukları şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca video kullanım oranının yükselmesinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sürdürülen Fatih projesinin de etkili olduğu savunulabilir.

Din öğretimi etkinliklerinde en çok kullanılan materyallerden biriside sunumlardır. Sunumlar fotoğraf, ses, video ve metin vb. nesnelere kullanmaya imkân vermektedir. Sunumlarda yer alan görsel ve işitsel uyaranlar öğretim sürecine katkı sağlayabilir. Bu sebeple öğretmenler tarafından genellikle öncelikli tercih sebebi olur. Burada hemen belirtmek gerekir ki öğrencilerin süreç boyunca pasif olduğu

sunum kullanımı geleneksel anlatım yöntemiyle benzer sonuçlar doğurabilir. Bu bakımdan sunumlar dikkatli, özenli ve ilgi çekici bir şekilde hazırlanmalı; öğretim sürecinde öğrencilerin de aktif olmasına önem verilmelidir.

Tablo 10. Web 2.0 Sunum Araçlarını Kullanım Sıklıkları

	S	%	
Sunum Araçları	Kullanmam	18	13,5
	Bazen kullanım	44	33,1
	Her zaman kullanım	71	53,4
	Toplam	133	100

Tablo 10'da görüleceği üzere araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin %33,1'i sunum araçlarını bazen kullandığını, %53,4'ü ise her zaman kullandığını belirtmiştir. Buna göre araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin büyük bir kısmı (bazen cevabını verenlerle birlikte %86,5) sunum araçlarını kullandığını ifade etmiştir. Bu oran oldukça yüksektir. Bu verilere göre DKAB öğretmenlerinin ihtiyaç duyduklarında sıklıkla sunum araçlarından yararlandıkları söylenebilir. Öte yandan sunum araçlarını kullanmayanların (%13,5) durumu bilgisayar becerilerinin zayıf olmasından veya okullarında donanım eksikliği yaşanmasından kaynaklanabilir. Bu durum öğrenciler açısından önemli bir kayıptır.

1998 yılında yapılan bir araştırmada sunum kullanan öğretmene rastlanmamıştır (Uçar, 1998, s. 52). 2010 yılında yapılan bir araştırmada ise DKAB öğretmenlerinin %21,1'inin çok az, %24,2'sinin bazen, %28,4'ünün çoğu zaman ve %11,6'sının her zaman bilgisayar ve slayt kullandığı bulgusuna ulaşılmıştır (Özdemir, 2010, s. 80). Bu araştırma sonuçları Tablo 10'da yer alan verilerle birlikte değerlendirildiğinde zaman içerisinde öğretmenlerin sunum kullanımının belirli bir oranda arttığı söylenebilir. Özellikle derslerinde her zaman sunum kullanan öğretmenlerin oranı tablo 10'da görüleceği üzere %53,4'e yükselmiştir. Bu durum Fatih projesi ile birlikte okulların yeterli teknolojik imkânlarla kavuşması ve etkileşimli tahtaların yaygınlaşması ile açıklanabilir.

Din öğretimi etkinliklerinde kullanılacak materyallerden birisi de eğitsel oyunlardır. Özellikle küçük yaş gruplarının en önemli etkinliklerinden biridir. Çocukların birçok yönden (bedensel, zihinsel, ahlaki) gelişimini sağlar (Gürer & Arslan, 2017, s. 89). Bu sebeple öğretim sürecinde kullanılacak en uygun materyallerden biridir. Eğitsel oyunlar; öğrencilerin problem çözebilme, gruplayabilme, hipotez kurabilme, analiz yapabilme ve senteze varabilme gibi zihinsel becerilerinin geliştirilmesine katkıda bulunabilir (M. Korkmaz, 2021, s. 204).

Tablo 11. Web 2.0 Oyun Araçlarını Kullanım Sıklıkları

	S	%	
Oyun Araçları	Kullanmam	27	20,3
	Bazen kullanım	67	50,4
	Her zaman kullanım	39	29,3
	Toplam	133	100

Tablo 11'de görüleceği üzere araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin %50,4'ü bu araçları bazen kullandığını, %29,3'ü ise her zaman kullandığını belirtmiştir. Buna göre araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin büyük çoğunluğu (bazen cevabını verenlerle birlikte %79,7) oyun araçlarını kullandığını ifade etmiştir. Bu durumda araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin büyük bir kısmının eğitsel

oyunların önemini kavradıkları ve onlardan yararlanmaya çalıştıkları söylenebilir. Öte yandan eğitsel oyunları kullanmayan (%20,3) DKAB öğretmenlerinin, eğitsel oyunların önemini yeterince kavrayamadıkları ya da öğretim sürecinde eğitsel oyun kullanımını ihtiyaç olarak görmedikleri söylenebilir. Eğitsel oyunların sınıf içinde yeterince kullanılmamasının bir başka nedeni, öğretmenlerin sınıf yönetimi konusunda endişe duymaları olabilir. Nitekim eğitsel oyunların öğretim sürecine entegrasyonunda sınıf yönetimine hâkim olmak önemlidir. Örneğin kalabalık sınıflarda eğitsel oyun kullanımı güçleşebilir.

2007 yılında yapılan bir araştırmada DKAB öğretmenlerinin %24,1'inin seyrek de olsa bilgi/oyun kartlarını kullandığı saptanırken (G. Korkmaz, 2007, s. 57), 2010 yılında yapılan bir araştırmada ise DKAB öğretmenlerinin %6,3'ünün çok az, %10,5'inin bazen bilgi/oyun kartlarını kullandığı bulgusuna ulaşılmıştır (Özdemir, 2010, s. 84). Tablo 11'de yer alan veriler geçmiş yıllarda yapılan araştırmalarla birlikte değerlendirildiğinde, zaman içerisinde öğretmenlerin oyun araçları kullanımının belirli bir oranda arttığı söylenebilir. Bu durum internetin hemen her okulda bulunması ve dijital eğitsel oyun materyallerinin artması ile ilişkili olabilir. Bununla birlikte eğitsel oyun kullanımına dair öğretmen algılarının olumlu yönde değiştiği de söylenebilir.

Din öğretimi faaliyetlerinde, uygulanan yöntem/tekniklerin ne derece başarılı olduğunu tespit etmek için ölçme ve değerlendirmeye ihtiyaç duyulur. Bu sayede hangi konularda eksik öğrenmelerin olduğu, hedef kazanımların ne ölçüde gerçekleştiği, yanlış öğrenmelerin neler olduğu gibi hususlar belirlenebilir.

Tablo 12. Web 2.0 Ölçme Değerlendirme Araçlarını Kullanım Sıklıkları

	S	%
Kullanmam	30	22,6
Bazen kullanım	54	40,6
Her zaman kullanım	49	36,8
Toplam	133	100

Tablo 12'de görüleceği üzere araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin %40,6'sı ölçme değerlendirme araçlarını bazen kullandığını, %36,8'i ise her zaman kullandığını belirtmiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu (bazen cevabını verenlerle birlikte %77,4) ölçme değerlendirme araçlarını kullandığını ifade etmiştir. Bu oran oldukça yüksek ve önemli bir bulgudur. Bu durumda araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin öğretim sürecinde ölçme değerlendirme araçlarından önemli ölçüde yararlanmaya çalıştıkları söylenebilir. Bu araçların doğru kullanımı öğretmen ve öğrencilere fayda sağlayabilir. Örneğin; bireysel öğrenme, tekrar etme imkânı, öğretimi değerlendirme ve hızlı geri bildirim bunlardan sadece bir kaçıdır. Öte yandan Web 2.0 ölçme değerlendirme araçlarını kullanmayan (%22,6) DKAB öğretmenlerinin geleneksel anlayışla bu işlemleri gerçekleştirdikleri ve günümüz teknolojisinden yararlanmadıkları söylenebilir. Yapılan bir araştırmada, çevrim içi sınav uygulamasının teknoloji destekli olması, anlık dönüt alınması, yanlışların hemen görülmesi, notların hızlı bir şekilde öğrenilmesi gibi özellikleriyle öğrencileri hoşnut ettiği bulgusuna ulaşılmıştır (Ö. Korkmaz vd., 2019, ss. 31-33). Dolayısıyla bu araçları kullanmayan DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 ölçme değerlendirme araçlarına ilişkin bilgi, beceri ve tutumlarını geliştirmelerinin faydalı olacağı söylenebilir.

Din öğretimi etkinliklerinde kullanılabilir görsel materyallerden birisi de kavram haritalarıdır. (Akyürek, 2015, ss. 37-38). Kavram haritalarının din öğretimi sürecine pek çok katkısı vardır. Kavram haritaları bilgilerin zihinde daha somut ve örgütlü bir şekilde düzenlenmesine yardım eder (M. Korkmaz, 2021, s. 164). Öğrencileri kendi öğrenmeleri üzerinde düşündürmek, bilgiyi örgütlemek, öğrenci-öğrenci, öğretmen-öğrenci etkileşimi ve iş birliğini sağlamak amacıyla kavram haritaları kullanılabilir (Akyürek, 2003, s. 82).

Tablo 13. Web 2.0 Kavram Haritası ve Diyagram Araçlarını Kullanım Sıklıkları

	S	%	
Kavram Haritası ve Diyagram Araçları	Kullanmam	33	24,8
	Bazen kullanım	55	41,4
	Her zaman kullanım	45	33,8
	Toplam	133	100

Tablo 13'te görüleceği üzere araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin %41,4'ü kavram haritası ve diyagram araçlarını bazen kullandığını, %33,8'i ise her zaman kullandığını belirtmiştir. Buna göre araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin büyük bir kısmı (bazen cevabını verenlerle birlikte %75,2) kavram haritası ve diyagram araçlarını kullandığını ifade etmiştir. Bu araçları kullanan öğretmenlerin, öğrencilerin öğrenme yaşantılarını daha etkili hale getirmeye çalıştıkları söylenebilir. Öte yandan bu araçların kullanılmaması öğrencilerin görsel öğrenmeleri açısından bir kayıp olarak görülebilir.

Tablo 13'te görüleceği üzere kavram haritası araçlarını kullanmayanların oranı %24,8'dir. Daha önce yine Adana ilinde yapılan bir araştırmada DKAB öğretmenlerinin %24,1'inin resim, afiş ve kavram haritası gibi araçları hiç kullanmadıkları bulgusuna ulaşılmıştır (Demir, 2008, ss. 61-62). Farklı zamanlarda yapılan bu iki araştırmanın sonuçlarından hareketle, aradan uzun bir zaman geçmesine rağmen, kavram haritalarının din öğretimi sürecindeki önemini yeterince kavranmadığı ya da bu araçların kullanımı konusunda öğretmenlerin kendilerini yeterince geliştirmedikleri şeklinde bir yorum da yapılabilir.

Din öğretimi etkinliklerinde kullanılabilir materyallerden bir diğeri ise animasyonlardır. Animasyonlar ile bilgiye; görüntü, hareket ve ses kazandırmak mümkündür. Animasyonlar soyut, zor ve karmaşık olan bilgilerin daha somut, anlaşılabilir kılınmasına yardımcı olur. Öğretim süreçlerinde kullanımı öğrencilerin derse olan ilgisini artırabileceği gibi, öğretim sürecinin daha zevkli ve eğlenceli geçmesine katkı sağlayabilir. Animasyonlar küçük yaş gruplarında bilgilerin kolay hatırlanması ve akılda daha kalıcı olması konusunda öğretim sürecini destekleyebilir.

Tablo 14. Web 2.0 Animasyon Araçlarını Kullanım Sıklıkları

	S	%	
Animasyon Araçları	Kullanmam	40	30,1
	Bazen kullanım	58	43,6
	Her zaman kullanım	35	26,3
	Toplam	133	100

Tablo 14'te görüleceği üzere araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin %43,6'sı animasyon araçlarını bazen kullandığını, %26,3'ü ise her zaman kullandığını belirtmiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir kısmı (bazen cevabını verenlerle birlikte %69,9) animasyon araçlarını

kullandığını ifade etmiştir. Din öğretiminde animasyonların kullanılması, öğretmenlerin öğretim sürecinde materyal çeşitliliğini artırmayı amaçladıklarına işaret edebilir. Bu durum din öğretimi sürecinin etkili ve verimli bir şekilde gerçekleşmesine katkı sağlayabilir. Öte yandan animasyon araçlarını kullanmayan (% 30,1) DKAB öğretmenlerinin durumu ise dersin hedef/kazanımına uygun animasyon bulamamaları veya animasyon oluşturma becerilerinin zayıf olması ile açıklanabilir. Ayrıca bu araçları kullanmamaları kişisel bir tercih olabileceği gibi teknik yetersizliklerden de kaynaklanabilir.

Yapılan bir araştırmada ilkokul/ortaokul DKAB dersinde görsel etkinlik ve animasyon kullanımının değer eğilimine etkisi incelenmiştir. Araştırmada değer kazandırma konusunda geleneksel yöntemle işlenen derslere göre, animasyon destekli işlenen derslerin daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Bulut, 2022, ss. 62-63). Diğer bir araştırmada ise çizgi filmlerin çocuklar tarafından çokça izlendiği ve çocuklar için önemli bir eğitim aracı olduğu ifade edilmektedir (Yorulmaz, 2013, ss. 438-439). Bu araştırmalar din öğretiminde animasyon kullanımının etkili olduğuna işaret etmektedir.

Sosyal medya araçları din eğitimcileri açısından düşünüldüğünde okul haricinde de öğrencilere ulaşma imkânı verir. Sosyal medya araçları sayesinde öğrenciler herhangi bir yerde, mekândan bağımsız olarak öğretim materyalleriyle buluşabilir.

Tablo 15. Web 2.0 Sosyal Medya Araçlarını Kullanım Sıklıkları

	S	%	
Sosyal Medya Araçları	Kullanmam	45	33,8
	Bazen kullanırım	48	36,1
	Her zaman kullanırım	40	30,1
	Toplam	133	100

Tablo 15'te görüleceği üzere araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin %36,1'i söz konusu araçları bazen kullandığını, %30,1'i ise her zaman kullandığını belirtmiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük bir kısmı (bazen cevabını verenlerle birlikte %66,2) sosyal medya araçlarını kullandığını ifade etmiştir. Bu durumda araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin önemli bir bölümü din öğretimi faaliyetlerinde sosyal medya araçlarından yararlanmaya çalışmaktadır şeklinde bir yorum yapılabilir. Bu sayede din öğretimi faaliyetleri sadece okulla sınırlı kalmayıp, bu platformlar aracılığıyla birçok yerde, esnek zaman dilimlerinde de gerçekleştirilebilir. Bu bulgu önemlidir. Ancak sosyal medyada yanlış bilgilerin de hızla yayıldığı düşünüldüğünde, öğretmenlerin daha dikkatli olmaları gerekmektedir. Ayrıca hatalı, eksik ya da yanlış bilgilerin öğrencilerin yanlış öğrenmelerine zemin hazırlayabileceği de unutulmamalıdır. Bu noktada, öğrenci mahremiyeti korunmalı, yanlış bilgi içerikleri önlenmeli ve sosyal medya bağımlılığına sebep olabilecek davranışlardan kaçınılmalıdır. Söz konusu araçları kullanmam diyen öğretmenlerin oranı % 33,8'dir. Bu noktada söz konusu öğretmenlerin biraz da yukarıda sözü edilen mahzurlarından dolayı bu araçları tercih etmedikleri savunulabilir.

Din öğretimi etkinliklerinde kullanılacak görsel materyallerden biri de infografiklerdir. İnfografik, bilginin grafiksel bir şekilde sunulmasına yardımcı olan materyal olarak tanımlanabilir. Bu sayede bilgi daha sade, anlaşılır ve kolay hale gelmektedir. İnfografiklerle sunulan bilgilerin akılda kalıcılığı artırdığı ve daha etkili olduğu söylenebilir. İnfografiklerin okul ve sınıf panolarında kullanılabilmesi (Yavuz, 2020, s. 763), interaktif infografiklerin; derse karşı başarı, tutum ve motivasyonu

artırmada geleneksel öğrenme yöntemlerine göre daha etkili olduğu (Yıldırım & Perdahçı, 2019, ss. 449-460) alanyazında ifade edilmektedir.

Tablo 16. Web 2.0 İnfografik Araçlarını Kullanım Sıklıkları

	S	%	
İnfografik Araçları	Kullanmam	56	42,1
	Bazen kullanım	49	36,8
	Her zaman kullanım	28	21,1
	Toplam	133	100

Tablo 16’da görüleceği üzere araştırmaya katılan öğretmenlerin %36,8’i infografik araçlarını bazen kullandığını, %21,1’i ise her zaman kullandığını belirtmiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısından fazlası (bazen cevabını verenlerle birlikte %57,9) infografik araçlarını kullandığını ifade etmiştir. Öğretim materyallerinin hızla dijitalleştiği günümüz dünyasında (Fatih projesiyle birlikte) öğretmenlerin tamamına yakınının infografikleri kullanması beklenebilir. Zira infografikler, etkileşimli tahtalarda kullanılacak en ideal dijital öğretim materyallerinden birisidir. Ancak tablo 16’da görüleceği üzere %42 oranında bir öğretmen grubu bunları hiç kullanmadığını söylemektedir. Bu bağlamda DKAB öğretmenlerinin bu araçların kullanımı konusunda yeterince bilgiye sahip olmadığı ya da önemini yeterince kavrayamadığı söylenebilir. Kuveyt’te gerçekleştirilen bir araştırmada infografiklerin dördüncü sınıf öğrencilerindeki dini kavramların gelişimi üzerindeki etkisi araştırılmış ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre infografiklerin dini kavramların doğru anlaşılmasına ve kavramlar arası ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olduğu ifade edilmiştir (Altamimi, 2021, s. 167).

Artırılmış ve sanal gerçeklik uygulamaları son yıllarda gelişmekte olan en popüler teknolojilerdendir. Eğitim öğretim faaliyetlerinde bu teknolojilerin kullanılması, öğrencilerin yaratıcılık becerilerini ve hayal gücünü geliştirebileceği gibi öğrenmeyi de kolaylaştırabilir.

Tablo 17. Web 2.0 Artırılmış ve Sanal Gerçeklik Araçlarını Kullanım Sıklıkları

	S	%	
Artırılmış ve Sanal Gerçeklik Araçları	Kullanmam	92	69,2
	Bazen kullanım	28	21,1
	Her zaman kullanım	13	9,8
	Toplam	133	100

Tablo 17’de görüleceği üzere araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin %21,1’i artırılmış ve sanal gerçeklik araçlarından bazen yararlandığını, %9,8’i ise her zaman yararlandığını söylemiştir. DKAB öğretmenlerinin çoğu (%69,2) artırılmış ve sanal gerçeklik araçlarını kullanmadığını belirtmiştir. Bu veriler, yenilikçi teknolojilerin kullanımı konusunda ilerleme kaydedilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu teknolojilerin yeni gelişmekte olduğu ve yüksek maliyet içerdiği düşünülürse, DKAB öğretmenlerinin bu teknolojiye henüz adapte olamamaları normal karşılanabilir. Ayrıca DKAB öğretmenleri bu teknolojilerle ilgili materyal bulma sorunu da yaşıyor olabilirler.

Genellikle uzaktan eğitim ve örgün eğitimi desteklemek amacıyla Web 2.0 LMS araçları kullanılmaktadır. Öğrenme yönetim sistemleri (LMS), öğretmenler için duyuru yapma, materyal paylaşma ve iletişim kurma gibi olanaklar sağlamaktadır (Lonn & Teasley, 2009, s. 686). DKAB

öğretmenlerinin EBA haricindeki LMS platformlarını ne sıklıkta kullandıkları araştırılmak istenmiştir. Çünkü araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin hemen hemen tamamı Covid-19 pandemi sürecinde EBA'yı aktif olarak kullanmıştır.

Tablo 18. Web 2.0 LMS Araçlarını Kullanım Sıklıkları

	S	%	
LMS Araçları (EBA Hariç)	Kullanmam	102	76,7
	Bazen kullanım	18	13,5
	Her zaman kullanım	13	9,8
	Toplam	133	100

Tablo 18'de görüleceği üzere araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin %76,7'si LMS araçlarını kullanmadığını, %13,5'i bazen kullandığını, %9,8'i ise her zaman kullandığını belirtmiştir. Buna göre araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin çoğu (%76,7) EBA haricindeki LMS araçlarını kullanmadığını ifade etmiştir. Bu durum DKAB öğretmenlerinin pandemi sürecinde kullandıkları EBA platformunun dışında başka platformları kullanmayı ihtiyaç olarak görmedikleri şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan DKAB öğretmenlerinin LMS araçları kullanımı konusunda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmamaları veya bu araçların öğrencilere karmaşık gelmesi LMS araçlarının kullanımını kısıtlıyor olabilir.

Araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin (bazen cevabını verenlerde dâhil olmak üzere) Web 2.0 araçlarından; fotoğraf araçlarını %88, video araçlarını %87.2, sunum araçlarını %86.5, oyun araçlarını %79.7, ölçme değerlendirme araçlarını %77.4, kavram haritası ve diyagram araçlarını %75.2, animasyon araçlarını %69.9, sosyal medya araçlarını %66.2, infografik araçlarını %57.9, artırılmış ve sanal gerçeklik araçlarını %30.9, (EBA haricindeki) LMS araçlarını %23.3 oranında kullandıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Yukarıdaki veriler birlikte değerlendirildiğinde DKAB öğretmenlerinin din öğretiminde Web 2.0 araçlarını ve dijital materyalleri kullanmaya önem verdikleri söylenebilir. Ayrıca DKAB öğretmenlerinin, öğrencilerin teknoloji çağında büyüdüklerini göz önünde bulundurdıkları, öğretim sürecinde etkileşimi artırmak için bu araçları kullanmaya çaba gösterdikleri söylenebilir. Ancak infografik araçları kullanımının (%57.9), diğer görsel araçlara (fotoğraf, video, sunum) göre daha az yaygın olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, DKAB öğretmenlerinin infografik hazırlama ve kullanımı konusunda yeterince bilgiye sahip olmamaları veya bu konuda yeterli eğitim almamış olmaları olabilir. Ayrıca infografik araçlarını kullanmak diğer görsel araçlara göre daha fazla zaman alabileceği gibi daha teknik bilgiler gerektiriyor olabilir.

Öte yandan araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin sadece %30.9'u artırılmış ve sanal gerçeklik araçlarını kullanmaktadırlar. Bunun nedeni yukarıda da ifade edildiği gibi bu teknolojilerin yeni gelişmekte olması, yüksek maliyet içermesi veya öğretmenlerin bu teknolojilerin önemini henüz tam olarak kavrayamamaları olabilir. Ayrıca EBA haricindeki LMS araçlarının düşük oranda (%23.3'ü) kullanılması, öğretmenlerin LMS araçlarının önemini yeterince kavrayamadığına işaret edebilir. Bununla birlikte, yukarıda da ifade edildiği gibi pandemi sürecinde DKAB öğretmenlerinin hemen hemen tamamının EBA platformundan yararlanmış olması, başka platformları kullanmayı ihtiyaç olarak görmedikleri şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu durum, öğretmenlerin diğer LMS platformlarının potansiyel faydalarını göz ardı etmelerine neden olabilir. Bu durumda, öğretmenlerin diğer LMS

araçlarını kullanmayı öğrenmeleri ve farklı platformların sağladığı avantajları değerlendirmeleri, öğretim sürecindeki çeşitliliği artırabilir.

5. DKAB Öğretmenlerinin Web 2.0 Araçlarını Kullanma Amaçları

Araştırma katılımcılarının Web 2.0 araçlarını hangi amaçla kullandıklarını tespit edebilmek amacıyla Web 2.0 aracı kategorisine göre kullanım amaçları ile ilgili işaretlemeler yapmaları istenmiştir. Bu sorudan elde edilen veriler analiz edilerek tablo halinde aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 19. Web 2.0 Araçlarını Kullanım Amaçları

Web 2.0 Kullanım Amacı	Dikkat Çekme	Kalıcı Öğrenme	Eğlenceli Ders İşleme	Geri Bildirim	Dersten Artan Zamanı Değerlendirme	Kullanmıyorum
Fotoğraf Araçları	96	73	71	25	19	16
Video Araçları	72	91	77	31	34	17
Kavram Haritası ve Diyagram Araçları	44	80	43	25	9	33
İnfografik Araçları	42	53	33	17	14	56
Sunum Araçları	65	92	61	35	17	18
Animasyon Araçları	48	54	76	20	28	40
Oyun Araçları	42	54	86	36	27	27
Ölçme Değerlendirme Araçları	23	46	28	70	17	30
Sosyal Medya Araçları	55	46	58	28	23	45
Artırılmış ve Sanal Gerçeklik Araçları	20	22	24	13	11	92
LMS Araçları	14	17	15	10	7	102
Toplam	521	628	572	310	206	

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarını kullanma amaçlarıyla ilgili olarak, din öğretimi sürecinde etkili ve verimli bir öğrenme ortamı oluşturmak, öğrencilerin dikkatini çekerek kalıcı öğrenmeler sağlamak ve öğrenme sürecini eğlenceli bir hale getirmek şeklindeki hususları öne çıkardıkları anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra DKAB öğretmenleri, öğretim sürecinde geri bildirim kolaylaştırmak amacıyla da Web 2.0 araçlarını kullandıklarını söylemişlerdir.

Tablo 19’da görüleceği üzere DKAB öğretmenleri en çok “dikkat çekme” amaçlı olarak fotoğraf, video ve sunum araçlarını kullanmaktadır. Fotoğraf, video ve sunumlar, öğrencilerin birden fazla duyu organına hitap ederek dikkatlerini çekmek için etkili araçlardır. Dolayısıyla DKAB öğretmenlerinin bu araçların kullanım amacının farkına vardığı söylenebilir. Bunlar, öğrencilerin derse olan konsantrasyonunu artırabileceği gibi merak uyandırıcı olabilir. Ayrıca bu araçların etkili ve doğru bir şekilde kullanımı öğrencilerin dikkatinin dağılmasını da önleyebilir. Öte yandan bu araçların gereğinden fazla kullanılması sakıncalı olabilir. Böyle bir durumda öğretim süreci olumsuz etkilenebilir ve öğrencilerin öğrenme becerileri azalabilir. Bunun için bu araçların dengeli bir şekilde kullanılması son derece önemlidir.

Araştırmaya katılan DKAB öğretmenleri “kalıcı öğrenmeyi sağlamak” amacıyla sunum, video, kavram haritası ve diyagram araçlarını kullanmaktadır. Bu araçların ortak özellikleri görselleştirmeyi ön plana çıkarmalarıdır. Görselleştirme sayesinde öğrenciler daha hızlı bir şekilde öğrenebilir. Ayrıca bu araçlar sayesinde güç ve karmaşık olan konular basitleştirilerek sunulabilir. Tüm bu özellikler kalıcı

öğrenmeye katkı sağlayabilir. Ancak bu araçların etkili bir şekilde kullanılması için aşırıya kaçılmaması gerekmektedir. Eğer görsel uyarıcılar çok yoğun olarak kullanılırsa öğrenciler gerçek öğrenme sürecinden uzaklaşabilir. Bu durum öğretim materyalinin özüne inilmesini engelleyebilir.

Araştırmaya katılan DKAB öğretmenleri “eğlenceli ders işlemek” amacıyla oyun, video ve animasyon araçlarını kullanmaktadır. Özellikle animasyon ve oyunlar sayesinde öğrencilerin eğlenerek ve zevk alarak öğrenmeleri sağlanabilir. Eğitsel oyunlar öğrencilerin öğretim sürecine aktif katılımını sağlayabilir. Ayrıca öğrencilerin yaratıcı düşünme, sorumluluk alma, kurallara uyma ve sorun çözme gibi birçok yönden gelişimine katkısı olabilir. Diğer taraftan eğitsel oyunların sürekli kullanılması öğrenme hedeflerinin gerçekleşmesine engel olabilir. Bu durumda eğitsel oyunların diğer öğretim materyalleriyle birlikte kullanılması ve dengeli bir yaklaşım benimsenmesi önemlidir.

Araştırmaya katılan DKAB öğretmenleri geri bildirim amacıyla ölçme ve değerlendirme araçlarını kullanmaktadırlar. Bu bulgu, DKAB öğretmenlerinin öğrenci başarılarını izlemek ve öğretim sürecini ölçme değerlendirme işlemi sonucuna göre ayarlamaları için oldukça önemlidir. Bu durumda değerlendirme sonucuna göre derste kullanılan öğretim yöntemi, teknolojisi veya öğretim materyali değişiklik gösterebilir.

Son olarak araştırmaya katılan DKAB öğretmenleri dersten artan zamanı değerlendirmek amacıyla video, animasyon ve oyun araçlarını kullanmaktadırlar. DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 kullanım amaçlarıyla ilgili farklı amaçları işaretlemeleri mümkün olduğu halde “dersten artan zamanı değerlendirmek” ifadesini tercih etmeleri, onların zamanı verimli kullanma konusunda sorun yaşadıklarını, bu araçların kullanım amacı konusunda yeterince bilinçli olmadıklarına işaret olarak görülebilir. Nitekim öğretim sürecinde kullanılan araçların tamamının öğrenme sürecine katkı sağlamak amacıyla kullanılması gerekmektedir. Dolayısıyla iyi planlanmış bir din öğretimi sürecinde “dersten artan zaman” diye bir şeyin söz konusu olmayacağı söylenebilir. Ancak yine de bu kategorideki öğretmenlerin, öğrencilerin görsel ve işitsel hafızalarına hitap ettikleri söylenebilir. Öte yandan video ve animasyon gibi araçların gereğinden fazla kullanılması, öğrenme sürecini olumsuz etkileyebilir. Öğrencilerin yoğun bir şekilde görsel ve işitsel uyarılara maruz kalmaları dikkat dağınıklığı, konsantrasyon bozukluğu gibi problemlere sebep olabilir.

Tüm bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde DKAB öğretmenlerinin öğrencilerin öğrenme yaşantılarını zenginleştirmek için çeşitli araçlardan farklı amaçlarla yararlandıkları söylenebilir. Ayrıca bu bulgu, DKAB öğretmenlerinin farklı öğretim materyallerini kullanmaya açık olduğuna işaret olarak görülebilir. Bu durumda, DKAB öğretmenlerinin sadece geleneksel yöntemleri kullanmaktan ziyade güncel öğretim teknolojilerinden yararlanmaya çalıştıkları ve öğrenme hedeflerine en uygun aracı seçmek için çaba sarf ettikleri söylenebilir.

Sonuç

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarını tanıma durumlarını, hangi Web 2.0 araçlarını ne sıklıkta ve hangi amaçla kullandıklarını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmanın sonuçlarına göre, DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarına yönelik yüksek bir

farkındalıklarının olduğu ve bunları kullanım sıklıklarının genel olarak yüksek düzeyde olduğu anlaşılmıştır.

Araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun Web 2.0 araçları konusunda belirli düzeyde bilgi sahibi olduğu ve kendilerini bu konuda geliştirmeye çalıştıkları söylenebilir. DKAB öğretmenleri; Kahoot, Google Slaytlar, Google Drive, Canva vd. gibi Web 2.0 araçlarından yararlanmaya çalışmaktadırlar. Diğer taraftan katılımcıların yaklaşık %23'ünün Web 2.0 araçları konusunda yanlış bilgi sahibi olduğu ya da bu araçların kullanımı konusunda bilgisi olmadığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin büyük bir bölümü (%92,48) Web 2.0 araçlarının çeşitli gerekçelerle (kalıcı öğrenme, çağa ayak uydurma, dikkat çekme, verimli-eglenceli ders işleme, eğitim ortamını zenginleştirme, birden fazla duyu organına hitap etme, geri bildirim, ders dışında eğitim, öğrenci motivasyonunu artırma, zaman ve maliyet tasarrufu vb.) din öğretimi faaliyetlerinde kullanılması gerektiğini, bunun bir ihtiyaç olduğunu belirtmektedirler. Araştırma bulguları, yakın zamanda yapılan başka bir araştırmayla uyumlu bir şekilde eğitimde teknoloji kullanımının önemine (Can vd., 2023, s. 9) işaret etmektedir. Bu bağlamda söz konusu öğretmenlerin bahsi geçen araçların işlevleri konusunda belirli bir farkındalığa sahip oldukları ve eğitimde teknoloji kullanımını önemsedikleri söylenebilir.

Araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin büyük çoğunluğu (%51,9) Web 2.0 araçlarını üretici olarak değil, tüketici olarak kullanmaktadır. Web 2.0 araçları ile öğretim materyali üretebilen öğretmenlerin oranı %34,6'dır. Bu durumda Web 2.0 araçları konusunda yeterli eğitim almayan öğretmenlerin hazır materyallere yöneldiği söylenebilir. Ayrıca bu bulgu, DKAB öğretmenlerinin önemli bir kısmının Web 2.0 araçlarıyla öğretim materyali hazırlama konusunda kendilerini geliştirmedikleri veya çaba sarf etmedikleri şeklinde yorumlanabilir. Hâlbuki gelişen teknolojik imkânlar sayesinde DKAB öğretmenlerinin daha fazla materyal üretme çalışmaları yapması, bu konuda ilerleme kaydetmeleri beklenmektedir. Özellikle dijital öğretim materyali üretimi konusunda öğretmenlerin kendilerini geliştirmesi gerekmektedir.

Araştırmaya katılan DKAB öğretmenlerinin (bazen cevabını verenlerde dâhil olmak üzere) Web 2.0 araçlarından; fotoğraf araçlarını %88, video araçlarını %87.2, sunum araçlarını %86.5, oyun araçlarını %79.7, ölçme değerlendirme araçlarını %77.4, kavram haritası ve diyagram araçlarını %75.2, animasyon araçlarını %69.9, sosyal medya araçlarını %66.2, infografik araçlarını %57.9, artırılmış ve sanal gerçeklik araçlarını %30.9, (EBA haricindeki) LMS araçlarını %23.3 oranında kullandıklarını ifade ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre, DKAB öğretmenlerinin Web 2.0 araçlarının çoğunun kullanımı konusunda belli bir düzeyi yakalayabildikleri ancak artırılmış ve sanal gerçeklik araçlarından yararlanma konusunda beklenen düzeye gelemedikleri söylenebilir. Benzer şekilde EBA haricindeki LMS araçlarının da din öğretiminde kullanımının yeterli düzeyde olmadığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan DKAB öğretmenleri dikkat çekme amaçlı olarak en çok fotoğraf, video ve sunum araçlarını; kalıcı öğrenme amaçlı olarak sunum, video, kavram haritası ve diyagram araçlarını; eğlenceli ders işlemek amacıyla oyun, video ve animasyon araçlarını; geri bildirim amacıyla ölçme ve

değerlendirme araçlarını; dersten artan zamanı değerlendirmek amacıyla video, animasyon ve oyun araçlarını kullanmaktadırlar.

Sonuç olarak geçmiş yıllara kıyasla DKAB öğretmenleri dijital öğretim materyallerinden ve Web 2.0 araçlarından faydalanma bakımından daha iyi bir durumda bulunmaktadırlar. DKAB öğretmenlerinin, Web 2.0 araçlarını kullanarak derslerini zenginleştirmeye çalıştıkları, etkili öğretimi artıracak araçlardan yararlandıkları, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurdıkları söylenebilir. Diğer taraftan DKAB öğretmenleri, artırılmış ve sanal gerçeklik araçlarıyla (EBA haricindeki) LMS araçlarından yeterince faydalanmamakta, faydalandıkları diğer araçları da genelde tüketici olarak kullanmaktadırlar. Bu durumda DKAB öğretmenlerine yönelik “Web 2.0 araçlarıyla materyal üretme” konulu mahalli hizmet içi eğitim kursları düzenlenmesi önemli bir ihtiyaçtır. Bu eğitimlerin yüz yüze ve uygulamalı olarak yapılması öğretmenlerin gelişimine önemli ölçüde katkı sağlayabilir. Web 2.0 araçlarından haberdar olmayan öğretmenlere yönelik; bu araçların kullanımıyla ilgili dergi, kitapçık vb. materyaller bilgilendirme amaçlı olarak dağıtılabilir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni, Erciyes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Kurulu’ndan 22/02/2022 tarihinde alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akyürek, S. (2003). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Kavram Haritalarının Kullanımı. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), Article 3. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/29198/312591>
- Akyürek, S. (2015). *Din Öğretimi: Model, Strateji, Yöntem, Teknikler* (4. Basım). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Altamimi, B. (2021). A Program for Teaching Islamic education Using Infographic Technology to Develop Religious Concepts among Fourth-Grade Pupils. *Journal of Research in Education and Psychology*, 36(2), 167-202. <https://doi.org/10.21608/mathj.2021.56238.1066>
- Altunkaynak, M. (2021). Din öğretiminde teknoloji kullanımı: Kahoot! örneği. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 1(24 Kasım Öğretmenler Günü Özel Sayısı), Article 24 Kasım Öğretmenler Günü Özel Sayısı. <http://www.uleder.com/index.php/uleder/article/view/13>
- Arıcı, İ. (2018). Din Dersi Öğretmeni Yetiştirme Faaliyetlerinin Dünü Ve Bugünü. *Journal of International Social Research*, 11(56), 877-884. <https://doi.org/10.17719/jisr.20185639056>
- Baltacı, A., & Aydın, Y. (2019). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Öğretim Yöntem ve Tekniklerine Yönelik Tutumları. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(1), Article 1. <https://dergipark.org.tr/en/pub/etad/issue/46499/487224>
- Bulut, N. (2022). *İlkokul/ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde animasyon ve görsel etkinlik kullanımının değer eğilimine etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi.
- Can, R., Sülun, O., Böçkün, M., & Duman, H. G. (2023). Öğretmenlerin eğitimde teknoloji kullanımına yönelik görüşleri. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), Article 5. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cihansumul/issue/76693/1279414>
- Çetin, Ü., & Mahiroğlu, A. (2008). ARCS motivasyon modeli uyarınca tasarlanmış eğitim yazılımının öğrencilerin akademik başarısına ve öğrenmenin kalıcılığına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(3), Article 3. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/856002>
- Çınar, F. (2016). Din Öğretiminde Öğretmen Yetiştirme Sorunu. *Journal of International Social Research*, 9(46), 493-513. <https://doi.org/10.17719/jisr.20164622617>
- Çukurbaşı, B., Çam, E., & Kıyıcı, M. (2022). Web 2.0, 3.0, 4.0... İlerlemenin Neresindeyiz? İçinde B. Çukurbaşı, E. Çam, & M. Kıyıcı (Ed.), *Öğretim Teknolojilerinde Web Araçları: Uygulamalar, Araştırmalar ve Eğilimler* (ss. 2-18). Pegem Akademi.
- Demir, R. (2008). *Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin derslerde araç-gereç kullanma bilgi ve alışkanlıkları (Adana örneği)* [Yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Demir, R. (2020). "Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretimi Dersi"nde artırılmış gerçeklik uygulamalarının öğrenci görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 20(1), Article 1. <https://doi.org/10.30627/cuilah.728433>

- Ekici, S., & Yılmaz, B. (2013). FATİH Projesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(2), Article 2. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tk/issue/48832/622078>
- Europe Internet Users and Population Statistics*. (t.y.). Geliş tarihi 02 Mart 2023, gönderen <https://www.internetworldstats.com/stats4.htm>
- Gürer, B., & Arslan, N. (2017). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Eğitsel Oyun Yöntemi ile Öğretimin Öğrenci Başarısına ve Derse Tutumuna Etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(34), Article 34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ded/issue/37287/430586>
- Karaman, S., Yıldırım, S., & Kaban, A. (2008). *Öğrenme 2.0 Yaygınlaşıyor: Web 2.0 Uygulamalarının Eğitimde Kullanımına İlişkin Araştırmalar ve Sonuçları*. XIII. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi / Prof. Dr. Niyazi Karasar* (27. bs). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Korkmaz, G. (2007). *İlköğretim II. kademedeki görev yapan din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretmenlerinin çalışma yapılarını kullanma durumları (Kayseri örneği)* [Yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Korkmaz, G. (2012). İlköğretim DKAB Dersi Öğretmenlerinin Öğretim Araç ve Materyallerini Kullanma Durumları (Kayseri Örneği). *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, 79-110.
- Korkmaz, M. (2017). Din Dersi Öğretmenlerinin Bir Öğretim Materyali Olarak Filmleri Kullanma Durumları. *Bilimname*, 2017(33), Article 33. <https://doi.org/10.28949/bilimname.345561>
- Korkmaz, M. (2018). İmam Hatip Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Materyal Geliştirme Durumları. *Bilimname*, 2018(35), Article 35. <https://doi.org/10.28949/bilimname.380607>
- Korkmaz, M. (2021). *Din Öğretimi Teknolojisi ve Materyal Geliştirme*. Kimlik Yayınları.
- Korkmaz, Ö., Vergili, M., Çakır, R., & Erdoğan, F. U. (2019). Plickers Web 2.0 Ölçme ve Değerlendirme Uygulamasının Öğrencilerin Sınav Kaygıları ve Başarıları Üzerine Etkisi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), Article 2. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gebd/issue/47331/518131>
- Köse, U., & Deperlioğlu, Ö. (2010). *Web 2.0 teknolojilerinin eğitim üzerindeki etkileri ve örnek bir öğrenme yaşantısı*. 12. Akademik Bilişim Konferansı, Muğla.
- Kutlu, M. O., Polat, Y., & Döşlü, A. (2014). Ortaöğretim 10. Sınıf Bilgi ve İletişim Teknolojileri Dersinde Web Tabanlı Portfolyo Kullanımı: Adana İlinde Bir Çalışma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), Article 1. <https://dergipark.org.tr/en/pub/cusosbil/358302>
- Lonn, S., & Teasley, S. D. (2009). Saving time or innovating practice: Investigating perceptions and uses of Learning Management Systems. *Computers & Education*, 53(3), 686-694. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2009.04.008>

- Özdemir, M. (2010). *İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Dkab Derslerinde Öğretim Materyali Hazırlama Ve Kullanma Durumu* [Yüksek lisans tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Özpinar, İ. (2020). Preservice Teachers' Use of Web 2.0 Tools and Perspectives on their Use in Real Classroom Environments. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 11(3), Article 3. <https://doi.org/10.16949/turkbilmat.736600>
- Tuzcuoğlu, N., & Hastürk, G. (2022). Kırsal alanda görev yapmakta olan sınıf öğretmenlerinin teknolojik okuryazarlıklarının incelenmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2022(19), Article 19. <https://doi.org/10.46778/goputeb.1084315>
- TÜİK Kurumsal. (2021, Ağustos 26). [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437)
- Uçar, R. (1998). *Lise din kültürü ve ahlak ders programlarının uygulanmasındaki problemler* [Yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Yavuz, V. (2020). İlköğretimde Eğitim Materyali Olarak İnfografik Kullanımı. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(2), Article 2. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.658844>
- Yeşiltaş, E., & Turan, R. (2015). Sosyal Bilgiler öğretimine yönelik geliştirilen bilgisayar yazılımının akademik başarı ve tutuma etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2015(5), Article 5. <https://dergipark.org.tr/en/pub/goputeb/381356>
- Yıldırım, Y. S., & Perdahçı, Z. N. (2019). Eğitimde interaktif infografik kullanımının öğrenci başarı, tutum ve motivasyonuna etkisi. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 9(3), Article 3. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tojdac/issue/46322/582151>
- Yorulmaz, B. (2013). Pepee çizgi filminin din ve değerler eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(24), 438-448. <https://kutuphane.marmara.edu.tr/dosya/kutuphane/form-files/382//1584006987.pdf>
- Yünkül, E. (2019). Çoklu Ortam Öğrenme Materyalinin Akademik Başarıya ve Kalıcılık Düzeyine Etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(2), Article 2. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.2701>.

BİLİM SANAT MERKEZLERİ PROGRAMLARINA YÖNELİK BEKLENTİLERİN İNCELENMESİ*

 Hayriye TORUNOĞLU^a

 Menderes ÜNAL^b

Özet

Bu çalışma, Bilim ve Sanat Merkezlerinde uygulanan programların öğrenci, öğretmen ve veli beklentilerine göre değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Araştırma 2020-2021 ve 2021-2022 eğitim-öğretim yılları içinde 5 farklı ilde (Aksaray, Kırşehir, Kırıkkale, Nevşehir, Niğde) bulunan Bilim ve Sanat Merkezi'nde öğrenim gören öğrenciler, veliler ve bu kurumlarda görev yapan öğretmenlerle yürütülmüştür. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma örneklemini belirlemede amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırma verileri araştırmacı tarafından hazırlanan BİLSEM Programları Değerlendirme Formu ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde MAXQDA programı kullanılmış ve veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; öğrencilerin BİLSEM programlarından beklentileri sosyal gelişim, akademik başarı ve kişisel gelişim başlıkları altında toplanırken, veli beklentileri akademik gelişim üzerine yoğunlaşmaktadır. Öğretmenlerin ise BİLSEM programlarından öğrenciye ve uygulamaya yönelik beklentileri olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrenci beklentilerinin çoğunlukla karşılandığı, öğretmenlerin ise zengin içerik ve esnek program olması yönündeki beklentilerinin karşılandığı görülmüştür. Velilerin öğrencilerin kişisel gelişimlerine katkı sağlaması konusundaki beklentilerinin karşılandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilim ve Sanat Merkezi, Beklenti, Özel yetenekli öğrenci, Program değerlendirme.

INVESTIGATION OF EXPECTATIONS FOR SCIENCE AND ART CENTERS PROGRAMS

Abstract

This study aims to evaluate the programs implemented in Science and Art Centers according to the expectations of students, teachers and parents. The research was conducted with students, parents and teachers working in SACs in 5 different cities (Aksaray, Kırşehir, Kırıkkale, Nevşehir, Niğde) during the 2020-2021 and 2021-2022 academic years. The study was carried out with the case study method, one of the qualitative research methods. Typical sampling method, one of the purposeful sampling methods, was used

* Bu çalışma, birinci yazarın Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunmuş olduğu doktora tezinin bir kısmından üretilmiştir.

^a Dr., Kırşehir Milli Eğitim Müdürlüğü, hayriyeturunoglu@gmail.com

^b Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, menderesunal@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 07.05.2023, Makale Kabul Tarihi: 21.06.2023

to determine the research sample. The research data were obtained with the SAC Programs Evaluation Form prepared by the researcher. The MAXQDA program was used in the analysis of the data and the data were analyzed with the content analysis method. According to the results of the study; while students' expectations from BİLSEM programs are grouped under the headings of social development, academic success and personal development, parent expectations focus on academic development. It has been revealed that teachers have expectations from BİLSEM programs towards students and practice. It was observed that the expectations of the students were mostly met, and the expectations of the teachers for a rich content and flexible program were met. It was concluded that the expectations of the parents about contributing to the personal development of the students were met.

Keywords: Science and Art Center, Expectation, Gifted student, Program evaluation.

Giriş

Eğitimin temel işlevi, bireysel potansiyele işlerlik kazandırmak üzere bireyin yeteneklerini geliştirmektir. Bu durum, eğitim süreçlerinin, bireylerin özel durumlarına göre düzenlenmesini gerektirmektedir. Günümüzde öğrenme sürecinde sorumluluk alabilen, eleştirel ve yaratıcı düşünebilme becerisine sahip nitelikli bireylerin yetiştirilmesi önem kazanmıştır.

21. yüzyılda eğitim bireysel farklılıkları da ele alarak bireylerin sahip olduğu özelliklere yönelik eğitim hizmetleri vermeyi hedeflemektedir. Örgün eğitim kapsamında verilen bu eğitim hizmetleri özel eğitim adı altında toplanmaktadır. Özel gereksinimi olan bireylere sunulan, bu alanda eğitim almış uzman personel ile uyarlanmış ve geliştirilmiş programlar yoluyla, öğrencilerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş çevre, uygun yöntem ve araç-gereçlerle sürdürülen eğitim biçimine özel eğitim denir (MEB, 2022).

Amerikan Ulusal Üstün Yetenekli Çocuklar Birliği (NASG, 2022) özel yetenekli bireyleri, entelektüel, yaratıcı, sanatsal, liderlik gibi alanlarda veya belirli akademik alanlarda yüksek başarıya sahip olduğunu kanıtlayan ve tam olarak gelişmek için okul tarafından normalde sağlanmayan hizmetlere ve faaliyetlere ihtiyaç duyan öğrenciler, çocuklar veya gençler olarak tanımlamıştır. Özel yetenekliler tarih boyunca toplumların önde gelen isimleri olarak birçok alanda toplumu yönlendirmiş ve büyük başarılarla imza atmıştır. Günümüzde de bilimin, teknolojinin, sanatın gelişmesine en büyük katkıyı sağlayan ve bu alanlarda önderlik etmeye devam edebilmektedir.

Normal gelişim gösteren öğrenciler için hazırlanmış olan eğitim programları, özel yetenekli öğrenciler için uygun olmamakta, hızlı öğrendikleri için okulda sıkılmakta ve bu nedenle motivasyonlarını kaybetmektedirler. Bu öğrenciler yeteneklerini geliştirebilecekleri farklı uygulamalarla desteklenmelidir (Ataman, 2003; Van Tassel-Baska & Stambaugh, 2005). Özel yetenekliler için hazırlanan programların temel amacı farklı yetenek alanlarında üstün potansiyele sahip olan bu bireylerin yeteneklerine en üst düzeyde işlerlik kazandırarak, bireylerin bu potansiyelinin kendileri, içinde yaşadıkları toplum ve insanlığın hizmetine sunmak olmalıdır (MEB, 1991).

Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) 1992 yılında üstün ve özel yetenekli öğrencilerin eğitimi için Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Üstün Yeteneklilerin Eğitimi Şubesine bağlı olarak kurulmuştur. Böylece 1980'li yıllarda yeniden gündeme gelmiş olan üstün yeteneklilerin eğitimi sorununa bir çözüm modeli olarak uygulamaya konulmuştur. 1993 yılında Bilim ve Sanat Merkezi uygulaması için Ankara, İstanbul, İzmir, Denizli ve Bayburt olmak üzere toplam 5 pilot il seçilmiştir. Bu pilot iller içerisinde ilk uygulama 1995 yılında Ankara ilinde gerçekleştirilmiştir. 17.09.1995 tarihinde Ankara'da Yasemin Karakaya Bilim ve Sanat Merkezi açılmıştır (Sezginsoy, 2007).

Bilim ve Sanat Merkezleri ilkokul, ortaokul ve lise çağındaki özel yetenekli öğrencilerin, bireysel yeteneklerinin farkında olmalarını ve kapasitelerini geliştirerek en üst düzeyde kullanmalarını sağlamak amacıyla açılmış olan özel eğitim kurumlarıdır. Öğrenciler örgün eğitim kurumlarındaki eğitimlerini aksatmayacak şekilde BİLSEM eğitimine devam ederler. MEB tarafından belirlenen bir süreç çerçevesinde BİLSEM'e öğrenci alımı gerçekleştirilir. BİLSEM'lerde görev yapacak öğretmenler Bakanlık tarafından yayımlanan yönerge doğrultusunda atanır. BİLSEM'lerde uygulanan programlar proje tabanlı ve disiplinler arası eğitim programlarıdır (MEB, 2019).

BİLSEM'lerde uygulanan programlar öğrencilerin örgün eğitim saatleri dışında planlanır. Ancak tatil dönemlerinde de eğitim ve kamplar düzenleyebilmektedirler. Eğitimler öğrencilere bire bir verilebildiği gibi grup eğitimi şeklinde de sürdürülebilir. BİLSEM'de eğitim ve öğretim hizmetleri özel yetenekli öğrencilerin potansiyelleri ilgileri göz önünde bulundurularak hazırlanan Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarına (BEP) göre yürütülmektedir. Uygulanan eğitim programı öğrencilerin devam ettikleri okullarda gördükleri eğitim programlarına aykırılık oluşturmayacak şekilde, bir bütün oluşturularak ve öğrenci merkezli olarak devam etmektedir. BİLSEM'lere devam eden öğrenciler ayrıca kendi okullarında da destek eğitim odasında eğitim görebilme hakkına sahiptir (MEB, 2019).

Eğitim programlarının, öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alması ve bunları karşılayabilecek amaçlar, içerik, eğitim ve sınav durumlarını kapsayacak şekilde tasarlanması, eğitim sürecinden istenilen sonuçların alınmasında etkili olacağı söylenebilir. Bununla birlikte beklentilerin akademik başarıyı artırdığı, öğrencilerin eğitim gördükleri kurumu sahiplendikleri ve böylece devamsızlık sorununu büyük ölçüde azalttığı ortaya konmuştur (Casanova vd., 2019). Öğrenci beklentilerinin bilinmesi öğretmenden beklenen tutum ve davranışların saptanmasına, öğrenme süreçlerinin planlanmasına ve eğitim programının niteliğinin geliştirilmesine katkı sağlaması bakımından önem taşıdığı ifade edilebilir.

Beklentiler artıkça kurumların değişim süreçlerini etkileyebilmektedir. Eğitimin temel ögesi olan öğrenci, kuşkusuz bu değişimden en çok etkilenen ögedir. Öğrenci merkezli eğitimin gereği tasarlanan yenileşme, yenileştirme çabalarının başarılı olmasıdır. Bu başarının sağlanmasının temel koşulu eğitim paydaşlarının beklentilerinin karşılanmasıdır. Birçok insanın düşüncesinde, çocuğuna daha iyi bir eğitim imkânı sunabilmenin var olduğu söylenebilir. Bu düşünceyle birlikte eğitim kurumlarından beklentiler artmıştır (Dönmez, 2006). Başarılı okulların en önemli özelliklerinden birisi yüksek beklentileri paylaşmaları ve ifade etmeleridir (Ensari, 2000).

BİLSEM'lerin sayılarının artması önemli bir gelişme olmakla beraber bu kurumların sayıları niceliksel olarak artarken niteliği de aynı doğrultuda artmakta mıdır? Son dönemlerde niceliksel gelişim hızla sağlanırken, niteliksel gelişim ihtiyaç haline gelmeye başlamıştır (Akarsu, 2004). Bu nedenle bu kurumlarda verilen eğitimin niteliği ve uygulanan programların etkililiği bu amacı gerçekleştirmek için büyük önem arz etmektedir. Programların ne derece işlevsel olduğu da program değerlendirme yoluyla ortaya çıkarılabilir. Bu programların incelenmesi ve hedeflerine ne düzeyde ulaşabildiğinin saptanması programların etkililiğini ortaya koymak açısından gereklidir. Bu kapsamda çalışmada BİLSEM programlarının beklentiler doğrultusunda değerlendirilmesini sağlayacak bir ölçek geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Bilim ve Sanat Merkezleri programlarının değerlendirildiği çalışmalar literatürde mevcuttur. Bu çalışmalar incelendiğinde; öğrenci, öğretmen, yönetici, sınıf öğretmeni ve velilerin görüşlerine dayalı olarak değerlendirildiği (Eser, 2011), velilerin bu kurumlara ilişkin görüşlerinin alındığı (Sarıtaş vd., 2019), BİLSEM'lerin etkililiğinin (Akın, 2019), işlevselliğinin (Bulut, 2016), eğitim politikalarının (Bilgiç, 2017) ve süreçte karşılaşılan sorunların (Öpengin, 2018; Satır, 2018) farklı açılardan ele alındığı çalışmalar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Bilim ve Sanat Merkezlerine yönelik öğrenci görüşlerinin incelendiği çalışmalar (Çelik-Şahin, 2014; Melekoğlu, 2018) bulunmaktadır. BİLSEM'in paydaşları olarak veli, öğretmen ve öğrencilerin birlikte yer aldığı ve görüşlerinin incelendiği çalışmalar da (Köksal vd., 2017; Sarı & Öğülmüş, 2014) BİLSEM'lerin işleyişine yönelik yapılan değerlendirme çalışmalarıdır. BİLSEM programlarının, öğrenci, öğretmen ve velilerin beklentilerine dayalı olarak değerlendirildiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışmadan elde edilecek sonuçlar ile özel eğitim alanında çalışan araştırmacılara, program geliştirme uzmanları ve eğitim politikacılarına katkı sağlaması beklenmektedir. Bu çalışmada beklentilerden yola çıkılarak BİLSEM programlarının belirlenen hedeflerine ne ölçüde ulaşabildiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğrencilerin BİLSEM programlarından beklentileri ve karşılanma durumu nedir?
2. Öğretmenlerin BİLSEM programlarından beklentileri ve karşılanma durumu nedir?
3. Velilerin BİLSEM programlarından beklentileri ve karşılanma durumu nedir?

A. YÖNTEM

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Creswell (2007)'e göre durum çalışması; araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-ışitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel bir araştırma yaklaşımıdır. Yin ise (1984) durum çalışmasını; olayın sınırlarının net olarak belli olmadığı, gerçek yaşam çerçevesinde yeterli sayıda veri kaynağının olduğu durumlarda kullanılan göreceli bir araştırma yöntemi olarak tanımlamaktadır. Durum çalışması; "nasıl" ve "niçin" sorularını merkeze alan araştırmacının kontrol edemediği bir olgu ya da olayı derinliğine incelenmesine imkân veren araştırma yöntemidir. Yıldırım & Şimşek'e göre (2011) nitel durum çalışmasının en temel özelliği bir ya da birkaç durumun derinliğine araştırılmasıdır. Çalışmada BİLSEM programlarının öğrenci, öğretmen ve velilerin

beklentilerine göre ele alınarak derinlemesine incelenmesi amaçlanmıştır. Beklentilerin karşılanma durumuna göre programların hedeflerine ne düzeyde ulaşılabildiği değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Veriler görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Nitel araştırmalarda görüşme, araştırmacı tarafından katılımcılarla konu ile ilgili araştırılan şeye ulaşmak amacıyla gerçekleştirilen veri toplama tekniğidir (Cohen & Manion, 1994). Çalışmada öğrenci, öğretmen ve velilerin BİLSEM programlarına ilişkin beklentilerinin neler olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığına yönelik gerekçeleri ile beklentilerin karşılanma durumları derinlemesine incelenmiştir.

1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Tipik örneklemede araştırma konusu için tipik ve ortalama olduğu düşünülen bir durumun belirlenmesi ve seçimidir (Christensen vd., 2015). Bu kapsamda Nevşehir, Niğde, Kırıkkale, Kırşehir ve Aksaray'da bulunan BİLSEM'lerde lise düzeyinde öğrenim gören öğrenciler, velileri ve bu kurumlarda görev yapmakta olan öğretmenler çalışma grubunda yer almıştır.

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Katılımcı Sayısı
Erkek	9
Kız	7
TOPLAM	16

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin 9'u erkek, 7'si kız öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 2. Öğrencilerin Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı

Sınıf Düzeyi	Katılımcı Sayısı
9. sınıf	3
10. sınıf	3
11. sınıf	6
12. sınıf	4
TOPLAM	16

Çalışmaya katılan BİLSEM öğrencilerinden 3'ü 9. Sınıf, 3'ü 10. Sınıf, 6'sı 11. Sınıf ve 4'ü 12. Sınıf öğrencisidir.

Tablo 3. Öğrencilerin Özel Yetenek Alanlarına Göre Dağılımı

Yetenek Alanı	Katılımcı Sayısı
Genel Zihinsel	11
Görsel Sanatlar	4
Müzik	1
TOPLAM	16

Çalışmada yer alan öğrencilerin 11'i genel zihinsel, 4'ü görsel sanatlar ve 1'i müzik alanı öğrencisidir. Öğretmenlere ilişkin bilgiler tablolarda sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Katılımcı Sayısı
Kadın	11
Erkek	11
TOPLAM	22

Tablo incelendiğinde çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin 11'inin kadın, 11'inin de erkeklerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Öğretmenlerin Görev Yaptıkları BİLSEM'e Göre Dağılımı

Sınıf Düzeyi	Katılımcı Sayısı
Kırşehir Yusuf Demir BİLSEM	4
Nevşehir Halil İncekara BİLSEM	3
Aksaray BİLSEM	3
Kırıkkale İl Özel İdaresi BİLSEM	7
Niğde Akşemseddin BİLSEM	5
TOPLAM	22

Tabloya göre Kırıkkale İl Özel İdaresi Bilim ve Sanat Merkezi'nde görev yapan öğretmenlerden 7'si çalışmaya katılım sağlamıştır. Niğde Akşemseddin BİLSEM'den 5 ve Kırşehir Yusuf Demir BİLSEM'den 4 öğretmen çalışma grubunda yer almıştır. Aksaray BİLSEM ve Nevşehir Halil İncekara BİLSEM'den ise 3'er öğretmenin araştırmaya katılım gösterdiği görülmektedir.

Velilere ilişkin kişisel bilgiler tablolarda verilmiştir:

Tablo 6. Velilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Katılımcı Sayısı
Kadın	18
Erkek	6
TOPLAM	24

Tabloya göre araştırmaya katılan velilerin 18'inin kadın, 6'sının erkek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 7. Velilerin Çocuklarının Özel Yetenek Alanlarına Göre Dağılımı

Özel Yetenek Alanı	Katılımcı Sayısı
Genel Zihinsel	21
Görsel Sanatlar	1
Müzik	2
TOPLAM	24

Tablo incelendiğinde, 21 velinin çocuğunun genel zihinsel yetenek alanı öğrencisi olduğu görülmektedir. 2 velinin çocuğu müzik alanı öğrencisi iken, 1 velinin çocuğu da Bilim ve Sanat Merkezi'nde görsel sanatlar alanında öğrenim görmektedir.

Tablo 8. Öğretmenlerin Görev Yaptıkları BİLSEM'e Göre Dağılımı

Sınıf Düzeyi	Katılımcı Sayısı
Kırşehir Yusuf Demir BİLSEM	6
Nevşehir Halil İncekara BİLSEM	4
Aksaray BİLSEM	4
Kırıkkale İl Özel İdaresi BİLSEM	6
Niğde Akşemseddin BİLSEM	4
TOPLAM	24

Velilerin velisi oldukları öğrencinin öğrenim gördüğü BİLSEM'e göre dağılımları incelendiğinde, Kırşehir Yusuf Demir BİLSEM ve Kırıkkale İl Özel İdaresi BİLSEM'in 6'şar velisi çalışmaya katılmıştır. Aksaray BİLSEM, Niğde Akşemseddin BİLSEM ve Nevşehir Halil İncekara BİLSEM'den 4'er velinin çalışmada yer aldığı görülmektedir.

2. Veri Toplama Aracı

Çalışmada araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bilim ve Sanat Merkezlerinde uygulanan programları değerlendirmeye ilişkin öğrenci, öğretmen ve veli görüşlerini toplamak amacıyla araştırmacı tarafından "BİLSEM Programlarını Değerlendirme Formu" geliştirilmiştir. Görüşme formu yaklaşımı, görüşme esnasında incelenecek bir sorular veya konular listesini içerir. Görüşmeciyi incelemeyi planladığı konulardan sapmadan, önceden hazırlanmış olduğu soruları sormanın yanı sıra, bu soruları daha fazla detaylandırmak için farklı sorular da sorabilme imkânına sahiptir (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Görüşme formunun geliştirilmesinde ilk aşamada literatür taraması yapılmış ve ardından alan uzmanlarından görüşleri alınarak formun amacı belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından içeriğini ve formun neyi ortaya koymaya amaçladığını saptamak hedeflenmiştir. Bu bağlamda görüşme soruları hazırlanmıştır.

Literatür taraması ve uzman görüşleri doğrultusunda araştırmacı tarafından görüşme formunun taslak hali hazırlanmıştır. Hazırlanan formda öğrenci, öğretmen ve velilerin BİLSEM programına ilişkin beklentilerinin neler olduğuna ilişkin açık uçlu sorular ve bu sorulara verdikleri yanıtların gerekçelerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Hazırlanan taslak formun kapsam geçerliğinin sağlanması amacıyla uzman görüşlerine başvurulmuştur. Eğitim programları ve öğretim alanından 2 öğretim üyesi, özel eğitim alanından 1 öğretim üyesine, Bilim ve sanat Merkezi'nde görev yapan 2 bilim uzmanına taslak form sunulmuştur. Hazırlanan taslak formda, Uygun, Uygun Değil ve Geliştirilebilir seçenekleri sunulmuş ve bu seçeneklere göre formu değerlendirmeleri istenmiştir. Bunun yanı sıra varsa önerileriniz seçeneği ile görüşlerini belirtmeleri için bir başlık sunulmuştur.

Uzman görüşlerine göre programlardan beklentilerin karşılanma durumunu içeren gerekçe kısmı eklenmiştir. Görüşme sorularında her bir soruya verilen yanıtın gerekçesi istenmiş ve bunlar "Karşılandı çünkü..." ve "Karşılanmadı çünkü..." olarak belirtilmiştir. Ayrıca katılımcılardan daha detaylı görüş alınması ve daha açıklayıcı olması amacıyla parantez içinde programların öğelerine yönelik kavramlar

eklenmiştir. Uzman dönütlerinin sonrasında son hali verilen görüşme formuna katılımcıların demografik bilgilerinin yer aldığı kişisel bilgiler bölümü eklenmiştir. Her katılımcı grubu için aynı görüşme formu kullanılmıştır.

Nitel araştırmada geçerlik araştırmacının araştırdığı olguyu, olduğu biçimiyle ve olabildiğince yansız gözlemesi anlamına gelmektedir (Kirk & Miller, 1986). Bu kapsamda çalışmada BİLSEM öğrencileri, öğretmenleri ve velileri ile görüşülerek veri kaynağının çeşitlendirilmesi sağlanmıştır. Bununla birlikte, çalışmada verilerin analizinde iki araştırmacının yer alması ile araştırmacı çeşitliliği sağlanmıştır. Ayrıca araştırma veri toplama ve analiz aşamalarında süreç alan uzmanları tarafından takip edilmiştir. Böylece çalışmanın iç geçerliğinin sağlanmış olduğu ifade edilebilir.

Çalışma sonuçlarının aktarılabilir olmasını sağlamak amacıyla, elde edilen veriler doğal hali bozulmadan ve yorum katılmadan, kavram ve temalara göre düzenlenerek aktarılmaya çalışılmıştır. Bunu sağlamak amacıyla bulgular bölümünde ortaya çıkan tema ve kodlara ait katılımcıların ifadeleri doğrudan alıntı yapılarak verilmiştir. Böylece veriler ayrıntılı şekilde betimlenmiş olduğu için araştırma sonuçlarının inandırıcılığı da sağlanmıştır.

Görüşme formunda katılımcılara sorulan soru şu şekildedir:

BİLSEM’de uygulanan programlardan (kazandırılan davranış ve bilgiler, etkinlikler, öğrenme ortamı, kullanılan materyal ve yöntemler, değerlendirme türleri) beklentileriniz nedir?

- a) BİLSEM programlarına yönelik beklentilerim karşılandı çünkü ...
- b) BİLSEM programlarına yönelik beklentilerim karşılanmadı çünkü ...

3. Pilot Uygulama

Uzmanlardan gelen görüşler değerlendirilerek taslak forma son hali verilmiştir. Ardından formun pilot uygulaması 2 öğrenci, 1 öğretmen ve 1 veli ile gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama 2022 yılı Şubat ayında gerçekleştirilmiştir. Öğrenci, öğretmen ve velilerle gerçekleştirilen ön uygulama sonrasında görüşme formu tekrar gözden geçirilmiştir.

4. Verilerin Toplanması

İlk olarak nitel verinin toplanacağı katılımcı grubu amaçlı örnekleme ile belirlenmiştir. Uygulama yapılacak kurumların belirlenmesinin ardından, uygulama için gerekli izinlere başvuru yapılmıştır. Resmi izinlerin alınmasıyla, kurum yöneticileri ile iletişime geçilmiştir. Araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu okul yöneticileri aracılığı ile katılımcılara ulaştırılmıştır. Kırşehir ilinde yer alan katılımcılarla görüşmeler yüz yüze yapılmıştır. Diğer illerde ise idareciler ve öğretmenler aracılığı ile öğrenci ve velilerle çevrimiçi ortamda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler çevrimiçi ortamda kayıt altına alınmıştır.

Veri toplama sürecinde katılımcılara yeteri kadar süre verilmiş ve bu konuda rahat olmaları sağlanmıştır. Ayrıca uygulamada gönüllülük ilkesi temel alınarak araştırmaya katılmaya istekli kişilerle

uygulama gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler doğal haliyle harfiyen word dosyasına aktarılmış olup bilgisayar ortamında saklanmıştır.

5. Verilerin Analizi

Veri toplama sürecinin tamamlanmasının ardından kayıt altına alınan veriler her bir katılımcı için ayrı dosyalar halinde analiz için hazır hale getirilmiştir. Öncelikle toplam 62 katılımcıdan elde edilen görüşler hiçbir değişiklik yapılmadan transkript edilmiştir. Transkriptler 2022 yılı Mayıs ayında yapılmıştır. Veriler bilgisayar ortamında MAXQDA12 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Online ortamdaki Word dosyasına aktarılan veriler için her bir katılımcıya bir kod verilmiştir. Öğrenciler için Ö1, Ö2 şeklinde, Öğretmenler için Öğretmen1, Öğretmen2 şeklinde ve veliler için V1, V2 şeklinde kodlama yapılmıştır. Ardından veri analizi için dosyalar MAXQDA programına yüklenmiştir.

Verilerin analizinde içerik analizi esas alınmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Cohen vd., 2007). Bu amaç çerçevesinde yapılan içerik analizi dört aşamada gerçekleştirilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Verilerin analizinde bu aşamalar dikkate alınmıştır:

1. *Verilerin Kodlanması:* Çalışmanın bu aşamasında araştırmacı bir katılımcı grubundan başlayarak her bir dosyayı ayrı ayrı kodlama yoluna gitmiştir. Örneğin öğrenci veri setinden başlayarak, önce her öğrencinin görüşme formunun ilk sorusu olan "BİLSEM programlarından beklentileriniz nedir?" sorusuna verilen yanıtları kodlamıştır. Ardından sırasıyla diğer sorulara verilen yanıtlar kodlanarak, her bir katılımcı veri seti için aynı yol izlenmiştir.
2. *Temaların Bulunması:* Ortaya çıkan kodlar bir araya getirilip incelenmiştir. Kodlar arasındaki ortak özellikler bulunarak, tematik kodlama yoluyla veriler kodlar aracılığı ile kategorize edilmiştir.
3. *Kodların ve Temaların Düzenlenmesi ve Tanımlanması:* Bu aşamada veriler okuyucuların anlayabileceği şekilde tanımlanır ve sunulur. Veriler, ortaya çıkan kodlar ve temalara göre düzenlenmiştir. Kodlama güvenilirliğinin sağlanması amacıyla araştırmacının yanı sıra bir alan uzmanı da seçilen bir veri setini kodlamıştır. Aynı veri setinden ortaya çıkan kodlar karşılaştırılarak, benzerlikleri ve farklılıkları incelenmiştir. Araştırmacıların oluşturduğu kodlar karşılaştırılmış ve 11 kodun benzer olduğu görülmüştür. Araştırmacının oluşturduğu 2 kodla diğer araştırmacının oluşturduğu kodların benzerlik taşımadığı görülmüş ancak kodlar birlikte alınarak iki farklı koda ulaşılmıştır. Elde edilen kategorilerin uyum katsayıları (0.86, 0.93) kategorilerin yüksek güvenilirlikte kullanılabilirliğini göstermektedir. Genel ortalamaya (0.90) bakıldığında uyum katsayılarına göre kategorilerin yüksek güvenilirlikte kullanılabilirliği görülmektedir.
4. *Bulguların Yorumlanması:* Kodların ve temaların oluşturulmasının ardından MAXQDA programı kullanılarak hazırlanan görsel haritalarla bulgular sunulmuştur. Görsel haritalarla Kodlar, temalar ve onlara ilişkin frekanslar da verilmiştir. Görsel haritaların yorumlanmasının ardından katılımcılara ait doğrudan ifadeler de yer verilmiştir. Ayrıca okuyucular için daha

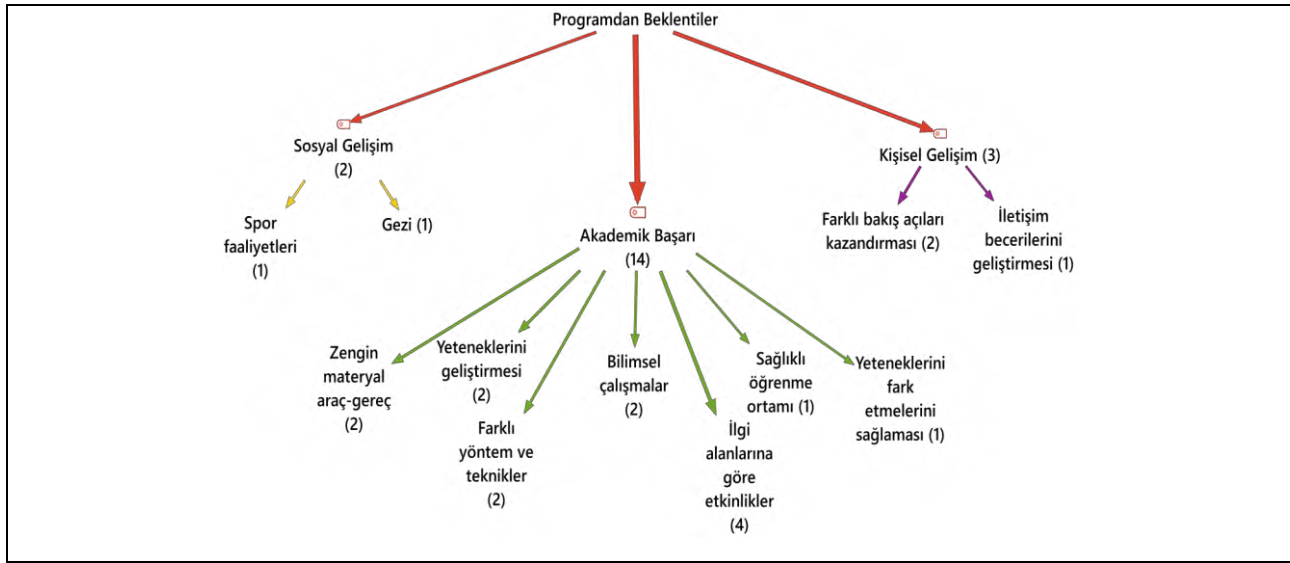
açıklayıcı olması amacıyla her katılımcı grubu için programdan beklentilerini yansıtan kelime bulutları MAXQDA programı aracılığı ile hazırlanmış ve bulgular bölümünde sunulmuştur.

B. BULGULAR

Bilim ve Sanat Merkezi öğrenci, öğretmen ve velileri ile yapılan görüşmeler sonrasında elde edilen veriler MAXQDA20 programı kullanılarak içerik analizi ile incelenmiştir. Her bir katılımcının görüşleri, görüşlerden ortaya çıkan kategoriler ve kavramlar görsel haritalar şeklinde verilmiştir.

1. Öğrencilerin BİLSEM Programlarından Beklentilerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin BİLSEM programlarından beklentilerinin neler olduğuna dair görüşlerinden elde edilen bulgular Şekil 1’de sunulan görsel haritada verilmiştir.

Şekil 1. Öğrencilerin BİLSEM Programlarından Beklentileri

Şekil 1 incelendiğinde öğrencilerin programdan beklentileri teması altında akademik başarı, kişisel gelişim ve sosyal gelişim olmak üzere toplam 3 kategori yer almaktadır. Söz konusu Temada altında toplam 19 kod öne çıkmıştır. Kategorilerden en fazla tekrar edilen akademik başarı (14) olurken, kişisel gelişim kategorisi 3 kez, sosyal gelişim kategorisi ise 2 kez tekrar edilmiştir.

Akademik başarı kategorisinde yer alan kodlar zengin materyal/araç-gereç (2), yeteneklerini geliştirme (2), farklı yöntem ve teknikler (2), bilimsel çalışmalar (2), ilgi alanlarına göre etkinlikler (4), yeteneklerini fark etmelerini sağlama (1) ve sağlıklı öğrenme ortamı (1) olarak sıralanmaktadır. Bilimsel çalışmalar kodu altında yarışma (1), olimpiyat ve proje alt kodları öne çıkmıştır. Sosyal gelişim kategorisinde spor faaliyetleri (1) ve gezi (1) yer alırken, kişisel gelişim kategorisinde farklı bakış açıları kazandırması (2) ve iletişim becerilerini geliştirme (1) kodları oluşmuştur.

Kategoriler incelendiğinde beklentilerin öğrencilerin kişisel, sosyal ve akademik gelişimi yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Akademik başarı kategorisinde diğer temalara oranla öğrencilerin daha fazla beklenti içinde olduğu görülmektedir. Buradan hareketle öğrencilerin BİLSEM programlarının

beklentilerinin akademik başarılarına katkı sağlaması yönünde yoğunlaştığı ifade edilebilir. Öğrencilerin programdan beklentilerine ilişkin görüşlerinden örnek alıntılar aşağıda verilmiştir.

[Öğrenci9] “Genel beceri ve yeteneklerime katkı sağlanması” (Yeteneklerini Geliştirmesi)

[Öğrenci7] “Toplumdaki insanlardan farkımızı ortaya koyabilecek özelliklerimizi fark ettirmek.” (Yeteneklerini Fark Etmelerini Sağlaması)

[Öğrenci1] “İlgi duyulan alanların belirlenmesi, bu alanlar hakkında öğrenim imkânı sunulması, öğrenci görüşüyle ilerlenen bir müfredat belirlenmesi” (İlgi Alanlarına Göre Etkinlikler)

[Öğrenci11] “Çeşitli olimpiyatlar ve yarışmaların düzenlenmesi” (Bilimsel Çalışmalar)

[Öğrenci11] “Materyaller kaliteli ve kullanışlı olmalı bence eğitim tamamen bilimsel olmalı” (Zengin Materyal Araç-Gereç)

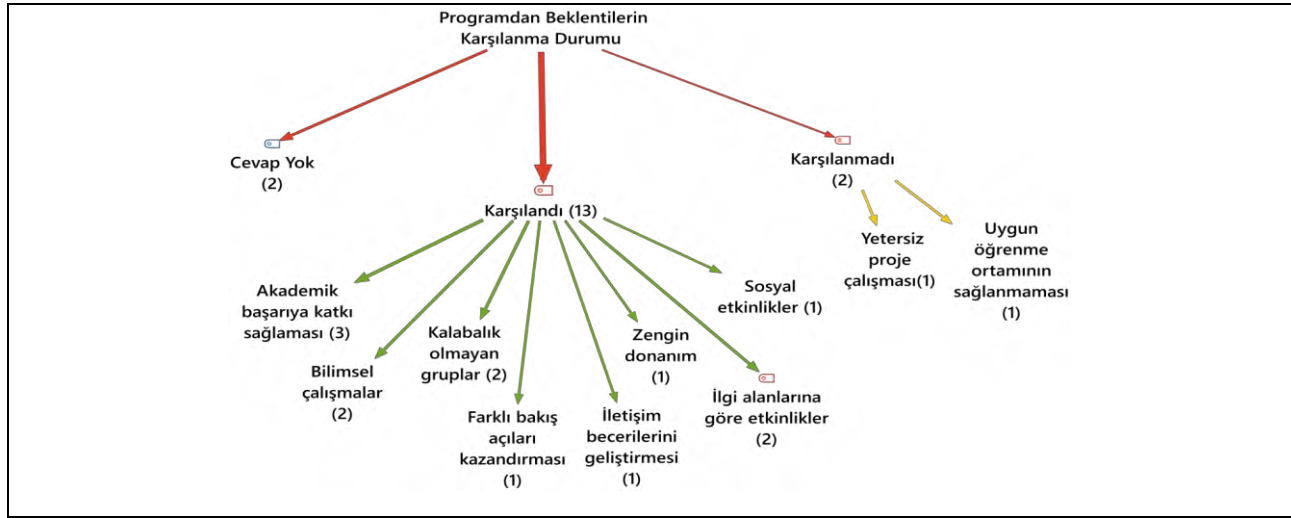
[Öğrenci2] “öğretirken kalıcı yollar kullanılması” (Farklı Yöntem ve Teknikler)

[Öğrenci2] “öğrencinin rahat öğrenim görmesi” (Sağlıklı Öğrenme Ortamı)

[Öğrenci2] “Çok fazla zorlamadan olmak kaydıyla daha fazla sosyal ve fiziksel aktivite” (Sosyal Gelişim)

[Öğrenci2] “İletişim yeteneklerimi güçlendirmesi, hayata farklı açılardan bakmamı, kendimi geliştirmemi, kendimi bulabilmemi.” (Kişisel Gelişim)

Öğrencilerin programdan beklentilerinin karşılanma durumlarına ilişkin görüşlerinden içerik analizi sonucu ortaya çıkan tema ve kategori ve kodlar görsel haritada verilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Öğrencilerin BİLSEM Programlarından Beklentilerinin Karşılanma Durumu

Şekil 2 incelendiğinde öğrencilerin programdan beklentilerinin karşılanma durumu temasının altında 3 kategorinin yer aldığı görülmektedir. Öğrencilerin görüşlerine göre 13’ü programdan beklentilerinin karşılandığını ifade ederken, 2 görüş beklentilerinin karşılanmadığını belirtmiştir. Beklentilerinin karşılanma durumuna ilişkin görüş belirtmeyen öğrenci sayısı 2’dir.

Karşılandı kategorisi altında yer alan kodlar akademik başarıya katkı sağlaması (3), bilimsel çalışmalar (2), kalabalık olmayan gruplar (2), farklı bakış açıları kazandırması (1), iletişim becerilerini geliştirmesi (1), zengin donanım (1), ilgi alanlarına göre etkinlikler (2) ve sosyal etkinlikler (1) olarak sıralanabilir. Karşılanmadı kategorisinde yer alan kodlar ise yetersiz proje çalışması (1) ve uygun öğrenme ortamının sağlanmamasıdır (1).

Öğrencilerin karşılandığını belirttikleri beklentilerine ilişkin alıntılar aşağıda verilmiştir.

[Öğrenci3] *“kişi sayısı daha az olduğu için daha iyi iletişim kurdum”* (İletişim Becerilerini Geliştirmesi)

[Öğrenci1] *“İstediğim dersleri görebiliyorum, öğretmenlerim ile fikir alışverişi yaparak hangi konuları işleyebileceğimizi kararlaştırabiliyorum, istediğim yönde eğitim görüyorum.”* (İlgi Alanlarına Göre Etkinlikler)

[Öğrenci2] *“Çok kalabalık olmayan sınıflar, öğretirken kalıcı yollar kullanılması. Yukarda saydıklarım yapılıyor”* (Kalabalık Olmayan Gruplar)

[Öğrenci16] *“Burada birkaç yıl önce öğrendiğim bilgiler sayesinde okuldaki dersleri daha kolay yapıyorum”* (Akademik Başarıya Katkı Sağlaması)

[Öğrenci10] *“daha sosyal olması. yardımcı olundu”* (Sosyal Etkinlikler)

[Öğrenci11] *“Çeşitli projeler TÜBİTAK gibi katılım sağlıyorum ve bana yetiyor.”* (Bilimsel Çalışmalar)

[Öğrenci14] *“Okuldan önce bilim sanata gelen ekipmanları kullanabilmemiz”* (Zengin Donanım)

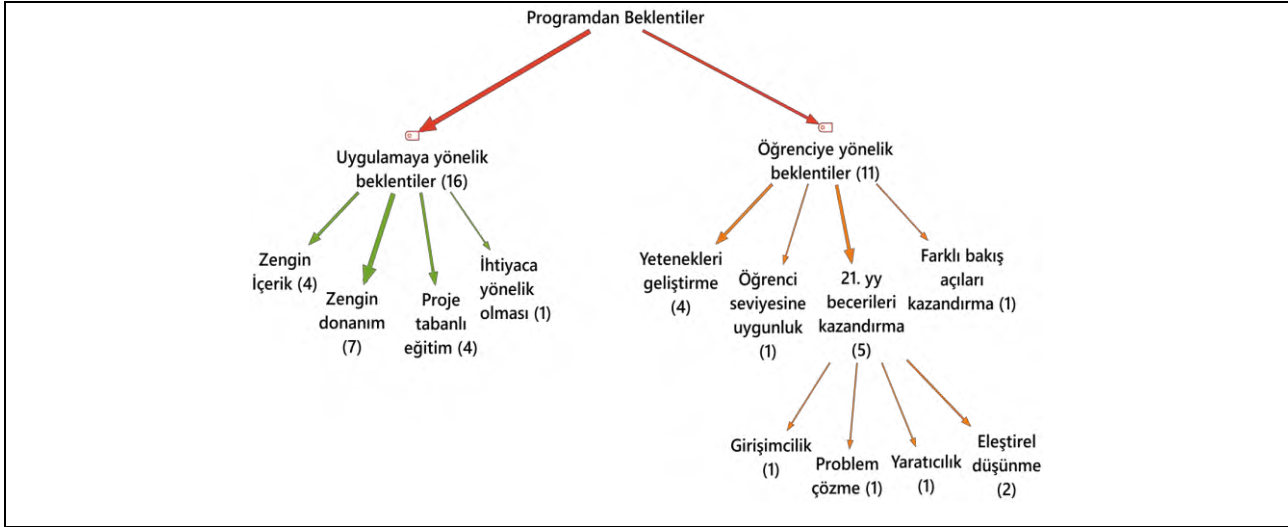
Öğrencilerin BİLSEM programlarına yönelik karşılanmayan beklentilere ait ifadeleri aşağıda verilmiştir.

[Öğrenci5] *“öğrencinin rahat öğrenim görmesi beklentilerimin altına düştü yıllar geçtikçe”* (Uygun Öğrenme Ortamının Sağlanmaması)

[Öğrenci15] *“Daha fazla proje olabilirdi.”* (Yetersiz Proje Çalışması)

2. Öğretmenlerin BİLSEM Programlarından Beklentilerine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin BİLSEM programlarından beklentilerine dair görüşlerinden elde edilen bulgular görsel olarak Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. Öğretmenlerin BİLSEM Programlarından Beklentileri

Şekil 3'te sunulan öğretmenlerin programdan beklentileri teması altında uygulamaya yönelik ve öğrenciye yönelik beklentiler olmak üzere 2 kategori öne çıkmıştır. Uygulamaya yönelik beklentiler (16) kategorisi öğrenciye yönelik beklentiler (11) kategorisinden daha fazla tekrar edilmiştir. Uygulamaya yönelik beklentilerin altında 4 kod oluşmuştur. Bunlar zengin donanım (7), zengin içerik (4), proje tabanlı eğitim (4) ve ihtiyaca yönelik olmasıdır (1). Kodlardan öğretmenler tarafından en sık tekrar edilen 7 kez ile zengin donanım olmuştur. Zengin içerik ve proje tabanlı eğitim 4'er kez, ihtiyaca yönelik olması ise 1 kez tekrar edilen kodlar olarak görülmektedir.

Öğrenciye yönelik beklentiler kategorisi altında 4 kod öne çıkmıştır. Bunlardan en sık tekrar edilen 21. yy becerileri kazandırma (5) olurken, yetenekleri geliştirme kodu da 4'er kez ifade edilmiştir. Öğrenci seviyesine uygunluk ve farklı bakış açıları kazandırma kodları da 1 kez tekrar edilmiştir. 21. yy becerileri kazandırma kodu altında 4 alt kodun öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan eleştirel düşünme 2 kez tekrar edilirken, girişimcilik, problem çözme ve yaratıcılık 1'er kez tekrar edilmiştir.

Öğretmenlerin beklentilerine ilişkin bulgular özetlenecek olursa, öğretmenler programları hem öğrenci hem de kendi açılarından ele aldığı ifade edilebilir. Programlarda sunulan içeriğin zengin olmasını ve yeterli donanım ile uygulama yapmak istediklerini ifade etmiştir. Öğrenciye yönelik beklentilerin ise çoğunlukla onların kişisel gelişimlerine katkı sağlaması yönünde olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin programdan beklentiler temasına ilişkin örnek ifadeleri aşağıda verilmiştir.

[Ö11] "Öğrenim ortamı donanımsal açıdan yetersizdir" (Zengin Donanım)

[Ö22] "Bu anlamda her alana özgü öğrenme ortamları tasarlanmalı ve yeterli materyallerle desteklenmelidir." (Zengin Donanım)

[Ö14] "Özel yetenekli çocukların ihtiyaçlarını sosyal ve zihinsel anlamda kapsamaları, yeterli olması" (İhtiyaca Yönelik Olma)

[Ö3] “Etkinlikler okul müfredatında olanlardan farklı ve zengin olmalı aksi halde öğrenci okuldan bir farkı olmadığını gördüğünde kuruma devam etmek istemiyor. Şu an önerilenler okul programlarındakine benzerlik gösterebiliyor bu sebeple kazanımlara yönelik daha açık yönergelere, sistemli bir programa, zengin ve farklı etkinlik örneklerine ihtiyaç var.” (Zengin İçerik)

[Ö1] “Etkinlikler daha çok teori boyutunda verilmiştir. BİLSEM’lerin yapısı düşünüldüğünde daha çok proje tabanlı öğrenme modeline uygun programların tasarlanması gereklidir.” (Proje Tabanlı Eğitim)

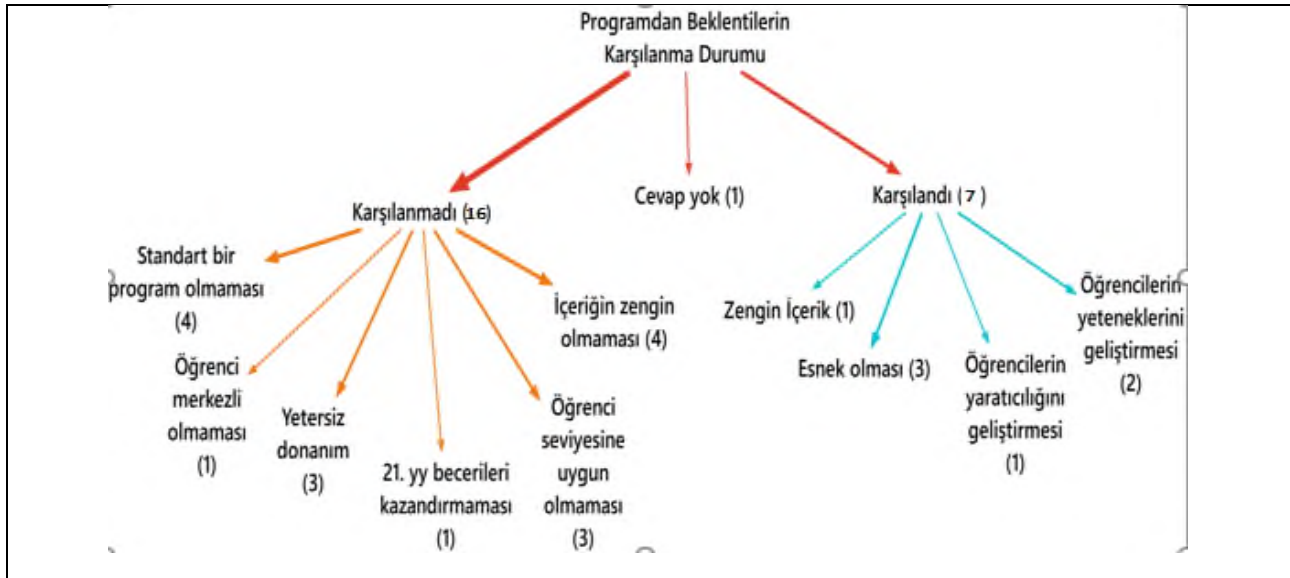
[Ö13] “yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme gibi 21. yy. becerileri içersin isterim” (21. yy Becerilerini Kazandırma)

[Ö21] “Öğrencilere düşünme yorum yapabilme risk alabilmekten çekinmeyen girişimci özellikler kazandırılması” (Eleştirel Düşünme)

[Ö15] “Öğrencilerimizin yeteneklerini geliştirici, hedefleri doğrultusunda onlara rehberlik ve lojistik destek sağlayan bir etki sağlar.” (Yetenekleri Geliştirme)

[Ö17] “Ayrıca BİLSEM’deki öğrenci seviyelerine göre bazı öğrenciler hızlı bir şekilde kademe atlayabilmeli veya o öğrenciler için öğretim faaliyeti ayrı bir şekilde gerçekleştirilmeli.” (Öğrenci Seviyesine Uygunluk)

Öğretmenlerin BİLSEM programlarından beklentilerinin karşılanma durumlarına ilişkin oluşturulan görsel Şekil 4’te verilmiştir.

Şekil 4. Öğretmenlerin BİLSEM Programlarından Beklentilerinin Karşılanma Durumu

Şekil 4’te yer alan öğretmenlerin BİLSEM programlarından beklentilerinin karşılanma durumuna ait görüşlerinin yer aldığı görsel harita incelendiğinde karşılandı (7), karşılanmadı (16) ve cevap yok kategorileri öne çıkmaktadır. Beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığına dair herhangi bir görüş belirtmeyen öğretmen sayısı 1’dir. Karşılandı kategorisi altında 4 kod yer almaktadır. Kodlar arasında en sık tekrar edilen programın esnek olmasıdır (3). Öğrenci yeteneklerini geliştirmesi 2 kez tekrar edilirken zengin içerik ve öğrencilerin yaratıcılığını geliştirmesi kodları da 1’er kez tekrar edilen kodlar olmuştur.

Karşılanmadı kategorisi altında 7 kod öne çıkmıştır. Bunlardan standart bir program olmaması ve içeriğin zengin olmaması kodları 4'er kez tekrar edilirken, yetersiz donanım kodu 3 kez tekrar edilmiştir. Öğrenci merkezli olması, 21.yy becerilerini kazandırma ve öğrenci seviyesine uygunluk kodları öğretmenler tarafından 1'er kez ifade edilmiştir.

Öğretmenlerin programdan beklentilerinin karşılandığına yönelik örnek ifadeler aşağıda verilmiştir.

[Ö22] *"Yönergeye göre öğrencilerin yeteneklerini fark etmelerini, daha sonrasında o yeteneklerini geliştirmelerini sağlayan bir sistem bulunmaktadır."* (Öğrencilerin Yeteneklerini Geliştirmesi)

[Ö10] *"Öğrencileri yaratıcı düşünmeye sevk ediyor"* (Öğrencilerin Yaratıcılığını Geliştirmesi)

[Ö13] *"Konu seçiminde serbestim ve istediğim zamanlamayı yapabiliyorum. Bu da beni özgür ve bol etkinlikli çalışmalar yapmaya yönlendiriyor."* (Esnek Olması)

[Ö2] *"Eğer Bilsen bir özel eğitim kurumu ise ki öyle o zaman bireyselleştirilmiş etkinliklerin uygulanması gerekiyor. Bu nedenle kazanımları ve içeriği bana göre iyi planlanmış olan programların beklentimiz karşıladığını söyleyebilirim."* (Zengin İçerik)

Öğretmenlerin programlardan beklentilerinin karşılanmadığına yönelik ifadelerinden alıntılara aşağıda yer verilmiştir.

[Ö1] *"Öğrencilere 21.yy becerilerini kazandırmaktan uzak"* (21. yy Becerileri Kazandırmaması)

[Ö10] *"Öğretmenler kendi bilgi birikimleri kapsamında planlama yapıyor, dolayısıyla çok farklı uygulamalar mevcut."* (Standart Bir Program Olmaması)

[Ö13] *"hala konu öğretme, sırada oturma üzerine kurulu bir düzen var. Öğrencinin de hazırlama ve oluşturma sürecine dahil olması gerekmekte."* (Öğrenci Merkezli Olmaması)

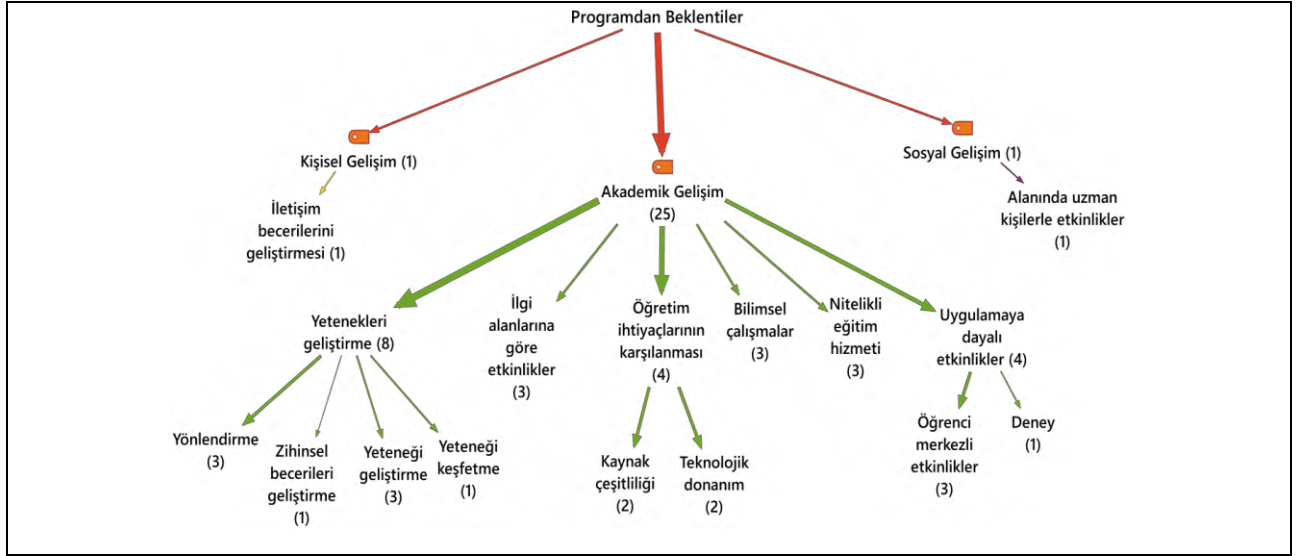
[Ö16] *"Hayır çünkü donanımım başta olmak üzere eğitim uygulamaları vb. Sorunlar devam ediyor."* (Donanım Eksikliği)

[Ö12] *"Planlanan konular çocukların seviyelerinin üstünde bulunuyor."* (Öğrenci Seviyesine Uygun Olmaması)

[Ö14] *"Etkinlikler yeterli olmuyor. Sürekli yeni etkinlik arıyoruz."* (İçeriğin Zengin Olmaması)

3. Velilerin BİLSEM Programlarından Beklentilerine İlişkin Bulgular

Velilerin BİLSEM programlarına ilişkin beklentilerine ait bulguların yer aldığı görsel haritada Şekil 5'te verilmiştir.

Şekil 5. Velilerin BİLSEM Programlarından Beklentileri

BİLSEM velilerinin BİLSEM programlarından beklentilerinin neler olduğuna dair görüşlerinden elde edilen tema, kategori ve kodlar Şekil 5'te verilmiştir. Buna göre Programdan Beklentiler teması altında Akademik Gelişim (25), Kişisel Gelişim (1) ve Sosyal Gelişim (1) olmak üzere toplam 3 kategori yer almaktadır. Bununla birlikte, Kişisel Gelişim kategorisinin altında İletişim becerilerini geliştirme (1) kodu yer alırken Sosyal gelişim kategorisi altında ise alanında uzman kişilerle etkinlikler (1) kodu öne çıkmıştır.

Akademik Gelişim kategorisi altında ortaya çıkan kodlardan Yetenekleri geliştirme altında Yönlendirme (3), Zihinsel becerileri geliştirme (1), Yeteneği geliştirme (2), Yeteneği Keşfetme (2) ön plana çıkmaktadır. İlgi alanlarına göre etkinlikler (3), öğretim ihtiyaçlarının karşılanması kapsamında kaynak çeşitliliği (2), teknolojik donanım (2) yer almaktadır. Bilimsel çalışmalar, nitelikli eğitim hizmeti ve uygulamaya dayalı etkinliklerde öğrenci merkezli etkinlikler (3), deney (1) olarak görülmektedir.

Kategoriler ve alt kodlar incelendiğinde, velilerin BİLSEM programlarına ilişkin beklentilerinin ağırlıklı olarak öğrencilerin akademik gelişimlerine yönelik olduğu söylenebilir. Bu durum velilerin BİLSEM programlarının kuruluş amacından yeteri kadar bilgi sahibi olmadıklarından kaynaklanabilir. Ayrıca öğrencilerin yeteneklerini keşfetmeleri ve geliştirmeleri konusunda beklentinin veliler tarafından oldukça fazla dile getirildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra BİLSEM'de uygulanan programlarda öğrencinin aktif olmasını ve yapılan etkinliklerde öğrenci merkezli bir anlayış olması da programlardan beklenen bir diğer başlık olmuştur.

Velilerin Programdan Beklentiler temasına ait görüşlerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

[V11] "Çocuğumun potansiyelinin uygun alana yönlendirilmesi kendini doğru ifade edebilmesi" (Kişisel Gelişim)

[V17] "...alanlarında uzmanlaşmış kişilerle bir araya gelerek bilgi paylaşımı yapabilmeleri" (Sosyal Gelişim)

[V1] “Çocukların yetenekleri ve ilgi alanlarına yönelik çalışmalar olmalı” (İlgi Alanlarına Göre Etkinlikler)

[V1] “Yetenekleri doğrultusunda daha fazla eğitim” (Yetenekleri Geliştirme)

[V24] “Özellikle çocukların aktif olarak katılacağı etkinlikler eminim daha faydalı olacaktır.” (Öğrenci Merkezli Etkinlikler)

[V20] “Proje ve yarışmaların artması.” (Bilimsel Çalışmalar)

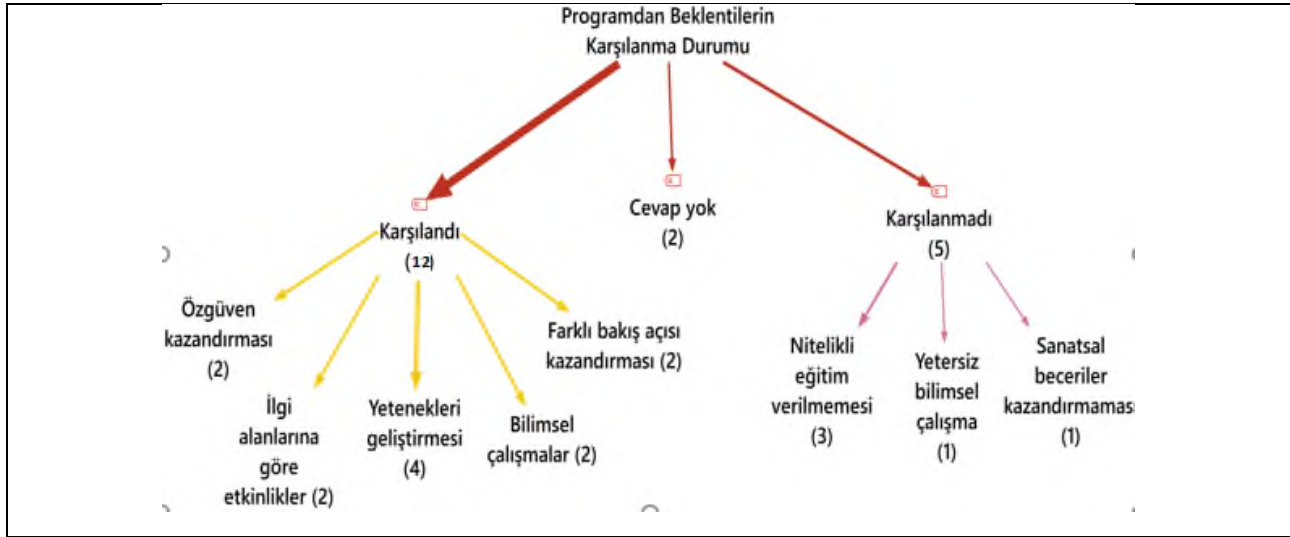
[V4] “Öğrencinin araştırmacı, sorgulayıcı ve bilimsel çalışma disiplini kazanmasına yönelik daha aktif, ancak bilimsel çalışmayı sevdirecek bir program uygulanması” (Bilimsel Çalışmalar)

[V19] “Günümüz şartlarına uygun materyal teknolojinin kullanımı” (Teknolojik Donanım)

[V25] “Çocuğun seviyesine, yaşına, hızına uygun şekilde kazanımlar vermeli” (Öğrenci Seviyesine Uygunluk)

[V23] “İyi bir eğitim” (Nitelikli Eğitim Hizmeti)

Velilerin BİLSEM programlarına ilişkin beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığına ilişkin görüşleri ve gerekçelerine ait bulgular aşağıdaki Şekil 6’de görsel harita şeklinde verilmiştir.

Şekil 6. Velilerin BİLSEM Programlarından Beklentilerinin Karşılama Durumu

Şekil 6’da yer alan görsel haritaya göre velilerin 12’si yönetimden beklentilerinin karşılandığını belirtirken, 5’i karşılanmadığını ifade etmiştir. Programdan beklentilerin karşılanma durumu teması altında toplam 8 kod öne çıkmıştır. Karşılandı kategorisi altında 5 kod yer alırken, karşılanmadı kategorisinde 3 kod oluşmuştur. Beklentilerinin karşılanma durumlarına ilişkin görüş belirtmeyenlerin sayısı ise 2’dir. Karşılandı kategorisi altında yer alan kodlar özgüven kazandırması (2), yetenekleri geliştirme (4), ilgi alanlarına göre etkinlikler (2), bilimsel çalışmalar (2), ve farklı bakış açısı kazandırması (2) şeklinde sıralanmaktadır. Karşılanmadı kategorisi altında yer alan kodlar ise nitelikli

eğitim hizmeti verilmemesi (3), yetersiz bilimsel çalışma (1) ve sanatsal beceriler kazandırmaması (1) olarak öne çıkmıştır.

Programdan beklentilerinin karşılandığına yönelik veli görüşlerinden örnek alıntılar aşağıda verilmiştir.

[V21] *“Beklentim karşılandı çünkü teknoloji tasarıma ilgimiz olmadığı için başka derse giriyoruz”* (İlgi Alanlarına Göre Etkinlikler)

[V19] *“Bu aşamada karşılandı çünkü alışılmış eğitimin dışına çıkılarak farklı bakış açısı oluşturduğundan.”* (Farklı Bakış Açısı Kazandırması)

[V8] *“Güzel deney ve projelere katıldı.”* (Bilimsel Çalışmalar)

[V4] *“katıldığı projeler ile (TÜBİTAK) kendini geliştirmiş ve özgüveni artmıştır.”* (Özgüven Kazandırması)

Velilerin programlardan beklentilerinin karşılanmadığına yönelik görüşlerinden örnek alıntılar aşağıda verilmiştir.

[V20] *“Daha yoğun ve etkili bir ders programı bekliyordum.”* (Nitelikli Eğitim Hizmeti Verilmemesi)

[V20] *“Projeler ve BİLSEM’ler arası yarışmalar, iletişim programları daha çok olabilir.”* (Yetersiz Bilimsel Çalışma)

[V17] *“Sadece beceri alanlarında değil sanatsal anlamda da geliştirilmelerini isterdim.”* (Sanatsal Beceriler Kazandırmaması)

C. SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma bulguları incelendiğinde, öğrencilerin BİLSEM programlarından beklentilerinin sosyal, akademik ve kişisel gelişim başlıkları altında toplandığı sonucuna varılabilir. Beklentilerin özellikle akademik gelişim konusunda yoğunlaştığı görülmektedir. Elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9. BİLSEM Programlarından Beklentiler ve Karşılanma Durumları

	Öğrenci	Öğretmen	Veli	
Programdan Beklentiler	Beklentiler	*Sosyal gelişim *Kişisel gelişim *Zengin donanım *İlgi alanlarına yönelik etkinlikler *Yetenekleri geliştirme *Bilimsel çalışmalar *Farklı yöntem ve teknikler *Farklı bakış açıları kazandırma	*Zengin içerik *Zengin donanım *İhtiyaca yönelik olması *Yetenekleri geliştirme *21. yy becerileri kazandırma	*Kişisel gelişim *Yetenekleri geliştirme *İlgi alanlarına göre etkinlikler *Öğretim ihtiyaçlarının karşılanması *Bilimsel çalışmalar *Nitelikli eğitim hizmeti *Uygulamaya dayalı etkinlikler
	Karşılanan Beklentiler	*Akademik başarıya katkı *Bilimsel çalışmalar *İlgi alanlarına göre etkinlikler *Sosyal etkinlikler *Zengin donanım **Farklı bakış açıları kazandırma	*Zengin içerik *Esnek program *Yaratıcılık becerisini geliştirme *Yetenekleri geliştirme	*Özgüven kazandırması *İlgi alanlarına göre etkinlikler *Yetenekleri geliştirmesi *Bilimsel çalışmalar *Farklı bakış açısı kazandırması
	Karşılanmayan Beklentiler	*Yetersiz proje çalışması *Uygun öğrenme ortamının sağlanmaması	*Standart olmaması *Öğrenci merkezli olmaması *Yetersiz donanım *Öğrenci seviyesine uygun olmaması *Zengin içeriğe sahip olmama	*Nitelikli eğitim hizmeti verilmemesi *Yetersiz bilimsel çalışmalar *Sanatsal beceriler kazandırmaması

Öğrenciler, ilgi alanlarına göre etkinlikler, zengin araç-gereç, yeteneklerini geliştirme ve farklı yöntem ve teknikleri kapsayan bir eğitim beklentisindedir. Bunun yanı sıra öğrenciler programların iletişim becerilerini geliştirmesini ve onlara farklı bakış açıları kazandırmasını beklemektedir. Sosyal gelişimleri için spor ve gezi etkinlikleri de öğrencilerin beklentileri arasında yer almaktadır. Bu anlamda Yücel (2012) yürüttüğü çalışmada, özel yetenekli çocukların buldukları kurumlarda klasik eğitim olarak sanatsal uygulamalara katılmalarının öğrenmeleri üzerinde yetersizlik gösterdiğini tespit etmiştir. Bu nedenle öğrencilerin de beklentileri arasında yer alan tarihi ve kültürel gezilerle, eğitimlerinin desteklenmesi önem arz etmektedir.

Öğrenciler programların, sosyal ve iletişim becerilerini geliştirmesi konusundaki beklentilerinin üst düzeyde karşılandığını belirtmiştir. Yumuş & Toptaş (2011), Şahin (2014) ve Yıldız'ın (2010) yapmış olduğu çalışmalarda da BİLSEM'lerin sosyal ve iletişim becerilerinin gelişmesinde öğrencilere katkı sağladığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, BİLSEM öğrenim ortamlarının zengin araç-gereçlerle donatılmış olduğunu düşünmektedirler. Benzer şekilde Yıldız (2010) ve Karataş (2013)'ün çalışmalarında, BİLSEM'lerin fiziki alt yapı ve donanımıyla ilgili sorunlara ilişkin öğrencilerin olumlu görüş bildirdiği görülmüştür. Bu sonuçlardan yola çıkarak öğrencilerin programlardan beklentilerinin karşılandığı ifade edilebilir.

Öğrencilerin programlardan beklentilerinin karşılanma durumuna ilişkin görüşleri ele alındığında, beklentilerinin çoğunlukla karşılandığı görülmektedir. Bunlar, ilgi alanlarına göre

etkinlikler, akademik başarıya katkı sağlaması, iletişim becerilerini geliştirmesi, sosyal etkinlikler, kalabalık olmayan gruplar, zengin donanım ve bilimsel çalışmalar şeklinde sıralanmaktadır. Öğrenci beklentilerinin karşılanmadığı durumlar ise proje çalışmaları ve sağlıklı öğrenme ortamı olmuştur. Nitekim Tanık-Önal (2017) yürüttüğü araştırmada, öğrencilerin proje gibi uygulamalara aktif olarak katılmak istediklerini ve kendi ilgi alanlarında öğrenme deneyimlerinde bulunmayı tercih ettikleri bulgusuna ulaşmıştır. Bu bakımdan etkinliklerin proje temelli gerçekleştirilmesi, öğrencilerin aktif katılımını ve ilgi alanlarına yönelik eğitim almalarını destekleyecek bir durum olduğu söylenebilir.

Öğretmenler BİLSEM programlarından beklentilerini öğrenciler ve uygulama açısından ele almıştır. Uygulamaya yönelik beklentiler zengin donanım, zengin içerik, proje tabanlı eğitim ve ihtiyaca yönelik olmasıdır. Zenginleştirme pek çok eğitim modelinde yer alan temel bir farklılaştırma stratejisidir. İçeriği zenginleştirme, eğitim programında öğrenciye verilmek istenen konular öğrencinin ilgi alanını geliştirmek için genişletilebilir ya da öğrencinin ilgili olduğu alanda derinlemesine çalışmak için içerik o alandaki detaylarla yoğunlaştırılabilir (MEB, 2019). BİLSEM programlarının özel yetenekli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacak üst düzey eğitim içeriklerini içermesi gerektiği göz önünde bulundurulursa bu konuda bazı eksikliklerin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin BİLSEM programlarından beklentilerinin bir bölümü de öğrencilere yönelik beklentilerdir. Öğretmenler, programların öğrencilerin seviyesine uygun olmasını, onların yeteneklerini geliştirmesini, öğrencilere 21. yy becerilerini (eleştirel düşünme, girişimcilik, problem çözme ve yaratıcılık) kazandırmasını beklemektedir.

Beklentilerinin karşılanma durumu ele alındığında programların, öğrencilerin yeteneklerini ve yaratıcılık becerilerini geliştirmesi ve zengin içerik beklentilerinin karşılandığı tespit edilmiştir. Öte yandan öğrenci seviyesine uygun olma, 21. yy becerileri kazandırma, öğrencilerin yeteneklerini geliştirme ve zengin donanım konularında beklentiler karşılanmamıştır. Nitekim Yıldız (2010) çalışmasında BİLSEM'in, öğrencilere yeteneklerini ve yaratıcılıklarını erken yaşta fark etmesine ve öğrencilerin iletişim becerilerinin, problem çözme becerilerinin, yaratıcı düşünce becerilerinin gelişmesine katkı sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Bu bakımdan Yıldız'ın (2010) elde ettiği sonuçlarla mevcut çalışmanın sonuçları benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Öğretmenler programların zengin donanıma sahip olması ve ihtiyaca yönelik olmasını beklentisinde oldukları ve bu beklentilerinin karşılanmadığını dile getirmiştir. BİLSEM'lerde ki fiziksel donanım koşullarının yeterli olmadığına ilişkin benzer bulgulara sahip çalışmalar (Güler, 2015; Satır, 2018; Sezginsoy, 2007; Yumuş, 2011) mevcut çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Bu sonucu destekler nitelikte bir bulguya da Şenol'un (2011) araştırmasında rastlanmıştır. Şenol (2011) çalışmasında, Bilim ve Sanat Merkezlerinin fiziki ortam şartları ile ilgili öğretmenlerin sorunlarla karşılaştığı sonucuna ulaşmıştır. Bu kapsamda BİLSEM'lerin özel yetenekli öğrencilerin eğitim ihtiyaçları doğrultusunda zengin araç-gereçlerle donatılması gerektiği ifade edilebilir.

Velilerin, BİLSEM programlarından beklentilerine ilişkin görüşlerinin oldukça yoğun olduğu görülmüştür. Beklentilerin öğrencilerin akademik gelişimlerinde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Akademik gelişime yönelik beklentiler, bilimsel çalışmalar, yetenekleri geliştirme, öğretim ihtiyaçlarının karşılanması, uygulamaya dayalı etkinlikler, nitelikli eğitim hizmeti gibi başlıklar altında toplanmıştır. Benzer bir çalışmada (Saritaş vd., 2019) BİLSEM programlarının, çocukların yaratıcılıklarını

geliştirebilecek farklı etkinlikler içermesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Aynı şekilde Karataş (2011) çalışmasında velilerin, uygulanan programların öğrenci potansiyeline göre belirlenmediğini ve uygulanan öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda hazırlanmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu kapsamda BİLSEM’de sunulan içeriklerin özel yetenekli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve yaratıcılıklarını geliştirecek şekilde hazırlanması gerektiği sonucu çıkarılabilir. Nitekim Ataman (2004) özel yetenekli çocukların olağan çocuklardan farklılık gösteren çocuklar olduğunu ve bu farklılıklarına uygun olarak öğrencilere sahip oldukları yetenek düzeylerine uygun, ilgi alanlarını ve yaratıcılıklarını geliştirici eğitim vermek gerektiğini dile getirmiştir. Bunların yanı sıra veliler, öğrencilerin uzman kişilerle bir araya gelebilmeleri ve iletişim becerilerini geliştirmeleri gibi beklentileri de dile getirmiştir.

Beklentilerin karşılanma durumları incelendiğinde velilerin büyük çoğunluğunun beklentilerinin karşılandığına ilişkin görüş bildirdiği görülmüştür. Beklentilerin karşılandığı durumlar; yetenekleri geliştirmesi, bilimsel çalışmalar, ilgi alanlarına göre etkinlikler olurken, karşılanmadığı durumlar ise nitelikli eğitim hizmeti, sanatsal beceriler kazandırması ve bilimsel çalışmalar olmuştur.

Çalışma sonuçları genel olarak ele alındığında, öğrencilerin BİLSEM programlarından beklentileri sosyal gelişim, akademik başarı ve kişisel gelişim başlıkları altında toplanırken, veli beklentileri akademik gelişim üzerine yoğunlaşmaktadır. Öğretmenlerin ise BİLSEM programlarından öğrenciye ve uygulamaya yönelik beklentileri olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrenci beklentilerinin çoğunlukla karşılandığı, öğretmenlerin ise zengin içerik ve esnek program olması yönündeki beklentilerinin karşılandığı görülmüştür. Velilerin çoğunlukla öğrencilerin kişisel gelişimlerine katkı sağlaması konusundaki beklentilerinin karşılandığı ancak akademik gelişimleri yönünde bazı beklentilerinin karşılanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Öğrencilerin BİLSEM’de etkinlik ve proje temelli bir programlara katıldıkları düşünülürse, okul programlarına göre daha aktif oldukları ve ilgi alanlarına yönelik çalışmalara katılabildikleri için BİLSEM programlarından oldukça memnun oldukları ifade edilebilir. Bu sebeple beklentilerinin yüksek oranda karşılandığını dile getirmektedirler. Öğretmenler ise programların uygulayıcıları olmaları bakımından veli ve öğrencilerden farklı beklentilere sahiptir. Programların aksayan yönlerini görmeleri mümkündür. Bu doğrultuda öğretmenlerin karşılanmayan beklentilerinin dikkate alınmasının önemli olduğu söylenebilir. Veliler BİLSEM programlarının öğrencilerin akademik başarılarına katkı sağlamasını beklerken, BİLSEM’i genellikle özel kurslar benzeri bir yapı olarak değerlendirmektedir. Bunun velilerin BİLSEM’lerin kuruluş amacından yeteri kadar haberdar olmadıklarından kaynaklandığı sonucuna varılabilir.

D. ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın sonuçları doğrultusunda önerilerde bulunulmuştur.

Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler

BİLSEM programlarında yer alan içerikler, öğrenci performansları dikkate alınarak hazırlanabilir ve programlar üst düzey eğitim içeriklerini barındırabilir.

BİLSEM araç-gereç donanımının zenginleştirilmesi için özel sektör ile iş birliği projeleri geliştirilerek onlardan destek sağlanabilir.

Proje çalışmalarına destek sağlanması amacıyla TÜBİTAK projeleri için BİLSEM'ler adına daha fazla bütçe ayrılabilir.

Sosyal gelişimleri için öğrencilerin yer alacağı spor ve gezi etkinliklerinin sayısı artırılabilir.

Öğrencilerin derslere düzenli şekilde katılması için ders programları hazırlanırken öğrenci ve velilerin görüşleri alınabilir.

Programların uygulanmasında üniversite, kurum ve kuruluşlarla bilimsel, sanatsal, kültürel vb. hususlarda iş birliği yapılarak proje çalışmalarının kapsamı genişletilebilir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Bu araştırmada BİLSEM programları yönelik öğrenci, öğretmen ve velilerin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Benzer bir çalışma BİLSEM yöneticileri ile gerçekleştirilebilir.

Araştırma, Kalkınma Ajansının belirlediği TR71 bölgesinde yer alan Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir ve Kırıkkale illerinde bulunan BİLSEM'leri kapsamaktadır. Benzer bir çalışma Türkiye genelini kapsayacak şekilde yapılabilir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 01/03/2021 tarihinde alınmıştır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akarsu, F. (2004). Üstün yetenekliler. İçinde M. R., Şirin, A., Kulaksızoğlu & A. E., Bilgili (Eds.). *I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss. 127-154). Çocuk Vakfı Yayınları.
- Akın, G. (2018). *Özel yetenekli öğrencilerin eğitiminde bilim ve sanat merkezlerinin etkililiği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Ataman, A. (2003). Sınıfta iletişimde karşılaşılan davranış problemleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(3), 281-292.
- Bilgiç, N. (2019). *Üstün zekâlı ve yetenekli bireylerin eğitimi politikalarına yönelik nitel bir çalışma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Casanova, J. R., Almeida, L. S., Peixoto, F., Ribeiro, R. B. & Marôco, J. (2019). Academic expectations questionnaire: A proposal for a short version. *SAGE Open*, 9(1).
- Christensen, L. B., Johnson, R. B. & Turner, L. A. (2015). Nitel ve karma yöntem araştırmaları. İçinde M. Sever & A. Aypay (Eds.). *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analiz* (ss. 400-433). Anı.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. Routledge.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Sage Publications.
- Çelik-Sahin, Ç. (2014). Bilim ve sanat merkezi öğrencilerinin bu kurumlara ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 101.
- Ensari, H. (2000). *21. yüzyıl okulları için toplam kalite yönetimi*. Sistem Yayıncılık.
- Eser, Y. (2011). *Bilim ve Sanat Merkezleri'nin eğitim programlarının Hammond modeliyle değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Güler, M. (2015). *Bilim ve sanat merkezlerine ilişkin paydaşların görüşlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karataş, H. E. (2013). *Öğretmen, anne-baba ve öğrenci görüşlerine göre bilim ve sanat merkezlerinin öğrencilerin okuldaki akademik ve sosyal-duygusal gelişimlerine etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kirk, J., Miller, M. L., & Miller, M. L. (1986). *Reliability and validity in qualitative research*. Sage.
- MEB (1991). *I. Özel eğitim konseyi, üstün yetenekli çocuklar ve eğitimleri*. MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Başkanlığı.
- MEB (2019). *Bilim ve sanat merkezleri öğrenci tanılama kılavuzu*. [url: <https://orgm.meb.gov.tr/www/2018-2019-bilim-ve-sanat-merkezleri-ogrenci-tanilama-ve-yerlestirme-kilavuzu-yayimlandi/icerik/1121>]
- MEB (2022). *Özel Eğitim Alanı*. [url: <http://orgm.meb.gov.tr/www/ozel-egitim-alani/icerik/1951>]
- National Association for Gifted Children (NAGC) (2022). *What is Giftedness?* [url: <https://www.nagc.org/resources-publications/resources/what-giftedness>]
- Öpengin, E. (2011). *Üstün zekâlı öğrencilerin bakış açısıyla üstün zekâ etiketinin öğrencilerin çeşitli algıları üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sarı, H. & Öğülmüş, K. (2014). Bilim ve sanat merkezlerinde (BİLSEM) karşılaşılan sorunların öğretmen ve öğrenci görüşleri açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 254-265.
- Sarıtaş, E., Şahin, Ü. & Çatalbaş, G. (2019). Velilerin gözüyle BİLSEM. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 114-133.

- Satır, A. (2018). *Bilim ve Sanat Merkezlerinde görev yapan müzik öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sezginsoy B. (2007). *Bilim ve sanat merkezi uygulamasının değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şenol, C. (2011). *Üstün yetenekliler eğitim programlarına ilişkin öğretmen görüşleri (BİLSEM örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tezbaşaran, A. A. (2008). *Likert tipi ölçek hazırlama kılavuzu*. [url: http://www.academia.edu/1288035/Likert_Tipi_Ölcek_Hazırlama_Kılavuzu]
- VanTassel-Baska, J. & Stambaugh, T. (2008). Curriculum and instructional considerations in programs for the gifted. İçinde S. I. Pfeiffer (Ed.). *Handbook of Giftedness in Children* (ss. 347–365). Springer.
- Yıldırım, A. & Şimsek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (5.Basım). Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, H. (2010). *Üstün yeteneklilerin eğitiminde bir model olan bilim ve sanat merkezleri üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü.
- Yumuş, A. (2011). *Bilim ve sanat merkezlerinin amacına uygun işleyişinin merkez öğretmenleri tarafından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, H.S. (2012). Üstün yetenekli çocukların sanat tarihi alanında gerçekleştirdikleri müze gezisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 63-101.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KAMU DİPLOMASİSİNİN ROLÜ VE ETKİSİ

 Mertcan YAŞAR^a

 Merve Suna ÖZEL ÖZCAN^b

Özet

Kamu diplomasisi, bir ülkenin yurtdışındaki çıkarlarını ilerletmek için iletişim ve kültürel alışverişi içeren modern uluslararası ilişkilerin çok önemli bir yönüdür. Ayrıca kamu diplomasisi, yumuşak güç kavramıyla da ele alınabilir. Yumuşak gücün uluslararası ilişkiler üzerindeki etkisi önemlidir. Yumuşak gücü yüksek olan ülkeler, bu gücü etkilerini artırmak ve dış politika hedeflerine destek sağlamak için kullanabilirler. Yumuşak güç, aynı zamanda bir ülkenin kültürel ve politik değerlerini destekleyebilir ve diğer ülkelerle ortak çıkarlar ve değerler temelinde ilişkiler kurulmasına yardımcı olabilir. Uluslararası alanda değişen güç algıları ile önem kazanan kamu diplomasisi yaklaşımı ile devletler dış politikalarında bu alana önem vermeye başlamıştır. Çalışma kapsamında örnek olay incelememiz olan Türkiye'nin de bu ekseninde takip ettiği kamu diplomasisinin gücü dikkat çekicidir. Tarihsel bir kültürel mirasa ve stratejik konuma sahip yükselen bir güç olarak Türkiye, son yıllarda kamu diplomasisi girişimlerine ağırlık vermiştir. Bu makale, Türkiye'nin kamu diplomasisi çabalarını araştırmakta, imajını ve çıkarlarını dünyaya tanıtmadaki başarılarını ve zorluklarını incelemektedir. Çalışma kapsamında Türkiye'nin kamu diplomasisi yaklaşımı Soğuk Savaş sonrası dönem kapsamında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kamu diplomasisi, Yumuşak güç, Soğuk Savaş sonrası.

THE ROLE AND THE IMPACT OF PUBLIC DIPLOMACY IN TURKISH FOREIGN POLICY IN THE POST-COLD WAR ERA

Abstract

Public diplomacy is a crucial aspect of modern international relations that includes communication and cultural exchange to advance a country's interests abroad. Furthermore, the utilization of soft power can effectively manage public diplomacy. The impact of soft power on international relations is significant. Countries with high soft power can use it to increase their influence and provide support for their foreign policy goals. Soft power can also support a country's cultural and political values and help build relationships with other countries based on shared interests and values. With the public diplomacy approach, which gained importance with the changing perceptions of power in the international arena, states began to give importance

^a Yük. Lis. Öğr., Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, mrcnysr13@gmail.com

^b Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler, mervesuna@yahoo.com

Makale Geliş Tarihi: 16.05.2023, Makale Kabul Tarihi: 21.06.2023

to this field in their foreign policies. The power of public diplomacy, which Turkey, which is our case study within the scope of the study, also follows on this axis, is remarkable. Turkey has recently focused on public diplomacy initiatives as a rising power with a historical, cultural heritage and strategic location. This study explores Turkey's public diplomacy efforts, examining its successes and difficulties in promoting its image and interests to the world. Within the scope of the paper, Turkey's public diplomacy approach will be discussed within the post-Cold War period.

Keywords: Türkiye, Public diplomacy, Soft power, post-Cold War.

Giriş

Karşılıklı etkileşim ve ilişkilerin yürütülmesinde aktörlerin tutum ve davranışları önemlidir. Uluslararası ilişkiler alanında var olan teorik yaklaşımlardan ayrı bir bağlamda diplomasi, bu konuda önemli bir yere ve güce sahiptir. Diplomasi tarihsel olarak Eski Yunan'a kadar uzanan bir geçmişe sahip olmakla birlikte modern anlamda ulus devlet yapısının ortaya çıkışı ve uluslararası sistemin değişimi ile kavramın yapısı ve işlevi de aynı şekilde güncellenmiştir. 1648 Westphalia ile birlikte uluslararası sistemin egemen eşit antiteler olarak devletleri merkeze alması ile diplomasi de rolü değişmiştir. Diplomasi tarihsel rolü, devletler arası ilişkilerin ilerletilmesinde önemli bir çerçeve sunmasıdır. Aynı zamanda, uluslararası sistemde aktör tanımlamaları ve yeni aktörlerin varlığı ile farklı bir şekilde devletlere alternatif sunacak alanlar yaratması mümkün hale gelmiştir. Nitekim realizmin en temel isimlerinden birisi olarak ele alınan, Thucydides'in MÖ 460-404 yılları arasında yaşanan Peloponnes Savaşından bu yana geçen 2500 yıllık sürede yaşanan kesimler, güçlü ve güçsüz taraflar olarak hegemonya yaklaşım ve güçleri ekseninde yorumlanmıştır. Bu açıdan güç kavramı temel bir itici unsurdur (Thucydides, 1950). Realizmin temeli olan güç, kent devletler arasında günümüzde de elde edilmesi istenen ve hegemonya bağlamında üstünlük arayışının önemli bir aracıdır ki bu durum tarihsel bir devamlılık içinde oluşmuştur. Uluslararası ilişkiler alanında güç, devletler arası ilişkilerin belirleyici özelliklerindedir. Güç konusu yüzyıllardır sistemin en temel ögesi olarak büyük güç geçişlerinin ve değişimlerinin yaşanmasını sağlamıştır. Uluslararası ilişkiler teorileri bağlamında realizmin kaynaklarından olan Peloponnes Savaşları düşünüldüğünde hegemonyanın varlığı ve gücün sistemi şekillendiren doğası Thucydides tarafından da en somut hali ile ortaya konmuştur. Bu açıdan yaşanan savaşlar geçmişte olduğu gibi bugün de sistemin güç odaklı çatışmasının bir sonucu olmuştur. Bu kapsamda diplomasi geçmiş dönemlerde kullanımın yorumu da var olan reelpolitik ekseninde düşünülmelidir.

Çalışmanın temel kavramsal çerçevesini oluşturan kamu diplomasi bağlamında inceleme yapıldığında, kavramın ana köken olarak Eski Yunan'a uzanan geçmişi görülmektedir. Alt başlıklarda ele alınacağı gibi diplomasi, temel olarak devlet-devlet ilişkilerindeki iletişimle alakalı olarak doğmuştur. Kavram yüzyıllar boyunca var olan bir kurumun zaman içinde değişen yapısını da bizlere sunmaktadır. Bu bağlamda tarihsel yönden ve uygulama açısından temel ana ilkelerinde köklü değişikliklerin süreklilik hikâyesi mevcuttur. Diplomasi, ilk zamanlarda hanedana bağlı yapısına rağmen egemenlik ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıkmıştır. Bu yapıdan çok taraflı diplomatik yapıya geçiş ancak 19.

yüzyılda profesyonel hale gelmiştir. Sembolik anlamda çok taraflı diplomasinin kökenleri daimi hükümetler arası örgütlerin gelişim göstermesiyle 19. Yüzyıla dayansa da, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD önderliğinde diplomatik ilişkilerin çok taraflılık esasına teşvik edilmesi sürecin temelini atıldığı dönem olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında gizli diplomasiye yönelik yoğun kitlesel tepkileri atlatan diplomasi kurumu, iletişim olanaklarındaki gelişim, uluslararası alandaki aktör ve çeşitlerinin artışı, ideolojik rekabet ve propagandanın oluşturduğu gerilimler ile üzerinde büyük bir baskı hissetmiştir (Buzan, 2015, s. 149).

Çalışma, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki kamu diplomasisini örnek olay incelemesi yoluyla ele almaktadır. Bu amaçla, öncelikle var olan literatür taraması yapılmış ve Türkiye'nin bu dönemde kamu diplomasisi alanında kullandığı araçlar ve politikalar sistematik bir şekilde incelenerek nitel yaklaşım ekseninde yorumlanarak analiz edilmiştir. Bu çalışma, Türkiye'nin kamu diplomasisi stratejileri ve uygulamalarının kapsamlı bir incelemesini sunmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda çalışmanın alan yazında var olan kamu diplomasisini ele alırken dünyada var olan küresel güç örneklerine de atıf yaparak konuyu ele alması karşılaştırma yapabilme ve örneklemeleri okuyabilme açısından önemlidir. Bu çalışma, ilk aşamada kavramsal bir çerçeve sunma ve bunun uluslararası alanda var olan örneklerini ortaya koymaya odaklanacaktır. Akabinde çalışma kapsamında Türkiye'nin dış politikasına uyguladığı ve stratejik olarak takip ettiği yumuşak güç alanı olan kamu diplomasisine odaklanılacaktır. Bu kapsamda çalışmanın metodolojisi kavramsal çerçevelerin tanımlanması ile açıklayıcı bir nitelik odaklıdır. Çalışmanın örnek incelemesi Türkiye olması bağlamında sınırlılığı da Soğuk Savaş sonrası süreçtir ki bu inceleme ile uygulamalarının ve araçların etkisi ortaya konacaktır.

A. KAVRAMSAL ÇERÇERVE: KAMU DİPLOMASİSİ, YENİ KAMU DİPLOMASİSİ VE ETKİLERİNİ ANLAMAK

Kamu diplomasisi kavramını incelerken kavramın temelleri ve tarihsel süreç içinde yaşanan gelişimine de odaklanmak önemlidir. Kavramın değişen doğası ya da genişleyen alt yapısı özellikle uluslararası ilişkiler alanının ortaya çıkması ve teorik gelişimlerin bu kavramı yorumlaması ile ontolojik ve epistemolojik anlamda yeniden düşünülmelidir. Kavramın kökeni eski Yunan'a dayanmaktadır. Resmî belgeleri katlama biçimine verilen isim "Diploma" sözcüğünden doğmuştur. Sözcük, "ikiye katlamak" anlamına gelmektedir. Kelime zaman içerisinde çeşitli anlam değişikliklerine uğramıştır. Başlangıçta, hükümdarlar ya da prensler tarafından hamiline ayrıcalık verecek belge anlamına gelmekteyken, sonrasında uluslararası ilişkiler içerisinde yer edinmiştir. 18. yüzyılda Fransızca "diplomate" terimi ise, devlet adına müzakere eden kişi için kullanılmaya başlamıştır (Çetin, 2022, s. 237). Kavramı "belgeleri inceleme bilimi" dışında kullanan ilk isim 1796 yılında Edmund Burke olmuştur. Burke kavramı, "Uluslararası İlişkileri Yürütme Sanatı" olarak kullanmıştır. Bunun yanı sıra, "Diplomatik Kurul" kavramını da ortaya atarak burada görev alan kişilere diplomat demiştir (Kodaman & Akçay, 2010, s. 76). 20. yüzyılın ikinci yarısından günümüze diplomasi kavramı çok hızlı bir gelişim süreci geçirmiştir. Parag Khanna göre, diplomasi kavramı artık devletler arasında yalnızca sert dans değildir. Renkli koalisyonların caz dansı olarak gördüğü

diplomasi içerisinde kamu diplomasisi bu uygulamaların kalbinde yer almaktadır (Khanna, 2011, s. 22).

Bu kapsamda diplomasi kavramının tarihsel gelişimi esasında güç ve devletlerarasındaki ilişkinin boyutuna dair de bir çerçeve sunar. Ancak diplomasi kavramının güç ile ilişkili yönü unutulmamalıdır. Edward Carr, uluslararası alanda siyasi gücü, askeri, ekonomik ve kanaat oluşturma şeklinde 3 ana başlık altında ele almıştır (Carr, 2010, s. 152). Robert Keohane ve Joseph Nye göre, güç realistler için dünya üzerindeki en önemli kaynaktır. Ülkelerin kendi kaynaklarına dayanmasını ve maliyeti ne olursa olsun sistemdeki göreceli konumlarını muhafaza etmesini söyler (Keohane & Nye, 2015, s. 82,83). Haluk Özdemir'e göre ise, güce yönelik araştırmaların ortak noktası kavramı dolaylı ya da doğrudan, gözlemlenemeyen ya da gözlemlenebilir yöntemler vasıtasıyla mutlak bir şekilde başka bir aktör üzerinde kullanılan bir araç olarak görmesidir. Güce aktör odaklı bakıldığı zaman iki farklı durum karşımıza çıkmaktadır. Bunlar: Bir şeyi gerçekleştirebilme yeteneği ya da kapasitesi olarak ("power to") güç ve başka birisi üzerinde kontrol sağlanması olarak ("power over") güçtür (Özdemir, 2008, s. 124).

Joseph Nye'a göre, klasik güç, büyük güçlerin imtihanı olarak savaş gücüydü. Savaş, uluslararası alanda devletlerin kartlarını oynadığı ve göreceli güç tahminlerini kanıtladığı mutlak bir oyundur. Fakat Nye, geçen zamanla beraber teknolojinin geliştiğini, güç kaynaklarının değiştiğini ve klasik yargı olan askeri güçten uzaklaşıldığını söylemiştir (Nye, 2006). Şüphesiz gücün söz konusu bu değişimi doğrultusunda "Yumuşak Güç" kavramı çok değerli bir konuma gelmiştir. Kavram ilk kez Nye tarafından 1990 yılında yayımladığı "Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power" (Nye, 1990) adlı eserinde kullanılmıştır. Nye, bir ülkenin karşı tarafa istediklerini yaptırmaya ikna etmesi halinde havuç-sopa denklemi (ödül-ceza) olmadan da istenilen sonuçların elde edilebileceğini söyler. Nye'a göre, bir ülke, değerlerine hayran olan, kendisini örnek alan ve refah seviyesine özenen taraftar ülkeler oluşturabildiğinde ve bu ülkeler kendisini takip etmek istediğinde dünya siyasetinde istediği sonuçları elde edebilir (Nye, 2005, s. 24,25).

Yumuşak güç, bir ülkenin kendi kültüründe karşılık bulan değerlerinden, ülke içinde uyguladığı politikalar sonucu sergilediği örneklerinden ve öteki aktörlerle ilişkilerini sürdürme biçiminden ortaya çıkar. Nye, bir devletin yumuşak gücünün kültür, siyasi değerler ve dış politikadan oluştuğunu söyler (Nye, 2005, s. 29,32). Nitekim güce dair farklı yaklaşımların ve araçsallaştırmaların ortaya çıkışı bir noktadan sonra yumuşak güç ve sert güç ayrımını karşımıza çıkarmıştır. Bu durumda, sadece etkiden daha fazlası olduğu ve kültürel değerler ile politikaların devamlılığının söz konusu olması önemlidir. Burada yumuşak güç kaynakları, anketler veya odak grupları aracılığıyla ölçülebilir, ancak bu çekimin istenen politika sonuçlarını üretip üretmediği duruma göre değerlendirilmelidir. Kamu diplomasisi, hükümetler tarafından bu potansiyel kaynaklara dayalı olarak iletişim kurmak ve diğer ülke halklarını çekmek için kullanılan bir araçtır, ancak içerik çekici değilse, kamu diplomasisi yumuşak güç üretmez (Nye, 2008).

Tablo 1. Yumuşak ve Sert Güç Karşılaştırması

Sert Güç	Yumuşak Güç
Zorla veya teşvikle başkalarının konumunu değiştirme yeteneği	Tercihleri çekicim gücüne göre şekillendirme yeteneği
Askeri ve ekonomik güç	Kültürel güç
Zorlama, zorlama	İşbirliği, etki
Mutlak	Koşullara dayalı
Somut, ölçülmesi kolay, belli bir dereceye kadar öngörülebilir	Soyut, ölçülmesi zor, tahmin edilemez
Belirtilmiş Sahiplik	Belirtilmemiş, birden fazla kaynak
Devlet veya kuruluşlar tarafından kontrol edilir	Çoğunlukla devlet dışı aktörler, kontrol edilemeyen
Dış, eylem, zorlama	İç, tepki/ Etkileme, çekim
Doğrudan, kısa vadeli Ani etki	Dolaylı, uzun vadeli, Zamana yayılan etki
Dış politikada tezahür eder	Ulusun markalaşması yoluyla iletilir

Kaynak: (Fan, 2008: 151).

Bu tanımlamalardan hareket ile Nye (2008)'ın yalnızca kamu diplomasisine başvurmanın yumuşak güç oluşturmak için yeterli olmadığını söylemesi önemlidir. Bir ülkenin çekim gücü elbette, kültürünün, değerlerinin ve politikalarının içeriğine bağlıdır. Tablo 1 'de yer aldığı şekli ile yumuşak ve sert güç ayrımında da bu net olarak görülmektedir. Sert gücün mutlak ve doğrudan etkisi karşısında yumuşak güç uzun vadeli ve dolaylı bir etki sunar. İşte bu noktada kamu üzerinde yaratılacak olan etki önem arz eder. Eğer bunlar yabancı kamuoyuna çekici gelmiyorsa, kamu diplomasisi çabaları yumuşak gücün oluşturulmasında etkili olmayacaktır.

Öte yandan yumuşak gücün uluslararası alanda artan önemiyle paralel olarak kamu diplomasisi uygulamaları önem kazanmıştır. Muharrem Ekşi'ye göre, kamu diplomasisi, yumuşak güç, diplomasi, kamuoyu ve sivil toplum bileşenlerinden oluşur. Ekşi, kamu diplomasisini; "yumuşak güce dayanan sivil toplum temelli, kamuoyu odaklı yeni diplomasi sanatı" (Ekşi, 2018, s. 24) olarak tanımlamıştır ve yumuşak güç ile kamu diplomasisi arasındaki ilişkiye ortaya koymuştur. Jan Melissen'e göre, kamu diplomasisi toplumlara açılan bir pencere ve çıkış kapısıdır. Kamu diplomasisi hem bir dış politika mücadelesi hem de ulusal bir meydan okumadır. Ülke dışındaki birey, ulus ve kuruluşlar üzerinde kendi ülkesi hakkında olumlu etkileşim ve algı yaratma çabasıdır. Melissen'e göre, kamu diplomasisi yumuşak gücün araçsallaştırılmasıdır (Melissen, 2005a). Peter Krause ve Stephen Van Evera göre ise, kamu diplomasisi, yabancı halkları anlamak, bilgilendirmek ve etkilemek odaklıdır. Vatandaşlar, kurumlar ve yurtdışındaki meslektaşlar arasındaki diyalogu artırmayı hedefler. Hükümetten halka doğru bir ağın yanı sıra, kişiden kişiye iletişimi de içerisinde barındırır (Krause & Evera, 2009, s. 5).

Diğer taraftan Nancy Snow, geleneksel kamu diplomasisi ve yeni kamu diplomasisi arasında bir ayrıma gitmiştir. Snow'a göre, geleneksel kamu diplomasi hükümetten-hükümete iken, yeni kamu diplomasisi hükümetten- küresel halklara doğrudur. Küresel halklarla konuşulan, bilgilendirilen ve etkileyen bir tarz barındırır. Snow'a göre, yeni kamu diplomasisi, ulusal hedeflerin ve yabancı politikaların desteklenmesiyle de ilgilenen bir diplomasi türüdür (Snow, 2014). Geleneksel kamu diplomasisinde öncelikli amaç, politikaları hedef kitleye dayatmak ve ikna etmektir. Bu yaklaşım türü içerisinde maruz bırakmayı, dayatmayı, dolaylı baskıyı barındırır. Bu yaklaşım, iletişimin ve kamuoyunun günümüzdeki kadar etkili olmadığı Soğuk Savaş döneminin geleneksel kamu diplomasisi yapısına aittir. Bu yaklaşımın 21. yüzyılda yer edinmesi imkânsızdır (Özkan, t.y, s. 6). Cull, yeni kamu diplomasisinin 7 maddeye sahip olduğundan bahsetmektedir. Bunlar: i) STK'ların, geleneksel aktörlerin yerine uluslararası alanda öne çıkması; ii) Aktörlerin farklı halklarla iletişim kurmak için kullandığı araçların modern, eş zamanlı ve küresel teknoloji (internet), odaklı olması; iii) Yeni iletişim teknolojilerinin yurt içi ve dışı haberleşme alanlarını birbirine entegre etmesi; iv) Klasik propaganda kavramının yerini alan kamu diplomasisinin, pazarlama, ulus markalaşması ve ağ iletişim teknolojilerinden yararlanması; v) Yeni kamu diplomasisinin terminolojisi içerisinde prestij ve uluslararası imaj kavramlarının, yumuşak güç ve markalaşma üzerinde konuşmaya olanak sağlaması; vi) Yeni kamu diplomasisinin aktörden insana işleyen Soğuk Savaş dönemi iletişiminden ayrılması ve uluslararası aktörlerle karşılıklı olarak modernleşme çabası içerisinde insandan insana bir iletişim türü getirmesi; ve vii) Yukarıdan aşağıya doğru işleyen eski mesajlaşma yapısının gölgede kalması ve temel odağın ilişki kurmak olması (Cull, 2009, s. 13). Bu bağlamda devletler arasında çok boyutlu bağlantıların söz konusu olduğu yeni küresel ortamda diplomatlar uluslararası ilişkilerin merkezi alanındaki pozisyonlarını kaybetmişlerdir. Bunun yanı sıra, kendilerinden olmayan yabancı halkla temaslar söz konusu olduğunda diğer ülkelerin resmi temsilcileri ile aynı derecede güvenilirlikten yararlanmaları pek mümkün değildir (Melissen, 2005a). Nicholas Cull'a göre, klasik diplomasi, uluslararası bir aktörün, uluslararası çevreyi yönetmek için tasarladığı savaştan daha elverişli mekanizmalardır. Günümüz diplomasisinde devlet, çok uluslu şirket, STK, uluslararası örgüt, terör örgütü veya dünya sahnesindeki başka bir oyuncu aktör olabilir. Eski dönemlerde diplomasi, uluslararası aktörlerin aralarındaki etkileşimden doğan uluslararası çevreyi yönetme girişimidir. Günümüz diplomasisinde yer edinen kamu diplomasisi ise, uluslararası bir aktör ve yabancı bir halk arasındaki etkileşimden doğan uluslararası çevreyi yönetme girişimidir (Cull, 2009, s. 12).

21. yüzyılın sonlarından itibaren kamu diplomasisi Avrupa özelinde ekonomik, sosyal ve politik alanlarda çok değişim göstermiştir. Kamu diplomasisi, farklı toplumlarda daha geniş görüşlere etki etmeyi amaçlamıştır. Özellikle 11 Eylül 2001'in ardından normatif çağrılarla beraber "yeni bir kamu diplomasisi", transatlantik coğrafyanın büyük ülkelerinden ileriye dönük bir analiz olarak yükselmiştir. Fakat bu süreçte bir ikilem oluşmuştur ki bu durum, teröre karşı mücadele başlığı altında ABD diplomasisinin ve kamu diplomasisinin ulusal güvenlik çapında dramatize edildiği yönündedir. Nitekim kamu diplomasisini sadece yabancı halklarla tek taraflı iletişim tipi ve

yabancı basınla temaslar olarak gören, elçiliklerin yerinin azaltıldığı bir karakter yapısı olarak algılayan mevcut hükümet uygulamaları eleştirilmiştir. Bu bağlamda akademik çevre, tarih, siyaset, iletişim ve halkla ilişkiler ile yakın temasta olan kamu diplomasisini, yeni nesil kamu diplomasisi çerçevesinde değiştirmeyi tavsiye ederken, yabancı halklarla temasın sadece diplomatik düzeyde olamayacağını söyleyerek yeni diplomatik angajmanlar önermişlerdir (Melissen, 2011, s. 9). Bu açıdan Melissen'e göre, elçilikler tarafından yönetilen kamu diplomasisi, her daim yerel şart ve koşullara göre tasarlanmıştır. Çünkü yabancı toplumlarla etkileşime girme noktasında bir konu bir yerde olumlu iken, diğer yerde aynı konu olumsuz olabilir. Yeni kamu diplomasisi, yeni literatür ve ilişkiler noktasında iki yönlü bir yol biçimidir. Yani, tek taraflı bir mesajlaşma formülü yerine, karşılıklı diyalog formülüdür (Melissen, 2005a). Benzer şekilde, yeni kamu diplomasisini, geleneksel diplomasiye ayıran anahtar kelimeler "katılım", "diyalog" ve "karşılıklılık" tır. İlişki kurmayı amaçlayan yeni kamu diplomasisi, geleneksel tarzdaki gibi haber ya da kriz yönetimi değildir. Yeni kamu diplomasisinin varsayımı, dağın sadece tek tarafında geniş bir grup insan olmadığı, her iki tarafında da geniş bir insan grubu olduğudur. Geleneksel kamu diplomasisi, yabancı halklarla iletişim kurmak noktasında iç kamu yapısını görmezden gelmekteydi. Fakat yeni kamu diplomasisi, yabancı halklara ulaşmak doğrultusunda kendi toplumu aracılığıyla çalışmalar yapmaktadır (Melissen, 2006).

Nitekim son noktada kamu diplomasisinin 21. yüzyılda nasıl değiştiğini anlamak, devletler arası ilişkilerinde yapısını anlamak açısından önemlidir. Burada özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin teröre karşı mücadelesinin nasıl bir ikilem yarattığı ve bu ekseninde yeni kamu diplomasisinin, klasik ABD uygulamalarına tepki olarak ortaya çıkması ve yabancı halklarla iletişimde sadece diplomatik düzeyde kalmayıp, karşılıklı diyalog ve dinleme sürecini de içerdiği görülmektedir. Var olan uluslararası ilişkiler alanının değişime ve mobilizasyona açık yapısı içinde gücün bu şekilde değişen tanımları ortaya yeni kamu diplomasisini çıkarmıştır. Bu durum, kamu diplomasisinin yerel şart ve koşullar ekseninde tasarlanan ve elçilikler tarafından yönetilen bir yönünü de ortaya koymuştur. Bu açıdan kamu diplomasisinin uluslararası örnekler ile incelenmesi bize konu hakkında daha somut ve etki alanları kapsamları/sınırları açısından daha net bir tablo sunacaktır.

B. KAMU DİPLOMASİSİNE DAİR ULUSLARARASI ÖRNEKLER

Bir üst başlıkta da belirtildiği gibi yumuşak güç devletler arası ilişkilerin daha çok kültür ve diplomatik unsurlar ağırlıklı bir alanıdır. Bu açıdan Nye (2008), yumuşak gücün sadece ikna veya etkilemekle ilgili olmadığını, aynı zamanda cazibeyle de ilgili olduğunu vurgular. Buradaki temel durum bir ülkenin oluşturacağı bu cazibenin; kültürü (müzik, film ve edebiyat gibi şeyler dâhil), siyasi değerleri ve kurumları (demokrasi ve insan hakları gibi) ile dış politikaları (barışı veya iklim değişikliği gibi küresel sorunların ele alınması) konularına bağlı olmasıdır. Bu durum ile bağlantılı olarak ise Nye, yumuşak güç oluşturmada kamu diplomasisini "uluslararası bir aktörün (genellikle bir hükümetin), kendi ulusal çıkarlarını ve değerlerini geliştirmek için yabancı halkları ve seçkinleri

dâhil etme, bilgilendirme ve etkilemeye çalıştığı süreç" olarak tanımlamaktadır. Bu durum ise kültürel değişim programları, halka açık konuşmalar ve medyaya erişim gibi şeyleri içerebilmektedir (Nye, 2008, s. 95). Bu doğrultuda, bu başlıkta küresel alanda örneklere yer verilerek konunun daha somut şekilde zihnimize karşılık bulması hedeflenmiştir. Böylece Türk Dış politikasında öne çıkan kamu diplomasisi unsurları ile karşılaştırma yapabilmeye adına da önemi bir çerçeve sunacaktır.

Kamu diplomasisinin ortaya çıkması ve uygulanması noktasında ABD'nin payı büyüktür. 1930'lu yılların sonunda Franklin Roosevelt hükümeti, ABD'nin güvenliğini sağlamanın yolunun diğer devletlerdeki insanlarla konuşmak ve desteğini kazanmaktan geçtiğini görmüştür. Bu doğrultuda, 1938 yılında Dışişleri Bakanlığı bünyesinde bir "Kültürel İlişkiler Bölümü" kurulmuş ve iki yılın ardından Latin Amerika'da yer alan ve Amerikan kültürünü aktif biçimde tanıtan Nelson Rockefeller yönetimindeki "Amerikalılar Arası İlişkiler Ofisi" oluşturulmuştur (Nye, 2004, s. 101). 1953 yılında Başkan Eisenhower, Soğuk Savaş dinamikleri içerisinde "Amerika Birleşik Devletleri Bilgi Ajansı" (USIA) kurmuştur. USIA'nın misyonu, ülkenin çıkarları doğrultusunda yabancı halkları anlamak, bilgilendirmek, etkilemektir. Aynı zamanda, Amerikalılar ile ABD kurumları arasındaki etkileşimi artırmak ve ABD'li akademisyenlerin yurtdışındaki meslektaşları ile aralarındaki diyalogu genişletmektir. (Bknz. Snyder, 1995). Kurum, Amerikan politikalarını farklı kültürlerle ve halklara inandırıp anlamlı getirmeye çalışmış, ABD'nin politikaları ve bu politikaları etkileyen kişiler, değerler ve kurumlar hakkında bilgi vermeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda kurum, Amerikan vatandaşlarına ve kurumlarına uluslararası alana katılım noktasında yardımcı olmayı hedeflemiştir (Chodkowski, 2012, s. 2).

Paul Viotti ve Mark Kauppi göre, Amerikan yumuşak gücü küresel etkinliğini kanıtlayarak, uluslararası sistemde etkin olmuştur. Amerikan filmi, müziği, modası, siyasi idealleri ve eğitim olanakları da ülkenin kültürel cazibesini artırarak öteki aktörleri etkilemiştir (Viotti & Kauppi, 2014, s. 207). Jaime Wu'ya göre, ABD, örneğin yumuşak güç için film üretirken kaç devletin bu filmleri izlemek için hevesli olduğuyla ilgilenmektedir. Bu kapsamda, ABD'yi ziyaret etmek, ülkede okumak ve aileleriyle birlikte taşınmak istenilmesine odaklanıldığı görülmektedir (Wu, 2018). ABD'nin küresel kamu diplomasisi uygulamalarında eğitim ve kültürel etkileşimin yapı taşı olan "Fulbright Programı" önemli bir yere sahiptir. 160'tan fazla ülkede öğrenciler ve akademisyenler için çalışma, öğretme, araştırma, fikir alışverişinde bulunma ve karşılıklı diyalog kurma fırsatı sağlayan program, bünyesinde yöneticiler, araştırmacılar, sanatçılar ve alanında profesyonel kişileri de barındırmaktadır. İnsanlar arasında bağlantıyı kurmayı, becerileri geliştirmeyi, uluslararası değerler yaratmayı ve deneyimleri paylaşmayı hedefleyen Fulbright, her yıl 1.700'den fazla burs olanağı, 800 ABD'li Akademisyenin yurtdışına çıkması ve 900 Misafir Akademisyenin ABD'ye gelmesi olanaklarıyla insanların ABD'ye dair olumlu düşüncelerle evlerine dönmelerini istemektedir ("Fulbright Scholar Program", t.y.).

Tablo 2. British Council, Fulbright Programı ve Konfüçyüs Enstitüsündeki Programlardan Örnekler

Birleşik Krallık The British Council	Birleşik Devletler The Fulbright Program	Çin Konfüçyüs Enstitüsü
Yetişkinler, çocuklar ve gençler için İngilizce ●	İngilizce Öğrenime Yardım Programı (Öğrenci Programının bir parçası) ●	Konfüçyüs Enstitüsü Çince Öğrenim Programı ●
İngilizce sınav hizmeti ●	Fulbright Eğitimci Değişimleri ■	Çince dil sınavı ●
Kültür yılı ve festivaller ▲	National Geographic Hikâye Anlatma Bursu +◆	Konfüçyüs Çin Çalışmaları Programı ◆●
Uluslararası British Council koleksiyonları sergisi ▲	Kuzey Kutbu Girişimi (politika konusu araştırması- akademik programın bir parçası) ◆	Çince Köprü Yarışması ▲●
Yükseköğretim stratejik ortaklığı ■◆	Fulbright Amerikan Çalışmaları Ödülü ◆	Şarkı Söylüyorum Pekin ▲
Kurumsal Bağlantılar (ortak araştırmalar) ◆	Yurtdışı Seminerleri Programı ◆★	Çincenin uluslararası tanıtımı için temel ★
Aktif vatandaşlar (topluluk liderleri ağı) ★	Fulbright Derneği ★	Çevrimiçi Konfüçyüs Enstitüsü +
Öğretim Merkezi Ağı sohbeti ★		Konfüçyüs Enstitüsü Burs ■◆
Çağımızın sohbeti +		

● Dil eğitimi	★ Ağ	◆ Ülke çalışmaları/Araştırmaları
▲ Kültürel Etkinlik	+ İnternet/Yeni Medya	■ Eğimsel Değişim

Kaynak: (Zhu, 2023).

Zhu, ilgili Tablo 2 bağlamında, çeşitlenen ve karmaşıklaşan araçların, küresel ve yerel ortamlar tarafından şekillendirilen birçok amaca yönelik olarak bir araya geldiklerine dikkat çekmiştir. Burada yüksek profilli uluslararası etkinlikler gibi stratejik araçlar, özellikle eğitim ve kültür programlarını desteklemek için kullanılan uygulamalardır. Dolayısıyla da çok aktörlü katılım, devlet ve devlet dışı aktörler arasındaki resmi ve gayri resmi ilişkiler yoluyla genişletmekte ve araçları işlevselleştirilmektedir (Zhu, 2023). Nitekim örneklerden hareket ile İngiltere'deki "British Council", kamu diplomasisi uygulamaları adına değerli bir örnektir. İngiltere'deki insanlar ve dünyadaki diğer ülkeler ile bağlantılar kurmak, anlayış ve güven yaratmak için oluşturulmuş barış ve refah taraftarı bir kuruluştur. Aynı zamanda dünyanın çeşitli ülkelerinde İngiliz dilini yaymak önemli bir misyonudur. British Council, çocuklardan yetişkinlere, uluslararası alanda kabul görmüş kurslar, dersler ve etkinlikler yapmaktadır ("British Council", t.y.).

Almanya, "Goethe Institute" kuruluşu ile kamu diplomasi faaliyetlerinde aktiftir. Almanya'nın küresel anlamda faaliyet gösteren enstitüsü, Almancanın öğrenilmesinin yayılımını ve uluslararası kültürel iş birliği çalışmalarını amaçlamaktadır. Ülkenin kültürel, toplumsal ve siyasal yaşayış biçimine yönelik bilgilerin, kapsamlı bir aktarımını amaçlar. Kültür ve eğitim programları

çerçevesinde halklar arası diyalogu artırmaktadır. Kültürel ortaklıklar kurmayı ve sivil toplum yapısını güçlendirmeyi misyon edinmiştir. 60 yıldan fazladır faaliyet gösteren Goethe Merkezleri, kültür toplulukları, okuma salonları, dil öğrenim ve sınav merkezlerinden oluşan geniş bir yapılanmaya sahiptir. Doksandandan fazla ülkede yer almaktadır ve farklı ülkelerle uzun yıllara dayanan işbirlikleri oluşturmuştur. Bu durum, Almanya'ya karşı sağlam ve kalıcı bir güven yaratmaktadır ("Goethe Institut", t.y.). Almanya, 1949 yılından beri düzenli olarak Batı ülkeleri nezdinde güven sağlamak için kamu diplomasisi faaliyetlerinden faydalanmaktadır. Almanya ile bağlantılı olarak, Avusturya, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri'ni Nazi geçmişinden ötürü kınamış ve kendini uluslararası kamuoyuna kabul ettirebilme hedefine yönelmiştir (Poyraz & Dinçer, 2016, s. 38,39).

Yine Fransa, kamu diplomasisi uygulamaları bakımından uzun yıllara dayanan tecrübelerle sahip bir ülkedir. Bu tecrübenin temelinde "Alliance Française" görmek mümkündür. Ülke genelinde 30 merkezi olmakla beraber, 135 yıldan daha uzun süredir hizmet vermektedir. 133 ülkede yer alan ve her yıl yaklaşık 500.000 öğrenciye ev sahipliği yapan küresel bir kültür etkileşimin parçasıdır. Fransızca'yı öğretmeyi, ülkede yer alan bölgelerin kendine özgü yapısını benimsetmeyi ve her bölgenin karakterini, çeşitliliğini, tarihini, mirasını ve gastronomisini tanıtmayı hedeflemektedir. Alliance Française, Fransızca dil kursları ile Fransa'ya ve Fransızcaya dair bir kültürel teşvik yaratarak küresel çapta kültürlerarası bir diyalog oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu noktada tarihteki ilk kültürel STK olarak görülmektedir ("Alliance Française", t.y.). 1901 Yasası uyarınca, halkın yararına oluşturulmuş, kâr amacı gütmeyen, dini olmayan, apolitik bir hukuk örgütü olarak kabul edilmektedir. Eylemini ve itibarını, değişim, saygı ve şenlik gibi çok kültürlü bir ortam üzerinde öğrenmeye ve öğretmeye odaklı olarak oluşturmuştur. Paris'teki Alliance Française, her yıl 120'den fazla farklı milletten 10.000'den fazla öğrenci ağırlamaktadır. Fransız ve Frankofon kültürünü farklı toplumlar ile bütünleştirmek ana hedeflerinden biridir ("Alliance France", t.y.).

Bir diğer ülke olarak Çin Halk Cumhuriyeti dikkat çeken bir örnektir. Çin'in kamu diplomasisi yapısının şüphesiz en önemli unsurlarından birisi de "Konfüçyüs Enstitüsü"dür. 2019 sonu verileri itibari ile 162 ülke ve bölgede 550 Konfüçyüs Enstitüsü ve 1.172 Konfüçyüs Sınıfı mevcuttur. Enstitü, iletişim de Çinceyi kullanmayı, Çin dili ve kültür anlayışını uluslararası alanda derinleştirmeyi ve Çin ile dünyanın geri kalanında yaşayan insanlar arasında alışverişi teşvik etmeyi amaçlar. Konfüçyüs Enstitüsü, Çinli ve yabancı ortakların birlikte ev sahipliği yaptığı kâr amacı gütmeyen bir eğitim kurumudur. Aynı zamanda bir eğitmen kadrosuna, kurslara, çeşitli branşlarda aktivitelere, kitaplara ve yayınlara sahiptir ("Confucius Institute", t.y.). Çin medyası, dış dünyayı Çin hakkında bilgilendirmek adına kullanılan ana araçlardan biridir. Bundan dolayı, yabancı kitleye yönelik İngilizce-Çince gazete ve dergiler basılmaktadır. Çin, bütün geniş çaplı dünya dillerinde yayın yapan "China Radio International" adlı bir radyoya sahiptir. Aynı zaman Çin, internet alanında kamu diplomasisini etkin olarak kullanmaktadır. Çince web sitelerinde birçok dünya

diline çeviri mevcuttur. Bu web sitelerinin çoğu, kamu diplomasisi için özel olarak tasarlanmış "Enformasyon Dairesi" tarafından kontrol edilmektedir (Lejli, 2011, s. 7).

Son olarak Rusya Federasyonu etkisinden de bahsetmek gerekmektedir. Rusya'nın son yıllarda giderek önem verdiği Rus Dünyası Vakfı (Ruskıy Mir) in etkisi önemlidir. Burada Rusya'nın özellikle Rus dilini, ortak tarihini ve Rus Ortodoks Kilisesi'ni kullanarak devletleri/ülkeleri birleştirme ve nüfuzunu genişletme amacı öne çıkmaktadır. Bu durum, "Rus dünyasının, tarihi Rus birliğinin yeniden kurulması arzusu" olarak da görülmektedir. Ayrıca, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'dan oluşan Eğitsel, Bilimsel ve Kültürel İşbirliği Vakfı (IFESCO) gibi eğitim alanındaki adımların da öne çıkması ve bölgesel göç bağlamında eğitimin önemli bir yere sahip olması da yine kamu diplomasisi bağlamında yorumlanan bir güç eksenini olarak görülebilir (Özel Özcan & Sevindik, 2022, s. 67). Nitekim uluslararası alanda var olan tüm bu örnekler esasında bir güç alanı yaratımıdır. Bu açıdan Fulbright Programı, British Council ve Konfüçyüs Enstitüsü gibi dil eğitimini uluslararasıındaki ortak ilgi ve sorumlulukları desteklemek için kullanan örnekler özellikle büyük devletlerin güç yapıları ve siyasi kültürlerinin haricinde kamu diplomasisi güçlerini de göstermektedir. Bu açıdan güç tanımının yumuşak unsurlar ve kültür ile ilgili boyutunu burada net bir şekilde görmekteyiz.

B. SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE KAMU DİPLOMASİSİ

Soğuk Savaş'ın sembolü "Berlin Duvarı"nın 1989 yılında yıkılması uluslararası ilişkileri kökten değiştirmiştir. Silahlanma yarışının masraflarının kaldırılamaması, askeri sistemin zayıflaması, bölgede hâkimiyetin kaybedilmesi, Doğu Avrupa'nın zincirlerinin kırılması, milliyetler sorunu, siyasal ve ekonomik krizler ve Perestroyka-Glasnost politikalarının başarısızlığı SSCB'nin sonunu getirmiştir (Oran, 1996, s. 357). Jan Melissen'e göre, Soğuk Savaş sonrası dönem teorisinin pratiği izlediği bir süreç olmuştur. Bu yeni dönem uluslararası ilişkiler öğrencileri, akademisyenleri ve dış politika uygulayıcılarını şaşırtmıştır. Kamusal yardıma ihtiyaç, bilimsel ilgiden daha öncelikli olmuştur (Melissen, 2011, s. 2). Muharrem Ekşi, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni yapının özellikleri ve adı tam olarak belirlenemediği için "Post" (sonrası) ekiyle dönemi nitelendirilmiştir. Çok kutuplu yapı ya da gevşek çok kutuplu yapı gibi adlandırmalara başvurulsa da belirsizlik yeni dönemin temel dinamiği olmaya devam etmiştir. Ekşi, bu savını liberal düzenin kurucusu ve koruyucusu ABD'nin Donald Trump döneminde ilkelerini terk etmesi, küreselleşmeden vazgeçilmesi, siyasetteki yapıyı güçlendiren nesnel gerçeklerin yerini duyguların alması, yalan ve sahte haberlerin artması ve sistemin yıkılışının hızlanmasıyla örneklendirmiştir (Ekşi, 2022, s. 9,10).

Soğuk Savaş dönemi boyunca uluslararası siyasetin dinamiklerini sistemin sınırlı ve kısıtlı yapısı şekillendirmekteydi. Döneminin bitişiyle beraber ise farklı bir siyasal sisteme adım atılırken uluslararası alanda güvenlik başta olmak üzere pek çok alanda yeniden kavramsallaştırma ve kavramların değişen doğası karşımıza çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni yapı ekonomiden siyasete, teknolojiye topluma yeni algıların, alanların, kavramların ve boyutların doğmasına yol açtı. Bu süreçle beraber devletlerin politikalarında ve söylemlerinde dönüşümler olmuştur. Şüphesiz bu

noktada küreselleşmenin yarattığı ivmeyle beraber iletişim, haberleşme ve ulaşımda yaşanan değişimler özellikle sosyal medya kullanımı ve gelişen teknolojinin etkileri ile yeni bir yön kazanmıştır. Bu gelişmeler uluslararası alanda aktör davranışları başta olmak üzere ve yeni aktörlerin de süreci dâhil olmasını da etkilemiştir. Bu kapsamda politika yapım süreçlerinde kültür, değer, ideal, toplum, birey ve cazibe gibi unsurlar kendilerine yer edinmiştir. Özellikle inşacı yaklaşım ekseninde kimlik ile ontolojik yönün sorgulanması karşımıza çıkmaktadır. Elbette bu durum sadece inşacı yaklaşım ekseninde açıklamak yeterli değildir. Ancak var olan yeni sistemin yeni teorik yaklaşımlar ile yorumlanması şüphesiz değişen yapıyı anlamada önemlidir.¹

Nye, 1990'ların sonrasındaki ilk 10 yılın uluslararası ilişkiler için tuhaf olduğunu söylemektedir. SSCB'nin dağılması, Soğuk Savaşın bitmesi ve plansız bir ABD'nin tek güç olarak kalmasını bu durumun baş nedenleri olarak görmektedir. Ardından Körfez Savaşı ve Bosna krizi bağlamında Sırbistan'ın bombalanmasının tuhaflığının diğer faktörleri olduğunu söylemektedir (Nye, 2002, s. 1). Bu olaylara ek olarak Melissen'in de belirttiği gibi 11 Eylül saldırıları ve Irak ile yapılan savaş önemlidir. Bu olaylar sonrasında ABD önderliğinde kamu diplomasisi uygulamaları yeni dönemde önem kazanmıştır (Melissen, 2005b, s. xix).

Türkiye'nin Batı içerisindeki birçok görüşün aksine, Soğuk Savaş sonrası bölgesel aktör ve Batı müttefikleri olarak stratejik rolü artmıştır (Larrabee & Lesser, 2003, s. 1). Türkiye'nin kimliği ve rolüyle ilgili sorular belirlenmiş, dış ve güvenlik politikasındaki tartışmalar ve gündem çeşitlenmiş ve çıkarları küresel boyuta taşınmıştır. AB ve Batı ile sallantılı ilişkiler, Avrasya ve Orta Doğu'daki değişimler ve ülkesel yeni siyasi akımlar dış politika fırsatlarına etki etmiştir (Lesser, 1999). Tüm dünya ve Türkiye açısından 1990 'lı yılların Soğuk Savaş dönemine adapte olma süreci bağlamında bir geçiş yaşattığı söylenebilir. Uluslararası alanda yaşanan sorunların özellikle Sovyet ardılı coğrafyalarda etnik ve dini çatışmalar ile devam eden parçalanma süreci önemlidir. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ile dış politika söylemlerindeki değişim ve 2002 yılı sonrasındaki siyasi ve ekonomik büyüme dikkatleri Türkiye'nin üzerine çekmiştir (Kaya, 2015, s. 74). AKP dış politikasında Türkiye'nin çok boyutlu kimlik ve değerleri, ekonomik unsurlar, yumuşak güç algısındaki ekonomik karşılıklı bağımlılık ve komşularla sıfır sorun daima önemli araçlar olmuştur (Kaya, 2015, s. 87,89). Tarihsel ve kültürel bağlar, demokratik gelenek ve serbest piyasa ekonomisinden beslenen komşularla sıfır sorun ilkesi, dış politikada yumuşak güce de katkı sağlamıştır. Komşulara öncelik verilirken Avrupalılaştırmadan da vazgeçilmemiştir (Balcı, 2021, s. 299,300). Bu dönemde Batıyla ilişkiler doğrultusunda AB üyeliğine önem verilmiştir ve "Kopenhag Kriterleri" için yapılan yasal düzenlemeler demokratikleşme sorununa pozitif etki etmiştir (Özkan, t.y., s. 17). Bu durum, AKP'nin kamu diplomasisi uygulamalarına, dış politika imajına, hikayesine ve dış siyasete yönelik bakışına pozitif etki yapmıştır (Chubin & Green, 2001, s. 2). Böyle bir ortamda Türk dış politikasının din eksenli olduğu söylemlerine karşılık çıkarların ön planda tutulduğu

¹ İnşacı (Constructivism) teori, 1990'lar itibari ile özellikle Aleksander Wendt ve Nicholas Greenwood Onuf başta olmak üzere pek çok düşünür tarafından ele alınmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz: (Onuf, 2013) , (Wendt, 1992) ve (Wendt, 1995))

söylenmiş, örnek olarak Müslüman olmayan Balkan-Kafkas devletleri ve Rusya ile ilişkiler gösterilmiştir (Anaz & Özşahin, 2015, s. 503).

Diğer taraftan Ziya Meral ve Jonathan Paris'e göre, Türkiye-AB ilişkilerindeki durgunluk, Ortadoğu'nun değişen siyasi yapısı ve Türkiye'nin enerji arzı konusunda artan gerilimleri Türk dış politikasında değişimlere yol açmıştır (Meral & Paris, 2010, s. 78,80). Nitekim bölgesel ve küresel krizlere dair yaklaşımlar İletişim Başkanlığı'nın yaklaşımı bağlamında soğukkanlı bir şekilde ele alınmalı, diyalog kanalları açık tutulmalı ve sorunlu tarafları bir araya getiren platformlar oluşturulmalı gibi politik adımlar ekseninde yorumlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2022a, s. 12). Yakın çevresinde ve ötesinde oluşabilecek sorunlara zamanında müdahale ederek ülke çıkarları korumak bu kapsamda temel önceliktir. "Girişimci ve İnsani Dış Politika" anlayışı doğrultusunda kapsayıcı, şeffaf ve hesap verebilir bir küresel yönetim yaratmak önemlidir. Bulunulan coğrafyada, milli çıkar ve tarihsel sorumluluk çerçevesinde sahada ve masada aktif olmak amaçlanmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün dile getirdiği ve Cumhuriyetimizin temel felsefesi olan "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" yaklaşımı doğrultusunda, ülkesel güvenlik ve çıkarlar korunurken, insanlığın ortak hedeflerine de katkıda bulunulmakta olması önemlidir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022a, s. 4,5).

D. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KAMU DİPLOMASİSİN ROLÜ VE ARAÇLARI

Türkiye'de kamu diplomasisinin tarihsel geçmişi Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanmaktadır.² Örneğin 1857 yılında başlayan Matbuat Müdürlüğü dönemin iç ve dış kamuoyunun nabzını tutmuştur. 1984'de Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü adını alan kurumun modern hali ise, 2018'de kurulan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'dır (Kocabıyık, 2019, s. 171). Yine 18. yüzyılın sonunda açılan daimi elçilikler ve Bab-ı Ali iktidarının kurumları modern diplomasiye göre yapılandırılması kamu diplomasisi adına önemli bir temeldir (Purtaş, 2013, s. 6). Turgut Özal'ın Başbakanlık döneminde Türkiye, Türk dernekleri ve konsoloslukları, camileri ve diplomatları aracılığıyla yurtdışındaki vatandaşlarla etkileşimi artırarak Türk nüfusun siyasallaşmasına önem vermiştir (Ünver, 2013, s. 185). Kamu diplomasisi, Türkiye'nin dış politikasında dikkat çekici bir yer elde ederek, Balkanlardan Orta Asya'ya kadar uzanan askeri, ekonomik ve teknolojik gücüyle beraber; tarihsel ve kültürel gücünü tecrübeleriyle sentezleyerek uluslararası kamuoyunda etkin olmak adına kamu diplomasisine ağırlık vermiştir (Say & Joldoshov, 2022, s. 4).

Türkiye'nin 2000'li yılların ortalarında Ortadoğu ve Balkanlar'da bölgesel bir güç merkezi ve gelecek vadeden bir aktör olduğu ifade edilebilir. Çevik'e (2019) göre, Türkiye o dönem itibari ile odağını yumuşak güç politikalarına çevirmiştir ve diplomatik olarak komşu ülkelerle askeri operasyonların yerini alan bir unsur haline gelmiştir. Türkiye, 2013 yılına kadar bölgesel bir güç olarak bu bağlamda

² Osmanlı İmparatorluğu'nun fetih öncesi ve sonrası yabancı halklara yönelik uyguladığı, çağımızın insani diplomasisini andıran "İstimalet" politikasına kadar götürülebilir (Kocabıyık, 2019, s. 172). Fetih öncesi bölgeye tüccarlar yollanır, Osmanlı'nın gelişyle refah ve adaletin de geleceğine inandırılırdı. Bu durum direnişi azaltıp toplumsal düzeninin kurulmasını kolaylaştırırdı (Yılmaz, 2015, s. 1).

hareket etmiştir (Çevik, 2019). Bu bağlamda Türkiye, Cumhurbaşkanlığı, İletişim Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB), Dışişleri Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Anadolu Ajansı (AA) gibi birçok farklı kurumla kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmüştür. Ayrıca, kapatılan Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü ve Basın Yayın ve Enformasyon Müdürlüğü 'de önemli katkılar vermiştir (Çetin, t.y., s. 242).

Ayrıca Türkiye, özellikle stratejik öneme sahip bölgelerde kültür ve eğitim alanlarında karşılıklı alışverişe odaklanarak yumuşak güç altyapısını oluşturmak için kamu diplomasisi kurumları oluşturmuştur. Bu açıdan daha üst başlıklarda yer alan dünya karşılaştırmasını düşündüğümüzde, Türk dış politikasında da eğitimin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Eğitimin pek çok ülkede farklı kültüre ve genç zihinlere ulaşmasıyla kültürler arası etkileşimde önemi bir alan yaratmaktadır. Bu bağlamda YEE, 2007 yılında diğer ülkelerle kültürel alışverişini desteklemek amacıyla kurulmuştur. YTB ise destekleyici şekilde Türk diasporasıyla yani Türkiye'den yurtdışına göç eden ve yurtdışında yaşayan Türk vatandaşları ile ilgilenmektedir. Burada var olan alt girişim yaklaşımlarında Çevik (2019)'e göre, özellikle eski Osmanlı topraklarındaki insanlarla kültürel yakınlık ve akrabalık ilişkileri kurmanın önemi etkili olmuştur. Bu kurumların haricinde, Kamu Diplomasisi Enstitüsü, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu ve Stratejik İletişim Merkezi gibi kurumlar da önemli diplomatik bir yere sahiptir (Poyraz & Dinçer, 2016, s. 34).

Elbette dış politikanın temel unsuru ve belirleyici ve temel kurumu olan Dış İşleri Bakanlığı'nın Türkiye'nin kamu diplomasi faaliyetlerinde yeri kritiktir. Günümüzde 146 Büyükelçilik, 13 Daimi Temsilcilik, 95 Başkonsolosluk, 1 Konsolosluk Ajanlığı, 1 Konsolosluk Bürosu ve 1 Ticaret Ofisi olmak üzere toplam 257 sayılık bir ağa sahip olan Bakanlığın 257 dış temsilciliğinin 99'u Avrupa'da, 73'ü Asya'da, 49'u Afrika'da, 32'si Amerika'da ve 4'ü Okyanusya'dadır ("Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı", t.y.a). Kurumun temel hedefleri; bölgesinde ve dünyada barışçıl, adil ve kalkınmaya imkân tanıyan bir ortamı kalıcı şekilde tesis etmek ve güçlendirmek olarak ifade edilmektedir. Ayrıca her türlü toplumsal yaşamın temelini oluşturan insan haklarını ve demokratik değerleri savunmak, Dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhepten dolayı yapılan ayrımcılıklarla mücadele etmek, İnsanlığın kültürel mirasını, çevreyi ve yerkürenin doğal yaşam alanını korumak Bakanlığı kamu diplomasisi ile uyumlu çalışma ilkeleridir ("Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı", t.y.b). Bunların yanı sıra bir diğer durum da yurtdışında bulunan vatandaşların hak ve menfaatlerini korumak, Konsolosluk hizmetlerini sağlamak, Dış ekonomik, ticari ve kültürel ilişkileri geliştirmek ve Kamu diplomasisi çalışmalarını yürütmek noktasında görevli olarak Bakanlığın üstlendiği roldür (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2022b, s. 1).

Kamu diplomasisi için önemli bir diğer kurum ise Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'dır. Başkanlık, kamu diplomasisi ve stratejik iletişimi önceleyen bir vizyonla hizmet vermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020, s. 11). Başkanlık, Türkiye'nin markasını kuvvetlendirmek adına bütüncül bir iletişim stratejisi izlemekte ve devletin diğer kurumlarıyla koordineli şekilde çalışmaktadır. Ulusal ve uluslararası kamuoyları nezdinde iletişimi gerçekçi, sürdürülebilir ve sağlıklı kılmak adına, anlama, anlatma, anlam ve değer katma noktalarında faaliyet göstermektedir. Modern Türkiye'nin ilerlemesini ve anlaşılmasını hızlandırmak için bireysel ve kurumsal seviyedeki temsil gücünü artırmaya ve yerel, ulusal ve uluslararası medya ile ilişki kurmaya çalışmaktadır ("Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı", t.y.). Kamuoyu ve ilgili makamları zamanında ve doğru şekilde bilgilendirmek, Türkiye'nin dış tanıtımı düzenlemek, uluslararası platformlarda, uluslararası kamuoyunu sağlıklı şekilde aydınlatmak için kamu diplomasisi yöntem ve araçlarından faydalanmak, Türkiye'ye yönelik propaganda faaliyetlerini izlemek, değerlendirmek ve tedbirler almak bu doğrultudaki başlıca faaliyetleridir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2022c, s. 49). Başkanlık, stratejik iletişim ve kamu diplomasisi alanındaki gelişmeleri yakından takip ederek ülkenin her alanda temsilini sağlamaya, Türkiye'nin tezlerini anlatmaya, tanıtmaya ve hayata geçirmeye, ulusal ve uluslararası kamuoyuna doğru, tutarlı ve güvenilir bir Türkiye imajı sunmaya önem vermektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2022d, s. 10).

Tablo 3 Türk Kamu Diplomasisinin Araçları³

Etki Birimi	Açıklama
Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (KDK)	Kuruluş Yılı: 2010 / Bağlı Olduğu Birim: Başbakanlık
Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)	Kuruluş Yılı: 1992 / Bağlı Olduğu Birim: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB)	Kuruluş Yılı: 2010 / Bağlı Olduğu Birim: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı
Türkiye Maarif Vakfı (TMV)	Kuruluş Yılı: 2016 / Bağlı Olduğu Birim: Tüzel Kişilik
Yunus Emre Enstitüsü (YEE)	Kuruluş Yılı: 2007 / Bağlı Olduğu Birim: Yunus Emre Vakfı
Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu (TRT)	Kuruluş Yılı: 1964 / Bağlı Olduğu Birim: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı
Kızılay	Kuruluş Yılı: 1868 / Bağlı Olduğu Birim: Kızıllaç ve Uluslararası Kızıllaç
Kültür ve Turizm Bakanlığı	Kuruluş Yılı: 2003 / Bağlı Olduğu Birim: T.C Cumhurbaşkanlığı
Diyanet İşleri Başkanlığı	Kuruluş Yılı: 1924 / Bağlı Olduğu Birim: T.C Cumhurbaşkanlığı

³ İlgili tablo bahsi geçen kurumların web sayfalarında yer alan bilgiler ekseninde yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Başkanlık bünyesinde yer alan “Kamu Diplomasisi Daire Başkanlığı”, Türkiye’nin ulusal ve uluslararası alandaki politikalarını stratejik iletişim kapsamında uluslararası kamuoyuna aktarmaya çalışmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve STK’lar ile ortak araştırmalar yapmakta, raporlar hazırlamakta, programlar organize etmekte, projeleri desteklemekte, panel, sempozyum, konferans, proje ve programlar gerçekleştirmekte, Türkiye’nin Yurtdışında, uluslararası kamuoyunda ve uluslararası platformlar nezdinde doğru bilgilendirilmesini sağlamakta, Türkiye’ye yönelik propaganda faaliyetlerini gözlemlemek, değerlendirmek ve tedbirler almaktır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2020, s. 12,13).

Son olarak bakıldığında, Türkiye’nin bölgesel bir güç merkezi olması ve yumuşak güç uygulamaları açısından kamu diplomasisi önemli bir yere sahiptir. Elbette bu noktada, içerisinde bulunan karmaşık coğrafya gerçekliğinin ve bölgede demokrasi ve istikrarın devamlılığı/devamsızlığının etkisi vardır. Türkiye’nin mevcut yumuşak güç kullanımında Çevik’e göre, diplomatik ağ ve kamu diplomasisi aygıtları genişletilirken, Türkiye’nin küresel itibarında yarattığı etkilerin varlığı sorgulanmalıdır. Burada belirleyici olmak ve somut örnek vermek adına yumuşak gücün ölçülmesinde, IfG-Monocle Index ve Portland Soft Power 30 dâhil olmak üzere bileşik metrikler aracılığıyla sunulan veriler önemlidir. Bu endeksler, kamuoyu yoklamalarının ötesinde, elçiliklerin itibarı, kültürel çıktılar, mutfak ve uluslararası alan gibi öznel kriterleri içeren veriler sunar.⁴ IfG-Monocle 2010 endeksinde 25. sırada yer alan Türkiye, 2011’de 23. sırada, 2012’de ise 20. sırada yer almıştır. Ancak, iç ve dış krizlerin yanı sıra kamuoyu yoklamalarında Türkiye, yüksek angajman puanı, mülteci politikası, kalkınma yardımları ve çok taraflı ilişkiler bağlamında 2016 ve 2018’de ilk 30’un dışında kalmıştır (Akt: Çevik, 2019).

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkiler alanında ülkelerin etkileşim ve dış politikaları da değişmiştir. Berlin Duvarı’nın yıkılması ve SSCB’nin dağılması gibi olaylar uluslararası siyasette farklı bir yapıya yol açmıştır. Bu yeni dönemde devletlerin politikalarında ve söylemlerinde dönüşümler yaşanmıştır. Kültür, değer, ideal, toplum, birey ve bilginin etkisi artmıştır. ABD’nin tek güç olarak kalması ve 11 Eylül saldırıları gibi olaylar da uluslararası ilişkilerde önemli rol oynamıştır. Oluşan yeni yapı, yeni güç yöntemlerini ve anlayışlarını beraberinde getirmiştir. Devletler, ulusal çıkarlarını ve uluslararası arenadaki konumlarını korumak için farklı diplomatik yöntemlere yönelmişlerdir. Var olan gelişmeler ekseninde çok boyutlu ve çok aktörlü bir hale gelen uluslararası alanda diplomasinin rolü de etkisi de değişmektedir. Bu doğrultuda yumuşak güç kavramı önem kazanmıştır. Devletler, klasik güç yöntemlerinin aşırı

⁴ Bahsi geçen verilere dair kamu diplomasisi aracı olarak sahip olduğu potansiyel açısından yumuşak güç, dış politika ve politika yapıcılarının gerçekte hangi yumuşak güç kaynaklarına yöneldiklerini anlamda önemlidir. Burada uluslararası alanda davranışların yumuşak güç temelli etkilerinin görülmesinde IfG-Monocle Soft Power Index önemli bir yere sahiptir. (Konuya dair bkz: “The New Persuaders II: A 2011 Global Ranking of Soft Power” <https://www.instituteforgovernment.org.uk/publication/report/new-persuaders-ii>; “Global Soft Power Index”, <https://brandirectory.com/softpower/>)

maliyetine ve riskli yapısına başvurmadan, çok daha az maliyet ve riskle ulusal çıkarlarını ve uluslararası politikalarını uygulamayı hedeflemişlerdir. Yumuşak gücün kollarından birisi olan, araçsallaşan ve özgün bir diplomatik tarz olan kamu diplomasisi devletlerin politika yapım ve uygulama süreçlerinde sık sık başvurdukları bir unsur olmuştur. Gücün değişen doğası bu açıdan kendini diplomasi ve özellikle de yumuşak güç unsuru olan kamu diplomasisinde kendini göstermektedir.

Türkiye bağlamında da durum dikkat çeken tarihsel temele dayalıdır. Soğuk Savaş dönemi itibari ile Başbakan Özal'ın Türkiye, Türk dernekleri ve konsoloslukları, camileri ve diplomatları aracılığıyla yurtdışındaki vatandaşlarıyla etkileşimlerini artırmaya odaklanması ve Türkiye'nin dış politikasında 2000'li yılların ortalarında Ortadoğu ve Balkanlar'da bölgesel bir güç merkezi ve gelecek vaat eden bir aktör haline gelme adına adımlar atılması bu alanda önemlidir. Kamu diplomasisinin bir dış politika aracı haline gelmesi ve bunun yumuşak güç yaratımının unsuru olması Türk dış politikasında odağın yumuşak güç politikaları ekseninde komşu ülkelerle klasik anlamdaki güç odaklılık yerine ikame edildiğini göstermektedir. Türk dış politikasının artan gücü ve genişleyen bağlamı açısından kamu diplomasisi eğitimden, kültüre kadar pek çok alanda uygulanmaktadır.

Sonuç olarak Türk dış politikası, Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni bir alan olarak yumuşak güç kapsamında kamu diplomasisinin güç yaratımına yönelmiştir. Bu bağlamda, bölgesel ve küresel süreçlerin diplomasi ve dış politika alanındaki etkilerinden uzak bir yaklaşım zordur. Nitekim 2000'ler ile beraber önemli bir yer tutan kamu diplomasisi, oluşturulan kurum ve kuruluşlarla birlikte kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Türkiye, yakın ve uzak coğrafyalara yönelik politikalarında kamu diplomasisini aktif bir şekilde uygulamaktadır. Sahip olduğu coğrafi, kültürel, tarihsel ve toplumsal birikimlerden beslenen ve bu doğrultuda gerçekleştirilen aktif kurumsal faaliyetlerden güç alan Türk kamu diplomasisi, Türkiye'nin hikâyesini benimsetmek ve anlatmak noktasında kritik bir işlev görmektedir. Türkiye, kamu diplomasisi uygulamalarını insani ve barışçıl dış politika anlayışı ile bütünleştirme noktasında etkisini arttıracaktır. Bu açıdan farklı aktör ve araçları ile hareket eden Türkiye, eş zamanlı olarak medya kuruluşları ile de küresel bir bilgilendirme ağı kurmaktadır ki bu günümüz uluslararası siyaseti içerisinde artan teknolojik gelişime de ayak uydurma bağlamında önemlidir. Kamu diplomasisi alanında kurumsal yapısını ve stratejik hamlelerini güçlendiren Türkiye, yarattığı küresel olumlu imaj çerçevesinde ilerleyen yıllarda etki alanını giderek artıracığı bir profile odaklanmalıdır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Alliance Française Paris Ile-de-France. (t.y.). About us. <https://www.alliancefr.org/en/about>
- Alliance Française. (t.y.). <https://af-france.fr/en/>
- Anaz, N., & Özşahin M. C. (2015). Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü: Türk İş politikasında kamu diplomasisinin rolü ve işlevi. İçinde M. Şahin & S. Çevik (Eds.). *Türk dış politikası ve kamu diplomasisi* (ss. 519-548). Nobel Yayıncılık.
- Balcı, A. (2021). Türkiye dış politikası ilkeler, aktörler ve uygulamalar (4 baskı). Alfa Yayınları.
- Brand Directory. (2022). Global soft power index, <https://branddirectory.com/softpower/>
- British Council. (t.y.). <https://www.britishcouncil.org/>
- Buzan, B. (2015). *Uluslararası ilişkilerde İngiliz Okulu*. (Çev: H. Özdemir). Röle Akademik Yayıncılık.
- Carr, E. (2010). *Yirmi yıl krizi (1919-1939)*. (3.baskı). (Çev: C. Cemgil). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çetin, O. M. (2022). Bir kamu diplomasisi aktörü olarak Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 233-255.
- Çevik, S. B. (2019). Reassessing Turkey's soft power: The rules of attraction. *Alternatives: Global, Local, Political*, 44(1),
- Chodkowski, W. M. (2012). The United States Information Agency, *Fact Sheet*, 1-9.
- Chubin, S., & Green, J. (2001). Turkish society and foreign policy in troubled times. İçinde I. Lesser (Ed.). *Conference Proceedings*. (ss. 1-15). Geneva: RAND Corporation.
- Confucius Institute. (t.y.). <https://www.cief.org.cn/kzxy#>
- Cull, N. (2009). *Public diplomacy: Lessons from the past*. Figueroa Press.
- Ekşi, M. (2018). *Kamu diplomasisi ve AK Parti dönemi Türk dış politikası*. (2 baskı). Siyasal Kitabevi.
- Ekşi, M. (2022). Kamu diplomasisinde post-truth: Bir meydan okuma olarak dezenformasyon. *İletişim ve diplomasi* içinde (ss. 3-24). Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Fan, Y. (2008). Soft power: Power of attraction or confusion? *Place Branding and Public Diplomacy*, 4, 147-158.
- Fulbright Scholar Program, (t.y.). What is the Fulbright Program?. <https://fulbrightscholars.org/who-we-are/what-fulbright-program>.
- Goethe Institut. (t.y.). Görevler ve hedefler. <https://www.goethe.de/ins/tr/tr/ueb/auf.html>
- Institution for Government. (2011). The new persuaders II: A 2011 global ranking of soft power" <https://www.instituteforgovernment.org.uk/publication/report/new-persuaders-ii>
- Kaya, E. (2015). Dış politika değişimi: AKP dönemi Türk dış politikası. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 72-92.
- Keohane, R., & Nye, J. (2015). Güç ve karşılıklı bağımlılığı yeniden ele almak. *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), 79-104.
- Khanna, P. (2011). *How to run the world: Charting a course to the next*. Random House.
- Kocabıyık, H. (2019). Değişen diplomasi anlayışı, kamu diplomasisi ve Türkiye. *Avrasya Etüdüleri*, 25(55), 163-196.

- Kodaman, T., & Akçay, E. Y. (2010). Kuruluştan yıkılışa kadar Osmanlı diplomasi tarihi ve Türkiye'ye bıraktığı miras. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 75-92.
- Krause, P., & Evera, S. V. (2009). Public diplomacy: Ideas for the war of ideas. *Belfer Center for Science and International Affairs*. John F. Kennedy School of Government. Harvard University.
- Larrabee, S., & Lesser, I. (2003). *Turkish foreign policy in an age of uncertainty*. RAND Corporation.
- Lejli, H.A. (2011). Public diplomacy of people's republic of China. *Sarajevo School of Science and Technology Department of Political Science/ International Relations*, 1-15.
- Lesser, I. O. (1999). Turkey's strategic options. *The International Spectator*, XXXIV(1), https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/iai/iai_99lei01.html
- Machiavelli, (2012). Principe Niccolò. *Prens içinde* (Çev: Kemal Atakay). Can Yayınları.
- Melissen, J. (2005a). *Public diplomacy between theory and practice*. Palgrave
- Melissen, J. (2005b). *The new public diplomacy soft power in international relations*. Palgrave Macmillan.
- Melissen, J. (2011). *Beyond the new public diplomacy*. Paper No. 3. Netherlands Institute of International Relations.
- Melissen, J. (6 Şubat 2006). *Reflections on public diplomacy today*. Conference: Public Diplomacy. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey.
- Meral, Z., & Paris, J. (2010). Decoding Turkish foreign policy hyperactivity. *The Washington Quarterly*, 33(4), 75-86.
- Nye, J. (2005). *Yumuşak güç*. (3 baskı). (Çev: R.İ Aydın). BB101.
- Nye, J. (1990). *Bound to lead: The changing nature of American power*. Basic Books.
- Nye, J. (2002). *The paradox of American power*. Robertson Hall Princeton University.
- Nye, J. (2004). *Soft power the means to success in world politics*. Public Affairs.
- Nye, J. (2006). Why military power is no longer enough. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2002/mar/31/1>
- Nye, J. S. (2008). Public diplomacy and soft power. *The Annals Of The American Academy Of Political And Social Science*, 616, 94-109.
- Onuf, N. G (2013). *World of our making: Rules and rule in social theory and international relations*, Routledge
- Oran, B. (1996). Türk dış politikası: Temel ilkeleri ve soğuk savaş ertesindeki durumu üzerine notlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(1), 353-370.
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası ilişkilerde güç: Çok boyutlu bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 113-144.
- Özel Özcan, M. S., & Sevindik, E. (2022). Rusya Federasyonu ve Orta Asya ülkeleri arasında "Göç Gücü" rekabeti. *Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 57-73.
- Özkan, A. (t.y.). *21. yüzyılın stratejik vizyonu kamu diplomasisi ve Türkiye'nin kamu diplomasisi imkanları*. Stratejik Rapor No: 70. TASAM.
- Poyraz, E., & Dinçer, M. (2016). Küreselleşen dünyada Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetleri. *Intermedia International e-Journal*, 3(1), 30-48.
- Purtaş, F. (2013). Türk dış politikasının yükselen değeri: Kültürel diplomasi. *Akademik Bakış*. 7(13), 1-14.

- Say, B. & Joldoshev, A. (2022). Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'nın Kırgızistan'daki kamu diplomasisi etkinlik alanları. *Ahi Evran Akademi (AEA)*, 3(1), 1-18.
- Snow, N. (2014). Public diplomacy: New dimensions. *TPBO*, <https://placebrandobserver.com/public-diplomacy-book-nancy-snow/>
- Snyder, A. (1995). *Warriors of disinformation: American propaganda, Soviet lies, and the winning of the Cold War*. Arcade Publishing.
- Thucydides. (1950). *The history of the Peloponnesian War*. (Çev. Richard Crawley). E. P. Dutton & Co., Inc.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2022b). *Kamu diplomasisi nedir ?*. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2022a). *Türkiye'nin istikrara katkısı: Barış için çok yönlü diplomasi*. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2022c). *2021 yılı idare faaliyet raporu*. Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı. https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/%C4%B0leti%C5%9Fim_Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1_2021_Y%C4%B1l%C4%B1_I%CC%87dare_Faaliyet_Raporu.pdf
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2022d). *2020-2024 stratejik plan*. Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı. http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/3Ln96+Iletisim_SP.pdf.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (t.y.). Hakkımızda. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/kurum-hakkinda>
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2020). *Kamu kontrol standartları uyum eylem planı*. <https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/I%CC%87c%CC%A7KontrolStandartlar%C4%B1UyumEylemPlan%C4%B1.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022b). *2022 yılı performans programı*. <https://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/DB-2022-yili-performans-programi.pdf>
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2022a). *2023 yılına girerken girişimci ve insani dış politikamız*. https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2023-yilina-girerken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Dışişleri Bakanlığının çalışma ilkeleri, görevleri ve yetkileri. https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakanliginin-calisma-ilkeleri_gorevleri-ve-yetkileri.tr.mfa
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarihçesi. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-tarihcesi.tr.mfa>
- Ünver, O. C. (5 Temmuz 2013). Changing diaspora politics of Turkey and public diplomacy. *TPQ (Transatlantic Policy)*. <http://turkishpolicy.com/article/619/changing-diaspora-politics-of-turkey-and-public-diplomacy-spring-2013>
- Viotti, P., & Kauppi, M. (2014). *Uluslararası ilişkiler ve dünya siyaseti*. (Çev: A.E. Erozan). Nobel Akademik Yayıncılık.

- Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. *International Organization*, 46(2), 391–425. <http://www.jstor.org/stable/2706858>
- Wendt, A. (1995). Constructing international politics. *International Security*, 20(1), 71–81. <https://doi.org/10.2307/2539217>
- Wu, J. (8 Şubat 2018). We all contribute to a nation's soft power. *Real Clear World*, https://www.realclearworld.com/articles/2018/02/08/we_all_contribute_to_a_nations_soft_power_112703.html
- Zhu, B. (2023). Tool selection for public diplomacy flagships: toward an adaptive model. *Place Brand Public Diplomacy*, 19, 42–53 <https://doi.org/10.1057/s41254-021-00217-3>
- Yılmaz, S. (2015). Kamu diplomasisi: Başka halklara angaje olmak, ayaklandırmak. *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, 1-18.

CELALEDDİN ÇELİK'İN "ŞEHRİN HALLERİ" İSİMLİ KİTABI ÜZERİNE BİR İNCELEME

 Mustafa SERİN^a

Özet

Sosyoloji ve din sosyolojisi alanında kıymetli eserlere imza atan Celaleddin Çelik'in son kitabı "Şehrin Halleri" 2021 yılında Ketebe Yayınları'ndan çıkmıştır. Çelik, on bölümden oluşan kitapta şehrin tarihi süreçte geçirdiği değişim, dönüşüm ve kırılmaları onun meydan, kitap, sanat, konut, mezarlık gibi önemli simgeleri üzerinden tahlil etmiştir. Kitapta şehrin çeşitli halleri; tarihsel, dini ve kültürel arka planıyla birlikte ele alınmıştır. Kitabın genelinde modern şehri tanımlayan özelliklerin altı kalın bir şekilde çizilmiştir. Geleneksel bağlamdan kopmuş bu yeni şehir tipinin kurumsallaşmış, bürokratik, rasyonel, seküler ve bireyci bir yaşam çevresi olarak belirginlik kazandığı vurgulanmıştır. Bu anlamda "Şehrin Halleri" geleneksel şehir tecrübesini ve İslam şehrinin karakteristik özelliklerini dikkatlere sunmanın yanında özellikle modern şehrin karmaşık dünyasını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Modern zamanlarda şehrin tarihten ve gelenekten kopması ise kitabın esas vurgusunu oluşturmaktadır. Eleştirel bir bakış açısı kitabın geneline hâkim durumdadır. Akıcı bir üslupla kaleme alınan çalışmada edebi üslubun katkısından yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şehir, Gelenek, Modernlik, İslam şehri, Modern şehir.

A REVIEW ON CELALEDDİN ÇELİK'S BOOK TITLED "SITUATIONS OF THE CITY"

Abstract

Celaleddin Çelik, who has written valuable works in the field of sociology and sociology of religion, has published his latest book "Situations of the City " from Ketebe Publications in 2021. In the book, which consists of ten chapters, Çelik has analyzed the changes, transformations and fractures of the city in the historical process through its important symbols such as square, book, art, residence and cemetery. Various states of the city in the book; It has been discussed together with its historical, religious and cultural background. Throughout the book, the features that define the modern city are underlined in bold. It has been emphasized that this new city type, which has broken away from the traditional context, has gained prominence as an

^a Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, serinm38@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 09.05.2023, Makale Kabul Tarihi: 22.06.2023

institutionalized, bureaucratic, rational, secular and individualistic living environment. In this sense, "Situations of the City" helps us to understand the complex world of the modern city, in addition to bringing attention to the traditional city experience and the characteristic features of the Islamic city. In modern times, the city's separation from history and tradition constitutes the main emphasis of the book. A critical perspective dominates the entire book. The contribution of the literary style was also used in the study, which was written in a fluent style.

Keywords: City, Tradition, Modernity, Islamic city, Modern city.

Celaleddin Çelik'in "Şehrin Halleri"

Alanında, özellikle de şehirleşme ve din ilişkisi bağlamında değerli eserlere imza atan Celaleddin Çelik, *Şehrin Halleri* isimli çalışmasında şehir hayatında öne çıkan veya şehirle özdeşleşen önemli olguları şehrin zaman, mekân ve kültür atmosferi içinde samimi ve eleştirel çözümlenmelere tabi tutmaktadır. Çelik; şehrin, tarihi süreçte geçirdiği değişim, dönüşüm ve kırılmaları onun önemli simgeleri (meydan, kitap, sanat, konut ve mezarlık gibi) üzerinden tahlil etmektedir ki her bir bölüme koyduğu başlıklar bunun ipuçlarını fazlasıyla vermektedir. Örneğin *Zaman İçinde Var Olmaktan "Zaman ile Var Olmaya"*, *Mekânın ve Şehrin Sosyolojik Dönüşümü: "Ev"den "Konut"a Geçişin Hikayesi*, *"Temaşa"dan Tüketime "Meydan"ın Kültürel Serancamı"*, *Değişimin Sosyolojisinde Şehir ve Fıkıh İlişkisi*, *Modern Kentte Mezarlığın Değişen Anlamı* gibi başlıklar geçmişten günümüze bir değişim ve dönüşüm sürecini tüm açıklığıyla yansıtmaktadır. "Şehrin Halleri"nde yazar, şehrin tarihsel arka planının yanında özellikle bugünün hızlı bir değişime sahne olan modern şehrine mercek tutmakta, modernite ve küreselleşmenin şehirler ve onun değişim yönü ve hızı üzerindeki etkilerine aşağı yukarı her bölümde temas etmektedir.

Yazarın amacı, genel anlamda şehri ve onun karmaşık dünyasını anlamaya çalışmaktır. Bu çerçevede, kitabın önsözünde de ifade edildiği üzere, şehir tecrübesinin tarihsel ve geleneksel dinamikleri bugünün değişen dünyası göz önünde tutularak analiz edilmektedir. Eleştirel bir bakış açısının kitabın geneline hâkim olduğu görülürken özellikle çarpık kentleşme, modern şehir mimarisinde estetiğin yok oluşu, küreselleşmenin şehirleri tek tipleştirme ve şehrin geleneksel niteliklerinin yok edilmesi konuları en çok altı çizilen tenkitlerdir. Yazar, şehrin belli başlı göstergelerini hem fiziksel hem de sosyokültürel boyutuyla sosyolojik bir çözümlenmeye tabi tuttuğu çalışmasında; gelenek-modernite, İslam-Batı ve Doğu-Batı gibi gerilim/çatışma eksenlerinde yoğunlaşan karşılaştırmalara yer vermektedir. Öte yandan kitabın çoğu bölümünde benzer bir akış göze çarpmaktadır ki bu, genellikle kapsamlı bir tanımlama ve betimlemelerle başlayıp tarihsel arka plan, zaman içindeki değişim ve dönüşüm, İslam ve Batı karşılaştırmaları şeklinde ilerleyen bir kurgudur. Eser; sosyolojinin temel konularından biri olan şehirleşme konusunu, şehir ve din ilişkisini, şehir hayatındaki bütünlüğü, sürekliliği, değişimi ve çatışmayı, kısacası şehri önemli halleriyle ve belli dönüm noktalarıyla çözümlen bir çalışma niteliğindedir.

Kitapta; *şehir ve zaman, şehir ve mekân, şehir ve meydan, şehir ve müzik, şehir ve sinema, şehir ve sanat, şehir ve kitap, şehir ve fıkıh, şehir ve irfan, şehir ve ölüm* şeklinde on bağımsız bölüm (ana başlık) yer almaktadır. Bölümlere kısaca değinmek gerekirse *ilk bölümde*, Doğu ile Batı arasında farklılaşan zaman tasavvurunun özelliklerine, İslam düşüncesinde ve Müslüman toplumlarda zamanın anlamına dair çözümlenmelere yer verilmektedir. Ayrıca modernliğin, zaman algısı üzerindeki esaslı etkileri ve bu süreçte zamanın akışı ve işlevindeki değişimler ele alınmaktadır. *İkinci bölümde* şehir ve mekân ilişkisi, "mekânın dönüşümü" ekseninde sosyolojik bir çözümlenmeye tabi tutulmaktadır. Yani coğrafi mekândan sosyokültürel mekâna, evden konuta doğru gerçekleşen değişim çizgisinin izi sürülmektedir. Bir yaşam alanı olan konutun fizikî ve yapısal boyutunun yanında özellikle sosyokültürel ve dinî yönüne dikkat çekilmektedir. Bu anlamda Müslüman şehirlerindeki evlerin İslâmî hayat tarzıyla olan fonksiyonel ilişkisi, Osmanlı mimari tarzının tabiatla uyumu ve komşuluk gibi insani ilişkilere elverişli hali ve Türk evinin kültür ve geleneklere yaslanan biçimi altı çizilen hususlardandır. *Üçüncü bölümde* meydan, toplumun kolektif hafızasının ve şehrin kimliğinin bir sembolü olarak ele alınmakta ve farklı açılardan tasvir edilmektedir. Şehirdeki merkez rolü/işlevi başta olmak üzere meydanın tarihsel arka planı, toplumsal boyutu, fizik ve metafizik, estetik ve sanat boyutları, geçirdiği değişim ve dönüşüm tahlil edilmektedir. Ayrıca meydanın geleneksel tanzimiyle seküler dizaynı arasındaki farklılığa işaret edilmektedir. *Dördüncü bölümde* şehrin müzikle ilişkisi; müziğin farklı boyutları (sosyokültürel, mekânsal vb.), tarihsel arka planı, toplumlar için bir "hafıza kodu" işlevi görmesi ve bugünün modern tüketim toplumunda ifade ettiği anlam gibi açılardan tahlil edilmektedir. Başka bir ifadeyle Çelik, müzik olgusu ve müziğin geçirdiği değişim ve dönüşüm üzerinden toplumu ve bir yaşam alanı olarak şehri anlamaya çalışmaktadır. *Beşinci bölümde* sinema, "şehir hayatının aynası, şehir ise sinemanın ilişkilerini ve mekanlarını bulduğu bir dünya" (Çelik, 2021, s. 89) olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda şehirle sinema arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Ancak zamanla sinemanın kent yaşamı ve kültürü üzerindeki etkileri artmaktadır. Gelişen teknolojinin de etkisiyle sinema sadece boş zamanları değerlendirme ya da eğlence kültürünü değil, bir bütün olarak yaşam biçimini ve ilişkileri biçimlendirmekte ve modernleştirmektedir. *Altıncı bölümde* kent ve sanat ilişkisi bağlamında İslam kültür ve medeniyetinin sanata bakışındaki bütüncül dünya görüşüne dikkat çekilmekte; modernleşmeyle birlikte sanatın tarihten ve gelenekten koptuğunun altı çizilmektedir. Ayrıca kentli bireyin tabiatın olağan ritimlerinden uzaklaştığı eleştirisi yapılmaktadır. *Yedinci bölümde* şehir ve kitap ilişkisi; kitabın ve okumanın şehre aidiyeti ve bağı, modernitenin okuma alışkanlıkları ve okumanın anlamı üzerindeki önemli etkileri yani günümüz insanının okuma tarzındaki değişim, kitabın dijitalleşmesi, tüketilen bir meta/nesne haline gelişi vb. konular üzerinden analiz edilmektedir. Ayrıca İslam şehrinde kitabın ve kütüphanenin yeri, özellikle İslam'ın parlak dönemlerinde kurulan çok önemli kütüphaneler ve bu anlamdaki tarihi ve kültürel mirastan bahsedilirken modern zamanlarda Müslüman toplumların kitap ve kütüphaneyle kurduğu zayıf ilişkiden söz edilmektedir. *Sekizinci bölümde* şehir ve fıkıh ilişkisi bağlamında fıkıhın birçok açıdan ancak şehirde hayatı kazanabileceğinden ve işlevini daha çok şehirde yerine getirebileceği noktasından hareket edilmektedir. Fıkıhın toplumsaldan uzaklaşması, lafzî/harfî okuma ve işlevsizleşme, ayrıca fıkıhın anlaşılmasında ahlaki boyutun ihmali, dinin özünün ve ruhunun yerine şekilci yaklaşımın hâkim olması gibi hususlar eleştiri konusu yapılmaktadır. *Dokuzuncu bölümde* şehir ve irfan ilişkisi; şehir ve mekân ilişkisi temelinde tasavvuf, tekke ve dergâh kavramları etrafında ele alınırken bu kavramların İslam medeniyeti açısından ne ifade ettiği eski ve yeni anlayışlar

çerçevesinde analiz edilmektedir. Geç modern dönemde kişisel gelişimci, terapik, şifacı ve maneviyatçı eğilimleri de içine alarak varlığını sürdüren yeni tasavvufî oluşumlar ile modern bireyin giderek artan ve çeşitlenen psikososyal sorunları arasındaki ilişkiden söz edilmektedir. *Onuncu bölümde* ise şehir ve ölüm ilişkisi çerçevesinde, mezarın ve mezarlığın sosyokültürel anlamı ve işlevi üzerinde durulmakta; İslam geleneğinde ve Türk kültüründe mezar anlayışının ve mezarlığın geleneksel şehirdeki tanziminin modern kent yaşamıyla birlikte değişime uğraması konu edilmektedir.

Çelik, değişim sosyolojisini merkeze alan bir perspektifle geleneksel şehirden modern şehre geçiş sürecinde yaşanan değişim, dönüşüm ve farklılaşmaların dozunu ve boyutlarını olabildiğince net bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, modernlikle gelen yeni hayat tarzının tarihten ve gelenekten esaslı bir kopuşu ifade etmesi ve sebep olduğu çeşitli sıkıntılar nedeniyle, kitabın geneline yayılan doğrudan ve dolaylı bir modernite eleştirisi dikkati çekmektedir. Çünkü yazar sıklıkla değişimle gelenin geçmişi yok ettiğinden, onunla çatışma içinde olduğundan/bütünleşmediğinden ve onun yerini doldurmadığından bahsetmektedir. Yani kitapta bugünün modern toplumunu yönlendiren temel süreçler; özellikle de modernleşme ve küreselleşmenin şehir ve onun yapısı, mimarisi, zamansal ritmi ve sosyokültürel hayatı üzerindeki esaslı etkileri üzerine daha fazla yoğunlaşıldığı görülmektedir.

Çalışmaya rehberlik eden kuramsal yaklaşımları değerlendirdiğimizde yazar, bütüncül bir bakış açısıyla hem yapısal sorunlara, sosyal ve zamansal şartlara, tarihi ve sosyokültürel süreçlerin etkisine dikkat çekmekte hem de öznenin şehre ilişkin duyuş, düşünüş, algılayış biçimlerini ve şehrin sosyal ve mekânsal inşasını yansıtmak istemektedir. Örneğin şehir sinema ilişkisinin sosyolojisini ele aldığımızda Çelik' e göre, "şehir hayatında nispeten belirlenmiş statüler, güzergahlar ve hedefler söz konusu olsa da özel yorumlar, arayışlar ve dirençler her zaman için imkân dahilindedir. Bir başka deyişle şehrin sakinleri ya da oyuncularını, hayat sahnesi içinde hem kültürün hafızasına ve hedeflerine hem de "an"ın ve mekânın durumuna göre düşünüp hareket ederler" (Çelik, 2021, s. 89). Şehrin zamanla ilişkisinde ise zamanın değiştirici ve dönüştürücü etkisi karşısında öznenin fazla hareket alanına sahip olmadığından bahsetmektedir. Bu bölümde yapının ve sosyokültürel süreçlerin etkisine ilişkin çözümler ağırlık kazanmaktadır. Yazar aynı zamanda mekânın da dahil olduğu yapılarla özneler arasında karşılıklı bir etkileşime vurgu yapmaktadır. Kavramsal açıdan bakıldığında ise yazarın özellikle şehirle mekân, gecekondular, müzik ve sinema ilişkisine dair analizlerinde "merkez-çevre" yaklaşımından yani "çevrenin/taşranın merkezi fethettiği" ya da taşra kültürünün merkezi kuşattığı tezine dayanan tipolojik perspektiften yararlandığı görülmektedir.

Kitapta tercih edilen üslup değerlendirildiğinde Çelik'in hemen hemen bütün çalışmalarında olduğu gibi bu çalışmada da akıcı bir üslup ve okuyucuyu yormayan bir dil göze çarpmaktadır. Bununla birlikte bu çalışma edebî üslubuyla yazarın öteki çalışmalarından önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Konu kentleşme/kentlileşme olduğunda, çarpık kentleşmeye ve kent plan ve düzenlemelerinde estetik kaygıdan uzak oluşa dair günlük söylemde olduğu gibi daha üst perdeden eleştiriler yapılabilmektedir. Fakat Çelik'in eleştirilerinde çok bariz bir ölçülülük hassasiyeti dikkati çekmektedir. Diğer taraftan yazar, şehrin çok boyutlu sorunlarına yönelik doğrudan çözüm önerilerinde bulunmasa da yaptığı eleştirel tahliller aslında çözüme katkı sağlayacak bir bakış açısını, bir duruşu ve genel çerçeveyi oluşturacak yönlendirmeleri barındırmaktadır.

Şehrin, kadim simgeleriyle ve kültür, sanat, estetik ve etik boyutlarıyla çözümlendiği kitapta Çelik, şehrin önemli sembolleriyle (ör., meydan, kitap) bütünleşmiş halini analiz konusu yapmakta; gelenek-modernlik/postmodernlik, Doğu-Batı ve İslam-Batı eksenindeki farklılaşmaların ve çatışmaların da dahil olduğu kapsamlı ve bütüncül bir şehir okuması sunmaktadır. Her ne kadar modern şehre dair simgesel nitelikte bazı konu ve kavramlar (ör., alışveriş merkezleri, tüketim kültürü, gösteri toplumu, trafik) ve bunların dini hayatla ilişkisi analize dahil edilebilecek olsa da bu çalışma kendi kurgusu içinde şehre çok yönlü bir bakışı ifade etmektedir. Bu yönüyle "Şehrin Halleri", ismiyle müsemma bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Çelik, çalışmasında derinlikli bir okumayla şehre ve şehrin türlü hallerine nüfuz etmektedir. Bu, "sosyolojik tahayyül"ü gerektirdiği kadar şehirle hemhal olmayı ve içinde yaşanılan şehri "görmeyi" ve "hissetmeyi" de gerekli kılmaktadır. Çelik'in, uzun yıllar şehirleşme üzerine çalışmasının konuya bu denli nüfuz edişinde elbette önemli bir katkısı bulunmaktadır.

Kitap, günümüzün değişen dünyasında şehri ve geleneksel şehir tecrübesinin modern şehre dönüşüm biçimlerini; bu anlamda tarihten, kültürden ve gelenekten nasıl bir kopuş yaşandığını bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır. Bununla birlikte yazarın geleceğe ilişkin ümit var olduğu gerek bazı bölümlerin sonuç cümlelerindeki açık temennilerden gerekse satır arası okumalardan anlaşılmaktadır. Yazar, bütün olumsuzluklara rağmen şehrin geleceğine dair umudu yeşertmekte ve şehrin düştüğü yerden kalkmaya, geleneksel kodlarıyla dirilmeye çalıştığını belirtmektedir.

Modern şehir hakkında bir farkındalığa kapı aralayan bu çalışma; içinde bütün rutinlerimizi, sevinçlerimizi ve hüznümüzü yaşadığımız, hayat hikayemize tanıklık eden bu fiziki ve kültürel mekân tanımamıza yardımcı olmaktadır. Bu anlamda Çelik, modern şehrin ayırt edici özelliklerine kitabın her bölümünde temas etmiştir. Yani hızlı bir değişimin mekânsal tecrübesini yansıtan modern şehrin; bürokratik ve kurumsallaşmış bir yapıyı, evrenselleşmiş ve standartlaşmış bir zaman ve mekân düzenini, rasyonelliğin ve sekülerliğin baskın olduğu bir yaşam biçimini imgelediği sık sık vurgulanmıştır. Çelik kentsel yaşamı, her fırsatta altını çizdiği gibi, "giderek karmaşıklaşan ama bir o kadarda kurumsallaşmış bürokratik yapılarla ve farklı kültürel kesimlerle organize olmuş rasyonel bir düzen"(Çelik, 2021, ss. 143-144) olarak tanımlamaktadır.

Çalışma eleştirel bakışla değerlendirildiğinde ele alınan tema ve başlıklar gereğince (konut ve sinema gibi) yeri geldikçe büyük, orta ve küçük ölçekli şehirlere özgü durumları ayırt eden bir yaklaşım gösterilse de kitabın genelinde "taşra şehri" ile "metropol şehri" arasındaki farklılaşmanın yeterince gözetilmediği anlaşılmaktadır. Oysa şehirler, değişim hızı ve küresel şehir düzenine entegre olma seviyesi bakımından homojen bir yapıda olmadığı gibi geleneksel niteliklerin muhafazası ve otantik olanın sürdürülmesi bağlamında da ayrışan özelliklere sahiptirler. Bu anlamda küçük ölçekli şehirlerle büyük şehirlerin ve metropollerin tipolojik ayrımı önemli görünmektedir.

Sonuç olarak şehir, şehirleşme, şehir ve din ilişkisi konularını bütüncül bir evrende, çok boyutlu bir yaklaşımla ele alan kitap; şehrin farklı niteliklerini, bileşenlerini ve göstergelerini hem bir arada hem de şehrin zaman, mekân ve kültür atmosferiyle ilişkisi ve etkileşimi içinde sunan; bu çerçevede şehre ve onun ilişkili olduğu konu ve kavramlara bütünlüklü ve derinlikli bir bakışın yansımaları olarak değerlendirilebilir. Kitap içerik olarak sosyoloji ve onun alt dalları olan din sosyolojisi, mekân sosyolojisi

ve şehir/kent sosyolojisi alanlarına yönelik bir çalışma olarak nitelendirilebilir. Ancak tercih edilen dil ve üslup açısından bakıldığında bu çalışma konuya ilgi duyan herkesin okuyabileceği nitelikte bir kitaptır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

Çelik, C. (2021). *Şehrin Halleri*. Ketebe Yayınları.

SİYASAL İMAJ OLUŞTURMA BAĞLAMINDA YEREL YÖNETİCİLERİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI: BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLARI ÖRNEĞİ*

 Fatih BOZKIRLI^a

 Ahmet ÖZTEKİN^b

Özet

Bu çalışma, çevrimiçi siyasal imaj yönetiminin dinamiklerini incelemek amacıyla siyasetçilerin yoğun olarak kullandıkları sosyal medya uygulamalarına odaklanmıştır. Özellikle, seçim dönemi dışında büyükşehir belediye başkanlarının çevrimiçi medyadaki imaj oluşturma süreçleri analiz edilmektedir. Araştırma, büyükşehir belediye başkanlarının kişisel Twitter ve Instagram hesaplarındaki paylaşımlara odaklanmaktadır. İçerik analizi yöntemi kullanılarak elde edilen veriler, belediye başkanlarının sosyal medya aracılığıyla imaj oluşturma biçimlerini ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçları, belediye başkanlarının resmi görevlerine sürekli vurgu yaparak siyasal imajlarını korumaya odaklandıklarını göstermektedir. Ayrıca, büyükşehir belediye başkanlarının Twitter'da politika odaklı iletişim tarzını tercih ettikleri, Instagram'da ise daha spontane ve günlük iletişim tarzını benimsedikleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Siyasal iletişim, Siyasal imaj, Yerel yönetimler.

SOCIAL MEDIA USE OF LOCAL ADMINISTRATORS IN THE CONTEXT OF CREATING POLITICAL IMAGE: THE EXAMPLE OF METROPOLITAN MAYORS

Abstract

This study focuses on examining the dynamics of online political image management by politicians through social media platforms heavily utilized by them. Specifically, it analyzes the process of image construction by metropolitan mayors in online media, particularly outside of election periods. The research concentrates on the posts made on the personal Twitter and Instagram accounts of metropolitan mayors. The data obtained through content analysis method reveals the ways in which mayors shape their images through social media. The research findings indicate that mayors prioritize maintaining their political images by continuously emphasizing their official duties. Moreover, it is determined that metropolitan mayors prefer a policy-focused

* Bu çalışma, 2023 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan "Siyasal İmaj Oluşturma Bağlamında Yerel Yöneticilerin Sosyal Medya Kullanımı: Büyükşehir Belediye Başkanları Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinin özetidir.

^a Yük. Lis. Öğr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, fb.bozkirli@gmail.com

^b Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema, aoztekin@erciyes.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 11.01.2023, Makale Kabul Tarihi: 23.06.2023

communication style on Twitter, while adopting a more spontaneous and daily communication style on Instagram.

Keywords: Social media, Political communication, Political image, Local governments.

Giriş

Siyasal iletişim alanı genellikle siyasal aktörler, kitle iletişim araçları ve halk arasındaki etkileşim ile karakterize edilmektedir (McNair, 2011, s. 7). Siyasal iletişim süreci, genel çıkara yönelik siyasal mesajların üretilmesini, doğrudan ve dolaylı kanallar aracılığıyla iletilmesini ve bu mesajların alınmasını içermektedir. Bu süreçte siyasal mesajın hangi tür, teknik ve yöntemlerle hedef kitleye gönderileceği son derece önem taşımaktadır (Aziz, 2007, s. 6). Bu nedenle sosyal medya platformları siyasal tercihlerin ifade edilmesinde ve yaygınlaştırılmasında siyasi aktörler tarafından sıkça kullanılan temel araçlardan biri hâline gelmektedir (Bayraktutan, ve diğerleri, 2014). Sosyal medya platformlarında siyasal iletişimin kullanımı sadece siyasi güncel olayları yayma, halkı siyasi aktörlerin çalışmaları hakkında bilgilendirme gibi faaliyetlerin yanı sıra tasarlanmış bir siyasal imajın sunulmasını da içermektedir.

Seçmenin zihninde oluşan izlenimlerin bütünü olarak adlandırılan imaj, adayın fiziksel görünümü, yaşam tarzı, farklı konu ve sorunlar karşısındaki tutumu gibi değişkenlerin bileşimini kapsamaktadır (Damlapınar & Balcı, 2013, s. 61). Bu nedenle seçmenler siyasal bir tercihte bulunurken edinilen bilgilerin önemli bir kısmına imajlar vasıtasıyla ulaşabilmektedir (Özel, 2009, s. 173). Geleneksel iletişim araçlarından elde edilebilecek verimlilikten daha fazlasını sağlayan sosyal medya, politikacılara her zamankinden daha fazla görünür olma fırsatı sunmaktadır (Kaplan & Haenlein, 2010, s. 67). Bu bağlamda sosyal medyadaki görsel içerikler siyasi aktörlerin kullandıkları stratejik birer araç haline gelmekte ve seçmenleri etkilemek için kullanılmaktadır (Russmann ve diğerleri, 2019, s. 124). Sosyal medyada dikkat çekmenin en etkili yolu ise görsel içerik paylaşmaktır. Görsellerle hızlı bir şekilde argümanlar oluşturabilmesi, görsellerin duyguları kelimelere göre daha etkili iletebilmesi ve takipçiler tarafından görsel mesajların daha hızlı çözümlenebilmesi gibi sebeplerden dolayı görsel paylaşımlar, politikacılar ve seçmenler arasında olumlu bir bağ kurulmasını sağlayabilmektedir. Pek çok yönden, izleyicilerin bir görsel ile özdeşleşmeleri diğer iletişimsel biçimlerden daha kolay olmaktadır (Schill, 2012, s. 129). Bu nedenle siyasi aktörler seçmenin zihninde olumlu bir imaj çizebilmek için sosyal medya hesaplarından görsel paylaşmaya ayrı bir önem göstermektedir (Gürbüz, 2019, s. 318). Sosyal ağlarda bir siyasi liderin imajı, kılık kıyafeti, boyu posu, duruşu, konuşma tarzı gibi imaj bağlamında ele alınabilecek özellikleri; yazılar, görseller, videolar, yorumlar veya konuşmalardaki metinler aracılığıyla oluşturulmaktadır. Bu anlamda sosyal medya kullanımına özen gösteren ve mecralara uygun mesajlar üretebilen liderlerin hesaplarında milyonlarca takipçisi olabilmektedir. Bu anlamda takipçi sayıları, kamuoyunun politikacıların faaliyetlerine, fikirlerine, aile içi ilişkilerine, sosyal hayatlarına ve imajlarına ne derece önem verdiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir.

Bir politikacı imajının oluşturulması, genellikle seçimler öncesinde başlatılmakta ve ideal olarak daha sonra da oluşturulan imajı desteklemesi şeklinde sürdürülmektedir. Yerel seçimler dikkate alındığında hem dünyada hem de Türkiye’de bazı gelişmeler neticesinde seçim kampanyalarında aday

merkezli seçim stratejileri seçmenlerin tercihleri açısından giderek önem kazanmaya başlamıştır (Güllüpnar, 2010, s. 65). Bu nedenle siyasal kampanya çalışmalarında imaj oluşturma, seçmenleri etkileyecek önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü seçmenler karar verme sürecinde ideal aday profilleri ile önlerine çıkan gerçek aday imajları arasında bir karşılaştırma yapmaktadırlar (Damlapınar & Balcı, 2013, s. 58). Büyükşehir belediye başkanlarının seçim dönemi dışında olumlu bir siyasal imaj oluşturmaya çalışmaları, seçimlerde tekrar aday olma veya aday gösterilme için olumlu bir kamuoyu oluşturmaları bağlamında önemli hale gelmektedir.

Yukarıda anlatılanlar bağlamında politikacılar için büyük bir öneme sahip olan siyasal imaj kavramının sosyal medyadaki inşası üzerine kurulan bu çalışma, seçim dışı dönemlerde politikacılar sosyal medyada siyasal imajlarını nasıl oluşturmaktadırlar? / nasıl sürdürmektedirler? Sorusuna odaklanmıştır. Bu çerçevede çalışmada, seçim dönemi dışında büyükşehir belediye başkanlarının kişisel sosyal medya hesaplarında siyasal imaj oluşturma/sürdürme çabaları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, aşağıdaki araştırma sorularının cevapları aranmıştır:

AS1. Büyükşehir belediye başkanları, sosyal medya paylaşımlarında kişisel imajlarını ve parti imajlarını çerçeveleyerek siyasi bir imaj inşa etmeye çalışmakta mıdır?

AS2. İmaj inşası çerçevesinde yapılan paylaşımlardaki oranlar, partilere göre değişmekte midir?

AS3. Parti liderinin belediye başkanları üzerindeki etkisi, belediye başkanlarının paylaşımlarını nasıl etkilemektedir?

Araştırmanın evrenini büyükşehir belediye başkanlarının kişisel sosyal medya hesapları oluşturmaktadır. Örneklem olarak ise Türkiye’de hizmet veren, 30 büyükşehir belediye başkanından 27’sinin¹ Twitter ve Instagram hesapları seçilmiştir. Sosyal ağların, sürekli değişen büyük bir bilgi akışı ile karakterize edilmesinden dolayı büyükşehir belediye başkanlarının kişisel Twitter ve Instagram hesapları, seçim dönemi dışındaki bir dönem olan 01.05.2021- 31.05.2021 tarihleri arası ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca Araştırma 27 büyükşehir belediye başkanının sadece kişisel olarak yaptıkları paylaşımların incelenmesini kapsamaktadır. Hesaplarından yaptıkları ‘retweet’, ‘reply’ ve ‘repost’ içerikler araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Bu çalışmada, paylaşımlardaki metinlerin söylemlerin ve yazımların nicelleştirilme süreci olarak ifade edilen ve iletişim içeriğinin belirlenmiş kategoriler çerçevesinde sistematik olarak gerçekleştirilmesini sağlayan araştırma tekniği (Geray, 2017, s. 145) olan içerik analizi ile olay ve olgulara değişik bakış açıları ile geniş bir perspektiften bakmayı mümkün kılan; gösterge, gösteren ve gösterilen

¹ Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Adnan Selçuk Mızraklı, Mardin Büyükşehir Belediye Başkanı Ahmet Türk ve Van Büyükşehir Belediye Başkanı Bedia Özgökçe Ertan’ın yerine kayyum atanması ve atanan kayyum belediye başkanlarının imaj çalışmasına ihtiyaç duymamaları nedeniyle bu üç belediye başkanının sosyal medya hesapları araştırmaya dâhil edilmemiştir.

ilişkinin sistemli bir şekilde incelemeye olanak tanıyan göstergebilimsel analiz (Civelek & Türkay, 2020, s. 773) yöntemleri kullanılmıştır².

İçerik analizi; nesnel, görünen ve somut içerik olarak adlandırılan içeriği incelemektedir (Erdoğan, 2012, s. 180). Bu bağlamda metinsel, görsel ve işitsel her türlü içerik, içerik analizi yöntemiyle çözümlenebilmektedir. Sistematiği ve nesneliği ön planda tutan içerik analizi, mevcut bilgilerden hareket ederek sosyal gerçeğe yönelik temel önermeleri elde etmeyi amaçlamaktadır (Gökçe, 2006, s. 19). Ayrıca içerik analizi, bir iletişim kaynağındaki içeriğin açığa çıkarılmasına olanak tanımaktadır (Neuman, 2017, s. 466). İçerik analizi, öncelikle araştırmanın yönünü belirleyen temel sorun ve bu bağlamda formüle edilen varsayımlar çerçevesinde oluşturulan bir kategorileşme işlemidir (Gökçe, 2006, s. 28). Bu nedenle içerik çözümlenmesinde öncelikli olarak sınıflama (kategori) sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda büyükşehir belediye başkanlarının 01.05.2021 - 31.05.2021 tarihleri arasında yaptıkları tüm gönderiler incelenerek ortak alanların ve kategorilerin tespiti yapılmıştır. Kategorisel analiz adı verilen bu yöntem, anlam maddelerinin sınıflandırılmasını ve frekanslarının belirlemesini sağlamaktadır (Bilgin, 2006, s. 13).

İletişim alanında yaşanan teknolojik değişimler, siyasi parti ve aktörlerin siyasal iletişiminde de dönüşüme neden olmuştur. Bu değişim ve dönüşüm neticesinde siyasi aktör ve partilerin imajı da olumlu ve olumsuz duygusal yüklemeler ya da görseller eşliğinde oluşturulan anlamlarla birlikte seçmenlere iletilmektedir. Bu gönderilerin anlamlı bir şekilde analiz edilebilmesi için ise göstergebilimsel analiz yönteminin önemli temsilcilerinden biri olan Roland Barthes'in göstergebilimsel yöntemi kullanılmıştır. Başlangıç olarak, Barthes'in (1993, ss. 165-166) argümanı, her görüntünün yorumlanabileceği ve okunabileceği üç boyut veya mesaj etrafında yoğunlaşmıştır. Bu boyutlar dilsel, şifrelenmiş görsel/görüntüsel ileti ve şifrelenmemiş görsel/görüntüsel iletilerdir. Göstergebilimsel analiz yöntemi göstergelerin bir arada anlamlandırılarak okunmasını sağlamaktadır. Anlamın nasıl yaratıldığı ve anlamın nasıl iletiltiği üzerine bir araştırma olan göstergebilim (Rifat, Göstergebilimin ABC'si, 2009, s. 11), belirli ortamlardaki işaretçileri çağrışımlar olarak adlandırmaktadır. Dolayısıyla bir görüntü içerisindeki çağrışımlar anlam ifade etmek için kullanılacak tüm görsel öğelerdir (Barthes, 1993, s. 51). Siyasette ise gösterge aygıtları gerçekliği gizlemek yerine kitle iletişim araçlarını ve politik düzenin kodlarından faydalanarak gerçekliği yeniden üretmek için kullanılmaktadır (Özel, 2009, s. 188). Bu çalışmada büyükşehir belediye başkanlarının kişisel sosyal medya hesaplarından paylaştıkları gönderilerin görsel göstergelerinin seçmenler üzerinde oluşturmak istediği etkinin analiz edilebilmesi için göstergebilim yönteminden yararlanılmıştır.

Sosyal medya araçlarının siyasetçiler tarafından kullanımı konusu her geçen gün daha fazla ilgi çekmektedir ve bu nedenle konuyla ilgili yapılan akademik çalışmaların sayısı da artış göstermiştir. Mevcut çalışmalar genellikle cumhurbaşkanlığı veya genel seçimlerde sosyal medya araçlarının kullanımına odaklanırken, yerel yönetimler tarafından sosyal medya araçlarının kullanımına odaklanan çalışmaların sayısı sınırlı kalmaktadır. Güncel çalışmalar incelendiğinde ise son dönemlerde yerel seçimlerde aday imajının önemi konusuna odaklanan çeşitli akademik çalışmalar yapıldığı

² Belirtilen yöntemler, verilerin analiz sürecinde tez içerisinde kullanılmasına karşın, makaledeki sayfa sınırlaması nedeniyle makalede yöntem doğrultusunda elde edilen sonuçların özeti verilmiştir.

görülmektedir. Şahan ve Cinkara'nın (2022) "Yerel Seçimlerde Aday İmajı: Gaziantep Örneği", Taydaş'ın (2021) "Seçmenlerin Oy Tercihlerinin Belirlenmesinde Etkili Faktörler ve Aday İmajının Bu Süreçteki Etkisi: 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri Sivas Örneği", Balcı, Kaya, Karadeniz ve Abaylı'nın (2020) "Aday İmajı Oluşumunda Etkili Faktörler: 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri Örneği" başlıklı makaleleri, Arslanlı'nın (2019) "Siyasal İmaj Oluşumunda Dijital Propaganda: 2019 Yerel Seçimleri ve İBB Başkan Adayları Üzerine Bir İnceleme" adlı tezi ve Güllüpunar'ın (2010) "Siyasal İletişim ve Aday İmajı" adlı kitabı bu çalışmalar arasında yer almaktadır. Ancak bu çalışmalar; seçim dönemlerini kapsamı ve büyükşehir belediye başkanlarının tamamının imajını ele almaması nedeniyle, bu çalışmadan ayrılmaktadır. Yapılan literatür taramasında, seçim dönemi dışında büyükşehir belediye başkanlarının kişisel sosyal medya hesaplarının siyasal imaj oluşturma amacıyla nasıl kullanıldığına ilişkin, tüm büyükşehir belediye başkanlarının bir arada incelendiği bir çalışma bulunmamaktadır. Bu araştırma, mevcut alanyazına bir katkı sağlaması ve önemli bir boşluğu doldurması açısından önem taşımaktadır.

A. SİYASET, SİYASAL İLETİŞİM VE SİYASAL İMAJ

Siyaset denilince genellikle akla hükümetler, partiler, politikacılar, ideolojiler gibi bazı kavramlar gelmektedir. Gerçek tanımı tam olarak belirleme eğiliminde olmayan bu tarz kavramlar nedeniyle siyasetin tanımına dair gerçek içeriği, belirsizleşmiş ve bir karmaşa içinde kaybolmuş gibi gözükmektedir. Oysa siyaseti tanımlamak için sistematik bir yaklaşıma ihtiyaç bulunmaktadır. Siyaset ve politika terimleri genel olarak eş anlamlı kelimeler olarak kullanılmalara karşın kelime kökenleri farklılık göstermektedir. Politika kelimesi Yunancada şehir devletlerine verilen genel isim olan "polis" kelimesinden türetilmiştir ve bir bütün olarak devlet veya topluluk anlamı taşımaktadır. Siyaset ise Arapçada at bakıcısı anlamına gelen 'seyis' kelimesinden türetilmiştir (Kışlalı, 2005, s. 17). Daver'e (1969, s. 4) göre ise siyaset; Osmanlı döneminde devlet yönetimi anlamının dışında devlete karşı işlenen suçlar ve kamu düzenini bozanlara karşı verilen cezaları da kapsamaktadır. İdeal bir toplum fikri oluşturmak için çabalayan Platon ve Aristoteles gibi büyük politik düşünürlerin yazıtlarıyla kavramsallaşan siyaset, Machiavelli'de önemli bir aşamaya ulaşmış, Rönesans ve söz sanatlarının ortaya çıkışıyla daha da önem kazanmıştır (Tokgöz, 2008, s. 240). Günümüz toplumlarında ise devleti ilgilendiren işler, devlet kurum ve personellerinin karar verme ve alma yetkileriyle bağlantılıdır (Heywood, 2014, s. 44).

Toplumlarda siyaset kavramının oluşmasındaki temel faktör, sosyal bir varlık olan insanın gruplar halinde yaşamasıdır. İnsanlar gruplar halinde değil de her bir birey tek başına yaşayıp diğerleri ile etkileşimde bulunmasaydı siyasetten söz etmek mümkün olmazdı (Öztekin, 2020, s. 684). Toplumlarda giderek artan nüfus oranları, ortaya çıkan zorunlu birliktelikler bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. İnsanların bir arada yaşamaları, karşılıklı etkileşim içerisine girmelerine ve bu etkileşim sürecinde pek çok değer üretilip belirli biçimlere ayrılmasını zorunlu hale getirmektedir (Akdoğan, 1995, s. 21). Toplumsal bir olgu olarak değerlendirildiğinde insana ait bir kavram olarak görülen siyaset, bireylerin birbiri ile irtibatta olmasını ve ortak bir paydada buluşmasını zorunlu kılmaktadır. Bireyler arasındaki bu ilişki ise ancak iletişim vasıtası ile mümkündür. Toplumu yönetmeye aday siyasi aktörler, partiler ve onların temsilcileri, iletişim kanallarını kullanarak iletmek istedikleri mesajları istedikleri hedef kitleye ulaştırmaktadır (Özkan, 2004, s. 28). Özellikle siyasi liderlerin iletişim kanallarını kullanarak büyük kitlelere ulaşabilmesi ve mesajlarını iletebilmeleri nedeniyle iletişim, siyaset için vazgeçilmez bir hale

gelmektedir. Bu nedenle iletişimi bir araç olarak kullanan siyaset, amaçlarını gerçekleştirebilmek için iletişimden yararlanmaktadır (Özkan, 2004, s. 19). İletişimi 'politik' kılan can alıcı faktör bir mesajın kaynağı değil, içeriği ve amacıdır (McNair, 2011, s. 3).

İletişim ve siyaset, kitlelerde aynı amaca ulaşmak için bir araya gelen iki terimdir. İletişim, siyasi varlıklar tarafından bir grup insana liderlik etmek ve kamuoyunu etkilemek için kullanılmaktadır. Siyasal iletişim, bu sürecin oluşturduğu kurumsal ve ilişkisel yapı çerçevesinde iktidarı elde etme ve sürdürme mücadelesi sürecinde ortaya çıkmaktadır (Çankaya, 2015, s. 13). Siyasal iletişimin kökenleri antik çağdaki en eski klasik çalışmalara kadar dayansa da modern siyasal iletişim çalışmaları; kamusal ve özel kavramların siyasette işlendiği modern çağda gerçek anlamını kazanmıştır (Lilleker, 2006, s. 6). Emine Kılıçaslan (2008, s. 10), siyasal iletişim kavramını, siyasal süreçler ile iletişim süreçleri arasındaki bağlantılardan oluşan disiplinlerarası akademik bir alan olarak dar bir anlamda tanımlarken, Aysel Aziz (2007, s. 3) siyasal iletişimi; belirli ideolojik amaçları olan siyasi aktörlerin, belirli gruplara veya kitlelere, ülkelere veya bloklara kabul ettirmek ve gerektiği zaman harekete geçirmek, uygulamaya koymak üzere farklı iletişim tekniklerinin kullanılması olarak tanımlamaktadır. McNair (2011, s. 4) ise siyasal iletişimi maksatlı bir iletişim çeşidi olarak tanımlar ve ona göre bu tanım şunları kapsar:

1. İletişim çeşitleri, siyasetçiler ya da diğer siyasal aktörler arasındaki özel hedeflere ulaşılması için kullanılır.
2. Seçmenler ve gazeteciler gibi siyasetçi olmayanlar, iletişimden yararlanarak siyasi figürlere hitap eder.
3. İletişim, siyasal aktörler ve siyaset konusunun tartışıldığı yazılı kaynaklarda, haber raporlarında ve diğer medyada sunulan faaliyetleriyle ilgilidir.

Siyasi iletişimin bu tanımı, sırayla, siyasi iletişimin üç ana unsurunu tanımlamaktadır. Birincisi siyasi bilginin kaynağı olan politikacılar, ikincisi siyasi bilginin alıcıları olan vatandaşlar ve son olarak da siyasal aktörlerden halka bilgi aktarmada araç olarak kullanılan medyayı kapsamaktadır. Politikacılar ve vatandaşlar hem politik iletişimciler olarak hem de politik sürecin katılımcıları olarak birbirine bağımlı unsurlardır, çünkü politikacılar yönetme yetkisine sahip olmak için vatandaşların desteğine ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, yönetme hakkı verildiğinde, politikacılar vatandaşların çıkarlarını temsil etmelidir. Medya, bir siyasi bilgi kaynağı tarafından formüle edilen bir mesajın iletimi için bir kanal haline gelmektedir. Siyasi iletişim sürecinin her bir unsuru tarafından yerine getirilen işlevler benzersizdir ve demokratik siyasi süreçle yakından ilgilidir.

Siyasi iletişim unsurlarını birbirine bağlayan bağlantının tek yönlü olmadığı görülmektedir. Bu nedenle iki yönlü iletişim, siyasi sürece dâhil olmanın bir ön koşulu haline gelmektedir. Siyasal iletişim sürecinde hazırlanan mesajların toplumun her kesimi tarafından doğru bir şekilde algılanabilmesi için yöntem ve tekniklerin iyi belirlenmesi gerekmektedir. Yöntem ve tekniklerin doğru bir şekilde kullanılması başarılı bir siyasal iletişim sürecinin vazgeçilmezidir (Özkan, 2004, s. 31). Siyasal iletişim sürecindeki sürekli değişim, bu sistemde işlev gören ve çalışan daha fazla unsurun sürece dâhil edilmesine yol açmaktadır. Akademik alanda yapılan çalışmalar neticesinde, siyasal iletişim sürecinin gelişimini ve değişimini yansıtan üç dönemden bahsedilmektedir.

Siyasal iletişimdeki ilk dönem, doğrudan bir iletişim yöntemine dayanmaktaydı. Yüz yüze olan bu iletişim yönteminde mesajı veren kaynak ile alıcı kitle aynı ortamda bulunmaktaydı (Aziz, 2007, s. 48). Nüfusun artması ve siyasi partilerin çeşitlenmesi yüz yüze iletişimin etkisinin azalmasına neden olmuş ve seçimi kazanma arzusu, olabildiğince çok seçmen kitlesine ulaşmak isteyen siyasetçileri mümkün olan tüm iletişim kanallarını kullanmaya teşvik etmiştir.

Siyasal iletişimdeki değişimin ikinci aşaması, medyanın siyaset ve toplum arasındaki iki yönlü iletişim sürecini kapsamaktadır (Lilleker, 2006, s. 6). Siyasal iletişimin ikinci döneminde geleneksel medyada; tarafsızlık, şeffaflık ve kamuoyu manipülasyonu gibi sorunların ortaya çıkması siyasilerin hedef kitle ile iletişime geçebilmek için alternatif fırsatlar aramalarına neden olmuştur.

Siyasal iletişim sürecindeki üçüncü değişim dönemini ise dijital çağdaki teknolojik gelişmeler, internetin ve çevrimiçi araçların yani sosyal medyanın sunduğu olanaklar oluşturmaktadır (Devran, 2011, s. 12). Sosyal medya; diğer siyasi iletişim süreçleriyle karşılaştırıldığında, iletişim kanallarını genişleterek çok daha geniş fırsatlar sunmakta ve medyanın siyasi iletişim süreçlerindeki arabulucu rolünü azaltmaktadır. Gazete ve televizyonun hangi bilgileri halka yayınlayacağını seçtikleri geleneksel medyanın aksine, sosyal medya ile politikacılar seçmenlerle doğrudan bağlantı sağlayabilmektedir. Siyasal iletişim sürecinde geleneksel medyayı kullanan bireyler, genellikle pasif gözlemciler olarak kalmakta, sosyal medyayı kullanan bireyler ise diğer kullanıcılarla aktif olarak iletişim kurmakta ve bilgi alışverişinde bulunabilmektedir. Bu nedenle 'internette yoksan hiç yoksundur' sözü herkesin düşünebileceğinden daha gerçek bir hale gelmektedir (Miscicka, 2011, s. 121). Bu nedenle, bugünün siyasal iletişimi sadece bir hükümet aracı değil, iki yönlü iletişimi harekete geçiren bir süreçtir ve bu süreçte hükümetin vatandaşlarla iletişiminin toplumdan gelen geri bildirimlerle sona erdiği görülmektedir (Lilleker, 2006, s. 1). İletişimdeki teknolojik gelişme gibi genel toplumsal değişiklikler, siyasi partilerin rolünü de etkilemiş ve böylece siyasetin yeni iletişim teknolojileri tarafından şekillenme süreci ortaya çıkmıştır (Uztuğ, 1999, s. 34). Siyasi partiler ile toplum ve bireyler arasındaki zayıflayan bağları, iletişim tekniklerindeki gelişmeleri kullanarak yeniden güçlendirmek isteyen siyasi aktörler, siyaseti bireye indirgemeye ve siyasi bir imaj oluşturmaya başlamışlardır.

B. SOSYAL MEDYA VE SİYASAL İMAJ

Siyasal iletişim alanında yapılan çalışmalara bakıldığında siyasi aktörlerin, seçmenlerine çekici bir imaj sunmak ve kendileri ile potansiyel seçmeleri arasındaki psikolojik mesafeyi azaltmak adına sosyal medyadan yararlandığı görülmektedir (Russmann ve diğerleri, 2019, s. 123). Lilleker (2006, s. 81), halkın ülkeyi yönetecek kişiyi ararken bir liderle özdeşleşmek istediğini belirtmektedir. Buna göre siyasi figürlerin sergiledikleri davranışlar halk tarafından izlenilmektedir. Bireyler özdeşleştiği kişileri yeni medya ile birlikte takip altına almaktadır. Onların söylemlerini sosyal medya hesaplarından takip etmektedir. Birçok yönden, izleyicilerin bir imajla özdeşleştirilmesi diğer iletişimsel formlara göre daha kolaydır çünkü bir kişi bir kaynakla ne kadar çok özdeş olursa, o kaynağın kişiyi etkilemesi o kadar fazla olmaktadır (Schill, 2012, s. 129). Bu bağlamda sosyal medyayı kullanan siyasiler; imajlarını oluşturmakta, korumakta, pekiştirmekte ve yönetmektedir (Gürbüz, 2019, s. 320).

Belirli bir partiye, ideolojiye dayalı siyaset yapma şekli olsa da daha kişiselleştirilmiş siyasetin kayda değer bir yükselişi bireylerin siyasete katılımını arttırmaktadır (Bennett, 2012, s. 21). Bu da politikacıların partilerinden ziyade kasıtlı olarak kişisel özelliklerini vurguladıkları anlamına gelmektedir (Farkas & Bene, 2021, s. 122). Sosyal medya platformları, adaylara kendi kişisel profillerini oluşturma ve takipçilerine doğrudan hitap etme fırsatı sağladığından bu strateji için ideal bir platform haline gelmektedir. Siyasi aktörlerin sosyal medyada özel hayatlarından yaptığı paylaşımlar (seyahatler, aile fertleri, hobileri, anıları) kişiselleştirilmiş bir imaj oluşturmaya yardımcı olmakta ve böylece sıradan vatandaşlarla yakınlaşmasını sağlamaktadır.

Belirli bir hedef grubun istekleri ile ilgili mesajlar göndermek, iletişimi kişiselleştirmek, geri bildirim düzenlemek, görselleştirme ve işitsel olarak sosyal medyada var olmak seçmenlerin bilinçaltında depolanan bir dizi bağlantılı fikir ve algıyı uyandırmaktadır (Veneti ve diğerleri, 2019, s. 3). Bu nedenle aday imajı oluşmasında seçmenlerin sosyal medya platformlarında edindiği fikir ve izlenimler etkili olabilmektedir (Balcı vd., 2020, s. 15). Bir politikacının sosyal medya platformlarındaki açıklığı ve doğrudan iletişimi, imajının çekiciliğini etkilemekte, sıradan vatandaşların olağan sorunlarına, ihtiyaçlarına ve görüşlerine kayıtsız olmayan daha insani bir imaj oluşturmaya yardımcı olmaktadır.

Siyasete aktif katılım sağlayan seçmenler için siyasi aktörün imajı önemli ve belirleyici bir etki olmaktadır (Lilleker, 2006, s. 96). Dolayısıyla, imaj oluşturmada politikacının kamusal alanda politik varlığının anlaşılabilir ve tanınabilir olması gerekmektedir. Bu nedenle günümüzde siyasi liderler, halk tarafından duyulmak ve görülmek için sınırlı olan geleneksel medyaya kıyasla sosyal medyayı kullanarak daha fazla görünür olabilmektedir. Sosyal medyanın algıları şekillendirmede ikna edici bir araç olarak önemli bir potansiyele sahip olduğu göz önüne alındığında siyasetçilerin seçmenlerle doğrudan ve düzenli temaslar kurarak oluşturduğu bu olumlu algı sayesinde siyasetçilerin seçmenlerle ilişkilerine değer kattığı ve imajını güçlendirdiği söylenebilir (Jakson & Lilleker, 2011, s. 90).

Binlerce genç ve yenilikçi kişi, sanal bir iletişim ortamının olduğu sosyal ağ sitelerini kullanmaktadır. Sosyal medya platformlarını aktif kullanan bir politikacı, gençler arasında daha popüler hale gelmektedir (Çıldan ve diğerleri, 2012, s. 3). Bu nedenle siyasete daha az ilgi duyan ve ileride potansiyel seçmen kitlesi olan genç internet kullanıcılarına ulaşmak ve olumlu imaj oluşturmak isteyen siyasetçiler için sosyal medya büyük önem taşımaktadır. Ayrıca çevrimiçi politikacılar, seçmenlerin genç kesimine güncel oldukları ve onların zamanlarını takip ettikleri bir imaj profili çizmektedir (Svensson, 2012, s. 185). Bu bağlamda bir politikacı ne kadar çok çevrimiçi olursa o kadar modern, genç, yenilikçi ve açık fikirli bir insan imajına sahip olacaktır.

Kitle iletişim araçlarından daha çok sosyal medya platformlarını kullanan genç seçmenler, geleneksel medyadan çok sosyal medya platformlarında aktif olan politikacılara daha fazla güvenme eğilimindedir (Enli & Rosenberg, 2018, s. 9). Güvenirlilik ise imaj oluşturma sürecinin merkezi bir yönünü oluşturmaktadır (Lalancette & Raynauld, 2019). Bu nedenle sosyal ağların siyasetçilere sunduğu çoğunlukla birlikte olma, tartışmaya dâhil olma ve açık iletişim gibi fırsatlar güvenilir bir politikacı imajı oluşturmaktadır. 'Güvenilir siyasetçi' imajı oluşturabilen politikacı, hedef kitlenin ilgi ve dikkatine daha

fazla mazhar olabilmekte ve seçmenleri iknada daha başarılı sonuçlara ulaşabilmektedir (Anık, 2016, s. 250).

Bilimsel araştırmalar görsellerin; halkın politikacıları, mesajlarını ve eylemlerini nasıl algıladığı, anladığı ve değerlendirdiği konusunda kritik bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Bu, özellikle sosyal medya platformlarında güçlü bir görsel eğilime sahip siyasi iletişim söz konusu olduğunda geçerli olmaktadır (Lalancette & Raynauld, 2019, s. 916). Bu nedenle sosyal medyada güçlü bir dijital imaj ile bilginin gürültüsünde öne çıkmak, potansiyel seçmen adaylarına kendini tanıtmak isteyen siyasetçilerin, olumlu olarak imajlarını şekillendirebilecekleri sosyal medya ortamlarını kullanmaları önemli bir hale gelmektedir.

C. YEREL YÖNETİMLERDE SİYASAL İMAJ

Yerel yönetimler, belirli bir coğrafyada yerel ve toplumsal kamu hizmetlerini yürütmek amacıyla oluşturulmuş, karar organı serbest seçimle kazanılan, idari ve mali özerkliğe sahip tüzel kişiliktir (Sezer, 2021, s. 34). Yerel yönetimler, tarihsel süreç içerisinde devlet ile var olmuş ve bu yönetimlerin bir takım yerel nitelikli hizmetleri yürütmesi gelenek halini almıştır. Günümüzde her ne kadar farklılıklar gösterse de neredeyse bütün ülkelerde yerel yönetimler mevcuttur (Yaylı, 2021, s. 169). Bu nedenle yerel yönetimler, toplumlarda demokrasi anlayışının hâkim olmasına öncülük etmiştir (Güllüpunar, 2009, s. 17). Yerel yönetimler demokrasinin etkin bir şekilde kullanıldığı kurumlar olarak değerlendirilmekte ve yerel yönetimlerin demokrasi okulu olduğu belirtilmektedir (Üskül, 1993, s. 337). Yerel yönetimler, halkı yönetime dâhil etmesi sebebiyle halkın kendi kendini yönetme erdemine ulaşmasını sağlayan en önemli kurumların başında gelmektedir.

Türkiye’de belediye başkanı ve belediye meclis üyelerinin her beş yılda bir yapılan yerel seçimlerle oluşturulduğu bilinmektedir. Yerel seçimlerin en belirgin aktörleri ise belediye başkanlarıdır. Belediye başkanı bir siyasi partinin üyesi olabileceği gibi bağımsız aday da olabilmektedir. Günümüzde belediye başkan adayının seçmen tercihleri üzerindeki etkisi ise gittikçe önemli hale gelmektedir. Yerel yönetimler, faaliyetleri ve amaçları kapsamında gerek seçimler sırasında gerekse halka hizmet aşamasında yoğun bir iletişim atmosferi içerisinde olmaları nedeniyle siyasal iletişim uygulamalarını sıklıkla kullanmak durumundadır (Aziz, 2007, s. 22).

Demokratik sistemlerin hâkim olduğu ülkelerde seçimlerde aday olmak ya da partiler tarafından aday gösterilmek, adaylar açısından önemli bir başarı sayılmaktadır. Çünkü seçim çalışmalarının başlamasıyla birlikte partilerde birden fazla aday adayını ortaya çıkarmakta ve bunlar seçime aday gösterilen kişi olmak için kendi aralarında bir yarış içerisine girmektedir. Siyasal partiler ise bu adaylar arasından kendi kriterlerine uygun, seçmenin isteklerine ve beklentilerine cevap verebilecek bir adayı belirleyip vitrine koymak durumunda kalmaktadır (Canöz, 2013, s. 96). Bu nedenle aday belirleme aşamasında genellikle siyasi partiler, halk arasında olumlu bir imaja sahip olan adaya yönelmektedirler. Çünkü kamuoyunda olumlu bir imaja sahip olan aday, kendi partisini rakip partilere göre daha avantajlı bir konuma getirmektedir (Balcı ve diğerleri, 2020, s. 3). Bu sebeple adayların tanınırlığı, performansları, söylemleri, parti mensuplarıyla kurdukları olumlu ilişkiler ve parti içindeki pozisyonları gibi faktörler, siyasi partilerin aday belirleme sürecinde dikkate aldığı önemli kriterler arasında yer almaktadır.

D. VERİLERİN ANALİZİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Belediye başkanlarının sosyal medya hesaplarında paylaştıkları gönderilerin içeriği, belediye başkanının nasıl bir imaj oluşturma politikası izlediği hakkında bilgi sunmaktadır. Bu bağlamda büyükşehir belediye başkanlarının belirlenen tarih aralığında kişisel sosyal medya hesaplarından yaptıkları paylaşımların doğru analiz edilebilmesi için çalışma öncesinde yapılan ön inceleme sonucunda paylaşımların ortak olarak; 'imaj oluşturmaya yönelik paylaşımlar', 'belediye faaliyetlerine yönelik paylaşımlar', 'siyasi parti ve liderine yönelik paylaşımlar, özel gün ve hafta kutlama paylaşımları', 'gündeme dair paylaşımlar', 'spor faaliyetlerine yönelik paylaşımlar', 'şehit ve başsağlığı paylaşımları', 'sosyal sorumluluk çalışmaları', 'ziyaret', 'anma' ve 'diğer' kategorilerinde değerlendirilebileceği tespit edilmiş ve incelemeler belirlenen bu alt kategoriler doğrultusunda yapılmıştır. Söz konusu bu alt kategoriler çalışmanın amacı doğrultusunda imaj oluşturma odaklı paylaşımlar, ilişkili imaj oluşturan paylaşımlar ve imaj oluşturma dışı paylaşımlar olmak üzere üç ana başlık altında toplanarak değerlendirmenin kolaylaştırılması sağlanmıştır.

E. BULGULAR

Çalışma kapsamında büyükşehir belediye başkanlarının Twitter ve Instagram hesapları üzerinde seçim dönemi dışında, kişisel imajlarına yönelik bir çalışma yapıp yapmadığı incelenmiştir.

Twitter ve Instagram'da en çok takipçisi olan büyükşehir belediye başkanının İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu olduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre, en çok etkileşim alan belediye başkanı da yine Ekrem İmamoğlu olmuştur. İmamoğlu, etkileşim sayısı bakımından en yakın rakibi olan Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Mansur Yavaş'a göre Twitter'da % 60, Instagram'da ise %360'tan fazla etkileşim alarak her iki platformda da en çok etkileşim alan belediye başkanı konumundadır. Twitter'da en az takipçisi olan büyükşehir belediye başkanı 19.054 takipçi ile Manisa Büyükşehir Belediye Başkanı Cengiz Ergün; Instagram'da en az takipçisi olan büyükşehir belediye başkanı ise 1.061 takipçi ile Sakarya Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem Yüce olmuştur. Büyükşehir belediye başkanları içerisinde belirlenen zaman aralığında Twitter'da 280, Instagram'da 195 gönderi ile en çok paylaşımı Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı Mustafa Demir yapmıştır. Bu zaman diliminde Twitter'da 23, Instagram'da 30 gönderi ile en az paylaşımı ise Ordu Büyükşehir Belediye Başkanı Mehmet Hilmi Güler yapmıştır.

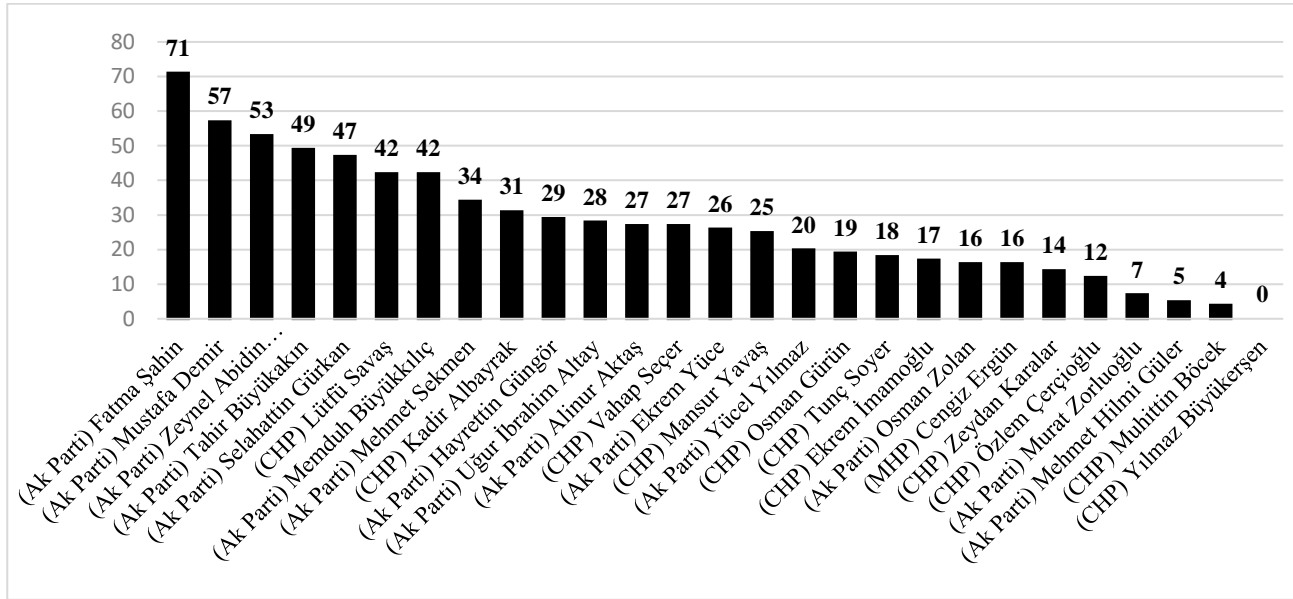
Büyükşehir belediye başkanlarının sosyal medyadaki mevcudiyetlerine bakıldıktan sonra, genel bir değerlendirmede bulunulabilmesi için çalışmanın devamında 27 büyükşehir belediye başkanı tek bir tabloda gösterilerek belediye başkanları arasında karşılaştırma yapılacaktır.

27 büyükşehir belediye başkanı, Twitter hesabında imaj oluşturmaya yönelik paylaşımlar kategorisinde toplamda 736 gönderide bulunurken, Instagram hesabında ise 566 gönderi paylaşmıştır. Belediye faaliyetlerine yönelik paylaşımlar kategorisinde Twitter'da 740, Instagram'da ise 613 gönderide bulunmuşlardır. Siyasi parti ve liderine yönelik paylaşımlar kategorisinde Twitter hesaplarında 229, Instagram hesaplarında 147 gönderi paylaşmışlardır. Özel gün ve hafta kutlama paylaşımlar kategorisinde Twitter'da 370, Instagram'da 322; gündeme dair paylaşımlar kategorisinde Twitter'da 150, Instagram'da 112; spor faaliyetlerine yönelik paylaşımlar kategorisinde Twitter'da 262, Instagram'da 195;

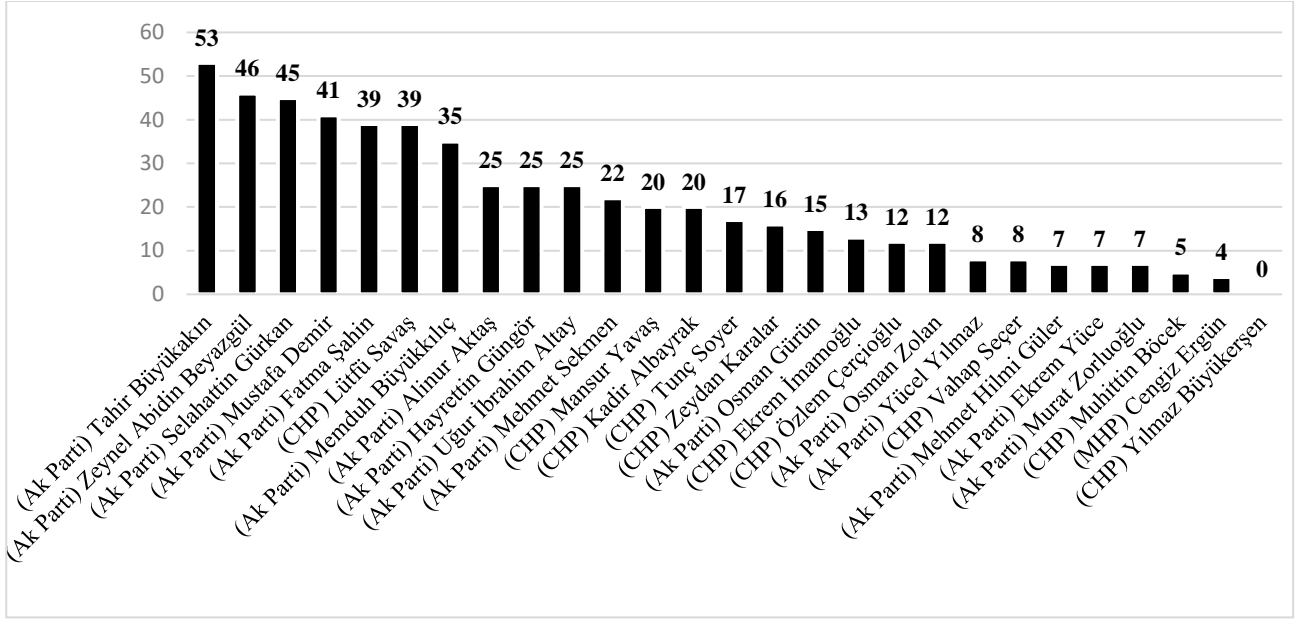
şehit ve başsağlığı paylaşımları kategorisinde Twitter'da 209, Instagram'da 130; sosyal sorumluluk çalışmaları kategorisinde Twitter'da 121, Instagram'da 96; ziyaret kategorisinde Twitter'da 183, Instagram'da 146; anma kategorisinde Twitter'da 149, Instagram'da 117 gönderide bulunmuşlardır. Diğer kategorisinde ise Twitter'da 73, Instagram'da 37 paylaşım yapmışlardır.

Büyükşehir belediye başkanlarının en fazla paylaşım yaptığı kategorilerin sırasıyla; imaj oluşturmaya yönelik paylaşımlar, belediye faaliyetlerine yönelik paylaşımlar ile özel gün ve hafta kutlama paylaşımlarından oluştuğu görülmektedir. Bu nedenle belediye başkanları arasında yapılacak karşılaştırma bu ilk üç kategori üzerinden değerlendirilecektir. Bu kategorilerin paylaşım dağılımları ise aşağıdaki gibi şekillenmiştir.

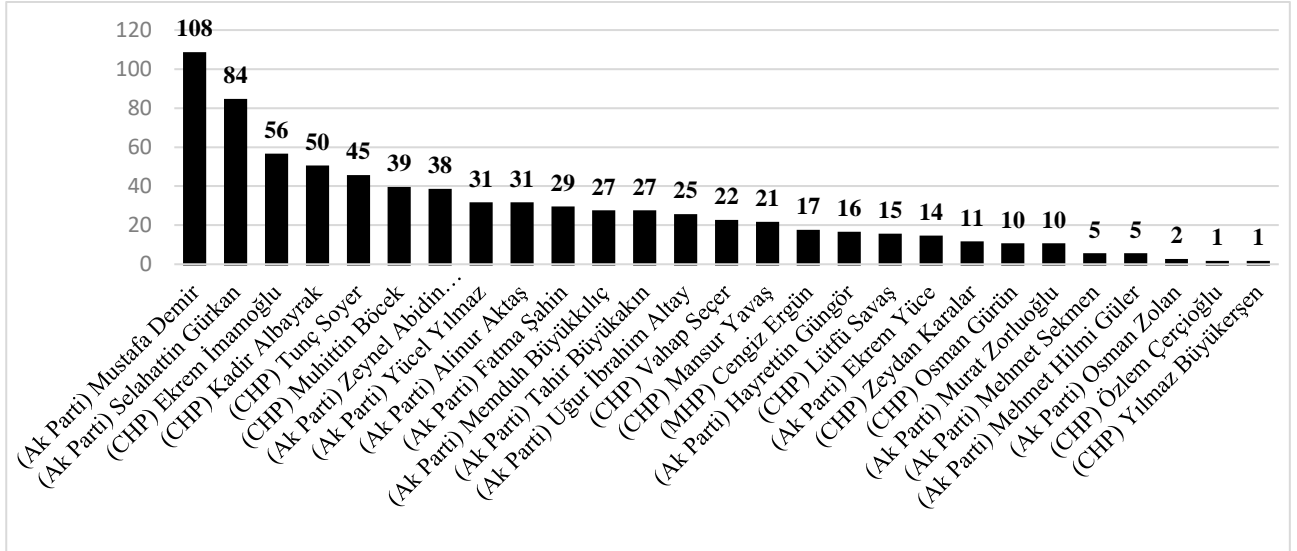
Şekil 3.1. Büyükşehir Belediye Başkanları'nın Twitter'da İmaj Paylaşım Sıklıkları

Büyükşehir belediye başkanlarının 01.05.2021 - 31.05.2021 tarih aralığında Twitter hesaplarından imaj oluşturmaya yönelik paylaşım sıklıklarına bakıldığında, en fazla imaj çalışması yapan belediye başkanı Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin olurken, en az imaj çalışmasını ise hiç paylaşımında bulunmayan Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen yapmıştır.

Şekil 3.2. Büyükşehir Belediye Başkanlarının Instagram’da İmaj Paylaşım Sıklığı

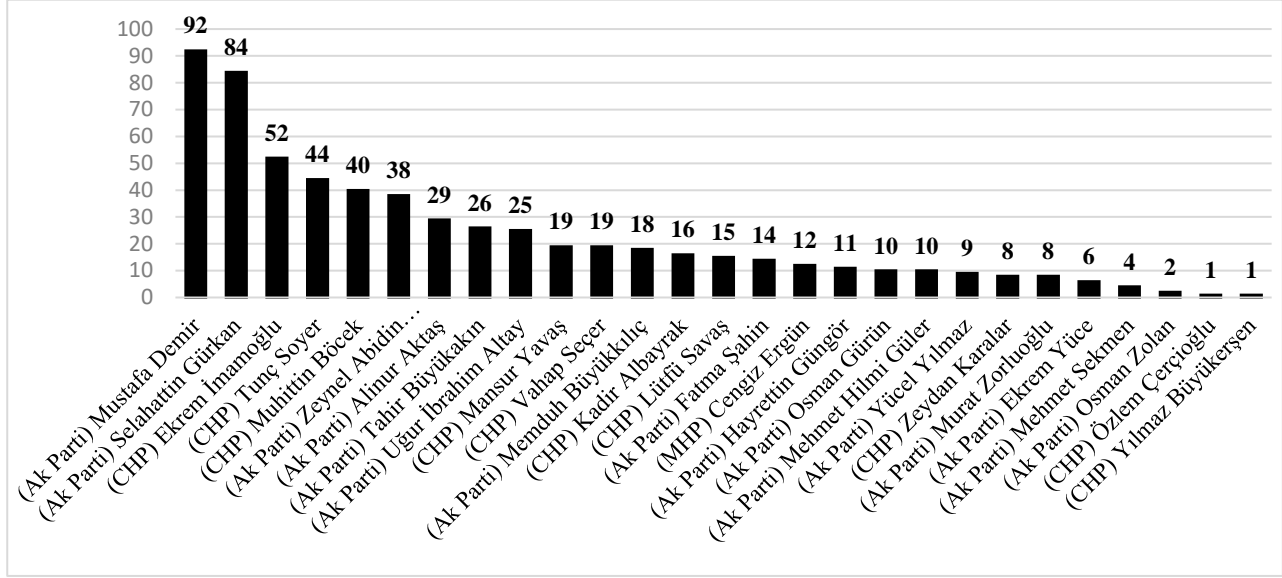
Büyükşehir belediye başkanlarının 01.05.2021 - 31.05.2021 tarih aralığında Instagram hesaplarından imaj oluşturmaya yönelik paylaşım sıklıklarına bakıldığında ise en fazla imaj çalışması içerisinde bulunan belediye başkanı Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanı Tahir Büyükakın olurken, en az imaj çalışması yapan belediye başkanının ise hiç paylaşımında bulunmayan Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen olduğu görülmüştür.

Şekil 3.3. Büyükşehir Belediye Başkanlarının Twitter’da Belediye Faaliyetlerine Yönelik Paylaşım Sıklığı

Büyükşehir belediye başkanlarının 01.05.2021 - 31.05.2021 tarih aralığında Twitter hesaplarından belediye faaliyetlerine yönelik paylaşımlar kategorisindeki paylaşım sıklıkları karşılaştırıldığında, en

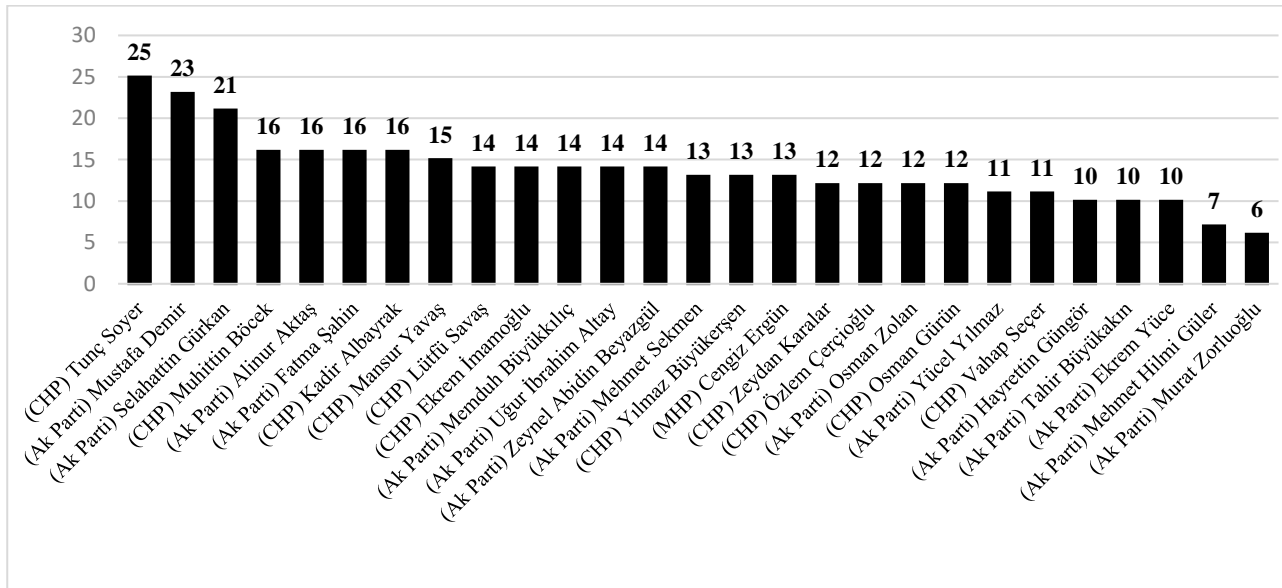
fazla paylaşımı Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı Mustafa Demir'in, en az paylaşımı ise Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen'in yaptığı görülmüştür.

Şekil 3.4. Büyükşehir Belediye Başkanlarının Instagram'da Belediye Faaliyetlerine Yönelik Paylaşım Sıklığı

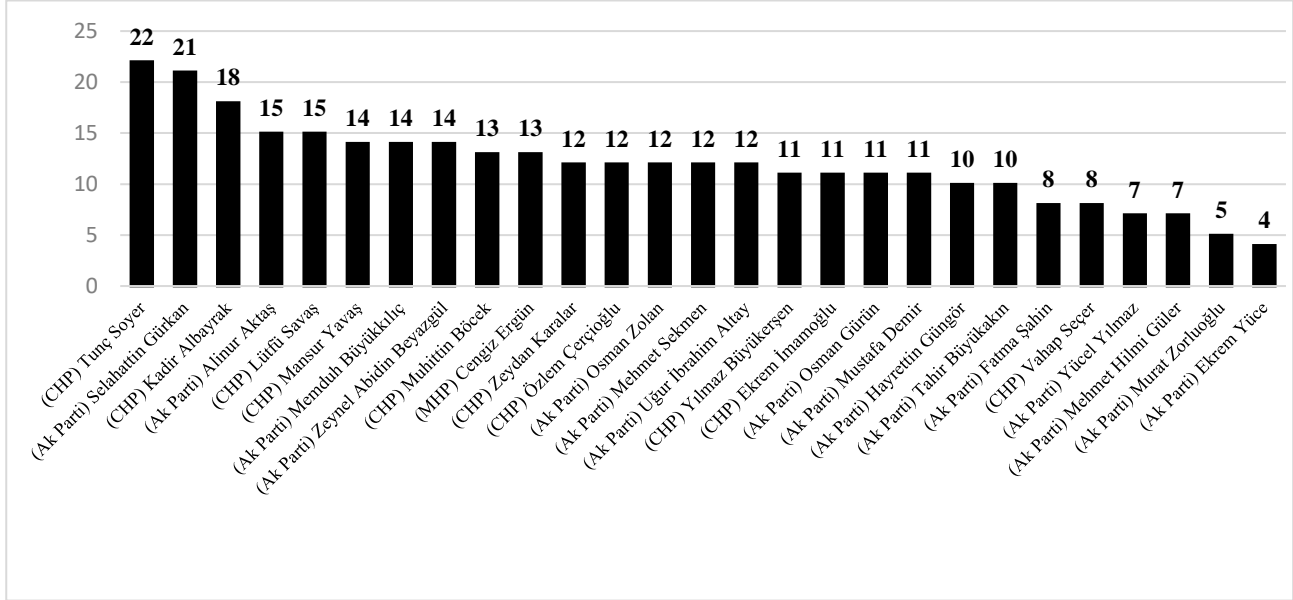
Büyükşehir belediye başkanlarının 01.05.2021 - 31.05.2021 tarih aralığında Instagram hesaplarından belediye faaliyetlerine yönelik paylaşım sıklıklarına bakıldığında, en fazla gönderi paylaşan belediye başkanının Twitter'da olduğu gibi Instagram'da da yine Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı Mustafa Demir olduğu görülmüştür. En az paylaşımı ise Twitter'da olduğu gibi Instagram'da da yine Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen yapmıştır.

Şekil 3.5. Büyükşehir Belediye Başkanlarının Twitter'da Özel Gün ve Hafta Kutlama Paylaşım Sıklığı

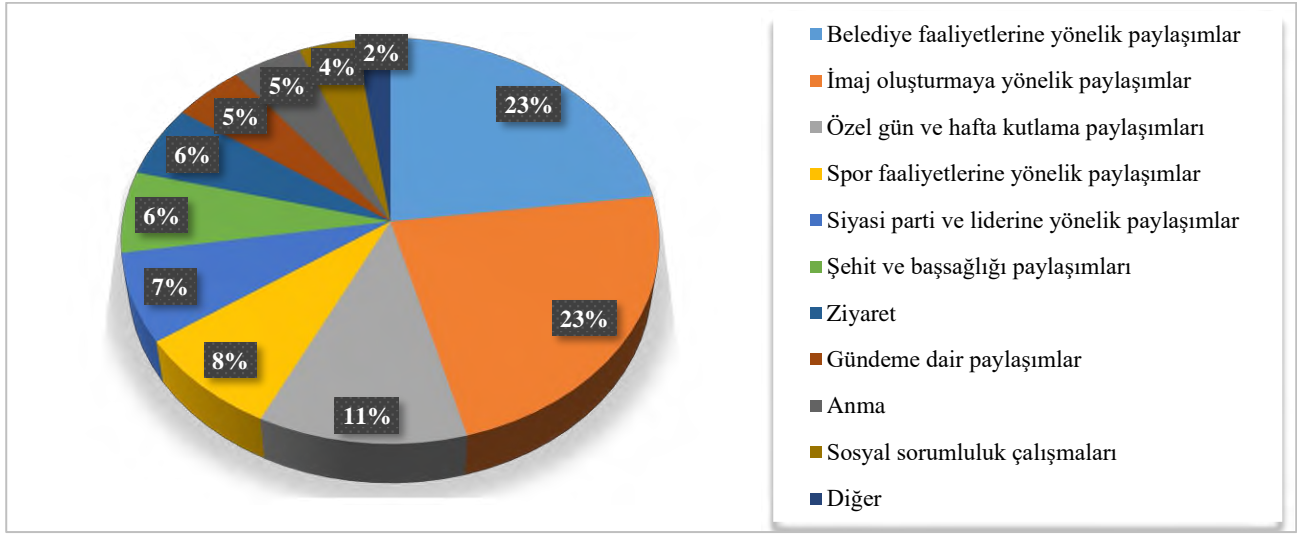
Büyükşehir belediye başkanlarının 01.05.2021 - 31.05.2021 tarih aralığında Twitter hesaplarından yaptığı özel gün ve hafta kutlama paylaşımlar kategorisindeki paylaşım sıklıklarına bakıldığında, en fazla gönderiyi İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Tunç Soyer paylaşırken, en az gönderiyi ise Trabzon Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Zorluoğlu'nun paylaştığı görülmüştür.

Şekil 3.6. Büyükşehir Belediye Başkanlarının Instagram'da Özel Gün ve Hafta Kutlama Paylaşım Sıklığı

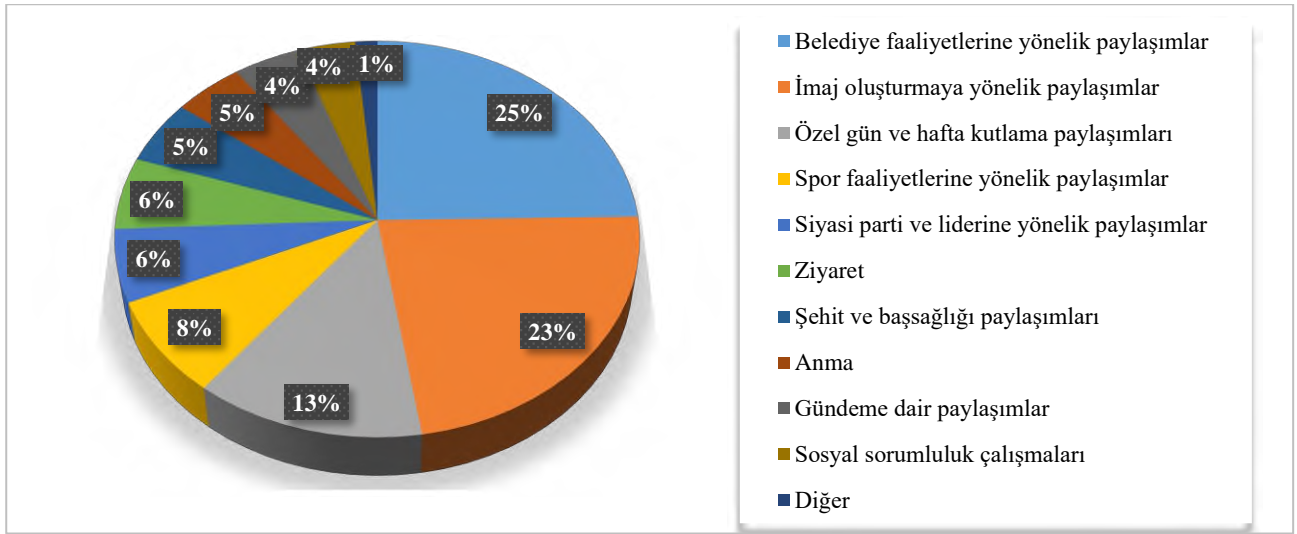

Büyükşehir belediye başkanlarının 01.05.2021 - 31.05.2021 tarih aralığında Instagram hesaplarından yaptıkları özel gün ve hafta kutlama paylaşım sıklıklarına bakıldığında ise en fazla paylaşımı Twitter'da olduğu gibi Instagram'da da yine İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Tunç Soyer yaparken, en az paylaşımı ise Sakarya Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem Yüce'nin yaptığı tespit edilmiştir.

Şekil 4. 1: 27 Büyükşehir Belediye Başkanının Twitter Hesaplarından Paylaştıkları Gönderilerin Yüzdelerlik Dağılımları

Şekil 4. 2: 27 Büyükşehir Belediye Başkanının Instagram Hesaplarından Paylaştıkları Gönderilerin Yüzdelerlik Dağılımları

Yapılan araştırma sonucu elde edilen bulgular ışığında 27 büyükşehir belediye başkanının Twitter ve Instagram hesaplarından yaptıkları paylaşımlara bakıldığında en fazla paylaşımın (%25) belediye faaliyetlerine yönelik paylaşımlar kategorisinde olduğu görülmüştür. Her iki platformda da imaja yönelik paylaşımlar diğer tüm kategorilerdeki paylaşımlara göre %23'lük oranla en çok paylaşım yapılan ikinci kategoridir. Her iki platformdaki toplam 1.302 gönderinin yarısına yakını belediye başkanlarının kişisel gönderilerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla başkanların imaj oluşturma/imaj koruma gibi bir kaygıyı, seçim dışı dönemlerde de taşıdıklarını söylemek mümkündür. En fazla paylaşım yapılan üçüncü kategori ise özel gün ve hafta kutlama paylaşımlarından oluşmaktadır. Büyükşehir belediye

başkanlarının çevrimiçi iletişimin popülerlik özelliğini kullanarak paylaşımlarını birçok kullanıcıya ulaştırma çabası içerisinde olduğu ve bu sayede görünürlüklerini artırarak siyasal imajlarına olumlu katkı sağladığı düşünülebilir.

Büyükşehir belediye başkanlarının imaj oluşturmaya yönelik paylaşımlar kategorisindeki ileti ve gönderilerine bakıldığında en çok paylaşımı belirlenen zaman dilimi içerisinde Twitter'da 71, Instagram'da 39 gönderi ile Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin'in yaptığı tespit edilmiştir. İmaj başlığı kapsamında en az paylaşımı ise hiç paylaşımında bulunmayan Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen yapmıştır. Bu kapsamda Fatma Şahin'in imaj oluşturmaya / imajını korumaya daha fazla önem verdiğini; bu nedenle Twitter ve Instagram'ı imaj oluşturma / imajını koruma bağlamında daha aktif ve etkili bir şekilde kullandığını söylemek mümkündür. Ayrıca Fatma Şahin'in imaj oluşturmaya yönelik paylaşımlarının sayısal olarak fazla olması ve mesaja uygun görsellerle desteklenmesi, paylaşımlarında görülen bütünlük açısından onun diğer belediye başkanlarından farklılaştığı ve vermek istediği mesajı yansıtılabildiği söylenebilir.

Büyükşehir belediye başkanlarının belediye faaliyetlerine yönelik paylaşımlar başlığı altındaki ileti ve gönderilerine bakıldığında en çok paylaşımı belirlenen zaman dilimi içerisinde Twitter'da 108, Instagram'da 92 gönderi ile Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı Mustafa Demir'in yaptığı tespit edilmiştir. En az paylaşım yapan belediye başkanları ise Instagram ve Twitter'da 1'er paylaşım ile Aydın Büyükşehir Belediye Başkanı Özlem Çerçioğlu ile Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen olmuştur. Bu minvalde Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı Mustafa Demir'in, kendini çalışkan belediye başkanı olarak sunmaya daha meyilli olduğu, seçmenleri politikaları hakkında bilgilendirmeyi amaçladığı ve şehrin sorunlarını iyi bilen çözüm odaklı çalışan bir belediye başkanı imajı çizerek genel imajına katkı sağlamayı hedeflediği söylenebilir. Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen'in ise seçim dışı dönemlerde imaj çalışmasına ağırlık vermediği görülmektedir.

Yapılan araştırmada, büyükşehir belediye başkanlarının sosyal medya hesaplarındaki paylaşımları imaj odaklı ve ilişkili imaj oluşturma odaklı paylaşımlar açısından değerlendirildiğinde, Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin, Twitter platformunda en fazla imaj çalışması yapan belediye başkanı olarak öne çıkmaktadır. Şahin'in toplam paylaşımlarının %86,85'i imaj odaklı paylaşımlardan oluşmaktadır. Diğer yandan, Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen ise en az imaj odaklı paylaşımları gerçekleştiren belediye başkanı olarak öne çıkmaktadır. Büyükerşen'in toplam paylaşımlarının %30'u imaj odaklı paylaşımlardan oluşmaktadır. Instagram platformunda ise yine Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin en fazla imaj çalışması yapan belediye başkanı olarak öne çıkmaktadır. Şahin'in toplam paylaşımlarının %83,56'sı imaj odaklı paylaşımlardan oluşmaktadır. Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen ise yine en az imaj odaklı paylaşımları gerçekleştiren belediye başkanı olarak öne çıkmaktadır. Büyükerşen'in toplam paylaşımlarının %28,95'i imaj odaklı paylaşımlardan oluşmaktadır. Bu sonuçlar, Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin'in sosyal medyada imaj çalışmalarına büyük önem verdiğini ve bunu sıklıkla yansıttığını gösterirken, Eskişehir Büyükşehir Belediye Başkanı Yılmaz Büyükerşen'in sosyal medyadaki imaj çalışmalarına daha az yer verdiği sonucuna işaret etmektedir.

Araştırma sonucunda belirlenen zaman dilimi içerisinde bazı illerdeki spor kulüplerinin başarı elde etmeleri sonucunda büyükşehir belediye başkanlarının şehirlerinin takımını desteklemek için kişisel hesaplarından oldukça sık paylaşım yaptıkları tespit edilmiştir. Bu paylaşımların da genellikle Kocaelispor, Sakaryaspor, Altay (İzmir) gibi futbol takımlarının elde ettikleri başarılar neticesinde olduğu görülmüştür. Kocaeli Büyükşehir Belediye Başkanı Tahir Büyükakın, Sakarya Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem Yüce ve İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Tunç Soyer de bu dönemde yerel takımların elde ettiği başarıdan dolayı Twitter ve Instagram hesaplarından çok sayıda paylaşımında bulunmuştur. Bu durum belediye başkanlarının 'şehirlerin futbol kulüplerine sahip çıkan başkan' imajı oluşturmaya çalıştıkları şeklinde değerlendirilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bir politikacı kendine ait güçlü bir kişisel imaj oluşturulabildiği ölçüde, rekabette önemli bir avantaj elde etmektedir. Güçlü bir imaja sahip olmayan politikacılar, siyasi partisinin markasına ve imajına güvenmek zorundadır ve bu nedenle bir dereceye kadar rekabet açısından dezavantajlı hale düşebilmektedir. Seçim döneminde siyasi figürler, seçimin başarılı olması için kamuoyuna en uygun siyasi imajı oluşturmaya ve aktarmaya çalışmaktadır. Belediye başkanları seçim dönemi dışında ise imajlarını korumak ve bir sonraki seçim için avantajlı bir konum elde edebilmek için imajını, seçim dönemi dışında da inşa etmeye ya da korumaya devam etmek zorundadır. Belediye başkanlarının seçim dışında olumlu bir siyasal imaj oluşturma çabaları, belediye başkanlığı seçimlerinde tekrar aday olmak veya aday gösterilmek için olumlu kamuoyu oluşturmaları açısından önem taşımaktadır.

Araştırmada büyükşehir belediye başkanlarının tamamının sosyal medya hesaplarından Twitter'ı, Instagram'a oranla %30 daha aktif şekilde kullandığı görülmüştür. Büyükşehir belediye başkanlarının Twitter ve Instagram hesaplarındaki paylaşımlarının paralellik teşkil ettiği, aynı içerikleri her iki platformda da paylaştıkları tespit edilmiştir.

Belirlenen zaman diliminde Twitter ve Instagram etkileşim sayılarına bakıldığında büyükşehir belediye başkanlarının tamamında Instagram'daki etkileşim yoğunluğunun Twitter'daki etkileşim yoğunluğuna göre daha fazla olduğu görülmüştür. Başkanların iki sosyal medya platformu arasında tercihleri Twitter'dan yana olsa da aynı içerik ve görselleri paylaştıkları Instagram platformunda aldıkları etkileşimin daha fazla olması oldukça dikkat çekicidir. Buradan yola çıkılarak genç seçmenlerin Twitter'a oranla Instagram'da daha aktif olduğu, belediye başkanlarının da bu durumu göz önünde bulundurarak imaj çalışmalarına Instagram hesaplarında daha ağırlık vermeleri gerektiği söylenebilir.

Yapılan araştırma sonucu elde edilen bulgular ışığında 27 büyükşehir belediye başkanının Twitter ve Instagram hesaplarından yaptıkları paylaşımlara bakıldığında, en fazla paylaşımın (%46) imaj oluşturmaya odaklı olduğu tespit edilmiştir. Her iki platformdaki toplam 1.302 gönderinin yarısına yakını belediye başkanlarının kişisel gönderilerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla belediye başkanlarının seçim dönemleri dışında da kişisel imajlarını ve parti imajlarını çerçeveye yerleştirilerek siyasal bir imaj inşa etmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Çalışma yapılırken veri toplamak için oluşturulan tabloda 'spor faaliyetlerine yönelik paylaşımlar', 'şehit ve başsağlığı paylaşımları', 'ziyaret', 'gündeme dair paylaşımlar', 'sosyal sorumluluk çalışmaları',

'anma' kategorileri altında değerlendirilen gönderi ve iletilerde belediye başkanlarının paylaştığı içerik sayılarının birbirlerine yakın olduğu tespit edilmiştir. Başkanlar sosyal olaylar ve gündemdeki konulara eşit oranda ağırlık vermeye çalışarak toplumsal tüm olayları olabildiğince sosyal medyadan paylaşma, yorum ve fikir belirtmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla toplumsal hassasiyet gösterilebilecek çoğu konu, başkanların paylaşımlarında kendine yer bulmuştur. Bu bağlamda gelişen ve değişen iletişim biçimlerinden dolayı büyükşehir belediye başkanlarının 'ne kadar yaşamın içindense o kadar kalıcıdır' düşüncesiyle hareket ettiğinden söz edilebilir.

Bu bulgular, büyükşehir belediye başkanlarının sosyal medya stratejilerinin çeşitlilik gösterdiğini ve hedef kitleleriyle etkileşim sağlamak için farklı paylaşım kategorilerini kullandıklarını ortaya koymaktadır. Yapılan araştırma sonrasında, belediye başkanlarının öncelikli olarak kendi imajlarını güçlendirmek amacıyla sosyal medyayı kullandıkları tespit edilmiştir. Bu strateji, liderlik vasıflarını vurgulama, halkla etkileşim kurma ve toplumda sevilen bir figür haline gelme hedeflerini içermektedir. Bu tür paylaşımlar genellikle liderlik özelliklerini yansıtan fotoğraflar, konuşma ve etkinlik videoları gibi paylaşımları içermektedir.

Belediye başkanlarının sosyal medya paylaşımları aynı zamanda belediye faaliyetlerinin ve projelerinin tanıtımını gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bu kategori, altyapı çalışmaları, park düzenlemeleri, kültürel etkinlikler ve diğer belediye hizmetleri hakkında bilgilendirici paylaşımları içermektedir. Bu paylaşımlar, belediyenin hizmetlerini ve projelerini halka duyurarak şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmayı amaçladıkları düşünülmektedir.

Özel gün ve hafta kutlama paylaşımları da belediye başkanlarının toplumsal bağları güçlendirmek amacıyla gerçekleştirdiği paylaşımlardır. Milli bayramlar, yerel festivaller, çevre etkinlikleri gibi özel gün ve haftalara yönelik içeriklerle toplumun önemli günleri kutlanmaktadır. Bu paylaşımlar, belediye başkanlarının toplumla duygusal bir bağ kurma ve halkın belediye başkanlarıyla daha fazla özdeşleşmesini sağlama amacı taşıdığı görülmüştür.

Büyükşehir belediye başkanlarının sosyal medya stratejilerinin, kendi imajlarını güçlendirmeye odaklanırken aynı zamanda farklı paylaşım kategorilerini kullanarak hedef kitleleriyle etkileşim sağlamayı amaçladıkları tespit edilmiştir. İmaj oluşturmaya yönelik paylaşımlar, belediye faaliyetlerine yönelik paylaşımlar ve özel gün ve hafta kutlama paylaşımları, belediye başkanlarının toplumla iletişim kurma stratejilerinin birer parçası haline gelmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda belediye başkanlarının kişisel sosyal medya hesapları analiz edilmiş olmasına karşın, hesaplardaki paylaşımların %77'sinde kişisel hesap olmasına rağmen özel hayatlarıyla ilgili paylaşım bulunmamıştır. Paylaşımların %51'i siyasetle ilişkilidir. Dolayısıyla belediye başkanları kişisel hesaplarını özel bir hesap olarak kullanmak yerine kurumsal bir iş hesabı şeklinde kullanmaktadırlar.

Siyasi parti ve liderine yönelik paylaşımlar kategorisinde ise gönderi ve iletilerde iktidar ve muhalefet partileri arasında farklar gözlemlenmiştir. Genellikle iktidar partisi (Ak Parti) mensubu olan büyükşehir belediye başkanları kendi partilerine veya liderlerine ait paylaşımlara kişisel hesaplarında yer verirken, muhalefet partilerine mensup büyükşehir belediye başkanlarının partilerine veya

liderlerine ait paylaşımlara kişisel hesaplarında yer vermedikleri tespit edilmiştir. İktidar partisine mensup belediye başkanlarının, paylaşımlarında partisine ve parti genel başkanına yer vermesi, seçim dışı dönemde kendi imajlarını korumaya ve güçlendirmeye yönelik önemli bir avantaj elde etme çabası içerisinde olduklarını göstermektedir. Parti liderinin belediye başkanları üzerindeki etkisini, iktidar partisine mensup büyükşehir belediye başkanları karşılarken muhalefet partisine mensup büyükşehir belediye başkanlarının karşılamadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak iktidar partisine mensup büyükşehir belediye başkanları, kendilerini iktidar partisinin bir parçası olarak görmekte ve bütünsel bir yapı içerisinde hareket etme eğiliminde olduklarını söylemek mümkündür.

Yapılan araştırma sonucunda belirlenen zaman aralığında çoğunlukla iktidar partisine mensup büyükşehir belediye başkanları, imaj oluşturma, belediye faaliyetlerine ve siyasi parti ve liderlerine yönelik paylaşımlarını ön planda tuttuğu görülmüştür. Muhalefet partilerine mensup büyükşehir belediye başkanları ise belediye faaliyetlerine yönelik paylaşımlara öncelik verirken, imaja yönelik paylaşımlar ikinci sırada gelmektedir. Ayrıca muhalefet partilerine mensup büyükşehir belediye başkanları, siyasi parti ve liderlerine yönelik paylaşımlarına yok denecek kadar az yer vermektedir.

Araştırma sonuçları, iktidar partisine mensup büyükşehir belediye başkanlarının siyasi parti lideriyle güçlü bir etkileşim içinde olduklarını ve belediye başkanlarının paylaşımlarının parti liderinin etkisi altında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, belediye başkanlarının parti liderine benzerlik gösterme eğiliminde olduğunu ve parti liderinin tarzını taklit ettiğini göstermektedir. Ayrıca, belediye başkanlarının parti liderinin verdiği pozlara benzer pozlar verdikleri de gözlemlenmiştir. Bulgular, parti liderinin belediye başkanları üzerindeki etkisini vurgulamakta ve belediye başkanlarının paylaşımlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Cumhur ittifakı içerisindeki Ak Parti büyükşehir belediye başkanları, imaj oluşturmaya, belediye faaliyetlerine ve siyasi parti ve liderlerine yönelik paylaşımlarını ön planda tutarken, MHP büyükşehir belediye başkanları, seçmenlerin milli ve dini duygularına hitap ederek imaj oluşturma faaliyetlerine öncelik vermektedir. Millet ittifakı içerisindeki CHP büyükşehir belediye başkanları, imaj oluşturma faaliyetlerini ikinci sırada tutarken en çok belediye faaliyetlerine yönelik paylaşımlara öncelik vermektedir. Ayrıca CHP büyükşehir belediye başkanları, siyasi parti ve liderlerine yönelik paylaşımlar kategorisinde yok denecek kadar az paylaşım yapmaktadır.

Cumhur ittifakı içerisindeki büyükşehir belediye başkanları Twitter ve Instagram'da imaj çalışmalarına daha sık yer verirken, millet ittifakı içerisindeki büyükşehir belediye başkanlarının ise daha az sıklıkta imaj çalışması yaptığı tespit edilmiştir. Ayrıca millet ittifakı içerisindeki büyükşehir belediye başkanlarının iki platformda da imajdan çok belediye faaliyetlerine yönelik paylaşımlarda buldukları görülmüştür. Haliyle bu durum millet ittifakı içerisindeki büyükşehir belediye başkanlarının kendilerini işlerinde başarılı sunma eğiliminde oldukları ve çalışkan belediye başkanı boyutunu ön plana çıkarmaya çalıştıkları söylenebilir.

Yapılan araştırma sonucunda belediye başkanlarının sosyal medya hesaplarında kendilerine ait fotoğraflı paylaşımların, isim veya logo gibi diğer sembollerin kullanımından daha fazla etkileşim aldığı görülmektedir. Bu nedenle, belediye başkanlarının kendi fotoğraflarına yer vermelerinin, siyasi

markalaşma açısından daha etkili olabileceği düşünülmektedir. Belediye başkanlarının kendilerine ait fotoğraflarının kullanımının avantajlarından biri, insanların yüzleri tanıma konusundaki doğal yeteneklerine dayanmasıdır. Bu nedenle, belediye başkanlarının kendi fotoğraflarını kullanarak siyasal markalaşma stratejileri geliştirmesi, hedef kitlelerinin belediye başkanını daha iyi tanınmasına ve hatırlamasına yardımcı olabilir. Ayrıca, belediye başkanlarının yüzlerinin görünür olması, onların daha yakın ve erişilebilir bir izlenim bırakmasına ve takipçileri üzerinde daha olumlu bir etki yaratmasına yardımcı olabilir.

Sosyal medya, siyasetçilerin seçmenlerle doğrudan iletişim kurmalarına ve kendilerini tanıtmalarına olanak sağlayan bir araçtır. Bu nedenle, günümüzde siyasetçiler için imaj oluşturmak ve yönetmek için önemli bir platform haline gelmiştir. Siyasetçilerin sosyal medya kullanımında dikkate almaları gereken birkaç önemli faktör bulunmaktadır. Öncelikle, siyasetçiler seçmenlerin en çok kullandığı sosyal medya platformlarını belirlemelidir. Hangi platformların seçmenlerin ilgisini çektiğini anlamak, siyasetçilerin sosyal medya stratejilerini daha etkili bir şekilde planlamalarına yardımcı olabilir. Politikacılar, sosyal medya hesaplarında profil resimleri, kapak fotoğrafları ve görsel içeriklerle etkileyici bir görsel imaj oluşturabilirler. Görsel içerikler, siyasetçinin kişisel markasını güçlendirmek için kullanılabilir ve seçmenlerin hafızalarında kalıcı bir etki bırakabilir.

Siyasetçiler, sosyal medyada paylaşacakları içerikleri dikkatli bir şekilde planlamalıdır. Seçmenlerin ilgilendiği konulara değinerek, onların dikkatini çekmek ve desteklerini kazanmak mümkündür. Ayrıca hashtag'ler kullanabilirler. Bu hashtag'ler, siyasetçinin görüşlerini ve değerlerini yansıtan söylemler içerebilir. Doğru hashtag kullanımı, siyasetçinin sosyal medya içeriklerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayabilir ve seçmenlerle etkileşimi artırabilir.

Siyasetçiler, seçmenlerin duygusal tepkilerini uyandıran içerikler paylaşarak sempati ve destek kazanabilirler. Bu içerikler, siyasetçinin seçmenlere ne kadar çok değer verdiğini ve onların hayatlarına dokunmak istediğini yansıtmalıdır. Ayrıca seçmenlerle doğrudan etkileşime geçerek imajlarını geliştirebilirler. Seçmenlerin sorularına yanıt vermek, onların endişelerini dinlemek ve diyalog kurmak, siyasetçinin seçmenlerle bağını güçlendirebilir.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma, etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Katkı Oranı Beyanı

| 802 | Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Kaynakça

- Akdoğan, Y. (1995). *Görsel iktidar*. İnsan Yayınları.
- Anık, C. (2016). *Siyasal ikna*. Der Yayınları.
- Aziz, A. (2007). *Siyasal iletişim*. Nobel Yayıncılık.
- Balcı, Ş., Kaya, E., Karadeniz, B., & Abaylı, H. (2020). Aday imajı oluşumunda etkili faktörler: "31 Mart 2019 Yerel Seçimleri örneği". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2020(50), 1-27.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel serüven*, (M. Rifat, & S. Rifat Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
- Bayraktutan, G., Binark, M., Çomu, T., Doğu, B., İslamoğlu, G., & Aydemir, A. (2014). Siyasal iletişim sürecinde sosyal medya ve Türkiye'de 2011 genel seçimlerinde Twitter kullanımı. *Bilişim* (68), 59-96.
- Bennett, L. (2012). The personalization of politics: Political identity, social media, and changing patterns of participation. *The annals of the American academy of political and social science*, 644(1), 20-39.
- Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi (2. baskı)*. Siyasal Kitapevi.
- Canöz, K. (2013). Seçmen tercihinde aday imajının rolü: 29 Mart 2009 yerel seçimleri öncesinde Konya seçmeni üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim*, 6(2), 95-114.
- Civelek, M., & Türkay, O. (2020). Göstergebilimin kuramsal açıdan incelenmesine yönelik bir araştırma. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 771 - 787.
- Çankaya, E. (2015). *Siyasal iletişim dünyada ve Türkiye'de*. İmge Kitapevi.
- Çıldan, C., Ertemiz, M., Küçük, E., Tumuçin, H. K., & Albayrak, D. (2012). *Sosyal medyanın politik katılım ve hareketlerdeki rolü*. Akademik Bilişim Konferansı, Uşak.
- Damlapınar, Z., & Balcı, Ş. (2013). Seçmenin zihnindeki aday imajını belirleyen etkenler: 28 Mart 2004 yerel seçimleri alan araştırması. *Selçuk İletişim*, 4(1), 58-79.
- Damlapınar, Z., & Balcı, Ş. (2014). *Seçimler, adaylar, imajlar*. Literatürk.
- Daver, B. (1969). *Siyaset bilimine giriş*. Doğan Yayınevi.
- Devran, Y. (2011). *Seçim kampanyalarında geleneksel medya, internet ve sosyal medyanın kullanımı*. Başlık Yayın Grubu.
- Enli, G., & Rosenberg, L. T. (2018). Trust in the age of social media: Populist politicians seem more authentic. *Social Media+ Society*, 4(1).
- Erdoğan, İ. (2012). *Pozitivist metodoloji ve ötesi*. Erk.

- Farkas, X., & Bene, M. (2021). Images, politicians, and social media: Patterns and effects of politicians' image-based political communication strategies on social media. *The International Journal of Press/Politics*, 26(1), 119-142.
- Geray, H. (2017). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş. Ütopya*.
- Gökçe, O. (2006). *İçerik analizi kuramsal ve pratik bilgiler*. Siyasal Kitapevi.
- Güllüpunar, H. (2009). *Halkın yakınma yöntemleri*. Eğitim Akademi.
- Güllüpunar, H. (2010). *Siyasal iletişim ve aday imajı*. Eğitim Yayınevi.
- Gürbüz, S. (2019). Siyasi lider imajına etki açısından fotoğrafların rolü: 2017 halkoylaması örneğinde liderlerin sosyal medya fotoğrafları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(69), 318-331.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset*. Adres Yayınları.
- Jakson, N., & Lilleker, D. G. (2011). Microblogging, constituency service and impression management: UK MPs and the use of Twitter. *The Journal of Legislative Studies*, 17(1), 86-105.
- Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 59(1), 59-68.
- Kılıçaslan, E. (2008). *Siyasal iletişim ideoloji ve medya ilişkisi*. Kriter Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2005). *Siyaset bilimi*. İmge Yayınları.
- Lalancette, M., & Raynauld, V. (2019). The Power of political image: Justin Trudeau, Instagram, and celebrity politics. *American Behavioral Scientist*, 63(7), 888-924.
- Lilleker, D. (2006). *Key concepts in political communication*. Sage.
- McNair, B. (2011). *An introduction to political communication*. Routledge.
- Miscicka, M. (2011). 2010 Polonya seçim kampanyasında sosyal medyanın kullanımı. İçinde Y. Devran (Ed.), Seçim Kampanyalarında Geleneksel Medya, İnternet ve Sosyal Medyanın Kullanımı (s. 121-128). Başlık Yayın Grubu.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri nicel ve nitel yaklaşımlar (Cilt II)*. (S. Özge, Çev.) Yayıncısı.
- Özel, Z. (2009). *Siyasi lider imajları: Gerçekliğin yeniden üretilmesi*. İçinde A. Özkan (Ed.), Siyasetin İletişimi (s. 169-191). Tasam Yayınları.
- Özkan, A. (2004). *Siyasal iletişim*. Nesil.

- Öztekin, A. (2020). Siyasal iletişimin Amerikanlaşması bağlamında Ak Parti'nin siyasal iletişim çalışmalarının gazeteler üzerinden incelenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 679-702.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si*. Say Yayınları.
- Russmann, U., Svensson, J., & Larsson, A. O. (2019). *Political parties and their pictures: Visual communication on Instagram in Swedish and Norwegian election campaigns*. İçinde A. Veneti, D. Jackson, & D. G. Lilleker (Eds.), *Visual Political Communication* (s. 119-144).
- Schill, D. (2012). The visual image and the political image: A Review of visual communication research in the field of political communication. *Review of Communication*, 12(2), 118-142.
- Sezer, Ö. (2021). *Yerel yönetimlerin kuramsal ve kavramsal çerçevesi*. İçinde Ö. Önder, E. B. Sipahi, & M. Yaman (Eds.), *Yerel Yönetimler-Yönetim, Siyaset, Knet ve Güncel Tartışmalar* (s. 3-41). Gazi Kitapevi.
- Svensson, J. (2012). Negotiating the political self on social media platforms an in-depth study of image-management in an election-campaign in a multi-party democracy. *JeDEM-eJournal of eDemocracy and Open Government*, 4(2), 183-197.
- Tokgöz, O. (2008). *Siyasal iletişimi anlamak*. İmge Kitapevi.
- Uztuğ, F. (1999). *Siyasal marka, seçim kampanyaları ve aday imajı*. MediaCat.
- Üskül, Z. (1993). Yeni bir demokrasi arayışı: Yerel demokrasi. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 333-344.
- Veneti, A., Jackson, D., & Lilleker, D. G. (2019). *Visual political communication*. İçinde A. Veneti, D. Jackson, & D. G. Lilleker (Eds.), *Visual Political Communication* (s. 1-14).
- Yaylı, H. (2021). *Belediyeler*. İçinde Ö. Önder, E. B. Sipahi, & M. Yaman (Eds.), *Yerel Yönetimler-Yönetim, Siyaset, Kent ve Güncel Tartışmalar* (s. 169-199). Gazi Kitapevi.

ПОЛИФОНИЧЕСКИЙ ЦИКЛ «12 ФУГ» ДЛЯ ФОРТЕПИАНО КАРА КАРАЕВА

 Nargiz EMİNOVA^a

Аннотация

Настоящая статья посвящена исследованию одного из последних сочинений, полифонического цикла «12 Фуг» для фортепиано, выдающегося азербайджанского композитора XX века Кара Караева (1918-1982). Более чем два столетия отделяют созданные великим И.С.Бахом полифонические циклы «Die Kunst der Fuge», BWV 1080 и «Das Wohltemperierte Klavier», BWV 846–893 от произведений, созданных уже в XX веке ярчайшими представителями современности. Это - «Ludus Tonalis» П.Хиндемита, «24 Прелюдии и фуги» Д.Шостаковича, «12 Прелюдий и фуг» для 2-х фортепиано Джамала Решида Рея, «12 Фуг» для фортепиано Кара Караева. В своём произведении Кара Караев сумел продемонстрировать «связь времён» на основе блестяще претворённой идеи совмещения высочайших ценностей различных музыкальных культур. В работе определены приоритетные аспекты анализа – отношения «горизонтали и вертикали» в полифонической ткани, исходящие из изменившихся эстетических установок XX века. Фактор взаимосвязи 2-х составных полифонической фактуры, их специфика определены как основа своеобразия формосложения, драматургии, стилистики произведения. Подчёркнуты такие характерные явления в караевском полифонизме как своеобразие ладо-тональной структурности, опирающейся на 12-титоновую додекафонную систему, которая синтезирована с ладоинтонационными элементами азербайджанского мугама «Шюштер». Цикл «12 Фуг» является средоточием достижений и специфически характерных особенностей фортепианного письма и исполнительства в творчестве композитора. Характерные особенности пианизма К.Караева определены выразителями архиваторского творческого подхода к традиционной форме фуги. Статья состоит из вступительного раздела, в котором изложены особенности предстоящего аналитического исследования. В последующих трёх разделах осуществлён запланированный анализ как полифонических особенностей, так и драматургии и формы произведения, затронуты особенности караевского пианизма.

Ключевые Слова: Исследование, Полифония, Фуга, Форма, Анализ.

KARA KARAYEV'İN PİYANO İÇİN "12 FÜG" POLİFONİK SİLSİLESİ

^a Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik, nargiz@erciyes.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 24.05.2023, Makale Kabul Tarihi: 26.06.2023

Özet

Bu makalede, 20. yüzyılın büyük Azerbaycan bestecisi Kara Karayev'in (1918-1982) son bestelerinden biri olan piyano için "12 Füg" polifonik silsilesini araştırmayı amaçlanmıştır. Büyük J.S. Bach'ın yarattığı "Die Kunst der Fuge", BWV 1080 ve "Das Wohltemperierte Klavier", BWV 846-893 gibi polifonik silsilelerini zamanımızın büyük bestecilerinin yazdığı polifonik eserlerden iki yüzyıldan fazla bir süreyi kapsamaktadır. 20. yüzyılda P.Hindemith'in "Ludus Tonalis", D. Shostakovich'in "24 Prelüd ve Füg", Cemal Reşit Rey'in iki piyano için "12 Prelüd ve Füg", Kara Karayev'in piyano için "12 Füg" eserleri örnek olarak verilebilir. Kara Karayev bu eserinde farklı müzik kültürlerinin değerlerini birleştirerek en parlak şekilde uygulanan bir fikir temelinde "zamanların bağlantısını" göstermiştir. 20. yüzyılın değişen estetik yönergelerine dayalı polifonik dokuda "yatay" ve "dikey 'in" muamelesi, makalede analizin öncelikli yönleri olarak tanımlanmıştır. Polifonik dokunun bu iki bileşenin karşılıklı etkileşimi, onların özgüllüğü, eserin formun özgünlüğünün, dramaturjinin, eserin üslubunun temeli olarak tanımlanmıştır. Karayev'in polifonizmde, Azerbaycan makamı "Şüşter" in modal entonasyon unsurlarıyla sentezlenen 12 tonlu dodekafonik sisteme dayalı modal yapının özelliği gibi karakteristik olgular vurgulanmıştır. Makalede "12 Füg" silsilesi, bestecinin yaratıcılığında piyano yazımı ve icracılık başarılarının da belirli özelliklerinin merkez noktası olarak algılanmıştır. K. Karayev'in piyanizminin karakteristik özellikleri, "geleneksel" füg formunu yenilikçi yaratıcı yaklaşımın göstergesi olarak tanımlanmıştır. Makale, analitik çalışmanın özelliklerini özetleyen bir giriş bölümünden oluşmaktadır. Sonraki üç bölümde hem polifonik özelliklerin hem de eserin dramaturjisinin ve biçiminin planlı bir analizi yapılmıştır. Ayrıca Karayev'in piyanizminin özelliklerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Araştırma, Polifoni, Füg, Biçim, Çözümleme.

POLYPHONIC CYCLE "12 FUGUES" FOR PIANO BY KARA KARAYEV

Abstract

This article is devoted to the study of one of the last compositions, the polyphonic cycle "12 Fugues" for piano, by the outstanding Azerbaijani composer of the 20th century, Kara Karayev (1918-1982). More than two centuries separate the polyphonic cycles "Die Kunst der Fuge", (BWV 1080) and "Das Wohltemperierte Klavier", (BWV 846-893) created by the great J.S. Bach from the works created already in the 20th century by the brightest representatives of our time. These are "Ludus Tonalis" by P.Hindemith, "24 Preludes and Fugues" by D. Shostakovich, "12 Preludes and Fugues" for 2 pianos by Jamal Reshid Ray, "12 Fugues" for piano by Kara Karayev. In his work, Karayev managed to demonstrate the "connection of times" based on the brilliantly implemented idea of combining the highest values of different musical cultures. The paper identifies the priority aspects of the analysis - the relationship of horizontal and vertical in polyphonic fabric, based on the changed aesthetic attitudes of the 20th century. The factor of interrelation of 2 components of the polyphonic texture, their specificity is defined as the basis of the originality of the form, dramaturgy, style of the work. Such characteristic phenomena in Karayev's polyphonism as the originality of the modal-tonal structure, based on the 12-tone dodecaphone system, which is synthesized with the modal intonation elements of the Azerbaijani mugham "Shushter", are emphasized. The cycle "12 Fugues" is the focus of achievements and specific characteristics of piano writing and performance in the composer's work. The characteristic features of K. Karayev's pianism are defined as exponents of the innovative creative approach to the "traditional" form of the fugue. The article consists of an introductory section, which outlines the features of the upcoming analytical study. In the next three sections, a planned analysis of both polyphonic features and the dramaturgy and form of the work is carried out, and the features of Karayev's pianism are touched upon.

Keywords: Research, Polyphony, Fugue, Form, Analysis.

Giriş

Введение

Настоящая работа посвящена исследованию одного из последних произведений выдающегося азербайджанского композитора Кара Караева - полифонического цикла «12 Фуг» для фортепиано. Кара Караев родился в столице Азербайджана в городе Баку 5 февраля 1918 года. Он был учеником великого азербайджанского композитора начала XX века, основоположника профессиональной композиторской школы в стране Узеира Гаджибейли, творчество которого базировалось на феномене азербайджанской национальной музыки устной традиции (фольклор, ашугская музыка, мугам). Впоследствии Кара Караев продолжил музыкальное образование в московской консерватории в классе сочинения всемирно известного композитора Дмитрия Шостаковича.

Начало XX века было ознаменовано появлением, как известно, новых прогрессивных направлений, течений в искусстве, в музыкальной культуре, таких как неоклассицизм, фольклоризм, атональная и додекафонная системы, пуантилизм, алеаторика, которые способствовали обогащению композиторского творчества новыми идеями как содержательного порядка, так и в области техники композиторского письма. Кара Караев в творчестве всегда был одержим поиском новых выразительных средств в музыке. Эволюционный процесс формирования стиля музыки Караева, начавшийся в 30-х годах 20-го столетия, к 60-70 годам привел композитора к периоду тщательного освоения серийной техники как основы для реализации новых выразительных средств в музыке. В этот период композитором были созданы такие произведения, как Третья симфония, Концерт для скрипки с оркестром и «12 фуг» для фортепиано. В результате творческого восхождения к совершенству в этом произведении композитор всецело осуществил важнейший показатель – синтез достижений мировой музыки с ценностями азербайджанской национальной музыкальной культуры. Композитор-новатор Кара Караев становится автором ряда ярчайших произведений различных жанров, каждое из которых порой открывало новую веху в его творчестве. Три симфонии, балеты, оперы, вокальные, хоровые, инструментальные, ансамблевые произведения, музыка для кино и театра – таков обобщённо-жанровый перечень сочинений Кара Караева. Полифонический цикл «12 фуг» для фортепиано являясь блестящим отражением мастерского владения Караевым техники композиторского письма в сочетании с высочайшей философской глубиной, явился в определённой степени вершиной, к которой шёл композитор с самого начала творческого пути.

В данной статье анализ музыки этого произведения был прежде всего направлен на определение сущности, специфики функционирования «горизонталей и вертикалей» как важнейших приоритетных составных полифонической ткани в фугах, способствующих достижению своеобразия стилистики композиторского творчества.

При помощи сравнительного анализа были определены характеристики, касающиеся общности и различия в музыке караевского цикла «12 фуг» с аналогичными полифоническими циклами его великих предшественников - И.С. Баха, П.Хиндемита, Д.Шостаковича. Подобная методология способствовала выявлению особо значительных явлений в караевском полифонизме и в его музыке последнего творческого периода.

Таких, как:

1. Фактор синтеза ладо-тональной структурности, опирающейся на 12-ти тоновую додекофонную систему, с национальной ладо-интонационной основой;
2. Фактор становления формы в результате концентрации движущей силы тематизма (как выразителя горизонтали) и применение при этом вариантных или вариационных средств развития, соединяющих традиции мирового композиторского творчества с принципами национального мышления. Оба эти фактора, обеспечивающие текучесть материала основываясь на импровизационной характерности как национальной азербайджанской музыки, так и классической, сыграли определяющую роль формообразующего порядка в произведении.
3. В статье придается большое значение и явлению своеобразия караевского пианизма, как ещё одного фактора, влияющего на ход эволюции мышления композитора в процессе формирования стилистики его полифонической музыки. В фортепианном творчестве К.Караева были подытожены, синтезированы исполнительские достижения предшествующих эпох с сегодняшними, в результате чего многие особенности пианизма композитора явились выразителями архиваторского творческого подхода к традиционной форме фуги.

В статье определены цели и задачи исследования.

1. Данная статья была выполнена с целью ознакомления, привлечения внимания более широких кругов слушателей, а также и профессиональных музыкантов с произведением азербайджанского композитора К.Караева «12 Фуг» для фортепиано.
2. Одна из задач, поставленных автором в статье – констатация длительного пути формирования и развития феномена формы полифонических циклов в европейской музыке начиная с 18-го по 21-й век.
3. Поставлена задача по определению технических особенностей полифонической фактуры произведения, специфики строения и драматургии цикла.
4. Целью написания данной статьи также можно считать и огромное желание автора констатировать собственный взгляд на некоторые особенности мастерски сотворённого полифонического произведения выдающегося азербайджанского композитора 20-го века К.Караева.

5. Данную статью можно рекомендовать к включению в учебные программы высших музыкальных учебных заведений по предметам анализа (в частности полифонического), а также в классах специального фортепиано как материал, способствующий более широкому познанию внутреннего специфического структурного строения полифонической фактуры. Знания в этой области должны обогатить качество, своеобразие интерпритации каждого пианиста обратившегося к этому произведению.
6. Данная статья может быть применена как материал, подтверждающий фактор преемственности, в процессе отображения особенностей техники композиторского письма и исполнительских приемов в произведениях, созданных на столь отдаленном временном пространстве как, скажем, музыка И.С.Баха и Д.Шостаковича, или П.Хиндемита, К.Караева.
7. Принцип сравнительной методологии был применен при формировании настоящей статьи. В процессе работы над статьей были исследованы труды азербайджанских музыковедов и пианистов - Л.Карагичевой, Э.Абасовой, И.Абезгауз, З.Сафаровой, Н.А.Алиевой, У.Имановой, Б.Мамедовой, Н.Т.Алиевой, К.Насировой, Т.Сеидова, которые были посвящены системному анализу определенных явлений творчества К.Караева, связанных с полифонической музыкой, а также и с циклом «12 Фуг» для фортепиано К.Караева.

Актуальность настоящей статьи определяется наличием выводов автора статьи, относящихся к скрупулёзному полифоническому анализу, а также и к внутреннему строению структуры каждой фуги, драматургии целого произведения что может облегчить познавательный процесс как в системе образования, так и в процессе интерпритации «12 Фуг» для фортепиано К.Караева.

А. Общность и различия полифонического цикла «12 Фуг» К. Караева с подобными циклами предшественников.

Полифонический цикл «12 Фуг» был создан в 1981 году. «Цикл впервые прозвучал 7 февраля 1983 года в Большом зале Азгосконсерватории им. Уз. Гаджибекова в исполнении и.о.доцента Намика Султанова на вечере, посвящённом 65-летию со дня рождения Кара Караева». (Seyidov, 1983, s. 9) В азербайджанской музыке это произведение стало первым образцом подобного жанра. В истории же развития мировой музыки этот цикл находится в ряду не столь многочисленных, но выдающихся полифонических творений, созданных начиная от эпохи Барокко до XX века. Имеются ввиду предшествующие караевскому циклу полифонические шедевры, такие как

| 810 | Хорошо Темперированный Клавир «Das Wohltemperierte Klavier», BWV 846–893, (1722 – 1-й Том, 1744 – 2-ой Том), а также и «Искусство фуги» И.С.Баха «Die Kunst der Fuge», [BWV 1080](#), (1742 – 1749) и далее в XX-м веке «Ludus tonalis» П.Хиндемита (1942 г.), «24 прелюдии и фуги» Д. Шостаковича (1951 г.), «24 прелюдии и фуги» Р.Щедрина (1964-1970 гг.) и «12 Прелюдий и фуг» Джемаля Решида Рея.

Надо отметить, что уже начиная с VI века в творчестве ряда композиторов европейских стран можно видеть образцы сначала циклических произведений, а позже (18 век) стали появляться и полифонические циклы. Об этом отмечено и в работе Х.Б.Куршунета (Kurşunet, 2014, s. 6).

Ниже представлен список этих произведений:

1. Джакомо Горзанис - «Intabolatura di liuto» (1567); музыка, основанная на равном темперементе.
2. Винченцо Галилеи - «Книга лютневой табулатуры» (*Libro d'intavolatura di liuto*) (1584). Сборник, который содержит экспериментальную сюиту из 24 [микроциклов «пассаменц-романеска-сальтарелла»](#) во всех 12 [тональностях](#), то есть на 12 высотных позициях [хроматической](#) гаммы.
3. Анджело Микеле Бартолотти – «Libro primo di chitarra spagnola» (1640), книга содержит цикл пассакальи во всех мажорных и минорных тональностях, в которых используется комбинация стилей *battute* и *pizzicato*.
4. Иоганн Маттесон – школьное пособие для изучения темперированного строя, «Exemplarische Organistenprobe...welche mittelst 24 leichter, und ebensoviel etwas schwerer Exempel aus allen Tönen ... auszustellenist» (1681- 1764), (Мильштейн, 1967, с.20).
5. Иоганн Каспар Фердинанд Фишер – цикл «Ariadna Musica» также известен, (под названием) как «Ariadna Musica Neo-Organocaum per XX Praeludia, totidem Fugas» - 20 Прелюдий и Фуг для органа (1702), (Milshtein, 1967, s. 20).

Этот цикл состоит из двух частей:

первая часть содержит двадцать прелюдий и фуг в девятнадцати различных тональностях и одну во фригийском ладу на основе Ми. Считается важным предшественником «Хорошо темперированного клавира» Иоганна Себастьяна Баха. Известно, что Бах высоко ценил работы Фишера.

Вторая часть состоит из пяти ричеркаров на основе хоральных мелодий.

6. Иоганн Пахельбель – создал более 95 небольших фуг к [магнификатам](#) на основе церковных модулей (1704).
7. Фридрих Шуппинг –Музыкальный лабиринт во всех тональностях (1722).
8. Бернгард Христиан Вебер – «Хорошо Темперированный Клавира» (1712- 1758), (Milshtein, 1967, s. 21).
9. Иоганн Кристиан Шиккард - цикл L'Alphabet de la musique (op.30, 1735), который содержит сонаты во всех 24 тональностях.

10. Бернхард Кристиан Вебер: Хорошо темперированный клавир, 24 прелюдии и фуги во всех тональностях, 1743
11. Август Александр Кленгель: 48 канонов и 48 фуг для фортепиано во всех мажорных и минорных тональностях, 1855
12. Саломон Ядассон: 18 прелюдий и фуг для фортепиано, Op. 56, 1879
13. Алджернон Эштон. 24 Прелюдии и фуги для фортепиано, Op. 16, 1883
14. Ганс Хубер: 24 прелюдии и фуги во всех тональностях для фортепиано в четыре руки, Op. 100 (начало 20 века)
15. Всеволод Задерацкий, 24 Прелюдии и фуги, 1937-39
16. Дейвид Даймонд, 52 Прелюдии и фуги для фортепиано, 1939-1940
17. Пауль Хиндемит, Ludus Tonalis для фортепиано: прелюдия, 11 интерлюдий и постлюдия, разделенные 12 фугами, 1940
18. Юлиус Вейсманн: Der Fugenbaum (Дерево фуги), соч. 150, (24 прелюдии и фуги во всех тональностях), 1946
19. Крейг Селлар Лэнг, Миниатюра 48; две книги коротких прелюдий и фуг во всех тональностях. Соч. 64, для фортепиано соло, 1949
20. Фаик Джанселен, 12 Прелюдий и фуг, 1938, Фуга C-Dur, 1950
21. Д. Шостакович: 24 прелюдии и фуги для фортепиано, Op. 87, 1950-1951
22. Марио Кастельнуово-Тедеско, 24 Прелюдии и фуги для дуэта-гитаристов Александра Лагоя и Иды Прести, Op.199, 1962
23. Родион Щедрин: 24 прелюдии и фуги для фортепиано, 1963-1970
24. Нильс Вигго Бентзон: «Темперированное фортепиано», (13 циклов, каждый из которых состоит из 48 прелюдий и фуг, написанных за 40 лет), 1964-1996
25. Хироши Хара: 24 прелюдии и фуги для фортепиано, 1981
26. Александр Яковчук: 24 прелюдии и фуги для фортепиано, 1983
27. Александр Яковчук, 24 прелюдии и фуги для фортепиано, 1983
28. И.В. Рехин, 24 Прелюдии и фуги для гитары соло, 1990
29. Дэвид Коуп, Хорошо темперированный дисклавир, 48 прелюдий и фуг для клавишных, 1991
30. Франк Твеор Норденстен: 24 прелюдии и фуги для фортепиано, 1994

31. С.М. Слонимский, 24 Прелюдии и фуги для фортепиано, 1994
32. Стефан Дельплас: Прелюдии и фуги в тридцати тональностях - Книга I (1994)
33. Генри Мартин: 24 прелюдии и фуги для фортепиано, 1994–1995
34. Дэвид Джонсон: 12 прелюдий и фуг для фортепиано, 1996
35. Н.Г. Капустин, 24 Прелюдии и фуги, Ор. 82, 1997
36. Марк Альбургер, 12 «Тематических» прелюдий и фуг, Ор. 60, 1998
24 Прелюдии и фуги ("Standards"), Ор. 162, 2008
37. Стефан Дельплас: Прелюдии и фуги в тридцати тональностях - Книга II (2008)
38. Трюгве Мадсен: 24 прелюдии и фуги для фортепиано, Ор. 101, 4 издания, опубликованные в период с 2006 по 2009 год

Таким образом наблюдается появление в творчестве композиторов периода Барокко не только циклических произведений, но и сугубо полифонических циклов. Ярчайшими примерами можно назвать полифонические циклы И.С. Баха – «Хорошо Темперированный Клавир» («Das Wohltemperierte Klavier», BWV 846–893) и «Искусство Фуги» («Die Kunst der Fuge», BWV 1080).

Два с лишним века отделяют непревзойдённые творческие шедевры И.С.Баха от полифонических циклов авторов, живущих в XX веке (Д.Шостакович, П.Хиндемит, К.Караев). Творчество каждого из них не исключало неоклассических тенденций, основанных на стилистическом синтетизме. Техническая же сторона музыки, как мы видим, совмещает в своей основе закономерности современного письма (скажем, как 12-тоновая додекафонная техника) с принципами, свойственными барочной полифонической музыке. Таким образом, абсолютно логичной может расцениваться общность между произведениями так далеко отстоящими друг от друга во времени. Художественная ценность подобных произведений, рождённых в XX веке, подтверждает жизнеспособность, актуальность великих творческих идей И.С.Баха и других композиторов прошлого. Исследования в этом ракурсе привели к возможности проведения параллелей в плане общности и различий между полифоническим циклом К. Караева с циклами И.С. Баха, Д.Шостаковича, П. Хиндемита.

1. Главная особенность, привлекающая внимание при сравнении караевского произведения с циклом «Искусство Фуги» И.С.Баха заключается в том, что тематическую основу обоих сочинений составляет принцип монотематизма. Таким образом в цикле содержательная суть не разделяется между прелюдией и фугой, а целиком ложится «на плечи» фуги. Эта особенность и характеризует общность караевского цикла с баховским шедевром «Искусство Фуги». Кроме того общность проявляется в мастерском владении техническими средствами полифонического письма при формировании и развитии музыкального материала произведения.

2. Также очевидна определенная общность караевского цикла «12 Фуг» и с полифоническим циклом П. Хиндемита «Ludus Tonalis». 12 фуг этого цикла, которые совместно с некоторыми специфическими особенностями строения конструкции целого, формируют своеобразие драматургии всего цикла, которое выражено наличием вступления – «Прелюдии» и заключения – «Постлюдии», а также наличием Интерлюдий между фугами. В ладотональной системе П. Хиндемита к специфическим особенностям относится то, что каждый из 12 звуков хроматического звукоряда расценивается как самостоятельный, равнозначный, тоникальный. Потому и используются в цикле 12, а не 24 тональности. Мажор или минор абсолютно утрачивают прежнюю значимость в этой системе. Таким образом, своеобразие ладо-тональной структуры караевского цикла, опирающейся на 12-ти тоновую додекафонную систему, также нацеливает и на определённую общность с циклом «Ludus Tonalis» П. Хиндемита. Музыковед Н.Т. Алиева пишет: «Создание "12 фуг" закономерно для Караева и на уровне эволюции ладотонального аспекта его музыки. Музыкальный язык цикла опирается на двенадцатитоновую хроматическую тональность. В этом смысле азербайджанский композитор использует опыт Хиндемита. Именно с традицией Хиндемита, в частности с его "Lubus tonalis" связано количество фуг в цикле Караева, обусловленное наличием 12-ти неповторяющихся тонов октавы» (Aliyeva, 1990, s. 12).
3. Связь и общность караевского цикла с циклом «24 Прелюдии и Фуги» Д. Шостаковича просматривается, прежде всего, в философской глубине, в жанровой свободе музыки, ладовой характерности, в строении и развитии музыкального материала. «На формирование стиля Караева в этом смысле особое воздействие оказал Д.Д.Шостакович. Караев, многое воспринявший от своего учителя, развивал и такое качество его музыки, как яркое претворение стилистических черт творчества великого полифониста И.С. Баха» (Aliyeva, 1990, s. 3). В связи с этим хочется вспомнить высказывание и Д.Д. Шостаковича: «Музыкальный гений Баха мне особенно близок. Мимо него невозможно пройти равнодушно...» (Meyer, 2006, s. 169).
4. Подобные точки соприкосновения можно обнаружить и в сравнении «12 Фуг» К.Караева с полифоническим циклом Р.Щедрина. «Общая драматургия цикла «24 прелюдии и фуги» Р. Щедрина - чередование контрастных по языку, особенностям жанра, образному строю, структуре и контрапунктической технике композиций. Прелюдии нередко представляют собой каноны, инвенции, басса остинато. Тематизм фуг отличается своеобразием».¹

Вместе с тем караевский цикл наделён многими особенностями, которые коренным образом отличают его от вышеупомянутых произведений. Различие и своеобразие, прежде всего, обнаруживается при рассмотрении фактора структурного формирования караевского

¹ <https://ludustonalis.jimdofree.com/полифония/полифонические-циклы-шостакович-щедрин-хиндемит/>

монотематического материала в цикле, объединяющего в себе структурные принципы классической и национально-ладовой системы.

В. Особенности драматургии полифонического цикла «12 Фуг».

Исследование строения произведения «12 Фуг» К.Караева и структуры музыкального материала привело к раскрытию интересных особенностей в формировании драматургии на основе которой автором была достигнута так необходимая цельность произведения, состоящего из 12-ти самостоятельных фуг. Так например, музыковед Н.Алиева опираясь на образное содержание фуг в цикле пишет: «Исходя из образного содержания самих фуг и той драматургической роли, которую они выполняют, весь цикл разделён на два раздела» (Aliyeva, 1990, s. 13).

Некоторые исследователи этого произведения считают необходимым поделить его на два или три раздела, опираясь в каждом случае, в основном, на логику тональных связей. В определенном смысле это логично. Однако, нам думается, еще логичней было бы искать причину целостности цикла в принципах, коренящихся в природе мышления композитора. Отсюда и строгая организация очерёдности фуг в соответствии с их тоновой опорностью. Своеобразие опорно-тонового принципа в определении устоя каждой фути в цикле К.Караева будет подробно оговорено ниже. В статье исследователя произведений К. Караева и музыковеда Э. Абасовой отмечается: «Как известно в музыкальное искусство XX века вошла серийная техника. Прочность эстетических позиций позволяет Караеву проникнуть в суть самых различных явлений современной музыки и критически отбирать из «накоплений» её то, что соответствует его художественным замыслам. 12-тоновая серийность привлекла композитора возможностью многочисленных преобразований изначального интонационного материала при значительном интонационном единстве музыкальной формы в целом. При этом умозрительность, техника ради техники категорически отвергается Караевым. И напротив, приемы нового письма были восприняты композитором сквозь призму его национального мышления. Показательно и то, что серийные приемы Караев использовал в произведениях, отмеченных высокой степенью художественной обобщенности» (Abasova, 1978, s. 324). Особенности ладо-интонационной специфики построения полифонической ткани, говорящие об использовании автором 12-ти тоновой техники письма, дают основание для условного обозначения высотности каждой фути по принципу: фуга на тоновой опоре А или D и.т.д. К тому же, большинство из фуг завершаются не на исходной тонике, а именно на тоновой опоре. Это может быть несоответствующий тонике иной звук.

Музыковед и пианист Т Сеидов пишет: «В этом сочинении композитор выступает как мастер-полифонист высочайшего класса. Он использует разнообразные, в том числе сложнейшие приёмы полифонической техники, достигая при этом такой естественности и такой выразительности, которая, казалось бы, совершенно несовместима с решением столь сложных чисто технических задач. Композитор использует различные преобразования темы – она звучит в прямом движении и в обращении, в возвратном движении «ракоход» и в разнообразных ритмических вариантах – в увеличении, уменьшении, «выпрямляясь» до равномерности (как во II

и X фугах, во вторых темах X и XII фуг) или «обостряясь» пунктирным ритмом (V fuga)» (Sejidov, 1983, s. 7).

Другой принцип, на наш взгляд, влияющий на цельность цикла, реализуется за счет наличия четко ощутимой «точки золотого сечения» в конструкции всего цикла. «Район», охватывающий временное пространство начиная с 8-ой по 10-ую фугу, абсолютно соответствует этой идее. 9-ая фуга выполняет функцию необходимого «воздушного пространства» между двумя, хорального склада и глубоко-философского содержания, частями кульминационного раздела цикла, выполняющего функцию «золотого сечения». (Это 8-9-10 фуги). Вероятно, идеальное внутреннее чувство меры подсказало автору подобную конструкцию произведения. После «точки золотого сечения», расположенной в третьей четверти целого и являющейся смысловой кульминацией цикла, в общем эмоциональном плане наступает ожидаемый спад (пространство 11 и 12 фуг). Музыка завершается тихой «точкой», логично завершающей произведение, насыщенной с самого начала глубокими психологическими перипетиями, размышлениями, языковыми особенностями.

Рассматривая расклад опорных тонов, заменяющих функцию тональности каждой фуги, вырисовывается такая закономерность: начальная группа из 4-х первых «тональных» опор (A-B-H-C), т.е. ряд в пределах интервала малой терции, ещё раз последовательно повторен в последующей группе, только лишь начиная с последнего тона. Т.е. вместо ряда D-Es-E-F (также в пределах малой терции) мы видим ряд в следующем чередовании опор: F-D-Es-E. Весь же ряд опор из 2-х малотерцовых блоков замыкается на фуге с опорой G в «районе» «т.з.с.» (№9).

Надо отметить, что в дальнейшем следовании тоновых опор тон G играет достаточно важную драматургическую роль. 11-ая фуга, начавшись с тона G, завершается тоническим секстаккордом традиционного G dura; 12-ая фуга тоже начинает и завершает свое развитие опорой Соль. И тогда в ряду последних фуг только лишь фуга №10, начавшись опорой Fis, завершается на A. Фактически эти два тона (Fis и A) окружают отсутствующий в цепи хроматического тонового опорного звукоряда тон Gis (в последовании от A вверх до G). Отсутствует в этом хроматическом звукоряде и тон Cis. По сути, отсутствие в звукорде опорных тонов этого кварто-квинтового интервала дает возможность последовательно «слепить» характерный ряд из 2-х аналогичных 4-х звучных блоков в последовании тонов от A до F, завершающийся в своём продолжении опорным тоном G 11-ой фуги и опорным тоном Ges (энгармонически Fis) 12-ой фуги. Нельзя не увидеть, что эти последние две тоновые опоры совпадают с последними двумя из 12-ти звуков Моно-темы. Исходя из этого расклада и опираясь на логику скрепленных малотерцовых блоков (аналогично одному из принципов соединений тетракордов в мугаме) из тоновых опор при участии и последних 2-х фуг, можно предположить о частичном проецировании двенадцатизвучного додекафонного звукоряда произведения на последовательность тоновых опор фуг в цикле. Эта малозаметная, но существенная деталь также сыграла свою объединяющую роль в слуховом восприятии конструкции целого.

Необходимость выявления особенностей формирования полифонической ткани, обусловленная спецификой композиторского мышления и имеющимися «рефлекторными» особенностями эволюционного процесса (соотносящимися и с особенностями азербайджанской

музыки устной традиции), определила и некоторые приоритетные аспекты анализа, к которым относятся и факторы горизонтали и вертикали, формирующие полифоническую музыкальную ткань. Следует отметить, что в музыковедении немало трудов, посвященных данному аспекту анализа полифонической фактуры. Проблема взаимосвязи горизонтали и вертикали рассматривалась в трудах С. Танеева, Э. Курта, С. Скребкова, Ю. Холопова, В. Холоповой, также и в исследованиях азербайджанских музыкантов: Н.А. Алиевой, Н.Т. Алиевой, Т.А. Сеидова, Б. Мамедовой, Э. Дадашевой и других.

1. Принцип формирования музыкальной ткани в полифонической музыке.

Анализ «12 фуг» К.Караева в данной работе повёл и по пути выявления определенных различий природы полифонической и гомофонной музыкальной ткани, раскрытия принципов их сосуществования, взаимовлияния. Необходимость выявления особенностей формирования полифонической ткани привела к исследованию таких преоритетных аспектов, как факторы горизонтали и вертикали, формирующие музыкальную ткань. Особо важно при этом определение значительности процесса организации горизонтали и вертикали, составляющих полифоническую ткань, с позиций изменившихся эстетических установок XX-го века. Ибо известно - отношения горизонтали и вертикали в полифонической фактуре формируются специфичностью системы композиторского мышления. Каждый из творцов, культивируя собственную манеру письма формирует и конкретные явления современного полифонического стиля.

Если полифонию рассматривать более обобщенно, то организация вертикали в ней связана с фактурой, а организация горизонтали с композицией. Ясно, что фактура и композиция будучи тесно взаимосвязаны и создают вместе пространственное восприятие произведения.

Более суженный взгляд на полифонию в ее вертикальном аспекте то есть с музыкальной фактурой ориентирует на диссонанс, т.к. мелодический контраст образовавших его голосов выявляется рельефнее, чем в консонансе. Потому и в диссонансе голоса не сливаясь, а отталкиваясь, фиксируют внимание на восприятии расчлененной, разделенной на линии фактуры. В такой музыкальной ткани горизонтальная сторона, т.е. движение линии, отвлекает внимание от вертикальных созвучий, которые могут быть выражены и в диссонансах, и в консонансах. Это означает, что динамичность полифонической музыки зависит от равномерного звучания и независимого друг от друга продвижения тематического материала в различных голосах как в одновременности, так и последовательно. Диссонансные звучания, рассматриваемые в классической полифонии как нежелательные, неприемлемые, с новой эстетической позиции (XX век) применяются достаточно смело, вовсе не скрывая, а обнажая и подчёркивая результат. Т.е. если динамика движения линии, горизонтали в классической полифонии преобладая над результатом выражающимся в вертикали как вторичном факторе, допускало сглаживание подобных моментов во имя благозвучия, то в творчестве композиторов XX века диссонантность не только обнажалась и подчёркивалась, а стала одним из характерных свойств в силу изменившейся эстетико-творческой принципности.

Подобное свойство стилистики К.Караева определено и в работе У.Имановой «Классицизм XX века и музыка Кара Караева»: «Здесь наиболее ярко проявляется и характерный для современного классицизма стилиевой "диссонанс": диатонизм и простота гармоний создают иллюзию старины, классицистской просветлённости, а «вольность» обращения с функциями оборачивается «жесткостью» современной стилистики» (İmanova, 1990, s. 17).

Таким образом, суть полифонической фактуры как объединения различных голосов на основе равноправия и общности функций в общем звучании определяется **горизонтальной, линейной** природой. Каждый голос полифонической фактуры формируется на интонационно-ладовой, особо конструктивной основе. Вертикаль в подобной фактуре неизбежно является производной и в какой-то мере случайной от мелодии субстанцией. Она может координировать, одновременное движение линий, но не может обрести в полной мере их движущую силу.

Логика же развития гомофонной фактуры определяется гармонией, т.е. вертикалью. Здесь, наоборот, образование линий, голосов есть продукт гармонического движения, диктуемого определенными формообразующими, стилистическими условиями.

Фуга в этом случае - это та форма, в которой свобода линейно-мелодического начала служит почвой для особо рельефного проявления взаимоотношений горизонтали и вертикали, проявляющих себя в процессе развёртывания музыки во времени, а фактура строится на основе их сосуществования. Музыковед Левая Т. пишет об этом: «В фуге как нигде свобода линейно-мелодического начала «актуализирует» проблему взаимодействия горизонтали и вертикали. Со времен Баха многие музыкальные понятия и критерии претерпели исторические изменения по мере того, как менялось соотношение возможного и художественно необходимого в музыке. Менялось также понятие гармонии и дисгармонии...» (Levaya, 1975, s. 229).

Все вышеизложенные особенности «новой полифонии» в аспекте условий сосуществования горизонтали и вертикали ещё чётче выявляются при сравнительном анализе караевского цикла с предшествующими ему.

С. О движущей силе тематизма в фугах.

Поскольку концентрированным выражением горизонтали, линии в фугах являются их темы, то необходимо определить, что же является движущей силой тематизма в фугах К.Караева. Тут нужно отметить, что в полифоническом мышлении XX-го века ладовая инициатива линии выступает нормативным фактором. Только лишь, ладовая основа тем выражается не мажором и минором, с соответствующими тяготениями неустойчивых ступеней в тонические трезвучия, а мелодическими ладами (диатоническими и хроматическими) с тяготениями звуков к единому **главному** тону (как в восточной ладовой системе-майе). Тогда и вертикаль оказывается не столь выпуклой в последовательном развороте материала, как бы вертикаль поглащается горизонталью. З. Алиева пишет: «Фортепианному стилю Караева присущ «скрытый» тематизм – чрезвычайно ценный и своеобразный приём полифонического развития» (Aliyeva, 1973, s. 7).

Для сравнения:

1. Так, ладовой основой тем Д.Шостаковича являются диатонические – ионийский, эолийский, а также и хроматические лады с понижениями и повышениями ступеней.

2. Ладовый приоритет горизонтали относим и к своеобразной звуковысотной организации тематизма «Ludus tonalis» П.Хиндемита. Темы многих фуг построены по модальному принципу, когда в их формировании используются архаичные пяти-шестиступенные звуковые блоки. Ладовая специфика тематизма в «Ludus tonalis» выражается ещё и полимодальным характером, когда организация ладовой структуры темы осуществляется в результате соединения диатоники с хроматикой. В хиндемитовском тематизме структурализм проявляется в логике интонационного разворачивания линии, структуральные принципы берут на себя звукоорганизующую функцию в формировании темы. Если в баховской музыке линейная активность вызвана мотивной работой, то линейная активность в музыке П.Хиндемита достигается при содействии принципа структурализма. Линейное движение в пределах темы у Д.Шостаковича ладово и тонально однородно; линейное же движение в тематизме П.Хиндемита реализуется ладово многосоставно (даже порой полимодально) и тонально-структурально.

3. В тематизме цикла «12 Фуг» К.Караева линейное развитие моно-тематического материала формируется ладово-многосоставно (тут наличие элементов диатоники и хроматики), а также и структурально. Детальный анализ Моно-темы цикла подтверждает её додекафонную основу. Условно предполагаемая «тональная» опорность выражается только лишь в тонико-доминантовом соотношении темы и ответа в экспозиции каждой фуги. Думается, это можно расценить только лишь как дань уважения традиции, тем более, что предполагаемая тональность не всегда подтверждается заключительным тоновым устоем. Восемь фуг из двенадцати заканчиваются не начальной «тональностью». Композитор этим подчеркивает преходящий смысл тональной опорности и утверждает идею равноправия тонов.

В то же время известно, фактор смыкания традиций композиторского творчества и принципов национального мышления не мог не отразиться в полифонической музыке К. Караева. «Композитор свободно и, главное, чрезвычайно логично использует приемы развития различных интонационных систем, ибо в формировании творческого стиля Караева роль основополагающего истока неизменно играет национальная ладово-интонационная основа» (Abasova, 1978, s. 341). Принципу полифонического мышления композитора свойственен процесс становления однотемных форм посредством вариантного или вариационного развития тематизма. Полифонический принцип развития выработал различные приемы изменения тематизма, как обращение, увеличение, утолщение, подвижные контрапункты и т.д. Современные принципы полифонического развертывания материала родственны принципам, сложившимся в ещё доклассической полифонии, основанным на приёмах обновления исходного тематического арсенала при помощи вариационного или вариантного способа развития тематизма. Этот принцип аналогичен и одному из основных в формообразовании образцов азербайджанской музыки устной традиции.

1. Формирование формы фуги на основе типичных явлений в тематизме.

Становление формы фуги теснейшим образом связано с формированием её тематизма. XX век отмечен поиском нового в сфере содержания, тематизма или новых принципов и сфер использования прежних структур, в том числе и полифонических. Направленный в этом ракурсе анализ обнаруживает наличие ряда типичных явлений в тематизме, ведущих к образованию:

1. периодичной темы, легко расчленяемой на части;
2. типа тематизма, подобного мелодике Баха, допускающего скрытое двух и многоголосие;
3. тематизма, в котором вычерчивается симметрия в мелодическом рисунке;
4. тематизма, прогнозирующего последующее строение фуги.

1. Вопрос **периодичности** темы каждый из композиторов рассматривает по своему. Чаще всего метро-ритмическая организация темы становится объектом периодичности. Для Д.Шостаковича почти во всех темах принцип структурно-ритмической ассиметрии является ведущим, усиливающим линейную сущность горизонтали. Для формы это означает текучую изменчивость процесса. Результатом структурно-ритмической ассиметрии линии является также эффект полиструктурных наложений в момент тематических сущений: стретт, канонов и т.д.

Для большинства тем П.Хиндемита типично выстраивание тематизма по принципу периодичности, даже квадратности, так характерной природе немецкой народной музыки.

«Тематизм фуги, возникший внутри крупного цикла,- одно из звеньев сложной цепи тематического развития данного произведения» (Dmitriyev, 1962, s. 422). В тематизме «12-ти фуг» К.Караева **периодичность** изначально заложена в природу моно-темы цикла. Однако периодичность темы выражена не столь квадратностью структур, или в делимости-неделимости темы на разделы, а в **симметрии** движущих тематическую линию элементов - будь то ритмических, ладогармонических или структурных. Такие показатели, как наличие периодически «раскручиваемой» серии симметричных трезвучий, образование симметрии в интервальной конструкции темы ясно очерчены.

Показательна в этом плане тема Фуги №3. Её индивидуальное ядро выражено в первых 3-х четвертях, где фигурирует «взлет» от Си малой октавы к Ре бемоль 2-ой октавы, а «трамплином» к этому взлету служит единственный раз используемый в теме ритмический рисунок восходящих шестнадцатых. Условная 2-х частность темы фуги рельефно подчеркнута её структурой. Первая половина, в которой четко усматривается ядро Моно-темы, а затем и движение к самой высокой ноте дважды повторенного пунктирного мотива, противопоставлена спаду, заполнению пространства от самой высокой точки к опорному звуку Си во второй половине темы, которая выражена единым ритмическим рисунком.

Пример 1: Кара Караев, цикл «12 Фуг», Фуга №3, такт 1-2

Первая половина темы состоит из описанного «взлета» плюс дважды повторенного пунктирного мотива, выраженного также характерной ритмо-интонацией. Следующая половина темы носит собирательный характер. Здесь суммируется в едином однотипном ритмическом движении «расчлененный» материал 1-го такта. Таким образом, тип тематизма периодичной структуры соответствует теме Фуги №3.

2. Типичный для структуры полифонической темы принцип «ядро и развертывание» выражается и методом «проростания». В этом случае нет в теме деления на разделы и такого рода темы весьма динамичны. Индивидуализированная часть и обобщающая - есть суть подобной структуры полифонических тем. В цикле Караева тематизм некоторых фуг имеет именно такую особенность. К ним можно отнести Фуги №5,8,9.

3. Репризная структура некоторых тем в цикле также служит основой для периодичности. Интересна в этом отношении Фуга №7. К такому типу тем могут быть отнесены также и вторая и третья темы сложной тройной фуги № 10.

4. Тип тематизма, допускающий проявление **скрытого 2-х и многоголосия** также имеет место в цикле «12 фуг» К.Караева. Скрытое 2-х голосие достаточно ощутимо во 2-ой фуге цикла, а также во 2-ой теме Фуги №10, где первые ноты в каждой четверке шестнадцатых могут составить скрытый голос. Мастерство и проницательность исполнителя должны в полной мере проявиться в трактовке авторского текста.

5. **Тип инструментального многоголосия** также характерен полифонической ткани караевского цикла. Скажем, если представить темы 2-ой и 3-ей фуг в оркестрово-инструментальном изложении, то нельзя не увидеть в движении линий скрытое многоголосие.

6. Тип тематизма, в линейном движении которого просматривается симметричность, проявляющаяся по разным параметрам. Чаще всего композитор использует прием симметрии мелодического рисунка. Этому способствует и имеющийся в недрах караевской музыки принцип как структурной, так и ладовой симметрии. Симметричность в линейном движении тематизма цикла говорит о продвижении вперед по пути к свободной хроматической системе через усиление элементов, так называемой по определению В.Холоповой, «геометрической» симметрии, которые и вызывают симметричность звуковых конструкций в тематизме (Holorova, 1972, ss. 100-106). При модальной природе строения национально-ладовой структуры мелодической линии и при

отсутствии тоникальности, может властвовать геометрическая симметрия, ведущая к «атональности». Отсюда-логичность обращения К.Караева к додекафонной технике письма.

Принцип симметрии заложен в самой Моно-теме.

Пример 2: Кара Караев, цикл «12 Фуг», Моно-тема

Звукоряд Моно-темы составлен из 12-ти неповторенных нот. Сконструирована она таким образом, что имеющиеся в ее составе два трезвучных «блока» представляют симметричное, зеркальное отражение друг друга. Находящийся на полутоновом расстоянии от каждого «блока» звук E и соединяет их. Идентично, если иметь ввиду второй блок с начального звука, при помощи промежуточного звука Re бекар, осуществляется связь с третьим 3-х звучным «блоком», представляющим собой обращенное мажорное трезвучье (Cis-Ais-Fis). Весь же 12-ти звучный ряд замыкается последней нотой G (секундой от 1-го звука). Очевиден и симметричный повтор трезвучий (с позиции диатоники) на расстоянии тритона и малой терции (характерное гармоническое последование для караевской музыки (A-C-E; Gis-H-Dis; Fis-Ais-Cis). В этих показателях проявляется и связь с традиционной тональной музыкой.

В фуге №6 так же интересно реализован принцип симметрии в строении темы. Здесь 2-ая половина темы является ракоходным изложением её первой половины. Вообще же, поскольку цикл монотематичен, то изначально заложенная в 1-ой теме конструктивно-интонационная симметрия так или иначе дает о себе знать в каждой фуге.

Как одну из немаловажных и характерных особенностей тематизма полифонического цикла К.Караева надо отметить свойство, присущее тематизму и Баха, и Шостаковича, когда сама тема зачастую прогнозирует последующее развитие материала, являясь, как бы, носителем генетически заложенного строения фуги. Причем, это касается не только проекции структуры темы на форму всей фуги, как это было, скажем, в седьмой фуге Караевского цикла. Подобную соотносимость можно обнаружить и в более глубинном плане. Серия в додекафонии будучи строительным материалом ткани одновременно может выполнять и функцию лада темы, а также может нести в себе определенные формообразующие элементы. «Додекафония – это принцип организации 12-тоновой системы с помощью **ряда**, или **серии**, - индивидуально избранной последовательности 12 неповторяющихся звуков, которая образует основу сочинения» (Dyachkova, 1994, s. 110). Ту же точку зрения высказывает Ц.Когоутек: «Основным двенадцатитоновым образованием является двенадцатитоновая серия, которая служит исходным материалом всей композиционной работе» (Kohoutek, 1976, s. 121). Образцом может служить тема цикла «12 фуг» К.Караева, которая является концентратом серии из 12 тонов и одновременно моно-темой цикла.

Итак, принцип линейного развития полифонической горизонтали, яснее всего просматриваясь в процессе формирования тематизма в фугах, служит основой для дальнейшего разворота фактуры, в которой не менее важное значение обретают и вертикальные образования.

Вертикаль в процессе формирования тематизма в «12 фуг» К.Караева, видится в новом качестве по отношению к полифонии предшествующих периодов. Отношение к вертикали рассматривается как более свободное и дифференцированное в связи с усилением организующей роли линии. В связи с ладовой автономией полифонической линии вертикаль в большей степени, чем ранее, рассматривается как производная данность, а «...раздвижение круга художественно дозволенного в области гармонии, в частности, эмансипации диссонанса, расширяет возможности непосредственной «вертикализации» мелодических элементов» (Levaeva, 1975, s. 237).

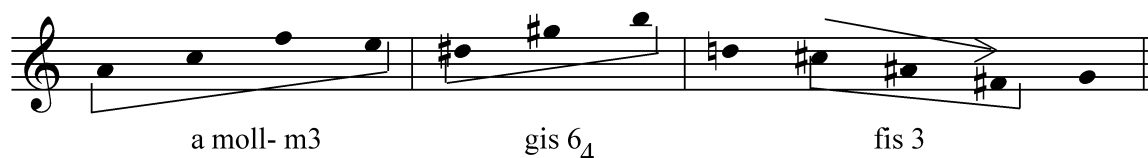
В основном специфика вертикали, возникающей в полифонической ткани в результате движений горизонтальных линий, заключается в функциональной значимости ее. Гармония как таковая в полифонической фактуре стабилизуется, в основном, на гранях формы, (скажем, между экспозицией и развивающей частью, или на грани средней части и репризы). Взаимосвязи между гармониями как субстанцией вертикали базируется в основном в современной музыке на принципах строгого письма, где тональная связь может отсутствовать. Главный же фактор, отличающий старую контрапунктическую технику от новой можно определить в следующем: в новой аккордовое движение совершается не на диотонической основе, а на основе двенадцатитонового хроматического ряда. На этой закономерности, в основном, и строится полифоническая вертикаль фортепианной фактуры в цикле «12 фуг» К.Караева. Значимость гармонической структуры вертикали как формообразующего фактора в циклах Шостаковича, Хиндемита, Караева привносит большую ясность по многим аспектам.

В полифонической музыке Хиндемита единообразие вертикальных структур с диссонантностью в звучании, исходящее, думается, из модальной заданности их состава, а также кадансы, гармоническая замкнутость построений, архитектурность формы – это и есть характернейшие элементы строения его фуг, осуществляемые на основе специфических принципов формирования вертикали. Одновременно в этом единстве зачастую наблюдается внутренняя конфликтность и противоречивость из-за ладовых различий. В результате совмещаются в одновременности политональные и полиладовые принципы возникновения вертикали. «У Хиндемита полифония становится нормой мышления, возводится в ведущий художественный принцип. Весь эмоционально-духовный строй музыки композитора оказывается зависимым от эстетической сущности полифонии» (Bati, 1978, s. 4).

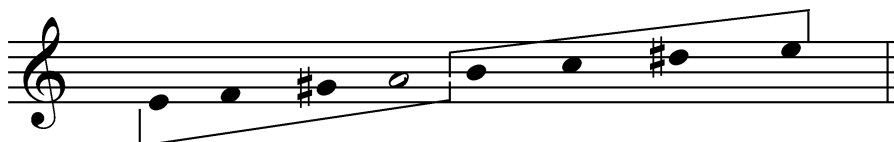
Для фуг Шостаковича типичен конфликт политонального более, чем полиладового свойства, т.к. дифференцируя мажор и минор он применяет их контрасты в одновременности, варьируя, скажем, ладовый облик темы (чаще в развивающих частях фуг). В полифонии Шостаковича преобладает, в основном, консонантная вертикаль, естественно, отодвигающая дифференциацию устоев и неустоев. В его фугах отсутствуют четкие цезуры (то, что характерно музыке Хиндемита), в основном размыты структурные грани. Преобладает текучесть движения в процессе развития материала. Важно то, что относительно большая традиционность материала в

фугах Шостаковича (ладово-тональный аспект, аккордика) уравнивается сложностью и специфичностью организации музыки во времени, т.е. горизонталью.

Теперь же сравним вышеизложенные особенности вертикали, её формообразующие свойства с характеристиками вертикали в полифонии К.Караева. Как уже говорилось, весь музыкальный материал цикла «12 фуг» К.Караева строится на основе 12-титонового звукоряда. Важно отметить ладовую основу темы, её относительную соотносимость со звукорядом лада Шуштер, а также рядом минорных тональностей:

Пример 3: Кара Караев, цикл «12 Фуг», ладовая основа темы цикла

Пример 4: Лад Шуштер

Лад Шуштер, являясь одним из ладоинтонационных источников первично изложенной темы, и составляет модальную (ладовую) основу вертикали в цикле. В этом усматривается общность в принципах выражения караевской вертикали с вертикалью предшественников.

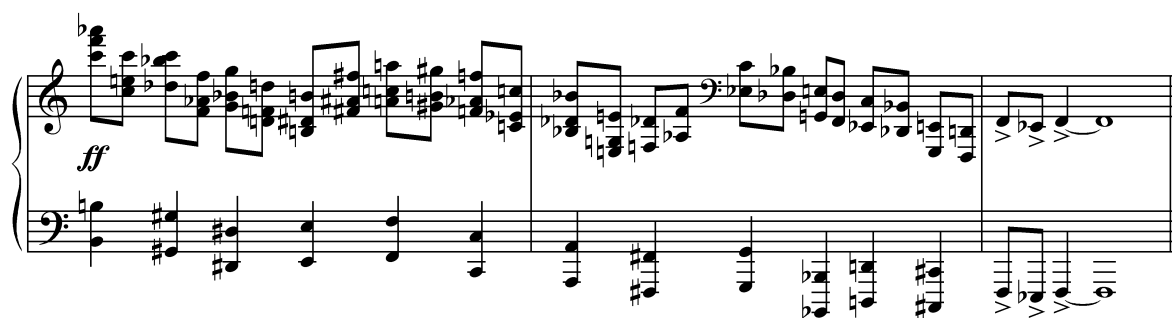
Можно утверждать - одной из главных свойств полифонической ткани Караева является и вертикализация горизонтально-мелодического материала. Гармоническая вертикаль, возникающая в результате горизонтального движения линий и способствующая текучести фактуры, используется двояко. В некоторых фугах вертикаль, продвигаясь в полифонической ткани и фиксируя исходную тоновую опору, может служить решающим формообразующим фактором на гранях разделов (что соотносится с хиндемитовским принципом). Этот подход имеет место в Фуге №4. Аналогично формируется реприза и в Фуге №6. А в Фуге №7 вертикаль, формируясь в процессе движения голосов, фиксирует 6-ую ступень (До) от опорного тона фуги, с которого и начинается 2-ой раздел формы (Фуга 2-храздельная с контрэкспозицией разработочного характера). В этом аспекте также усматривается общность с хиндемитовским формообразующим свойством полифонической вертикали. Только лишь, если у Хиндемита вертикаль, являясь ладогармонической субстанцией, приводящей к кадансированию, гармонической замкнутости построений что и вызывает относительную гомофонизацию формы, то у К.Караева вертикаль, функционируя в узловых точках структуры, несколько не нарушает характерную для полифонической музыки текучесть движения, обеспечивающую развитие материала. Вследствии этого можно заключить: вертикаль в караевской музыке не обладает

свойством, расчлняющим структуру фуг (это свойство базируется и на импровизационной характерности азербайджанской музыки устной традиции). Вертикаль, будучи естественным образом носителем ладинтонационного кода моноцикла, служит насыщению полифонической фактуры как диссонансными, так и консонансными сочетаниями звуков 12-титонового ряда.

В другом случае наблюдается иной принцип функционирования вертикали. Ядро темы, выраженное в начальном блоке горизонтально соединенными интервалами (малая терция+чистая кварта+малая секунда), подвергается в процессе последующего развертывания материала многочисленным полифоническим изменениям. В результате линии, сливаясь и отталкиваясь друг от друга, образуют вертикальные соединения. Эти вертикальные соединения продвигаясь во времени, связываются на основе техники додекафонного письма. Последние два такта Фуги №2 представляют образец гармонического концентрата вертикально изложенного ракоходного начального блока темы, а в продолжении её же и прямое движение.

Пример 5: : Кара Караев, цикл «12 Фуг», Фуга №2, такт 42-43

Интересно формируется вертикаль в полифонической ткани и Фуги № 3. Ткань настолько подвижна, что гармонические образования ускользают и расплываются в движении линий. А модальная работа с интерваликой начального блока на протяжении всей фуги, приводит к кульминационному изложению на двух форте тематического материала. Сложнейший полифонический прием используется здесь композитором. В нижнем пласте - расщепленное изложение начальных ладо-интонационных мотивов темы в ракоходном нисходящем линейном движении в утолщении. В верхнем же пласте фигурирует аккордово изложенная ткань, т.е. вертикаль, «собранный» из интервально-интонационного слияния звуков 12-титонового ряда (в транспозиции). Подобное контрапунктическое соединение 2-х пластов линейного и аккордового - оказывается драматургической необходимостью, ярчайшим образом демонстрирующей мастерство полифонического письма К.Караева.

Пример 6: : К.Караев, цикл «12 Фуг», Фуга №3, такт 27-29

Наблюдаются и иные способы формирования вертикали. Примером может служить Фуга №7. Бодрый, оптимистический настрой её был необходим для контраста с последующей группой глубокосодержательных фуг. Фуга 3-х голосна. Первое проведение темы на опоре Ми бемоль. Завершается же фуга политонально, соединив опоры С и F.

Форма Фути №7 2-х отдельная с кодой, в которой концентрируется главная идея композитора в плане развития музыкальной ткани. «Тональный план» фути вовсе не способствует формированию формы в традиционном представлении.

В итоге активного драматургического развития материала наблюдается интересующая нас «вертикаль», возникающая в результате политонального, вернее, полиопорного совмещения линий в аккордовом «гармоническом» комплексе на основе кварто-квинтового сочетания: С-F; F-В.

Следовательно, можно говорить о том, что полифоническому письму К.Караева присущ также и принцип полиопорного функционирования вертикали.

Продолжая исследование в аспекте **формосложения** фуг в циклах композиторов, обратившихся к этой форме, также обнаруживаются свойства, говорящие о различии природы отношения к ней и к полифонии вообще. Фугам Д.Шостаковича свойственны масштабность, симфонизм, осуществляемые при помощи специфичных особенностей горизонтали (развернутость тематического материала), драматургии вертикали или ладовой драматургии. Это всего лишь некоторые из аспектов, формирующих симфоническое начало в некоторых фугах Д.Шостаковича.

Фути П.Хиндемита, внутренняя сущность которых выражается характерным взаимодействием полифонического и гомофонного факторов, наоборот, невелики своими размерами. Идея и драматургия цикла «Ludus tonalis» абсолютно адекватна и формосложению самих фуг. А хиндемитовское полифоническое письмо характеризуется аккордовой полифонией. Имеется ввиду аккордово-интервальные уплотнения голосов полифонии, а также аккордово-интервальная фактура, управляемая полифонической логикой.

При определении характерных принципов формосложения фуг в цикле К.Караева, если брать в основу драматургию «т.з.с.», выявляется такая особенность: глубокомысленные, масштабные фуги находятся, в основном, в районе «т.з.с.», а также в самом конце цикла. А сама идея монотематизма, принцип вариантности, лежащий в основе изложения изначального тематического материала, красной нитью пронизывающий весь цикл, - разве это не убеждает в отказе от принципа делимости цикла на мелкие разделы. Все вышеизложенные особенности в полной мере могут быть продемонстрированы только лишь в цельном исполнении произведения. Исполнение фуг в отдельности или сгруппированно может быть допустимо только лишь в учебном процессе.

Исследуя горизонталь и вертикаль в полифонии К.Караева нельзя не увидеть насколько взаимосвязано они способствуют созиданию формы фуги. И если хиндемитовское формосложение частично реализуется характерным аккордово-интервальным уплотнением голосов полифонии, то у К.Караева подобное свойство служит реализации драматургической цели и проявляется в основном в заключительных разделах формы (во 2-ой, в 3-ей, в 8, или в 10-ой фугах). Все линии в каждой из этих фуг, основанные на изначальном заданном ладо-интервальном звукоряде, как бы сжимаются в заключительных разделах в аккордовой вертикали, концентрируя воедино их звуковую заданность.

Выводы

Таким образом, бесспорно, полифоническая ткань в фугах К.Караева, концентрируя многие особенности техники полифонического письма предшественников, одновременно демонстрирует и индивидуальные характеристики.

Важно отметить и то, что поскольку цикл «12 фуг» определяет творческий пик в плане эволюции творчества, его можно считать вершиной композиторского мастерства, средоточием достижений техники полифонического письма, а также специфических характеристик манеры фортепианного письма. Процесс развития фортепианной музыки на протяжении XX века особо рельефно отображен в синтезе линейных тенденций с неоклассическими устремлениями, антиромантизма с различными стилевыми проявлениями. В инструментальной музыке стилевой синтез играл важнейшую роль в аспекте соотношения полифонического и гомофонно-гармонического письма, функциональной и красочно-колористической трактовки инструмента. Новые идеи письма, а следовательно и формирование нового звукового облика фортепиано были неразрывно взаимосвязаны. Гибкость пианистического стиля выражалась даже в парадоксальной связанности «специфического» и «неспецифического» начала в звуковом комплексе фортепиано. Караевский пианизм, как мы видим из ретроспективы исследования его фортепианного творчества, несет в себе очень интересные особенности. Начавшись с красочно-колористических импрессионистических устремлений, этот путь привел его к значительным «своеобразиям», имеющим место в цикле «12 фуг». Это и достижение звучности, адекватной отражению многослойной линейной фактуры, и соответствующая педализация, играющая важнейшую роль в симфонизации фактуры, а отсюда и как способ насыщения силой, масштабностью оркестрового звучания при необходимости. При этом следует отметить и достижение темброво-

красочной инструментальности, порой «неспецифичной» для фортепиано. Имеющий место в фактуре сплав полифонического и гомофонно-гармонического начала, также характеризовали и формировали особый облик фортепиано, который был особо значимым для композитора.

Исполнитель, оснащенный обширными знаниями в области полифонического письма, в совершенстве разбирающийся в деталях линейной фактуры, сможет «прочитать» и передать слушателю идеи автора. Не потому ли К.Караев так доверительно оставляет большую долю из области агогики, или обозначений, относящихся к распределению силы звучности в каждой фуге на долю исполнителя? Он доверяет ему процесс музыцирования, который не может быть адекватен при повторном исполнении. В этом также видится связь с процессом исполнительства мугама-образца профессиональной устной азербайджанской музыки.

Важно и то, что своеобразие азербайджанского исполнительского искусства или стиля выражается в генетической традиции национальной музыки. Представляющей творца и исполнителя в одном лице. Формула «исполнитель-творец» возвышает исполнителя мугама до уровня создателя, соучастника процесса рождения музыки. Проводя нить в глубь веков феноменальной традиции становится очевидным: все характерные явления пианизма также оказались в полифонической музыке композитора выразителями архиваторского творческого подхода к традиционной форме фуги.

На основе всего вышеизложенного можно сделать следующие выводы:

1. При рассмотрении особенностей формирования полифонической музыки К.Караева были определены и акцентированы приоритетные аспекты анализа- отношения горизонтали и вертикали в полифонической ткани, исходя из изменившихся эстетических установок XX века. Именно фактор взаимосвязи двух составных полифонической фактуры, их специфика и есть основа своеобразия формосложения, драматургии, в конечном счете стилистики произведения.

2. Определены точки соприкосновения с аналогичными циклами предшественников, стимулирующие зарождение специфически характерных явлений в караевском полифонизме, к коим относимы:

а) своеобразие ладо-тональной структурности, опирающейся на 12-титоновую систему, которая синтезирована с элементами ладо-интонационной основой азербайджанского мугама (Шюштер);

б) взято на вооружение своеобразие движущей силы тематизма «новой полифонии» как концентрированного выразителя горизонтали с её ладовой приоритетностью, структурализмом;

в) становление формы посредством вариантного или вариационного развития тематизма, в чем и выявляется фактор смыкания традиций композиторского творчества и принципов национального мышления.

3. Отмечена новая, более дифференцированная и свободная значимость вертикали в большей степени, чем прежде рассматриваемой как производная от горизонтали данность, в ещё

большей степени расширяющая возможность «вертикализации» мелодических элементов (в частности, благодаря эмансипации диссонанса). Караевская вертикаль - это фактор, также как и горизонталь, обеспечивающий движение материала, его текучесть (свойство, на котором базируется и импровизационная характерность азербайджанской музыки устной традиции), вследствие чего также носит функцию формообразующего фактора в полифонии.

4. Караевский пианизм как явление, неразрывно связанное с ведущими тенденциями в мировом фортепианном исполнительстве, также представлен в цикле как итог большого, объёмного, творческого процесса. Караевский пианизм, отличаясь некоторой внешней аскетичностью, отразил все процессы эволюционного движения его творчества, одновременно влияя на ход развития композиторского мышления, являясь неотъемлемой составной в процессе формирования стилистики.

Итог аналитического исследования «12 фуг» для фортепиано выдающегося азербайджанского композитора К. Караева, привел к результату, подтверждающему мысль о том, что обращение автора этого интереснейшего произведения к полифонической форме сделало его не только хранителем многовековых традиций, но и создателем синтетического стиля, объединившего по многим параметрам тончайшими нитями традиции европейской и национальной азербайджанской музыкальной культуры; стиля в основе которого заложен богатейший потенциал, способствующий рождению новых идей в творчестве композиторов будущего.

Разрешение Комитета по Этике:

Для этого исследования не требуется одобрения комитета по этике.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- Abasova, E. A. (1978). K voprosu nacionalnogo svoeobraziya tematizma K.Karayeva. Kara Karayev – Statyi Pisma Viskazivaniya. Sostavitel i redaktor L.V.Karagicheva. (*On the issue of national originality of thematism K.Karayev. Kara Karayev – Articles Letters Sayings*). Compiled and edited by L.V.Karagicheva. Vsesoyuznoe İzdatelstvo Sovetskiy Kompozitor, Moskva, s. 324
- Aliyeva, N. T. (1990). Passakalya i fuga v tvorchestve Kara Karayeva (k probleme vzaimodeystviya klassicheskikh polifonicheskikh form s osnovopolagayushimi chertami Azerbaydjanskoy muziki ustnoy tradicii). (*Passacaglia and fugue in the works of Kara Karayev (on the problem of the interaction of classical poliphonic forms with the fundamental features of Azerbaijani oral tradition music)*). Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchennoy stepeni kandidata iskusstvovedeniya, Kiev, s.3
- Aliyeva, Z. G. (1973). Fortepiannie proizvedeniya Kara Karayeva, nekotore voprosi stilya i interpretacii. (*Piano works by Kara Karayev, some questions of style and interpretation*). Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchennoy stepeni kandidata iskusstvovedeniya, Baku, s.7
- Bati, N. G. (1978). Polifoniya P.Hindemita: na primere simfonicheskikh proizvedeniy. (*Polyphony of P. Hindemith: on the example of symphonic Works*). Avtoreferat dissertacii na soiskaniye uchennoy stepeni kandidata iskusstvovedeniya, Moskva, s. 4
- Dmitriyev, A. N. (1962). Polifoniya kak faktor formoobrazovaniya. (*Polyphony as a factor of shaping*). Gosudarstvennoye Muzikalnoye İzdatelstvo Leningrad, s. 422
- Dyachkova, L. S. (1994). Garmoniya v muzike XX veka. (*Harmony in the music of the 20th century*), İzdatelstvo “Muzika”, Moskva, s. 110
- Holopova, V. N. (1972). Simmetriya intervalov v muzike Prokofyeva. (*Symmetry of intervals in Prokofiyev’s music*), «SM» №4, s. 100-106.
- İmanova, U. İ. (1990). Klassicizm XX veka i muzika Kara Karayeva. (*Classicism of the 20th century and the music of Kara Karayev*). Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoy stepeni kandidata iskusstvovedeniya, Tashkent, s.17
- Kohoutek, C. (1976). Tehnika kompoziciyi v muzike XX veka. (*Composition technique in the music of the 20th century*), İzdatelstvo “Muzika”, Moskva, s. 121
- Kurşunet, H. B. (2014). Cemal Reşit Rey’in İki Piyano İçin 12 Prelüd ve Füg Adlı Eserinde Polifonik Form ve Usullerin İncelenmesi. (*Analysis in terms of polyphonic forms and procedurs of the work called 12 preludes and fugues for two pianos by Cemal Reşit Rey*). Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, s. 6
- Levaya, T. N. (1975). Otnosheniya gorizontali i vertikali v fugah Shostakovicha i Hindemitha. Polifoniya: Sbornik teoreticheskikh statey. Sostavitel i redaktor K.Yujak. (*Horizontal and vertical relations in the fugues of Shostakovich and Hindemith*). Polyphony: Collection of theoretical articles. Compiler and editor K.Yuzhak, // M.: Muzika, s. 228-248
- Meyer, K. (2006). Shostakovich: Jizn. Tvorchestvo. Vremya. (*Shostakovich: Life. Creation. Time*). İzdatelstvo: Molodaya Gvardiya. s. 169
- Milshtein, Y. İ. (1967). Horosho temperirovanny klavir İ.S.Bacha i osobennosti ego ispolneniya. (*Well Tempered Clavier by J.S.Bach and Features of Its Performance*). İzdatelstvo Muzika, Moskva, s.20

Seyidov, T. A. (1983). 12 fortepiannih fug Kara Karayeva. (*12 Piano fugues by Kara Karayev*).
Metodiçeskaya razrabotka. Baku, s.7; 9.

